

THE MAHĀBHĀRATA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED BY

VISHNU S. SUKTHANKAR†

(Aug. 1925—Jan. 1943)

S. K. BELVALKAR

(since April 1943)

WITH THE CO-OPERATION OF

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI†; R. N. DANDEKAR; S. K. DE; F. EDGERTON;

A. B. GAJENDRAGADKAR †; P. V. KANE; R. D. KARMARKAR; V. G. PARANJPE;

V. K. RAJAVADE†; N. B. UTGIKAR†; P. L. VAIDYA; V. P. VAIDYA†; RAGHU VIRA;

H. D. VELANKAR; M. WINTERNITZ†; R. ZIMMERMANN†;

AND OTHER SCHOLARS

AND ILLUSTRATED FROM ANCIENT MODELS BY

SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI

RAJA OF AUNDH

Under the Patronage of the Raja of Aundh; the British Academy, London; the Union Government of the Republic of India; Governments of the States of Bombay, West Bengal, Madras, Bihar, Uttara Pradesh, Hyderabad and Mysore; the Universities of Bombay, Calcutta, Travancore and Poona; the Governments of Burma and Nepal; Several Commercial Firms and Charitable Trusts; and other Distinguished Donors

POONA

BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE

1953

S294.1982

B.O.R.I.

Y.7;Pt.1

Reviews and Opinions

His Excellency Sir LESLIE WILSON, Late Governor of Bombay: "I heartily congratulate you and all those who have been working with you on this production. The first critical examination of the Mahābhārata is undoubtedly a *national* work, and I sincerely trust that you will receive wholehearted support in this publication."

The late Professor HERMANN JACOBI: "Your edition furnishes us with *just* what we want. I consider your text as reliable as can be expected under the circumstances . . . Your plan of editing the Great Epic is the best that could be devised."

The late Professor HEINRICH LÜDERS: "I was greatly impressed by the arrangements that have been made at the Institute for the collation of the Mahābhārata MSS. The arrangements are such as will ensure great accuracy and perfect clearness in the registration of the various readings. . . . Your work seems to me to merit the highest possible praise both as regards the constituting of the text, and the clarity and succinctness with which the MSS. evidence has been recorded."

The late Professor E. WASHBURN HOPKINS: "Every library or individual possessed of Sanskrit texts will find this new edition of the great Sanskrit epic indispensable."

Indian Culture, Calcutta: "It is appropriate that it should have fallen to Indian scholarship to produce the first critical edition of the *Mahābhārata*. . . . Indians, who have assimilated Western scholarship and adapted it to the special conditions of the task, are fully capable of carrying even so formidable an undertaking to its destined close. . . . In the present edition, one cardinal merit is the richness of the apparatus criticus. . . . The new edition would be invaluable for this merit alone. . . . The methods of constituting the text adopted by the editor are unquestionably sound."

— The late Professor A. BERRIE DALE KEITH.

Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute: "The *Ādi-parvan*, in Dr. Sukthankar's Critical Edition of the Mahābhārata, is now complete, and I have no hesitation in saying that this is the most important event in the history of Sanskrit philology since the publication of Max Müller's edition of the *Ṛgveda*. . . . His collaborators will be greatly helped not only by the example set by the first editor in the edition itself, but also by the scholarly way in which he has treated, in the Prolegomena, the complicated manuscript tradition, and mastered the whole

problem of Mahābhārata text criticism."—The late Professor M. WINTERNITZ.

CARL G. LOHMANN, Secretary, Yale University, New Haven: "The University wishes to take this opportunity of tendering its cordial felicitations to your Institute on its remarkably useful career of scholarship. The great critical edition of the Mahābhārata alone, though only one of your worthy undertakings, is enough to establish your permanent reputation in the world of learning."

The Times of India, Bombay: "The publication of this volume is a literary event of the first magnitude; for it marks the successful accomplishment of the first and most difficult stage of what is probably the greatest undertaking in the field of Oriental Research. . . . There is no doubt that, when completed, this first critical edition of the great epic will be an achievement of international importance reflecting no little credit on the Sanskrit scholarship of India. We have no hesitation in appealing to the Indian public and all lovers of learning to extend their generous help to a work of such monumental importance."

Journal Asiatique, Paris: "Quoi qu'il en soit de cette controverse et quelle que doive être la solution du problème posé, il reste que nous possédons désormais, grâce au zèle, à la science, à la conscience de M. Sukthankar, une édition modèle de l'*Ādi-parvan*, que les recherches ultérieures ne pourront ni modifier, ni enrichir sensiblement, une édition telle que des générations d'indianistes l'avaient souhaitée sans oser l'espérer."—The late Professor SYLVAIN LÉVI.

Acta Orientalia: "It would therefore seem to be proper that the first critical edition [of the Mahābhārata] should be made in India, where so much important material is to be found. And the new edition shows that Indian scholars, who have always been our teachers in Indian traditional lore, now have become our equals in critical acumen and methods. The critical edition of the Mahābhārata may be said to inaugurate a new epoch in the history of Indian lore and Indian philology. . . . The beautiful illustrations are highly interesting as specimens of modern Indian art, and are a very welcome feature of this great national undertaking."—Professor Dr. STEN KONOW (Oslo).

Journal of the American Oriental Society, New Haven (Conn.): "Dr. Sukthankar deserves to be heartily congratulated on the brilliant success of his work. More than that, he deserves the active

Editorial Note

(Droṇaparvan)

EDITORIAL NOTE

After the sad and sudden demise of Dr. V. S. Sukthankar (1943), I was invited by Dr. S. K. Belvalkar, who had taken charge as the General Editor, to undertake the editing of the Droṇa-parvan of the Mahābhārata. As I had previously edited the Udyoga-parvan, which was published by the Institute in 1940, I knew what an arduous and exacting task it was. I was, therefore, reluctant to take up the work, especially as my absorbing duties at the University of Dacca left me little uninterrupted leisure. After my retirement from Dacca in 1947, I became comparatively free ; but for certain personal reasons, it was not possible for me to go and stay at Poona continuously for at least one year for the purpose of studying the enormous mass of collation-sheets, which was absolutely necessary for the undertaking. I paid a brief visit to Poona and laid my difficulties before the Mahābhārata Editorial Board. But very generously they overruled my plea by accepting Dr. Belvalkar's suggestion that the collation-sheets should be sent directly to me at Calcutta. Not only the expenditure, but also the risk of loss in the transmission of some fifty large packing cases containing the collation-sheets, which represented the patient labour of many years, was very great ; but Dr. Belvalkar found it possible— thanks to the assistance of the Government of Bombay— to arrange for the microfilming of the entire material to ensure against such mishap. The filmed copy was kept at the Institute, and the original sheets were forwarded to me in due course. All this naturally took time, but I was able to complete the first draft of the text by the middle of 1949. This was followed by the revision of the accompanying critical notes, the laborious writing of which was necessarily spread over a considerable stretch of time. In this connection, I must recognise the unstinted assistance of the Mahābhārata staff of the Institute, and particularly of the late M. V. Vaidya. After about a hundred adhyāyas, i. e., more than half of the constituted text, was completely written out and revised, it was decided to start the printing of the work in the Institute's own Press Department ; but preliminary arrangements in that connection could be completed only in June, 1951. As the final page-proofs, revised in the Mahābhārata Department, had to be sent to me from Poona to Calcutta, there was the unavoidable delay in transmission, and the progress was naturally slow ; but a matter like this could not, and should not, be hurried. I record all this not only to explain the somewhat inordinate delay, but also to express my gratefulness to the General Editor and the Editorial Board, who very kindly went out of their way to meet my difficulties and give me an opportunity of serving in a cause which is one of national importance.

The Vulgate text of the Drona-parvan, as printed in the Bombay edition, gives 202 adhyāyas, but our constituted text approaches much nearer to the Parvasaṁgraha figure of 170. As the mass of material to be dealt with is still fairly extensive, it is proposed to print the Parvan in three fascicules, of which the present fascicule 25 is the first, issued on the R̥sipañcamī day, the 13th of September, 1953. The text in this fascicule goes up to the end of the episode of Abhimanyu's death. The standard and method of text-reconstitution have been generally the same as in the previously published Parvans, but they are of course not without features peculiar to the present Parvan, which will be discussed in detail in the final Introduction to be issued in the last fascicule.

The Drona-parvan, like some of the other Parvans already published, presents a number of fairly large insertions which have to be relegated to the Appendix or treated as star-passages in the critical notes. The largest insertion consists of twenty adhyāyas in the Vulgate, which give the legend of Mṛtyu (Bom ed adhy 52-54), of Śiñjaya and his son Suvarṇaśthīvin (*ibid.* 55) and the rather lengthy episode of Śodaśa-rājakiya (*ibid.* 56-71). These are really secondary elaborations of the same legends and episodes found in the Śānti-parvan (Crit. ed., adhy. 29-31 , 248-50), and are therefore omitted from the constituted text of this Parvan.

The present text has been finally constituted on the basis of 35 MSS of different recensions and versions, which are carefully selected out of the completely collated and fully examined 61 MSS. The rejection of so many MSS would appear rather strange, but they are discarded only after careful examination, either as redundant or as not useful for text-critical reasons. It should be noted that for a wider study of the varied manuscript-material and final judicious selection, the original collations were done on a generous scale; but mere overloading of the critical apparatus on that account is not helpful but often confusing. In the Devanāgarī, which is the central version and of which MSS are plentiful, a variety of 11 MSS has been included; but in the other versions, excepting Ś and T, we have selected only five MSS for each. As Ś MSS are comparatively rare, the only two MSS available of this version have been retained, although Ś₂ is hopelessly fragmentary and much inferior in value. As in the other Parvans so also here, T MSS occupying, as they do, an intermediate position between N and S recensions, are found to be very largely conflated and therefore of little use for text-critical purposes.

The following 35 MSS of the Drona-parvan have been selected to constitute

THE CRITICAL APPARATUS

I N(ORTHERN) RECENSION (23 MSS)

(a) *North-western Group*

Śāradā (or Kaśmīrī) Version (Ś)

Ś₁ = London, India Office Library, No. 3307 (6483b) Dated A. D. 1709.

Ś₂ = London, India Office Library, No 3334

Kaśmīrī Version [K], being Devanāgarī transcript from Ś

K₁ = Lahore, D. A. V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No. 40.

K₂ = Lahore, D. A. V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No. 65. Dated Samvat 1697 (ca. A. D 1641).

K₃ = Poona, Mirikar Collection of the Bharat Itihas Samshodhaka Mandal, No. 207.

K₄ = Lahore, D. A. V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No. 1121.

K₅ = Lahore, D. A. V. College Library, (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No. 4751. Incomplete

(b) *Central Group*

Bengali Version (B)

B₁ = Dacca, University Library, No. 981. Dated B. S. 1177 (ca. A. D. 1770).

B₂ = Dacca, University Library, No. 4796.

B₃ = Dacca, University Library, No. 586. Dated Śāka 1663 (ca. A. D. 1741).

B₄ = Santiniketan, Viśvabhāratī Library, No. 11B. Dated Śāka 1724 (ca. A. D. 1802).

B₅ = Dacca, University Library, No. 480. Dated Śāka 1831 (ca. A. D. 1709).

Devanāgarī Version (D)

(i) Devanāgarī Version of Caturbhuja (Dc)

Dc₁ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 495 of Viśrāmbāg (i).

(ii) Devanāgarī Version of Nīlakaṇṭha (Dn), the “ Vulgate ”

Dn₁ = Poona, Limaye Collection of the BORI, No. 377.

Dn₂ = Bhor State Library MS.

(iii) Devanāgarī Composite Version (D)

D₁ = Poona, Sardesai Collection of the BORI, No. 18.

D₂ = Madras, Adyar Library, No. XXXVI/4109. Dated Samvat 1740 (ca. A. D. 1684).

D₃ = Lahore, D. A. V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No. 4545.

D₄ = Lahore, D. A. V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Panjab), No. 6767.

D₅ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 566 of 1882-83.

D₆ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 29A of 1879-80.

D₇ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No. 493 of Viśrāmbāg (i).

D₈ = Poona, Parakhi Collection of the BORI.

II. S(OUTHERN) RECENSION (12 MSS)

Telugu Version (T)

T₁ = Tanjore, Saraswathi Mahal Library, No. 11810.

T₂ = Tanjore, Saraswathi Mahal Library, No. 11827.

Grantha Version (G)

G₁ = Calicut, MS (without number), belonging to the Paḍiññare Kovilakam Collection.

G₂ = Tanjore, Saraswathi Mahal Library, No. 11843.

G₃ = Pudukotah, State Library, No. 346.

G₄ = Poona, BORI Mahābhārata Collection, No. 260.

G₅ = Melkote, Yadugiri Yatiraj Math Library. Incomplete.

Malayālam Version (M)

- M₁ = Malabar, Naveri Mana Library, No. 659.
 M₂ = Poomulli Mana Library, No. 303. Dated Kollam 1021.
 M₃ = Cochin, Vadakanchari Avanapparambu Mana Library, No. 34.
 M₄ = Cochin, Paliyam Estate Library, No. 7.
 M₅ = Cochin, State Library, No. 29.

TESTIMONIA

- Ca = Commentary of Arjuna Miśra, Banaras Skt. College, MS no. 2278 : incomplete.
 Cc = Commentary of Caturbhūja Miśra (as in Dc₁).
 Cd = Commentary of Devabodha, as found in MS No. 482/5757, belonging to the Oriental Institute, Ujjain.
 Cn = Commentary of Nilkaṇṭha (as in Dn₁, n₂).
 Cv = Commentary of Vādirāja, as found in a transcript procured from Madras (now acquired by the BORI).

Rṣipaṇcamī : 13th Sept., 1953
 Calcutta.

}

S. K. DE

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding.
 addl. = additional.
 adhy. = adhyāya(s).
 App. = Appendix.
 Arj. = Arjunamiśra.
 B. = Bombay edition of the Mbh.
     (Śaka 1799).
 BG. = Bhagavadgītā.
 C. = Calcutta ed. of the Mbh.
 chap. = chapter(s).
 comm. = commentary(taries).
 cont. = continue(s).
 corr. = corrected, correction.
 Crit. App. = Critical Apparatus.
 Dev. = Devabodha.
 ed. = edition.
 fig. = figure(s).
 fol. = folio(s).
 foll. = following.
 fragm. = fragment(ary).
 hapl. = haplographic(ally).
 illeg. = illegible.
inf. lin. = *infra lineam* (below the line).
ins. = insert(s).
int. lin. = *inter lineas* (between the lines).
 interp. = interpolate(s).
 introd. = introduction, introductory.
 K. = Kumbhakonam ed. of the Mbh.
 L. = Line.
 M. = Madras edition of the Mbh. (by
     P. P. S. Sastri, 1931-1936).
 m or marg. = marginal(ly).
 Mañj. = Bhāratamañjarī (Kāvya-mālā 64).
 Manu. = Manusmṛti (ed. N. S. P.).
 Mbh. = Mahābhārata.
 Nil. = Nīlakaṇṭha.
 O-J. = Old-Javanese.
 om. = omit(s), omitting.
 orig. = original(ly).
 post. = posterior.

pr. m. = *propria manu* (by own hand),
 prob. = probably.
 r. = repeat(s), repeated.
 Rām. = Rāmāyaṇa (ed. N. S. P.).
 ref. = refer(ence).
 resp. = respective(ly).
sec. m. = *secunda manu* (by another hand).
 st. = stanza(s).
 supp. = supplementary.
sup. lin. = *supra lineam* (above the line).
 transp. = transpose(s), transposition.
 v. = verse.
 (var.) = with variation(s).
 v. l. = *varia(e) lectio(nes)*.

✂ ✂ (in the critical footnotes) enclose
 citations from commentators.
 [ ] besides their normal uses, enclose
 additions to MS. readings.
 ( ) besides their normal uses, enclose
 superfluous letters, which should
 be omitted from MS. readings.

* (superior star) in the text indicates
 an emendation.

* * (in the MS. readings) indicate
 syllables lost through injury to MS.

~~~~~ printed below (or along the side-
 margin of) any part of the con-
 stituted text indicates that the
 reading of it is less than certain.

C denotes a "Commentary", prefixed
 to the abbreviation of the name of
 a commentator ; thus, Cd = Comm.
 of Devabodha ; Ca.n.p.s.v = Comm.
 of Arjunamiśra, Nīlakaṇṭha, Para-
 mānanda, Vidyāsāgara and Vādi-
 rāja. A "p" is added on to denote
 a "pāṭha" or variant ; thus, Cnp =
 a pāṭha mentioned in the Comm.
 of Nīlakaṇṭha.

॥ द्रोणपर्व ॥

जनमेजय उवाच ।
तमप्रतिमसत्त्वौजोबलवीर्यपराक्रमम् ।
हतं देवव्रतं श्रुत्वा पाश्चात्येन शिखण्डिना ॥ १
धृतराष्ट्रस्तदा राजा शोकव्याकुलचेतनः ।

§ commences with निवान्तकः (in 7. 15. 38²),
K₄ commences with 7. 1. 16^{ad}.

The introductory mantra :

1* नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् ।

is found only in N (S₂ K₄ missing). S₁ K₁₋₃ B₂
D₂ read व्यासं (for चैव) in the second line.

Before the introductory mantra, S₁ ins. : ॐ
स्वस्ति । श्रीगणेशाय नमः । ॐ नमो भगवते श्रीवासुदेवाय ।
श्रीः ; K₁ ॐ स्वस्ति । ॐ नमः श्रीगणेशाय । ॐ नमः
कृष्णाय । ॐ नमो विष्णवे । ॐ ; K₂ ॐ ; K₃ ॐ श्री-
गणेशाय नमः । श्रीकृष्णाय नमः । ॐ ; K₅ ॐ नमः श्री-
गणेशाय । सरस्वत्यै नमः । ; B₁ ॐ नमो भगवते वासु-
देवाय । ; B₂ ॐ नमो गणपतये । ॐ नमो भगवते वासु-
देवाय । ; B₃ श्रीदुर्गा । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । ; B₄
ॐ गणेशाय नमः । ; B₅ श्री नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ ;
Dc₁ श्रीगुरुगोपालगौरीगणपतिभ्यः । ; Dn₂ श्रीगणेशाय नमः ।

2* जयति पराशरसुतुः सत्यवतीहृदयनन्दनो न्यासः ।
यस्यास्यकमलगलितं वाङ्मयममृतं जगत्पिबति । ;

D₁ श्रीकृष्णाय नमः । ॐ नमः ; D₂ श्रीगणेशाय नमः ।
श्रीव्यासाय नमः । ; D₃ श्रीगणेशाय नमः । श्रीरामो जयति ।
followed by 2* ; D₄ ॐ नमो गणेशाय ; D₅ श्रीगणे-
शाय नमः ; D₆ ॐ श्रीगणपतये नमः ; D₇ श्रीगणेशाय
नमः । श्रीसरस्वत्यै नमः । ; D₈ ॐ नमः श्रीपुराणपुरो-
त्तमाय । — After the introductory mantra, S₁ K₂
cont. :

3* जितं भगवता तेन हरिणा लोकभारिणा ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन महात्मना ।

[(L. 2) S₁ गुणात्मना (for महा) .]

Of the S MSS. which om. the introductory
mantra, T₁ begins with : श्रीगणाधिपतये नमः । श्रीसर-
स्वत्यै नमः ; T₂ शुभमस्तु । श्रीरामाय नमः ; G₁ with :

किमचेष्टत विप्रर्षे हते पितरि वीर्यवान् ॥ २
तस्य पुत्रो हि भगवन्भीष्मद्रोणमुल्लै रथैः ।
पराजित्य महेष्वासान्पाण्डवान्राज्यमिच्छति ॥ ३
तस्मिन्हते तु भगवन्केतौ सर्वधनुष्मताम् ।

C. 7. 5
B. 7. 1. 4
K. 7. 1. 4

4* शुक्राम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये । ;

followed by श्रीगुरुचरणारविदाभ्यां नमः ; M₁₋₃ 5 हरिः
श्रीगणपतये नमः । अविघ्नमस्तु ; M₄ हरिः श्रीगणपतये
नमः .

1 Owing to missing first folios, the portion of
the text from the beginning up to तस्यो मृत्यु (in
7. 15. 38²) is lost in S₂ ; and up to 7. 1. 16^{ab} in
K₄. M₂ om. the ref. M₁₋₃ om. 1^{ab}. — ^a) K₅ T₁
‘सत्त्वौजा (sic) ; D₅ G₃ ‘सत्त्वोजो’. — ^b) D₄ 5 ‘परा-
क्रमी (D₅ ‘मै’). Ca cites सत्त्वं, ओजः, बलं, वीर्यं and
पराक्रमः. Cd cites 1^{ab} as in text. — ^c) B₃ (marg.
as in text) शांतनवं (for देवव्रतं). D₂ 5 गांगेयं निहतं
श्रुत्वा ; D₆ M देवव्रतं (D₆ ‘तं च’) हतं श्रुत्वा. — ^d)
K₁ 5 Dn D₄ 7 G₂ 5 पांचालेन (for ‘त्येन’). G₃
[अ]मितौजसा (for शिखण्डिना).

2 K₄ missing (cf. v. l. 1). — ^a) S₁ तदा * * ;
K₅ Dc₁ D₁ 2. 4. 7 G₁ M₁ 2 ततो राजा ; D₃ G₃ तथा
राजा ; M₂₋₅ महाराजः (M₃ ‘जा’). — ^b) K₅ Dn₂ D₂.
3. 5. 6 T G (except G₁) ‘लोचनः ; B₃ ‘चेतसा (for
‘न’). S₁ * * ‘स्याकुलचे’. — ^c) D₂ अकार्षीच्च ; D₃
अकुर्वत (for अचेष्टत). K₅ D₄ 7. 8 देवर्षे ; G₃ * * ‘र्षे
(for विप्रर्षे). — ^d) K₅ D₄ 7 चाव्रीत् (for वीर्यवान्).

3 K₄ missing (cf. v. l. 1). — ^a) G₄ damaged.
S (except M₂ 5 ; G₁ inf. lin. as in text ; G₂
damaged) यस्य (for तस्य). D₁ 2. 4. 7 G₁ 5 M₁ 2
भगवान्. — ^b) G₂ भीष्मद्रोणैर्महारथैः. — ^c) K₅ D₄ 7
संविजित्य ; Dn₁ पराक्रम्य (for ‘जित्य’). M₄ महाभा-
गान् (for महेष्वासान्). — ^d) M₁ 2. 4 पांचाल्यान्
(for पाण्डवान्). B₃ राष्ट्रम् (for राज्यम्). K₅ Dc₁
(by corr. as in text) D₄ 7 दृच्छत (for दृच्छति).

यदचेष्ट कौरव्यस्तन्मे ब्रूहि द्विजोत्तम ॥ ४

वैशंपायन उवाच ।

निहतं पितरं श्रुत्वा धृतराष्ट्रो जनाधिपः ।

लेभे न शान्तिं कौरव्यश्चिन्ताशोकपरायणः ॥ ५

तस्य चिन्तयतो दुःखमनिशं पार्थिवस्य तत् ।

आजगाम विशुद्धात्मा पुनर्गवल्गणिस्तदा ॥ ६

शिविरासंजयं प्राप्तं निशि नागाह्वयं पुरम् ।

4 K₄ missing (cf. v. 1. 1). — ^a) Dn₂ D₅ भगवति; D₂.s सुदुर्धर्षे (for तु भगवन्). Ca as in text. — ^b) Ca.d cite केतौ (as in text). B₂.4 Dc₁ धनुर्धृतं (for 'ष्मताम्). Dn₁ क्षितौ सर्वे धनुर्धराः. — ^c) D₅ अचेष्टत. — ^d) Ś₁ D₅ पितामह; D₂ s G₂ Ca तपोधन (for द्विजोत्तम).

5 K₄ missing (cf. v. 1. 1). After the ref., T G₂-s read 8. — ^a) K₁ Dn₂ निहतं; D₅ न हितं; D₇ विहितं (for निहतं). K₁-s ज्ञात्वा; D₅ इष्ट्वा (for श्रुत्वा). G₁ M₁.s इतं देवव्रतं श्रुत्वा. — ^b) Ś₁ Dn₁ D₅.7 जनाधिप; K₅ नराधिपः; D₅ जनेश्वरः; D₈ [अं]-विकामुतः. — ^c) K₅ Dc₁ Dn₁ D₂.s.6 T G₄ कौरव्य. — ^d) Ca.d cite चिन्ता, and शोक. D₂.s विषं पीत्वेव मानवः.

6 K₄ missing (cf. v. 1. 1). — ^b) The portion of the text from इतं up to विश्वेव व (in 26^a) is lost in Ś₁ on a missing folio. Dn₂ D₅ T₁ G₁.s-s M कौरवस्य (for पार्थिव). — ^c) G₄ damaged. — ^d) A few MSS. गावल्गनिस्. — For 6, D₂.s subst.:

5* निःश्वासपरमो राजा ध्यायन्नास्ते ह्यधोमुखः ।

असं प्राप्ते दिनकरे निशि गावल्गणिस्तदा ।

खिद्यमानेन मनसा जगाम गजसाङ्ख्यम् ।

[(L. 2) D₂ क्षते (for निशि).]

— After 6, K₅ Dn₂ S ins.:

6* व्यासप्रसादाद्विज्ञाय सर्वं वृत्तान्तमुत्तमम् ।

सैनिकानां च सर्वेषां सेनयोरुभयोस्तदा ।

[(L. 1) K₂ Dn₂ T G₂ सर्वे (for सर्व). — (L. 2) T G₂-s अपि (for तदा).]

7 Ś₁ K₄ missing (cf. v. 1. 1, 6). — ^b) D₅ आज्ञु (for निशि). D₅ तदा (for पुरम्). — ^c)

आम्बिकेयो महाराज धृतराष्ट्रोऽन्वपृच्छत ॥ ७

श्रुत्वा भीष्मस्य निधनमग्रहृष्टमना शृशम् ।

पुत्राणां जयमाकाङ्क्षन्विललापातुरो यथा ॥ ८

धृतराष्ट्र उवाच ।

संसाध्य तु महात्मानं भीष्मं भीमपराक्रमम् ।

किमकार्षुः परं तात कुरवः कालचोदिताः ॥ ९

तस्मिन्निनिहते शूरे दुराधर्षे महौजसि ।

G₄ damaged. K₁ Dc₁ अंबिकेयो; D₄ आस्ति'. K₁-s G₅ महाराजो; D₇ 'राजन्.

8 Ś₁ K₄ missing (cf. v. 1. 1, 6). T G₂-s read 8 after the ref. in 5. — ^a) Ca.d cite निधनं (as in text). D₅ श्रुत्वा भीष्मवधं राजा. — ^b) D₂.s तदा (for शृशम्). D₅ पांचाल्येन शिखंडिना (= 1^d). — B₁ reads 8^{ed} on marg. — ^c) B₁-s.5 Dc₁ अन्विच्छ (B₁ 'क्ष)न् (for आकाङ्क्षन्. — ^d) Dn₂ D₅ T G₂-s.6 M विललाप सु (Dn₂ स)दुःखितः; D₂.s 'पा-तया गिरा. — After 8, D₂.s ins.:

7* धार्तराष्ट्रान्मृतात्सर्वान्मन्ये संजय संयुगे ।

9 Ś₁ K₄ missing (cf. v. 1. 1, 6). D₂.s om. the ref. G₁ M om. 9^{ab}. — ^a) Ca.dp संशोच्य; Cd संसाद्य (for संसाध्य). B₁-s.5 Dc₁ T₁ संशोच्य तं; Dn₂ D₁ संशोच्य तु; D₂.s आपण्यं; D₅ संसाध्य तं; T₂ G₂-s संकलय तु. — ^b) B₄ G₂ भीष्म; Dn₁ पर- (for भीम). — ^c) Dn₂ D₅ S अचेष्टन् (for अकार्षुः). K₅ D₄.7.8 पुनस् (for परं). — ^d) K₅ Dn₁ D₄.6 -नोदिताः. — For 9^{ed}, D₂.s subst.:

8* इतं श्रुत्वा मम सुतः किमकार्षीच्च संजय ।

— After 9, the sequence in T G₂-s is: 11^{ed}, 11^{ab}, 10*, 10, 11^{ab} (r), 9*, while the sequence in Cv is: 11^{ed}, 11^{ab} and 10*.

10 For the sequence in T G₂-s, cf. v. 1. 9. Ś₁ K₄ missing (cf. v. 1. 1, 6). D₂ reads 10 on marg. — ^a) Dn₂ D₅.6 T G₂-s तु; G₁ M च (for वि). Dn₂ D₅ S वीरे (for शूरे). — ^b) B Dc₁ सुदुर्धर्षे; Dn₂ D₅ T G₂-s भीष्मे युधि; G₁ M युधि भीष्मे (for दुराधर्षे). B₃ (marg. as in text) Dc₁ [s]मितौजसि; B₄ Dn₁ महात्मनि (for महौजसि). — ^c) K₁ किन्वासिन्; K₅ Cd किं तु खित्; D₅.6 किं तु वै; D₅ किं तु खित् (sic); T₁ G₁.4 M कस्य स;

किं नु खित्कुरवोऽकार्षुर्निमग्नाः शोकसागरे ॥ १०

तदुदीर्णं महत्सैन्यं त्रैलोक्यस्यापि संजय ।

भयमुत्पादयेचीत्रं पाण्डवानां महात्मनाम् ॥ ११

देवव्रते तु निहते कुरूणामृषभे तदा ।

यदकार्षुर्नृपतयस्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १२

T₂ G₂ तस्य तं; G₃ कस्य (submetric); G₃ तस्य स; Ca भिन्नं खित् (for किं नु खित्). S [s]स्मात् (for [s]स्मात्; Ms [s]स्मात्) (for स्कार्षुर्). —^d) Dn₁ निहते जाह्नवीसुते. — After 10, T G₂-s read for the second time 11^{ab} and thereafter ins.:

9* संप्राप्ताः कुरवो युद्धे केऽत्राविष्टनरतपाः ।

[Before the above, G₄ (wrongly) ins. भीष्मतः कौरवेयाणां. G₅ तत्र (for केऽत्र).]

11 For the sequence in T G₂-s and C_v, cf. v. l. 9. Ś₁ K₄ missing (cf. v. l. 1, 6). B₄ om 11^{ab}; D₂ reads it on marg. K₅ Dn₂ D₄. 7. s G₁ M repeat 11^{ab} after 11. —^a) K₁ त् (before corr. त्व) दुर्चीर्णं; D₁ तदुदीर्णं; Ca तदुदीर्यं; Cd तदुदीर्णं (as in text). B₂. s. s महासैन्यं. K₅ D₄. 7 (all first time) तदुदीर्णबलं सैन्यं; K₅ Dn₂ D₄. 7. s (all second time) समयं तन्महासैन्यं; D₂ तदुदीर्यं ततो द्रोणो; G₁ M (all first time) तत्तु इदं प्रमुदिरं; G₁ (second time). s. s (both first time) M₁. s (both second time) तद्विदीर्णं महत्संख्यं; M₃-s (all second time) तदपूर्वमहत्संख्यं; C_v तद्विदीर्यं महत्संख्यं. —^b) B₅ त्रिलोक्यस्यापि; D₂ महाभागवि. T G₂-s (all both times) C_v भीषणं (for संजय). — After the first occurrence of 11^{ab}, T G₂-s C_v ins.: while K₅ Dn₂ D₄. 7. s G₁ M ins. after the repetition of 11^{ab}:

10* भीष्मतः कौरवेयाणामभियास्यति कः पुमान् ।

[K₅ Dn₂ D₄. 7. s किं पुनः; G₁ M₁. s अभीतः (for भीष्मतः). T₁ के तु नः; G₃. s के न नः (for कः पुमान्). T₂ G₂ अभियास्यति के तु नः; G₁ M अभियास्यति कः पुनः; G₅ विधास्यति किं नु नः; C_v अपि यास्यति किं नु तत् (for the post. half).]

— K₅ Dn₂ D₄. 7. s cont. after 10*: Dn₁ D₂. s ins. after 11:

11* को हि दौर्घोघने सैन्ये पुमानासीन्महारथः ।

यं प्राप्य सुमहायुद्धे तजः शंस महाभये ।

[(L 1) Dn₂ D₄. s दुर्घोघने. Dn₁ नासीन् (for

संजय उवाच ।

शृणु राजन्नेकमना वचनं ब्रुवतो मम ।

यत्ते पुत्रास्तदाकार्षुर्हते देवव्रते मृधे ॥ १३

निहते तु तदा भीष्मे राजन्सत्यपराक्रमे ।

तावकाः पाण्डवेयाश्च प्राध्यायन्त पृथक्पृथक् ॥ १४

C. 7. 15
B. 7. 1. 15
K. 7. 1. 15

आसीन्). — (L 2) D₂. s यं प्राप्य समरे वीरा (for the prior half). D₂. s न व्रत्येनि; D₃ तत्र शंस.]

— D₁ om. (hapl.) 11^a-12^a. —^c) T G₂. s C_v उत्पादयंस्; G₃. s 'यत्. —^d) S महद्वलं (M₃ 'द्वयं') (for महात्मनाम्). C_v बाधेनाम (sic) महद्वलं.

12 Ś₁ K₄ missing (cf. v. l. 1, 6). D₁ om. 12 (cf. v. l. 11). 12^{ab} is mostly damaged in G₄. —^b) D₂ अधिपे (for ऋषभे). —^c) K₅ D₃ M₂ यदाकार्षुर्; B₁ D₂ T G₂ किम्. —^d) D₁ तान् (for तन्). K₁ समाचक्ष्व.

13 Ś₁ K₄ missing (cf. v. l. 1, 6). G₃ om. the ref. —^a) K₅ D₄. 7. s शृणुष्वै (D₄. 7 'स्वै') कमना राजन्. —^b) B₂-4 Dc₁ Dn₁ transp. वचनं and ब्रुवतो. —^c) M₁. s तत् (for ते). B₁-4 Dc₁ [अ]कुर्वन् (for [अ]कार्षुर्). Dn₁ राजानो यदकार्षुस्ते. —^d) K₅ Dn₁ D₄. 7 नृप; T G₂. s तदा; G₃ तव; G₅ तथा (for मृधे).

14 Ś₁ K₄ missing (cf. v. l. 1, 6). G₄ damaged. —^a) G₃ तथा (for तदा). T G₂ M₂ संहये; G₁ संवे; G₂ M₁-s. s संखे; G₅ वीरे (for भीष्मे). D₂. s हते भीष्मे महाप्राज्ञे. —^b) S (G₄ damaged) भीष्मे (for राजन्). K₁-s भीमः; D₃ शक्रः; G₅ सम्यक् (for सत्य). — After 14^{ab}, D₃ reads 16 for the first time, repeating it in its proper place. —^d) K₁. s प्राध्यायन्त; K₂. s D₁ प्राद्वन्त; Dc₁ D₂. s प्राध्मायन्त; D₃ प्रध्मा; S (G₄ damaged) प्रव (M₁ 'म') दन्तः; Cd प्राध्यायन्त (as in text). T G₁. s परस्परं (for पृथक्पृथक्).

15 Ś₁ K₄ missing (cf. v. l. 1, 6). —^a) K₅ विजिताश्च; Ca. d विस्मि (as in text). B₁. s [अ]प्रहृष्टाश्च. — 15^{ab} is damaged in G₅. —^b) B₁. s Dc₁ क्षत्रधर्मान्; B₃ 'धर्मा; B₅ स्खलन्तश्च; D₅ C_v क्षत्रधर्मे (C_v 'म'). K₂. s D₁. s T G₁. s M (except M₁) निशम्य ते; B Dc₁ Dn D₂. s. s C_v विशां पते; G₅ नियम्य ते. — After 15^{ab}, B₅ ins.:

12* जुगुप्समानाः परमं क्षात्रं कर्म विशां पते ।

ताश्च प्रहृष्टाश्च क्षत्रधर्मं निशाम्य ते ।
 स्वधर्मं निन्दमानाश्च प्रणिपत्य महात्मने ॥ १५
 शयनं कल्पयामासुर्भीष्मायामिततेजसे ।
 सोपधानं नरव्याघ्र शरैः संनतपर्वभिः ॥ १६
 विधाय रक्षां भीष्माय समाभाष्य परस्परम् ।
 अनुमान्य च गाङ्गेयं कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ॥ १७
 क्रोधसंरक्तनयनाः समवेक्ष्य परस्परम् ।
 पुनर्युद्धाय निर्जग्मुः क्षत्रियाः कालचोदिताः ॥ १८
 ततस्तूर्यनिनादैश्च भेरीणां च महास्वनैः

तावकानामनीकानि परेषां चापि निर्ययुः ॥ १९
 व्यावृत्तेऽहनि राजेन्द्र पतिते जाह्नवीसुते ।
 अमर्षवशमापन्नाः कालोपहतचेतसः ॥ २०
 अनादृत्य वचः पथ्यं गाङ्गेयस्य महात्मनः ।
 निर्ययुर्भरतश्रेष्ठाः शस्त्राण्यादाय सर्वशः ॥ २१
 मोहात्तव सपुत्रस्य वधाच्छांतनवस्य च ।
 कौरव्या मृत्युसाद्भूताः सहिताः सर्वराजभिः ॥ २२
 अजावय इवागोपा वने श्वापदसंकुले
 भृशमुद्विग्नमनसो हीना देवव्रतेन ते ॥ २३

— °) Ks D1 अक्षर्म (for स्व°). Ks Bs Dn2 Ds निन्दमानाः. D2 ते (for च). B1-4 Dc1 जुगुप्समानाः परमं; S (Gs damaged) श्रुत्वा धर्मा (Gs * *) नुपादाय (Gs *पा *); Cv स्वधर्मं निन्दमानास्ते.

16 Ś1 missing (cf. v. l. 6). 16^{ab} is missing in Ks (cf. v. l. 1). G1 M om. 16. G4 mostly damaged. Ds reads 16 for the first time after 14^{ab}. — °) D1 [अ]मितकर्मणे; T G2.3.5 भरतर्षभ (for [अ]मिततेजसे). — Ks reads 16°-17° on marg. — °) K Dn1 D1.4.7.8 नरव्याघ्राः; D2.5 च विजयः.

17 Ś1 missing (cf. v. l. 6). Ks reads 17^{ab} on marg. — °) B Dc1 भीष्मस्य (for भीष्माय). — °) S प्रणिपत्य महात्मने (G1 M पितामहं). — K1 om. 17^{cd}; Ds G1.2.4.5 M om. (hapl.) 17°-18°. — °) B1 अभिवाद्य (for अनुमान्य). — °) K2.3 B1.5 Dn2 D1.4.7.8 चाभिः; Ks चातिः; Dn1 चैव (for चापि).

18 Ś1 missing (cf. v. l. 6). Ds G1.2.4.5 M om. 18^{ab} (cf. v. l. 17). — °) K1 समवीक्ष्य; K4 अभिवीक्ष्य; B4 T Gs समवेक्ष्य; Ds.7 समाभाष्य. — Ds.5 om. 18^{cd}. — °) S संजग्मुः (for निर्जग्मुः). — °) Dn1 Ds.4.6.7 नोदिताः (for -चो°).

19 Ś1 missing (cf. v. l. 6). — °) T Gs.4 तत्र (for ततस्). Ds.5 -निनादेन (for -दैश्च). — °) Dn2 Ds शूराणां च; Ds.5 भेरीशङ्खः (for भेरीणां च). Ds महास्वनैः; G2 महारवैः. Bom. ed. भेरीणां निनदेन च. — °) G4 damaged. K1-3 Dn2 D1.3.6.8 चैव; K4.5 B5 D7 च विः; B1.3.4 Dc1 Ds.5 G2 चाभिः (for चापि).

20. Ś1 missing (cf. v. l. 6). G1.2.4.5 M om. 20-21. — °) Dn1 निवृत्ते; T2 Gs तस्मिन्; Cd

व्यावृत्ते (as in text). Bomb ed. [s]र्वेभ्यः; Cd ऽहनि (as in text). — °) Ks Ds.8 निहते (for पतिते). T Gs शंतनोः (for जाह्नवी). — °) K1 कालेन (for कालोप). Ks D7 बुद्धयः (for -चेतसः).

21 Ś1 missing (cf. v. l. 6). G1.2.4.5 M om. 21 (cf. v. l. 20). — °) K4 तस्य; T1 तत्तु (for पथ्यं). — °) Ds.5 सुतास्तव (for महात्मनः). — °) K4 भरतश्रेष्ठ. — °) D4 अस्त्राण्यादाय. Ks Dn1 Ds.7.8 T1 (sup. lin.). 2 सस्वराः; Gs निर्ययुः (for सर्वशः).

22 Ś1 missing (cf. v. l. 6). 22^{ab} is mostly damaged in Gs. — °) Ds सुः; T G2-5 Ms (sup. lin. as in text) च (for स-). K1 मोहात्तव समुत्तस्थुरः; B5 Ds मोहान्तु (D3 'च') तव पुत्रस्य; Dn1 सौहादत्तव पुत्रस्य; D2 महतो वसुपु°. — °) K1.4 Dc1 Ds T G Ms-5 कौरवाः; M1.2 'वान्'. Ks.3 D1 मृत्यु (Ks 'त') संभूताः; Ks मृत्योराधीनाः; B2-5 Dc1 Ds.6 Cnp मृत्युनाहूताः; T G2-5 'नाजसाः; Cd 'संभूताः. — °) = 42^b.

23 Ś1 missing (cf. v. l. 6). Gs om. 23. — °) K2.3 D1 अजावय; B2 (marg.) अविमर्षः; Ds अजावय. S (Gs om.) अजा इव (G2 'जावयो') वने गोपान् (G2-4 'पा'); Cv अजावय इवागोपा (as in text). Cd oites अगोपका (gloss: रक्षकहीनाः). — °) S (Gs om.) विना (G2 राजञ्; Gs.4 नाना- (for वने). K4 -विष्टिता; Ks Dn1 Ds.7 -सेविते; Ds -वेष्टितैः; Cd -शंकते (sic) (for -संकुले). Cv as in text. — After 23^{ab}, S (Gs om.) ins.:

13* कर्णं कर्णेति चक्रन्दुः शेषा भारत पार्थिवाः ।

[Cf. 32^{ab}. G1 M कर्णेति चुक्रुशु राजञ् (for the prior half).]

पतिते भरतश्रेष्ठे बभूव कुरुवाहिनी ।
 द्यौरिवापेतनक्षत्रा हीनं खमिव वायुना ॥ २४
 विपन्नसस्येव मही वाक्चैवासंस्कृता यथा ।
 आसुरीव यथा सेना निगृहीते पुरा बलौ ॥ २५
 विधवेव वरारोहा शुष्कतोयेव निम्नगा ।
 वृक्षैरिव वने रुद्धा पृषती हतयूथपा ॥ २६
 स्वाधर्षा हतसिंहेव महती गिरिकन्दरा ।
 भारती भरतश्रेष्ठ पतिते जाह्नवीसुते ॥ २७

विष्वग्वातहता रुग्णा नौरिवासीन्महर्षवे ।
 बलिभिः पाण्डवैर्वीरैरुन्मूलक्षैर्मृशार्दिता ॥ २८
 सा तदासीद्भृशं सेना व्याकुलाश्वरथद्रिपा ।
 विषण्णभूयिष्ठनरा कृपणा द्रष्टुमावभौ ॥ २९
 तस्यां त्रस्ता नृपतयः सैनिकाश्च पृथग्विधाः ।
 पाताल इव मज्जन्तो हीना देवव्रतेन ते ।
 कर्णं हि कुरवोऽस्मापुः स हि देवव्रतोपमः ॥ ३०
 सर्वशस्त्रभृतां श्रेष्ठं रोचमानमिवातिथिम् ।

C. 7. 32
 B. 7. 1. 32
 K. 7. 1. 33

—^a) K₄ यथा; D₈ यथा हि (for भृशम्). —^d)
 = 30^d. Dr ह (for ते). D₄ हीना देवव्रते हते.

24 Ś₁ missing (cf. v. l. 6). —^a) G₄ damaged
 S (except G₅; G₄ damaged) पातिते (for प). K₁
 D₁.₁ भरतश्रेष्ठ.

25 Ś₁ missing (cf. v. l. 6). K₄ om. 25^{ab}.
 —^a) D₈ G₃ सस्यैव; Ca d स (Ca श)स्येव (as
 in text). —^b) D₁ D₃ एव; G₁ M इव (for
 चैव). D₁ D₃ तथा (for यथा). —^c) B₁-₃.₅ D₁
 महा; T G₂-₄ रणे (for यथा). Cv as in text.
 —^d) K₅ D₁ D₄.₁ निर्जिते च (D₁ तेव) (for निगृ-
 हीते). G₅ यथा (for पुरा). K₅ D₁ निगृहीता पुरा
 बभौ; Cv as in text.

26 Ś₁ missing up to विधवेव च (cf. v. l. 6).
 —^a) Ca. d cite विधवेव (as in text). S (G₄ partly
 damaged) विधवा तु यथा नारी. —^b) K₄.₅ G₅ शुष्क-
 तोयेन; M₃-₅ नष्टतोयेव; Ca मुन्न; Cd शुष्क (as
 in text). — After 26^{ab}, D₈ ins.:

14* लक्ष्मीरिव सुरैस्त्यक्ता श्रुतिहीना यथा द्विजाः ।
 —^c) T G₂-₅ यथा (for वने). —^d) D₈ ऋषमी;
 Ca. v पृषती (as in text). Cv as in text.

27 ^a) Ś₁ सुधर्मा; K₂ शरमी; K₃ बभूव; K₅
 B₂ स्वधर्मा; B₁.₃ m सरमा; B₁ (marg.) दुधर्षा (also
 सुगमा); D₁ स्वाधर्म्य; D₁ (marg. sec. m.) D₁.₅
 Cv शरमा; D₁ स्वधर्म्य; D₂ सहसा; D₃ G₁ M सु-
 धर्षा; D₇ स्वाधर्म्य; D₈ आधर्म्य; T G₂.₄ यथा वा;
 G₂.₅ यथा नि; Ca स्वाधर्मा (also सुगमा); Cd आ-
 धर्षा (for स्वाधर्षा). —^b) S पर्वतस्येव (T₁ स्नेह; G₁
 M₃ स्व नि; M₁ साव) कंदरा (G₁ M₁-₄ गह्वरा;
 M₅ [sup. lin.] वै गुहा). —^c) D₁ भारते; D₂.₅
 श्रीष्मे च; S सा सेना (for भारती). K₂.₄.₅ B₅

D₁ D₁.₅ G₂.₅ M₁.₅ भरतश्रेष्ठे. —^d) B₄ S (except
 G₃.₅) पातिते (for प).

28 ^a) K₄.₅ B₄ Dn D₈-₈ वाताहता; G₅ वाता-
 हत. Cd cites विष्वग्वाताः. B₁.₂.₄ D₁ मग्ना; B₅
 D₁ मग्ना; B₅ [आ]रोहा; D₁ रुग्णा; S शुब्धा;
 Cd रुग्णा (for रुग्णा). — After 28^a, D₁ reads
 30^{ad}, om. 28^b. —^b) G₄ partly damaged. —^c)
 D₁ वीर्य; S इ (G₃ दी)सैर (for वीरैर). —^d)
 Ś₁ K₁.₃ D₁ लक्ष्यैर; Cd लक्ष्यैर (as in text). K₅
 D₁ D₄.₇.₃ प्रहारिभिः; G₂ भृशाकुला (for दिता).

29 ^a) D₈ तथा (for भृशं). B₂.₃.₅ सा तथा
 (B₅ दा) कौरवी सेना; S सा तथा निहता सेना. —^b)
 M₃.₄ नर- (for रथ-). —^c) Ś₁ K₂ B₂-₄ D₁ D₂.
₅.₁ विपन्न; B₅ विशंक; G₁ विषण्णा (for विषण्ण-).
 K₁ मना (for नरा). —^d) K₄ T G₂.₃ M द्रष्टुर्;
 D₁ भृष्टम्; D₄.₇ अष्टम् (for द्रष्टुम्). Dr आबहो
 (for सौ). K₁.₅ D₂.₅.₈ कृपणा दुःखकर्षि (K₅ D₈
 र्षि)ता; K₂ B D₁ णा त्रस्त (K₂ ध्वस्त; B₂.₄ अष्ट-;
 D₁ ग्रस्त)मानसा; D₁ कृपायुक्तैव सा बभौ; D₂ कृपणा
 नष्टमा बभौ; D₈ क्षतना पृतना बभौ (sic); G₂ कृपणा
 इव सा बभौ; G₅ corrupt.

30 D₈ om. 30^{ab}. —^a) Ś₁ K₂ D₁.₃.₅ तस्या
 खस्ता; K₁.₅ D₁ D₂.₄.₅.₇ तस्सु ते; G₁ M अथ
 त्रस्ता; Cd तस्यां दृष्टा. —^b) G₄ partly damaged.
 D₄.₇ सैन्यकाश्च. — D₁ reads 30^{ad} after 28^a. —^c)
 K₄ D₁ पातालम् (for ल). —^d) = 23^d. —^e)
 T G M₁.₂.₅ कर्णस्य; M₃.₄.₅ (sup. lin.) कर्णं स्य.
 K₃ D₂.₃ [S]कारुः (for स्मारुः). Cv as in text.
 —^f) G₅ मेघ- (for देव-). B D₁ सर्वे देवव्रतोपमं.

31 K₅ D₄.₇ om. 31. B₅ reads 31^{ab} on marg.
 —^a) K₃ धर्म- (for दक्ष-). —^b) B₅ (also as in

बन्धुमापद्रुतस्येव तमेवोपागमन्मनः ॥ ३१
 चुकुशुः कर्णं कर्णेति तत्र भारत पार्थिवाः ।
 राधेयं हितमस्माकं सूतपुत्रं तनुत्यजम् ॥ ३२
 स हि नायुध्यत तदा दशाहानि महायशाः ।
 सामात्यबन्धुः कर्णो वै तमाह्वयत माचिरम् ॥ ३३
 भीष्मेण हि महाबाहुः सर्वैश्चरस्य पश्यतः ।
 रथेषु गण्यमानेषु बलविक्रमशालिषु ।
 संख्यातोऽर्धरथः कर्णो द्विगुणः सन्नरर्षभः ॥ ३४
 रथातिरथसंख्यायां योऽग्रणीः शूरसंमतः ।
 पितृवित्ताम्बुदेवेशानपि यो योद्धुमुत्सहेत् ॥ ३५

स तु तेनैव कोपेन राजन्गाङ्गेयमुक्तवान् ।
 त्वयि जीवति कौरव्य नाहं योत्स्ये कथंचन ॥ ३६
 त्वया तु पाण्डवेयेषु निहतेषु महामृधे ।
 दुर्योधनमनुज्ञाप्य वनं यास्यामि कौरव ॥ ३७
 पाण्डवैर्वा हते भीष्मे त्वयि स्वर्गमुपेयुषि ।
 हन्तास्म्येकरथेनैव कृत्स्नान्यान्मन्यसे रथान् ॥ ३८
 एवमुक्त्वा महाराज दशाहानि महायशाः ।
 नायुध्यत ततः कर्णः पुत्रस्य तव संमते ॥ ३९
 भीष्मः समरविक्रान्तः पाण्डवेयस्य पार्थिव ।
 जघान समरे योधानसंख्येयपराक्रमः ॥ ४०

text) स्पृहणीयम्; Ca. d रोचमानम् (as in text). T Gs. 4 Ms-5 [अ]नलं; Gs श्रिया (for [अ]तिथिम्). Gs रोचमानमनेकधा. —^a) S बंधून् (for बन्धुम्). Cv as in text. —^d) Cd तमेषाम् (for तमेव). K1. 2. 4 B Dc1 Dn2 D1. 2. 6. 8 तमेषाम् (B4 'मा'गमन्मनः; S (Gs damaged) Cv तेषामासीद्वलं मनः.

32 ^a) Gs damaged. —^b) Ks Ds. 5. 7 ततो; S शेषा (for तत्र). Gs भरत- (for भारत). —^c) D1 अस्याभिः (for 'कं'). Ks Ds. 5. 8 राधेयो हि हिलो-
 स्माकं; Ds 'यो हि महात्मानं. —^d) Ds. 5 सूतसूनुषः;
 Ds. 7 'पुत्रस्य (for 'पुत्रं'). Ks Ds तनुत्यजः; Ds 'त्यजां.

33 ^a) Dn1 तु (for हि). Ds-5. 8 सहिता युध्यत
 तदा. —^b) Dn2 महारथः; S [ए]क एव च (for महा-
 यशाः). —^c) Dc1 Ds सामान्य- (for 'त्य'). S1
 च; Ds हि (for वै). S सामात्य (Gs सपुत्रः; Gs सामा-
 त्यो) बांधवः कर्णः (Gs 'र्ण'). —^d) S1 Ks. 5 B1. 4 Dn1
 D1. 2. 4-8 आनयत (for आह्वं). S (Gs lacuna; Gs
 damaged) सेनां तां (T 'नां स्वां; Gs 'नातः; Gs 'नां
 तु) सम (Gs 'मु) च्छुद्धत.

34 For the incident, cf. 5. 165. —^a) Ds तु;
 T1 Gs स; Gs [अ]पि (for हि). —^b) Ks Ds Ms-5
 शृण्वतः (for पश्यतः). — After 34^a, Ds repeats
 34^a. —^c) Bs. 8 Dc1 द्विरथः (for द्विगुणः). S1 Ks
 Ds. 7. 8 स (for सन्). Ks Dn1 Ds. 7 नराधिपः (for
 नरर्षभः). Bs त्रिगुणः स रथर्षभः; Ds. 5 S दोषालुक्त्वा
 (Ds. 5 'न्दत्वा) महारथः; Ds द्विगुणो भरतर्षभ.

35 Before 35, Gs ins. संजयः. —^a) Gs एषाति-
 (for रथाति-). —^b) Ds अग्रणीः (for योऽग्र). Ds

शत- (for शूर). B1 'सत्तमः; T Gs-5 उत्तमः (for
 'संमतः). —^a) B Dc1 Ca. d 'वित्तेश- (for 'वित्ताम्बु-).
 D1 Gs सासुरानपि देवेशान्; Ds. 6 पितृवित्तांशुपे सैन्ये.
 —^d) Ks D1 रणे (for अपि). Ds. 6 योद्धुमुत्सहेत् तु
 यः; T Gs-5 अपि योद्धुं समुत्सहेत्.

36 Cf. 5. 165. 27. —^a) T Gs-5 Ms-5 च (for
 तु). —^b) S युध्य (Gs युध्य) ति (for जीवति). —^d)
 S1 Ks. 5 B Dc1 Dn Ds-5. 7. 8 कदाचन (for कथं).

37 ^a) B1. 8 [अ]द्य; B4 [अ]द्य (for तु). Bs
 Dc1 स्वयाद्य पांडुपुत्रेषु. —^b) Dn1 Ds महात्मसु (for
 'मृधे). —^c) M1 (inf. lin. as in text). 2 अनुप्राप्य
 (for 'ज्ञाप्य). —^d) Ds. 5 [अ]हं ध्रुवं (for कौरव).

38 ^a) Ks D1 च (for वा). Ks. 4. 5 Bs-4 Dc1
 Dn2 Ds भीष्म; Ds भीष्म. S हते वा युधि पार्थैस्तु
 (T Gs. 4 'थेन). —^b) S समेयुषि; Cd उपे (as
 in text). —^d) Cd cites कृत्स्नान् (as in text).
 Ds मन्यते भवान् (sup. lin. पथान्) (for 'से रथान्).
 Dn1 कृत्स्नां पांडववाहिनीं.

39 ^a) Ks Dn1 Ds. 7. 8 T Gs. 2. 5 महातेजा; B4
 'बाहुर् (for 'राज). —^b) Ks. 5 Ds. 7. 8 महामनाः;
 S [ए]क एव सः (G1 M च) (for महायज्ञाः). —^c)
 Ks B1-8 Dc1 Ds. 6 तदा (for ततः). —^d) Dn1
 transp. पुत्रस्य and तव. Ks Ds. 7 तन्मतं; Ds. 5
 दुर्मतेः (for 'संमते).

40 ^a) Ks स रथः; Ks परमः; B1-8 Dc1 त्वमरः;
 S त्वमित- (Gs 'ति) (for समर). —^b) Ks D1
 भारत; Ds. 5 पार्थिवः (for 'व). —^c) Ds. 5 चाहुर्दं
 (for समरे). G1 M यौधान्. —^d) Ks Bs Ds. 8

तस्मिंस्तु निहते शूरे सत्यसंधे महौजसि ।

त्वत्सुताः कर्णमस्मार्षुस्तर्तुकामा इव प्रुवम् ॥ ४१

तावकास्तव पुत्राश्च सहिताः सर्वराजभिः ।

हा कर्ण इति चाक्रन्दन्कालोऽयमिति चाश्रुवन् ॥ ४२

जामदग्न्याभ्यनुज्ञातमस्त्रे दुर्वारपौरुषम् ।

अगमन्नो मनः कर्णं बन्धुमात्ययिकेष्वि ॥ ४३

स हि शक्तो रणे राज्ञ्हातुमस्मान्महाभयात् ।

त्रिदशानिव गोविन्दः सततं सुमहाभयात् ॥ ४४

G1-4 M पराक्रमान्.

41 ^a) B2.8 Dc1 G1 M1.2 च (for तु). K4 निहिते. B1 G5 Ms-5 वीरे; G3 भीष्मे (for शूरे). — ^b) B2.8 Dc1 [s]मितौजसि (for महौ). S तव पुत्रा महायथं (Ms-5 'था:'). — ^c) Dc1 त्वत्पुत्राः (for स्वत्पुत्राः). S कर्णं राज्ञस्तदा जग्मुस् (G1 M1.2.5 'दा-स्माभूस्'; G5 'थागच्छत्'; Ms.4 'थास्माभूस्'). — ^d) B2-4 Dc1 तितीषेव; G5 कर्तुकामा (for तर्तु). Dn1 D4.7 [आ]हवद्भवं; D8 इवाद्भवं; G4 इवार्णवं.

42 ^a) D8 तावतस् (for तावकास्). — ^b) = 22^d. — ^c) K5 Dn1 D4.7.8 हे (for हा). K1 G2 चक्रंदुः; K4.5 Dn1 D7 चक्रंदन्; D2.5 चाक्रंदस् (D2 'द'); T G1.2.4 M1.2 चाक्रंदुः; Cd आक्रन्दन् (as in text). B2-4 Dc1 एहि कर्णेति चाक्रंदन्. — ^d) D2.5 च (D8 त) रंतः सुमहाभयात्. — After 42, D2.5 ins. (cf 32^d):

15* एवं ते स्म हि राधेयं सुतपुत्रं तनुत्यजम् ।

D2.5 cont.: K4 Dn2 D8 ins. after 42:

16* चुक्रुधुः सहिता योधास्तत्र महाबलाः ।

[D2.5 महाबलं.]

43 ^b) K4 मंत्रे; D8 T1 शखैर; D6 अरिः; G1 8-5 Ms-5 अखैर; M1.2 अखं (for अखे). Ś1 K1-3 D1 अखदुर्धर्षपौरुषं; G2 अखेषु वरपौ. — ^c) K4 D8 G5 आगमन्नो; D6 आगमद्वो. D2.5 Cv आ (Cv अ) गमन्मत्ता कर्ण. — ^d) S बंधून् (for बन्धुम्). G3 आंच धिकेषु; Ca. d आलयि* (as in text). D5 ध्रुवमालं-तिकेपि च; Cv मन्थुनाभ्यधिकेष्विह.

44 G1.2.4.5 M om. 44. — ^a) D4 ह (for हि). K1-3 D4 (also as in text) T G3 जेतुं (for राज्ञस्). D8 सहितोको रणे रा. — ^b) K4.5 Dn1 D4.7.8 -मनाः

वैशंपायन उवाच ।

तथा कर्णं युधि वरं कीर्तयन्तं पुनः पुनः ।

आशीविषवदुच्छ्वस् धृतराष्ट्रोऽब्रवीदिदम् ॥ ४५

यत्तद्वैकर्तनं कर्णमगमद्वो मनस्तदा ।

अप्यपश्यत् राधेयं सुतपुत्रं तनुत्यजम् ॥ ४६

अपि तन्न मृषाकार्पीयुधि सत्यपराक्रमः ।

संभ्रान्तानां तदार्तानां त्रस्तानां त्राणमिच्छताम् ॥ ४७

अपि तत्पूरयांचक्रे धनुर्धरवरो युधि ।

(for 'भयात्'). — ^a) D1 सुमहद्; T G3 स्माभुराद् (for सुमहा). Ś1 B D8 -यशाः; K4 -भये (for -भयात्). Dc1 सर्वतस्तु महायशाः. — For 44^d, Dn2 D8 subst.: while, B8 ins. after 44:

17* देवानिव यथा विष्णुस्त्रायते महतो भयात् ।

45 K4 G5 om. the ref. — ^a) D1 transp. तथा and कर्ण. Ś1 (before corr.) सुता (for वरं). B Dc1 S तथा तु संजयं (G1.2 M 'थे) कर्णं (T G3-5 'र्णे'). — ^b) K5 Dn D4.7 कीर्तयन्तः; T G M1.2 कीर्त्यं (G4 'तै') माने. D8 राजन्कीर्तयतां पुनः; Ms-5 कीर्तयाने महौजसि. — After 45^{ab}, K1.5 Dn1 D4.7.8 ins.:

18* गावल्गणिं संजयं तु शोकव्याकुललोचनः ।

— ^c) B1-3 Dc1 इव (for -वद्). S अशीत (G4 'तीत'; Ms.4 'धीत'; Ms5 'धीर') मिव निःश्वस्य.

46 Before 46, K4 B Dc1 Dn2 D1-3.5 S (except G5) ins. धृतराष्ट्र उ° (resp. धृतराष्ट्रः). After the ref., K4 reads 47^{ad}. K4 om. 46^{ab}. — ^a) B2-5 यत्तु; D8.5.6 यत्र (for यत्तद्). — ^b) K5 D4.7 नो (for वो). K1 तथा (for तदा). — K4 transp. 46^{ad} and 47^{ab}. — ^c) Ś1 युधि पश्यत; K1 अस्य प°; K4 अप्यपश्यन्तः; K5 Dn1 D8.8 अथ पश्य (D8 'इयं') त; B4 अपि प°; Dn2 अथाप°; D8 अमन्यन्तं च; D6 अम्यपश्यत; D7 अप्यवत्स्यत. Ca. d cite अपश्यत (as in text). S (G4 damaged) अप्यरक्षत्स राधेयः. — ^d) S सुतपुत्रस्तनुत्यजः.

47 K4 transp. 46^{ad} and 47^{ab}. — ^a) Dc1 अपि तत्र; D8 सहितं न (for अपि तत्र). Dn2 D3.5 [अ]-कार्षीर्; Cv कर्णः (for [अ]कार्षीद्). — ^b) Dc1 (before corr. as in text) D2 G5 कश्चित् (for युधि). — K4 reads 47^{ad} after the ref. in 46. — ^c) S (except G5) संभ्रान्तां; Ca. d संभ्रान्तानां (as in text). K1-3 G2 तथा (for तदा). — ^d) Ś1

C. 7. 50
B. 7. 1. 51
K. 7. 1. 52

यत्तद्विनिहते भीष्मे कौरवाणामपावृतम् ॥ ४८

कृतवान्मम पुत्राणां जयाशां सफलामपि ॥ ४९

तत्खण्डं पूरयामास परेषामादधद्भ्यम् ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

२

संजय उवाच ।

हतं भीष्ममाधिरथिर्विदित्वा

भिन्नां नावमिवात्यगाधे कुरुणाम्

सौदर्यवद्भ्यसनात्सतपुत्रः

संतारयिष्यंस्तव पुत्रस्य सेनाम् ॥ १

श्रुत्वा तु कर्णः पुरुषेन्द्रमच्युतं

निपातितं शांतनवं महारथम् ।

अथोपायं कर्तुं ममित्रकर्शनां

इच्छथ (for 'ताम्).

48 °) K₄ अपि नस्; B₂ (marg. as in text) मुदितः; D₂.^s अपि यः; G₁ M₃-^s अदीच्छां (for अपि तत्). Ś₁ K₁.^s D₁.² पारयांचके; K₄ तारं; B₂ (marg. as in text).³ D₁ पूरयामास; G₅ पूजयांचके. — °) G₄ damaged. B₂-⁴ D₁ यद्वै; D₅ यं तद् (for यत्तद्). K₂.⁴ विनिहिते; B₂.³ D₁ निपातिते; B₄ निनिहते. Ś₁ K₁-³ शूरे; D₁ lacuna; M₃-^s खंडं (for भीष्मे). — °) K₁.³ अपाकृतं; B₃ अनावृतं; B₄ मनो-गतं; B₅ अपाश्रितं; T G₂-^s M₃-^s महावते (G₅ 'तौ'); G₁ M₁.² यशोभृते; Ca. d अपावृतम् (as in text).

49 °) K₅ तत्खण्डं; K₅ ततः कथं (hypermetric); B₄ तत्कर्णः; B₅ तं खंडं; D₅ तत्खांदं (for तत्खण्डं). C_v तत्खण्डं पूरयन्. K₂ B₅ D₁ T G₂-^s M₃-^s पूरयन्कर्णः (for 'यामास'). B₁-³ D₁ कर्णो वैकर्तनः खंडं; G₁ M₁.² तत्क्षणात्पूरयन्खंडं. — °) Ś₁ चाददद्; K₁-³ च दधद्; B₂ आददद्; D₅ च ददद्; D₆ विदधद्; D₁ आदधन्; D₅ तदधद्; T₁ आददाद्; T₁ (sup. lin.).² G₃.⁴ आदधाद् (for 'धद्'). — After 49^{ab}, K₂.⁴ Dn D₁.² 4. 5. 7. 8 ins. :

19* स हि वै पुरुषव्याघ्रो लोके संजय कथ्यते ।

आर्तानां बान्धवानां च क्रन्दतां च विशेषतः ।

परित्यज्य रणे प्राणांस्तन्नाणार्थं च शर्मं च ।

[(L. 1) Dn₁ हैकः (for हि वै), and कल्पते (for कथ्यते). — (L. 2) D₅ वै (for the first च). — (L. 3) Dn₁ D₄.¹ व्राता संजय संयुगे; D₂.⁵ त्राणार्थं शम(D₅ 'मै') संयुतः (D₅ 'ने') (for the post half).]

— °) G₄ damaged. D₄ ययाशां (for जयाशां). K₅

D₅ सकलाम्. B₃ इव; Dn₁ D₅ S (G₄ damaged) इति (for अपि). Dn₁ तत्त्वं कथय संजय.

Colophon. Ś₂ missing. G₄ damaged. — Subparvan: Dn₁ द्रोणाभिषेक. — Day of Droṇa's Generalship: K₂ प्रथमे दिवसे. — Adhy. name: K₅ कर्णप्रसांसा; Dn₂ छतराष्ट्रप्रश्नः. — Adhy. no. (figures, words or both): K₃.⁴ B₁.² 5 D₁ Dn₁ D₅ S (G₄ damaged) 1. — Śloka no.: Dn₁ 54.

2

❧ This adhy. is missing in Ś₂ (cf. v. 1. 7. 1. 1).

1 Before the ref., G₃ ins. श्रीकृष्णाय नमः. S transp. 1 and 2. — °) G₄ damaged. K₅ B D₁ Dn₂ G₂ अयाधिरथिद्; D₁ अथाति; T G₃ चाति; G₅ आदि (for आधि). D₅ हतं भीष्मसमाधिरथिर्वि. — °) G₄ damaged. Ś₁ हवागाधे; D₁ (marg. by corr. as in text) ह्यगाधे; Dn₁ हवावगाधे; G₅ ल्यगाधे (sic) (for हवाल्). K₅ B₄ D₄.⁷ 8 G₁ M₁.² भिन्नां सेनां (B₄ निमज्जती; G₁ M₁.² भिन्नां जले) नावमिवात्यगाधे; T G₂.³ भिन्नां नावं वारिधावत्यगाधे. — °) = (3^d). Ś₁ संतारयिता; G₁ स तारयिष्यस्; M₁.² तितार. K₁ B₁.² 5 D₁.⁶ (marg. as in text).³ T G₂.³ पुत्रसेनां; G₅ पुत्रस्य सेनां (for 'स्य सेनाम्).

2 K₅ om. (hapl.) 2-3. D₁ reads 2-3 on marg. (sec. m.). S transp. 1 and 2. — °) D₅ M₃-^s om. तु. — °) B₅ (marg. as in text) महारथी; S रिपुर्न. — °) G₄.⁵ damaged. Dn₂ S

धनुर्धराणां प्रवरस्तदा वृषः ॥ २
हते तु भीष्मे रथसत्तमे परै-
निमज्जतीं नावमिवार्णवे कुरून् ।
पितेव पुत्रांस्त्वरितोऽभ्ययात्ततः
संतारयिष्यंस्तव पुत्रस्य सेनाम् ॥ ३
कर्ण उवाच ।
यस्मिन्मृतिर्बुद्धिपराक्रमौजो
दमः सत्यं वीरगुणाश्च सर्वे ।

अस्त्राणि दिव्यान्यथ संनतिर्हीः
प्रिया च वागनपायिनी भीष्मे ॥ ४
ब्रह्मद्विपद्मे सततं कृतज्ञे
सनातनं चन्द्रमसीव लक्ष्म ।
स चेत्प्रशान्तः परवीरहन्ता
मन्ये हतानेव हि सर्वयोधान् ॥ ५
नेह ध्रुवं किंचन जातु विद्यते
असिर्ल्लोके कर्मणोऽनित्ययोगात् ।

C. 7 5B
B. 7 2. 6
K. 7 2. 5

अथोपयात्; Ds 'न्वयात्; Ds अथो ययौ (for अथो-
पायात्); Ś1 K (Ks om.) B1 Dn2 D2. 5. 6 -कर्षणो;
D4 -कर्षणे; Ds -कर्षणौ; T G2. 3 -चावी; M4. 5
-तापनो (for -कर्षणे); B2-5 Dc1 D1 अथोपयायात्स-
(B5 'यातः स) हसारिकर्षणो; Dn1 अथोपयात्तूर्णमरिप्रबहो-
—^a) G4 damaged. Ś1 तथा वृषः; K4 तदा वृषा;
B Dc1 Dn2 D1. 3 T तदा नृप (D1 'प.); Ds तदानीं;
G1. 2. 5 M क्षितौ वृषा. G2 धनुर्धराणां प्रवरोत्तमो वृषा.

3 Ks om. 3 (cf. v. 1. 2). Dc1 reads 3 on
marg. (sec. m.). —^a) Gs damaged. M4 रथि- (for
रथ-). B5 -यूथपे (for -सत्तमे). Ś1 K1 3 परे; S
(G4 damaged) तदा (for परैर). —^b) G4 damaged
from नि up to the end of the stanza. Ds निमज्जतो
(for 'ती). Gs [अ]प्लवे (for [अ]र्णवे). B5 तदा
(for कुरून्). Ds निमज्जतो नावमिवाकुरून्वै. —^c)
Ś1 [s]भ्यधात्; K1 [s]लधात्; S (G4 damaged)
[s]भ्यधात् (for सभ्यधात्). K2 D4. 7. 8 S (G4
damaged) तदा (for सतः). —^d) = 1^d. K2 निधा-
रयिष्यंस्; K4 संतारयिष्यंस्; D4. 7 संसारयिष्यंस्. Ś1
K2 B (except B2) Dn D1. 4. 5 7 T G2. 3. 5 पुत्रसेनां
(for पुत्रस्य सेनाम्). — After 3, S ins:

20* संमृज्य दिव्यं धनुरातहत्यं
स रामदत्तं रिपुसंघहन्ता ।

बाणांश्च कालानलतुल्यकल्पा-
नुल्लाघ्यन्वाक्यमिदं बभाषे ।

[(L. 1) Gs संमृज्य. M1 देवं (for दिव्यं). G1
आनतज्यं. — (L. 3) T1 G2. 5 -वायु-; T2 Gs -संव-;
G4 -सुर्य-; M5 (inf. lin.) -सर्व- (for -तुल्य-). — (L.
4) T2 उल्लाघयन्; G2 विसाप; Gs मल्लालं (for उल्लाळ).]

4 T2 G2. 5 om. the ref. —^a) B5 (marg.; by
corr. as in text) तस्मिन्; Cd यस्मिन् (as in text).

Ks Dc1 सत्य- (for बुद्धि-). K1 D2 -पराक्रमौजो; B5
'क्रमौजसः; D4 'क्रमं च; D5 'क्रमौजा; D7 'क्रमश्च.
S यस्मिन्मृतिर्धर्मदमौ (G4 'मो) बलं (G1 M2-4 'ल-)
हीः (G5 श्रीः). —^b) B1. 5 Dn2 Ds सत्यं दमौ
(by transp.); B2-4 Dc1 D1 सत्यं स्मृतिर; Dn1
दमश्च सत्यं; D2 नयः सत्यं; D5. 6 तपः सत्यं. D2 वीर्य-
(for वीर-). S सत्यं च दानं च पराक्रमं च (G1. 2 M1.
2. 5 [inf. lin.] 'मश्च). —^c) G4 damaged. Dn2
T G2. 3 अस्त्राणि (for अ). D5 [अ]ति- (for [अ]थ).
M5 संनति. D5 हि; S (G4 damaged) श्रीर (M5 च
श्रीर) (for हीः). —^d) Ś1 प्रिया (for प्रिया च).
K4 अनया इति; K5 ह्यनपायि; B Dc1 Dn1 D1. 3. 5
अनसूया च; D5 अनपायिनि. D4 प्रिया च वा***नपा-
यिनी च; D7. 8 प्रिया च वाचा (D7 'वा) ह्यनपायिनी
च; S धीश्चापि भीष्मे नियताः (G1. 3 M1 'ता) सदैव
(G3 'वा).

5 ^a) Ds -द्विपद्मः. D4 (before corr.) s (marg.
sec. m. as in text). 7 कृतज्ञे (for 'ज्ञे). B2-5 Dc1
सदा कृतज्ञे द्विजशत्रुघातके. —^b) Dn2 D7 सनातने; T2
G1 3-5 M1. 2. 5 'तना; G2 सत्यव्रते; M5 सनातनाच्च;
Ca. d सनातनं (as in text). G3 चांद्रमसीव; Cd
चन्द्र* (as in text). B1 Dc1 D1 T G2-5 M3-5
लक्ष्मीः; Cd लक्ष्म (as in text). —^c) K2 परवीर-
हर्ता; D4. 7 प्रसमीदय चैवं. —^d) K4 om. मन्ये हता.
D6 हतान्येव. B1-4 Dc1 च (for हि). B2-4 Dc1
D2. 5 -वीरान् (for -योधान्). S सर्वानन्यानातुरानद्य
मन्ये.

6 ^a) G4 damaged. B5 Dc1 विद्यां; Ds विद्ये
(for विद्यते). —^b) N (Ś2 missing) लोके ह्य (Dc1
य)स्मिन्; G1 M3-5 ह्यसिर्ल्लोके; G5 अस्माल्लोके. K4
M5 कर्मणा; Ca. d 'णो (as in text). Ca cites
नित्ययोगो; Cd 'योगिनो. —^c) = (var.) 8. 26. 47^{ad},

C. ७. ५७
B. ७. २-६
K. ७. २, ६

स्योदये को हि विष्णुसंशयो
भावं कुर्वताद्य महाव्रते हते ॥ ६
वसुप्रभावे वसुवीर्यसंभवे
गते वसुनेव वसुंधराधिपे ।
वसुनि पुत्रांश्च वसुंधरां तथा
कुरुंश्च शोचध्वमिमां च वाहिनीम् ॥ ७
संजय उवाच ।
महाप्रभावे वरदे निपातिते
लोकश्रेष्ठे शांतनवे महौजसि ।
पराजितेषु भरतेषु दुर्मनाः
कर्णो भृशं न्यश्वसदश्च वर्तयन् ॥ ८
इदं तु राधेयवचो निशम्य ते

सुताश्च राजंस्त्व सैनिकाश्च ह ।
परस्परं चुक्रुशुरार्तिजं भृशं
तदाश्च नेत्रैर्गुप्सुचुहि शब्दवत् ॥ ९
प्रवर्तमाने तु पुनर्महाहवे
विगाह्यमानासु चमूषु पार्थिवैः ।
अथाब्रवाद्धपकर वचस्तदा
रथर्षभान्सर्वमहारथर्षभः ॥ १०
कर्ण उवाच ।
जगत्यनित्ये सततं प्रधावति
प्रचिन्तयन्नस्थिरमद्य लक्ष्ये ।
भवत्सु तिष्ठत्सिंह पातिवो रणे
गिरिप्रकाशः कुरुपुंगवः कथम् ॥ ११

— *) Ks om. हि. Cv as in text. — *) Ds युद्धं;
Ca. d भावं (as in text). B4 D1 G5 [आ]य- (for
[अ]द्य). Dn1 महाबले (for 'व्रते). K4 lacuna;
D1 सृते (for हते). Cv as in text.

७ *) B2 (marg. as in text).s Dc1 वसुनां च (for
'नेव). S1 K2. 4. 5 Dn D3. 5-8 वसुंधराधिपाः (D8 'पः);
K1 'रानुपः; Ks D1 'रानुपाः. — *) Cv मित्रांश्च (for
पुत्रांश्च). D3. 4. 6 वसुंधरांस्.

८ Ds om. the ref. — *) D2. 5 वसुदे (for
वरदे). — *) K2 B Dc1 Dn2 D3 लोकेध्वरे; D8
लोकत्रये; T G2. 4. 5 'ज्येष्ठे (for 'श्रेष्ठे). B3. 4 Dc1
D2. 5 T G2-5 Ms-5 [S]मितौजसि (for महौ). Bom
ed. लोकश्रेष्ठे शास्त्रि चामितौजसि. — *) B5 [उ]प्रतरेषु;
G1 M1. 2 [उ]परतेषु (for भरतेषु). Dn1 पराजिते भारत
तावके बले. — *) T G2-4 पराजितो; G1 M1. 2 भृशं
कर्णो (by transp.). K4 om. भृशं. K5 निःश्वसद्;
T G1-4 M1. 2 निःश्वसन् (for न्यश्वसद्). D4. 7 -कंडः;
D5 -लोचनः (for वर्तयन्). S1 कर्णं भृशं श्वसदश्च प्रवर्त-
यन्; Dn1 कर्णो भृशं साश्रुकंठस्तदानीं; G5 पराजितो निव-
सन्नश्च वचयन् (sic); Ms-5 विनिश्चसन्नश्च च वर्तयन्वृषा.

९ *) Ds om. from इदं up to तु (in 9*). K2. 5
B1-4 Dc1 Dn1 D2. 8. 5 च; D8 lacuna (for तु).
K2 B5 Dn1 D2. 5 G5 निशम्य; K4 निशम्य ते (for
निशम्य ते). — *) D4. 7. 8 सुतास्तु. K5 B5 Dn
D2-5. 8 सैनिकाश्च; S 'काश्च ये (for 'काश्च ह). — *)

Dn2 D8 आर्तवद् (for आर्तिजं). K2 Dc1 सुहृद्; D4.
7. 8 तदा (for भृशं). T अंबुजातिजं; G1. 4. 5 M1. 8-5
अंबु चार्तिजं; G2 शुशुरार्तिजं (sic); G8 अंबु चार्तिजं;
M2 अंबु चार्तिजं (for आर्तिजं भृशं). — *) D1 हि
(sic), D4. 7. 8 तथा (for तदा). G8-5 [आ]शु (for
[अ]शु). B Dc1 D1. 2 च; D8 स- (for हि). Dn1
D4. 7 Ms. 4 शब्दं (for शब्दवत्).

10 *) S1 प्रवर्त्यमाने; K1 D2. 8. 8 प्रवर्त्य; D5
प्रवर्त्य. Dn1 तुमले (for तु पुनर). K5 च (for तु).
S महारवे तदा (for पुनर्महाहवे). — *) S1 K4. 5 B2. 8
Dn2 विनाय; K2. 8 D8 विनय; D2 निर्मथ्य; D5
निवर्त्य (for विगाह्य). Dn2 पार्थिवैः; D3 सर्वशः. B5
विगाह्यमानेषु धनुःसु पार्थिवैः; Dn1 D4. 7. 8 प्रयोज्यमानेषु
रथेषु पार्थिवैः (Dn1 'पुमानपि); D6 विनयमाने बहुभिश्च
पार्थिवैः; S महारथानां (Ms-5 तथा परेषां) च मुदे (T
G2. 4 मुदा; G2 सुखे; G5 मदे) समुत्थिते (G5 'मद्विते).
— *) Dn1 कर्णोब्रवीद् (for अथा). B5 D8. 6 धैर्य;
D8 प्रहर्ष; T G2-5 धर्म- (for हर्ष). B2 तथा वचो;
B4 Dc1 तदा वचो (by transp.). D2. 5 उवाच वीरो
रुचिरं वचस्तदा. — *) S नरर्षभः (Ms 'र्षभान्) (for
रथर्षभान्). K4 -महान् (for -महा). K5 -नरर्षभाः
(for -रथर्षभः).

11 N (S2 missing) G4. 5 om. the ref. — *) D8
प्रधावति; T G2-4 प्रभाविते; G1 प्रधापिते; G5 M
प्रधाविते; Cd प्रधावयति (sic). — *) D8 T2 G2-5
विचिंतयन्. K1 अभ्यलक्ष्यये (for अद्य लक्ष्ये). — *)

निपातिते शांतनवे महारथे

दिवाकरे भूतलमास्थिते यथा ।

न पार्थिवाः सोढुमलं धनंजयं

गिरिप्रबोद्धारमिवानिलं दुमाः ॥ १२

हतप्रधानं त्विदमार्तरूपं

परैर्हतोत्साहमनाथमद्य वै ।

मया कुरुणां परिपाल्यमाहवे

बलं यथा तेन महात्मना तथा ॥ १३

समाहितं चात्मनि भारमीदृशं

जगत्तथानित्यमिदं च लक्ष्ये ।

निपातितं चाहवशौण्डमाहवे

कथं तु कुर्यामहमाहवे भयम् ॥ १४

अहं तु तान्कुरुवृषभानजिह्वारैः

प्रवेरयन्मसदने रणे चरन् ।

यशः परं जगति विभाव्य वर्तिता

परैर्हतो युधि शयिताथ वा पुनः ॥ १५

युधिष्ठिरो धृतिमतिधर्मतत्त्ववा-

न्वृकोदरो गजशततुल्यविक्रमः ।

तथार्जुनस्त्रिदशवरात्मजो यतो

न तद्वलं सुजयमथामरैरपि ॥ १६

C. 7. 67
B. 7. 2. 16
K. 7. 2. 16

D4. 1 तिष्ठस हि; D5 'स्तु नि-; G5 'स्त्वपि. D1 G2 मृधे; D3. 7. 8 क्षितौ (for रणे). —^a) Dc1 लोक- (for गिरि-). K8 प्रकाश-; G5 प्रभाव- (for प्रकाश-). S परैः (for कथम्).

12 ^a) T G2-5 नरर्षभे; G1 M रथर्षभे (for महारथे). —^b) K5 B5 S भूतलमास्थिते; D4. 7. 8 भूमिसमास्थिते. —^d) B5 G4 M2 [अ]नलं; D4 [अ]नल- (for [अ]निलं).

13 ^a) D6 प्रमाणं (for प्रधानं). D2. 5 आर्तमाकुलं; S आर्तं (T G2 'ति)मादुरं (for आर्तरूपं). —^b) Ś1 K1-3 D1 अनन्तम् (for अनाथम्). S परैरभि (G1 M1-3 'पि; M4. 5 'ति)प्रसमनायवद्भुतं. —^d) Ś1 B1 D5 G2-5 transp. यथा and तथा.

14 ^a) D5 ईहितं (for ईदृशं). Cv as in text. —^b) B3 m. 3 (marg. as in text). 4 m Dc1 Cv भारम् (for [अ]नित्यम्). D2 G2-5 M3-5 Cv अहं (for इदं). Dn1 हि; Dn2 तु (for च). Dn1 चितयन्; D3. 7. 8 लक्षयन् (for 'त्रे). G1 M1. 2 जगत्तथानित्यम् (G1 'मि) हातुलक्ष्ये. —^c) K5 B5 निपातिते. D4 आहव- (for चा). Ś1 K1-3 D1 शौडमा (Ś1 K2 'सा)ह सः (for 'माहवे). Cv as in text. —^d) D4. 7 न; D5 च (for नु). B2 (marg. as in text). 3-5 Dc1 ईदृशे (for आहवे). D5 मृशं (for भयम्). Ś1 K1-3 D1 कथं न कुर्या च महाहवे (K8 'जैवे) भयं; M1-4 कथं तु कुर्याम महाहवे भयं.

15 ^a) K1 वृषभान्; D5 पुरुषर्षभान् (for कुरुवृषं). D6 महाहवे (for अजिह्वारैः). S अहं हि तं कुरुवृषभं महाबलं. —^b) Ś1 K2 3 B3. 4 Dc1 (before corr. as

in text) Dm2 D8 Ca प्र (Dn2 प्रा)वेदयन्; B1. 2 D8 Cd प्रवेदयन्; B5 प्राणवेदयन्; D2 प्रवेदयन्; D5 प्रवे-
पयन्; D6 विदारयन्; T G2-5 प्रधावितं; G1 प्रसा-
दितं; M1. 2 प्रसावितं; M3-5 प्रयापितं; Cap. dp. np
प्रवेरयन् (as in text). K5 D3 'सदने (for 'नं). Ś1
रणे रिपून्; B5 रणोत्सवे; Dn1 रणेचरः; D1 चरन्नणे (by
transp.); D2. 5 वशे चर (D5 'रा)न्; S विवितयन्.
—^c) Ś1 K1. 3 D1 भर्तिता; T G2-5 वर्तये; G1 M
वर्तयन्; Cd वर्तिता (as in text). —^d) Ś1 K1. 3
B2. 5 शरैर् (for परैर्). D3 जितो (for हतो). K8
B2-4 Dc1 युधि; B2 (marg.) रधि (for युधि). D2. 5
शयनाय (for शयिताथ). S परैर्हतः (T 'हि तैः) स इव
भवामि वा पुनः.

16 ^a) G8 partly damaged. K4 D4. 5. 7 धृतमतिः;
Dn1 D8 धृतिमतिः. B1. 5 Dc1 T2 G4 'सत्यसत्त्ववान्;
B2-4 T1 'सत्यसंभवान्; Dn1 'सत्यधर्मवित्; D3. 6 'धर्म-
तत्त्ववान्; D4. 7. 8 'धर्मसाधनो; G1 M 'सत्त्ववान्;
G2 'दाक्ष्यसत्त्ववान् (for 'धर्मतत्त्व'). Ca. d cite धृतिं
(as in text). —^b) D8 गजराजः; G1 M [S]युत-
गज- (for गजशत-). B3 (marg. as in text) 'सत्त्व-
(for 'तुल्य-). —^c) B1 T G1. 2. 5 M अथ; G4
अथो (for तथा). Ś1 K2. 3 D1 'वराजुनो (for 'रमजो).
Ś1 यथा; K2 B (B3 marg. as in text) Dc1 Dn2 D2.
4. 6-8 युवा; G8 damaged; G4 वमो; Ca. d यतो
(as in text). —^d) G8 damaged. B5 नैतद् (for
न तद्). K2 संजयन्; Dn1 सुगमम् (for सुजयम्).
B2-4 Dc1 D1. 3 इह (for अथ). G5 न तद्वलं सजय-
मथामथामरैः (sic).

17 ^a) K1 [S]ययत्र (for यत्र). B1 यतः (for बले).

G. 7. 68
B. 7. 2. 17
K. 7. 2. 17

यमौ रणे यत्र यमोपमौ बले
ससात्यकिर्यत्र च देवकीसुतः ।
न तद्वलं कापुरुषोऽभ्युपेयिवा-
न्निवर्तते मृत्युमुखादिवासकृत् ॥ १७
तपोऽभ्युदीर्णं तपसैव गम्यते
बलं बलेनापि तथा मनस्विभिः ।
मनश्च मे शत्रुनिवारणे ध्रुवं
स्वरक्षणे चाचलवज्रवस्थितम् ॥ १८
एवं चैषां बुध्यमानः प्रभावं

— ^b) M1.2 ससात्यको (for ससात्यकिर). M4 स (for च). — ^c) G2.4.5 स (for न). T G4.5 कः; M3-5 वै; Cd का- (as in text). — ^d) B1-4 Dc1 Dn1 G1 M1.2 इवासुभृत्; D2.5 'सभृत्'; D6 'सुकृत्'; M3-5 'सुहृत्' (for 'सकृत्').

18 ^a) K1.2 D1.4.8 ततो (for तपो). K1 '[स]ति-दीर्णः; K2.3 D1 '[स]प्युः'; D3 G4 'हुः'; D5 '[स]भ्य-चूर्णः; Cd सभ्युदीर्ण (as in text). K4 साम्यते; K5 Dn D2-5.7.8 शाम्यते; B Dc1 बाध्यते; D6 साध्यते; S धार्यते; Ca. d शाम्यति (for गम्यते). — ^b) S1 K Dn2 D2.4.5.7.8 बली; Ca. d बलं (as in text). B Dc1 [एव] (for [अ]पि). T G1.3-5 M [अ]रिणा (for तथा). K4 तपस्विभिः; K5 [अ]स्त्रमस्त्रभिः; D2.5 G5 मनस्विनः; T G1.3.4 M 'ना; Ca. d 'भिः (as in text). G2 बलं बलेनाप्रतिमं मनस्विना. — ^c) B4 om. from मनश्च up to रक्षणे (in 18^d). K5 Dn1 D4.7 बलं (for मनश्च). D4 रणे (for च मे). Dn2 D5 विदारणे ध्रुवं; D4.7 निवारणेव. — ^d) D4.7 स्वरक्षणाच्; Cd 'रक्षणे (as in text). K4 B8 (marg.) D5.5 वाचल-वद्; D2 वाचलं; G3 चांचलं. Cd cites अचलवत् (as in text). G5 स्वरक्षणे चाचलवज्रवस्थितं. — After 18, D5.6 ins.:

21* अथाब्रवीत्सुतपुत्रः स्वसुतं

हन्तास्म्यहं पाण्डवसोमकांश्च ।

19 ^a) B5 तेषां; D5 ध्रुवं (for एवं). K4 S तेषां; B5 चैवं; Dn2 वैषां (for चैषां). Cd cites एषां (as in text). K5 बुद्धिमनः; K6 बुध्यमानाः; B1.8 (marg.) Dc1 बाधमानः; B4 वृध्यं; D2.6 युध्यं; D5 बुध्यमानः; S जानमानः (for बुध्यं). K5 B5 om. प्रभावं. B8 (marg.) प्रभावो. — ^b) B2 मंदैवाहं; D2

गत्वैवाहं ताञ्जयाभ्यद्य स्रत ।
मित्रद्रोहो मर्षणीयो न मेऽयं
भग्रे सैन्ये यः सहायः स मित्रम् ॥ १९
कर्तास्म्येतत्सत्पुरुषार्थकर्म
त्यक्त्वा प्राणाननुयास्यामि भीष्मम् ।
सर्वान्संख्ये शत्रुसंधान्हनिष्ये
हतस्तैर्वा वीरलोकं गमिष्ये ॥ २०
संप्राकृष्टे रुदितस्त्रीकुमारे
पराभूते पौरुषे धार्तराष्ट्रे ।

गच्छे त्वहं; D5 मत्वैवाहं; D4.7 गत्वैह वा; D5 गच्छे चाहं; S गता चाहं (for गत्वैवाहं). Cd cites गत्वैव (as in text). T G2-5 तज्जयायैव; G1 M1.2 ताञ्जयायैव; M3-5 तज्जयायैव; Cv ताञ्जयाभ्यद्य (as in text). Dc1 सूतः; Cv सूत (as in text). — ^a) = 8. 26. 53^c. S स्याद् (for [स]यं). — ^d) K1 om. भग्रे. B Dc1 समेयात् (for सहायः). Dn1 D5.6 मित्रः. D4.7 भग्रे सैन्यं यश्च रक्षेत्स मित्रं.

20 ^a) K5.5 D5 कर्तास्मि तत्; K4 'स्मेतत्; T1 G5 आरभ्येतत्; T2 G1.2.5 M3-5 आहुर्हो (G2 'हो' तत्; G4 आरभ्येतत्; M1.2 आहुरेतत्. K1 D2.4.5.7 सत्पुरुषार्थः; K2 Dn1 'वाय; K3 'वैरार्थः; Dn2 D5 पुरुषार्थः; D5 पुरुषार्थः; D5 सुपुरुषार्थः; S (G4 damaged) सत्पुरुषस्य. S1 कर्तास्म्येतत्सत्पुरुषार्थकर्म कर्तुं. Cd : सत्पुरुषेति संबुद्धौ । आर्थकर्म पंडितकृतं । — ^b) = 8. 26. 53^d. K5 अद्य यास्यामि; D5.6 तोषयिष्यामि; D5 अनुयास्याम्येव (for अनुयास्यामि). S त्यक्त्वा प्राणानन्योषयेयं स (G1 M1.2 'नाहवे यस्तः; G5 'न्योषयेद्यस्तः; G5 [by corr.] M3-5 'न्योषयेद्यः स) परतैः. — ^c) K1 -संवे (for -संधान्). D5 सर्वा संख्ये शत्रुसेनां हनिष्ये; S सर्वान्शत्रूनाहवेहं (G5 'वे सं') हं. — ^d) D5 हतस्तैर्वाहं; S तैर्वा हतो (by transp.). S1 K1-3 D1.4.7 वीरलोकान्; T G2-5 मृत्युलोकं. B2.3 (marg.) Dc1 प्रपत्स्ये; B5 पतिष्ये (for गमिष्ये).

21 21^{ab} = (var.) 8. 26. 50. D5 om. (hapl.) 21. — ^a) K1 संप्राकृष्टे; K3 संप्राकृष्टे; Dn1 समा-कुष्ये; D4.7.8 समाकु (Dr 'कु')ष्टे; T G1.3-5 M विप्र-कु (G1 M 'कु')ष्टे; Cd संप्राकृष्टे; Ca 'कुष्टे (as in text). K1 रुषिते; K2 D1 G1 M रुषिते; T G3-5 विदित- (for हं). G2 बले च तैर्विदितस्त्री-

मया कृत्यमिति जानामि ह्यतः
तस्माच्छत्रुन्धार्तराष्ट्रस्य जेष्ये ॥ २१
कुरुत्रक्षणाण्डपुत्राञ्जिघांसं-
स्त्यक्त्वा प्राणान्धोररूपे रणेऽस्मिन् ।
सर्वान्संख्ये शत्रुसंघान्निहत्य
दास्याम्यहं धार्तराष्ट्राय राज्यम् ॥ २२
निबध्यतां मे कवचं विचित्रं
हैमं शुभ्रं मणिरत्नावभासि ।
शिरस्त्राणं चार्कसमानभासं

धनुः शरांश्चापि विषादिकल्पान् ॥ २३
उपासङ्गान्घोडश योजयन्तु
धनुंषि दिव्यानि तथाहरन्तु ।
असींश्च शक्तींश्च गदांश्च गुर्वीः
शङ्खं च जाम्बूनदचित्रभासम् ॥ २४
एतां रौक्मीं नागकक्ष्यां च जैत्रीं
जैत्रं च मे ध्वजमिन्दीवराभम् ।
श्लक्ष्णैर्वस्त्रैर्विप्रमुज्यानयस्व
चित्रां मालां चात्र बद्धा सजालाम् ॥ २५

C. 7. 76
B. 7. 2. 25
K. 7. 2. 25

कुमारैः; Cv as in text. — ^b) G₄ partly damaged. B₄ D_{1.2} पराहते; D_{n1} D₈ T G M_{1.2} 'जिते (for 'भूते). — ^c) D₈ यथा (for मया). T G_{3.4} तेषाम् (for कृत्यम्). D_{n2} D₈ ह्य (for इति). G_{2.5} मया कार्यं साह्य (G₂ 'ध्य' मयैव सूत. — ^d) K₁ कंदून्; D_{n3} चारसे; D₂ शत्रुं; D₃ जेष्ये (for शत्रून्). B₁₋₄ D_{o1} अथ राज्ञो वि; D_{n1} धार्तराष्ट्रेत्य; D₈ 'राष्ट्रान्वि'. D_{n3} D₈ शत्रून्; D₂ कृत्ये (for जेष्ये). D₁ तस्माद्वा-
ज्ञस्त्वथ शत्रून्विजेष्ये.

22 ^a) Ś₁ K_{1.2} 'सुताम्' (for 'पुत्रान्'). D_{n1} हनिष्यस्; D₈ च जित्वा (for जिघांसम्). — ^b) K₄ om. from त्यक्त्वा up to सर्वान् (in 22^a). D₈ 'रूपान्' (for 'रूपे'). S त्यक्त्वा प्राणाननु (M₃₋₅ 'भि'यास्यामि भीष्मं (= 20^b)). — ^c) G₄ damaged. B₄ सर्वानहं; T G_{2.8} M₃₋₅ 'न्वाहं'; G₁ M_{1.2} 'न्संख्ये'. D_{4.7.8} 'गणान्' (for 'संवान्'). B_{1.2.5} D_{n3} निपात्य; T G₈ विजित्य; G₅ नि ** (for निहत्य). — ^d) G₅ damaged. D_{4.7} ददाम्यहं; S (G₅ damaged) तस्मै (G₄ **; M₃ तस्मै स्म) दास्ये (for दास्याम्यहं).

23 ^a) D₄ अनायिता; D₈ निर्बध्यतां; D₇ अनायिता; D₈ अनायिता; G₅ *** तां (for निबध्यतां). — ^b) D₅ तद्वै (for हैमं). K₄ om. शुभ्रं मणि. K₁₋₃ B_{2.5} D_{2.5} G₁ शुभ्रं; B₃ T G₂ चित्रं; Ca. d शुभ्रं (as in text). G₁ M₃₋₅ सर्व- (for मणि). T G_{2.8} मत्स्वाव- (for 'रत्नाव-'). G₄ सुलक्षणं मत्स्वभावावभासि; G₅ हैमं चित्रं मणिमञ्चारुभासं. — ^c) G₂ शिरस्त्राणं सूर्य-
रश्मिप्रभासं. — ^d) D_{n1} D₂ शराश्च. K₂₋₅ B D_{o1} D_n D_{1-4.6-8} T₂ चापि- (for चापि). D_{o1} (before corr.) S विषासि- (for 'हि-'). D_{n1} D₂ 'कल्पाः'. D₅ धनुः
शराश्चाद्विषासिकल्पाः.

24 ^a) G₄ damaged. Cd cites उपा' (as in text). D_{4.7.8} सौम्य सं- (for घोडश). B₅ योजनस्तु; D₈ 'यध्वं'. K₄ उपासंगान्योजयन्घोडशस्तु. — ^b) S समा-
हरन्तु (for तथा'). — ^c) K₄ om. शक्तींश्च. K₅ असींश्च शक्तींश्च; D_{n1} अस्त्राण्यनेकानि; D_{n3} असींश्च चक्रांश्च; D_{2.5} प्रासांश्च शक्तींश्च; D₈ शरांश्च श'; D₅ प्रासांश्च चक्राणि; T G₂ असींश्च शक्तींश्च (G₂ 'त्रीं')श्च; G₁ M असीं च शक्तिं च; G_{3.4} असीं (G₄ 'सि-') शक्तींश्च; G₅ असीं शक्तीं च. K₄ D_{8.6} G₁ M गदां च (D₈ om. च) गुर्वी. — ^d) B_{2.8} D_{o1} T G M_{1.2} 'चित्रनाभं' (D_{o1} marg. 'ले'); M₃₋₅ 'मित्रनाभं'.

25 ^a) K₄ D₈ एतां च; K₅ एताकां; B₂₋₄ D_{o1} D₈ हृमां; T G₂₋₅ M₅ Cv स्फीतां; G₄ M_{1.2} पीतां; M_{3.4} सिततां (for एतां). K₅ रुक्मि; T G₂₋₅ रौद्रीं; M_{1.2} रौक्मीं; Cv रौक्मीं (as in text). Ś₁ नागकक्षीं; K₄ 'कक्ष्यं'; B₁ (marg.) कांचनतप्तः; D₈ नागकक्षीं; M₄ om.; several MSS. and Cd नागकक्षीं; Ca 'कक्ष्या' (as in text). K₄ च जैत्री; K₅ 'त्रां'; B D_{o1} D_{5.8} S Cv विचित्रां (T₁ G_{2.4} 'त्रं'; G_{3.5} 'त्र-') (for च जैत्री). Ca जैत्रां; Cd 'त्रीं' (as in text). — ^b) K₅ B₁ D_{n1} D_{2.4-8} जैत्रं चेमं (D₄ 'दं'); B_{2.8} D_{o1} ध्वजं जैत्रं; B₄ D_{1.8} ध्वजं चित्रं; B₅ चेमं ध्वजं; D₇ चेदं ध्वजं; T G₂₋₄ छत्रं श्वेतं (T₁ G₂ 'त'); G₁ M छत्रं चैव; G₅ छत्रः श्वेतं (for जैत्रं च मे). B D_{o1} D₁ दिव्यम्; D₈ रथम् (for ध्वजम्). D_{n1} D₇ हृदी-
वराकं. K₁ जैत्रं च गोत्रजमिदीवराभं. — ^c) B₂ D₈ सूक्ष्मैर; B₅ शुक्लैर; D_{o1} D₄ शुक्लैर; D₈ श्रुक्ष्मैर (for श्लक्ष्णैर). K₁ शस्त्रैर; G₄ damaged (for वस्त्रैर). K₄ D_{n3} G_{1.5} M_{1.2} [आ]नयध्वं; D₂ G₄ 'यंतु' (for 'यस्त'). — ^d) K₅ B_{2.4} चारुबद्धां; K₅ चित्रबद्धां; B_{1.8} D_{o1} चानुबद्धां; D₁ चात्र बद्धां; S तत्र बद्धां (for

C. 7. 77
B. 7. 2. 26
K. 7. 2. 26

अश्वानग्यान्पाण्डुराभ्रप्रकाशा-

पुष्टान्स्तातान्मन्त्रपूताभिरद्धिः ।

तप्तैर्भाण्डैः काञ्चनैरभ्युपेता-

ञ्शीघ्राञ्शीघ्रं सूतपुत्रानयस्व ॥ २६

रथं चाध्यं हेमजालावनद्धं

रत्नैश्चित्रं चन्द्रसूर्यप्रकाशैः ।

द्रव्यैर्युक्तं संप्रहारोपपन्नै-

र्वाहैर्युक्तं तूर्णमावर्तयस्व ॥ २७

चित्राणि चापानि च वेगवन्ति

ज्याश्चोत्तमाः संहननोपपन्नाः ।

तूणांश्च पूर्णान्महतः शराणा-

चा'). D₁. 7. 8 ब्रह्माभि मूर्ध्नि (for ब्रह्मा सजालाम्). K B₁-4 D₁ D₂ D₃ D₄ सजालां; D₂ सजालं; T [अ]सजालां; G₁ M₁-8 सुजालां; G₅ सजालं (for 'लाम्'). Ca. d cite लाजाः. B₅ चित्राणि चापानि च वेगवन्ति (= 28^a).

26 ^a) K₁ अज्ज्यान्; D₅ चोड्यान्; G₅ अग्रान्; Cd अज्ज्यान् (as in text). K₄ G₁. 8. 5 M₅ पांडरा(M₅ 'वा')अः; D₂ पांडरामः; D₅ पांडुरान्मु-. M₅ 'प्रकारान्' (for 'शान्'). — ^b) D₂ तुष्टांगान् (for पुष्टान्स्तातान्). B₅ कृष्णान्; D₅ हृष्टान् (for पुष्टान्). S वेद- (for मन्त्र-). — ^c) D₄. 7. 8 G₅ C₇ चित्रैर्; Ca. d तप्तैर् (as in text). — ^d) S₁ शीघ्राञ्शीघ्रैः; S शीघ्रं शीघ्रान् (by transp.).

27 D₅ om. (hapl.) 27. — ^a) G₄ partly damaged. D₅ हेम-. K₁ B₁-4 D₁ D₂. 2. 6 G₁ 'मालावनद्धं'; D₂ 'जालायुतं' च. — ^b) B₅ वज्रैश्च (for रत्नैश्च). K₂ चित्रैश्च; D₂ मिश्रं (for चित्रं). B₂. 4 D₁ D₂ सूर्यचंद्र- (by transp.). S₁ K B₁. 5 D₁ D₂. 4. 6-8 'प्रकाशं'. — ^c) T₂ G₂. 4 दिव्यैर् (for द्रव्यैर्).

28 ^a) D₄. 7. 8 चारुणि (for चित्राणि). — ^b) D₁. 7 संहननोप-. — ^c) D₄. 7 शरांश्च (for शराणाम्). S तूणानि पूर्णानि च वर्मवद्भिर् (G₂. 4 मर्मभिद्भिर्; G₅ मर्मवद्भिर्; M₅-5 बाणमुखैर्). — ^d) K₄. 5 B₁-3 D₂ D₃. 5. 8 आसाद्य; D₂ आसृष्ट; D₅ असद्यः; D₅ आसाद्य (for आसज्य). T G M₁. 2 तत्रा; M₅-5 मुख्या; Cd गात्रा' (as in text). .

मासज्य गात्रावरणानि चैव ॥ २८

प्रायात्रिकं चानयताशु सर्व

कन्याः पूर्णं वीरकांश्च च हैमम् ।

आनीय मालामवबध्य चाङ्गे

प्रवादयन्त्वाशु जयाय मेरीः ॥ २९

प्रयाहि सूताशु यतः किरीटी

वृकोदरो धर्मसुतो यमौ च ।

तान्वा हनिष्यामि समेत्य संख्ये

भीष्माय वैष्यामि हतो द्विषद्भिः ॥ ३०

यस्मिन्नाजा सत्यधृतिर्युधिष्ठिरः

समास्थितो भीमसेनार्जुनौ च ।

29 ^a) K₁-8 D₁ प्रायात्रिकं; K₅ प्रयाणकं; D₅ प्रायात्रिकं; G₅ प्रापात्रिकं (for प्रायात्रिकं). Cd प्रायात्रिकाव्यानयत. S (except M₅-5) चानय सर्वमाशु (for 'ताशु सर्व'). — ^b) K₁ कन्यः पूर्णं; K₅ कन्यापूर्णं; K₄ कांत्वा पूर्णं; B D₁ D₂ दत्ता पूर्णं; D₂ कन्यास्तूर्णं; D₂ D₃. 6 कन्यापुतं; D₄. 7. 8 कन्या लाजा; T G M₁. 2 पूर्णं कांत्वा; M₅-5 पूर्णा (M₅ 'णा') कांत्वा (for कन्याः पूर्णं). C₇ वीरकांश्च च हैमम्. — ^c) C₇ वीरा एव वीरकाः तेषामादयं अंसयोग्यं माङ्गल्यमित्यर्थः । — ^d) T G₂. 8 अवलंब्य; G₄ अपनीय (for अवबध्य). B₂-4 D₁ शीर्षैः; B₅ चांगं (for चाङ्गे). G₅ आनीलमवलमध्यवागे (sic). — ^e) S₁ प्रवायत्वा (sup. lin. स्वा)व-; K₁ M₅. 4 'यत्वाशु; K₂ 'यत्वाशु; K₄ 'यंतो वि-; K₅ प्रावादयंतो वि-; B₂ प्रवादयन्त्वाशु; D₂ प्रचोदयंतो वि-; D₅ प्रवादयन्त्वाशु; D₇. 8 प्रावादयन्त्वाशु; T G₂-5 प्रावायित्वा वि-; G₁ M₁. 2. 5 'यित्वाशु. D₄ जयाशु; D₅ जयान (for जयाय). K₄ B₅ D₅. 8 S (except G₂) मेरीं; D₂ D₄. 7 मेरी.

30 ^a) D₅ [अ]य (for [आ]यु). — ^b) K₁-8 D₅ -पुत्रो (for -सुतो). M₅-5 वा (for च). — ^c) T G₂ M₅ संवे; G₁. 4 M₁. 2. 5 संख्ये. — ^d) K₁. 2 भीष्मस्य; Cd भीष्माय (as in text). K₄ D₅ वैष्यामि; K₅ चैष्यामि; D₁ वै यामि; G₁ M₅-5 यास्यामि (for वैष्यामि). D₅ G₁ हते (for हतो). T G₂. 5 भीष्मो ययैषा (G₅ 'शेष्वा')मि हतो द्विषद्भिः.

31 With 31, cf. 8, 37, 51. — ^a) S यत्र (for यस्मिन्). D₄. 7 -द्युतिर् (for -धृतिर्). — ^b) B₄ समा-

वासुदेवः सात्यकिः सुञ्जयाश्च

मन्ये बलं तदजयं महीपैः ॥ ३१

तं चेन्मृत्युः सर्वहरोऽभिरक्षे-

त्सदाप्रमत्तः समरे कीरीटिनम् ।

तथापि हन्तास्मि समेत्य संख्ये

यास्यामि वा भीष्मपथा यमाय ॥ ३२

न त्वेवाहं न गमिष्यामि तेषां

मध्ये शूराणां तत्तथाहं ब्रवीमि ।

मित्रद्रुहो दुर्बलभक्तयो ये

पापात्मानो न ममैते सहायाः ॥ ३३

संजय उवाच ।

स सिद्धिमन्तं रथमुत्तमं ददं

सकूबरं हेमपरिष्कृतं शुभम् ।

पताकिनं वातजवैर्हयोत्तमै-

र्युक्तं समास्थाय ययौ जयाय ॥ ३४

संपूज्यमानः कुरुभिर्महात्मा

रथर्षभः पाण्डुरवाजियाता ।

ययौ तदायोधनमुग्रधन्वा

C. 7. 88
B. 7. 2. 35
K. 7. 2. 35

श्रितो; Dc1 °सीनो; Dn1 Ds. 8 T G2. 4 °स्थितौ; Ds यत्र स्थितौ; Ms-5 सुसंनद्धौ (Ms °द्धौ) (for समा-स्थितौ). D4. 7 भीमसेनो यमौ (for °नार्जुनौ). T G3 तौ (for च). — °) Ks यस्मिन्कृष्णः; Dc1 Dn1. n2 (marg.) Ds-5. 8 Ms-5 सवासुदेवः (for वासुदेवः). Dn1 सात्यकिः; G1 M1. 2 सत्यकः. Ds संजयाश्च. G2. 5 वासु-देवः संजयाः (G5 संजयः) सात्यकिश्च. — °) Ś1 यदजयं; Dn1 D2-5. 7. 8 तदजयं. Ds महीजैः; G5 च सर्वै (for महीपैः). T G1-4 M यमौ पां (G1 पं) चालाः केकयाश्चैव सर्वै (G1 M1. 2 °या दुर्जयाश्च; Ms-5 °या मत्स्यकाश्च).

32 = (var.) 8. 26. 59. — °) K5 न चेन्; B2. 5 Ms तांश्चेन्; T G2. 3. 5 तिष्ठेन्; G1. 4 M1. 2 Cv तिष्ठन् (for तं चेन्). K1. 8. 5 B2-4 Dc1 D1. 5 [5] भिरक्षते; B5 °रतिष्ठेत् (sic); T G1. 8 हि रक्षंस; G4. 5 Cv [5] भिरक्षन् (for °क्षेत्). — Ms om. 32^b; M4. 5 om. 32^{bc}. — °) B1 Dn1 सदाप्रमत्तः; Dc1 °प्रवृत्तः; T G1. 2 M1. 2 तथाप्रमत्तः; G5 कथं प्र°. — °) K1 तथा तं; Ks तथाति; D5 (before corr. as in text) तथा नि- (for तथापि). K2 हर्तास्मि (for हन्तास्मि). Ds तमेत्य (for स°). T G M1. 2 तं वा हनि (G1 वापयि-; M1. 2 वा वधि) ष्यामि समेत्य संख्ये (T G2. 8 °ख्ये). — °) B2 G1. 2. 5 M1. 2 वा भीष्ममुखो; Dc1 Ds °मथो; T G3. 4 Ms-5 भीष्माभिमुखो (for वा भीष्म-पथा). Cd cites भीष्मपथा (as in text). Ks -पथाय सद्यः; D2 °पि चाहं; D4. 5. 7 °य चाहं (for -पथा यमाय). Ś1 भीष्माय वैष्यामि हतो द्विषद्भिः (= 30^a).

33 With 33, cf. 8. 37. 53. — °) Dn2 T G2-5 न त्वेव चाहं; Ms नरो वाहं (for न त्वेवाहं). Ś1 B1 गमिष्यामि; D1 न गमिष्यामि; D5 नागमिष्यामि (for न गमि°). B5 lacuna; G2. 5 येषां (for तेषां). Cv

as in text. — °) K4 B2-5 Dc1 D4. 7 M4. 5 मध्यं (for नध्ये). K4. 5 Dn1 D4. 5. 7. 8 कुरुणां; G2 शूरस् (for शूराणां). K4 Dn1 D5 सत्यमेतद्; K5 न वृथा; B Dn2 D1 G5 तत्र चाहं; Dc1 तव चाहं; D4. 8 तदहं; D7 तदयं; T G2-4 तच्च सर्वं; G1 M तच्च सत्यं (for तत्तथाहं). — °) Ś1 K1. 4. 5 D4. 7 G2 मित्रद्रुहो; Cv °द्रुहो (as in text). K4. 5 Dc1 Dn Ds. 4. 8 दुर्बलभक्तयो; Cv दुर्बलाभक्तयो; Ca. d °लभक्तयो (as in text). K5 B5 वै (for ये). Ks मित्रद्रुहो दुर्भेगिष्यामि येषां. — °) D4. 7 नाम नैते; S मम न स्युः (for न ममैते).

34 °) K2 संसिद्धिः; Ks B Dc1 Dn2 D1. 3. 4. 6-8 समृद्धिः; T G1-8 M1. 2 तं सिद्धिः; G4 कं सिद्धिः; G5 तत्सिद्धिः. K5 -पूर्वं (for -मन्तं). Dn1 T G8 M4. 5 transp. रथम् and ददं. Ms रथं (for ददं). — °) K1. 2 D7 T3 G1. 8. 4 M1. 2. 5 सुकूबरं; K4. 5 शुक्लां (K5 °कुं) बरं. K1 Dn2 D3. 4. 6-8 -परिष्कृतं. Ś1 K1-8 Ds. 4. 6-8 च; Dn2 ददं; D1 lacuna (for शुभम्). — °) D4. 7. 8 वायुः (for वातः). T G2-5 हयैर्युतं (for हयोत्तमैर्). — °) T G3-5 स तं; G2 सम्यक् (for युक्तं). K2 ध्वजं (for ययौ). B Dc1 जयाय सः (for जयाय).

35 °) Ds T G2. 3. 5 स पूज्यः; G4 सुपूज्यः. Dc1 (before corr.) बहुभिर् (for कुरुभिर्). Dn1 D2. 5 महारथैर्; Gs महात्मना (for °त्मा). — °) K4 Dn1 D2. 5 महारथः; Ks Ds नरर्षभः; Ds रथर्षभैर् (for °भः). Ś1 पाण्डुरथासि (sup. ltn. जि) याता; Ks Dn1 Ds. 8 पाण्डुरवाजियातः (Dn1 °यंता; Ds °यायिनः; Ds °यानाः); K4 Ds पाण्डर (D2 °डुरि) वाजियानः; B Dc1 Dn2 D1. 3 देवगणैर्यथैन्द्रः; Ds पाण्डवाजिजातः; T G M1. 2. 4. 5 पाण्डरवाजिवाहः (G1 M1. 2 °वाहनः); Ms पाण्डवो**वाहः. — °) D7 om. from तदा up to

C. 7. 86
B. 7. 2. 35
K. 7. 2. 45

यत्रावसानं भरतर्षभस्य ॥ ३५
वरुथिना महता सध्वजेन
सुवर्णमुक्तामणिवज्रशालिना ।
सदश्वयुक्तेन रथेन कर्णो
मेघस्वनेनार्क इवामितौजाः ॥ ३६

हुताशनाभः स हुताशनप्रभे
शुभः शुभे वै स्वरथे धनुर्धरः ।
स्थितो रराजाधिरथिर्महारथः
स्वयं विमाने सुरराडिव स्थितः ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

३

संजय उवाच ।
शरतल्पे महात्मानं शयानममितौजसम् ।
महावातसमूहेन समुद्रमिव शोषितम् ॥ १

दिन्यैरस्त्रैर्महेष्वासं पातितं सव्यसाचिना ।
जयाशां तव पुत्राणां संभग्रां शर्म वर्म च ॥ २
अपाराणामिव द्वीपमगाधे गाधमिच्छताम् ।

शालिना (in 36^b). G₁ यथौ तदा योधमुदग्रधन्वा.
— ^d) G₁ M_{1.2} भरतर्षभाणां; M_{3.4.5} (sup. *lun.*)
कुरुपुंगवानां.

36 D₁ om. 36^a (cf. v. l. 35). — ^a) B₁₋₄ D₁
सुध्वजेन; G₃ lacuna. — ^b) D₂ सवर्णः. K₅ सुक्ता-
फलः (for 'मणि-'). Ś₁ K₅ B₂ वज्रशालिना; K₄ B₁.
8.4 D₁ D₂ D_{3.8.5} रत्नशा (B_{3.4} D₁ 'मा')लिना; B₅
D_{4.6.8} वज्रशोभिना (D₈ 'ना:'); some S MSS.
'शालिना. — ^c) B₄ तदश्वः. — ^d) D₂ D₈ स्वरेण
(for -स्वनेन). K₄ [अ]मितौजसा; G₁ M [आ]बभासे.
T G₂₋₅ मृधे (G₂ दृढे) घनेनार्क इवावभासे (T₁ 'बभासे;
G₃ 'बभासे; G₅ 'बुभासे).

37 ^a) D₃ हुताशनः (for 'शनाभः'). K₄ B₁ D₃ G₃
स हुताशनप्रभः (K₄ 'मु:; D₃ 'ज्ञानाभे); D₈ G₅ M₃
सुहुताशनप्रभे. — ^b) K_{4.5} D₂ D_{3-5.7.8} जै (D₇ जौ)-
त्रथे; D₁ वै सु (for वै स्व). D₂ सभान्वरे सौम्व-
रथे धनुर्धरन् (sic); S शुभः शुभे सर्वधनुर्धरे (T G_{3.4}
M₅ 'रो' रथे. — ^c) D₂ G₅ स्थिरो; G₃ स्थिति (sic)
(for स्थितो). K₂ [s]वि राजा; D₈ [s]स्व राजा (for
रराज). S [अ]तिशृङ्ग (for [आ]धिरथिर्). Ś₁ स्वयं वै;
D₂ D₈ महारथे; D₃ महात्मा (for 'रथ:'). — ^d) T
G_{3.4} यथा (for स्वयं). D₁ वर (for सुर-). D₂ अव-
(for इव). M₃ स्थितं. G₂ यथा विमाने च सुराधिपः
स्थितः; G₅ 'ने वरसारथिः स्थितः.

Colophon: Ś₂ missing. — Sub-parvan: B₁
द्रोणाभिषेकः — Day of Droṇa's Generalship: K₂

प्रथमो दिवसः. — Adhy. name: K₅ B₄ D₂ D₈ G₁
M_{1.2} कर्णनिर्याणं; B₅ D₃ कर्णनिर्याणं; D₂ कर्ण-
निर्याणं. — Adhy. no. (figures, words or both):
K_{3.4} B₅ D₁ D₂ D_{3.8} S 2 (as in text).
— Śloka no.: D₁ 36; D₂ 37.

3

☞ This adhy. is missing in Ś₂ (cf. v. l. 7. 1. 1).

1 G₃ om. the ref., ins. श्रीकृष्णाय नमः before l.
— ^b) D₃ S अपराजितं (for अमितौजसम्). — G₂ om.
1^{cd}. — ^c) D₂ S (G₄ om.) समुत्थेन (for -सम्-
हेन). — After 1, K₅ (marg.) B₅ D_{4.7.8} ins.:

22* उत्पाद्य पृथिवीं गुर्वीं पातितं सव्यसाचिना ।

उद्यम्याप्यथ वा मेरुं लीलयाक्षिसमम्भसि ।

[(L. 1) K₅ B₅ उत्पाद्य (for 'द्य'). D₄ सर्वा;
D₇ lacuna (for गुर्वीं). C_v उत्साद्य वाखिलामुर्वी (for
the prior half). B₅ प्रक्षिप्ता; D₄ पातितं (for
पातिर्वी). — K₅ B₅ om. line 2.]

On the other hand, D₈ S ins. after 1:

23* उत्साद्य चाखिलामुर्वीं सर्वक्षत्रान्तकं गुरुम् ।

[D₈ क्षत्रान्तकं. C_v cites post. half as above.]

2 B₅ reads 2^a-5^b on marg. — ^a) B₅ D₂ महा-
त्मानं (for महेश्वासं). — Ś₁ om. 2^a-3^b. — ^c) K₃₋₅
B D₁ D₂ D_{3.8.5.6} G₅ C_v जयाशा. S धार्तराष्ट्राणां;

स्रोतसा यामुनेनेव शरौघेण परिप्लुतम् ॥ ३
महान्तमिव मैनाकमसह्यं भुवि पातितम् ।
नभश्च्युतमिवादित्यं पतितं धरणीतले ॥ ४
शतक्रतोर्वाचिन्त्यं पुरा वृत्रेण निर्जयम् ।
मोहनं सर्वसैन्यस्य युधि भीष्मस्य पातनम् ॥ ५
ककुदं सर्वसैन्यानां लक्ष्म सर्वधनुष्मताम् ।
धनंजयशरव्याप्तं पितरं ते महाव्रतम् ॥ ६
तं वीरशयने वीरं शयानं पुरुषर्षभम् ।

भीष्ममाधिरथिर्दृष्ट्वा भरतानाममध्यमम् ॥ ७
अवतीर्य रथादातो बाष्पव्याकुलितक्षरम् ।
अभिवाद्याञ्जलिं बद्ध्वा वन्दमानोऽभ्यभाषत ॥ ८
कर्णोऽहमस्मि भद्रं ते अद्य मा वद भारत ।
पुण्यया क्षेमया वाचा चक्षुषा चावलोकय ॥ ९
न नूनं सुकृतस्येह फलं कश्चित्समश्रुते ।
यत्र धर्मपरो बृद्धः शेते भुवि भवानिह ॥ १०
कोशसंजनने मन्त्रे व्यूहप्रहरणेषु च ।

C. 7. 100
B. 7. 3. 11
K. 7. 3. 11

Cv तव पुत्राणां (as in text). — ^a) Ks B Dc1 Dn D2. 3. 5. 6 Gs संभगा. D4 transp. शर्म and वर्म. K1. 3 शर्व (for शर्म). T Gs वर्मणः; G2. 4 वर्म नः (for वर्म च). Cv cites शर्म and वर्म (as in text).

3 Śi om. 3^{ab} (cf. v. l. 2). B3 reads 3 on marg. — ^a) K1. 3 D5. 7 T G4 अपराणाम्. D8 अपागमितमद्वीपम्. — ^b) K4. 5 Dn D3. 4. 6. 8 श्रोतसा. B4 Dc1 D5 T G2. 4 यामुनेनैव (G4 'नै*'). — ^d) K3-5 Dn2 D1. 2. 4 शरौघेन; G4 *रो येन.

4 B3 reads 4 on marg. — ^a) D4 repeats from महा up to सह्यं (in 4^b) after 5^{ab}. K4 महाभैरिव; B2-4 Dc1 D1 महद्रेणेव; D2 इन्द्रेणैव च; D5 इन्द्रेणमिव (for महान्त*). — ^b) K4 प्रसह्य; B5 असक्यं; G1 M अहार्यं. Dn1 D2. 3. 5 महावीर्यं निपातितं; T G3. 5 अहार्यमिव (G5 'मपि') पातितं (G3 'तौ'); G2 अणैवे विनि; G4 आहार्यमिव पा. — D2. 5 om. 4^d-5^a. — ^d) T G2-5 शकस्ये (G4 'स्यै') वासूतं हतं.

5 For the repetition in D4, cf. v. l. 4. D2. 5 om. 5^a (cf. v. l. 4). B3 reads 5^{ab} on marg. — ^a) B4 Dc1 (before corr. as in text) शतक्रतुम्; Dn1 'क्रतुर्' (for 'क्रतोर्'). — ^b) B5 शक्रेण (for वृत्रेण). K2 Dc1 Dn D2. 4-7 निर्जितं (for निर्जयम्). S सहज्राक्षस्य दुर्जं (G1 M निर्जः; G5 निर्दे)यं. — ^c) K4 'सैन्यानां'; Dn1 D2-8 S 'लोकस्य' (for 'सैन्यस्य'). — ^d) G1 M1. 2. 4. 5 भीष्मनि- (for 'स्य'). D5 घातनं (for पा). T G2-5 Ms युधि भीष्मं निपातितं.

6 B4 om. 6^b. — ^b) Dn2 लक्ष्मं (for लक्ष्म). Ś1 K5 Dc1 'धनुर्भृतां' (for 'ष्मताम्'). — ^c) K2 B Dc1 D5 'शरैर्' (for 'शर-'). — ^d) B1 मे (for ते). B5 पातितं तु महाव्रतं; D8 S वृद्धं कुरुपितामहं.

7 ^a) Dn1 सुप्तं; D2 श्रेष्ठं; S श्रेष्ठे (for वीरं).

— ^b) M2 पुरुषर्षभ. Dn1 तथैव च नरर्षभं. — ^c) K5 Dn1 D2. 5 तूर्णम् (for भीष्मम्). D8 T G2-5 कर्णस्वतिरथं दृ (D3 'धिरथिर्दृ'; G5 'तिरथिर्दृ')ष्ट्वा; G1 M कर्णस्वाधिरथिर्दृष्ट्वा. — ^d) K4 कौरवाणां; K5 Dn1 D3 T1 G4 भारतानां. K5 Dn1 D2. 3. 5. 7. 8 S पितामहं; B Dc1 Dn2 D1. 6 महाद्युति (D1 'ति') (for अमध्यमम्).

8 ^a) K4 Dn2 तूर्णं; D8 कर्णो (for आतो). S प्रस्कंध्य स रथात्तूर्णं. — After 8^a, D8 S ins.:

24*

शोकमोहपरिप्लुतः ।

पद्मयामेव जगामातो.

[(L. 1) G5 'दुष्ट'. — (L. 2) G1 M1. 2 [अ]थ गत्वातो (G1 'थो'); G2 [अ]तिकं गत्वा; M3-5 तु गत्वाथो (M4 'तो'; M5 'थो').]

— ^b) K4. 5 Dn2 D8 बाष्पव्याकुलितेक्षणः (K4 'जं'); B1. 5 Dc1 G1 M 'पयोकुलेक्षणः; B4 'व्याद[ज]मिताक्षरं; Dn1 D2. 3. 5 T G2-5 'व्याकुललोचनः. — ^c) Dn2 अभिवंध्य. Dc1 मूर्ध्ना; Dn1 D8-5. 7. 8 S कृत्वा (for बद्ध्वा). — ^d) K1. 3. 4 Dn3 D8. 4 G5 M4 वंध्यमानो; Dn1 भीष्मं कर्णो. K1 [5]सभाषत.

9 ^b) D3 G1. 5 M मां (for मा). Ś1 K B Dc1 Dn2 D1 4. 6-8 वद मामपि (K3 B1-4 Dc1 मामभि; K4 'मानो दि; K5 मामिह; B5 D8 मामिति) भारत; Dn1 विद्धि मामपि भा; D2 वद मामभिभाषत; D5 वदमानोपि भारत. — ^c) B1 सौम्यया (for पुण्यया). B (except B5) Dn1 D8 G4 क्षेम्यया. — ^d) K4 B5 मां वि (for चाव-). Dn2 भजमानं विलोकय.

10 ^a) K1 कृतं (for नूनं). — ^c) G1 M निलं (for वृद्धः). — ^d) Ś1 भवांस्तरां; K1 भवातुरः; K2. 3 'इशः; K4 B5 निपातितः; K5 Dn1 D4. 5. 7 भवान्शसन्; D1 'नपि; D2 भवांस्तु यत्; D8 भवान्दतः; D9 भवांश्चनन्; D8 भवां पृनन्; G5 भवा** (for भवानिह).

. 7. 100
. 7. 3. 12
. 7. 3. 11

नाथमन्यं न पश्यामि कुरूणां कुरुसत्तम ॥ ११
बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो यः कुरुस्तारयेद्भयात् ।
योधांस्त्वमप्युवे हित्वा पितृलोकं गमिष्यसि ॥ १२
अद्य प्रभृति संकुद्धा व्याघ्रा इव मृगक्षयम् ।
पाण्डवा भरतश्रेष्ठ करिष्यन्ति कुरुक्षयम् ॥ १३
अद्य गाण्डीवधोषस्य वीर्यज्ञाः सव्यसाचिनः ।
कुरवः संत्रसिष्यन्ति वज्रपाणेरिवासुराः ॥ १४

11 ^a) K₂ शोकाः; K₃ Dn₁ D₁ शोकः; B₁₋₃ Dc₁ कोषः; Dn₂ श्रे; G₅ damaged (for कोशः). G₅ *जनने (for -संज्ञ). B_{1-3.5} मन्त्रे; T G_{3.4} मन्त्र (for मन्त्रे). Ś₁ शोकसंजननं मम; D_{4.7} कोशसंजनने शक्ये. — ^b) B (except B₅) Dc₁ D₆ व्यूहे; Dn₂ व्यूह (for व्यूह). Ś₁ K₃ D_{1.2.3.8} व्यूहसंजननेष्वपि (Ś₁ D₁ 'नेषु च; K₃ 'ने तथा); K₁ D_{4.7} व्यूहसंरक्षणेषु च (K₁ न); K₂ शोकसंजननेषु च; K₄ मूढसंहरणेषु च; K₅ व्यूहसंवलनेषु च; Dn₁ 'संभरणेषु च; G₅ damaged. — ^c) K_{4.5} B (except B₅) Dn D_{2.4-8} अद्य (for अन्यं). K₄ B₅ प्रपश्यामि; D₈ न पश्यामि. S नाहमन्यं प्रपश्यामि. — ^d) B₂₋₄ Dc₁ -पुंगव; D_{2.7} -सत्तमः (for 'म).

12 ^a) Ś₁ युद्धे (for युक्तो). — ^b) Ś₁ K_{1.2} D_{6.8} त्रायते; Dn₂ D_{4.7} त्रायसे (for तारयेद्). D₁ कुरूणां त्रासते भयात्. — ^c) T G_{3.4} सोसांस; G₁ M यौधांस; G₂ सर्वास (for योधांस). K₂ त्वं सप्लवे; Dn₁ D_{2.3} उपप्लवे; D₅ उपप्लवो; D₇ त्वामप्लवे (for त्वं). Cd cites अप्लवे (as in text). K₄ B Dc₁ Dn₂ D₆ Cvp योधांस्तु (D₆ 'अ' बहुधा (K₄ B₅ 'शो' हत्वा (B₂₋₄ Dc₁ Cvp भित्त्वा). Cvp as in text. — ^d) K₄ प्रियं; Dn₂ पित्र्यं (for पितृ-). D_{4.7} -लोकान् (for -लोकं). K_{4.5} Dc₁ Dn₁ D_{4.5} गमिष्यति.

13 ^b) B₅ सिंहा (for व्याघ्रा). — M_{2.4} om. (hapl.) 13^{cd}. — ^d) D₆ कुल (for कुरु-).

14 ^a) K₂ अभि (for अद्य). S -घोषेण (for -घोषस्य). — ^c) K_{1.8} संभ्रमिष्यति; B₂ विद्वविं; B_{3.4} Dc₁ वित्रसिं; Dn₂ M₃ संत्रयित्वं (M₃ 'व्यं')ति; D₆ सममिष्यति; G₂ संत्रसंलेव. — ^d) D_{3.4.7.8} S वज्रघोषाद्; D₆ सहस्राक्षाद् (for वज्रपाणेर्). B₂₋₅ Dc₁ गावः सिंहस्वनादिव.

15 ^b) B₅ D₈ स्वनाः. Dn₁ शराणां सुमहास्वनः. — ^c) K_{1.8} आमयिष्यति; B_{1.5} D₈ त्रासयिष्यति; D₈

अद्य गाण्डीवमुक्तानामशनीनामिव स्वनः ।
त्रासयिष्यति संग्रामे कुरुनन्यांश्च पार्थिवान् ॥ १५
समिद्धोऽग्निर्यथा वीर महाज्वालो द्रुमान्दहेत् ।
धार्तराष्ट्रन्प्रधक्ष्यन्ति तथा बाणाः किरीटिनः ॥ १६
येन येन प्रसरतो वायव्यग्री सहितौ वने ।
तेन तेन प्रदहतौ भगवन्तौ यदिच्छतः ॥ १७
यादृशोऽग्निः समिद्धो हि तादृक्पार्थो न संशयः ।

असयिष्यति. B₂₋₄ Dc₁ D₁ बाणानां (for संग्रामे). S निपातः शरधाराणां. — ^d) S कुरुनन्यांश्चासयिष्यति.

16 ^a) D₈ समुद्धो (for समिद्धो). Dn₁ महाज्वालो (for यथा वीर). S अग्नेरिव समि (G₄ 'सु'; G₅ 'सु')-द्वय. — ^b) Dn₁ यथा वीर (for महाज्वालो). K₅ द्रुमान्युरुन्; B_{2.8} Dc₁ वनं दहेत्; Dn₁ D_{2.5} महाद्रुमान् (for द्रुमान्दहेत्). S महा (G₁ M₃₋₅ यथा)ज्वाला वने द्रुमान्. — ^c) K₄ स्वधक्ष्यति; Dn₂ तु च; D₈ च च; D_{4.8} हनिष्यति; D₇ दहिष्यति. — ^d) G₂ महा (for तथा).

17 ^a) K₁ वने वने (for येन येन). D_{2.8.5} प्रचरतो; S प्रवह (G₄ damaged; M_{4.5} [sup. lin.] 'हर')-ति. — D₁ om. (hapl.) 17^{bc}. — ^b) D_{4.5} वायव्यग्री. K₁ सहितौ. S वायुरग्निर्मे (G₅ M 'ग्नि म')हावने. — ^c) K₅ B₄ D₇ प्रदहतौ; T G_{1.5} M₁₋₃ प्रदहति; G₂ प्रभवति; G_{5.4} M_{4.5} प्रवह (M_{4.5} [sup. lin.] 'हर')ति. — ^d) K₁₋₃ D₁ यदृच्छया; Dn₁ D_{4.7.8} यदीच्छतः. K₄ B Dc₁ Dn₂ भूरिगुल्मतृणद्रुमान्; S भगवान्वायुतेजसा.

18 ^a) K₅ D_{7.8} G_{1.8.4} M यादृगग्निः. B_{2.4} Dc₁ D₂ समुद्धतस्य; Dn₁ D_{3.5} समिद्धस्तु; Dn₂ D₆ समुद्धो हि. K₂ यादृशो हि समिद्धोऽग्निः. — ^b) K₂ तादृग्वातो; Dn₁ 'शो वै; D_{2.8.5} 'शोसौ (for 'क्पार्थो'). Dn₁ D_{1-8.5} S धनंजयः (for न संशयः). — After 18^{ab}, T G₂₋₅ ins.:

25* तादृगो हि कौन्तेयो दवाग्निरिव पर्वते ।

[T₁ G₂ पर्वते (for पर्वते).]

— K_{1.2} om. (hapl.) 18^{cd}. — ^c) Ś₁ K₃ नरश्रेष्ठ; G₁ M_{1.2} 'व्याघ्रस्य (for 'व्याघ्र). — After 18, S ins.:

26* निर्दहन्तमनीकानि प्रवक्ष्यति जनार्दनः ।

[T G₂₋₄ निर्दयं त्वद्; G₅ 'हेत्वद्' (for 'हन्तस्'). T G_{2.4} प्रवक्ष्यति; G₃ प्रवक्ष्यति; G₅ प्रवक्ष्यति.]

यथा वायुर्नरव्याघ्र तथा कृष्णो न संशयः ॥ १८

नदतः पाञ्चजन्यस्य रसतो गाण्डिवस्य च ।

श्रुत्वा सर्वाणि सैन्यानि त्रासं यास्यन्ति भारत ॥ १९

कपिध्वजस्य चोत्पाते रथस्यामित्रकर्षिनः ।

शब्दं सोढुं न शक्यन्ति त्वामृते वीर पार्थिवाः ॥ २०

क्रो हर्जुनं रणे योढुं त्वदन्यः पार्थिवोऽर्हति ।

यस्य दिव्यानि कर्माणि प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ २१

अमानुषश्च संग्रामरूपम्बकेन च धीमतः ।

तस्माच्चैव वरः प्राप्तो दुष्प्रापश्चाकृतात्मभिः ॥ २२

तमद्याहं पाण्डवं युद्धशौण्ड-

ममृष्यमाणो भवतानुशिष्टः ।

आशीविषं दृष्टिहरं सुधोर-

मियां पुरस्कृत्य वधं जयं वा ॥ २३

C. 7. 114
B. 7. 3. 25
K. 7. 3. 28

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

19 ^a) K₅ निनदं; Dn₁ D_{2.5} निर्बोषं (D₂ 'षः') (for नदतः). — ^b) Ś₁ K₁₋₃ B₁ D₁ रुवतो; Dn₁ धनुषो; Dn₂ स्तनतो; D₂ रणितं; D₅ स्फुरतो; D₆ (by corr.) रसनं (for 'तो'). ☞ Cd (reading वमतः); शब्दं कुर्वतः। ☞ — ^c) K₅ transp. सर्वाणि and सैन्यानि. S भूतानि (for सैन्यानि). — ^d) B₂ कौरव (for भारत). D_{2.5} त्रासयि (D₂ 'मे') प्यति भारत; S वित्रसत्यं (G₃ 'सति'; G₅ 'सत्य') मितौजसः (G₅ 'सा').

20 ^a) B₂ संपाते; D₆₁ चोत्पातं; Dn₁ चोत्पातो; Dn₂ वात्पाते; D_{2.1} चान्यानि; T G₂₋₅ M₅ चापस्य; G₁ M_{1-4.5} (sup. lin.) चोपाते (for चोत्पाते). — ^b) K₁ B_{1-3.5} D₂ 5 -कर्षण; K_{2.4} D_{1.6} -कर्षिण; D₆₁ Dn₁ D₄ -कर्षण; D₃ -कर्षण; D_{7.8} कर्षण; G₄ damaged. Ś₁ रथस्यामिततेजसः. — ^d) T G₂₋₅ सर्व (for वीर).

21 ^a) B₁ Dn₁ रणे सोढुं; B₂₋₄ D₆₁ D₁ योधयितुं; G₃ रथे योढुं. — ^b) G₃ त्वामृते (for त्वदन्यः).

22 ^a) K_{1.3.5} B (except B₅) D₆₁ Dn₂ D₂₋₇ अमानुषैश्च; D₁ मानुषाश्च स; T G₂₋₄ M_{1.2} अमानुषं च. Cd cites अमानुषैः. K₄ B_{1.2.5} Dn₂ D_{2-4.7} T G₂ संग्रामं; D₆₁ 'मे'; D₆ 'मैस'. — ^b) A few MSS. त्र्यंबकेण. K_{4.5} B₂ Dn₁ D_{4.6.8} G_{1.5} M च धीमता; B_{2.3} (marg.). ^c) D₆₁ D₅ महात्मना. D₂ वासहेतुरधीमतां. — ^c) K_{2.4} B D G₅ वरं (for वरः). B₅ D₆ प्राप्तं; Dn₁ D₂ प्राप्तिर; G₁ M लब्धो. — ^d) K_{2.4} B D₆₁ D_{4.6-8} दुष्प्रापम्; Dn₁ D_{2.5} दुरापम्; D₅ दुष्प्राप्यम् (for 'पक्ष'). Ś₁ K₅ योद्धतात्मभिः; K_{1.2} D₁ ह्यकृता; K_{2.4} B D₆₁ Dn D₂₋₈ अकृता (for चाकृता). — After 22, N (Ś₂ missing) ins.:

27* कोऽन्यः शक्तो रणे जेतुं पूर्वं यो न जितः सुरैः ।
जितो येन रणे रामो भवता वीर्यशालिना ।
क्षत्रियान्तकरो धीरो देवदानवपूजितः ।

[(L. 1) K₅ कोस्ति; D₄ नान्यः (for कोऽन्यः). K₁ जितः; D₅ निजितस् (for न जितः). K₅ B D₆₁ Dn₁ D_{2.5} त्वया; D₆ [S] सुरैः (for सुरैः). K₄ पूर्वो नु जितस्त्वया (for the post. half). — After line 1, B (except B₄) D₆₁ Dn₁ ins.:

28* पाण्डुपुत्रो बलशायी माधवेन च रक्षितः ।

[D₆₁ Dn₁ रण- (for बल-).]

— (L. 2) B₅ यो न पुरा (for येन रणे). D₆ बाहु- (for वीर्य-). — (L. 3) K₄ Dn₂ D₃ रामो; B_{2.3} D₆₁ रौद्रो (for धीरो). K₅ सेवितः; B₂ Dn₁ -दपहा (for -पूजितः).]

— Dn cont.:

29* सोऽप्यद्य निहतः शेते शरैः प्रोतः शिखण्डिना ।

[Dn₁ सोयं निहितः (sic) शेते (for the prior half), and प्राप्तः (for प्रोतः).]

23 ^a) K₄ तमद्याहं च; D₆ तं दुःसहं; D₅ तम-
याहं; S (except G₅) अहं ह्ये (M₂ न्ये) कः (for तम-
द्याहं). — D₂ reads 23^b twice. — ^b) K₅ आसृज्य-
K₂₋₅ B Dn₁ (marg.) Dr चानुशिष्टः; Dn₂ [अ]नुसृष्टः;
D₆ [अ]नु वृष्टतः (for [अ]नुशिष्टः). — ^c) Dn₁ D_{2.4.5}.
१.३ दृष्टिहर्णं (Dr 'हरणं'); S 'विषं (for 'हरं'). B₂ D₆₁
यथोर्ध्वं; S यथोरगं (for सुधोरम्). — ^d) K₅ transp.
वधं and जयं. K₂ D_{2-4.6-8} धनंजयं; D₅ वनं जयं
(for वधं जयं). D₆ तं; D_{4.7.8} हि (for वा). K₄
शूरं क्षणेनात्र बलाहिहतुं; B D₆₁ D₁ शूरं शक्या (D₆₁

C. 7. 115
B. 7. 4. 1
K. 7. 4. 1

संजय उवाच ।

तस्य लालप्यतः श्रुत्वा वृद्धः कुरुपितामहः ।
देशकालोचितं वाक्यमब्रवीत्प्रीतमानसः ॥ १
समुद्र इव सिन्धूनां ज्योतिषामिव भास्करः ।
सत्यस्य च यथा सन्तो बीजानामिव चोर्वरा ॥ २
पर्जन्य इव भूतानां प्रतिष्ठा सुहृदां भव ।

श्लाघ्याभ्यस्त्रबलान्नि (B₅ 'वंतं नि' हंतुं; Dn₁ शूरं शक्ष्या-
भ्यस्त्रबला जयं च; Dn₂ शूरं स्वरक्षणे शस्त्रबलानिहंतुं; S
शक्ष्याभ्येनं (M₃₋₅ 'स्यहं' ह्य (T G_{1.4} या) स्त्रबलेन हंतुं.

Colophon om. in B₁ (S₂ missing). — *Sub-
parvan*: B₁ द्रोणाभिषेक. — *Day of Drona's Gene-
rals*: K₂ प्रथमो दिवसः. — *Adhy. name*: K₅
कर्णविलापः; D₅ भीष्मकर्णसमागमः; G₁ M_{1.2} भीष्म-
दर्शनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): K₂
B_{1.2.5} Dc₁ D_{3.8} S 3 (as in text). — *Sloka no.*:
Dc₁ 25; Dn₁ 23.

4

☞ This adhy. is missing in S₂ (cf. v. 1. 7. 1. 1).

1 Dn₁ repeats 1^a-2^b after App. I (No. 2).
— ^a) K₄ प्रलपतः; Dn₂ लालपतः. B Dc₁ D₁ T
G_{2.3.5} तस्य लालप्यमानस्य. — ^b) K_{1-3.5} B Dc₁ D₁
2.5.8 कुरुवृद्धः (D₃ 'वृद्धः' (for वृद्धः कुरु). — ^c) S₁
K₅ B₅ Dn₁ D_{2-4.7.8} कालोत्तरं; K₁₋₃ 'पमं'; D₅
'द्यतं'; D₆ 'तमं' (for 'चितं'). D₈ वाचा; G₈ पुण्यं
(for वाक्यम्). — ^d) B₂ D₁ प्रीति (for प्रीत).
D_{4.7.8} S भीष्मः शांतनवोब्रवीत्. — After 1, D_{4.7.8}
ins. a passage given in App. I (No. 1).

2 For the repetition of 2^{ab} in Dn₁, cf. v. 1. 1.
Before 2, D₂ ins. भीष्म उ'. — ^a) D₄ damaged.
— ^c) K₁₋₃ D₁ सैन्यस्य (for सत्यस्य).

3 ^b) K₄ Dn₁ D_{3.6} T G_{1.2.4.5} M भवान् (for
भव). Cd cites प्रतिष्ठा (as in text). G₈ सुहृदा
प्रहृष्टा महान्. — ^c) D₄ damaged. S₁ D₈ त्वां तु;
K₂ त्वुः; Dn₁ D₁ S त्वोपः; D₈ चोपः (for त्वानु).
— ^d) D_{4.7.8} S स्वादु (T G_{2.4} 'प' वृक्षमिवांजः).
— After 3, N (except D_{4.7}; S₂ missing) ins.:

30* मानहा भव शत्रूणां मित्राणां नन्दिवर्धनः ।

बान्धवास्त्वानुजीवन्तु सहस्राक्षमिवामराः ॥ ३
स्वबाहुबलवीर्येण धार्तराष्ट्रप्रियैषिणा ।
कर्ण राजपुरं गत्वा काम्बोजा निहतास्त्वया ॥ ४
गिरित्रजगताश्चापि नगजित्प्रमुखा नृपाः ।
अम्बष्ठाश्च विदेहाश्च गान्धाराश्च जितास्त्वया ॥ ५
हिमवदुर्गनिलयाः किराता रणकर्कशाः ।

कौरवाणां भव गतिर्यथा विष्णुर्दिवौकसात् ।

[(L. 1) D₃ सर्वः (for भव). K₁ नन्दः; B₁₋₄ Dc₁
मान- (for नन्दि-). D₈ सुहृदानन्दवर्धनः (for the post.
half). — (L. 2) B₅ तु भगवान्; Dn₁ भवान्नेता (for
भव गतिः).]

4 ^b) Dc₁ -हितैषिणा; Dn₂ T G₂ -जयै° (for -प्रियै°).
— ^c) B₅ राजपुरी. — ^d) D₄ partly damaged. S₁
D₁ T₂ कांभोजा. K₁ निहितास्; K₈ विहितास्; B
Dc₁ Dn₂ D₃ T G₂ निजितास् (for निहतास्).

5 T G₂₋₅ om. 5-6. — ^a) D₄ damaged. B₅
D_{7.8} गतांश्च (for गताश्च). — ^b) S₁ K₅ Dn₁ D_{2.6}
तथा; K₄ Dn₂ D_{3.5} तथा; B₁ त्वया; B₅ नृपान्;
G₁ M रणे (for नृपाः). D_{4.7.8} राजन्यप्रमुखात्रणे.
— ^c) Dn₂ (marg.) सदा मत्ता (for विदेहाश्च). — ^d)
D_{4.7.8} निजितास् (for च जितास्). D₈ तथा (for
त्वया). — After 5, D_{4.7.8} ins.:

31* तथातिबलवान्राजा जरासंधोऽद्भुतोपमः ।

समरे समरश्लाघी न त्वयाभ्यधिको रणे ।

[(L. 1) D₄ damaged from जा up to पमः. D₇
[S]द्भुतोपमाः (for ऽद्भुतोपमः).]

6 Dn₁ T G₂₋₅ om. 6 (for T G₂₋₅, cf. v. 1. 5).
— ^c) D₄ partly damaged. — ^d) S₁ यथा (for त्वया).
D₅ गिरा (for पुरा). B (except B₅) Dc₁ G₁ M
त्वया कर्णं पुरा कृताः (B₁ कृताः पुरा); D_{4.7} त्वयैकेन
रणे जिताः. — After 6, K_{4.5} B Dc₁ Dn₂ D_{1.8.4.6-8}
G₁ M ins.:

32* उत्कला मेकलाः पौण्ड्राः कलिङ्गान्ध्राश्च संयुगे ।

निषादाश्च त्रिगर्ताश्च बाहीकाश्च जितास्त्वया ।

[(L. 1) K₄ मेकलाः (for मेकलाः). K₄ पुंड्राः; D₈
प्रौढाः; D₅ गोपाः (for पौण्ड्राः). G₁ M पुष्कला मेख (G₁
'व' लाः पुंड्राः (for the prior half). D₄ कलिगोद्राश्च; D₇

दुर्योधनस्य वशगाः कृताः कर्णं त्वया पुरा ॥ ६
तत्र तत्र च संग्रामे दुर्योधनहितैषिणा ।
बह्वश्च जिता वीरास्त्वया कर्णं महौजसा ॥ ७
यथा दुर्योधनस्तात सज्जातिकुलबान्धवः ।
तथा त्वमपि सर्वेषां कौरवाणां गतिर्भव ॥ ८
शिवेनाभिवदामि त्वां गच्छ युध्यस्व शत्रुभिः ।

अनुशाधि कुरुसंख्ये धत्स्व दुर्योधने जयम् ॥ ९
भवान्पौत्रसमोऽस्माकं यथा दुर्योधनस्तथा ।
तवापि धर्मतः सर्वे यथा तस्य वयं तथा ॥ १०
यौनात्संबन्धकाहोके विशिष्टं संगतं सताम् ।
सद्भिः सह नरश्रेष्ठ प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ११
स सत्यसंगरो भूत्वा ममेदमिति निश्चितम् ।

C. 7. 128
B. 7. 4. 14
K. 7. 4. 14

*गोदाश्वः; Ds *गोधाश्वः; G1 M1. 3 *गोदाश्वः; Ms-5 *गोदाश्वः.
— (L. 2) Ds त्रिवर्गाश्व (for त्रिवर्ताश्व). Some MSS.
बाह्योकाश्व. Dr. 8 त्वया जिताः (by transp.).]

7 Ś1 K1-3 D2. 5 om. 7. Dn1 repeats 7 after
12. T1 G2 read 7^{ab} twice. — ^a) Dn2 ते सर्वे (for
संग्रामे). — ^b) Dn1 बहवश्चामितौजसाः. — ^c) K4 B1. 5
हता वीरास्; K5 जिता वीर; Dn2 Ds. 8 हता वीर (for
जिता वीरास्). Dn1 जिता वीर त्वया कर्णः; D4. 7 सर्वे
त्वया जिताः कर्णः; S बहवो निजिताः कर्णः. — ^d) D4. 7
महाणव- (for त्वया कर्णः). K4. 5 B5 Dn2 Ds. 6. 8
[अ]मितौजसा (Ds. 8 *सः) (for महौ). Dn1 दुर्योधन-
हितैषिणा; S त्वयार्णवसमौ (Gs *महौ) जसा. — After
7, D4. 7. 3 (Dn1 after the second occurrence of 7),
ins. a passage given in App. I (No. 2). There-
after, Dn1 repeats 1^a-2^b and ins. 33*.

8 G4 om. (hapl.) 8^a-10^a. Before 8, Dr ins.
भीष्म उ. — ^a) B5 जीवेत् (for तात). — ^b) K1 Ds
सजाति. B5 सकुलजातिबांधवः. — K2. 3 ins. after
8^a: Dn1 after the second occurrence of 1^a-2^b:

33* क्षेमं विन्दति सर्वत्र शत्रुद्वारि च विन्दति ।

— ^a) B5 अथ (for अपि). K5 Dn1 Ds तस्मात्वं
(for सर्वेषां). Ś1 तथा भारत तस्मात्वं; K2. 3 तथा
कुरु समस्तानां. — ^d) D4. 7 कुरुणां तु (for कौरवाणां).

9 G4 om. 9 (cf. v. 1. 8). — ^a) K4 Dn2 Ds
[अ]पि (for [अ]सि-). K3 G1. 3. 5 M त्वा (for त्वां).
— ^b) D4 गत्वा (for गच्छ). Ds शक्तिः (for
शत्रुभिः). — ^c) D4 अनुशास्य; Dr *शास्य; S (G4
om.) *शास्य (for *शाधि). D4. 7. 8 चान्यान्; Ds
S (G4 om.) सर्वान् (for संख्ये). — ^d) Ś1 रक्ष्यन्;
K1 राजन्; Dn1 D1. 2. 5 दास्यन्; Dn2 दद; Ds
धास्यन्; D4. 7 [अ]धत्स्व; Ds धास्य (for धत्स्व).
D4. 7. 8 G1 M य (Ms. 5 [sup. lin.] व) शः (for
जयम्). K2. 3 निमग्नान्भय (Ks *व) सागरे; Ks (inf.
lin.) *** दुर्योधने जयं. — After 9, K2 ins.:

34* तथा कुरु मनुष्येन्द्र यथा दुर्योधने जयम् ।

10 G4 om. 10^a (cf. v. 1. 8). — ^a) Ś1 (before
corr.) आतुः; K2 Dn1 D4. 7 पुत्र- (for पौत्र-). Ś1
K1. 3 B5. 5 Dc1 -सखो; K5 B2 D1. 3 -सखा (for
-समो). — D4. 7 om. (hapl.) 10^a. — ^c) B5 तथा
हि; Dn1 तथापि (for तवापि). Ds पूज्या; G1 M
सौम्य (for सर्वे). — ^d) B5 transp. वयं and तथा.
Ms (inf. lin.) तव (for तथा). Dn1 यथा दुर्योधन-
स्तथा.

11 B5 om. (hapl.) 11-12. — ^a) Ś1 K1-3 D1
यावत्; G1 M1. 3 योनिः; Ms. 4 ये* (for यौनात्).
Ś1 सांबंधकः; K1 सा***; K2 संबलवल; K5 संबध-
नाल; D1. 3 संबंधिकाळ; Dr. 3 सांबंधिकाळ (Dr *का).
— ^b) S विशिष्टः संगमः सतां (G2 भवेत्). — Ds
reads 11^{ad} twice. — ^c) Dn1 सदा सख्यं (for नर-
श्रेष्ठ). D4. 7. 8 (second time) S सद्भिः संगम (D4. 7. 8
*त; G1 M *ति) मिच्छं (D4 *च्छ) ति. — ^d) Dn1 निग-
दति (for प्रवदन्ति). D4. 7. 8 (second time) S Cv
तस्मात्प्राज्ञाः (D4 G5 Cv *प्राज्ञः; Dr. 8 *प्राज्ञाः) परैरपि.

12 B5 om. 12 (cf. v. 1. 11). — ^a) B1 समेत्
(for स सख्य-). K5 -संगतो; B (B5 om.) Dc1 Dn1
D1. 2. 4. 5. 7. 8 G1 M1-3 -संगतो (for *रे). — ^b) Dr
ममेति कृतः; Ds ममेतिमिति (sic); S ममेतदिति. K5
D4. 7 निश्चयः; B3 4 Dc1 Dn1 G1 M निश्चितः; D2. 5
निश्चयात्; Ds निश्चिताः. — After 12, Dn1 repeats
7 and thereafter ins. a passage given in App. I
(No. 2); after that, it repeats 1^a-2^b and ins. 33*
and cont.: D4. 7. 8 ins. after 12:

35* तथा हि कौरवान्युद्धे ध्रुवं जेष्यन्ति पाण्डवाः ।

क्षत्रधर्माजिताह्लोकानवाप्स्यन्ति न संशयः ।

युध्यस्व निरदंकारो बलवीर्यव्यपाश्रयात् ।

धर्मो हि युद्धादधिकः क्षत्रियस्य न विद्यते ।

संजय उवाच ।

एवमुक्तस्तु भीष्मेण युद्धाय कृतनिश्चयः । [5]

C. 7. 128
B. 7. 4. 14
K. 7. 4. 14

कुरूणां पालय बलं यथा दुर्योधनस्तथा ॥ १२

इति श्रुत्वा वचः सोऽथ चरणावभिवाद्य च ।

ययौ वैकर्तनः कर्णस्तूर्णमायोधनं प्रति ॥ १३

[(L. 3) D₄ बलवीर्ये. — (L. 4) D₄ om. हि.]

On the other hand, S ins. after 12 :

36* यथा च कुरवो युद्धे योधयन्ति स्म पाण्डवान् ।

तथा कर्ण स्वया कार्यं दुर्योधनहितैषिणा ।

[(L. 1) G₁ कुरुशार्दूल; G₈ कौरवो युद्धे. — (L. 2) Prior half in G₈ unintelligible.]

13 Before 13, K₅ S ins. संजय उवाच (resp. संजयः). D₁ reads 13 twice. D₁ D₄ 7. 8 om. 13^{ab}. — ^a K₄ B₅ D₁ तस्य; K₅ साधु (for सोऽथ). B₁₋₄ D₁ S निशम्य वचनं तस्य. — ^b Ś₁ B₁ D₅ वंछा (for वाद्य). D₂ वा (for च). — D₄ reads from 13^a up to line 4 of 37* twice. — ^d B₂₋₄ D₁ D₄ 7. 8 समीपं (D₁ D₄ 7 प्रमुखे; D₈ प्रमुखैः) सर्वै धन्विनां. — After 13, D₁ D₄ 7. 8 ins.: S ins. after 14 :

37* अथ तत्र महेष्वासो व्यादिशद्रथिनो वरान् ।

वारणास्तत्प्रकारेण चकार तदनन्तरम् ।

सादिनश्च पदार्ताश्च यथाशास्त्रं बृहस्पतिः ।

स्थापयामास तथा पुत्राणां ते जयप्रियः ।

ततः पक्षौ प्रपक्षौ च विधाय भरतर्षभ । [5]

पक्षकोट्यां पुनर्द्विभ्यां पक्षौ द्विभ्यां सुहृद्भुतः ।

एवमेतन्मया व्यूहं कर्णेन विहितं पुरा ।

प्रेक्षणीयममन्यन्त राजानः कुरुभिः सह ।

नृत्यन्तमिव तं व्यूहं दिधक्षन्तमिवाहितान् ।

कृतं बृहस्पतिमतं मत्वा कर्णेन धीमता । [10].

बलं व्यूहशरीरस्य सारानीकं परस्परम् ।

[G₈ om. lines 1-6. — (L. 1) S (G₈ om.) [उ]रस्ति (for तत्र). G₁ M महेष्वासान्; G₂ 'ष्वासा. T G₁ 2. 5 M व्यादिश्य (for 'शद्). T G₁ 4 M [S]युतं; G₂ युतः; G₅ युतं (for वरान्). — (L. 2) S (G₈ om.) प्रमाणेन (for प्रकारेण). D₈ कदनं महत् (for तदनन्तरम्). — (L. 3) S (G₈ om.) सादिनो (G₅ 'तो)थ. D₁ D₈ पदातीश्च; T G₁ 2. 4 M 'तीक्ष्ण; G₅ 'दीक्ष. G₁ M₁ 2 शास्ति (for 'शास्त्रं). T G₂ 4 M₅ बृहस्पतेः; G₅ अकल्पयन्. — (L. 4) S (G₈ om.) च ततः (G₅ 'दा) (for तथा). S (G₈ om.) जये धृतः (for जयप्रियः). — (L. 5) G₂ मूलः (for ततः). G₁ पक्षः; M पक्ष-

सोऽभिवीक्ष्य नरौघाणां स्थानमप्रतिमं महत् ।

व्यूढप्रहरणोरस्कं सैन्यं तत्समबृंहयत् ॥ १४

कर्णं दृष्ट्वा महेष्वासं युद्धाय समवस्थितम् ।

(for पक्षौ). D₁ च विन्यस्य; G₂ प्रपक्षे च (for 'क्षौ च). G₂ पुरुषर्षभ (for भरत). — (L. 6) D₁ D₈ पक्षकौ वा; D₇ 'काद्या; T G₅ C₇ पक्ष (G₅ 'क्षि)कोटी; G₁ पक्षः कोट्या; G₂ पक्षकोट्या; G₄ 'कोटीः; M₁ 2 पक्षं कोट्या; M₅ 5 पक्षकोटिः (M₅ 'टि). S (G₈ om.) पश्चाद्वा (G₅ पश्चाद्या; M₅ 5 सहसा)भ्यामबृंहयत् (G₁ 'न्) (for the post. half). — (L. 7) T G₅ एतं (for एतन्). D₈ S (except G₄) महाव्यूहं. M₂ विहितः. S पुनः (for पुरा). — (L. 8) D₁ D₈ राजानं. — D₁ D₄ 7. 8 om. line 9. — (L. 10) D₇ कृतं ह्यस्पतिमतः; T G₂ 4 कृतं बृहस्पत्युशनसोर्; G₁ M कृतं युक्रबृहस्पत्योर्; G₅ damaged (for the prior half). T G M₅ 5 मते; M₁ 2 मतो (for मत्वा). M₁ 2 द्रोणेन (for कर्णेन). S (G₅ damaged) दुर्जयं (for धीमता). — D₁ D₄ 7. 8 om. line 11. — (L. 11) M₄ व्यूहं (for व्यूह-). G₁ M₅ 5 सारानीकः; G₂ 'त्सारं; M₁ 2 'मिक. G₁ M -पुरःसरं (for परस्परम्). C₇ cites post. half as above.]

14 D₄ 7 om. 14. — ^a Ś₁ K₁ 8 D₁ M₅ नरौघाणां. — ^b B₁₋₄ बले (for महत्). — D₁ D₈ (hapl.) om. 14^{ad}. — ^c K₁ 4 D₅ व्यूहः; T₂ व्यूहं; G₄ व्यूहं; M₅ 5 व्यूढः; C₆ व्यूढः (as in text). K₄ -प्रहरणोरस्कं; G₁ 'रस्तः; M₁ 2 'रस्कः; M₅ 5 प्रहरणोपेतः. Cd cites व्युत्प्रहरणोरस्कं. — ^d K₁ lacuna. K₄ तत्सैन्यं (by transp.); D₈ स सैन्यं. G₁ M अव- (G₁ 'प)बृंहयन्. — Ś₁ K B D₁ D₂ D₁ 3. 5. 5. 5 ins. after 14: D₁ D₈ after 14^{ab} :

38* हृषिताः कुरवः सर्वे दुर्योधनपुरोगमाः ।

तमागतं महाबाहुं सर्वानीकपुरःसरम् ।

[(L. 1) Ś₁ K₁ 8 संहताः; K₅ D₂ हृषिताः (for हृषिताः). — (L. 2) K₄ तथागतं; B₁₋₄ D₁ 2 उपागतं; B₅ तथागतं; D₂ D₈ तथागतां (for तमागत). B₅ नरव्याघ्रं; D₁ महाबाहुः (for 'बाहुं).]

On the other hand, S ins. after 14, 37*.

15 ^a S (except M₅) द्रोणं (for कर्णं). K₁ 2 D₁ ययुर्हर्षः; K₄ 5 B D₁ D₂ 7 महात्मानं (for महेष्वासं). — ^b K₄ 5 B₁ 8. 5 D₂ 5 T G₂ 3. 5 M₅ 5 समुपस्थितं (for समव). — ^c G₁ M क्ष्वेकित्वा-

क्ष्वेडितास्फोटितरवैः सिंहनादरवैरपि ।

धनुःशब्दैश्च विविधैः कुरवः समपूजयन् ॥ १५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

५

संजय उवाच ।

रथस्थं पुरुषव्याघ्रं दृष्ट्वा कर्णमवस्थितम् ।

दृष्टो दुर्योधनो राजन्निदं वचनमब्रवीत् ॥ १

सनाथमिदमत्यर्थं भवता पालितं बलम् ।

मन्ये किं तु समर्थं यद्वितं तत्संप्रधार्यताम् ॥ २

कर्ण उवाच ।

ब्रूहि तत्पुरुषव्याघ्र त्वं हि प्राज्ञतमो नृप ।

यथा चार्थपतिः कृत्यं पश्यते न तथेतरः ॥ ३

ते स्म सर्वे तव वचः श्रोतुकामा नरेश्वर ।

नान्यार्थं हि भवान्वाक्यं ब्रूयादिति मतिर्मम ॥ ४

दुर्योधन उवाच ।

भीष्मः सेनाप्रणेतासीद्वयसा विक्रमेण च ।

श्रुतेन च सुसंपन्नः सर्वैर्योगुणैस्तथा ॥ ५

तेनातियशसा कर्णं घ्नता शत्रुगणान्मम ।

C 7. 139
B 7. 5. 6
K 7. 5. 6

Dn1 D4.7 G1 M स्फोटितोत्कृष्टैः; D8 'तोत्कृष्टैः; T G2-4 'ताकुष्टैः; G5 'तोन्नष्टैः. ☞ Ca. d. क्ष्वेडितं आवार- (Ca नाराच) शब्दः, आस्फोटितः कूर्पर (Ca दर्प) शब्दः. ☞ —^a) Dn1 D4.7.8 सह; D5 तथा (for अपि). —D4 om. 15th. —^e) Dn1 D7 जयः; S वाण- (for धनुः). G4 -शब्देन (for शब्दैश्च). —^f) Ś1 समनादयन्; K1.2 D1 'वारयन्; Dn1 'पूजयन्; T G8 'पूरयन् (for 'पूजयन्).

Colophon om. in D4 (Ś2 missing). — Sub-
parvan: B1 द्रोणाभिषेक. — Day of Droṇa's
Generalship: K2 प्रथमदिवसे. — Adhy. name: K5
भीष्मवाक्यं; D2 कर्णागमनं; G1 M1.2 कर्णभीष्मसंवादः.
— Adhy. no. (figures, words or both): Ks.4
B1.2.5 Dn1 D2.3.8 S 4 (as in text); Dc1 5.
— Śloka no.: Dn1 39.

5

☞ This adhy. is missing in Ś2 (cf. v.l. 7. 1. 1).

1 D4 om. 1st. —^b) B1 व्यवस्थितं; D5.8 उप-
(for अव). —^c) S राजा (for राजन्). —^d) S
कर्णं (G8 वीरं) (for इदं).

2 ^a) Ś1 K1-3 D1 सनादम् (for 'थम्). B3.4 Dn1
D1.4.7.8 S (except T2) हव (for इदम्). K1 अत्याथ;
K4 Dn3 D8 अचैव; B3 D1.5 मन्येहं; B4 मत्यर्थं;

Dn1 D4.7.8 पश्यामि; S (except T2) मेत्यर्थं (for
अत्यर्थं). —^b) B4 भारतं (for भवता). Dn1 D4.7.8
भवता पालिता वयं. —^c) K4 B2 (marg.).4 मन्ये
किं तु; B5 मन्ये कर्णं; Dc1 मन्ये कर्तुं; D1.2 अत्र किं
तु; D4.7.8 मन्यसे किं (for मन्ये किं तु). B3.4 समर्थं
च; T G2-5 तदेतद्दे (for समर्थं यद्). G1 M किं तु
त्वं मन्यसे मेघ. —^d) K4 दत्ते सन्; B1 कार्यं तत्
(for हितं तत्). Ś1 K1.2 मे (for सं). B3.4 T
G2-5 यद्वितं तत्प्र (B3.4 संप्र) धार्यतां.

3 ^a) K4 B1.2.3 (marg.) Dc1 Dn2 D1 नः; K5
G1 M1.2 त्वं; D5 त्वै; M5.4 त्वं (for तत्). —^b)
S नृषु (for नृप). —^c) Ś1 सार्थं भवान्; K1 चार्थ्यं
नृपैः; K2 वीरश्चार्थ्यः; Dn1 (marg.) Ca अर्थपतिः;
D4.7 पथ्यं यतः; D8 पथ्यं नृपाः (for चार्थपतिः). Cd
oites अनुपतिः. G5 कृच्छं (for कृत्यं). K3 यथा कृत्यं
चार्थप्राज्ञ. —^d) B Dc1 वीक्ष्यते; D8 पश्यते. K2.3
तथेतरत्.

4 G1.2.4.5 M1-4 om. 4. —^a) K4 ते तु; D8
ते च; T1 G8 M5 वयं; T2 तस्मात् (for ते स्म).
—^b) Dc1 जनेश्वराः; D8 नरेश्वराः. —^c) K4 न चा-
न्यार्थ्यं; D5 नान्यथा हि; T G8 M5 तन्नयार्थ्यं हि
(for नान्यार्थ्यं हि).

5 ^b) T G2-4 M5 (sup. lin. as in text) यशसा
(for वयसा). Ś1 K1.2 वयसा (Ś1 स्वयमा-) क्रमणेन च.
—^c) Ś1 चैव; K2 द्वेषः; K3.5 B Dc1 Dn2 D1-3.

C. 7. 169
B. 7. 5. 6
K. 7. 5. 6

सुबुद्धेन दशाहानि पालिताः स्मो महात्मना ॥ ६
तस्मिन्नुक्तरं कर्म कृतवत्यास्थिते दिवम् ।
कं नु सेनाप्रणेतारं मन्यसे तदनन्तरम् ॥ ७
न *ऋते नायकं सेना मुहूर्तमपि तिष्ठति ।
आहवेष्वाहवश्रेष्ठ नेतृहीनेव नौर्जले ॥ ८
यथा ह्यकर्णधारा नौ रथश्चासारथिर्यथा ।
द्रवेद्यथेष्टं तद्वत्स्यादृते सेनापतिं बलम् ॥ ९
स भवान्भीक्ष्य सर्वेषु मामकेषु महात्मसु ।

पश्य सेनापतिं युक्तमनु शांतनवादिह ॥ १०
यं हि सेनाप्रणेतारं भवान्वक्ष्यति संयुगे ।
तं वयं सहिताः सर्वे प्रकरिष्याम मारिष ॥ ११
कर्ण उवाच ।
सर्व एव महात्मान इमे पुरुषसत्तमाः ।
सेनापतित्वमर्हन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥ १२
कुलसंहननज्ञानैर्बलविक्रमबुद्धिभिः ।
युक्ताः कृतज्ञा ह्रीमन्त आहवेष्वनिवर्तिनः ॥ १३

5. 6 चोप (for च सुं). K₄ Dn₁ D₄. 7. 8 ध्रुतेनैवो (K₄ D₈ 'न चो'पपन्नश्च (K₄ 'बोसौ). —^d) G₁ M योष- (for योष-). K₁₋₃ D₁ T₁ -गणैस् (for -गुणैस्). K₅ यथा; T G₃. 4 युधि; G₁ M युतः; G₂ युतं (for तथा).

6 ^a) S (except G₅) -रयिना (for -यशसा). —^b) D₅ हत्वा (for हत्वा). Dn₁ D₄. 7. 8 हत्वाः शत्रुगणा मम. —^c) K₅ सुबुद्धेन (for सुबु). —^d) K₅ D₂ S (except G₅) पालिताः स्म; D₅ 'तानि.

7 ^b) Ś₁ कृते सत्यागते दिवः; Dn₁ कृत्वा संप्रस्थिते दिवः; D₅ कृतवत्यास्थिते दिवः. —^c) Ś₁ K₅ G₁ किं नु; K₁ कं नु; K₄ Dn₁ कर्तुः; B₁ कं त्वं; B₂. 5 D₁ कर्णः; Dn₂ D₄. 8 किं नु; G₅ त्वं नु (for कं नु). —^d) D₂. 5 मन्यते.

8 ^a) Ś₁ K₂. 3 D₂. 3. 5. 8 न हृते; K₁ न हृते; K₄ ऋते; K₅ न हृतो; B D₁ Dn₁ D₅ न विना; Dn₂ तदृते; D₁ न हतं; S ऋते तु (for न *ऋते). Dn₁ सैन्यं (for सेना). D₄. 7 न ह्यवैनायका (D₁ 'की' सेना. —^b) Dn₂ M₃. 4 नापि तिष्ठते (Dn₂ 'ति); D₁ उपतिष्ठति; T G M₁. 2. 5 नावतिष्ठते (G₁. 5 M₁. 2 'ति) (for अपि तिष्ठति). — T G₅-s ins. after 8^{ab}: G₁ M subst. for 8^{ed}:

39* आहवेषु विशेषेण भ्रष्टनेत्रेष्विवाञ्जनम् ।

[G₁ M₃-s आहवे तु (for 'वेषु). G₅. 4 हृष्ट- (for भ्रष्ट-).]

—^c) Dn₂ आहवे; D₄. 6-8 आहवे च (for 'वेषु). —^d) Ś₁ नेत्र-; B₂. 5 कर्णः; Dn D₃. 4. 6. 7 नेत्रा (for नेतृ-). K₅ ह्व (for जले).

9 ^a) Ś₁ यथा चाकर्णः; G₄ यथास्व कर्णः; M₃ तथा ह्य. —^b) K₄ Dn₂ D₃. 6 वा (for च). —^c) Ś₁

K₁₋₃ D₄. 8 भवेद्; K₅ प्राद्रवेद् (hypermetric); D₁ भवेद् (for द्रवेद्). —^d) Ś₁ K₁₋₃ B₁ D₁ T G₅-s सेनापतेर्; D₄. 7 'पतौ; G₂ 'पतिर् (for 'पति). — After 9, N (Ś₂ missing) ins.:

40* अद्वैतिको यथा सार्थः सर्वं पापं समर्हति ।

अनायका तथा सेना सर्वान्दोषान्समर्हति ।

[(L. 1) K₄. 5 B₄ D₁-5. 7. 8 Ca. v अ (K₅ D₈ C_v आ). द्वैतिको; D₅ अद्वैतिको; Cd आदौ. D₄ सार्थ (for 'र्थः). K₄ D₄. 7 सर्वपापं; K₅ B D₁ सर्व (K₅ 'वंः) कृच्छं; Dn₂ D₂. 5. 6 सर्वापापं; D₅ सर्वान्दोषान्. K₁. 2 B₄. 6 D₂. 4. 5. 7 समर्हति; K₄ तमर्हति; K₅ समर्हति; B₂. 3 समर्हति; D₅ स गच्छति; Cd समर्हति (as above). — K₁ D₁ om. (hapl.) line 2. — (L. 2) K₅ अनाथा हि (for 'यका). Ś₁ (marg. as above) सर्वं पापं (for सर्वान्दोषान्). D₅. 6 समर्हति.]

10 ^a) D₄. 7 समतां; Cd स भवान् (as in text). D₅ वीर (for वीक्ष्य). K₅ योषेषु (for सर्वेषु). —^b) D₂. 5 सैनिकेषु (for माम्). —^c) T G₂-4 पश्यन् (for पश्य). B₄ शुद्धम् (for युक्तम्). —^d) Cd cites अनु (as in text). K₅ अनुशातमिहादिश; S 'शास्तु भवानिह.

11 ^b) D₄ सर्वान् (for भवान्). —^c) B₁ तद्; D₁ M₃ ते (for तं). Ś₁ संहताः; K₁. 2 संहिताः (for सं). —^d) K₅ प्रकरिष्यामि; G₅ प्रहरिष्याम. S नायकं (for मारिष). K₄ B D₁ Dn₂ D₅ करिष्यामो नरोत्तम (Dn₂ 'मं).

12 ^b) D₅ M₃. 4 (inf. lin. as in text). 5 सर्वे (for इमे). —^c) G₂ इच्छन्ति (for अर्हन्ति).

13 ^a) K₄ -संस्मरण; D₁ D₅ -संहनन (for -संहनन). Cd cites संहननं. K₄ S -ज्ञान- (for -ज्ञानैद्).

युगपन्न तु ते शक्याः कर्तुं सर्वे पुरःसराः ।
 एक एवात्र कर्तव्यो यस्मिन्वैशेषिका गुणाः ॥ १४
 अन्योन्यस्पर्धिनां तेषां यद्येकं सत्करिष्यसि ।
 शेषा विमनसो व्यक्तं न योत्स्यन्ते हि भारत ॥ १५
 अयं तु सर्वयोधानामाचार्यः स्वविरो गुरुः ।
 युक्तः सेनापतिः कर्तुं द्रोणः शस्त्रभृतां वरः ॥ १६
 को हि तिष्ठति दुर्धर्षे द्रोणे ब्रह्मविदुत्तमे ।
 सेनापतिः स्यादन्योऽस्माच्छुक्राङ्गिरसदर्शनात् ॥ १७
 न च स ह्यस्ति ते योधः सर्वराजसु भारत ।

यो द्रोणं समरे यान्तं नानुयास्यति संयुगे ॥ १८
 एष सेनाप्रणेष्टणामेष शस्त्रभृतामपि ।
 एष बुद्धिमतां चैव श्रेष्ठो राजनुरुश्च ते ॥ १९
 एवं दुर्योधनाचार्यमाशु सेनापतिं कुरु ।
 जिगीषन्तोऽसुरान्संख्ये कान्तिकेयमिवामराः ॥ २०
 संजय उवाच ।
 कर्णस्य वचनं श्रुत्वा राजा दुर्योधनस्तदा ।
 सेनामध्यगतं द्रोणमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २१
 वर्णश्रेष्ठ्यात्कुलोत्पत्त्या श्रुतेन वयसा धिया ।

C. 7 156
B. 7. 6. 2
K. 7. 6. 2

—^b) K₄ बलबुद्धिपराक्रमैः. —^c) M₁, 2 युक्तां; M₅ (inf. lin.) इमे (for युक्ताः). K₅ B₅ D₅ D₁ (marg.) G₅, 5 श्रुतज्ञा (for कृ). Ś₁ K B₅ D₁ D₁-3, 5 धीमंत (for ही). —^d) B₁-3 D₅ [अ]पलायिनः (for [अ]-निवर्तिनः).

14 ^a) D₁ D₄, 7, 8 शक्यं ते (for ते शक्याः). —^b) K₄ सेना- (for सर्वे). —^c) K₄ B D₅ D₁ D₁-3 एव तु; D₅ एवानु- (for एवात्र). K₅ D₅ यो-क्तव्या (for कर्तव्यो).

15 ^a) K₄ D₅ -स्पर्धिनाम्. D₁ D₄, 7 एषां; D₁ हेषां; G₂ राज्ञां (for तेषां). D₅ मन्ये न स्पर्धिनामेषां. —^b) K₄ यथेक्यं; B₅ D₅ यथेवं; G₂ 'क' (for 'कं'). Ś₁ K₄, 5 D₅ D₅ सत्क (K₄ स क) रिष्यति; D₁, 2 यं करिष्यसि; D₅ संकं; S त्वं कं. —^c) D₂, 5 भूत्वा; S [s]त्यर्थे; C_d व्यक्तं (as in text). —^d) B₂ G₅ योत्स्यति हि; B₃, 4 'ति च; D₂, 5 T G₁-4 M 'सीह. K₄ B₅ D₅ D₁ D₁, 3 न योत्स्यति (D₅ D₁ 'ते) हितास्तव; K₅ 'ति हि ते तव; D₁ तथा पश्यति भारत; D₄, 7, 8 न योत्स्यति हि भावतः.

16 ^a) K₄ B₁, 5 D₁ D₁, 3 च; K₅ नः (for तु). K₄ -योधस्य; T G₂-5 सैन्यानाम्; G₁ M -योधा-नाम्. — K₄ om. 16^b-17^c. —^c) K₂ युक्तं (for युक्तः). B₄ D₁ D₅ सेनापतिं कर्तुं; S 'पतित्वाय. —^d) B₁-4 D₅ सर्व- (for द्रोणः).

17 K₄ om. 17^a (cf. v. l. 16). G₄ om. 17^a-19^b. —^a) D₁ D₅ दुर्धर्षो; S (G₄ om.) संग्रामे. —^b) Ś₁ शस्त्रविदुत्तमे; K₅ शस्त्रभृतां वरे; B₁ ब्रह्मविंसत्तमे; D₅ 'विदुत्तमः; D₁ च पुरुषोत्तमे; D₁ ब्रह्मविदुत्त्वान्मे; S (G₄ om.) ब्राह्मण (M₁ ब्रह्मांड) पुंगवे. —^c) S (G₄ om.) इहान्यो (G₂ इवान्य; G₅ इहोन्यो) स्यात् (for

स्यादन्यो). B₁-5 D₅ सेनापतिस्त्वयोद्योच्यः.

18 G₁, 2, 4, 5 M om. 18 (for G₄, cf. v. l. 17). B₁ om. 18^a. —^a) Ś₁ योधयते; K₁ स ह्यस्तिवो; B₁, 3, 5 D₅ D₁, 2 सोप्यस्ति ते (D₅ नो) (for स ह्यस्ति ते). B₂ न च सोप्यस्ति योधोन्यः; D₄, 7, 8 न च ते ह्यस्ति (D₄ 'ति) योधोत्र; T न च सो ह्यस्ति योधस्ते; G₂ न च सो ह्यस्ति सोय (sic). —^c) K₄ B D₅ D₁ D₁-3 द्रोणं यः (by transp.). T G₂ समरं (for 'रे). D₅ यो द्रोणे समरे याते. —^d) K₂ B₃-5 D₅ D₁ T G₂ अनुयास्यति; D₅ नाति; D₁ वानु (for वानु). K₁-3 D₁ दंसि (K₁ 'शि) तं (for संयुगे).

19 G₄ om. 19^a (cf. v. l. 17). —^a) G₂ येन (for एष). —^b) K₄ च वै; K₅ D₅, 8 S (G₄ om.) वरः (for अपि). —^c) K₄ B₂ T G₁, 3, 5 'M श्रेष्ठः (for चैव). G₂ एव सर्वरथश्रेष्ठो. —^d) K₄ एष (for श्रेष्ठो). B₁ तव (for च ते). S ब्राह्मणः स्वविरो गुरुः.

20 ^a) K₁ B₂, 3 D₅ D₁ D₁, 2, 6, 8 S पुनं (for एवं). —^c) K₄ पुरः (for असुरान्). K₅ B₅ सर्वे; B₁-4 D₅ सर्वान्; G₁, 4 M₁-4 संख्ये (for संख्ये). — After 20, B₁ D₁ ins. an add. colophon [Sub-*parvan*: B₁ द्रोणाभिषेक. — *Adhy. no.* (figures only) B₁ D₁ 5].

21 Ś₁ K₁-3, 5 D₁ D₁, 4, 5, 7, 8 T G₂, 4 om. the ref. —^a) B₁-3 D₅ तु वचः (for वचनं). —^b) K₁, 4 तथा (for तदा). —^c) K₁, 2, 5 D₁, 4, 6-8 -मध्य-गतो (K₅ 'ते); D₅ -मध्ये गतो.

22 K₄ om. 22. Before 22, N (Ś₂ missing; K₄ om.) G₅ ins. दुर्योधन उ' (resp. दुर्योधनः). —^a) Ś₁ K₁-3 D₁, 5 -श्रेष्ठः; D₂ -श्रेष्ठः; G₂ -श्रेष्ठ्यात् (for

G. 7. 35
B. 7. 6. 2
K. 7. 6. 2

वीर्याद्वाक्ष्यादधृष्यत्वादर्थज्ञानात्रयाज्जयात् ॥ २२

तपसा च कृतज्ञत्वाद्वृद्धः सर्वगुणैरपि ।

युक्तो भवत्समो गोप्ता राज्ञामन्यो न विद्यते ॥ २३

स भवान्पातु नः सर्वान्विबुधानिव वासवः ।

भवन्नेत्राः पराज्जेतुमिच्छामो द्विजसत्तम ॥ २४

रुद्राणामिव कापाली वसूनामिव पावकः ।

कुबेर इव यक्षाणां मरुतामिव वासवः ॥ २५

वसिष्ठ इव विप्राणां तेजसामिव भास्करः ।

‘श्रे’). Dn1 वर्णश्रेष्ठा कुलोत्पन्ना. —^b) D6 G1 M (M5 inf. lin. as in text) तपसा; Ca. d वयसा (as in text). —^c) D5 धैर्याद्वाक्ष्याद् (for वीर्याद्वाक्ष्याद्). —^d) B5 चार्थः (for अर्थः). B1 Dn2 नयार्जवाद्; B4 ‘दपि; T G2-4 ‘न्वयात् (for ‘जयात्). G5 अर्थज्ञाना-थवान्वयात्.

23 ^a) K5 इयवसायात्; D5 S वयसा च (for तप). —^b) G1 M अर्थः; Cd वृद्धः (as in text). D7 असि; T G3-5 M3.5 (sup. lin.) तथा; G1 M1. 2.4.5 सदा; G2 शुभैः (for अपि). —^c) K1 G3 भवान्स नो; K4 भवसि ना; K5 भवेत्स मे; Dn1 भवान्समो; Dn2 G4 [s]भवत्स नो; D3.7.8 भवान्स मे (for भवत्समो). Ś1 K2.8 युक्तो भवान्गुरुयुद्धे. —^d) Ś1 K2.8 विशिष्टे (Ś1 ‘शेषे)षु विशिष्यते.

24 After 24^{ab}, D6 reads for the first time, 27^a, repeating it in its proper place. — K1 om. (hapl.) 24^c-25^d. K4 om. 24^c-25^b. —^c) B3 तव ग्रीता; B4 Cdp भवग्रीता; D5 त्वया नेत्रा; D6 भवा-श्लेता; G5 भवाश्लता; Cd भवन्नेत्राः (as in text). Dn2 D5 पराज्जेतुम्. —^d) Dn1 D3 G1 M1.2 इच्छामि; D4.7 ‘म. K2.8 D1 ‘युगव (for ‘सत्तम).

25 K1 om. 25; K4 om. 25^{ab} (cf. v. l. 24). —^a) Ś1 K2.8 D1 नः शंसुर; K5 नो रुद्रो; Dn1 D4.7.8 वै शंसुर; Dn2 T2 G2-5 M1.2 कापालिर् (for ‘ली). Cd cites क्पाळी (sic); Cdp रुद्रः. D2.5 रुद्राणां प्रवरो रुद्रो. —^b) D3 om. (hapl.) from पावकः up to मित्र (in 26^b).

26 D3 om. up to मित्र (cf. v. l. 25). —^a) K1.2 D1.2.5 G5 वसिष्ठ. Ś1 (orig.) योगीनां; Ś1 (marg.) K1.8 D1 चर्षीनां (for विप्राणां). —^c) Ś1 K1-8.5 B2-5 Dc1 Dn1 D1-5.7.8 धर्मद्वो; B1 धर्मद्वो; Dn2 धर्मद्वो;

पितृणामिव धर्मोऽथ आदित्यानामिवाम्बुराद् ॥ २६

नक्षत्राणामिव शशी दितिजानामिवोशनाः ।

श्रेष्ठः सेनाप्रणेत्तृणां स नः सेनापतिर्भव ॥ २७

अक्षौहिण्यो दशैका च वशगाः सन्तु तेऽनघ ।

ताभिः शत्रून्प्रतिव्यूह्य जहीन्द्रो दानवानिव ॥ २८

प्रयातु नो भवानग्रे देवानामिव पावकिः ।

अनुयास्यामहे त्वाजौ सौरमेया इवर्षभम् ॥ २९

उग्रधन्वा महेष्वासो दिव्यं बिस्फारयन्धनुः ।

G4 धर्मो वा; G5 धर्मोयं (for धर्मोऽथ). K4 मुजंगानां यथा शेषः; D5 यः पितृणां राजेंद्रो (submetric). —^d) G4 [अ]यादित्यानाम्; G5 ह्या (for आ). N (Ś2 missing) यादसा (K4 पितृणाः; D5 जादसा)मिव चा- (K5 Dn2 वां)बुराद्.

27 D6 reads 27^a for the first time after 24^{ab}. —^b) S वीरुवा (G5 वरुथा)मंशुमानिव. — After 27^{ab}, S C7 ins.:

41* सर्वेषामेव लोकानां विश्वस्य च यथा क्षयः ।

विश्वोत्पत्तिस्थितिलये श्रेष्ठो नारायणः प्रभुः ।

[(L. 1) G1 M अपि; G5 इव; C7 इह (for एव). T G2 विराद् (for क्षयः). — (L. 2) G2.4 -स्थितिलयः; G5 स्थितिः शेषः; C7 -स्थितिश्चैव. G1 M विश्वो विश्वोत्पत्ति-स्त्वीशः (for the prior half).]

—^c) S एवं (for श्रेष्ठः). —^d) Dn1 S सम (for स नः).

28 ^a) S (G5 partly damaged) एकादशेमा वशगा. —^b) Ś1 सेनागाः (for वशगाः). B5 सदा (for अनघ). S (G5 partly damaged) अक्षौ (G1.8 M3.5 ‘क्षौ)हिण्य-स्त्वानघ. —^c) Ś1 आतुः; K1-8 याहि; K5 तासः (for ताभिः). D2.5 शत्रून्प्रतिव्यूह्य भवान्. —^d) T G2-5 दितिजान् (for दानवान्).

29 ^a) Dn1 अस्माकं (for प्रयातु). Dn1 T1 च; T3 G M स (for नो). —^c) K5 -योस्यामहे (for -यास्या). B1-4 Dc1 वयं त्वामनुयास्यामः. —^d) Cd वृषम् (for कृषभम्).

30 K4 om. 30^{ab}. —^a) K5 उग्रधन्वानमग्रेषु. —^b) Some S MSS. बिस्फारयन्. K5 द्युतिस्त्वानना-दिता; B1-4 Dc1 दिव्यास्त्रग्रामपारगाः. —^c) D2.4.7.8 नौ (for नो). K3 B Dc1 D1 अग्रेभवं त्वां तु (B1 [marg.] ‘सरं त्वां तु; B5 ‘भवतं त्वां; Dc1 ‘भवतु त्वां) इष्टा;

अग्रे भवन्तं दृष्ट्वा नो नार्जुनः प्रसहिष्यते ॥ ३०
 ध्रुवं युधिष्ठिरं संख्ये सानुबन्धं सवानध्वम् ।
 जेष्यामि पुरुषव्याघ्र भवान्सेनापतिर्यदि ॥ ३१
 एवमुक्ते ततो द्रोणे जयेत्युचुराधिपाः ।
 सिंहनादेन महता हर्षयन्तस्तवात्मजम् ॥ ३२
 सैनिकाश्च मुदा युक्ता वर्धयन्ति द्विजोत्तमम् ।
 दुर्योधनं पुरस्कृत्य प्रार्थयन्तो महद्यशः ॥ ३३

द्रोण उवाच ।

वेदं षडङ्गं वेदाहमर्थविद्यां च मानवीम् ।
 त्रैयम्बकमथेष्वस्त्रमस्त्राणि विविधानि च ॥ ३४
 ये चाप्युक्ता मयि गुणा भवद्भिर्जयकाङ्क्षिभिः ।
 चिकीर्षुस्तानहं सत्यान्योधयिष्यामि पाण्डवान् ॥ ३५
 संजय उवाच ।
 स एवमभ्यनुज्ञातश्चक्रे सेनापतिं ततः ।

C. 7. 173
B. 7. 7. 5
K. 7. 7. 5

K₅ अग्रे प्रयांतु नो दृष्ट्वा; S दृष्ट्वा भवन्तं संग्रामे. — ^a) D₄. 7. 8 नार्जुनः (for ना°). Ś₁ प्रहसिष्यति; K₁₋₃ D₁. 4. 7. 8 प्रसहिष्यति; K₄. 5 B D_{o1} D_n D₂. 2. 5. 6 प्रहसिष्यति; M₂ प्रहसिष्यते (for प्रसहिष्यते).

31 ^a) D_{n2} एवं (for ध्रुवं). G₁. 4 M (except M₄) संख्ये. — ^b) S (except G₅) ससैन्यं सहर्षाध्वं. — ^c) S जेतास्मि (G₁ M₃₋₅ 'स्सः') (for जेष्यामि). K₄ D₃ जेष्यामि भरतश्रेष्ठ (D₃ 'ष्ठ').

32 Before 32, K₄. 5 (*sup. lin.*) B D_{o1} D_{n2} D₁₋₃ ins. संजय उ°. — ^a) D_{o1} T M₃₋₅. तदा (for ततो). K₄. 5 B D_{o1} D_{n2} D₂. 8. 5. 8 द्रोणं (for द्रोणे). — ^b) B₅ धराधिपाः; D₃ नरर्षभाः. — ^c) B₂₋₄ D_{o1} D₃ S संहृष्टा (for महता). — ^d) B₂₋₄ D_{n1} D₄. 7. 8 तवात्मजान्; T G₈. 4 तु पार्थिवं.

33 ^a) T G₃ 4 वेगिताश्च (for सैनिकाश्च). — ^b) B₂₋₄ D_{o1} वर्धयित्वा; S 'यंतो. — Ś₁ K₁₋₃. 5 B₅ D₁. 2. 5. 6 om. 33^{ad}. — ^d) K₄ प्रथं (for प्रार्थं). B₂₋₄ D_{o1} युद्धायैव मनो दधे. — K₄ B₄. 5 D_{n2} ins. after 33 (B₅ after 43*) an addl. colophon [*Sub-parvan* : B₅ द्रोणामिवैक. — *Adhy. no.* : K₄ B₅ 5].

— After 33, D_{n1} D₇. 8 ins. :

42* मेनिरे निहितान्पार्थानात्मनश्चोत्तमं यशः ।

D_{n1} D₇. 8 cont. : Ś₁ K₁₋₃. 5 B₅ D₁. 2. 5. 6 ins. after 33^{ad} : B₁. 8 (marg.) D₄. 4 after 33 :

43* दुर्योधनं तदा राजन्द्रोणो वचनमब्रवीत् ।

[B₁. 8. 5 D₂. 3. 5 ततो (for तदा). D₃ transp. राजन् and द्रोणो. K₈ इदं (for द्रोणे).]

34 B₄ D₂. 5 om. the ref. — ^a) S (except G₁) वेदा (G₅ देवा) ऋषङ्गान्. D₃ वेद्याहम्; G₄ वेदांगम् (for वेदाहम्). — ^b) K₄ अर्थः; B₅ अनुः; D₈. 9

अथ (for अर्थः). Ś₁ भारत; K₁₋₃ मानदः; B₅ मानुषीं (for मानवीम्). D₄. 7. 8 आथर्वं चैव मानवं. — ^a) Ś₁ K₃ D₁ त्रैयम्बकः; K₅ त्रैबकं च. Ś₁ -महेष्वेव; K₁₋₃ D₁ म (K₃ D₁ -म) हेष्वेवस्त्रम्; K₄ अथो शाखं; K₅ महेष्वासम्; D_{o1} अथाद्यखं. — ^d) Ś₁ K₄ B D_{o1} D_{n2} D₂. 6 G₁ (?) शस्त्राणि (for अ°). T G₂₋₄ [अ] न्यानि यानि (for विविधानि).

35 ^a) K₁ वचोप्युक्ता; K₄ D_{n2} D₂ ये वा°; D₄ ये ना°. — ^b) G (except G₂) M चिकीर्षुस् (for 'पुंस'). B₂. 5 G₁ M₁. 2 सर्वान्; B₄ समान्; D₅ सखं (for सत्यान्). — ^d) D₄. 7. 8 पाण्डवं (for 'वान्'). — After 35, N (Ś₂ missing) ins. :

44* पार्थतं तु रणे राजन्न हनिष्ये कथंचन ।

स हि सृष्टो वधार्थाय ममैव पुरुषर्षभ ।

योधयिष्ये तु सैन्यानि नाशयन्सर्वसोमकान् ।

न च मां पाण्डवा युद्धे योधयिष्यन्ति हर्षिताः ।

[(L. 1) D_{n2} om. from पार्थतं up to तु (in line 3). B₅ च (for तु). K₄ om. from the post. half of line 1 up to the prior half of line 4. K₅ B₂ कदाचन (for कथं). B₁. 8. 4 D_{o1} न हनिष्यामि कश्चित्; D_{n1} हनिष्येहं कथंचन (for the post. half). — (L. 2) D₃. 6 ममैव (for 'व'). K₃ D₂ पुरुषर्षभः; B₂₋₄ D_{o1} नृपपुंगवः; D₇. 8 भरत (D₈ 'वते') र्षभ (for पुरुष). — (L. 3) K₅ corrupt; B₁. 5 D₂. 8 योधयिष्यामि (for 'यिष्ये तु). K₂ om. post. half of line 3 and prior half of line 4. Ś₁ K₁. 8. 5 D₁ सैनिकान् (for 'सोमकान्'). — (L. 4) K₅ मे (for मां).]

36 ^a) S एवमुक्तोभ्य (G₁ M₁₋₃. 5 'कैभ्यः'; G₅ 'को ह्य) जुज्ञातश्च. — ^b) K₁₋₃ S तदा (for ततः). — ^c) D_{n1} D₄. 7. 8 श्रीमांस (for द्रोणं). D₁ T G₂₋₅ राजा (for राजन्). K₄ om. from राजन् up to वादित्रयो (in 38°).

द्रोणं तव सुतो राजन्विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ३६
अथामिषिषिचुद्रोणं दुर्योधनमुखा नृपाः ।
सेनापत्ये यथा स्कन्दं पुरा शक्रमुखाः सुराः ॥ ३७
ततो बादित्रघोषेण सह पुंसां महाखनैः ।
प्रादुरासीत्कृते द्रोणे हर्षः सेनापतौ तदा ॥ ३८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

६

संजय उवाच ।

सेनापत्यं तु संप्राप्य भारद्वाजो महारथः ।

37 K₄ om. 37 (cf. v. 1. 36). — ^a) B₁ T G₂-s तथा (for अथ). Ś₁ -शिषिचुर; D₄. 7. 8 -सि (for -वि). — ^b) B₄ (also) D₈ -पुरोगमाः; D₄. 7. 8 -मुखा रथाः (for -मुखा नृपाः). — After 37^{ab}, S ins.:

45* स्वस्तिवादरवैश्चान्यैः श्लक्ष्णैः पुण्यैर्मनोरमैः ।

— ^a) B D₁. 7 सैनपत्ये; T G M₁. 2 सेनापति. D₈ पुरा स्कंदो; G₂. 5 तदा (G₅ 'था' स्कंद. — ^d) D₄. 7. 8 transp. पुरा and सुराः. G₅ यथा (for पुरा). D₈ यथा च सुरसत्तमैः.

38 K₄ om. up to घो (cf. v. 1. 36). Dn₁ om. 38. D₂. 5 om. 38^{ab}. — ^a) G₅ तथा (for ततो). — D₈ om. (hapl.) 38^b-39^a. — ^b) K₄ B₁. 5 Dn₂ D₈ शंखानां च; B₂-4 Dc₁ युयुत्सुनां (for सह पुंसां). B₁. 2. 4 Dc₁ महाखनः; B₃ 'खनां; S 'त्मनां (for 'खनैः). — ^c) B₂. 8 Dc₁ अथ; B₄ अयो; T₁ G₁. 8-s M₁. 2 ततो; T₂ G₂ M₂-5 तदा (for कृते). D₂. 5 महाखनः प्रादुरासीद्. — ^d) B₂-4 Dc₁ S कृते; D₂. 5 द्रोणे (for हर्षः). B₂-4 Dc₁ नृप; S रवः (for तदा).

39 D₈ om 39^a (cf. v. 1. 38). — ^b) Ś₁ स्वनि-नाद्; D₄. 7. 8 स्वस्तिवाच; S साशीर्वाद- (for स्वस्ति-वाद-). — Dn₁ D₄. 7. 8 transp. 39^{ad} and 40^{ab}. — ^c) K₄ Dn₂ D₈. 6 वीर-; K₅ नृत्त- (for गीत-). K₄ -नादैश्च; B₄. 5 -नादैश्च (for -नादैश्च). S सूतमाग-धवदीनां. — ^d) K₅ -बंदिभिः (for 'नाम्). S संस्वै-र्गी (G₄ 'र्षि')तमंगलैः.

40 Dn₁ D₄. 7. 8 transp. 39^{ad} and 40^{ab}. — ^a) K₄ D₁ द्विजाग्र्याणां; B₄ **तीनां; S मनोजैश्च (for द्विजाग्र्याणां). — ^b) Ca. d cite सुभगा (as in text);

ततः पुण्याहघोषेण स्वस्तिवादखनेन च ।
संस्तवैर्गीतशब्दैश्च सूतमागधवन्दिनाम् ॥ ३९
जयशब्दैर्द्विजाग्र्याणां सुभगानर्तितैस्तथा ।
सत्कृत्य विधिवद्द्रोणं जितान्मन्यन्त पाण्डवान् ॥ ४०

युयुत्सुर्व्यूह सैन्यानि प्रायात्तव सुतैः सह ॥ १

सैन्यवश्च कलिङ्गश्च विकर्णश्च तवात्मजः ।

Gdp सुभटा. B₁ D₁. 3. 4. 7. 8 तदा; Dn₁ ततः (for तथा). K₄ सुभनैर्नर्तवैस्तथा; S नर्त (G₅ नृत्त)नैस्तत्र ते (G₁ M₁. 2 सं-) प्रति. — After 40^{ab}, K₅ D₂. 5. 8 ins.:

46* प्रादुरासीन्महाशब्दः कृते सेनापतौ द्विजे ।

सेनापत्ये महात्मानं सर्वे संहृष्टमानसाः ।

[(L. 1) K₅ महान् (for महा-). — (L. 2) K₅ D₂ सैनपत्ये. K₅ ते (for सं-). D₈ सर्वशत्रुनिर्बहणं (for the post. half).]

— ^a) K₅ Dc₁ Dn₁ D₄. 7. 8 संस्कृत्य (for सत्कृत्य). B₁-4 Dc₁ D₁ विधिना (for 'वद्). — ^d) N (Ś₂ missing) मेनिरे पांडवाजितान्.

Colophon om. in K₅ (Ś₂ missing). — Sub-
parvan: K₅ B₄ D₂ द्रोणाभिषेक. — Day of Droṇa's
Generalship: K₂ प्रथमे दिवसे. — Adhy. name: K₄
Dn सेनापत्या (K₄ 'ति')भिषेकः; D₈ सेनाभिषेकः; D₈
द्रोणसेनापतिनिरूपणं; G₁ M₁. 2 सेनापतिकर्ण. — Adhy.
no. (figures, words or both): B₁. 2 Dn₁ D₂. 8 S
5 (as in text); B₅ 6; Dc₁ 7. — Śloka no.:
Dc₁ 42; Dn₁ 43.

6

☞ This adhy. is missing in Ś₂ (cf. v. 1. 7. 1. 1).

1 B₄ om. the ref. G₅ ins. श्रीकृष्णायः नमः before
the ref. D₁ ins. ॐ after the ref. K₄ om. 1.
— ^a) B (except B₄) G₅ सैनपत्यं; Cd सेनापत्यं (as
in text). Dn₁ D₄. 7 ततः प्राप्य; D₈ corrupt; G₁
M तु संप्राप्तो; Cd सुसंप्राप्य (for तु संप्राप्य). — ^b)

दक्षिणं पार्श्वमास्थाय समतिष्ठन्त दंशिताः ॥ २
 प्रपक्षः शकुनिस्तेषां प्रवरैर्हयसादिभिः ।
 ययौ गान्धारकैः सार्धं विमलप्रासयोधिभिः ॥ ३
 कृपश्च कृतवर्मा च चित्रसेनो विविंशतिः ।
 दुःशासनमुखा यत्ताः सव्यं पार्श्वमपालयन् ॥ ४
 तेषां प्रपक्षाः काम्बोजाः सुदक्षिणपुरःसराः ।
 ययुरश्वैर्महावेगैः शकाश्च यवनैः सह ॥ ५
 मद्रास्त्रिगर्ताः साम्बघ्नाः प्रतीच्योदीच्यवासिनः ।
 शिबयः शूरसेनाश्च शूद्राश्च मलदैः सह ॥ ६
 सौवीराः कितवाः प्राच्या दाक्षिणात्याश्च सर्वशः ।

तवात्मजं पुरस्कृत्य स्रुतपुत्रस्य पृष्ठतः ॥ ७
 हर्षयन्सर्वसैन्यानि बलेषु बलमादधत् ।
 ययौ वैकर्तनः कर्णः प्रमुखे सर्वधन्विनाम् ॥ ८
 तस्य दीप्तो महाकायः खान्यनीकानि हर्षयन् ।
 हस्तिकक्ष्यामहाकेतुर्वभौ सूर्यसमद्युतिः ॥ ९
 न भीष्मव्यसनं कश्चिद्दृष्ट्वा कर्णममन्यत ।
 विशोकाश्चाभवन्सर्वे राजानः कुरुभिः सह ॥ १०
 हृष्टाश्च बहवो योधास्तत्राजल्पन्त संगताः ।
 न हि कर्णं रणे दृष्ट्वा युधि स्थासन्ति पाण्डवाः ॥ ११
 कर्णो हि समरे शक्तो जेतुं देवान्सवासवान् ।

C. 7. 189
B. 7. 7. 21
K. 7. 7. 21

D₁ G₅ भरद्वाजो. — °) D₆ सर्वैः (for न्यूह). — °) S₁ K₁₋₃ D_{1.6} वृत्तः (for सह).

2 °) K_{1.4.5} D_{5.6} सैधवा (D₆ 'वै')श्च कलिगा (K₄ 'ग'; D₅ 'गै')श्च. — °) S पक्षम् (for पार्श्वम्). After पार्श्वं, D₂ reads for the first time the portion of the text from कृतवर्मा (in 4^a) up to प्रपक्षाः (in 5^a), repeating the same in its proper place. — °) K₈ G_{1.3-5} M दंशिताः; K₄ D₂ सैनिकाः (for दंशिताः).

3 K₄ reads 3 twice. — °) G_{2.4} प्रपक्षं; C_d अपक्षः; C_{a.v} प्रं (as in text). — °) G₂ प्रवरैश्च महारथैः. — S₁ K₁₋₃ D_{1.5} om. (hapl.) 3rd. — °) K₄ युक्तो (for ययौ). — °) G₅ विमः; M_{2.4} विमलः.

4 For the repetition in D₂, cf. v. l. 2. — °) K₄ योधाः (for यत्ताः). — °) D₂ M_{2.4} सव्यं (for सव्यं). K₄ B_{1.5} D₂ S पक्षम् (for पार्श्वम्).

5 For the repetition in D₂, cf. v. l. 2. — °) S₁ D₂ D_{2-5.7.8} प्रपक्षः. S₁ D₁ काम्बोजाः; K₄ lacuna; D₈ काम्बोजः. T G₂ तेषां पक्षः प्रपक्षश्च; G₃₋₅ तेषां पक्षप्रपक्षाश्च. — °) K₅ B₅ पुरोगमाः (for पुरःसराः).

6 K₄ om. (hapl.) 6. — °) S अंगार (for मद्राश्च). — °) B D₂ मालवाः (for वासिनः). — °) S₁ B D₂ D₈ T G₂ शिबयः; K₁ शिवश्च; K_{2.3} शिवा (K₃ 'वा')श्च (for शिबयः). K₅ सूरसेनाद्याः; D_{6.7.8} सूरसेनाश्च. — °) B₅ G₁ M मद्राश्च (for शूद्राश्च). K₁ मलवैः; K₅ D_{2.5} दरदैः; B₅ मानवैः;

D_{2.6} मालवैः; D₄ मलैः (submetric); D₇ मलयैः (for मलदैः). B₁ शूद्राश्च नरपुंगवाः; T G₂₋₅ मलदैः (G₂ 'दाः') सहसैधवाः (G_{2.5} 'वैः').

7 °) S₁ K_{1.3} D₁ स्रुतपुत्रं च; D₂ D₂ D_{4.7.8} पुत्रश्च (for पुत्रस्य). B₂₋₄ पृष्ठगाः; D₂ पृष्ठगः (for 'तः').

8 D₂ reads 8th twice. — °) K_{2.4} B_{1.4} D₂ (first time) D₅ हर्षयन्तः स्वसैन्यानि; D₂ 'यन्तश्च सै'; D₂ (second time) प्रवरः सर्वयोधानां. — °) K₄ D₂ (second time) D₃ आदधुः; D₅ आदरात्; D₆ आदधात्; T₁ आददन्; T₂ G_{4.4} आदधन् (for 'धत्'). B₅ स्ववीर्यरणादधत्; D₂ (first time) प्रायासत्तव सुतैः सह. — °) D₂ श्रुत्वा (for कर्णः). — °) D_{4.7.8} प्रमुखैः; G₄ प्रमुखः (for प्रमुखे).

9 °) G_{2.4} M₂₋₅ तस्य दीप्ता महाकायाः. — °) D₅ तानि (for स्वानि). — °) K_{4.5} D₂ D₂ हस्तिकक्षोः; B 'कक्षाः'; D_{2-5.5} 'कक्षयोः'; D_{4.8} 'कक्षौ'; D₆ 'कक्षी'; D₇ 'कक्ष्यैर्'; G₄ 'कक्ष्य' (for 'कक्ष्या'). K₁ महत्त्वासा (for महाकेतुर). — °) S₁ समप्रशः; K₄ D₂ D₈ इवोदितः (for समद्युतिः).

10 S transp. 10th and 10th. — °) S (except G₅) किंचिद्. — K₄ om. 10th-11th. — °) S विशोकाः समपद्यन्तः.

11 K₄ om. 11th (cf. v. l. 10). — °) D₂ पृष्ठे; D₂ D₄ दृष्ट्वा (for दृष्ट्वाश्च). G₁ M_{2.4} योधाश्च. — °) K_{2.5} D₅ तत्र जल्पन्ति (K₂ 'त'); D₂ D₄ 7.8 तदाजल्पन्तः; D₆ तत्राजल्पन्तः. S तत्र जल्पन्ति संयुगे.

C. 7. 109
B. 7. 7. 22
K. 7. 7. 22

किमु पाण्डुतान्युद्धे हीनवीर्यपराक्रमान् ॥ १२
मीम्हेण तु रणे पार्थाः पालिता बाहुशालिना ।
तांस्तु कर्णः शरैस्तीक्ष्णैर्नाशयिष्यत्यसंशयम् ॥ १३
एवं ब्रुवन्तस्तेऽन्योन्यं हृष्टरूपा विशां पते ।
राधेयं पूजयन्तश्च प्रशंसन्तश्च निर्ययुः ॥ १४
अस्माकं शकटव्यूहो द्रोणेन विहितोऽभवत् ।
परेषां क्रौञ्च एवासीद्व्यूहो राजन्महात्मनाम् ।
प्रीयमाणेन विहितो धर्मराजेन भारत ॥ १५
व्यूहप्रमुखतस्तेषां तस्थतुः प्ररुषर्षभौ ।
वानरध्वजमुच्छ्रित्य विष्वक्सेनधनंजयौ ॥ १६

— ^a) T G2-5 जये; G1 M युद्धे (for युधि).

12 ^b) S अपि ध्रुवं (for सवासवान्). — ^c) K5 D8 किं तु (for किमु). K4 B2-4 Dc1 S किं पुनः (K4 किं तु [submetric]) पाण्डवान्युद्धे.

13 ^a) K4 हि पुरा; B5 हि रणे; T G2.4 समरे (for तु रणे). — ^b) Dn1 D4.7.8 बाहु (D8 बल)-दक्षिणा; T G2.8.5 बलशालिनः (for बाहुशालिना). — ^c) K4 ततस् (hypermetric) (for तांस्). S1 K1.8 शरैर् (for तीक्ष्णैर्). B8 शितैर्बाणैर् (for शरैस्तीक्ष्णैर्). — ^d) S1 D4.7.8 संवशः; K1-8 D1 सर्वशः; K4 B2-4 Dc1 Dn2 D8 संयुगे; B1.5 संगरे; Dn1 [अ]संशयः (for [अ]संशयम्).

14 ^a) G2 सेना (for अन्योन्यं). T G3-5 एवं ब्रुवं-
ल्लाः (G4 स्तं) सेना. — ^b) K5 D2.5 रोमा (for
रूपा). — ^c) T G3.4 पूजयत्यश्च. K5 ते (for च).
— ^d) T G3.4 प्रशंसत्यश्च. B8 (marg. as in text)
निर्ययुः परवीरहा.

15 Before 15, Dn1 D4.7.8 ins. संजय उवाच.
— ^c) Dn1 च स; Ca. d क्रौञ्च (as in text). — ^d)
D8 transp. व्यूहो and राजन्. — ^e) T G2-5 मारिष
(for भारत).

16 ^b) D2.5 प्रतस्थुः (for तस्थतुः). K5 पुरुषाबुभौ
(for 'वर्षभौ'). S आस्थितौ (T G2.5 'तो') भरतर्षभ.
— ^c) K5 D4.5 उत्सृज्य; Dc1 Dn2 D7 उत्सृत्य; Dn1
उद्धृत्य (for उच्छ्रित्य).

17 ^a) G2 M3.4 ककुदः. — ^b) B2 Dn2 D8 धाम;
B5 Dn1 लक्ष्य (for लक्ष्म). S1 वनुर्भुतां. — ^d) Dn1

ककुदं सर्वसैन्यानां लक्ष्म सर्वधनुष्मताम् ।

आदित्यपथगः केतुः पार्थस्यामिततेजसः ॥ १७

दीपयामास तत्सैन्यं पाण्डवस्य महात्मनः ।

यथा प्रज्वलितः सूर्यो युगान्ते वै वसुंधराम् ॥ १८

अस्यतामर्जुनः श्रेष्ठो गाण्डीवं धनुषां वरम् ।

वासुदेवश्च भूतानां चक्राणां च सुदर्शनम् ॥ १९

चत्वार्येतानि तेजांसि बह्वर्ध्वेतहयो रथः ।

परेषामग्रतस्तस्यौ कालचक्रमिवोद्यतम् ॥ २०

एवमेतौ महात्मानौ बलसेनाग्रगावुभौ ।

तावकानां मुखं कर्णः परेषां च धनंजयः ॥ २१

D4.7.8 पाण्डवस्यामितौजसः.

18 G5 damaged. — ^a) Dn1 D4.7.8 तापयामास
(for दीप). — ^b) B4 Dn1 D4.7.8 कौरव्यस्य (for
पाण्डवस्य). — ^d) G1 M1.2 वसुंधराः. — After 18,
K5 ins.:

47* अर्जुनेन तथा राजन्तापिता भारती चमूः ।

while B Dc1 Dn2 D8.6 ins. after 18:

48* दीप्यन्द्दश्येत हि तथा केतुः सर्वत्र धीमतः ।

[Dn2 प्रदहन्द्दश्यते तद्वत् (D8 राजन्) (for the prior
half). Dn2 D8 पार्थस्य (for सर्वत्र). Dc1 केतुः कल्याण-
दर्शनः; D8 तथा केतुर्महात्मनः (for the post. half).]

19 G5 damaged. — ^a) B Dc1 D8 योधानाम्;
G2.5 अगृह्णताम् (hypermetric) (for अस्यताम्). — ^d)
K5 D2.5 T1 G2 अस्त्राणां च; T2 G3.4 चक्रं चास्य (for
चक्राणां च).

20 ^b) K2 वयंश्च; D1 वहेच्; G5 वाहः; Ca वहः;
Cd वाहः; Cdp रवः (for वहन्). S1 K1.2 D1 चैव
(for श्वेत). K1 D1 हयै; K5 ह्ये (for हयो).
Dn1 [S]र्जुनः (for रथः). — ^c) K5 D2.5 चाग्रतस्
(for अग्रतस्). — ^d) K4 Dc1 D8 हवोदितं (for
'द्यतम्').

21 ^a) N (S2 missing) एवं तौ सु (Dn2 तु; D8
स) महात्मानौ. — ^b) B (except B4) Dc1 परः; Dn1
चलत् (for बल). S सागरगाव् (for सेनाग्र). Ca. d
cite बलं; Cd अग्रे also. — ^c) K1-3 D1 मुखः;
K5 B Dc1 Dn D2.6.8 मुखे (for मुखं). — ^d) Dc1
S तु (for च). D8 संजातो वै न संजयः.

ततो जाताभिसंरम्भौ परस्परवर्षे णौ ।
 अवेक्षेतां तदान्योन्यं समरे कर्णपाण्डवौ ॥ २२
 ततः प्रयाते सहसा भारद्वाजे महारथे ।
 अन्तर्नादेन घोरेण वसुधा समकम्पत ॥ २३
 ततस्तुमुलमाकाशमावृणोत्सदिवाकरम् ।
 वातोद्धूतं रजस्तीव्रं कौशेयनिकरोपमम् ॥ २४
 अनभ्रे प्रववर्ष धौर्मासास्थिरुधिराण्युत ।
 गृध्राः श्येना बडाः कङ्का वायसाश्च सहस्रशः ।
 उपर्युपरि सेनां ते तदा पर्यपतन्वृष ॥ २५

22 °) B₂₋₄ D₀₁ D₄. 7. 8 यत्तौ; S यौ तौ (for ततो). D₀₁ जाता च. D₀₁ M₁. 2 -संरम्भौ (for -सं-रम्भौ). D₂ D₃. 6 तौ जा(D₂ D₃ या)तावतिसंरम्भौ. — °) B₁ -हितैषिणौ; D₂ -जयैषिणौ (for -वधै°). — °) S₁ D₂ D₃. 6 अवे(S₁ 'वै'क्षतां; K₁. 4 B₅ D₂ अवे(B₅ 'व'श्येतां (for अवेक्षेतां). S इष्टान्योन्यं रणे कोपात्. — °) T G₈. 4 पेतुः; G₁. 2 वेप(G₂ 'पि'तुः; G₅ निपेतुः (for समरे). D₈ कृष्णपाण्डवौ. — After 22, D₈. 6 ins.:

49* दिघक्षन्तौ रणे कुद्धौ नेत्राभ्यामितरेतरम् ।
 निश्चरन्तौ महावीरौ धुन्वानौ धनुषी दडौ ।
 समुच्छ्रितपताकेन ध्वजेन रथितां वरः ।
 आचार्यः कुरुपाण्डूनां संग्रामशिरसि स्थितः ।

23 °) B₅ एवं; D₂ तथा (for ततः). S संग्र-
 याते तु सहसा. — °) B D₀₁ D₂ D₃. 6 आर्तनादेन;
 D₄. 7. 8 महानादेन (for अन्तर्ना). K₁₋₃ घोषेण (for
 घोरेण). S सिंहनादेन महता. — °) K₁ D₂ सम-
 कम्पयत् (for 'कम्पत').

24 °) D (except D₀₁ D₂ D₁. 3) तुमलम्. — °)
 B₅ रथोद्धूतं; D₇ वाताधरं; D₈ वातोद्धूतं; G₅ ततो-
 द्धूतं (for वातोद्धूतं). — °) D₂ कौशेयकसमग्रमं; C_v
 as in text. C_d cites कौशेयं.

25 °) D₂ प्रववर्षे; D₃. 6 प्रत्यवर्षे (for प्रववर्षे).
 B D₀₁ D₂ ववर्षे धौरनभ्रापि; S अनभ्रे वर्षति व्योम्नि.
 — °) K₅ -रुधिरान्विता; D₀₁ 'णि च; D₂ 'ण्यतः;
 G₈ 'ण्यथ (for 'ण्युत्त). — °) K₄ सेना (for श्येना).
 S₁ D₂ C_d वडाः; K₁₋₃ D₁ वटाः; K₄. 5 B₁. 8 D₀₁
 C₈ बलाः; B₂. 4. 5 D₂ D₃. 5. 6 बकाः; D₈ शिवाः;
 D₈ बराः (for बडाः). D₂. 5 काका (for कङ्का). S

गोमायवश्च प्राक्रोशन्भयदान्दारुणाग्रवान् ।
 अकार्षुरपसन्त्यं च बहुशः पृतनां तव ।
 चिखादिषन्तो मांसानि पिपासन्तश्च शोणितम् ॥ २६
 अपतद्दीप्यमाना च सनिर्घाता सकम्पना ।
 उल्का ज्वलन्ती संग्रामे पुच्छेनावृत्य सर्वशः ॥ २७
 परिवेषो महांश्चापि सविद्युस्तनयिनुमान् ।
 भास्करस्याभवद्वाजन्प्रयाते वाहिनीपतौ ॥ २८
 एते चान्ये च बहवः प्रादुरासन्सुदारुणाः ।
 उत्पाता युधि वीराणां जीवितक्षयकारकाः ॥ २९

(except G₂) गृध्राः कङ्का (G₄ 'क' बलाः (M₁. 2 'ळ')
 श्येना. — °) D₂ महौजसः (for सहस्रशः).

26 °) K₄ भयदा; D₄. 7. 8 भैरवान् (for भयदान्).
 K₅ स्वरान् (for रवान्). D₂ सर्वतो भैरवाग्रवान्; T₁
 G₂ दारुणा भैरवस्वनाः; T₂ G₁. 2-5 M भैरवा दारुणस्वराः
 (G₅ 'ना'). — °) D₇ आकार्षुरः; D₈ अपकार्षुर
 (hypermetrio) (for अका°). D₂ आकर्षुश्चापसन्त्यं च.
 — °) K₄ S transp. बहुशः and पृतनां. K₁ च तव
 (for तव). — °) K₄ D₁. 4. 5. 8 चिखादिषन्तो; D₂. 5
 G₅ चखादि (for चिखादि°). — °) G₅ लोहितं (for
 शोणितम्).

27 °) B (except B₄) D₀₁ S अ(D₀₁ प्रा)पतन्
 (for अपतद्). K₄ B (except B₄) D₀₁ D₅ S दीप्य-
 मानाश्च (for 'माना'). — °) D₂. 5 [अ]तिकम्पना (for सक-
 म्पना). K₅ B (except B₄) D₀₁ सनिर्घाताः स(D₀₁ सु)-
 कम्पनाः; S निर्घाताश्च सुदारुणाः. C_d cite सकम्पनाः.
 — °) K₅ B₁₋₃ S ज्वलन्त्यः; D₀₁ ज्वलन्तः (for ज्वलन्ती).
 S सेनांते (for संग्रामे). — After 27°, K₅ reads निर्घाताः
 सकम्पनाः। इमशाने हते नारा (sic). — °) K₅ D₂. 5 शब्देन
 (for पुच्छेन). K₄ सर्वतः; D₈ रोदसी (for सर्वशः).
 S उच्चैरावृत्य सर्वतः (G₂ संस्थिता; G₄ सर्वशः).

28 °) S₁ K₁₋₄ D₅ परिवेक्षो. D₈ महांश्चो(?);
 S महांश्चैव. — K₁ om. 28°. — °) K₅ (sup. lin.)
 [उ]दये (for [अ]भवद्).

29 °) B₄ दुरासदः (for सुदारुणाः). — °) S उल्का-
 तास्तव सेनायाः (G₂₋₄ 'या'). — °) D₂ जीवन (for
 जीवित). D₈ -कारणाः (for 'काः). S प्रयाते सत्य-
 विक्रमे.

30 °) B₂₋₄ D₀₁ D₂ D₄. 7. 8 C_d -जयैषिणां (for

209
7. 41
7. 41

ततः प्रवृत्ते युद्धं परस्परवधैषिणाम् ।
 कुरुपाण्डवसैन्यानां शब्देनानादयज्जगत् ॥ ३०
 ते त्वन्योन्यं सुसंरब्धाः पाण्डवाः कौरवैः सह ।
 प्रत्यग्नश्चितैर्बाणैर्जयगृध्राः प्रहारिणः ॥ ३१
 स पाण्डवानां महतीं महेष्वासो महाद्युतिः ।
 वेगेनाभ्यद्रवत्सेनां किरञ्चरशतैः शितैः ॥ ३२
 द्रोणमभ्युद्यतं दृष्ट्वा पाण्डवाः सह सृज्यैः ।
 प्रत्यगृह्णन्तदा राज्ञश्शरवर्षैः पृथक्पृथक् ॥ ३३
 संक्षोभ्यमाणा द्रोणेन भिद्यमाना महाचमूः ।
 व्यशीर्यत सपाञ्चाला चातेनेव बलाहकाः ॥ ३४

३०). S तुमुलं रो (G₅ लो) महर्षेण. — °) K₁. ३. ४
 सेनानां; B₂ D₀₁ G₅ -योधानां; B₃. ४ T G₁₋₄ M
 -योधानां (for -सैन्यानां). Dn₁ कुरुणां पाण्डुसैन्यानां.
 — °) S₁ शब्देनानादयज्; K₁. ३ 'नंदयज्'; K₈ B D₀₁
 Dn₂ D₁. ३ 'पूरयज्' (D₂ 'यज्'); D₂. ४. ७. ३ G₁. ३ M₃. ४
 'नादयज्'; D₈ 'नादयज्' (submetric) (for शब्देनानाद-
 यज्). D₄. ७. ३ दिशः; G₂ नमः (for जगत्).

31 °) D₈ तेन्योन्यं च (for ते त्वन्योन्यं). S समा-
 रब्धाः (for सुसं). D₅ ते त्वन्योन्यसंरब्धाः (submetric).
 °) B₂ D₀₁ S सह कौरवैः (by transp.); B₃. ४ सह-
 कौरवाः S₁ कौरवाः पाण्डवैः सह. — °) N (except S₁;
 S₂ missing) शस्त्रैः (for बाणैः). — °) K₁. ४. ५ D
 (except D₁) T G₂ जयगृध्राः. T G₁. ३-५ M प्र (G₅
 स) मन्यवः (for प्रहारिणः).

32 °) B₁ D₈. ६ G₂ महतां. — °) K₄ D₅ महामतिः
 (for 'द्युतिः'). — °) K₅ प्राद्रवत्; D₄. ७. ३ [अभ्यप-
 त् (for [अभ्यद्रवत्). D₃. ६ सैन्यं. — °) Dn₂ D₈. ६
 परान्; D₂. ५ शनैः (for शितैः).

33 °) K₂ अभ्युद्यतं; B₃. ४ D₀₁ अभ्युदितं; S
 अभ्यागतं (for अभ्युद्यतं). — °) S₁ K B₂₋₄ D₀₁ Dn₁
 D₅. ६ ततो; T G₂. ४ तथा (for तदा).

34 °) S₁ K₁. ५ Dn₂ D₃. ५ संक्षोभ्यमाना; D₂ T₁
 विशोभ्यमाणा. — G₅ om. (hapl.) 34^a-36^a. — °) K₅
 (sup. lin. as in text) D₅ तिष्ठमाना; B₃ क्षोभ्यमाना
 (for निष्ठ). S (G₅ om.) च सा (for महा). — °)
 D₄. ७. ३ च (for स). — °) K₂. ५ D₃ G₁. ३ M₁. २
 वातेनैव. B₃. ५ (marg.). ४ D₀₁ मेघानीवा (B₃ 'स्तीरा')-
 निलेरिता (sic); B₃ मेघा इवानिलेरिताः.

बहूनीह विकुर्वाणो दिव्यान्त्यस्त्राणि संयुगे ।
 अपीडयत्क्षणेनैव द्रोणः पाण्डवसृज्ययान् ॥ ३५
 ते वध्यमाना द्रोणेन वासवेनेव दानवाः ।
 पाञ्चालाः समकम्पन्त धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ॥ ३६
 ततो दिव्यास्त्रविच्छूरो याज्ञसेनिर्महारथः ।
 अभिनञ्चरवर्षेण द्रोणानीकमनेकधा ॥ ३७
 द्रोणस्य शरवर्षेस्तु शरवर्षाणि भागशः ।
 संनिवार्य ततः सेनां कुरुन्प्यवधीद्वली ॥ ३८
 संहृत्य तु ततो द्रोणः समवस्थाप्य चाहवे ।
 स्वमनीकं महाबाहुः पार्श्वतं समुपाद्रवत् ॥ ३९

35 D₄ om. 35^a-36^b. G₅ om. 35 (cf. v. l. 34).
 — °) B₃ बहूनीव; Dn₁ S (G₅ om.) 'न्यपि'; D₅. ६
 'निह'; D₁. ३ 'नि हि (for 'नीह). — °) B₂₋₄ D₀₁
 वीर्यवान् (for संयुगे). — °) D₂ अपातयत् (for अपीड').
 K₁ अपीडयत्रणेनैव. — °) D₈ -संजयान् (for -सृज्य-
 यान्).

36 D₄ om. 36^{ab} (cf. v. l. 35). G₅ om. 36^a
 (cf. v. l. 34). — °) S (G₅ om.) हन्यमाना (for
 वध्य'). — K₂ om. 36^{ad}. — °) K₁ पांचालः; B₄
 T पांचालाः; M₃-५ पाण्डवाः (for पाञ्चालाः).

37 °) K₅ स हि (for ततो). — °) Dn₂ महा-
 बलाः; D₈ S 'बलः (for 'रथः). — °) K₂ T G₂-५
 अञ्छिनत्; K₄ Dn₁ अमिदत् (for अभिनत्). — °)
 D₀₁ अनेकशः (for 'कधा).

38 °) S₁ द्रोणश्च; D₅ द्रोणस्तु. B₄. ५ G₂ शरवर्षेण;
 Dn D₈ T G₁. ३-५ M 'वर्षाणि'; D₄. ७. ३ 'वर्षं तु (for
 'वर्षेस्तु). K₅ D₂. ५ च (for तु). — °) Dn₁ D₄. ७. ३ T
 G₂-५ शरवर्षेण; Dn₂ D₈ G₁ M 'वर्षेस्तु (for 'वर्षाणि).
 B D₀₁ T G₁. ३. ४. ५ M पार्श्वतः; G₅ संयुगे (for भा-
 गशः). — °) B D₀₁ S सर्वान् (for सेनां). — °)
 K₅ D₂. ५ अभ्यवधीद् (D₅ 'धाद्'); Dn₁ अप्यवधद्;
 D₈ अभ्यद्रवद्; S अभ्यपतद् (for अप्यवधीद्). B₂₋₄
 D₀₁ कुरुन्प्याजघान ह; Dn₂ D₈ कुरुणां न्यवधीद्वली.

39 °) K₂ D₄. ७. ३ संहृत्य; B D₀₁ संहृत्य; D₈
 संहृत्य; D₅ संहृत्य; S संगृह्य; Bom. ed. संयस्य
 (for संहृत्य). Dn₁ च (for तु). — °) T G₂-५
 समुपस्थाप्य (for समव'). — °) S समभिद्रवत् (M₁
 'वन्' (for समुपा').

स बाणवर्षं सुमहदसृजत्पार्थं प्रति ।
मघवान्समभिकुद्धः सहसा दानवेष्विव ॥ ४०
ते कम्प्यमाना द्रोणेन बाणैः पाण्डवसृज्याः ।
पुनः पुनरभ्यन्त सिंहेनेवेतरे मृगाः ॥ ४१
अथ पर्यपतद्द्रोणः पाण्डवानां बलं बली ।

अलातचक्रवद्राजंस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४२
खचरनगरकल्पं कल्पितं शास्त्रदृष्ट्या
चलदनिलपताकं ह्लादिनं वलिगताश्वम् ।
स्फटिकविमलकेतुं तापनं शत्रवाणां
रथवरमधिरूढः संजहारारिसेनाम् ॥ ४३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

७

संजय उवाच ।

तथा द्रोणमभिघ्नन्तं साश्वसूतरथद्विपान् ।
व्यथिताः पाण्डवा दृष्ट्वा न चैनं पर्यवारयन् ॥ १

ततो युधिष्ठिरो राजा धृष्टद्युम्नधनंजयौ ।
अब्रवीत्सर्वतो यच्चैः कुम्भयोनिर्निवार्यताम् ॥ २
तत्रैनमर्जुनश्चैव पार्थतश्च सहायुगः ।

C. 7. 22a
B. 7. 8. 3
K. 7. 8. 3

40 ^a) S स तु बाणमयं वर्षं. — ^b) T G₂ 4. 5 प्रा
सृजत्; G₁ M व्यसृजत्. G₈ प्राहिणान् (for असृजत्).
— ^c) K₄ Dc₁ Dn₂ D₃. 6 G₈ मघवा (for मघवान्).
Dn₁ G₈ सहसा (G₈ समरे) कुद्धः (for समभिकुद्धः).
— ^d) Dn₁ समंताद्दानवान्प्रति.

41 ^a) Dn₂ वध्यमाना; D₃ काल्य^०; D₄. 7. 8 G₂
हन्य^० (for कम्प्य^०). — ^b) G₁ पार्थव (for पाण्डव).
D₈. 7 संजयाः (for सृज्याः). — ^d) Ś₁ सिंहेनेव वने
(for नेवेतरे).

42 ^a) B₂₋₅ Dc₁ D₁ T₁ G₄ तथा (for अथ).
K₁₋₄ D₈ पर्यापतद्; B Dc₁ D₁. 8 पर्यचरद्; D₂ पर्य-
तपद् (for पर्यपतद्). D₂ अन्वपर्यपतद्द्रोणः; D₇ अजा-
पर्यतद्द्रोणः (sic). — ^b) K₂. 5 B₂₋₅ D (except Dn
D₁. 3. 6) बलं बले; S अनीकिर्ना (for बलं बली).

43 ^a) K₅ (sup. lin. as in text) खचरशरणकल्पं;
Cv नगरकल्पं (as in text). D₈ शास्त्रदृष्ट्या ज्वलन्तं (for
कल्पितं शास्त्रदृष्ट्या). — ^b) Dn₂ चलदनल- (for निल-).
B₂₋₄ Dc₁ पवनच (Dc₁ ध्रु) तपताका; D₈ ज्वलदनलप-
ताका; T G₂ M₂₋₅ पवनचलपताकं; M₁ पवनवनचलाकं
(for चलदनिलपताकं). K₅ D₅ पताका (for पताकं).
Ś₁ K₁. 8-5 Dn₂ D₈ ह्ला (Dn₂ ह्रा) दितं; K₂ ह्लादिनं;
B₁. 5 Dn₁ D₂-4. 7. 8 ह्लादनं; B₂₋₄ Dc₁ शोभितं; D₈
ह्लादितं; G₂ हेषिवैर; G₅ ह्लादिनी (for नं). Dn₂
वेगिताश्वं; D₈ वलिगतं च; D₅ चालिताश्वं; D₇. 8 वि (D₈
शि) शिताश्वं (for वलिं). — ^c) D₈ स्फुटितविमलकेतुस्.

B Dc₁ त्रासनं; D₅ तापितं (for तापनं). — ^d) S
शत्रुपेनां (G₂ सैन्यं) जगादे (for संजहारारिसेनाम्).

Colophon: Ś₂ missing. — Sub-parvan.: Editions
द्रोणाभिषेक. — Day of Drona's Generalship: K₂
प्रथमे दिवसे. — Adhy. names.: K₅ B₅ Dn D₂. 3
सेनानिर्याणं; G₁ M₁ 2 द्रोणसमरावतारः. — Adhy. no.
(figures, words or both): K₂. 3 B₁. 2 Dn₁ D₂. 8 S 6
(as in text); K₄ B₅ 7; Dc₁ 8. — Śloka no.:
Dc₁ 46; Dn₁ 44.

7

☞ This adhy. is missing in Ś₂ (cf. v. I. 7. I. 1).

1 G₃ ins. श्रीकृष्णाय नमः before the ref. D₁ ins.
ॐ after the ref. — ^a) K₄. 5 B₅ D₁. 5 तवो; T
तदा (for तथा). D₃. 7. 8 S अरीन्घ्नन्तं (for अभिघ्नन्तं).
— ^b) Ś₁ K₁. 3 D₁ द्विपं; G₁ M द्विपाः (for द्विपान्).
K₄ साश्वसूतमथ द्विपं. ^c) S राजन् (for दृष्ट्वा).
— ^d) K₂ परिवारयन्; S प्रत्यवा (for पर्यवा).

2 ^a) B (except B₅) Dc₁ सर्वयत्नेन (for सर्वतो
यत्नेः). D₈ यत्नेः; S यत्नात् (for यत्नेः).

3 ^a) K₅ D₄. 8-8 तत्रैवम्; B₁ Dn₁ अथैनम् (for
तत्रैनम्). — ^b) K₅ D₂. 5. 6 सहायुजः; G₁ M महा-
रथः (for सहायुगः). T G₂-5 धृष्टद्युम्नश्च पार्थतः.

पर्यगृह्णस्ततः सर्वे समायान्तं महारथाः ॥ ३
 केकया भीमसेनश्च सौभद्रोऽथ घटोत्कचः ।
 युधिष्ठिरो यमौ मत्स्या दुपदस्यात्मजास्तथा ॥ ४
 द्रौपदेयाश्च संहृष्टा धृष्टकेतुः ससात्यकिः ।
 चेकितानश्च संकुद्रो युयुत्सुश्च महारथः ॥ ५
 ये चान्ये पार्थिवा राजन्पाण्डवस्यानुयायिनः ।
 कुलवीर्यान्रूपाणि चक्रुः कर्माण्यनेकशः ॥ ६
 संगृह्यमाणां तां दृष्ट्वा पाण्डवैर्वाहिनीं रणे ।
 व्यावृत्य चक्षुषी कोपाद्भारद्वाजोऽन्वैक्षत ॥ ७

— After 3^{ab}, T G₂₋₅ M₃₋₅ read 6^{ab} for the first time, repeating the same in its proper place; while G₁ M_{1,2} read the same after 3^{ab}. — °) K₁₋₃ B D₀₁ D₀₁ D₁ प्रत्य (K₁ 'ति) गृह्णस्; K₅ पर्य-गृह्णत् (for पर्यगृह्णस्). B₂₋₄ D₀₁ तथा. S तत्र (for सर्वे). — °) K₃ B₅ T समापेदुर्; G M 'गच्छन्' (for 'यान्तं'). D₀₂ D₃ महारथं. — After 3, S₁ reads 6^{ab}, while D₀₁ reads 5^{ab}.

4 G₅ damaged. — °) S₁ B₂ केकयो; K₅ D₀₁ D_{4,1} कैकया; D₀ D_{2,3,5,6,8} M_{4,5} कैकेया; M₈ केकेया (for केकया). — °) S₁ K_{1,3,4} B₅ D₀ D_{2,6} G₃₋₅ च (for थ). M_{1,2} धृष्टद्युम्नो महारथः. — °) D₀₁ D_{2,6} M₂ मत्स्यो; T G_{1,5} M_{1,4} मात्स्यो; G₂ M_{3,5} मात्स्यौ; G_{3,4} मात्स्या (for मत्स्या). — °) B₄ G_{1,5} M दुपदश्च (for 'दस्य'). D₀₂ D₈ [आ]त्मजस्तथा; S [आ]त्मजैः सह (G₅ om. इ) (for [आ]त्मजास्तथा).

5 D₀₁ reads 5^{ab} after 3. G₅ damaged. — °) K_{3,4} om. (hapl.) from संहृष्टा up to चेकितानश्च (in 5°). S₁ च संरब्धा; K_{2,5} D₁ च संकुद्रा; D_{2,5} सुसंकुद्रा (for च संहृष्टा). — K_{1,2} D₁ om. (hapl.) 5^{ab}. — °) D₀₁ D_{4,7,8} M₃ च (for स). — °) D₀₂ D₈ संहृष्टो (for संकुद्रो). — °) D₄ महारथाः.

6 S₁ reads 6^{ab} after 3. T G₂₋₅ M₃₋₅ read 6^{ab} for the first time after 3^{ab}, while G₁ M_{1,2} read the same after 3^{ab}. — °) D₀₁ वशानुगाः; S (all [except G₁ M_{1,2}] first time) [अ]नुसैनिकाः (for [अ]नुयायिनः). — °) K₁ D₀₁ कुलवीर्याणि; T₂ G₃₋₅ बलवीर्यानु. (for कुल). — °) D_{7,8} T G₃₋₅ [अ]शेषतः (for [अ]नेकशः).

7 °) B D₀₁ संरक्ष्य (B₂ 'क्ष') माणां; D₀₁ निगृह्य-

स तीव्रं कोपमास्थाव रथे समरदुर्मदः ।
 व्यधमत्पाण्डवानीकमभ्राणीव सदागतिः ॥ ८
 रथानश्चान्नरान्नागानभिधावंस्ततस्ततः ।
 चचारोन्मत्तवद्द्रोणो वृद्धोऽपि तरुणो यथा ॥ ९
 तस्य शोणितदिग्धाङ्गाः शोणास्ते वातरंहसः ।
 आजानेया हया राजन्नविभ्रान्ताः श्रियं दधुः ॥ १०
 तमन्तकमिव क्रुद्धमापतन्तं यतव्रतम् ।
 दृष्ट्वा संप्राद्रवन्योधाः पाण्डवस्य ततस्ततः ॥ ११
 तेषां प्रद्रवतां भीमः पुनरावर्ततामपि ।

माणां; D_{4,7,8} संवृत्त्य (D₇ 'ध्य') माणां; S सं (T स)-भिद्यमानां; Ca. d संगृह्यमाणां (as in text). G₁ M स्वां (for तां). — °) B (except B₅) D₀₁ transp. पाण्डवैर् and वाहिनीं. — °) K₁ D₀₁ आवृत्य; Cd व्यावर्त्य; Ca व्यावृत्य (as in text). B₁₋₄ D₀₁ D₀₁ क्रोधाद्; B₅ राजन् (for कोपाद्).

8 °) K₂ D₀₂ D₈ तीव्र- (for तीव्रं). D₀ क्रोधम्; S वेगम् (for कोपम्). — °) D₀ रथी. D₀₁ D₂ समरदुर्जयः (for 'दुर्मदः'). S विष्वक्वात (G₂ 'तो') इवो- (G₂ यथो) द् (M_{3,4} 'द्य') तः. — °) B D₀₁ अन्नवृद्धमि-वानिलः; D_{4,7,8} S महाभ्राणीव माहतः.

9 °) K₅ अभिधावस्; D_{2,5} अपिष्ठावस्; D₈ अभि-बाधस् (for अभिधावस्). K₃ B₅ D₁ इतस्ततः; G₁ M समन्ततः (for ततस्ततः). B₄ विधायस्ततस्तथा (sub-metric); T G₂₋₅ अभ्यधावत्समन्ततः. — °) S₁ K₁ D_{2,5} चकार (for चचार). S₁ K₁ B₈ D_{7,8} G₂ मत्त-वद्; Cd [उ]न्मत्तवद् (as in text). — °) G₁ M वृद्धश्चैवातिवेगितः.

10 °) T G₃₋₅ M₃₋₅ पवनः; G_{1,2} M_{1,2} परम- (for ते वातः). — °) S₁ आजानीया; K₅ अजानेया; D₈ कुलीनाश्च; Cd आजानेया (as in text). — °) B_{1,3,5} D₀₂ अविभ्रान्ताः; D₀ विभ्रान्तिव (sic); D₈ सविभ्रान्ताः (for अविभ्रान्ताः). B शिवं ययुः (for श्रियं दधुः). T G₃₋₅ अवि (T G₅ 'वि') अन्वै शिवं पुनः; G₁ M अवि-अन्नशिवं वयुः; G₂ अविभ्रद्वैशसं पुनः.

11 °) K₅ D₈ पातयन्तं (for आपतन्तं). G₅ दृढव्रतं (for यतव्रतम्). — °) G₁ M_{4,5} योधाः (for योधाः). — °) T G₂₋₄ कौतेयाश्च; G₅ कौरवस्य; M₃₋₅ कौते-यस्य (for पाण्डवस्य). T G_{3,4} इतस्ततः; G₁ M_{1,2} सहस्रशः (for ततस्ततः).

वीक्षतां तिष्ठतां चासीच्छब्दः परमदारुणः ॥ १२
 शूराणां हर्षजननो भीरूणां भयवर्धनः ।
 द्यावापृथिव्योर्विवरं पूरयामास सर्वतः ॥ १३
 ततः पुनरपि द्रोणो नाम विश्रावयन्युधि ।
 अकरोद्रौद्रमात्मानं किरञ्चरशतैः परान् ॥ १४
 स तथा तान्यनीकानि पाण्डवेयस्य धीमतः ।
 कालवन्ध्रवधीद्रोणो युवेव स्थविरो बली ॥ १५
 उक्तुं च शिरांस्युग्रो बाहूनपि सभूषणान् ।
 कृत्वा शून्यात्रथोपस्थानुदक्रोशन्महारथः ॥ १६
 तस्य हर्षप्रणादेन बाणवेगेन चाभिभो ।

प्राक्कम्पन्त रणे योधा गावः शीतार्दिता इव ॥ १७
 द्रोणस्य रथघोषेण मौर्वीनिष्पेषणेन च ।
 धनुःशब्देन चाकाशे शब्दः समभवन्महान् ॥ १८
 अथास्य बहुशो बाणा निश्चरन्तः सहस्रशः ।
 व्याप्य सर्वा दिशः पेतुर्गजाश्चरथपत्तिषु ॥ १९
 तं कार्मुकमहावेगमस्त्रज्वलितपावकम् ।
 द्रोणमासादयांचक्रुः पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ॥ २०
 तान्वै सरथहस्त्यश्वान्प्राहिणोद्यमसादनम् ।
 द्रोणोऽचिरेणाकरोच्च महीं शोणितकर्दमाम् ॥ २१
 तन्वता परमास्त्राणि शरान्सततमस्यता ।

C. 7. 245
B. 7. 8. 22
K. 7. 8. 22

12 ^a) Ś1 K4 B (except B5) Dc1 Dn D2. 8. 5 T
G2-5 प्राद्वतां; D2 प्रभद्रतां (for प्रद्वतां). — ^b)
B1 इति (for अपि). — ^c) K1. 4 Dn2 D2-4 वीक्षतां;
B (except B5) Dc1 पश्यतां (for वीक्षतां). Dn1
शब्दः; Dn2 चासीत्; D3 चापि (for चासीत्). — ^d)
Dn1 आसीत् (for शब्दः).

13 ^d) B5 D5 सर्वशः (for सर्वतः). S समालंबत
सस्त्रनः.

14 G4 om 14^{ab}. — ^b) D2 रणे (for युधि). S
(G4 om.) नाम विश्राव्य चात्मनः.

15 ^a) B (except B5) Dc1 तेज्वनीकेषु; S पाण्डवे-
यस्य (for तान्यनीकानि). D5 शतशोयान्यनीकानि. — ^b)
K1 पाण्डवीयस्य; B5 पाण्डुपुत्रस्य (for पाण्डवेयस्य). B1. 2
(marg. as in text). 4 पाण्डुपुत्रस्य (B5 'पुत्रेषु' मारिष;
S तान्यनीकानि भारत (G5 चाहवे). — G5 om. 15^c-16^d.
— ^c) K3 D2. 4. 5. 7. 8 चा (K3 अ)वधीद्; B Dc1 Dn2
D1. 6 व्य (D5 ह्य)चरद्; S (G5 om.) न्यहनद् (for
न्यवधीद्).

16 G5 om. 16 (cf. v. l. 15). — ^a) T G2. 4 तु
(for च). Dn1 उग्रान् (for 'गो'). — ^b) Dn2 D5
बाहून् (for बाहून्). Ś1 स भीषणान्; K2 B Dc1 D1.
2. 4. 7. 8 T G2. 5 सुभूषणान्; Dn1 G2 सुभूषितान्; G1
M1-4 च भूषणान् (for सभूषणान्). — ^c) Ś1 रथोप-
स्थाद् (for 'पस्थान्'). — ^d) D5 अनुक्रोशन् (for
उदक्रो). B2. 8 Dc1 T G2. 4 M3-5 महारवान्; B5
G1. 5 M1. 2 'रथान् (for 'रथः).

17 ^a) G2 तथा तस्य (for तस्य हर्षः). — ^b) Dn1
G1. 5 M बाणवर्षेण (for 'वेगेन'). K1 B1. 5 D1. 8. 5 वा

विभो; B2-4 Dc1 वा प्रभो (B4 'मौ'); Dn1 वै तथा;
Dn2 चातिभो; D2. 5 चाभिभो; G5 च प्रभो (for
चाभिभो). — ^c) D4 प्राक्पत; D5 प्रकंपत; S
(except G2) अकंपत (for प्राक्कम्पन्त). K4 शूरो;
G1. 2 M योधा (for योधा). — ^d) S मूत्रं चापि प्रसु-
क्षुतः.

18 ^a) K5 बाणस्य (for द्रोणस्य). Dn2 D2. 8 रथ-
निर्घोषैर् (for 'घोषेण'). — ^b) D4. 7. 8 नेमि- (for
मौर्वी). Ś1 T G2-4 'निर्घोषणेन; Dn1 'निष्कर्ष' (for
'निष्पेष'). D5 मौर्वीभिः पेषणेन च. — ^c) Dn2 D2. 8
रथ- (for धनुः).

19 ^a) B1 D4. 7. 8 तथा (for अथ). B Dc1 D1. 8
S धनुषो; D5 बहुवो (for बहुशो). — ^b) B5 Dn
D4. 7. 8 T G2 निःसरतः; G5 निर्ययुवै (for निश्चरन्तः).
— ^d) B Dc1 S जगाश्च; Dn1 रथाश्च; Dn2 वराश्च;
D3. 6 नराश्च (for गजाश्च). T G2. 4 'पत्तिषु (for
'पत्तिषु).

20 Dc1 reads 20^{ab} on marg. (sec. m.). — ^a)
D4. 7. 8 तत् (for तं). Ś1 K4 D5 G5 कार्मुकं. K4 आदधा-
नम् (for 'महावेगम्'). — ^b) Ś1 Dn1 अस्त्रं. — ^c) S
द्रोणमावारयांचक्रुः. — ^d) B4 D1 G2. 4 पंचालाः (for
पाञ्चालाः). D1 पाण्डवाः (for 'वै'). Ś1 K (except
K5) पाण्डवाः (Ś1 पावकैः सह मारिष).

21 ^a) K1. 5 स तान्विरथ- (for तान्वै सरथः). K4
D4. 7. 8 'हस्ता (K4 'स्त्या)श्चान्. B1-4 तान्स (B1 'न्यै)
कुंजरपत्त्यश्चान्; S सनागरथपत्त्यश्चान्. — ^c) Dn1 ह्यक-
रोच् (for [अ]करोच्). B Dc1 चक्रे विरेण च द्रोणो (B5
द्रोणस्तु); S अचिराद् (G1 M 'रेणा)करोद्रोणो.

द्रोणेन विहितं दिक्षु बाणजालमदृश्यत ॥ २२

पदातिषु रथाश्वेषु वारणेषु च सर्वशः ।

तस्य विद्युदिवाश्रेषु चरन्केतुरदृश्यत ॥ २३

स केकयानां प्रवरांश्च पञ्च

पाञ्चालराजं च शरैः प्रमृद्य ।

युधिष्ठिरानीकमदीनयोधी

द्रोणोऽभ्ययात्कार्मुकबाणपाणिः ॥ २४

तं भीमसेनश्च धनंजयश्च

शिनेश्च नप्ता द्रुपदात्मजश्च ।

शैव्यात्मजः काशिपतिः शिविश्च

22 ^b) Dn₂ D₅ G₁ M संततम् (for सततम्). — ^c) K₅ G₁ M विततं; B₈ निहितं (for विहितं). — ^d) B₄ T₂ G₂ शरजालम्; D₇ बालं (for बाणं). Dn₂ D₈ समंततः (for अदृश्यत).

23 ^a) Ś₁ K_{1.2} D₁ रथाश्रेषु; Dn₁ तथाश्वेषु (for रथाश्वेषु). B₁₋₃ T₁ पदातिस्यंदनाश्वेषु; D₅ पदातिरथचाश्वेषु. — ^b) Ś₁ सर्वतः (for सर्वशः). T₁ रथेष्वपि सहजशः. — ^c) K₅ इवाकेशु; D₆ इवाकाशे (for इवाश्रेषु). — ^d) D₅ वरकेतुर् (for चरन्केतुर्).

24 ^a) D (except D_{1.5.6}) T₁ केकयानां (for केक). Ś₁ राजन्; K_{1.2.4} D₁ सर्वान् (for पञ्च). — ^b) B Dc₁ Dn₂ D_{2.6} M_{1.2} पंचालराजं (for पाञ्चालं). Dn₁ युधि सं- (for च शरैः). K₁₋₄ D₁ विमृद्य; K₅ B₅ Dn D_{2.5} T G₂₋₄ प्रमृज्य; B₁₋₄ Dc₁ D_{3.6.8} G₅ प्रमथ्य (for प्रमृद्य). — ^c) B_{1-3.5} अदीनयोधं; B₁ D₂ T G₂₋₅ सत्त्वो; Dn₂ अपीदयोधी (sic) (for अदीनयोधी). — ^d) B₈ [s]भ्यगात् (for 'याद्').

25 ^b) K₅ शनेश्च (for शिनेश्च). K_{2.8.5} B_{1.3} Dn₂ D₆ G₁ M₅₋₅ द्रुपदात्मजाश्च (for रमजश्च). — ^c) K₅ Dn₂ D₆ शै (Dn₂ सै) शैव्यात्मजा; B₈ Dc₁ D₆ सै- (Dc₁ शै) शैव्यात्मजः; T G₂₋₅ M₅₋₅ तथार्जुनिः; G₁ M_{1.2} शौरिः सुतः (for शैव्यात्मजः). S च (G₁ M स) शैव्यो (for शिविश्च). — ^d) K₂ B दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा). G₁ [s]पकिरञ्च; M_{1.2} [s]वकिरञ्च; M₈ [s]प्यकिरञ्च (for व्यकिरञ्च). — After 25, T G₁ 2.5 M ins.:

50* श्रेणीकृताः संयति मोघवेगा

द्वीपे नदीनामिव काशरोहः ।

[(L. 1) G₆ श्रेणीकृताद्. T G₂ मेघवेगा; G₈ घोरे-

हृष्टा नदन्तो व्यकिरञ्जरौघैः ॥ २५

तेषामथो द्रोणधनुर्विमुक्ताः

पतत्रिणः काञ्चनचित्रपुङ्खाः ।

मित्रा शरीराणि गजाश्चयूनां

जग्मुर्महीं शोणितदिग्धवाजाः ॥ २६

सा योधसंघैश्च रथैश्च भूमिः

शरैर्विमित्रैर्गजवाजिमिश्र

प्रच्छाद्यमाना पतितैर्बभूव

समन्ततो द्यौरिव कालमेघैः ॥ २७

शैनेयभीमार्जुनवाहिनीपा-

गाद् (for मोघवेगा). — (L. 2) G₁ M पाशवाहाः (for काशरोहाः).

26 T G_{1.2.5} M read 26^{ab} twice. — ^a) B₈ 4 Dc₁ D₂ तेषामथ; Dn₁ तेषां महद् (for तेषामथो). B₅ ते द्रोणबाणाः समरे प्रयुक्ताः; Dn₂ D_{8.6} ते द्रोणबाणाशनि- (Dn₂ 'सन-; D₈ 'शत) वेगयुक्ताः; T G_{1.2.5} M (all first time) तेषां शरा द्रोणशरैर्निहृक्ताः; S (all [except G_{8.4}] second time) ते द्रोणबाणासनविप्रमुक्ताः. — ^b) D₃ तेषामथ द्रोणधनुर्विमुक्ताः (= 26^a); G_{1.2.5} M (all first time) भूमावदृश्यत वि (G₁ च नि) वर्तमानाः. — ^c) B₁ गजाश्चयूनां; Dn₁ गजादिकानां; G₄ गजांश्च यूनां (for गजाश्चयूनां). — ^d) Ś₁ K (except K₅) B₈ D₁ -दिग्ध-गात्राः; B₁₋₄ 'पत्राः (for 'वाजाः). S जग्मु (G₁ M ययु)र्महीं बर्हिणबर्ह (G₁ M₂ 'र्हि)वाजाः.

27 ^a) B₈ योधसिंहैश्च; Dn₁ 'संघैः स; G₁ M योधसंघैश्च. — ^b) D_{4.7.8} विचित्रैर्; G₁ M विभग्नैर् (for विभिन्नैर्). G_{3.4} रथ- (for गज). — ^c) S सहसा (for पतितैर्). — ^d) K₃ B Dc₁ D₁ S समा-वृता (for समन्ततो). S लोहिताश्रैः (M₈ 'द्रैः); Ca. d कालमेघैः (as in text).

28 ^a) Dn₂ D₃ शैनेय-; D₆ शैनेय (for शैनेय-). K₅ Dn₂ D_{2.5} T -वाहिनी (D₅ 'नी) तां (Dn₂ या; T यां); B Dc₁ D_{3.4.6-8} -वाहिनीपाः (B Dc₁ 'शं; D_{8.6} 'नां) (for -वाहिनीपाञ्च). — ^b) Ś₁ D₁ शैवा- (D₁ 'व्या)भिमन्यु; K_{2.4} Dn₂ D₆ शैव्या (Dn₂ 'व्या; D₆ 'न्या)भि; K₅ Dn₁ शैव्याभिपन्नान् (K₅ 'मन्यौ) (for 'भिमन्यु). D_{4.6.8} सह (D₈ स हि) काशि-राजः (D_{6.8} 'जः); T G₁₋₄ M च सकाशिराजौ (G₄ 'जं) (for सह काशिराजा). B Dc₁ सोमव्रपांचालसका-

शैब्याभिमन्यू सह काशिराज्ञा ।

अन्यांश्च वीरान्समरे प्रमृद्वा-

द्रोणः सुतानां तव भूतिकामः ॥ २८

एतानि चान्यानि च कौरवेन्द्र

कर्माणि कृत्वा समरे महात्मा ।

प्रताप्य लोकानिव कालसूर्यो

द्रोणो गतः स्वर्गमितो हि राजन् ॥ २९

एवं रुक्मरथः शूरो हत्वा शतसहस्रशः ।

पाण्डवानां रणे योधान्पार्षतेन निपातितः ॥ ३०

शिराजं; D₂. 1 शैब्या (D₂ 'व्यो') भिमन्यूः स हि काशिराजः (D₂ स काशिराजं); G₅ शैब्याभिमन्यूश्च स काशिराजौ. — °) B₁ धीमान्; Dn₁ सैन्यान्; D₄. 7. 8 योधान्; G₅ lacuna (for वीरान्). B D₁ T G₂-5 सहसा (for समरे). S₁ K₂. 2. 5 Dn₂ D₁. 8 प्रमृद्वाद्; K₁. 4 समृद्धाद्; B D₁ ममर्द; Dn₁ विमृद्वाद्; D₄ प्रमृद्वाद्; D₅ समुद्भवान्; D₆ प्रगृह्य; G₂. 4 प्रवृत्तान्; G₅ प्रमुक्ता (for प्रमृद्वाद्).

29 °) S भारवेन्द्र (for कौरवेन्द्र). — °) D₄ om. समरे महात्मा. B D₁ S महान्ति (for महात्मा). — °) G₂ बालसूर्यो; Cd कालसूर्यो (as in text). — °) B₁ हतो (for द्रोणो). S₁ K₁-3 स्वर्गमिवाद्य; K₄ 'हाद्य; D₂. 6 'तोधि' (for 'मितो हि). K₅ च राजन्; B₂ Dn₂ D₅ विराजन् (for हि राजन्). B₁. 3-5 D₁ स्वर्गमभिप्रवाती. — After 29, Dn₂ D₂. 6 ins.:

51* स तु कृत्वा महत्कर्म द्रोणः परबलार्दनः ।

30 °) K (except K₅) विप्रो (for शूरो). — °) S₁ हतः (for हत्वा). — °) S₁ युद्धा; G₁ M यौधान् (for योधान्). — °) D₃ [अ]भिपालितान् (for निपातितः).

31 °) G₅ M₁-3 अक्षौहिणीम्. Dn₂ om. (hapl.) भ्यधिकं शूराणाम्. D₄. 7. 8 अभ्यधिकं. — °) G₅ निपत्य (for निहत्य). T G₂-5 युतिमान् (for युति). — °) B₂. 4 D₁ D₄. 5. 7. 8 अगमत् (for अगच्छत्).

32 °) K₁ B D₄ T G₂ पंचालैर्. — °) M₁. 2. 5 रुक्मरथो. — °) Dn₂ स दुष्करं; T G₂-4 सुदारुणं (for सुदुष्करम्).

33 S reads 33^a-34^a after 36^{ab}. K₂ om. (hapl.) 33^b-34^a. — °) B₂-4 D₁ आश्रयैः (for आकाशे).

अक्षौहिणीभ्यधिकं शूराणामनिवर्तिनाम् ।

निहत्य पश्चाद्वृत्तिमानगच्छत्परमां गतिम् ॥ ३१

पाण्डवैः सह पाञ्चालैरशिवैः क्रूरकर्मभिः ।

हतो रुक्मरथो राजनकृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ३२

ततो निनादो भूतानामाकाशे समजायत ।

सैन्यानां च ततो राजन्नाचार्ये निहते युधि ॥ ३३

द्यां धरां खं दिशो वारि प्रदिशश्चानुनादयन् ।

अहो धिगिति भूतानां शब्दः समभवन्महान् ॥ ३४

देवताः पितरश्चैव पूर्वे ये चास्य बान्धवाः ।

C. 7. 258
B. 7. 6. 35
K. 7. 6. 36

S समपद्यत (for 'जायत). — °) M₁. 2 सेनानां. B (except B₂) D₁ G₁ M तदा (for ततो). — °) D₆ च हते; D₇ निहिते (for निहते). K₅ सति (for युधि). K₄ D₁ आचार्ये विनिपातिते; D₃ आचार्येपि हते युधि; T आचार्यो (T₁ 'र्यो) निहतो युधि.

34 For the sequence in S, cf. v. 1. 33. K₂ om. 34^{ab} (cf. v. 1. 33). G₅ damaged. — °) B₁. 2 D₁ G₁ M धरां खं द्यां (by transp.); D₄. 7. 8 द्यां विनाद्य; T धरा व्योम; G₂ धरा नभो; G₂-5 धरां (G₄ 'रा' व्योम. K₅ lacuna; D₆ च; D₅ दि (for खं). B₁. 5 D₁ Dn₁ D₁-3. 5. 6 दिशो वापि; D₄. 7. 8 दिशश्चापि; S दश दिशः (for दिशो वारि). — °) D₄. 7. 8 विदिशश्च (for प्रदि). D₁ चैव; D₃ चापि; T G₂-4 अन्व (for अनु). — °) B (except B₄) D₁ S हाहा (for अहो). D₅ शब्दानां (for भूतानां). — °) B₅ Dn₂ D₂. 6 मृशं (for महान्).

35 °) S देवाश्च (for देवताः). — °) Dn₂ D₆ सर्वे; D₄ पूर्वे; D₃ सर्वे (for पूर्वे). M₁ एवास्य (for ये चास्य). S₁ बंधवः; S (except G₅) मानवाः (for बान्धवाः). — °) K₁ निहितं. — °) K₄ D₇ G₅ भर-द्राजं.

36 For the sequence in S, cf. v. 1. 33. — °) B₁ D₄ च (for तु). B₂ महाराज (for जयं लब्ध्वा). — °) S (except G₅) सिद्धान्तं. — °) B₅ Dn₂ D₂. 8 सिद्धान्तेन. — After 36, S ins.:

52* विचित्रजाम्बूनदभूषितध्वजं

महारथं रुक्मरथं निपातितम् ।

निशम्य कश्चिद्धि न हर्षमेयिवान्

कृते सृष्टे द्रुपदसुतात्सञ्जयात् ।

C. 7. 259
B. 7. 8. 35
K. 7. 8. 35

ददृशुर्निहतं तत्र भारद्वाजं महारथम् ॥ ३५
पाण्डवास्तु जयं लब्ध्वा सिंहनादान्प्रचक्रिरे ।

तेन नादेन महता समकम्पत मेदिनी ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

धृतराष्ट्र उवाच ।

किं कुर्वाणं रणे द्रोणं जघ्नुः पाण्डवमुज्जयाः ।
तथा निपुणमस्त्रेषु सर्वशस्त्रभृतामपि ॥ १
रथभङ्गो बभूवास् धनुर्वाशीर्यितास्यतः ।
प्रमत्तो वाभवद्द्रोणस्ततो मृत्युमुपेयिवान् ॥ २

[(L. 1) Gs भूषणध्वजं. — (L. 2) M1. 2 रुग्मरथं.
— (L. 3) G1 M Cv निशान्म. G1 M तु (for हि).
— (L. 4) T G2. 5 द्रुपदमुतात्म (Gs "न्त)संजयात् (Gs
"वात्).]

Colophon: Ś2 missing. — *Sub-parvan*: B1 द्रोणा-
भिषेक. — *Day of Droṇa's Generalship*: K2 प्रथम-
दिवसे. — *Adhy. name*: K5 D8 द्रोणवधः; Dn1
द्रोणपतननिवेदनं; Dn2 द्रोणवधोपवर्णनं; D2. 5 सेना-
प्रतर्दनं; D4 संजयवाक्यं; G1 M1. 2 द्रोणयुद्धसंक्षेपः.
— *Adhy. no.* (figures, words or both): B1. 2 Dn1
D2. 8 S 7 (as in text); B5 8; Dc1 9. — *Śloka*
no.: Dc1 Dn1 36.

8

☞ This adhy. is missing in Ś2 (cf. v. l. 7. 1. 1).

1 B4 om. 1-4. — ^a) G5 कुर्वाणा. D4 कर्म (for
द्रोणं). Ca. d as in text. — ^b) G5 जघ्नुः (for जघ्नुः).
D8 संजयाः. — ^c) D4 द्रोणं (for तया). K5 B1
अस्त्रेण (for अस्त्रेषु). — ^d) B (B4 om.) Dc1 भृतां वरं
(for भृतामपि).

2 B4 om. 2 (cf. v. l. 1). — ^a) Ś1 Cd रथसंघो;
K1. 8 D4 'संगो; Ca 'शाब्दो (for 'भङ्गो). K5 D5
[s]भवत्तास्य; B5 बभूवास्; D2 [s]भवत्तास्य (for बभू-
वास्). S रथः (Gs रथं) पर्यं (Gs om. पर्यं) पतद्वा (G1
M1-4 'वा)स्य. — ^b) K5 B5 D7 G1. 2. 5 M धनुर्वाशीर्य-

कथं नु पार्षतस्तात शत्रुभिर्दुष्प्रधर्षणम् ।

किरन्तमिषुसंघातान्नक्रमपुह्वाननेकशः ॥ ३

क्षिप्रहस्तं द्विजश्रेष्ठं कृतिनं चित्रयोधिनम् ।

दूरेषुपातिनं दान्तमस्त्रयुद्धे च पारगम् ॥ ४

पाञ्चालपुत्रो न्यवधीदिष्ट्वा स वरमच्युतम् ।

तान्यतः (B5 G2. 5 'तास्य तत्; D1 G1 M 'दस्यतः);
K5 किं धनुर्व्यवशीर्यतः; Dn1 धनुर्भंगोय वास्यतः; D2. 5
धनुर्वास्य व्यशीर्यतः; D8 धनुर्वासीय चापतत्; D4 धनुर्वा-
सीयदस्यतः; D8 धनुर्वासीय चापतत्; D8 धनुर्वासी
व्यदीर्यतः. Cd cites अस्यतः (as in text). — ^a) Dn1
श्रमं तु चागमद्द्रोणस्य; D4 अग्रमत्तो भवेद्द्रोणो. — ^d)
D4. 7. 8 यतो; T G1. 8-5 M यथा; G2 भवेन् (for
ततो). K (except K5) मोहम् (for मृत्युम्).

3 B4 om. 3 (cf. v. l. 1). — ^a) K1. 2. 4 D1. 3 वा;
B1 Dn तु (for तु). — ^b) Ś1 D4. 6. 1 दुष्प्रधर्षणः
(D8 'र्विणं). — ^c) K5 किरन्तः शरः; Dc1 M3-5 किरं-
तमिव (for किरन्तमिषु). T G2-4 'संघांस्तान्.

4 B4 om. 4 (cf. v. l. 1). — ^a) T2 G8 क्षिप्र-
हर्ष (for 'हस्तं). K (except K5) D1 द्विजन्मानं (for
'श्रेष्ठं). — ^b) Ś1 किरन्तमिषुसंघान्. — ^c) D4 नादम्;
Ca. d दान्तम् (as in text). — ^d) K1 G2. 4 अन्न
(G2. 4 अस्त्रे) युद्धे च; K4 D1 M3 मंत्रयुद्धे च; K5 B
(B4 om.) Dc1 D8 अस्त्रयुद्धेषु; Dn1 G1 M1. 2. 5 मंत्रे
युद्धे च; Dn2 D8 शस्त्रयुद्धेषु (for अस्त्रयुद्धे च).

5 ^a) Dc1 [s]प्यवधीद्; Dn2 [s]न्यवधीद्; S न्यह-
नद् (for न्यवधीद्). — ^b) Dn1 G2. 4 दृष्ट्वा (for
दिष्ट्वा). K1 lacuna for स वरमच्युतम्. K2 G5 प-
(G5 न)रमच्युतं (for वरम्). K3 दृष्ट्वा वा नरम्; B
D2. 6 दिव्यास्त्रधरम्; Dc1 D1 हृष्यस्त्रधरम्; Dn2 D8
दिव्यास्त्रधरम्; D4. 7. 8 दृष्टुं नस्तम्; D5 Cd ईश्या (Cd
हृष्या)सधरम्; T G1. 2 M हृष्यासव (G1 M1-3 'प)रम्

कुर्वाणं दारुणं कर्म रणे यत्तं महारथम् ॥ ५
 व्यक्तं दिष्टं हि बलवत्पौरुषादिति मे मतिः ।
 यद्द्रोणो निहतः शूरः पार्श्वेन महात्मना ॥ ६
 अस्त्रं चतुर्विधं वीरे यस्मिन्नासीत्प्रतिष्ठितम् ।
 तमिष्वस्त्रवराचार्यं द्रोणं शंससि मे हतम् ॥ ७
 श्रुत्वा हतं रुक्मरथं वैयाघ्रपरिवारणम् ।
 जातरूपपरिष्कारं नाद्य शोकमपानुदे ॥ ८

(for दिष्ट्या स वस्त्रम्). — Ś1 K1-4 D1 om. 5^{cd}. T1 (first time) repeats 5^{cd} after 7^{ab}. — °) G2 दुष्करं (for दारुणं). — °) D2 महाव्रतं; S (except G5) 'बलं' (for 'रथम्').

6 °) K (except K5) D1 नित्यं (for व्यक्तं). B (except B1) Dc1 Ds. 6 दि दैवं; Dn2 दि दिष्टं (by transp.); D4 दृष्टं हि. Cd cites दिष्टं (as in text). Dn1 बलवान्. — After 6^{ab}, D4 reads 9^{cd} for the first time, repeating it in its proper place. D4 om. 6^{cd}. — °) K1 निहितः. S यत्र द्रोणो हतः शूरः. — °) K5 B1. 2 (marg. also as in text). 4 (marg.) Dc1 Dn1 Ds. 5. 8 T G2-4 दुरात्मना; D3 महाबलः (for महात्मना).

7 S repeats 7 after 34. — °) Dn2 T3 G2-5 (last five first time) शस्त्रं; C7 अस्त्रं (as in text). T G2-5 (all first time) C7 शूरे (for वीरे). S (second time) अस्त्रं चतुष्पात्सकलं. B3 S नित्यं (for आसीत्). — After 7^{ab}, T1 (first time) repeats 5^{cd}. — °) K5 तमस्त्रम्; T (both times) G1 (second time). 2-5 (all both times) M (second time) तमिष्वस्त्र- (for तमिष्वस्त्र). K5 B (B2 marg. also as in text) Dc1 Dn D1. 2 धराचार्यं; D4. 7 विदां वर्यं; D8 विदां वीर्यं; G1. 5 (both first time) पराचार्यं; G1 M1. 2 (all second time) महावीर्यं (for वराचार्यं). — °) S (second time) द्रोणं जघ्नुः कथं रथाः.

8 °) D2 रौक्मरथं. — °) K1 परिवारिणं; B Dc1 D2 वारितं; M3. 4 वारणः; Ca. d वारणम् (as in text). — D4 reads 8^{cd} twice. — °) K4 Dn1 Ds. 4 (both times). 5-8 Cd परिष्कारं; B2-5 Dc1 शिरःस्त्राणं (for परिष्कारं). — °) Dn2 Ds. 6 दुःस्त्रम् (for शोकम्). K (except K5) D1. 8 उपादुदे; B (except B1) त्यजाम्यहं; Dc1 Dn D2 उपाददे; D5 उपद्रवे (for अपानुदे). D4 (both times) नव्यशोकेन शुदेत; D7. 8 नाद्य शोको न मां तु (D8 तु) देव.

न नूनं परदुःखेन कश्चिन्म्रियति संजय ।
 यत्र द्रोणमहं श्रुत्वा हतं जीवामि न म्रिये ॥ ९
 अश्मसारमयं नूनं हृदयं सुदृढं मम ।
 यच्छ्रुत्वा निहतं द्रोणं शतधा न विदीर्यते ॥ १०
 ब्राह्मे वेदे तथेष्वस्त्रे यमुपासन्गुणार्थिनः ।
 ब्राह्मणा राजपुत्राश्च स कथं मृत्युना हतः ॥ ११
 शोषणं सागरस्येव मेरोरिव विसर्पणम् ।

C. 7. 272
 B. 7. 9. 12
 K. 7. 9. 12

9 °) D3 ननु तं (for न नूनं). Dn1 द्रोणेन (for दुःखेन). Ś1 K1-4 D1 नूनं परमदुःखे न; K5 D2. 5 न नूनं म्रियते कश्चित् — °) D4 G5 कश्चिन् (for कश्चिन्). K4 म्रियते; G2 युज्यति (for म्रियति). K5 B Dc1 Dn1 म्रियते कोपि (Dn1 चापि). K5 D2. 5 परदुःखेन संजय. — Dc1 repeats 9^{cd} after line 1 of 53*. D4 reads 9^{cd} for the first time after 6^{ab}. — °) K5 D2. 5 यतो; Dn1 यच्च (for यत्र). Dc1 (second time) Dn1 G5 हतं; T G2. 4 रणे (for अहं). D4 (second time) द्रोणवधं (for 'महं'). — °) Dn1 अहं (for हतं). D4 (first time) जीवति (for जीवामि). K5 D5 नो म्रिये; B1 मृत्युना; B2-5 Dc1 (both times) Dn1 Ds. 6 Ca. d मंदमाह; D4 (both times). 7. 8 संजय (for न म्रिये). — After 9, B Dc1 ins.:

53* दैवमेव परं मन्ये न सुनीतं न पौरुषम् ।

मदीयो नायको यत्र गुणश्रेष्ठो हतः परैः ।

[After line 1, Dc1 repeats 9^{cd}. — Dc1 om. line 2.]

10 °) B3 T G2-5 transp. हृदयं and सुदृढं. B3 हृदयं मम संजय. — °) T G2. 4 श्रुत्वाथ; G1 M1. 2. 4. 5 श्रुत्वा यन् (M1 तन्) (by transp.); G2 श्रुत्वा तु; G5 श्रुत्वेमं. M3 श्रुत्वायं सुदृढं द्रोणं. — °) T G2-4 शतधेदं. D5 विदीर्यति; T G2. 3 न दीर्यते; G5 च दीर्यते (for विदीर्यते).

11 °) Ś1 ब्राह्मेवेदे; B Dc1 Dn2 Ds. 6 ब्राह्मे दैवे (for ब्राह्मे वेदे). Dn2 तथान्यास्त्रे. — °) D4. 7 समुपासन् (for यमुपा). — °) K2. 8 B Dc1 D1. 3 S (except G2-5) हतः (for हतः). D4 स कथं मृत्युमश्नुते; D7. 8 'मी' (D8 'मे') निवान्. — After 11, D4 reads for the first time 13^{cd}, repeating it in its proper place.

12 °) B1. 2 Dc1 S मेरोः पर्यसनं यथा; B3. 4 मेरोः पर्यसनं यथा. Cd cites पर्यसनं. — °) G1 M1. 2 पातनं

पतनं भास्करस्येव न मृष्ये द्रोणपातनम् ॥ १२
 दृष्टानां प्रतिषेद्धासीद्दार्मिकानां च रक्षिता ।
 योऽत्याक्षीत्कृपणस्यार्थे प्राणानपि परंतपः ॥ १३
 मन्दानां मम पुत्राणां जयाशा यस्य विक्रमे ।
 बृहस्पत्युशनस्तुल्यो बुद्ध्या स निहतः कथम् ॥ १४
 ते च शोणा बृहन्तोऽश्वाः सैन्धवा हेममालिनः ।
 रथे वातजवा युक्ताः सर्वशब्दातिगा रणे ॥ १५

(for पतनं). — ^a) Ks मृष्येद्; K4 Ds मृषे; Cd सहे (for मृष्ये). Dn2 द्रोणघातनं.

13 ^a) B Dc1 Dn2 Ds.5 T G2-5 M3 दृष्टानां (for दृष्टानां). T G2-5 प्रतिरो (G2 'यो') द्वासीद् (for प्रतिषेद्धासीद्). — ^b) B Dc1 Dn2 Ds.5.5 S धार्मिकानां. T Gs-5 तु (for च). Ś1 रक्षणे; K2-4 D1 रक्षकः (for रक्षिता). — D4 reads 13^{ed} for the first time after 11. — ^c) B1-3.5 Dc1 योद्वासीत्; D4 (first time) **पक्षी; Ds योत्थार्थी; S अत्याक्षीत् (for योऽत्याक्षीत्). B4 कृपणार्थाय; B5 मस्तुतस्यार्थे; T G2-5 स नृपस्यार्थे (for कृपणस्यार्थे). — ^d) D4 (first time) ईषिवान्; D4 (second time). 5.5 परंतपः; T G2-5 सुदुस्त्यजान् (for परंतपः).

14 ^b) Dn1 यत्र विद्यते; D4.7.8 शर्मं वर्मं च; Ds यत्र विक्रमे (for यस्य विक्रमे). — ^c) Ds.5 'त्युशनः' कल्पो; Ms.4 'त्युशनसोस्तुल्यो (hypermetrie). — ^d) K1.2.4 द्रोणः (for बुद्ध्या). K1 निहितः. — After 14, T G2-5 ins.:

54* गुणानां सर्वयोधानां स्थितिरासीन्महाद्युतिः ।

यं मृत्युवैशगस्तिष्ठेत्स कथं मृत्युना हतः ।

15 ^a) T G2.4.5 हि (for च). Dn1 शूरा (for शोणा). — ^b) Dn2 Ds.5 सदा वै (for सैन्धवा). B Dc1 S छद्मा जालैरिष्टमयैः. — ^c) G1 M शूरा (for रथे). B1 Ds.5 वायुजवा; Ds बाणजवा (for वातजवा). — ^d) B Dc1 Ds 'शस्त्रातिगा; Dn1 -सत्त्वातिगा; Ca. d 'शब्दातिगा (as in text). S (except G2.5) सर्वशब्दा (G1 'स्त्रा') तिपातिनः.

16 ^a) Dc1 बाजिनो (for बलिनो). B1 D2 हेविणो; Dn2 Cd क्षुस्मिणो; Ds घोणिनो (for घोषिणो). — ^c) D1 दृष्टा (for दृढा). Dn2 D4.7.8 S (except Gs) संग्राममध्ये तु (for 'मध्येषु'). — ^d) K4 कश्चिन्; Dc1 D4.5 कश्चिद् (for कश्चिद्). K4 G4 विह्वलः.

बलिनो घोषिणो दान्ताः सैन्धवाः साधुवाहिनः ।
 दृढाः संग्राममध्येषु कश्चिदासन्न विह्वलाः ॥ १६
 करिणां बृंहतां युद्धे शङ्खदुन्दुभिनिखनम् ।
 ज्याक्षेपशरवर्षाणां शस्त्राणां च सहिष्णवः ॥ १७
 आशंसन्तः पराज्जेतुं जितश्वासा जितव्यथाः ।
 हयाः प्रजविताः शीघ्रा भारद्वाजरथोद्गहाः ॥ १८
 ते स्म रुक्मरथे युक्ता नरवीरसमाहिताः ।

17 ^a) Ś1 Dc1 बृंहतां; K1-3 बृंहितं (for बृंहतां). S वारणारव (G1 M 'पारः; Gs 'वर') गा युद्धे. — ^b) K4 -निखनैः; Ks Dn1 -निखनो; B1-3 Dc1 Dn2 D4-5.5 -निखनान्; B4.5 Ds -निखनान्; Dn1 (also) -निखने; D2 -निखनात्; D7 -निश्चितान्; S -घोषिणः (for -निखनम्). — ^c) Ś1 Ks D1 पतनं; K1.2 lacuna; K4 यत्ने; Ks आक्षेपः; D2.5 व्याक्षेपः; D4 ज्याक्षेप- (for ज्याक्षेप-). Dn2 Ds -शरवर्षाणि. — ^d) Ks Ds अस्त्राणां; T Gs.4 मुख्यानां; G1 M उक्तानां; G2 शस्त्राणां; Gs मुखानां (for शस्त्राणां). B2 प्रशक्तानां सहिष्णवः.

18 ^a) Ks D4.7.8 आशंसन्ते (for 'सन्तः'). Dc1 D7 परं जेतुं; D4 पराजेतुं. — ^b) Dn2 Ds.5 जितायासा; Gs-5 जिताश्वासा (for जितश्वासा). B1 जितश्रमाः; D4.7.8 गतव्यथाः (for जितव्यथाः). — Gs om. (hapl.) 18°-19°. — ^c) Ś1 Ks B Dc1 Ds S (Gs om.) C7 पराजित (Ś1 'वि') ताः; D4 प्रजविताः (for प्रजविताः). Ś1 K1.2.4 Bs Dn2 D1.5.5 C7 शीघ्रं (for शीघ्रा). Ds हयाः पराजिताश्चैव. — ^d) Ś1 K1.4 महारथ- (for भारद्वाज-). K1 -रथोद्गहाः; Ks -रथोन्विताः; Dn1 -रथोद्गताः; Ds -रथोचिताः (for -रथोद्गहाः).

19 Gs om. 19^{ab} (cf. v. l. 18). — ^a) Ks Ds तस्मिन्; D7.8 तेन; S (Gs om.) ते च (for ते स्म). Ś1 रुक्मरथं. — ^b) K2 -समाहितः; Ds -समाहिताः; S (Gs om.) -समास्थिताः (for -समाहिताः). — ^c) Ś1 (marg.) K1 नात्यतरंस; Dc1 Cd नाभ्यभवंस; Dn2 नात्यचरंस (for नाभ्यतरंस). Ds त्राता (for तात). D4.7 कथं नात्यतरन्ते वै (D7 'त्राता'); S कथं नात्य (T Gs.4 'भ्य') चरन्शीघ्रं. — T G1-4 M ins. after 19: Gs after 20^{ab}:

55* तं तु रुक्मरथं दृष्ट्वा विव्रवन्ति स्म शत्रवः ।

दिव्यमस्त्रं विकुर्वीणं संगताः सर्वतः परे ।

[(L. 1) M1.2 किं (for तं). Gs कांस्त्र कुरथं दृष्ट्वा

कथं नाभ्यतरस्तात पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १९
 जातरूपपरिष्कारमास्थाय रथमुत्तमम् ।
 भारद्वाजः किमकरोच्छ्रारः संक्रन्दनो युधि ॥ २०
 विद्यां यस्योपजीवन्ति सर्वलोकधनुर्भृतः ।
 स सत्यसंधो बलवान्द्रोणः किमकरोद्युधि ॥ २१
 दिवि शक्रमिव श्रेष्ठं महामात्रं धनुर्भृताम् ।
 के नु तं रौद्रकर्माणं युद्धे प्रत्युद्ययू रथाः ॥ २२
 ननु रुक्मरथं दृष्ट्वा प्रद्रवन्ति स्म पाण्डवाः ।

(for the prior half). G₁ M शत्रवाः; G₅ सर्वशः (for शत्रवः). — G₅ om. line 2. — (L. 2) G₁ M₁₋₂ विकुर्वाणाः (for 'वाणं'). G₁ M सहिताः (for संगताः).]

20 *) K (except K₅) Dn D₁, s. 4, s. 8 परित्कारम् (for 'ष्कारम्'). — ^b S (except G₅) आस्थितो (for आस्थाय). B₅ D₂, s. 5 रथमत्तमं (for 'मुत्तमम्'). — After 20^a, G₅ ins. 55^a. — ^d G₅ संक्रन्दतो. Ca, d cite शूरसंक्रन्दनः. T G₈, s. 4 यथा (for युधि). K₁ शूराः संक्रुद्धनो युधि.

21 D₅ om. (hapl.) 21. — ^a K₅ B₄ विद्या (for विद्यां). T G₂-s विद्यास्त (G₅ 'स्त्वः'; G₄ 'स्व')स्योपजीवन्ति. — ^b B₂, s. 5 D₄ G₁ M सर्वलोके; Dn₁ D₇, s. 8 सर्वे लोका (D₇ लोके; D₈ लोकः) (for सर्वलोकः). K₅ B Dc₁ धनुर्वराः; D₄ 'धमतः' (for 'भृतः').

22 ^b B₁ श्रेष्ठं सर्वः; B₂ m (orig. as in text) Dc₁ Dn₂ महामात्रं; D₅ महामात्रं; Cd महामात्रं (as in text). K₁, 2, 4 B₁ D₁ धनुष्मतां; Dc₁ 'भृतं' (for 'भृताम्'). — ^c B₁ क्षिन्वंतं; B₂ के न तं; Dn₁ के नु ते; Dn₂ D₈, 1 S (except G₂, s. 5) के नु तं; D₅ किं नु तं (for के नु तं). S₁ रौद्रकर्माणो. — ^d S₁ रणे (for युद्धे). K₂ प्रत्युद्ययू (for प्रत्युद्ययू).

23 ^a B₂ कथं; Dn₂ D₈, s. 8 तं नु; T G₂, s. 5 के नु; G₁ M के तं; G₄ ते (submetric) (for ननु). — ^b K B (except B₂) Dn D₁-s. 5, s. 8 T G₂, s. 8 प्राद्वन्ति; G₁, s. 4 M विद्वन्ति (for प्रद्रवन्ति). D₅ साध्यासारथिप्रद्रवाः. — ^c Dn₂ दिव्यशस्त्रं. B₅ Dn₂ D₈, s. 6 प्रकुर्वाणं (for विकुर्वाणं). — S₁ K₁-s om. (hapl.) 23^a-24^a. — ^d D₅ क्षिन्वंतम्; D₈ क्षिद्वंतम्; Cd क्षिण्वन्तम् (as in text). T G₂ M₂-s अव्ययां (for अव्ययम्). K₄ D₁ सर्वतः समवारयन्; B (except B₄) Dc₁ रणे तस्मिन्महाबलं; G₄ सेनां क्लीबंतमव्ययां.

दिव्यमस्त्रं विकुर्वाणं सेनां क्षिण्वन्तमव्ययम् ॥ २३
 उताहो सर्वसैन्येन धर्मराजः सहानुजः ।
 पाञ्चाल्यप्रग्रहो द्रोणं सर्वतः समवारयत् ॥ २४
 नूनमावारयत्पार्थो रथिनोऽन्यानजिह्वरैः ।
 ततो द्रोणं समारोहत्पार्श्वतः पापकर्मकृत् ॥ २५
 न ह्यन्यं परिपश्यामि वधे कंचन शुष्मिणः ।
 धृष्टद्युम्नाद्वते रौद्रात्पात्यमानात्किरीटिना ॥ २६
 तैश्चितः सर्वतः शूरैः पाञ्चाल्यापसदस्ततः ।

C. 7 287
 B. 7. 9 27
 K. 7. 9. 29

24 S₁ K₁-s om. 24^a (cf. v. 1. 23). S repeats 24^{ab} after 26. — ^b K₅ D₅ सहानुजः (for 'नुजः'). — G₅ om. 24^a-27^b. — ^c D₁ पंचाल्यः; S (G₅ om.) पंचालः (G₁ M₁, s. 2 'लः'). B₅ पंचालं प्रयतो द्रोणं. Ca, d cite पंचजन्यप्रग्रहः. C_v पाञ्चाल्यग्राहको द्रोणः. — ^d K₄, s. 5 B Dc₁ Dn₂ G₄ पर्यवारयत्; Dn₁ D₃, 6 T G₂ पर्यवारयन्; G₁, s. 8 M प्रत्यवारयत् (M₁, s. 2 'यन्') (for समवारयत्).

25 G₅ om. 25 (cf. v. 1. 24). — ^a Dn₁ D₄, 1, 8 समहरत्; S (G₅ om.) तदारौ (G₁ 'रो')स्सीत् (for समारोहत्). — ^d K₂ पार्श्वतः (for पार्श्वतः). S (except M₅; G₅ om.) कूरः (for पापः).

26 G₅ om. 26 (cf. v. 1. 24). — ^a B₄ D₅ ह्यदं; B₅ हितं (for ह्यन्यं). D₅ नाहमन्यं प्रपश्यामि; G₂ न परेषु च पश्यामि. — ^b K₅ Dn₁ D₄ वधं; D₇, s. 8 वधं (for वधे). S₁ K₁-s कंचनः; K₅ किंचनः; D₂ कं ननु; D₄ किंचिन्न (for कंचन). S (G₅ om.) इतारं तस्य शुष्मिणः. — ^c B₂ वीरात्; D₅ द्रोणात् (sic); S (G₅ om.) पापात् (for रौद्रात्). — After 26, S repeats 24^{ab}; while S (except G₂; G₅ om.) ins.:

56* उत्सृज्य सर्वसैन्यानि द्रोणमेवाभिदुदुवे ।

[G₁ M द्रोणमेकमभिद्रवन् (M₂, s. 2 'वत्') (for the post. half).]

27 G₅ om. 27^{ab} (cf. v. 1. 24). — ^a D₅ हतः; D₈ हतः (for वृत्तः). B₄, s. 5 शूरः; S (G₅ om.) धुष्टः (for शूरैः). — ^b K₄ D₁ तथा; D₂, s. 5 तव (for ततः). K₂ पंचाल्यापसदस्ततः; K₅ Dn₂ D₈ पांचाल्यापसदै (K₅ 'वद')स्ततः; S (G₅ om.) पांचालापसदः (G₂, s. 4 'स')दैस्तथा (G₂, s. 4 'दा'). Cd cites अपसदः. — ^c K₂, s. 4 Dc₁ Dn₂ D₈ कैकेयैश्च; K₅ B₂ Dn₁ D₄, s. 1, 8 M₅ कैकेयैश्च (for केकयैश्च). K₁ चेदिकानूवैश्च; G₁, s. 8

केकयैश्चेदिकारूपैर्मत्स्यैरन्यैश्च भूमिपैः ॥ २७
 व्याकुलीकृतमाचार्यं पिपीलैरुरगं यथा ।
 कर्मण्यसुकरे सक्तं जघानेति मतिर्मम ॥ २८
 योऽधीत्य चतुरो वेदान्सर्वानाख्यानपञ्चमान् ।
 ब्राह्मणानां प्रतिष्ठासीत्स्रोतसामिव सागरः ।
 स कथं ब्राह्मणो बृद्धः शस्त्रेण वधमाप्तवान् ॥ २९
 अमर्षणो मर्षितवान्क्लिश्यमानः सदा मया ।

M 'कारुषैर्' (for 'कारूपैर्'). — ^a) S (except G₅ M_{1.2}) मात्स्यैर्. D₃ च बहु- (for अन्यैश्च). Ś₁ K_{1.2} मत्स्यसैन्यैश्च भूमिपैः.

28 G₅ damaged. — ^a) T G₂₋₄ व्याकुलीभूतम् (for 'कृतम्'). — ^c) K₁ Dn₁ D₄ मुक्तं; K₄ शक्ते; D₁ सक्ते; S (G₅ damaged) युक्तं (for सक्तं). — ^a) S (G₅ damaged) जघानैकं सहायवान्.

29 ^a) Ś₁ K_{1.3} योषीते (for योऽधीत्य). — ^b) K₃ B Dc₁ D₂ M_{1.2} C_v सांगान्; K₅ धर्मान्; G₃ सख्यान् (for सर्वान्). — ^a) M₄ (inf. lin. as in text) पारगः (for सागरः). — After 29^{ad}, N (Ś₂ missing) ins.:

57* क्षत्रं च ब्रह्म चैवेह योऽन्वतिष्ठत्परंतपः ।

[K₅ क्षत्रं स्वं; B_{1.2.5} D₆ क्षात्रं च; Dn₁ कृतं च (for क्षत्रं च). D₄ ब्रह्म क्षत्रं च (for क्षत्रं च ब्रह्म). K₅ B₄ [S]भ्यतिष्ठत् (for सन्वति). B (except B₄) Dc₁ यस्मिन्विषाश्च संश्रिताः (for the posterior half).]

On the other hand, S ins. after 29^{ad}:

58* द्धानां प्रतिषेद्धा च चक्षुरासीदचक्षुषाम् ।
 अमर्षो चावल्लिसेषु धार्मिकेषु च धार्मिकः ।

[Cf. 13. — (L. 1) G₁ M प्रतिषेद्धासीच्; G₂ प्रतिहं-
 तासीच् (for 'षेद्धा च').]

30 ^a) K₁₋₄ D_{1.2.4.6} G₂ अमर्षिणो; K₅ 'र्षिणां; B_{1.2.4} Dn₁ D_{3.7.8} 'र्षिणा; D₅ 'र्षितो; Cd. v 'र्षणो (as in text). — ^b) Ś₁ K B₄ m (orig. as in text). 3.4 Dn₁ D_{1-5.8} G₂ क्लिश्यमानान् (B₃ D₈ 'ना); D₇ क्लिश्यमानान् (for क्लिश्यमानः). B₃ Dn₁ मया सदा (by transp.). D₈ महायुवान्; S मयासकृत् (M₃ मया सह). — ^c) Ś₁ K B₁ Dn D₁₋₃ अनर्हमाणान् (Dn₂ 'माना; D_{2.3} 'मानान्; D_{6.7} 'माना); Dc₁ अमर्ष-
 साणः. Ś₁ K B_{1.5} Dc₁ Dn₁ D_{1-5.8} G₅ कौतियान्;

अनर्हमाणः कौन्तेयः कर्मणस्तस्य तत्फलम् ॥ ३०
 यस्य कर्मानुजीवन्ति लोके सर्वधनुर्भृतः ।
 स सत्यसंधः सुकृती श्रीकामैर्निहतः कथम् ॥ ३१
 दिवि शक्र इव श्रेष्ठो महासच्चो महाबलः ।
 स कथं निहतः पार्थैः क्षुद्रमत्स्यैर्यथा तिमिः ॥ ३२
 क्षिप्रहस्तश्च बलवान्दृढधन्वारिमर्दनः ।
 न यस्य जीविताकाङ्क्षी विषयं प्राप्य जीवति ॥ ३३

D₇ क्षौतेयान्; G₂ कौतियैः (for कौन्तेयः). ☞ Ca. d : अनर्हमाणः अनर्हो मानो यस्य । ☞ — ^a) Ś₁ अर्हत्स (for कर्मणस्). Ca. d cite कर्मणः.

31 ^a) Ś₁ K_{1.4} कर्माण-; D_{4.7.8} शिल्पेन (for कर्मानु-). S -वर्तते (for -जीवन्ति). — ^b) G₅ लोकः (for लोके). — ^c) G₁ M धृतिमान् (for सुकृती). T G₂₋₅ सत्यसंधः सत्यधृतिः. — ^a) M_{4.5} परैः (for कथम्). T G₂₋₅ श्रीकामैः स कथं हतः; M₃ श्रिया मे निहतः परैः.

32 ^b) B (except B₅) महारथः (for 'बलः'). — ^a) K₃ transp. स and कथं. — ^a) S transp. यथा and तिमिः.

33 ^a) Dn₂ भगवान् (for बलवान्). D₆ क्षिप्रं हतश्च भगवान् (sic); S क्षिप्रहस्तो महाबाहुर्. — ^b) T G₁₋₃ M दृढवर्मास्त्रिर्मभि (T G₂ 'भृ'त्; G_{4.5} दृढवर्माणि (G₅ 'कर्मारि-') वर्मभृत् (G₅ 'हृत्'). — After 33^{ab}, D_{4.7} ins.:

59* वा कथं निहतः पापै रणे ब्राह्मणयुगवः ।

[D₂ स (for वा).]

— G₁ M om. 33^{ad}. — ^c) S (G₁ M om) तस्य (for यस्य). K₂ B_{3.4} D_{1.2} विजयाकांक्षी (for जीविता). — ^a) Ca. d गोचरं; C_v विषयं (for विषयं).

34 D₃ om. 34. K₃ reads 34^{ab} twice. — ^a) K₂ (first time). 3 यं नो; K₂ (second time) यं नो; K₄ यद्वौ; D₈ यौ द्वौ; G₅ यद्वा (for यं द्वौ). K₄ D₇ S जहतुः (for जहतः). K₂ (first time) कणौ; K₂ (second time) शब्दो; K₃ कणौ (for शब्दो). — ^b) S जीवनाई (for 'मानं'). Ś₁ K (K₂ both times) Dn₁ D_{1.4.5.7} कथंचन (for कदाचन). — ^c) Ś₁ K_{1.2} ब्रह्मा च; K₄ ब्राह्मं च; K₅ D_{1.3.5.7.7} ब्राह्मयश्च; D_{2.5} ब्रह्मणो; D₂ ब्राह्मणश्च (hypermetric) (for ब्राह्मश्च). — ^a) T G₁₋₅ ज्याशब्दश्च; G₁ M धनुर्वीषो (for ज्याघो-

यं द्रौ न जहतः शब्दौ जीवमानं कदाचन ।
ब्राह्मश्च वेदकामानां ज्याषोषश्च धनुर्भुताम् ॥ ३४
नाहं मृष्ये हतं द्रोणं सिंहद्विरदविक्रमम् ।
कथं संजय दुर्धर्षमनाष्टृष्ययशोबलम् ॥ ३५

केऽरक्षन्दक्षिणं चक्रं सत्यं के च महात्मनः ।
पुरस्तात्के च वीरस्य युष्यमानस्य संयुगे ॥ ३६
के च तत्र तनुं त्यक्त्वा प्रतीपं मृत्युमाव्रजन् ।
द्रोणस्य समरे वीराः केऽकुर्वन्त परां धृतिम् ॥ ३७

C. 7. 301
B. 7. 9 41
K. 7. 9. 46

पश्च). D (except Dc1 D1.5; D2 om.) T G2-
धनुष्मतां (for धनुर्भुताम्). — After 34, N (S
missing) ins :

60* अदीनं पुरुषन्याग्रं हीमन्तमपराजितम् ।

[K1 अधीतं (for अदीनं). D2.5 om. the post
half.]

On the other hand, S repeats 7 after 34.

35 D2.5 om. from नाहं up to सिंह (in 35^b).
—^a) S Cd मन्थे; Ca मृष्ये (as in text). —^b) S
स हि लोकमयोत्स्यत. —^c) S को हि शक्नो (G1 M4
शक्नो) रणे जेतुम्. —^d) K1 अनावृष्ट्यं; K2 'वृष्यं'; K4
Dc1 D1.5 'वृष्यं'; Dn2 अप्रवृष्ट्यं; D6 अप्रवृष्ट्यं (for
अनावृष्ट्यं). K1-4 D1.2 महाबलं; D5 यथाबलं (for
यशोबलम्). — N (S2 missing) ins. after 35: T2
after 37^{ab} :

61* पश्यतां पुरुषेन्द्राणां समरे पार्षतोऽवधीत् ।

के पुरस्तादयुध्यन्त रक्षन्तो द्रोणमन्तिकात् ।
के नु पश्चादवर्तन्त गच्छतो दुर्गमां गतिम् ।

[T2 om. lines 1-2. — (L. 1) B5 संमुखे (for
समरे). — (L. 2) K1.3.4 lacuna; K2 D1 गच्छतं
दुर्गमां गति (for the post. half). — K2 D1 om. line 3.
— (L. 3) K1.3.4 om. the prior half. B4 के च;
Dc1 Dn D3 T2 के तु; D4.7.8 के तं (for के तु). B1
अयुध्यन्त (for अवर्तन्त). Dc1 गच्छतो; D6 गच्छतं (for
गच्छतो). S1 K1.4.5 D2.3.5.8 गच्छतं (K5 D2 'तो)
दुर्गमां गति; B5 गच्छतो दुर्गतिं गति; T2 गच्छतां दुर्बला
गति.]

On the other hand, S (T2 continuing) ins.
after 35 :

62* ब्रह्मकल्पोऽभवद्ब्राह्मे क्षात्रे नारायणोपमः ।

ब्रह्मक्षत्रे च यस्यास्तां वशे स्थानोरिवाखिले ।
सर्वान् हि मामकान्युद्धे सहाश्वरथकुञ्जरान् ।
बुधितिरस्य तपसा हतान्मन्यामहे कुरुन् ।

[(L. 1) T G2-5 भवेद्ब्राह्मे. — (L. 2) G2 M3 ब्रह्म-
क्षेत्रे. G1 M [अ]खिलं (for [अ]खिले). — (L. 3) T
G2.3.5 वीरान्; G4 वीरा (for युद्धे). — (L. 4) G5
भूताम् (for हतान्).]

36^a) B4 कक्षं (for चक्रं). —^b) B1 तु (for
च). S के सत्यं के च पृष्ठतः.

37^a) T G2.4 के तु; G2.6 के तु (for के च).
S1 K1-4 D1.4.7.8 G5 M3-5 तनुस्; K5 D2 धनुस्;
Dc1 D3 G1 M1.2 तनुं; Dn1 तनुस् (for तनुं).
— After 37^{ab}, T2 ins. 61*. —^c) G1 M शूराः;
Cv वीराः (as in text). —^d) D2 lacuna for के.
K5 B5 कुर्वति; B2 [s] कुर्वश्च (for ऽकुर्वन्त). K5 B1
Dn1 D5 परां गतिं; G2.5 पराजितं (for परां धृतिम्).
Cv कं कुर्वति (sic!) परां गतिं. — After 37, N (S2
missing) ins. .

63* कश्चिन्नैनं भयान्मन्दाः क्षत्रिया व्यजहन्नणे ।

रक्षितारस्ततः शून्ये कश्चिन्नैको हतः परैः ।

न स पृष्ठमरेच्छासाद्रेण शौर्यात्प्रदर्शयेत् ।

परामप्यापदं प्राप्य स कथं निहतः परैः ।

[(L. 1) S1 K1.2.5 D1 केचिन्नैनं; B1 कश्चिन्नैव;
B2.3 Dc1 कश्चिन्नैनं; B5 कश्चिन्नैनं; D5 कश्चिन्नैव;
D6 केचिन्नैव (for कश्चिन्नैनं). Dn1 तस्य हया (for नैनं भयान्).
S1 K1.2.4 D1 व्यजयन्; B Dc1 विजह्; D5 व्यहरस्
(for व्यजहन्). — (L. 2) K1 रक्षिताराम्. K5 तथा
(for ततः). S1 शून्याः; K1-3 D1 शूराः; K4 शूराः
(for शून्ये). K5 कश्चिन्नैको; Dn1 कश्चिन्नैको; D2 कश्चि-
न्नैनं; D5 कश्चिन्नैको (for कश्चिन्नैको). K1-4 D1 केचिन्नैके
हतः परैः (D1 'रे' (for the post. half). — After
line 2, D4.7.8 ins. :

64* यः स देवान्सगन्धर्वान्सयक्षोरगराक्षसान् ।

जेतुमुत्सहते द्रोणः स कथं निहतः परैः ।

— D7.8 om. lines 3-4. — (L. 3) K2 सं; K5
Dn2 D2.5 च (for स). S1 K1-4 Dn1 D1.5 इह; K5
D5 अव; Dn2 D5 अति; D5 इव (for अरेच). B1-4
न स (B2 च) पृष्ठमर (B1 'म' त्रासाद्; Dc1 न स पृष्ठम-
मित्राणां (for the prior half). S1 K1-3 Dn D1.3.5
द्रोणः; K4.5 द्रोणे (for रणे). B2 शौर्यं; Cv शौर्यात् (as
above). D4 द्रोणस्यैव (for रणे शौर्यात्). S1 K1.3.5
B5 Dn1 अ (K5 Dn1 प्र) दर्शयेत् (B5 'येत्'); K2.4 D1
अदर्शयन् (K4 'यः' (for प्रदर्शयेत्). — (L. 4) D4
पराम् (for पराम्). K5 अप्यापदां; Dn1 अयापदं (for

G. 7. 303
B. 7. 9. 43
K. 7. 9. 49

एतदार्येण कर्तव्यं कृच्छ्रास्वापस्तु संजय ।
पराक्रमेयथाशक्त्या तच्च तस्मिन्प्रतिष्ठितम् ॥ ३८

मुह्यते मे मनस्तात कथा तावन्निवर्त्यताम् ।
भूयस्तु लब्धसंज्ञस्त्वा परिप्रेक्ष्यामि संजय ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

९

वैशंपायन उवाच ।

एवं पृष्ट्वा स्रतपुत्रं हृच्छोकेनादितो भृशम् ।
जये निराशः पुत्राणां धृतराष्ट्रोऽपतत्क्षितौ ॥ १

तं विसंज्ञं निपतितं सिषिचुः परिचारकाः ।

जलेनात्यर्थशीतेन बीजन्तः पुण्यगन्धिना ॥ २
पतितं चैनमाज्ञाय समन्ताद्भरतस्त्रियः ।

अप्यापदं). B₃ ४ प्राप्तः (for प्राप्य). K₃ B (except B₁) D (except D₂ D₃) transp. कथं and स. K₃ निहितः. D₂ 1 शरैः; D₁ परः (for परैः).]

38 G₃ om. 38. — ^b) G₂ कृच्छ्रेषु (for कृच्छ्रासु). — ^c) B₁ s. 4 यथाशक्ति; B₂ यथा शान्तं (for यथा-शक्त्या). S (G₃ om.) यथा (G₁ M यद्यथा; hyper-metric) शक्ति च युज्येत द्विषद्भिः स्वांश्च पालयेत् (G₃ 'यन्'). — T G₁-4 M ins. after 38; G₃ after 37 :

65* कश्चिन्नैनं भयात्कुद्वाः पार्येभ्यः प्रददू रणे ।

गोप्तृभिस्तैः समुत्सृष्टः कश्चिन्नैष परैर्हतः ।

पृष्ट्युत्तं हि पद्यामि निम्नन्तमिव ब्राह्मणम् ।

वार्यमाणं रणे तात द्रौणिनामिततेजसा ।

[G₃ om. line 1. — (L. 1) T G₂-4 कश्चिन्नैन. G₁ M प्रजहू (for प्रददू). — (L. 2) G₃ ४ गोत्रभिस् (for गोप्तृभिस्). G₁ 2 समुत्सृष्टं. — (L. 3) G₁ M च; G₃ प्र- (for हि).]

39 ^a) K₁-3 D₁ दहते (for मुह्यते). D₄ 7. 8 चैव (for तात). — ^b) K₃ कथा; B₄ D₂ कथं (for कथा). D₃ कथ्यतां च; D₃ कथं तात (for कथा तावन्). B₄ G₃ निवार्यतां (for निवर्त्यताम्). D₄ 7 दहते मे मनो भृशं; S (except G₃) मा तावन्किंचिदु-च्यतां. — After 39^a, D₄ 7. 8 ins.:

66* क्षणमेकमहं सूत न शक्यामीति जल्पितुम् ।

— ^a) D₄ 7. 8 च (for तु). K₁ [अ]लब्ध- (for लब्ध-). B₄ 5 D₂ संज्ञं; D₂ 1 संज्ञास् (for संज्ञस्). K₃ B D₁ D₂ D₃ 7 त्वां; D₃ तां; S सन् (for त्वा). D₂ 5 D₃ भूयस्त्वां लब्धसंज्ञत्वात्. — ^d) K₁ 2 B₃ D₂-4 6. 8 G₃ परिप्रेक्ष्यामि; K₃ D₃ 'वक्ष्यामि (for 'प्रक्ष्यामि).

Colophon: Ś₂ missing. — Sub-parvan: B₁ द्रोणाभिषेक. — Adhy. name: Ś₁ K₁-3 D₂ 1 D₁ एत-राष्ट्रप्रश्नः; K₃ D₂ 5 एतराष्ट्रचिन्ता; D₂ D₃ 6 एत-राष्ट्रपरिदेवनं (D₃ 'वेदनं'); D₄ एतराष्ट्रचिन्ताध्यायः; G₁ M₁ 2 एतराष्ट्रशोकः. — Adhy. no. (figures, words or both): K₂ 3 B₁ 2 D₂ 1 D₂ 8 S 8 (as in text). — Śloka no.: D₂ 1 73.

9

✎ This adhy. is missing in Ś₂ (cf. v. l. 7. 1. 1).

1 ^a) D₄ उक्त्वा तु (hypermetric); D₇ 8 उक्त्वा (for पृष्ट्वा). — ^b) K₃ तत् (for हत्). D₃ आवृतो (for अदितो). D₂ 1 D₄ 7. 8 हृदि (D₂ 1 तस्थौ) शोका-दितो भृशं. — ^c) D₄ 7. 8 आशां (D₇ 8 'शा' निराशी-कृत्वा तु).

2 ^a) D₄ 7. 8 तु पतितं (for निप^a). — ^b) K₁ 5 B D₁ D₂ D₃ 2 T G₂ 3 परिचारिकाः (for 'चारकाः). — ^c) B₁ 2. 5 D₂ 1 D₃ T G₂-4 जलेनात्यंतशीतेन; B₂ (marg.) व्यजनेनाप्यर्थः. — ^d) K₁ जीविताः; K₄ जीवंतः; B₄ 5 D₁ D₂ G₃ 5 वीजंयः; D₂ 3 व्यजंतः; D₃ वीज्यंतः; D₄ जीवंतः; D₅ वीज्यंतं; D₆ वीज्य तं; T G₃ 4 जीवंयः (for वीजन्तः). B₁-3 वीजयंतः (B₃ 'त्यः) सुगंधिना.

3 ^a) K₃ B₃ D₁ D₂ D₃ 5. 7. 8 चैवम्; G₁ M₁ 2 च तम्; G₃ 4 चैकम् (for चैनम्). B₄ D₂ आलोच्य; D₁ आस्थाय (for आज्ञाय). — ^b) T G₂-5 समस्ता (for समन्ताद्). D₄ हृदतस् (for भरतः). — ^c) K₃ परिबोद्धुं (for 'ववुर). K₁ 4 D₄ महाराजः; K₂ 'रा-जन्; B₃ S 'त्मानं (for 'राजम्). — ^d) K₁ स भृशं;

C. 7. 316
B. 7. 10. 11
K. 7. 10. 11

दान्तं बहुमतं लोके के शूराः पर्यवारयन् ॥ १०
के दुष्प्रधर्षं राजानमिष्वासवरमच्युतम् ।
समासेदुर्नरव्याघ्रं कौन्तेयं तत्र मामकाः ॥ ११
तरसैवाभिपत्याथ यो वै द्रोणमुपाद्रवत् ।
तं भीमसेनमायान्तं के शूराः पर्यवारयन् ॥ १२
यदायाजलदप्रख्यो रथः परमवीर्यावान् ।
पर्जन्य इव बीभत्सुस्तमुलामशनिं सृजन् ॥ १३

विनं; Dc1 -धरक्षितं; D2 -वररक्षिणं; D4 -वरसं**;
T Gs-5 -परिरक्षितं (for -वररक्षितम्). B5 इष्वासधर-
मच्युतं; Dn2 D3 इष्वस्त्र (Dn3 काष्टासु)वरमच्युतं. —^a)
D2 दान्तं; D4 वृत्तं (for दान्तं). G1. 2. 5 M transp.
बहुमतं and लोके. T Gs 4 दान्तं लोके मतं द्रोणं. —^d)
D3 शूराः के (by transp.). B Dc1 Dn1 त (B5 स)-
मवारयन् (Dc1 'यत्') (for पर्यवारयन्). T1 Gs. 4 अन्यः
कस्तमपावुदत्; T2 G1. 2. 5 M कस्तं द्रोणाद (G2. 5 'णम)-
पावुदत्.

11 K2 om. (hapl.) 11-12. K4 om. 11 (cf. v. l. 10). —^a) Dn1 दुष्प्रधर्षं; D5 दुष्प्रधर्षं (for दुष्प्र-
धर्षं). D5 महाराज (hypermetrio) (for राजानम्).
—^b) Dn1 D2. 8. 7. 8 इष्वस्त्र (for इष्वास). K5 B4. 5
Dn1 D2. 5. 7 -धरमच्युतं; B1 -वरमुत्तमं; B1. 3 Dc1
-धरमुत्तमं; D5 -धररक्षितं (for -वरमच्युतम्). —^c)
Dc1 तमालेदुर; D5 समापेदुर (for समापेदुर). Dn1
नरव्याघ्राः. —^d) B1 यत्र; D5 अत्र; D5 अमु (for
तत्र). S मदीया वै युधिष्ठिरं.

12 K2 om. 12 (cf. v. l. 11). K4 om. 12^a (cf.
v. l. 10). —^a) D4 त**व. Ś1 B1 D2 T2 G2-4
[अ]भिपत्याथ; K1 D1. 3 'पत्या च; B2. 3 Dc1 'पत्याशु;
B4 'पत्यास्तु (for 'पत्याथ). D1 तरसैवाभिपत्याथ. —^b)
B (except B4) उपायामत्; G5 अपाद्रवत् (for उपा-
द्रवत्). Ś1 K1. 8 Dc1 D1. 4. 7. 8 दृष्टिमान्स्वसंगरः (K1
'संगराः; D1 'सागरः) (= 9^c); D5 युद्धे द्रोणमुपाद्रवन्.
— After 12^a, Ś1 K1. 3. 4 B1. 2. 3 (last two marg.). 5
Dc1 (marg.) Dn2 D1. 3. 6 ins.:

67* यः करोति महत्कर्म शत्रूणां वै महाबलः ।

महाकायो महोत्साहो नागायुतसमो बले ।

[(L. 1) B1. 3 यत्; D5 lacuna (for यः). D5
महाहवे (for 'बलः). — (L. 2) D5 महामायो (for महो-
त्साहो). K4 D5. 6 बली (for बले).]

—^a) B (except B5) Tc1 S दीराः (for दूराः).

ववर्ष शरवर्षाणि वर्षाणि मघवानिव ।

इषुसंवाधमाकाशं कुर्वन्कपिवरध्वजः ।

अवस्फूर्जन्दिशः सर्वास्तलनेमिस्वनेन च ॥ १४

चापविद्युत्प्रभो घोरो रथगुल्मबलाहकः ।

रथनेमिघोषस्तनितः शरशब्दातिबन्धुरः ॥ १५

रोषनिर्जितजीमूतो मनोऽभिप्रायशीघ्रगः ।

मर्मातिगो बाणधारस्तुमुलः शोणितोदकः ॥ १६

13 Gs damaged. —^a) B1 यदियाज्; D4. 7. 8
यथा वै; S स यदा (for यदायाज्). Ś1 K4. 5 Dn 5-
(Ś1 Dn2 ज)वनप्रख्यो; K1-8 प्रवरप्रख्यो (K1 'क्षो);
B5 D5 जलदप्र (B5 'प्रे)क्षो; D5 पवनिप्रख्यो (for जल-
दप्रख्यो). D5. 6 यदायालचलप्रख्यो. —^b) K4 रथं;
Dn2 D5. 6 रथी (for रथः). T G1-4 M रथघोषेण;
Gs रथघो** (for रथः परम-). —^c) Dn1 D5. 8 तुम-
लाम्. K3. 4 B2. 3. 5 Dc1 Dn1 D1. 5. 8 T1 G2. 5 अशनी
(for 'निं). B5 इव; D5. 8 वचन् (for 'स्व'). Dn2
D5. 6 तुमुलाशनिमुत्सृजन्; D4 तु**मशनी सृजन्; M5-5
तुमुलाशनिनिस्वनः.

14 ^a) B Dc1 S विसृजन् (for ववर्ष). B (except
B5) Dc1 Dn1 (marg.). n2 D1. 3. 6 -जालानि (for -व-
र्षाणि). —^b) D2. 7 lacuna; D5 ववर्ष (for वर्षाणि).
D5 मघवानिव निलशः; G5 वर्षाणीव पुरंदरः. — N (Ś2
missing) T1 read 14^{ad} after 18. —^c) B1 व्यस्फूर्जन्तं;
D5 अवस्फूर्जन्; T Gs. 4 अवास्फूर्जन्; G2. 5 अवास्फूर्जन् (for
अवस्फूर्जन्). —^d) K5 B5 D5. 5. 6 वै (for च). Dn2
तलास्त्रेमिस्वनेन वै; G5 रथनेमि****.

15 ^a) S महावेगो (M5 'गा' (for -प्रभो घोरो).
—^b) T G2. 4. 5 M5. 4 रथवृद्धः; G1 M1. 2. 5 रथवृद्ध-
(for रथगुल्म-). G2 M1. 2. 5 -बलाहकः. —^c) Hyper-
metric. K1-8 रथानां घोषस्तनितः; K4. 5 B5 Dc1
Dn1 D1. 3. 6 स (D2 सु) 'नेमिघोष'; Dn2 रथघोषनिं;
D3 रथनिर्वोष'; D4 रथनेमिघोषांश्च (submetric); D5
रथनेमिघोष[स्त्र]नो घोराः; D7. 8 रथनेमिघोषांश्च; S नेमि-
स्वनाभिस्तनितः. —^d) Ś1 शरशब्दोति. Dn2 -बन्धुरः;
D4. 7. 8 -दुर्धरः (for -बन्धुरः). S क्षुर (G5 क्षुद्रः; M5
पुरः; M4. 5 क्षुर) संघातनिस्वनः.

16 ^a) Ś1 K5 D5 G1. 2. 5 M रोषनिर्मि (Ś1 'दि')तः;
K1 बाषाणामतः; Dn2 D5. 6 T Gs. 4 रोषनिर्मुक्तः; D4.
7. 8 रोषनर्दितः (for रोषनिर्जित-). B (except B1) रोषा-
निलसमुद्धतो. —^b) S -सर्वगः. —^c) K B Dc1 Dn1

सप्लावयन्महीं सर्वा मानवैरास्तरस्तदा

गदानिधनितो रौद्रो दुर्योधनकृतोद्यमः ॥ १७

युद्धेऽभ्यपिञ्चद्विजयो गार्ध्रपत्रैः शिलाशितैः ।

गाण्डीवं धारयन्धीमान्कीदृशं वो मनस्तदा ॥ १८

कच्चिद्गाण्डीवशब्देन न प्रणश्यत वै बलम् ।

यद्धः स भैरवं कुर्वन्नर्जुनो भृशमभ्यगात् ॥ १९

कच्चिन्नापानुद्द्रोणादिषुभिर्वो धनंजयः ।

वातो मेघानिवाविध्यन्प्रवाञ्शरवनानिलः ।

C. 7. 328
B. 7. 10. 23
K. 7. 10. 23

D₂ G₁ बाणधरस्; D₂ 'सारस्; T G₂. 4 क्षुराधारस्;
G₃ क्षुरधारा- (for बाणधारस्). G₅ M मर्मातिगधुर-
ध (G₅ M₁. 2 'घा'रस्. — ^d) D₁ D₂ D₃. 5. 7. 8
तुमलः (for तुमुलः). D₁ शोणितोदकैः (for 'दकः).

17 ^a) B₂. 4 संपूरयन्; D₂ सं*तयन् (for संप्लाव-
यन्). K (except K₁) महीं सर्वा; B D₁ D₂ D₃. 5
G₁. 2. 5 M दिशः सर्वा; D₂ महीं कृत्वां (for महीं
सर्वा). T G₂. 4 दिशश्च प्रदिशः सर्वा. — ^b) S (except
G₂) आस्तुगोत् (for आस्तरस्). K₅ D₂ D₃ तथा;
B D₁ D₂ D₃. 4. 6-8 S महीं; D₅ यथा (for तदा).
— ^c) Ś₁ K B₅ D₂ D₃. 5. 6 गदानिल (K₅ B₅ 'निल-
स्; K₅ 'भ्यस्; D₂ 'सितस्; D₂. 5 'भित्स्)नितो रौद्रो;
B₁-4 D₁ भीमनिल (B₁. 4 'स्व)नितो रौद्रो; D₂. 7. 8
पदातिस्निते रौद्रे. — ^d) B D₁ D₂ D₃. 4. 6. 7 'पुरो-
गमान् (for 'कृतोद्यमः). — For 17^{ed}, S subst.:

68* गदासावद्युक्तालल शान्नवाणां भयंकः ।

[G₁ M 'विष्को रौद्रः; G₅ 'त्कलितः (for 'त्कलिलः).]

18 ^a) K₅ D₂ D₃. 5. 7. 8 यदा; D₁ यदो (for
युद्धे). D₂ D₃ [अ]भिर्षिचद् (for 'भ्यपिञ्चद् K₅
विजयं. S युद्धेभिवर्षन्कैतियो. — ^b) Ś₁ K₅ गार्ध्रपक्षैः;
K₁ गाद्रपक्षैः; K₂ गाद्रपक्षैः; D₁ गार्ध्र पत्रैः; D₂ गार्ध्र पत्रैः;
T₁ G M गृध्रपत्रैः (for गार्ध्रपत्रैः). K₅ B₂ D₂ D₃.
7. 8 शिलाशितैः. — ^c) K₅ गांजीवं. D₅ धारयत्. T
G₂-5 धनुरादाय; G₁ M धनुरायच्छत् (M₂ 'च्छन् (for
धारयन्धीमान्). — ^d) Ś₁ K₁. 3 कीदृशो. Ś₁ K₁-8 वै
(for वो). B₁ तथा (for तदा). S क तदा प्रत्यव-
स्थितः. — After 18, N (Ś₂ missing) T₁ read 14^{ed}.
Ś₁ K B D₁ D₂ D₃. 5. 6 T₁ ins. after 14^{ed}; D₂. 7
after 20^{ed}:

69* यदायात्कथमासीद्वस्तदा पार्थ समीक्ष्य ह ।

[B₂ D₁. 2 आसीत्; T₁ आनीत्वा (for आसीद्वस्). D₇
यदा*त्कथमासीद्वस् (for the prior half). Ś₁ सनः;
K D₂ D₃. 5 मनः; D₅ तथा (for तदा). K₅ समीक्ष
ह; B₁. 8-5 D₁ अवे (B₂ 'वे)क्ष्य ह; B₂ D₂ D₃. 8
समीक्ष्य तं; D₂ D₃. 6 समीक्ष्य तु; D₇ समीक्षतां (for
समीक्ष्य ह). T₁ मनः सर्वं महीक्षितां (for the post.
half).]

19 D₂. 7. 8 om. 19^a-20^b. — ^a) K₁. 2 D₁ T
कश्चिद्. K₅ गांजीव-. — ^b) D₂ om. न. K₁. 2. 4
वो (for वै). Ś₁ प्रणश्येत् वो; K₅ D₁ S' प्रणश्यति मे
(K₅ D₁ वै); B₁-3. 5 प्राणश्यत वै (B₅ तद्) (for प्रण-
श्यत वै). K₅ प्रणेण्यन्नस्व वै बलं; D₂ न प्रीणतस्तेन वै
बलात् (hypermetric); D₅ प्राणस्तस्व वै बलात् (sub-
metric). — ^c) K₅ G₁-4 M यदा; D₁ युद्धं; T
यथा (for यद्धः). B₅ सु; T₁ च; T₂ G₁. 3-5 M वो
(for स). — ^d) G₂ भयम् (for भृशम्). Ś₁ K
B₁ 5 D₁ D₂ 5 6 अन्वया (Ś₁ D₅ 'गा'त्; B₁-8 अभ्य-
यात्; D₂ D₃ अन्वियात्; D₂ D₃ सुंचति; T
G₂-5 M₂-5 अत्यगात् (for अभ्यगात्). — After 19,
S reads 20^{ed}.

20 D₂. 7. 8 om. 20^{ab} (cf. v. 1. 19). — ^a) K₁. 2
कश्चिन्. K₁-4 द्रोणम्; B₁. 2. 4. 5 D₂ D₃. 8 प्राणान्;
G₅ द्रोणान् (for द्रोणाद्). B₅ D₂ D₃ कच्चिन्नापानु-
(B₅ 'गाधु; D₅ 'पानु)दत्त्रा (D₅ 'दन्त्रा)गान् (D₂
'णात्); D₁ कच्चिद्धरेषुदन्त्राणान्; D₂ कच्चिन्नापानुदन्त्रा-
णान्; D₅ कच्चिन्नापानुदन्त्राणान्. — ^b) Ś₁ K₁-3 D₂
वा; D₂ यो (for वो). — After 20^{ab}, S ins.:

70* वायुर्मेघानिवादित्याद्द्रेणूनिव महाबलः ।

— S reads 20^{ed} after 19. — ^a) D₂ इवाविध्य; D₅. 6
इवाविध्य (for इवाविध्यन्). — ^d) K₁. 2 प्रवन्; K₅
प्रावाञ्; D₂. 8 प्रावात्; D₂. 6 प्रायात्; D₅ प्रावपन्
(hypermetric) (for प्रावाञ्). K₅ सर- (for शर-).
B₂ (marg.) बलानिव (for 'वनानिलः). B₁. 8-5 प्रावा-
च्छ (B₅. 5 प्रावाञ्श-; B₂ स्वावाञ्श)रबलानि च; B₂
प्रावाच्छरबलेष्विव; D₁ प्रावाच्छरगणानिव; D₂ D₃
प्राया (D₅ 'वा)च्छरवनानिलः (D₅ 'निव); D₇ प्रावाञ्श-
वरानिलः; S बलवान्भीमविक्रमः. — After 20^{ed}, D₂. 7
ins. 69*, while S ins.:

71* को हि शक्तो रणे जेतुं मानवः पार्थमीक्षितुम् ।

— ^a) K₅ गांजीव-; D₇ गांजिव-. — ^c) B₅ D₁. 2 T₂ G₂
रणे (for नरः). Ś₁ B₅ D₁ T₂ G₂ नरो (for रणे).
— After 20, N (Ś₂ missing) ins.:

72* यमुपश्रुत्य सेनाग्रे जनः सर्वो विदीर्यते ।

[K₅ B₁. 8 D₂ D₃ उपाश्रु (K₅ D₂ 'श्रि)त्; D₇. 8

7. 329
7. 10. 24
7. 10. 24

को हि गाण्डीवधन्वानं नरः सोढुं रणेऽर्हति ॥ २०
यत्सेनाः समकम्पन्त यद्वीरानस्पृशद्भयम्
के तत्र नाजहुर्द्रोणं के क्षुद्राः प्राद्रवन्भयात् ॥ २१
के वा तत्र तन्स्यक्त्वा प्रतीपं मृत्युमात्रजन् ।
अमानुषाणां जेतारं युद्धेष्वपि धनंजयम् ॥ २२
न च वेगं सिताश्वस्य विशक्ष्यन्तीह मामकाः ।

अपाश्रित्य. B₅ व्यशीर्यते; Dn₁ विमुह्यति; D₄ विशीर्यति;
D₇ ८ विशीर्यते (for विदीर्यते).]

21 ^a) K₅ यत्सैन्यं; B₅ ४ यच्छूराः; Dn₁ के सैन्याः;
G₁ M₁ २ यः सेनाः (for यत्सेनाः). Dn₂ समकंपन्तः.
D₃ तं सेनां सम धर्षतं; D₇ ८ तं च (D₇ om. च) सेना-
समर्षतं. — ^b) M₃-५ वीरान् (for वीरान्). D₂ ६ G₈
आस्पृशद्; D₅ G₄ आस्पृशन्. G₅ भयात्. Dn₁ के
धीरा नास्पृशन्भयं; D₄ ७ के वीरा ना (D₄ स्प) स्पृशन्भ-
यात्. — D₈ om. (hapl.) 21^{cd}; G₄ om. 21^e-22^d.
) B₁-४ D₁ तदा (for तत्र). B₁-४ Dn₂ D₈ S
(G₄ om.) न जहुर (for नाजहुर). — ^d) K₁ क्षुद्रः
प्राद्रवद्.

22 G₄ om. 22 (cf. v. l. 21). B₁ reads 23 twice.
B₁-४ D₁ transp. 22^{ab} and 22^{cd}. — ^a) D₄ ७ ८ च
(for वा). B₁ (second time) नृपं; Dn₂ D₈ ६
G₂ ३ तनुं; T M₁ २ ४ तन्सु (for तन्सु). — ^b) B₁
(second time) मन्युम्. ^c) B₂ (also as in text), ३ ४
D₁ प्रतीपं तमथाव्रजन्; Cv as in text. — ^d) Cv
अमानुषाणां जा[ज्ञा]तारं. — ^e) B₁-४ D₁ प्रधनेषु (for
युद्धेष्वपि). S₁ धनुर्मुतां; K₁-४ D₁ गतस्यर्थं; Dn₂
धनंजयः; D₅ हि निर्भयं (for धनंजयम्); Cv as in text.

23 Dn₂ om. (hapl.) 23^a-24^b. — ^a) D₄ ७ ८ हि;
S वै (for च). — ^b) K₈ B₅ D₂ T₁ विसहिष्यन्ति;
K₃ विपेक्षन्तीह; D₄ ८ सहिष्यन्तीह; D₅ विषक्षं; D₆
प्रसह्यं; T₂ G M₂-५ प्रसहिष्यं (G₃ ४ 'व्य')ति; M₁ प्रति-
सह्यन्ति (for विशक्ष्यन्तीह). K₁-४ Dn₁ D₁ T G₁-४
M₂-५ मानवाः (K₁ 'वः') (for मामकाः). — ^c) K₅
गांजीवस्य; D₇ गांजिवस्य. — ^d) K₂ ३ ५ B₅ Dn₁ D₁.
२ ४ ७ ८ T₁ G₁ M₂ ४ निःस्वनं. B₁-४ D₁ पर्जन्यनिनदो-
पमं; T₂ G₂-५ प्राद्रवज्ज (G₅ 'वज्ज')लदस्वनं.

24 Dn₂ om. 24^{ab} (cf. v. l. 23). K₁ om. 24^a.
— ^a) D₄ ७ ८ स्वयं; T G₄ ४ यत्र (for यस्य). S₁
K₃ ३ दिव्याकर्मत्रतंत्रज्ञो; G₁ ३ M विष्वक्सेनश्च (G₃
'नोस्') संवेता; G₅ विष्वक्सेनस्य संवाचं. — ^b) B D₁

गाण्डीवस्य च निर्घोषं प्रावृद्धजलदनिखनम् ॥ २३
विष्वक्सेनो यस्य यन्ता योद्धा चैव धनंजयः ।
अशक्यः स रथो जेतुं मन्ये देवासुरैरपि ॥ २४
सुकुमारो युवा शूरो दर्शनीयश्च पाण्डवः ।
मेधावी निपुणो धीमान्युधि सत्यपराक्रमः ॥ २५
आरावं विपुलं कुर्वन्व्यथयन्सर्वकौरवान् ।

D₁ ३ ६ यस्य योद्धा; Dn₁ योद्धा यस्य; S यत्र योद्धा
(for योद्धा चैव). B₁ धनुर्धरः (for धनंजयः). — ^c)
D₄ न शक्यः (for अशक्यः). K₁ स रणे; K₂ D₇ ८
समरे (for स रथो). S जजयं तं (G₁ M अजेयं तं)
रथं मन्ये. — ^d) Dn₂ D₈ सर्वैर (for मन्ये). D₇
om. देवासुरैरपि. S देवैरपि सवासवैः.

25 D₁ om. 25. G₁ M read 25 for the first time
after 7. — ^a) Dn₂ स (for सु-). S (except G₅)
वीरो (for शूरो). — ^b) K₁ lacuna. S₁ K₄ D₁ दर्श-
नीयो मनोहरः; K₂ ८ दर्शनीयोतिसौमगः. — ^c) D₁
नकुलो (for निपुणो). G₁ M (all first time) धीमान्
(for धीमान्). — ^d) S (G₁ M all both times) युद्धे
(for युधि). K₅ D₅ दृष्ट- (for सत्य-). — After 25,
G₅ ४ ins. 73*.

26 With 26^{ab}, cf. 76*. B₅ reads 26 on marg.
G₅ ४ transp. 26 and 27. — ^a) G₅ ४ विपुलं (for
विपुलं). — ^b) D₄ व्यथ*न्. K₂ सर्वसैनिकान्; B
D₁ कौरवाग्रणे; G₃ ४ भैरवाग्र (G₄ 'वं र')णे (for सर्व-
कौरवान्). — After 26^{ab}, S₁ K₂ D₁ read 33 for
the first time, repeating it in its proper place;
while K₁ ३ ४ read 33 after 26^{ab}, repeating 33^{cd}
in its proper place. — ^c) B D₂ ७ द्रोणं (for धी-
मान्). D₁ यदा गावराणे द्रोणं; Dn₁ यदावात्तं नकुलं
द्रोणं (hypermetric); D₄ यदायावृत्पकुलो द्रोणं (sic);
G₅ ४ यदाभ्ययात्तदा द्रोणं. — ^d) G₅ ४ वीराः (for
शूराः). B₁ २ ४ D₁ Dn₂ G₄ तमवारयन् (for पर्यं).
— T G₁ २ ५ M subst. for 26; G₂ ४ ins. after 25 :

73* तं रथानां वरं वीरं सदा युद्धेषु दुर्मदम् ।

नकुलं पाण्डवश्रेष्ठं के वीराः पर्यवारयन् ।

[(L 1) T G₅-५ रथं (for वरं). G₂ रथिनां रथिनं
वीरं (for the prior half). Cv cites the prior half
as above. G₂-५ दुर्मदं (for दुर्मदम्). — (L 2) G₁
पाण्डवं (for पाण्डव-). M₄ ये (for के). G₄ प्रसवारयन्.]

यदायान्कुलो धीमान्के शूराः पर्यवारयन् ॥ २६
 आशीविष इव क्रुद्धः सहदेवो यदाभ्ययात् ।
 शत्रूणां कदनं कुर्वन्नेतासौ दुर्जयो युधि ॥ २७
 आर्यव्रतममोषेषु ह्रीमन्तमपराजितम् ।
 द्रोणायामिमुखं यान्तं के शूराः पर्यवारयन् ॥ २८
 यः स सौवीरराजस्य प्रमथ्य महतीं चमूम् ।
 आदत्त महिषीं भोज्यां काम्यां सर्वाङ्गशोभनाम् ॥ २९

सत्यं धृतिश्च शौर्यं च ब्रह्मचर्यं च केवलम् ।
 सर्वाणि युयुधानेऽस्मिन्नित्यानि पुरुषर्षभे ॥ ३०
 बलिनं सत्यकर्माणमदीनमपराजितम् ।
 वासुदेवसमं युद्धे वासुदेवादनन्तरम् ॥ ३१
 युक्तं धनंजयप्रेष्ये शूरमाचार्यकर्मणि ।
 पार्थेन समसत्त्वेषु कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ३२
 वृष्णीनां प्रवरं वीरं शूरं सर्वधनुष्मताम् ।

C. 7. 342
B. 7. 10. 27
K. 7. 10. 27

27 B₄ D₅ om (hapl) 27-28; K₅ reads the same on marg. G₄ transp. 26 and 27. — ^a) K₅ आशीविषम्. D₄ 7. 8 आशीविषमिव क्रुद्धं. — ^b) D₂ D₅ यदा (D₅ 'द')भ्यगात्; T यदा (T₁ 'द')भ्यधात्; G₁-4 M यद (G₂ 'म')भ्ययात् (for यदाभ्ययात्). K₅ D₁ 8 सहदेवं समागतं (D₁ 'त:'); D₄ के शूराः पर्यवारयन्. — After 27^{ab}, D₄ ins.:

74* सहदेवं समायान्तं परसेनाविदारणम् ।

— K₄ om. 27^c-28^d. — ^c) Ś₁ transp. शत्रूणां and कदनं कुर्वन्. K₅ D₄ 7. 8 कतुं (for कुर्वन्). B₅ D₂ D₄ 8 कदनं (D₂ वधं) करिष्यन्शत्रूणां (hypermetric); D₂ करिष्यन्कदनं तत्र. — ^d) D₂ श्वेताश्वो (for जेतासौ). K₅ D₄ 7. 8 जेतारमपराजितं; B₁-3 D₅ रणे जेता सुदुर्जयः; B₅ जेता शत्रुजयो युधि. — For 27^{ad}, S subst.:

75* अमोघबाणः सिद्धेषु शत्रुभिर्मुञ्चि दुर्जयः ।

[G₁ M₂-5 युद्धः (for युधि).]

28 K₄ B₄ D₅ G₄ om. 28 (for K₄ B₄ D₅, cf. v. l. 27). K₅ reads 28 on marg. B₅ reads 28^{ab} on marg. — ^a) K₅ D₅ आर्यवृत्तम्; D₅ अर्यव्रतम् (for आर्यव्रतम्). — For 28^{ab}, T G₁ 2. 5 M subst.:

76* आरावं तुमुलं कुर्वन्मथयन्मैरवं रणे ।

[Cf. 26^{ab}. T G₁ M₄ 3 व्यधयन्; M₁ 2. 5 व्यधयद्.]

— ^a) D₂ [अ]भिमुखे; D₁ विमुखं. D₂ D₄ 8 सहदेवं तमा (D₂ 'था')यां (D₅ 'या')तं; T G₁ 2. 5 M यदा (G₂ 'द')भ्ययात्तदा द्रोणं. — ^d) T G₁ 2. 5 M वीराः (for शूराः). B₅ समवारयन्; D₁ पर्यवारयन्; T₁ G₂ 5 तमवारयन् (for पर्यवारयन्).

29 D₁ 8 om. 29^{ab}. — ^a) T₁ यस्य (for यः स). K₅ सः; B D₅ D₂ D₄ 6 तु; G₁ M₁ 2 च (for स). — ^b) S प्रसह्य (for प्रमथ्य). — ^c) B₅ D₅ आददे (for आदत्त). K₅ B₁ 2. 4. 5 D₅ D₂ 8

भोज्यां; B₅ भोज्यः; D₂ 1 भार्या; G₅ काम्यां (for भोज्यां). — ^d) K₅ काशां; D₄ 8 काद्यां; D₁ काल्यां; T G₄ 4 कन्यां; G₅ भोज्यां (for काम्यां). D₅ -भूषणां (for -शोभनाम्).

30 ^a) B (except B₂) धृतिं (for धृतिश्च). K₄ D₅ वीर्यं (for शौर्यं). — ^b) B₄ वाक्ये माधुर्यंकेवलं. — ^c) D₄ 7. 8 युध्यमाने (for युयुधाने). Ś₁ K₁ 8 D₅ 8 स (for सस्मिन्). — ^d) K₄ 5 D₂ D₁ M₄ 4 पुरुषर्षभं (for 'र्षभे').

31 B₄ om. 31^{ab}.) K₁-4 D₁ चन्विनं (for बलिनं). K₅ D₂ 5 सवकमाणम्; B₂ 8 सत्यमाणम्; D₅ श्रुतकर्माणम् (for सत्यक*). Ś₁ घनिनं गुरुकर्माणम्. — ^b) T G₂-4 अभीतम्; G₅ अहीनम् (for अदीनम्). — After 31, S reads 37^{ab} for the first time, repeating it in its proper place.

32 S om. 32^{ab}. — ^a) D₂ 1 धनंजये (for 'जय-'). B₅ -प्रह्यं; D₂ 8 -प्रेष्यं; D₁ -प्रेष्ये; D₄ 7 -हिते; D₅ -प्रेष्यौ (for -प्रेष्ये). D₅ युक्तं धनुर्धरं पश्येत्. — ^b) D₄ lacuna for यैक. — For 32^{ab}, B₁-4 D₅ subst.:

77* धनंजयोपदेशेन श्रेष्ठमिष्वस्त्रकर्मणि ।

— ^d) T G₁-3. 5 M₁ 2 कथं; M₂-5 के तं (for कस्तं). G₁ 5 M सवारयन्. K₅ यशसा विक्रमेण च (= 33^{ad}).

33 Ś₁ K₅ D₁ read 33 for the first time, after 26^{ab}; while K₁ 2. 4 read 33 after 26^{ab}, repeating 33^{ad} here. D₅ repeats 33^{ab} after 42. — ^a) K₄ D₁ (first time) कुरुणां (for वृष्णीनां). K₅ B₅ D₂ D₄ 5 G₂-4 शूरं (for वीरं). — ^b) Ś₁ (both times) K₃-5 D₅ 6 (second time) मुखं; K₁ 2 (second time) D₁ (first time) मुखं; B₁ 2 D₅ 1 श्रेष्ठं; B₅ D₂ D₄ 8 वीरं; D₅ (first time) वरं; D₁ lacuna (for शूरं). B₁-4 D₅ -चतुर्भूतां. — ^c) K₁ समशस्त्रेषु; B₁ M₂-5 समसत्त्वेषु. — ^d) D₄ 7. 8 यः समो (for

1. 342
7. 10. 37
7. 10. 37

रामेण सममस्त्रेषु यशसा विक्रमेण च ॥ ३३
सत्यं धृतिर्दमः शौर्यं ब्रह्मचर्यमनुत्तमम् ।
सात्वते तानि सर्वाणि त्रैलोक्यमिव केशवे ॥ ३४
तमेवंगुणसंपन्नं दुर्वारमपि दैवतैः ।
समासाद्य महेश्वासं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ३५
पाञ्चालेषूत्तमं शूरमुत्तमाभिजनप्रियम् ।
नित्यमुत्तमकर्माणमुत्तमौजसमाहवे ॥ ३६

यशसा). S₁ K₁ (both first time). 2 (both times).
s. 4 D₁ (last three first time). 5 कस्तं द्रोणाद्वार (K₁
'द'यत्.

34 " D₂ s सत्त्वं (for सत्यं). B D₁ D₁ 2. 4. 7. 8
मतिः; D₈ मनः (for दमः). D₁ मतिस्थैर्यं; S च
शौर्यं च (for दमः शौर्यं). — ^b K₁ 4 M (M₈ inf.
lin.; also as in text) ब्रह्म चाखम्; K₂ ब्रह्मशाखम्;
K₃ s B D₁ D₁ D₁ s. 5. 6 ब्राह्मं (K₅ D₂ 5 ब्राह्मं) चा-
(D₂ वा) खम् (for ब्रह्मचर्यम्). D₄ 7. 8 ब्राह्मण्यं चाख-
मुत्तमं. — G₁ M₁ 4 om. 34^{ad}. — ^c S₁ K₁ सात्वतं
(K₁ 'तस्'); G₂ d सात्वते (as in text). K₅ कर्माणि;
B₁ s D₁ नित्यानि (for सर्वाणि). — For 34^{ad}, T
G₂ s M₈ subst.:

78* यस्मिन्निव्यानि सन्ति स्य वीरे सत्यपराक्रमे ।

35 " D₂ 4 G₂ तमेव. — ^b K₁ 2 D₁ G₂ दैवतैः
(for दैवतैः).

36 " K₅ B₄ D₈ G₂ 4 D₄ 7. 8
पांचालमुत्तमं. B₅ D₁ T G₂ s वीरम् (for शूरम्).
— ^b G₂ 4 उत्तमाभिजनं (for 'भिजन'). — ^c K₁
7. 1. 2 उत्तमोजसम्.

37 K₅ om. (hapl.) 37^a—38^b. S reads 37^{ab} for
the first time after 31. — ^a B₄ युद्धे (for युक्तं).
K₅ हितं; G₂ (first time) रथे (for हिते). D₁
D₄ 7. 8 युक्तं धनंजयेनेह (D₁ 'जयस्यार्थे'). — ^b G₂
(first time) मामनर्थाय. K₅ D₂ 5 चोद्यतं; D₁
चोत्थितं; D₂ नोदितं; D₃ चोदितं; D₈ चोदितं; T₁
(both times). 2 (first time) G₂ 4 (both both times). 5
(first time) कल्पितं (for चोत्तमम्). B D₁ G₁ 2. 5
M (last eight both times) मामनर्थार्थमुत्थितं (B₂ s
'मुद्यतं; D₁ 'मुत्तमं'); D₄ 7 समानार्थयदुःखित; T₂
(second time) समानार्थार्थमर्थितं. — ^c S₁ यमवैश्रवणा-
युक्तं (sic); K₁ s. 4 D₁ कुबेरयमयोस्तुल्यं. — After
37, D₈ reads 40^{ab} for the first time, repeating it

युक्तं धनंजयहिते ममानर्थाय चोत्तमम् ।
यमवैश्रवणादित्यमहेन्द्रवरुणोपमम् ॥ ३७
महारथसमाख्यातं द्रोणायोद्यन्तमाहवे ।
त्यजन्तं तुमुले प्राणान्के शूराः पर्यवारयन् ॥ ३८
एकोऽपस्तृत्य चेदिभ्यः पाण्डवान्यः समाश्रितः ।
धृष्टकेतुं तमायान्तं द्रोणात्कः समवारयत् ॥ ३९
योऽवधीत्केतुमाञ्छूरो राजपुत्रं सुदर्शनम् ।

in its proper place.

38 K₂ D₈ om. 38^{ab} (for K₂, cf. v. l. 37).
— ^a S₁ K₁ 4 B D₁ D₁ D₂ s. 7. 8 M₄ महारथं (for
'रथ-'). S₁ K₄ B₁ 2 D₂ 5 समाज्ञातं; K₁ D₂ G₁
M₁ 4 समाज्ञानं; B₅ समाज्ञाय; D₁ महाज्ञानं; D₁
समायातं; D₈ समायत्तं; D₄ 7. 8 समायतं (for 'समा-
ख्यातं'). — ^b K₁ 4 s B₁ 4 D₁ D₁ s [उ]द्यन्तम् (for
[उ]द्यन्तम्). B₅ द्रोणमभ्युद्यन्तं रणे; D₈ यथा शक्य-
माहवे; T G₂ s द्रोणाद्यान्तं महाहवे; G₁ M द्रोणं यातं
महाहवे. — K₅ reads 38^{ad} on marg. — ^c K₅ गृह्यतं
(for त्यजन्तं). B₄ D₁ समरे; D₂ तुमुलान्; D₄ 5.
7. 8 तुमले (for तुमुले). D₂ बाणान् (for प्राणान्).
— ^d K₅ B₁ s. 5 D₁ D₁ 7. 8 वीराः. B₅ D₁ 8 समवारयन्
(for पर्यं). T G₂ s सात्यकिं (G₂ पार्श्वतं) के न्यवारयन्;
G₁ M सत्यकं को (M₈ s के) न्यवारयत्.

39 K₂ om. 39^{ab}. — ^a S₁ K₁ s. 5 D₁ D₂ s. 8
एकोपवृत्तश्च; G₂ 4 पवृत्त्य (for 'पस्तृत्य'). — ^b D₁
पांचालान्यः; D₂ D₈ 6 पाण्डवेभ्यः (for पाण्डवान्यः).
— ^c K₅ s B D₁ D₁ D₂ 4. 5 S (except G₁ M₁ 2)
समायातं; D₂ D₈ समायत्तं; D₁ समाज्ञातं; D₈
समासाद्य; D₁ अथायातं (for तमायान्तं). — ^d D₁
D₂ द्रोणं; D₈ द्रोणः (for द्रोणात्). B₁ s. 5 तं न्यवा-
रयत्; B₄ D₁ D₁ तमवारयत् (D₁ D₁ 'यन्'); D₈
पर्यवारयन्; D₁ समाचारयत्; T G₁ 2 समपारयत् (T
G₂ 'वारयन्') (for समवारयत्). D₂ के शूराः पर्यवारयन्.

40 S₁ K₁ 4 D₁ s om. (hapl.) 40. K₅ reads
40 on marg. B₄ reads 40 twice. D₈ reads 40^{ab}
for the first time after 37. — ^a D₂ D₈ s (second
time) यश्चापि (for योऽवधीत्). B₂ s. 4 (first time)
D₁ S वीरो; B₄ (second time) वीरान् (for शूरो).
— ^b B₁ s सुदारुणं; B₂ s. 4 (both times) D₁ D₁
दुरासदं; B₂ (marg.) महाबलं (for सुदर्शनम्). — ^c
S (except T G₂) अपराते. D₂ D₈ गिरिद्वारि. K₅

अपरान्तगिरिद्वारे कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ४०
 स्त्रीपूर्वो यो नरन्याघ्रो यः स वेद गुणागुणान् ।
 शिखण्डिनं याज्ञसेनिमम्लानमनसं युधि ॥ ४१
 देवव्रतस्य समरे हेतुं मृत्योर्महात्मनः ।
 द्रोणायाभिमुखं यान्तं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ४२
 यस्मिन्नभ्यधिका वीरे गुणाः सर्वे धनंजयात् ।
 यस्मिन्नस्त्राणि सत्यं च ब्रह्मचर्यं च नित्यदा ॥ ४३
 वासुदेवसमं वीर्ये धनंजयसमं बले ।

तेजसादित्यसदृशं बृहस्पतिसमं मतौ ॥ ४४
 अभिमन्युं महात्मानं व्याचाननमिवान्तकम् ।
 द्रोणायाभिमुखं यान्तं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ४५
 तरुणस्त्वरुणप्रख्यः सौभद्रः परवीरहा ।
 यदाभ्याद्रवत् द्रोणं तदासीदो मनः कथम् ॥ ४६
 द्रौपदेया नरन्याघ्राः समुद्रमिव सिन्धवः ।
 यद्रोणमाद्रवन्संख्ये के वीरास्तानवारयन् ॥ ४७
 ये ते द्वादशवर्षाणि क्रीडासुत्सृज्य बालकाः ।

C. 7. 357
B. 7. 10. 52
K. 7. 10. 53

D4. 1 अपरानपि निर्वाहीद्; Dn1 D2. 5. 6 अपकान्तं गिरि-
 द्वा (D2. 5 'रेद्वी') रि. — ^d) D4 lacuna for कस्तं and
 दवारयत्. Ks B2. 3. 4 (first-time). 5 Dc1 Dn D2. 6. 1
 द्रोणात्कः स (B2-5 Dc1 Dn1 'कस्त' मवारयत् (Dn1
 'यन्'); B1. 4 (second time) द्रोणात्कस्तं न्यवारयत्.

41 B2-5 Dc1 om. (hapl.) 41-42. Ds om. 41^{ab}.
 — ^a) Ks. 5 B1 D (Dc1 Ds om.) स्त्रीपुंसयोर् (for स्त्रीपूर्वो
 यो). D1 reads from नरन्याघ्रो up to युधि (in 41^d)
 on marg. Ds नरन्याघ्र. S स्त्रीपुंसोः पुरुषव्याघ्र (T 'घ्र';
 G1 M 'घ्रो'). — ^b) Gs यस्तु (for यः स). Dn1
 गुणागुणं (for 'गुणान्'). — Ds reads 41^c-42^d on
 marg. — ^c) Ds G2-5 याज्ञसेनम्. — ^d) Ś1 Dn
 D1 अग्लानः; D4 अज्ञानः (for अम्लानः). Ks 'मानसं';
 K4 D1 'समर्थ'; B1 'वपुषं' (for 'मनसं'). S अस्यतम-
 पराजितं.

42 B2-5 Dc1 om. 42 (cf. v. l. 41). Ds reads
 42 on marg. — ^b) Ds G2. 4 हेतुर्. D4 मृत्युः (for
 मृत्योर्). — ^d) Dn1 Ds T G2-5 शूराः (for वीराः).
 D2 G1 M समवारयन्; Gs प्रत्यवारयन् (for पर्यवा').
 — After 42, Ds repeats 33^{ab}.

43 D1 reads 43-45 twice. — ^a) K1 D1 अ-
 (D1 आ)त्यधिका. B2. 4 Dc1 विद्या; Dn1 सर्वे (for
 वीरे). — ^b) B2. 8 Dc1 गुरोः सर्वा; Dn1 गुणा वीरे
 (for गुणाः सर्वे). — ^c) D1 अस्मिन् (for यस्मिन्).
 Ds चास्त्राणि. T G2-5 यत् शस्त्राणि दिव्यानि; G1 M1. 2
 तस्मिन्चास्त्राणि दिव्यानि. — ^d) D2 सर्वदा; S नित्यशः
 (for नित्यदा).

44 For the repetition in D1, cf. v. l. 43. — ^a)
 B (except B1) Dc1 युद्धे (for वीर्ये). — ^c) Ks T
 G2-5 'संकाशं' (for 'सदृशं').

45 For the repetition in D1, cf. v. l. 43. — ^b)
 = 66^d. — ^c) D1 (both times) यातं (for यान्तं).
 — ^d) K2 किं (for के). B2-4 Dc1 Dn1 D2. 8 शूराः
 (for वीराः). K1-4 B1 D2 G2 स (K1 B1 D2 G2
 त) मवारयन्; B5 तं न्यवा' (for पर्यवा').

46 Gs om. (hapl.) 46-47. D1 repeats 46^{ab}
 after 47. — ^a) K2 तरुणस्; D1 (both times) तरुणास्
 (for तरुणस्). K1. 2 Dn2 G4 M5 तरणिः; K2. 4 D1
 (both times). 3 तरुणिः; K5 T G2. 8 तरुणः; Dn1 Ds
 त्वरणिः; G1 M [S] तरुणः (for त्वरुणः). K1 'प्रख्याः';
 Bom. ed. 'प्रज्ञः'. B Dc1 तरुणो दर्शनीयश्च; D4. 1. 8
 तरुणार्कसमप्रख्यः. — ^b) D4 reads 'वीर' twice. — ^c)
 B1 D1. 8 यदाभ्यधावदौ द्रोणं; B2-4 Dc1 D2 'भ्यधावत्स
 द्रोणं'; B5 'भ्यधावद्रोणं स; T G2-4 'भ्यधावत्स तं द्रोणं'.
 — ^d) Ds के शूराः पर्यवारयन्.

47 Ds Gs om. 47 (for Gs, cf. v. l. 46). — ^a)
 B5 महेष्वासाः; G1 M महात्मानः (for नरन्याघ्राः). D2
 द्रौपदेयाश्चरन्याघ्रान्. — ^c) B2 यं; Ds. 8 G1 M ये
 (for यद्). Dn2 Ds. 4. 6 प्रा (D4 अ) द्रवन्. G1. 2
 M1-4 संख्ये. Ks D2 प्रा (D2 आ) द्रवन्तो रणे द्रोणं.
 — ^d) Ś1 B1. 2. 4 Dc1 Dn1 शूरास् (for वीरास्). Ks. 4
 B5 Gs न्यवारयन्. Ks Dn2 D2. 4. 6. 1 के शूराः पर्य (Ks
 D2 सम) वारय (D4 om. रय) न्. — After 47, D1
 repeats 46^{ab}.

48 K4 D1 om. (hapl.) 48-49. — ^a) Ś1 D2
 M1 एते; Dc1 Ds ये च; Dn2 Ds पंच; Ds ते ते;
 T G2-5 येषि (for ये ते). Ds यदाभ्यधावत् द्रोणं.
 — ^b) K1 व्रीडास् (for क्रीडास्). — ^c) Ś1 K1. 2 अम-
 वद् (for अवसन्). Ks भीष्मं. Ds. 6 अस्त्राण्येवाभ्यस-
 न्भीष्मे. — ^d) G1 M1-4 बिभ्रन्तो. Gs वृत्तम् (for
 व्रतम्).

C. 7. 399
B. 7. 10. 52
K. 7. 10. 52

अन्वार्थमवसन्मीप्से विभ्रतो व्रतमुत्तमम् ॥ ४८

क्षत्रंजयः क्षत्रदेवः क्षत्रधर्मा च मानिनः ।

वृष्टद्युम्नात्मजा वीराः के तान्द्रोणादवारयन् ॥ ४९

शताद्विशिष्टं यं युद्धे समपश्यन्त वृष्णयः ।

चेकितानं महेष्वासं कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ५०

वार्धक्षेमिः कलिङ्गानां यः कन्यामाहरद्युधि ।

अनाष्टरिदीनात्मा कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ५१

भ्रातरः पञ्च कैकेया धार्मिकाः सत्यविक्रमाः ।

इन्द्रगोपकवर्णाश्च रक्तवर्मायुधध्वजाः ॥ ५२

मातृष्वसुः सुता वीराः पाण्डवानां जयार्थिनः ।

तान्द्रोणं हन्तुमायातान्के वीराः पर्यवारयन् ॥ ५३

यं योधयन्तो राजानो नाजयन्वारणावते ।

यष्मासानभिसंरब्धा जिघांसन्तो युधां पतिम् ॥ ५४

धनुष्मतां वरं शूरं सत्यसंघं महाबलम् ।

द्रोणात्कस्तं नरव्याघ्रं युयुत्सुं प्रत्यवारयत् ॥ ५५

यः पुत्रं काशिराजस्य वाराणस्यां महारथम् ।

समरे स्त्रीषु गृध्यन्तं भलेनापहरद्रथात् ॥ ५६

वृष्टद्युम्नं महेष्वासं पार्थानां मन्त्रधारिणम् ।

49 K₁ D₁ om. 49 (cf. v. l. 48). —^b) Ś₁ K₁ : B₁ s. क्षत्रधर्मा; D₁ 'धर्मेश'; M₁ s. क्षमधर्मा. K₁ : D₁ मारिष; B₁ 2. 4 मानद; B₁ मानद; B₁ भारत; G₁ M₁-4 मानितः (for मानिनः). D₁ s. G₁ क्षत्रधर्माति- (G₁ 'व'मानितः. —^c) G₁ M वृष्टद्युम्नात्मजा. K₁ S वीरान्; B₁ धीराः (for वीराः). —^d) D₁ S कस् (for के). B₁ D₁ G₁ s. 4 M अवारयत्.

50 B₁ om. (hapl.) 50-51. M₁ om. (hapl.) 50. —^a) D₁ D₁ शकाद्; D₁ एतद्; S (M₁ om.) यसाद् (for शताद्). D₁ D₁ G₁-4 संयुद्धे; D₁ यु- युद्धे; D₁ ये युद्धे; T युद्धेषु; G₁ M₁ 2. 4. 5 नो युद्धे; G₁ संग्रामे (for यं युद्धे). —^b) Ś₁ समपद्यन्त; B (B₁ om.) D₁ 4 G₁ s. M₁ 2. 4. 5 समम (G₁ M₁ 2. 4. 5 'मं')- न्यन्त; D₁ प्रसरंतीह; D₁ समपश्यन्ति; D₁ प्रशंसं- तीह; D₁ प्रवर्दंतीह; T G₁ s. 4 नावमन्यन्त (for समप- श्यन्त). —^d) D₁ अवारयेत्.

51 B₁ D₁ om. 51 (for B₁, cf. v. l. 50). —^a) D₁ वार्धक्षेपि (for 'क्षेमिः'). —^b) B₁ D₁ s. D₁ G₁ M₁ s. अहरद् (for आ'). —^c) Ś₁ K₁-4 D₁ s. 7. 8 M₁ अनाष्ट (D₁ 'ट'ष्टिर् (for 'वृष्टिर्').

52 Ś₁ K₁-3 om. (hapl.) 52-55. —^a) S कैकेया (G₁ कैकेया) भ्रातरः पंच. —^b) K₁ D₁ s. धर्मज्ञाः (for धार्मिकाः). K₁ D₁ s. 4. 5. 7. 8 -वादिनः; D₁ s. -संगराः (for -विक्रमाः). —^c) B₁ -वर्णाभा; B₁ G₁ M₁ s. -वर्णाभा; B₁ (marg.) s. 4 D₁ D₁ -संकाशा; D₁ s. -भर्माश्च; D₁ -कर्णाश्च (for -वर्णाश्च). B₁ T G₁-5 इन्द्रगो (G₁-5 'को')पसवर्णाश्च. —^d) B₁ D₁ s. D₁ s. रक्त- वर्णायुधध्वजा; B₁ रक्तवर्मासुर; D₁ G₁ M₁ 2. 5 [अ]- रक्तवर्णायुध; D₁ रक्तवर्मा; T₁ G₁-4 रक्तवर्णा; G₁ M₁ रक्तवर्मा (M₁ s. 'म'वर्मा); G₁ रक्तवर्णा.

53 Ś₁ K₁-3 om. 53 (cf. v. l. 52). —^a) D₁ s. D₁ s. 5. 8 G₁-5 मातृष्वसु- (for 'वसुः'). —^b) S जयै- षिणः (for जयार्थिनः). —^d) D₁ वीरान्. D₁ s. पर्यवा- रयत्; G₁ प्रत्यवारयन् (for पर्यवा').

54 Ś₁ K₁-3 om. 54 (cf. v. l. 52). D₁ om. (hapl.) 54-55. —^a) G₁ योधयन्त; M₁ योधयन्तो. T G₁-4 राजानं. —^b) D₁ 7 वाराणाह्वये (for 'वते'). —^c) K₁ यष्मासादपि (for 'नभिः'). B₁ D₁ D₁ 2. 7 G₁ अपि (D₁ 7 'ति')संरब्धा; D₁ G₁ अभिसंरब्धं (G₁ 'ब्धा'); D₁ s. D₁ भृशसंरब्धा (D₁ 'ब्धा'); T अभि- संरब्धा (for 'संरब्धा'). —^d) D₁ s. D₁ जिघांसन्तं. D₁ प्रति; D₁ s. पतिः (for पतिम्).

55 Ś₁ K₁-3 D₁ om. 55 (cf. v. l. 52, 54). K₁ om. from 55 up to the end of adhy. 10. —^a) B₁ S वीरं (for शूरं). —^b) D₁ सत्यसत्वं (for 'संघं'). B₁-4 महारथं; S जितेन्द्रियं (for महाबलम्). D₁ सत्यसं*** बलं. —^d) K₁ B₁ D₁ s. D₁ s. 5 G₁ M पर्यवारयत् (K₁ D₁ M₁ s. 4 'यन्'; D₁ T G₁-5 समवारयत् (T G₁ 'यन्') (for प्रत्यवारयत्).

56 K₁ om. 56 (cf. v. l. 55). —^a) D₁ s. D₁ पुत्रं यः (by transp.); G₁ यः पुत्रः. —^b) D₁ M वाराणस्यां; G₁ सर्वज्ञस्य (for वाराणस्यां). T G₁ s. महा- रथः (for 'रथम्'). —^c) K₁ lacuna for समरे. D₁ s. G₁ समरेच्छेषु. D₁ om. पु. Ś₁ गृध्रन्तं; D₁ गृध्रन्तं; G₁ M₁ s. गृध्रन्तं (for गृध्रन्तं). —^d) K₁ बलेन; G₁ फलेन (for भलेन). K₁ B₁ s. 5 D₁ s. D₁ s. 2. 5. 6 T G₁ s. 4 [अ]पाहरद्; B₁ [अ]पातयद् (for [अ]पहरद्).

57 K₁ om. 57 (cf. v. l. 55). —^a) D₁ lacuna for वृष्टद्युम्नं. —^b) D₁ अनुचारिणं; D₁ s. D₁ अन्- धारिणं; D₁ T₁ G₁-5 मन्त्रधारणं (for मन्त्रधारिणम्).

युक्तं दुर्योधनानर्थे सृष्टं द्रोणवधाय च ॥ ५७
निर्दहन्तं रणे योधान्दारयन्तं च सर्वशः ।
द्रोणायाभिमुखं यान्तं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ५८
उत्सङ्ग इव संबृद्धं द्रुपदस्यास्त्रवित्तमम् ।
शैखण्डिनं क्षत्रदेवं के तं द्रोणादवारयन् ॥ ५९
य इमां पृथिवीं कृत्स्नां चर्मवत्समवेष्टयत् ।
महता रथवंशेन मुख्यारिभ्यो महारथः ॥ ६०

दशाश्वमेधानाजहे स्वन्नपानासदक्षिणान् ।
निरगलान्सर्वमेधानपुत्रवत्पालयन्प्रजाः ॥ ६१
पिबन्त्यो दक्षिणां यस्य गङ्गास्रोतः समापिबन् ।
तावतीर्गा ददौ वीर उशीनरसुतोऽध्वरे ॥ ६२
न पूर्वे नापरे चक्षुरिदं केचन मानवाः ।
इति संचुक्रुधुर्देवाः कृते कर्मणि दुष्करे ॥ ६३
पश्यामस्त्रिषु लोकेषु न तं संस्थास्तुचारिषु ।

C. 7. 372
B. 7. 10. 68
K. 7. 10. 68

—^a) Dn₁ दुर्योधनस्यार्थे. —^d) B₁ सृष्टं (for सृष्टं).

58 Ks om. 58 (cf. v. l. 55). —^a) S द्रोणं (for योधान्). —^b) K₂ धारयंतं; Dn₂ Ds. 6 S वारयंतं; D₂ वारयेत् (for दारयन्तं). —^c) D₄ यातं. K₂ द्रोणाभिमुखमार्यातं. —^d) Dn D₄ 7. 8 शूराः (for वीराः).

59 Ś₁ K₁-3. 5 om. (hapl.). 59 (for K₅, cf. v. l. 55). —^a) D₄ *संसंग; T₂ उत्सर्गं (for उत्सङ्ग). Dn D₂-8. 8 एव (for इव). Dc₁ संबद्धं (for संबृद्धं). —^b) Dn₁ [आ]त्मसंभव; Dn₂ [अ]स्त्रवित्तमं; Ds. 6 [आ]शुविभ्र (D₈ 'क')मं (for [अ]स्त्रवित्तमम्). —^c) K₄ B Dc₁ Dn D₁. 3. 4. 6 शिखंडिनं. K₄ B Dc₁ D₁. 2 T शस्त्रगुप्तं; G M क्षत्रगुप्तं (for क्षत्रदेवं). —^d) K₄ B₅ के वा; B₁-4 Dc₁ को वा; Dn₁ G₅ कस्तं; D₁ 1 के च; T G₃. 4 के तु (for के तं). B₁-4 Dc₁ Dn₁ अवारयत् (for 'यन्').

60 Ks om. 60 (cf. v. l. 55). —^a) B₂-4 Dc₁ transp. य and इमां. Dn₁ Ds S (except G₃. 4) सर्वा (for कृत्स्नां). B₅ य इमां रथघोषेण. —^b) Dn₁ Ds परिवेष्टयत्; D₈ परिवेष्टयेत् (for समवेष्टयत्). B₅ महता समरेषु यत्; D₈ वर्मवत्समवेष्टयन्. —^c) Ś₁ K (K₅ om.) B₁-4 D रथघोषेण (for 'वंशेन'). B₅ चर्मवत्पृथिवीं कृत्स्नां. —^d) Ś₁ K₁-4 Ds मुख्यास्त्रिभन् (Ś₁ 'भ्यो'); D₂ lacuna. M महाबलः. Dn₁ D₁. 2. 5. 8 मुख्यास्त्रिभन्महारथान्.

61 Ks om. 61 (cf. v. l. 55). —^a) D₂ [आ]वद्धे (for [आ]जहे). D₄ दशाश्वमेधानाजहे. —^b) K₂. 3 स्वन्नपानार्थः; Dc₁ Ds स्वन्नपानान्स्त्र- (D₈ 'स्त्र-'); Dn₂ स्वन्नपानास्त्रः; D₂ अन्नपानादिः; D₃ स्वर्णपात्रान्स्त्रः; D₄ समाप्तानास्त्रः; D₅ अन्नपानास्त्रः; D₆ स्वर्णदानास्त्रः; D₇ समप्तानास्त्रः; S समाप्तवर- (M₁ om. वर) (for स्वन्नपानास्त्रः). —^c) Ś₁ निर*त्वात्; K₁ निरभ्रमत्वात् (hypermetric); K₂ निर**न्; B₂ निराकुलान्;

D₁. 4 नि*र्गलान्; D₈ निर्मलान् (submetric) (for निरगलान्). Ś₁ K₁-4 Dn D₁. 8-5 सप्तमेधान्; T सर्वमेधान् (for सर्वमेधान्). D₈ निर्मलान्सप्तमेधानांश्च; G₁ M निरगलान्स्तु त्रीन्मेधान्; G₅ निर्गलान्सर्वमेधानांश्च. —^d) G₃. 4 पालयत्. K₄ प्रजां.

62 Ks om. 62 (cf. v. l. 55). B₂ reads 62^{ab} twice. —^a) Ś₁ K₁. 2 D₁ पिबन्त्यो; K₄ B₂ (second time) पिबन्तो; Dn₁ यावन्त्यो; D₂ यावन्तो; D₈ यावन्त्यो; D₄. 7 पीबय्यो (for पिबन्त्यो). Dn₁ D₂-4. 7. 8 दक्षिणा. Dn₁ चास्य (for यस्य). —^b) D₃. 7 गंगाश्रोतः; Dn₁ विद्वन्वः; D₅ समापिबत् (for समापिबन्). K₁ गंगास्रोतसि तत्परा; B₂ (second time) गंगास्नानमपाः भिव; D₄ गंगाश्रोतसि***. — For 62^{ab}, B (B₂ also) Dc₁ Dn₂ D₈ Ca. d subst.:

79* गङ्गास्रोतसि यावत्यः सिकता अप्यशेषतः ।

[B Ds Ca. d गंगाश्रोतःसु (B₅ 'श्रोतस्तु') याव (D₈ 'न')त्यः (for the prior half). B₁ स्युरशेषतः; B₂-5 D₈ सत्यं; Dc₁ संत्यनेकशः (for अप्यशेषतः). B₂ शक्ताः पातुमशेषतः; Ca. d सिकताः स्युरशेषतः (with the remark: इति पाठः साधुः in both) (for the posterior half).]

On the other hand, S subst. for 62^{ab}:

80* विस्मृष्टा दक्षिणा यस्य गङ्गाजलमवारयत् ।

—^a) T₁ तावतीर्गा; G₁ M₁-4 तावद्गाः (M₃ 'द्गौः') स; M₅ तावतीः स (for तावतीर्गा). D₈ विग्रान्; T G₂-8 धीमान् (for वीर).

63 Ks om. 63 (cf. v. l. 55). —^a) Dn₂ D₈ इदं (for इति). B₁-4 Dc₁ वं; M₃-5 तं (for सं).

64 Ks om. 64 (cf. v. l. 55). —^a) B₂-5 D₈ पश्यामि. D₄ lacuna for लोकेषु. —^b) K₁ संस्थातुः; B₁ संस्थासु; B₂ संस्थानुः; B₂-5 Dc₁ Dn₂ D₈. 8 संस्थानः; Dn₁ संस्थानुः; D₁. 7. 8 संस्थानुः; D₆ स्त्र-

जातं वापि जनिष्यं वा द्वितीयं वापि संप्रति ॥ ६४
 अन्यमौशीनराच्छैब्यादुरो वोढारमित्युत ।
 गतिं यस्य न यास्यन्ति मानुषा लोकवासिनः ॥ ६५
 तस्य नप्सारमायान्तं शैब्यं कः समवारयत् ।
 द्रोणायामिमुखं यान्तं व्याचाननमिवान्तकम् ॥ ६६
 विराटस्य रथानीकं मत्स्यस्यामित्रघातिनः ।
 प्रेप्सन्तं समरे द्रोणं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ६७
 सद्यो बृकोदराज्जातो महाबलपराक्रमः ।

स्थान- (for संस्थासु-). K₄ D₁ न तं स्थासु (D₁ 'सु')
 चरिष्णु च; S न च स्था (G₁ M_{1.2} तस्या; M₃₋₅ तं
 स्था)स्यु च (G₅ प)रिष्णु च. —^a) K₃ B_{1.3-5} D_{1.2.7}
 T चापि; G₁ M वाय (for वापि). Ś₁ K₅ B Dc₁
 D_{1.2} जनिष्यंतं; Dn₂ D₅ भविष्यं वा; T G₂ भवि-
 ष्यद्वा; G_{2.4} जनिष्या (G₄ 'व्य'द्वा (for जनिष्यं वा).
 Dn₁ जातं वा जनिष्यति. —^a) D₅ न समं (for
 द्वितीयं). K₂ B_{4.5} Dc₁ Dn D_{1-2.5-8} चापि (for
 वापि). K₂ B Dc₁ संप्रति; D₅ न प्रति (for संप्रति).
 D₄ द्वितीयं वासवं प्रति; S न च संप्रति वर्तते.

65 K₅ om. 65 (cf. v. l. 55). —^a) G₁ M₁₋₄
 अन्यद् (for अन्यम्). D₅ अन्यस्त्वौशीनराच्छैब्याद्.
 —^b) Ś₁ K_{1.4} Dn₂ D_{5.8} धुरं; D₄ ध्रुवं (for धुरो).
 G₁ M₃₋₅ अस्व तु (for इत्युत). M_{1.2} धुरो वोढारमस्य
 तु. — G₅ om. 65^a-66^a. —^c) Ś₁ K₁₋₄ [अ]नुयास्यति;
 B₅ न जानन्ति; D₄ न यास्यं वा (for न यास्यन्ति).
 —^d) B_{2.8} Dc₁ T G_{1.4.5} M मनुष्या.

66 K₅ G₅ om. 66 (cf. v. l. 55, 65). Dc₁ reads
 66^a on marg. (sec. m.). —^b) K₁₋₃ D₅ सूरं; K₄
 सूरं; Dn₂ सैव्यं; D₅ नैव्यं (for शैव्यं). Ś₁ नैवं कस्त-
 मवारयत्; B₁₋₄ शैव्यं (B₄ सैव्यं) के प्रत्यवारयत्; G₁.
 2.4.5 M के वीराः पर्यवारयन्. — Ś₁ K₁₋₃ om. (hapl.)
 66^a-69^a. G₁ M_{1.2} om. 66^a-67^a. —^c) B₂ (marg.
 as in text). 2.4 द्रोणामिमुखमायांतं. —^d) = 45^b.

67 Ś₁ K_{1-3.5} G₁ M_{1.2} om. 67 (cf. v. l. 55, 66).
 For the repetition of 67^a in D₄, see below. —^a)
 D₄ (both times) विराटं स (for विराटस्य). — D₄
 om. 67^b. —^b) M₂₋₅ मात्स्यस्य. B₂₋₄ -कर्षिणः; Dc₁
 -कर्षिनः; D₅ -कर्षिनं (for -घातिनः). —^c) Dn₁
 यातं च; D_{2.5} युक्तं स; D_{7.8} यातं स; M₃₋₅ प्रेक्षंतं
 (for प्रेप्सन्तं). B₂₋₄ Dc₁ विजयं (Dc₁ 'ये) संख्ये
 (B_{2.8} Dc₁ युद्धे); Dn₁ D_{2.5.7.8} समरे वीरं (for

मायावी राक्षसो घोरो यस्मान्मम महद्भयम् ॥ ६८
 पार्थानां जयकामं तं पुत्राणां मम कण्टकम् ।
 घटोत्कचं महाबाहुं कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ६९
 एते चान्ये च बहवो येषामर्थाय संजय ।
 त्यक्त्वारः संयुगे प्राणान्किं तेषामजितं युधि ॥ ७०
 येषां च पुरुषव्याघ्रः शार्ङ्गधन्वा व्यपाश्रयः ।
 हितार्थी चापि पार्थानां कथं तेषां पराजयः ॥ ७१
 लोकानां गुरुरत्यन्तं लोकनाथः सनातनः ।

समरे द्रोणं). Dn₂ D_{5.8} द्रोणस्याभिमुखं यातं. —^a)
 B₂₋₄ प्रत्यवारयन्. — After 67, D₄ reads 69^a for
 the first time repeating it in its proper place,
 followed by the repetition of 67^a.

68 Ś₁ K_{1-3.5} om. 68 (cf. v. l. 55, 66). —^a)
 B₄ मन्ये (for सद्यो). —^b) D₅ रक्षसां; D₈ राक्षसां.
 K₄ B_{1.4.5} Dn₂ D_{1-2.5.8} वीरो (for घोरो). —^d)
 D_{4.7} महाभयं. Dn₁ यस्मान्मे सुमहद्भयं.

69 Ś₁ K_{1-3.5} om. 69 (cf. v. l. 55, 66). For the
 repetition in D₄, cf. v. l. 67. —^a) G₅ पालयन्
 (for पार्थानां). D₇ om. जय. K₄ lacuna; B₅ D₈
 च; Dn₂ D₅ वै (for तं). —^b) Dc₁ S महाकार्यं;
 D₁ 'त्मानं (for 'बाहुं). —^c) S द्वैडिबं के (G₅ M_{1.2}
 'बं को; M_{3.4} 'वीं के) न्यवारयन् (G₅ M₁₋₄ 'यत्').
 — After 69, S ins. a passage given in App. I
 (No. 3).

70 K₅ om. 70 (cf. v. l. 55). —^b) G₄ M₁
 एषाम्. —^c) B₂₋₄ Dc₁ D₅ समरे (for संयुगे). —^d)
 Ś₁ अजितैर्. Dn₁ किमेषां न जितं युधि.

71 K₅ om. 71 (cf. v. l. 55). —^a) K₁ G₁ एषां.
 Dn₁ D_{5.8} -व्याघ्र. —^b) B₁ गदाधरः; M₄ व्युपाश्रयः
 (for व्युपाश्रयः). — Dn₁ D_{4.7} om. (hapl.) 71^a.
 —^c) Ś₁ K_{1.8} D_{5.8} G₅ हितार्थं; K₄ हितार्थं; B₅
 Dn₂ हितार्थश्च (for हितार्थी). S चैव (for चापि).

72 K₅ om. 72 (cf. v. l. 55). —^a) K₂ B_{4.5}
 Dn₂ D_{5.8} गुरुरत्यर्थः; D_{4.5} 'राद्यः स; D₈ 'रूपंज्ञो
 (for 'रत्यन्तं). —^b) B₅ लोकनाथः; D₅ सर्वलोक-
 (for लोकनाथः). Dn₂ om. नः. K₄ लोकनाथसनातनं.
 —^c) Ś₁ K₁₋₄ B₄ D₅ रथे; D_{4.7} नरो (for रणे).
 T G_{2.4} लोकनाथो; G₂ सदा नाथो (for रणे नाथो).
 —^d) D_{4.7} दिव्ये. Ś₁ दिव्यारमजः; B₂₋₄ Dc₁ 'त्मकः;

नारायणो रणे नाथो दिव्यो दिव्यात्मवान्प्रभुः ॥ ७२
यस्य दिव्यानि कर्माणि प्रवदन्ति मनीषिणः ।

तान्यहं कीर्तयिष्यामि भक्त्या श्रैर्यार्थमात्मनः ॥ ७३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

१०

धृतराष्ट्र उवाच ।

शृणु दिव्यानि कर्माणि वासुदेवस्य संजय ।
कृतवान्यानि गोविन्दो यथा नान्यः पुमान्कचित् ?
संवर्धता गोपकुले बालेनैव महात्मना ।
विख्यापितं बलं बाह्योस्त्रिषु लोकेषु संजय ॥ २

उच्चैःश्रवस्तुल्यबलं वायुवेगसमं जवे ।

जघान हयराजं यो यमुनावनवासिनम् ॥ ३
दानवं धोरकर्माणं गवां मृत्युमिवोत्थितम् ।
वृषरूपधरं बाल्ये भुजाभ्यां निजघान ह ॥ ४
प्रलम्बं नरकं जम्भं पीठं चापि महासुरम् ।

G. 7. 206
B. 7. 11. 8
K. 7. 11. 8

Bs 'स्मवित्'; Dns Ds. 6 'स्मना'; Gs-4 'यैवान्' (for 'स्मवान्'). K1-4 D1 दिव्यो दिव्यपराक्रमः; Gs दिव्या दिव्यार्थवान्प्रभुः.

73 Ks om. 73 (cf. v. l. 55). — * T2 Gs transp. दिव्यानि and कर्माणि. B1 चित्राणि (for दिव्यानि). — ^a B1.5 धैर्यार्थम् (for श्रैर्यार्थम्). Ks भक्त्या श्रैर्यार्थमात्मनः; Dns Ds. 6 कार्यार्थमिह चात्मनः.

Colophon om. in Ks; Ss missing. — Sub-
parvan: Editions द्रोणाभिषेकपर्व. — Adhy. name:
K1. 8 प्रभुः; Ks Dn1 G1 M1. 2 धृतराष्ट्रप्रभुः; Ds. 4. 6
धृतराष्ट्रचित्ता. — Adhy. no. (figures, words or both):
Ks B1. 2 Dn1 Ds S 9 (as in text); Ds 10.
— Sloka no.: Dc1 73; Dn1 75.

10

☞ This adhy. is missing in Ss (cf. v. l. 7. 1. 1).
Ks om. this adhy. (cf. v. l. 7. 9. 55).

1 Gs om. the ref. — * Cd transp. दिव्यानि
and कर्माणि. — * S विश्वात्मा (for गोविन्दो). — ^a Ds
यथा नान्यत्करिष्यति.

2 * Bs Dn1 Ds संवर्धि (Bs 'धै')तो (for संवर्धता).
B1-4 Dc1 गोकुले वर्धमानेन. — ^b Bs रामेणैव; T
Gs-5 बालेन च (for बालेनैव). — After 2^{ab}, Ds. 7. 8
ins.:

81* शकटं पूतनां हत्वा भग्नौ च यमलाजुनौ ।

[Ds. 8 पूतना. Ds हत्वा.]

— * K1 विज्ञापितं; G1 M प्रख्यापितं (for विख्या).
T Gs-5 बाल्ये (for बाह्योस्त्रि). — ^a Ks संजयः; Ds
संजये (for संजय).

— For 3-5, S subst.:

82* पूतनां शकुनिं हत्वा केशिनं चैव वाजिनम् ।

ऋषभं धेनुकं चैव अरिष्टं च महाबलम् ।

वृकं हत्वा महाबाहुं धृत्वा गोवर्धनं गिरिम् ।

चाणूरं मुष्टिकं चैव रङ्गमध्ये निहत्य च ।

[(L. 1) T Gs. 8. 5 शकटं (for शकुनिं). M1. 2 पूतना
शकटं मुक्त्वा (for the prior half). T Gs वाजिनः.
— (L. 3) T Gs गवां मुक्त्वा (Ts मोक्त्वा); M1. 2 वृका-
न्हत्वा (for वृकं हत्वा). Ms. 4 महाबाहुर्. G1. 3. 5 वृका-
न्मुक्त्वा (Gs गवां मोक्त्वा; Gs गा [inf. lin. दा]वं मुक्त्वा)
महाबाहुर् (for the prior half). Gs कृत्वा (for धृत्वा).
— (L. 4) T Gs चाणूर. Gs मूषिकं (for मुष्टिकं).]

3 * S1 तुल्यबलो. — ^b B1-3 Dc1 मातरिश-
(for वायुवेग). S1 -समो (for -समं). Ds बले (for
जवे). — * S1 जगाम (for जघान). B1-4 Dc1 हय-
राजं तं; B2 (marg.). 5 Dns Ds हयराजानं; Ds च
हयं राजन्; Ds समरे राजा (for हयराजं यो). Cd
cites हयराजं (as in text). — ^a B (B2 also as in
text) Dc1 -तीर; Ds तट; Ds -जल (for -वन).

4 ^b Ds. 1 इव स्थितं; Ds उपस्थितं (for हवोत्थि-
तम्). — * S1 K1. 8. 4 D1 बालो; Ds. 1 लोके (for
बाल्ये). — ^a Dn1 Ds. 1 जातुभ्यां (for भुजाभ्यां).
Bs च; Bs सः; Dns तं (for ह).

C. 7. 38
B. 7. 11.
K. 7. 11.

मुरुं चाचलसंकाशमवधीतपुष्करेक्षणः ॥ ५

तथा कंसो महातेजा जरासंधेन पालितः ।

विक्रमेणैव कृष्णेन समणः शतितो रणे ॥ ६

सुनामा नाम विक्रान्तः समग्राक्षौहिणीपतिः ।

भोजराजस्य मध्यस्थो भ्राता कंसस्य वीर्यवान् ॥ ७

बलदेवद्वितीयेन कृष्णेनामित्रघातिना ।

तरस्वी समरे दग्धः ससैन्यः शूरसेनराट् ॥ ८

दुर्वासा नाम विप्रर्षिस्तथा परमकोपनः ।

आराधितः सदारणे स चासौ प्रददौ वरान् ॥

5 ^a) K1 जंजू; B1-4 Dc1 पीठं (for जंजू). — ^b)
Ś1 K1. 2. 4 पीठं चापि; B1. 2. 4 मुरुं जंजू; B8 मुरुं जंजू;
Dc1 मुरुं जंजू; D8 अरिष्टं च (for पीठं चापि). B1
महासुजं (for 'सुरम्'). — ^c) K1. 4. D4. 8 मुरुं; K2
सुरं; Dn1 मुरुं; D1 सुमुं (for मुरुं). B5 Dn D3-8
चामरः; D2 चातकः (for चाचलः). B1-4 Dc1 द्वयग्रीवं
महाकायम्. — ^d) B2-4 Dc1 पुरुषोत्तमः (for पुष्करे-
क्षणः).

6 ^a) K4 कंसो; D8 केशी (for कंसो). S महा-
राजो (G5 'बाहुर्' (for 'तेजा'). — ^b) D2 कर्णेन; M
कृष्णस्य (for कृष्णेन). — ^c) D2 क्षणशः; D5 गणशः
(for समणः). K1. 2. 4 B1. 5 Dn2 D2. 5. 6 पातितो;
D4. 7. 8 शतितो (for शतितो). B2-4 Dc1 निहतः
समणो रणे; S सानुबन्धाश्रयो हतः.

7 ^a) D8 सुनाम; G1 M8-5 सुदामा (for सुनामा).
K1. 2. 4 Dn1 D1 नाम विख्यातः; K8 रणविख्यातः; B5
रणविक्रान्तः; Dc1 बलविक्रान्तः; D7 चाय मित्रघ्नः (for
नाम विक्रान्तः). D2 corrupt. — ^b) D8 सम्यगक्षौ-
हिणी; T G1. 5 M1-4 समग्रा (M1. 2 सहस्रा)क्षौहिणी-
B2. 8 Dc1 'वृत्तः (for -पतिः). — B4 om. 7^{ed}. — ^c)
Dn1 D4. 8 G1 M भोजराजस्य; D3. 4. 7 'राजश्च (for
'राजस्य). Cv as in text. — ^d) D4 भ्रातरं सत्यवीर्य-
वान्. Cv cites भ्राता (as in text).

8 ^a) Ś1 K1-4 Dn1 D1. 4. 5. 7. 8 मनस्वी; Cd तरस्वी
(as in text). — ^b) Ś1 T G2-5 ससेनः; K1. 2. 4
D (except Dc1) स शूरः (for ससैन्यः). T G2-5
'सेववान् (for 'राट्).

9 ^a) Ś1 दुर्वासाश्चैव. T2 G8 विप्रर्षिश्च; G1. 2. 4. 5
M विप्रश्च (for विप्रर्षिश्च). — ^b) Dn2 D8 तपः; D8

तथा गान्धारराजस्य सुतां वीरः स्वयंवरे ।

निर्जित्य पृथिवीपालानवहत्पुष्करेक्षणः ॥ १०

अमृष्यमाणा राजानो यस्य जाता हया इव ।

रथे वैवाहिके युक्ताः प्रतोदेन कृतव्रणाः ॥ ११

जरासंधं महाबाहुमुपायेन जनार्दनः ।

परेण घातयामास पृथगक्षौहिणीपतिम् ॥ १२

चेदिराजं च विक्रान्तं राजसेनापतिं बली ।

अर्धे विवदमानं च जघान पशुवत्तदा ॥ १३

सौमं दैत्यपुरं स्वस्थं शाल्वगुप्तं दुरासदम् ।

ततः (for तथा). — ^a) Dn2 D3. 6 T G2-5 वरं (for
वरान्).

10 ^a) G2 तदा (for तथा). D8 गंधारः. M2
-राजस्य- (for -राजस्य). — ^b) Dn2 D5 6. 8 T2 G2-5
-Ca. d वीरः; Dc1 धीरः (for वीरः). — ^c) B D1.
2 6. 8 T1 आवहत्; Dn1 अहनत्; G5 अहरत्; Cd
अवहत् (as in text). B2-4 S पुरुषर्षभः; D1 पुष्करे-
क्षयाः (for 'क्षणः).

11 ^a) Cv राजानं (for 'नो). — ^b) T G2-5 [S]-
भवन्; G2 [S]वहन् (for यस्य). Dn2 D8 यस्य याता;
G1 M सिंघुजाता (for यस्य जाता). — ^c) D2 रथे
वैवाहिके युक्ताः; D7. 8 रथैर्वैवाहिकैर्युक्ताः; Cv वैवाहिके
रथे युक्ताः. — ^d) K1 D4 कृतव्रणः; D7 क्षतव्रणाः (for
कृत'). Cv प्रतोदनकृतव्रणाः.

12 ^a) B1-8 Dc1 S (except G2) महाराज (for
'बाहुम्'). — ^b) D2 उपयाने (for उपायेन). — ^c) T
G8 भीमेन; Ca. d परेण (as in text). — ^d) K1
पृथगक्षौहिणी पतिः; B1. 3. 5 Dc1 D2. 7. 8 S समग्रा (D7. 8
'हस्त्रा)क्षौ (T G1 M1-4 'क्षौ)हिणीपतिः; B2. 4 समग्राक्षौ-
हिणीश्वरं.

13 ^b) K8 गजः; D8 राजन् (for राजः). K4 D7
G1 बलिः; M8-5 कृतं (for बली). — ^c) K2. 4 B8
D8 अर्धे; Dc1 Dn1 D4 अर्धे; D8 यज्ञे (for अर्धे).
D8 विवादमाने (for विवदमानं). Ś1 K2. 4 D1 वै;
B2-4 Dc1 तु (for च). K1 अर्धेण विवदमानं (sic);
S अर्धेण विवदितं वीरं. — ^d) G1 M जघान पुरुषो-
त्तमः.

14 ^a) K1-4 दैत्यपतिः; D2. 5 'वरं; D8 दैत्य परं;
D7 यज्ञे पुरं (for दैत्यपुरं). — ^b) K1-4 D7 S

समुद्रकुक्षौ विक्रम्य पातयामास माधवः ॥ १४
अङ्गान्वङ्गान्कलिङ्गांश्च मागधान्काशिकोसलान् ।
वत्सगर्गकरुषांश्च पुण्ड्रांश्चाप्यजयद्रणे ॥ १५
आवन्त्यान्दाक्षिणात्यांश्च पार्वतीयान्देशेरकान् ।
काश्मीरकानौरसकान्पिशाचांश्च समन्दरान् ॥ १६
काम्बोजान्वाटधानांश्च चोलान्पाण्ड्यांश्च संजय ।
त्रिगर्तान्मालवांश्चैव दरदांश्च सुदुर्जयान् ॥ १७

(except G₅) सालवगुप्तं; D₅ सुगुप्तं च (for शात्वगुप्तं).
—^a) Ś₁ वि*त्वा (for विक्रम्य). —^d) D₁ भारत
(for माधवः).

15 ^a) K₄ अंगा वंगाः; T G₁. 8. 5 M अंगवंग-;
G₄ अंकवङ्क (for अङ्गान्वङ्गान्). K₄ D₁ D₂. 7 G₂. 4
M₁-8 कलिगांश्च (for कलिङ्गांश्च). —^b) B₁ D₂ T₁ G₄
मगधान्. K₁ कैशि- (for काशि-). K₄ B₁-3 D₂
D₂-8 कोशलान्; D₁ कौशलान्; D₂ कौशिकान्;
G₂. 4 कौसलान् (for कोसलान्). —^c) K₁-8 D₂
D₂. 7 वत्सवर्ग-; B₁. 2 (marg.) 3-5 D₁ व (B₂ m वा-
त्स्यगर्ग-; B₂ मात्स्यगर्ग-; D₅ वत्सदंतान्; D₅ तथा
वत्स-; D₅ वत्सवर्ग- (for वत्सगर्ग-). D₁ वात्स्यगर्ग-
कलिगांश्च; D₂ करुषां मालवांश्चैव; S वत्सगर्ग- (G₁
M वत्सकौश-; G₅ वात्स्यगर्ग-करुषांश्च. —^d) B₂-5
D₁ D₂ पुण्ड्रांश्च; D₁ पुण्ड्रांश्च; D₁ पुण्ड्रांश्च;
D₅ पुण्ड्रांश्च; D₁ पुण्ड्रांश्च; M₄. 4 पुण्ड्रांश्च (for पुण्ड्रांश्च).
B₂-4 D₁ चैव; T G₁. 8. 4 M₃-5 चाय (for चापि).
D₄ [अ]जयन् (for [अ]जयद्).

16 ^a) K₁ आवल्यान्; K₄ T आवल्यां; G₅ आवल्या
(for आवल्यान्). D₂ दक्षिणात्यांश्च (for दाक्षि-).
—^b) D₁ पार्वतियान्. K₁ दक्षीकरान्; B₅ G₃ कशेर-
कान्; D₁ दुरासदान्; D₂ D₅ कसेरकान्; D₄ दसे-
करान्; T G₂. 4 M₅ कशेरकान्; G₁ M₁-4 दशेरकान्;
G₅ करेणुकान् (for दशेरकान्). —^c) Ś₁ कश्मीरकान्;
D₁ काश्मीरजान् (for रकान्). K₈ B D₁ और-
सिकान्; D₅ जातुवानान्; D₅ औरसिकान्; D₅ केसर-
कान्; T G₂. 8 औरस (G₂ अ)कान्; G₁ M₁. 2 औद-
रिकान्; G₄ औरसिकान्; G₅ औरसिकान् (for औरसिकान्).
—^d) K₁ समदकान्; B D₁ D₂ समुद्रलान्; D₂
D₂. 4. 5. 7. 8 सबर्ब (D₁ 8 'डु')रान्; D₁ समदरान्; D₅
समाधय; T G₂-5 समंत (G₂ द)कान् (for समन्द-
रान्).

17 ^a) Ś₁ D₁ कांभोजान्. D₂ D₁ वारधानांश्च;

नानादिग्भ्यश्च संप्राप्तान्वातानश्चस्कान्प्रति ।
जितवान्पुण्डरीकाक्षो यवनांश्च सहानुगान् ॥ १८
प्रविश्य मकरावासं यादोभिरभिसंवृतम् ।
जिगाय वरुणं युद्धे सलिलान्तर्गतं पुरा ॥ १९
युधि पञ्चजनं हत्वा पातालतलवासिनम् ।
पाञ्चजन्यं हृषीकेशो दिव्यं शङ्खमवाप्तवान् ॥ २०
खाण्डवे पार्थसहितस्तोषयित्वा हुताशनम् ।

C. 7. 402
B. 7. 11. 21
K. 7. 11. 21

D₂ D₅ वाटधाना (D₂ नां)स्तु; D₅ बाह्मिकांश्चैव; S
माल (T G₁ M 'ळ)वांश्चैव (for वाटधानांश्च). —^b)
Ś₁ D₅ चोडान्; K₁ चोड्यान्; K₂. 3 चोडान्; D₂
चौडान्; D₂ D₅ पुंड्रान्; D₄ लोचान्; D₅ सुद्रान्;
T G₂. 5 M चोलान्; G₄ चौलान् (for चोलान्). D₂
D₅ अन्यांश्च; D₅ पाण्डुश्च (for पाण्ड्यांश्च). T G₂-5
माधवः (for संजय). —^c) B₃ (marg. as in text)
विदर्भान् (for त्रिगर्तान्). D₂ मालवास्वदान्; D₅
मालवास्वदान्; T G₂-5 मगधांश्चैव (for मालवांश्चैव).
—^d) Ś₁ K₄ वरदांश्च; B₅ दारदांश्च; D₂ D₅ पार-
दांश्च (for दरदांश्च). D₂ सुदुर्जयान्. S (except
G₁) क (M द)रदांश्चैव दुर्जयान्.

18 ^a) D₅ om. च. D₂ संप्राप्ता; D₂ संभ्रांतान्
(for संप्राप्तान्). —^b) D₂ D₅ जातानश्च; D₂
जानानांश्च (for वातानश्च). B₁. 4. 5 D₂ D₅ खभा-
(D₂ वसां)श्चैव शकांसथा; B₂. 8 D₁ D₄. 7. 8 नृपांश्चैव
(D₄. 7. 8 राजानश्च) शकांसथा; D₅ (orig.) रतिचोला-
स्कान्प्रति; D₅ (marg. sec. m.) एतान्न्यान्प्रकामतः; T
G₁-4 M आंध्रान्ळे (G₁ M₁. 2 अंध्रान्ळे; G₄ आंध्रान्ळे;
M₃-5 अंध्रान्ळे)च्छगणानपि; G₅ आंध्रान्ळेच्छगणानपि.
—^d) G₅ (inf. lin. as in text) सवनांश्च (for यवनांश्च).
Ś₁ K (K₅ om.) B₁. 4 D₂ D₁-5. 7. 8 यवनं च स (K₁
म)हानुगं; D₅ धनंजयसहानुगं.

19 ^b) D₁ चादीभिर् (for यादोभिर्). D₁ यादोग-
णविषेवितं; D₅ जादोरतिसंवृतं (sic). —^d) D₂ D₅.
3. 5. 6 तदा (for पुरा). Ś₁ सलिलान्तर्गतं पुरा.

20 ^a) B₅ युद्धे; G₁ M तत्र (for युधि). —^b)
T G₅ M₅ पातालतलं. M₁. 2 वासिनः (for वासिनम्).
B₅ दैत्यं पातालवासिनं. —^d) Ś₁ K₁. 8. 4 D₁ transp.
दिव्यं and शङ्खम्. K₄ om. वास.

21 ^a) K₄ om. मखं. —^d) Ś₁ K₁. 2 चक्रे (for
चक्रे). Ś₁ महायशः; D₂-4 D₁ तथैव च; B₄ D₅
महाबलं; -G₁ M₁. 2 जनार्दनः (for महाबलः).

C. 7. 402
B. 7. 11. 21
E. 7. 11. 21

आग्नेयमस्त्रं दुर्धर्षं चक्रं लेभे महाबलः ॥ २१

वैनतेयं समारुह्य त्रासयित्वा मरावतीम् ।

महेन्द्रभवनाद्वीरः पारिजातमुपानयत् ॥ २२

तच्च मर्षितवान्शक्रो जानस्तस्य पराक्रमम् ।

राज्ञां चाप्यजितं कंचित्कृष्णेनेह न शुश्रुम ॥ २३

यच्च तन्महदाश्चर्यं सभायां मम संजय ।

कृतवान्पुण्डरीकाक्षः कस्तदन्य इहार्हति ॥ २४

यच्च भक्त्या प्रपन्नोऽहमद्राक्षं कृष्णमीश्वरम् ।

तन्मे सुविदितं सर्वं प्रत्यक्षमिव चागमत् ॥ २५

नान्तो विक्रमयुक्तस्य बुद्ध्या युक्तस्य वा पुनः ।

कर्मणः शक्यते गन्तुं हृषीकेशस्य संजय ॥ २६

तथा गदश्च साम्बश्च प्रद्युम्नोऽथ विदूरथः ।

आगावहोऽनिरुद्धश्च चारुदेणश्च सारणः ॥ २७

उल्मुको निशठश्चैव शल्यो बभ्रुश्च वीर्यवान् ।

पृथुश्च विपृथुश्चैव समीकोऽथारिमेजयः ॥ २८

एते वै बलवन्तश्च वृष्णिवीराः प्रहारिणः ।

22 ^a) Dc1 समासाद्य (for 'रुह्य'). — ^b) K1. 3. 4 D1 तोषयित्वा; Dn2 D3. 6 द्राव' (for त्रास'). Ś1 K1. 3. 4 D1 मनस्विनी; K2 मनीषिणी; D5 [अ]मरावति (for 'वतीम्'). — ^c) D4 भुवनाद् (for 'भवनाद्'). Ś1 महेंद्रात्तरपुरं गत्वा; K1-4 D1 महेंद्रांतःपुरं (K4 'रो') गत्वा. — ^d) Ś1 अवासवान्; Dn2 D3. 6 उपाहरत् (for 'नयत्').

23 ^a) Dn2 D3 तनु; D5. 6 तत्र (for तच्च). — After 23^{ab}, Dn1 D4. 7. 8 ins.:

83* गोवर्धनस्रोद्धरणे ज्ञात्वा वै समसज्जत ।

[Dn1 समजातयः; D1 समसज्जतां (for 'सज्जत').]

— ^a) D2 राजा (for राज्ञां). Dn1 नाप्यजितं; Dn2 वाप्य'; D2 T G2. 4 चाप्यजितः; D1 चाय जितं; G5 च न कृतः; M3 चाविदितं; M4 चावितितं (for चाप्य'). B2 Dn M2. 4 किंचित्; D2. 5 T G2-5 कश्चित् (for कंचित्). B1 D3 राज्ञाश्चाप्यजितान्कांश्चित्. — ^d) B2. 5 Dc1 Dn2 D3-4. 6-8 S शुश्रुमः. D5 कृष्णं नेह न शुश्रुमः.

24 ^a) T1 G5 अस्या यन्; T2 G2. 4 अस्यां यन्; G1 M यच्च वै; G5 अस्यायं (for यच्च तन्). — ^b) Dn1 केशवः (for संजय). — B2 reads 24^a-25^d on marg. ^c) T G2-5 तदन्यः क (by transp.). B1 D2 इव (for इह). S करिष्यति (for इहार्हति). Ś1 तद्वान्प्रोक्तुमर्हति; B2-4 Dc1 कोन्यः कर्तुं तयार्हति.

25 B2 reads 25 on marg. — ^a) Dn1 तत्र; D2 तच्च; D2. 6 यत्र (for यच्च). Ś1 B4 D2. 6 प्रपन्नो (for प्रपन्नो). — ^c) G5 सुविस्तरं (for 'दितं'). — ^d) Ś1 चाभवत्; K (K5 om.) D2. 4. 7. 8 चागतं; B1. 4 Dc1 Dn D1. 6 चागमं; B2. 2. 5 D2. 5 T G2 M2-5 चागमात् (for चागमत्). Ca. d cite अगमम् and Cap. Cdp आगमात्.

26 ^a) B नैतं (for नान्तो). — ^b) D5 बुद्धिः (for

बुद्धिः). — ^c) B1. 5 Dc1 Dn D1. 3. 4. 6-8 कर्मणां; D2 कर्मणा (for कर्मणः). D2 om. गन्तुं.

27 ^a) D1. 8 तदा; M2. 5 यथा (for तथा). D5 [अ]गदश्च (for गदश्च). Ś1 सांभश्च; Dn2 D6. 6 शांभश्च (for साम्बश्च). — ^b) Ś1 K1. 2 Dn D2-5. 7 8 प्रद्युम्नश्च; D2 घटयुक्ता; D5 विद्युत्प्रश्च (for प्रद्युम्नोऽथ). Ś1 वितूरथः; K1 विदूरतः; K2-4 S (except G2) विदूरथः; Dn1 महारथः; D1 विदूरथः (for विदूरथः). — ^c) Ś1 K1. 2. 4 D4 अ (D4 आ)गावहो; B1-2. 5 D1. 2. 5 अगावहो; B4 असावहो; Dc1 अगावणो; Dn1 अवगाहो; D5 अंगावोहः; D1. 8 आगवेहो; T G2-4 आशावहो; G5 आशावहो (for आगावहो). M2 आगावयुक्तस्य. — ^d) K1 चारुदोमः स; G5 चारुदेणश्च (for 'देणश्च'). Ś1 K2-4 B (except B4) Dc1 Dn2 D1. 2. 5. 6 G2 स- (for च).

28 ^a) D5 उल्मुको; T1 उल्मको; G1 M उल्मुको (for उल्मुको). K1 निशठश्चैव; Dn1 D4. 7. 8 निषध- (Dn1 'त')श्चैव (for निशठ'). — ^b) Ś1 शल्यो वर्धश्च; K1 लक्ष्मी बभ्रुश्च; K2 गल्ली बभ्रुश्च; B1. 2-5 Dn1 D1. 4 शिल्यो बभ्रुश्च; Dn2 सिलौ बभ्रुश्च; D2. 5 शल्यि (D2 शिल्यि)-चक्रश्च; D5 सलो बभ्रुश्च; D5 शठो बभ्रुश्च; D1 शिल्यो बभ्रुश्च; T G2-5 विबभ्रुश्चैव; M2. 4 शल्यिबभ्रुश्च; M5 शल्यिबभ्रुश्च (for शल्यो बभ्रुश्च). — ^c) G5 प्रद्युक्; G5 प्रद्युक् (for पृथुक्). D1 विष्टयुक्; G5 विप्रद्युक् (for विष्टयुक्). — ^d) K5 B Dn D1. 7 समीको (D1 'कौ')-थ; D2. 5 श (D5 स)मीकश्च; D4 समीकोथ; G1 M2 समि (M2 संमी)कोथ (for समीकोऽथ). Dc1 रिपुंजयः; M1. 2 [अ]रिमेजय (for [अ]रिमेजयः). K2 D2 समीको वरिमजयः; T G2-5 समकोषो नु (G2 समं क्रोधाश्च; G5 समकोधश्च) संजय.

29 ^a) B Dn2 D5 प्तेन्ये; Dc1 इत्येते (for एते

कथंचित्पाण्डवानीकं श्रयेयुः समरे स्थिताः ॥ २९
 आहूता वृष्णिवीरेण केशवेन महात्मना ।
 ततः संशयितं सर्वं भवेदिति मतिर्मम ॥ ३०
 नागायुतबलो वीरः कैलासशिखरोपमः ।
 वनमाली हली रामस्तत्र यत्र जनार्दनः ॥ ३१
 यमाहुः सर्वपितरं वासुदेवं द्विजातयः ।
 अपि वा ह्येष पाण्डूनां योत्स्यतेऽर्थाय संजय ॥ ३२
 स यदा तात संनह्येत्पाण्डवार्थाय केशवः ।
 न तदा प्रत्यनीकेषु भविता तस्य कश्चन ॥ ३३

यदि स कुरवः सर्वे जयेयुः सर्वपाण्डवान् ।
 वाष्णेयोऽर्थाय तेषां वै गृहीयाच्छस्त्रमुत्तमम् ॥ ३४
 ततः सर्वान्नरव्याघ्रो हत्वा नरपतीत्रणे ।
 कौरवांश्च महाबाहुः कुन्त्यै दद्यात्स मेदिनीम् ॥ ३५
 यस्य यन्ता हृषीकेशो योद्धा यस्य धनंजयः ।
 रथस्य तस्य कः संख्ये प्रत्यनीको भवेद्ब्रथः ॥ ३६
 न केनचिदुपायेन कुरूणां दृश्यते जयः ।
 तस्मान्मे सर्वमाचक्ष्व यथा युद्धमवर्तत ॥ ३७
 अर्जुनः केशवस्यात्मा कृष्णोऽप्यात्मा किरीटिनः ।

C. 7. 419
B. 7. 11. 38
K. 7. 11. 38

वै). — °) B₂₋₄ D₀₁ वृष्णिपुत्राः (for 'वीराः'). B₅ महाबलाः (for प्रहारिणः). — °) G₅ कथं वै (for कथंचित्). — °) K₁₋₄ D₁ समरस्थिताः; B₂₋₄ D₀₁ समरार्थिनः (for समरे स्थिताः). D_{n1} (marg.) जयेयुः समरे श्रिताः.

30 °) G₄ आहूता (for आहूता). — °) K₁ D₀ संशयितं; D₁ संशयितं; D_{r. 8} शंशयिकं (for संशयितं). B₅ कूरुखं (for सर्वं).

31 °) D₄ lacuna for बलो. — °) A few MSS. कैलाशः. — °) D_r om. हली. — °) T G M_{1. 2. 5} यत्र तत्र (by transp.); M_{5. 4} यत्र यत्र. K₁ मनीषिणः (for जनार्दनः). — After 31, S ins.:

84* एक एव द्विधा भूतो दृश्यते मानुषैर्भुवि ।

32 G₅ om. 32. — °) G_{5. 4} पितुर्यमाहुः पितरं. — For 32^{ab}, T G_{1. 2} M subst.:

85* पितृणामपि यः पूर्वो वेदेषु परिपठ्यते ।

[G₁ वेदेषु (for वेदेषु).]

— G_{5. 4} om. 32^{ab}. — °) K₁ वाष्णेयः; B₁₋₄ D₀₁ चार्थाय (for वा ह्येष). B₅ सोपि संजय पाण्डूनां; T G_{1. 2} M सोपि कृच्छ्रेषु पार्थानां. — °) D_{n1} योत्स्यत. B₅ वीर्यवान्; T G_{1. 2} M केशवः (for संजय). B₁₋₄ D₀₁ योत्स्यते केशवः स्वयं; D₄ योत्स्येयार्थाय स***.

33 T G₂ M₅ om. (hapl.) 33^{ab}. — °) D₄ यत् (for स). K₂ D_{4. 7} तदा; K₅ सदा (for यदा). B (except B₅) D₀₁ युध्येत (for संनह्येत्). K₁ सदा तात संनह्येभ्यो; G_{5. 4} सोपि कृच्छ्रेषु पार्थानां. — °) K₁₋₄ G₅₋₅ योत्स्यतेऽर्थाय; B_{1. 2. 4} पाण्डवार्थे हि (for 'वार्थाय'). K₅ D₀₁ D_{1. 8} संजयः; K₄ संजयः; B₅ युद्धतः

(for केशवः). — °) B₁₋₄ D₀₁ D₁ प्रतिसंयोद्धा; B₅ प्रत्यनीकाय; S प्रत्यनीको (M₅ 'के' न्यो (for प्रत्यनीकेषु). — °) D₀₁ reads from ता तस्य up to महात्मनः (in 43^d) twice. Śi K₂₋₄ D_n D_{1. 2. 4. 5. 7} तत्र; K₁ तव; B₂ तात (for तस्य). D₃ भविता शं कथंचन; D₀ शिष्टः स्थातोय कश्चन.

34 For the repetition in D₀₁, cf. v. 1. 33. — °) D_{n1} यद्यस्मत्; D₂ यद्धि स (for यदि स). — °) K₅ B D₀₁ (both times) D_{1. 8} S नाम (for सर्वं). K₁ पार्थिवान् (for पाण्डवान्). — °) B₂ (marg.). 3. 4 D₀₁ (both times) [s]र्थे हि (for र्थाय). D_{n1} transp. तेषां and वै. D₀ वाष्णेयो योधयंस्तेषां. — °) B₅ शरम्; B₂ D_{2. 5} अस्त्रम् (for शस्त्रम्).

35 For the repetition in D₀₁, cf. v. 1. 33. — °) Śi K₁₋₄ तत्र (for ततः). D_{n1} D₅ T G₁₋₄ M नरव्याघ्रान्; G₅ व्याघ्र (for व्याघ्रो). — °) K₅ नरपतिं; D_{n1} भूमिपतीन्; D₀ रणं; S नारायणो (for नरपतीन्). — °) K₅ कौरवश्च (for 'वांश्च').

36 For the repetition in D₀₁, cf. v. 1. 33. — °) B₅ 4 D₀₁ (both times) transp. योद्धा and यस्य. — °) D₅ खेदे; G₁ M₁₋₄ संख्ये; G_{5. 5} शक्तः (for संख्ये). — °) Śi K_{1. 4} D_{n1} D₄₋₈ प्रत्यनीके (for 'नीको'). K₁ D₄ [s]भवद्ब्रथः; T G_{5. 4} भवेद्ब्रथ (T 'यः'); G₅ भवेद्ब्रथि (for भवेद्ब्रथः).

37 For the repetition in D₀₁, cf. v. 1. 33. — °) D₁ om. मे. S संजयाचक्ष्व (for सर्वमाचक्ष्व). Śi K_{1. 4} B₅ D_{4. 7. 8} तस्मात्सर्वं (B₅ D_{4. 7. 8} तन्मे सर्वं) स (K₄ स) माचक्ष्व.

38 For the repetition in D₀₁, cf. v. 1. 33,

C. 7. 419
B. 7. 11. 38
K. 7. 11. 38

अर्जुने विजयो नित्यं कृष्णे कीर्तिश्च शाश्वती ॥ ३८
प्राधान्येन हि भूयिष्ठममेयाः केशवे गुणाः ।
मोहादुर्योधनः कृष्णं यन्न वेत्तीह माधवम् ॥ ३९
मोहितो देवयोगेन मृत्युपाशपुरस्कृतः ।
न वेद कृष्णं दाशार्हमर्जुनं चैव पाण्डवम् ॥ ४०
पूर्वदेवौ महात्मानौ नरनारायणावुभौ ।
एकात्मानौ द्विधाभूतौ दृश्येते मानवैर्भुवि ॥ ४१
मनसापि हि दुर्धर्षौ सेनामेतां यशस्विनौ ।
नाशयेतामिहेच्छन्तौ मानुषत्वात्तु नेच्छतः ॥ ४२

Before 38, K₄ ins. अर्जुन उवाच. —^b) B₂₋₄ D₀₁ (both times) D₈ S कृष्णश्चात्मा; D₄ कृष्णस्यात्मा; D₅ कृष्णो ह्यात्मा (for कृष्णोऽप्यात्मा). —^c) D₄ १. १. १ वै जयो; T G₂₋₅ तु जयो (for विजयो). B₄ M_{1.2} नित्यः (for नित्यं). — After 38, B D₀₁ ins.:

86* सर्वेष्वपि च लोकेषु बीमसुरपराजितः ।

39 For the repetition in D₀₁, cf. v. l. 33. —^a) B D₀₁ (both times) [ए]व (for हि). S तु भूयिष्ठा (for हि भूयिष्ठम्). —^b) T G₈ अमोघाः (for अमेघाः). —^c) D₀₁ मूढो (for मोहाद्). T G₁₋₄ M तु वशिनं (G₈ M_{8.4} 'नः'); G₅ वशीकृतं (for दुर्योधनः). D_{7.8} कृष्णे (for कृष्णं). —^d) B D₀₁ (both times) D₁ यो न (for यन्न). Ś₁ lacuna for यन्न वे. K₁ यः पश्यतीह; K_{2.8} द्वेषयत्येव; D₅ न मन्यतीह; S न सर्वौ वेत्ति (for यन्न वेत्तीह). D₄ १. १. १ महाबलं (for [ह]ह माधवम्). D₈ जानात्येव हि मानवं.

40 For the repetition in D₀₁, cf. v. l. 33. —^a) K₁ D₈ देवयोगेन; D_{4.8} मृत्युपाशो (D₈ 'से')न; D₇ मृत्युपाशिने (sic); T G M_{1.2.5} देवपाशेन; M_{8.4} देवमायेन (for देवयोगेन). —^b) D_{4.8} दैवदंष्ट्रः; D₇ दैवदंष्ट्रश्च (hypermetric) (for मृत्युपाशः). K₁₋₄ D₁ वशीकृतः; D₅ तिरस्कृतः (for -पुरस्कृतः). S वैष्णवेन समावृतः.

41 For the repetition in D₀₁, cf. v. l. 33. —^a) D₅ पूर्वौ देवौ (for पूर्वदेवौ). —^b) K₄ om. (hapl.) from नर up to एकात्मानौ (in 41^a). —^c) D₄ १. १. १ द्विधा कृत्वा; M_{1.2} द्विधाभूतो (for द्विधाभूतौ). —^d) K_{1.8.4} D₈₋₅ G₈ दृश्येते (for दृश्येते). B₄ G₁ M_{1.2} मातृपैतृभिः; B_{2.8} D₀₁ (both times) मातृ-पैरपि; D₀₁ D₈ मानवौ भुवि (for 'वैतृभिः').

युगस्त्रेव विपर्यासो लोकानामिव मोहनम् ।
भीष्मस्य च वधस्तात द्रोणस्य च महात्मनः ॥ ४३
न ह्येव ब्रह्मचर्येण न वेदाध्ययनेन च ।
न क्रियामिर्न शस्त्रेण मृत्योः कश्चिद्विमुच्यते ॥ ४४
लोकसंभावितौ वीरौ कृतास्त्रौ युद्धदुर्मदौ ।
भीष्मद्रोणौ हतौ श्रुत्वा किं नु जीवामि संजय ॥ ४५
यां तां श्रियमम्रयामः पुरा यातां युधिष्ठिरे ।
अद्य तामनुजानीमो भीष्मद्रोणवधेन च ॥ ४६
तथा च मत्कृते प्राप्तः कुरूणामेष संक्षयः ।

42 For the repetition in D₀₁, cf. v. l. 33. —^a) B₂₋₄ D₀₁ (both times) चापि; G₈ [अ]पीह (for [अ]पि हि). Ś₁ K_{1.2.4} D₈ दुराधर्षौ (for हि दुर्धर्षौ). —^b) Ś₁ K₄ D₈ एतां; D₅ एतौ (for एतां). Ś₁ मनस्विनौ (for यन्न^a). —^c) Ś₁ K₁₋₄ ममेच्छतौ; D₁ समेक्षतौ; M_{8.5} यदीच्छतौ; M₄ lacuna (for इहेच्छन्तौ). D_{2.5} नाशयेतामहिंसतौ; D₈ नाशयेता-मदृच्छन्तौ (sic). —^d) D_{8.6} मनुष्यत्वात् (for मानुष^a). K₈ D₂ च; T G₂₋₅ न (for तु). T G₂₋₅ चेच्छतः; G₁ M_{8.4} नेच्छतां; M_{1.2.5} नैच्छतां (for नेच्छतः).

43 For the repetition in D₀₁, cf. v. l. 33. —^a) B₄ लोकस्त्रेव (for युग^a). —^b) B_{2.5} D₀₁ D_{8.6} इह (for ह्येव). —^c) D₄ भीष्मस्त्रेव हि (hypermetric); D_{7.8} भीष्मस्त्रेकः (for भीष्मस्य च). T G₂₋₅ वधं (for वधम्).

44 ^a) Ś₁ B_{4.8} न ह्येवं; D₀₁ D₈ नार्जवाद्; D₈ नार्जवान् (for न ह्येव). —^b) K_{1.4} D₀₁ D_{1.5-7} G₁ शास्त्रेण; B_{1.2.5} D₈ चास्त्रेण; B₄ D₀₁ चेष्टाभिर् (for शास्त्रेण). —^c) B (except B₁) D₈ निवार्यते; D₀₁ निवारितः (for विमुच्यते). S सुत्योरध्वनि सु (G₅ 'ध्वा' सु; G₈ [inf. lin.] 'ध्वा' विमु-; M_{8.4} 'ध्वनि प'च्यते).

45 ^a) K₁ D_{4.5} किं तु; D₀₁ किमु (for किं नु). Ś₁ जीवसि (for जीवामि).

46 ^a) D₀₁ D_{8.6} असूयाम; D₄ अयास्यामः; D_{7.8} अपश्यामः (for असूयामः). —^b) B₂ परां (for पुरा). B D₀₁ D₈ इष्ट्वा; D₀₁ D₈ यातौ; D_{2.5} जातां; D₈ जाता (for यातौ). K₄ पुण्यात्मात् (submetric) (for पुरा यातौ). S पाण्डवस्य महात्मनः. —^c) B₁₋₄ D₀₁ D₀₁ D_{8.6} ह; B₅ D₀₁ D_{2.5} हि (for च).

पक्वानां हि वधे स्रुत वज्रायन्ते तृणान्यपि ॥ ४७
 अनन्यमिदमैश्वर्यं लोके प्राप्तो युधिष्ठिरः ।
 यस्य कोपान्महेष्वासौ भीष्मद्रोणौ निपातितौ ॥ ४८
 प्राप्तः प्रकृतितो धर्मो नाधर्मो मानवान्प्रति ।
 क्रूरः सर्वविनाशाय कालः समतिवर्तते ॥ ४९

अन्यथा चिन्तिता ह्यर्था नरैस्तात मनस्विभिः ।
 अन्यथैव हि गच्छन्ति दैवादिति मतिर्मम ॥ ५०
 तस्मादपरिहार्येऽर्थे संप्राप्ते कृच्छ्र उत्तमे ।
 अपारणीये दुश्चिन्त्ये यथाभूतं प्रचक्ष्व मे ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

११

संजय उवाच ।

हन्त ते वर्णयिष्यामि सर्वं प्रत्यक्षदर्शिवान् ।

यथा स न्यपतद्द्रोणः सादितः पाण्डुसृज्यैः ॥ १
 सेनापतित्वं संप्राप्य भारद्वाजो महारथः ।

C. 7. 435
B. 7. 12. 2
K. 7. 12. 2

47 ^a) G₁ M यथा (for तथा). D_{1.8} प्राप्तः (for प्राप्तः). Ś₁ K₁₋₄ तथा च मस्कृतेनाहो; B_{1.5} D_{1.2} मस्कृते चाप्यनुप्रासः. — ^b) D₅ एव (for एष). D₁ संजयः; D₈ संजयः; G_{2.8} संशयः (for संशयः). — ^c) B_{1.2} (both marg.). 3-5 D₁ D₁₁ पापानां; D₁₂ D₈. 4.6-8 बंधूनां (for पक्वानां). K₂₋₄ D_{1.2} हि नृणां; D₄. 7.8 संशयः (for हि वधे). — ^d) D₅ वज्रायन्ति (for वज्रायन्ते). K₄ तृणा मखे; D₁ तृणान्युत (for तृणान्यपि). D_{1.8} विदूषते तृणामपि.

48 ^a) B D₁ S अनंतम् (for अनन्यम्). — ^b) T G_{8.4} कालः (for लोके). — ^c) B₂ क्रोधान्; B₃ कोपे (for कोपान्).

49 ^a) D_{4.7.8} प्रकृतितौ (D₄ 'नो'); T G₈₋₅ प्रकृतितो (for 'तितो). D₅ प्राप्तस्तु प्राकृतो धर्मो. — ^b) K₁ माधवो; D₁₁ T₁ G₈ न धर्मो; D₄ नाधर्मो (for 'र्मो'). B D₁ D₁₂ D₈ न धर्मो मासकान्प्रति. — ^c) B₄ अतः; T G_{2.4.5} शूराः; G₈ शूरः (for क्रूरः). T G₈₋₅ सर्वे (for सर्वे). — ^d) K₁₋₄ संप्रति; B₁ (marg.) संनतिः; D₁₂ D_{4.7.8} समभिः; D₈ तं नाति; G₁ M संनाति (for समति). B₁ D₁ D_{1.2} T G₂₋₅ कालोयं (B₁ D₁ कालो वै; D_{1.2} कालोऽसौ; G₅ कालो*) नातिवर्तते.

50 ^a) D₁₁ M₃ अन्यथा चिंतितो ह्य (M₃ 'तोप्य')-र्थो; M₄ 'ताप्यर्था. — ^b) G₁ M तपस्विभिः (for मव'). T G₂₋₅ नरैराज्ञापरायणैः. — ^c) G₈ om. हि. Ś₁ K₁₋₄ D_{2.5} प्रवर्तते; B₅ D₈₋₈ विपश्यते; D₁₁ D_{1.4}

प्रपद्यते; D₁₂ विपश्यते; D₈ विपश्यते (for हि गच्छन्ति). — ^d) Ś₁ K₁₋₄ B₂₋₄ D₁ D₁₁ D_{4.7.8} दैवयोगान् (for दैवादिति). D₅ दैवयोगात्मविन्मम; D₈ दैवेनेह विशां पते.

51 ^a) K₅ D₄ अपरिहारायर्थे. — ^b) K₁ B₃₋₅ कृच्छ्रम्; D_{2.1} कृत्स्न (for कृच्छ्र). D₈ -सत्तमे (for उत्तमे). D₁₁ प्राप्ते कृच्छ्रे तथोत्तमे; G₅ संप्राप्तः कृच्छ्रमुत्तमं. — ^c) S (except G₁) अवार (G₃ 'रि')णीये (G₅ 'यन्') (for अपारणीये). T G_{2.5} M_{1.2} निश्चिन्त्य; G₁ निश्चिन्त्ये (for दुश्चिन्त्ये).

Colophon om. in K₅; Ś₂ missing. — Sub-parvan : Editions द्रोणामिषेक. — Adhy. name : K₁₋₃ धृतराष्ट्र-प्रश्नः; D₁₂ D_{2.5.6} वासुदेव (D₅ श्रीवासुदेव) प्रशंसा; D₄ धृतराष्ट्रवाक्यं. — Adhy. no. (figures, words or both): K₅ B_{1.2} D₁₁ D₈ S 10 (as in text). — Śloka no.: D₁ 52.

11

☞ This adhy. is missing in Ś₂ (cf. v. l. 7. 1. 1).

1 Ms. 4 om. the ref. — After the ref. S ins.:

87* शुश्रूषस्व स्थितो भूत्वा शंसतो मम भारत ।

[(G₁ स्थितो (for स्थितो).]

— ^a) K₃ D₁ D₁₂ D_{2.3.5} G_{2.5} कथयिष्यामि; K₅ D₅ संप्रवक्ष्यामि; D₁₁ D_{4.7.8} की (D₁ कि) तैयिष्यामि; T G_{2.3.4} M वर्त (for वर्ण). Cd as in text. — ^b) Ś₁ K_{1.2} M_{1.2} सर्वैः; G₁ M₃₋₅ यथा (for

C. 7. 425
B. 7. 12. 2
K. 7. 12. 2

मये सर्वस्य सैन्यस्य पुत्रं ते वाक्यमब्रवीत् ॥ २
यत्कौरवाणामृषभादापगेयादनन्तरम् ।
सेनापत्येन मां राजन्नद्य सत्कृतवानसि ॥ ३
सदृशं कर्मणस्तस्य फलं प्राप्नुहि पार्थिव ।
करोमि कामं कं तेऽद्य प्रवृणीष्व यमिच्छसि ॥ ४
ततो दुर्योधनश्चिन्त्य कर्णदुःशासनादिभिः ।
तमथोवाच दुर्धर्षमाचार्यं जयतां वरम् ॥ ५

ददासि चेद्वरं मह्यं जीवग्राहं युधिष्ठिरम् ।
गृहीत्वा रथिनां श्रेष्ठं मत्समीपमिहानय ॥ ६
ततः कुरूणामाचार्यः श्रुत्वा पुत्रस्य ते वचः ।
सेनां ग्रहर्षयन्सर्वाभिदं वचनमब्रवीत् ॥ ७
धन्यः कुन्तीसुतो राजा यस्य ग्रहणमिच्छसि ।
न वधार्थं सुदुर्धर्षं वरमद्य प्रयाचसि ॥ ८
किमर्थं च नरव्याघ्र न वधं तस्य काङ्क्षसि ।

सर्वं). Dn1 -दर्शनात् (for 'दर्शिवान्'). — °) K1 2. 4 transp. यथा and स. Dn2 D3. 6 सोभ्यपतद्; D4 7 संन्यप; D5 संख्येप; S सत्यपरो (for स न्यपतद्). — °) K1 सादिता; G2 पातितः; G3 सूदितः (for सादितः). D7 संजयैः (for सजयैः).

2 °) D4. 7. 8 महाबलः (for 'रथः'). S द्रोणो हर्षमु-
पेयिवान्. — °) Dn2 D5 सैन्यस्य सर्वस्य (by transp.);
S सैन्यस्य राजानं. — °) S इदं वचनमब्रवीत्.

3 Before 3, S ins. द्रोणः. — °) K4. 5 D1 यः (for
यत्). — °) K1 सेनापत्येन. B5-5 यद्; G1 M1. 2
मा (for मां). T G2. 5 सेनापत्ये त्वया राजन्. — °) D2
अद्य; D5 न च (for अद्य). T G2. 4 सत्कृतवानहं;
G3. 5 'वाहनं' (for 'वानसि'). B4 भामद्य कृतवानसि.
— After 3, S ins :

88* अनुकूपं फलं तस्य कर्मणो लभ्यतां त्वया ।

4 °) K5 Dc1 D2. 3. 5-8 G2. 3. 5 आमुहि (for प्रा-
मुहि). B2-4 Dc1 D1 भारत; Dn2 D4 मानव; D2
पांडव; G2 कौरव (for पार्थिव). — °) B5 transp.
करोमि and कामं. S1 (orig.) कामुकं; S1 (marg.)
कर्म किं (for कामं कं). K5 B5 Dn D2-8 T G2-4
किं (for कं). — °) Dn1 वृणुष्व तं (for प्रवृणीष्व).
Dn1 T G1. 3 Ms. 5 यदि (Ms 'दी') च्छसि (for यमि-
च्छसि). Dn2 D3. 6 वृणीष्व किमिच्छसि; G5 *णीष्व
वरमिच्छसि.

5 Before 5, S ins. संजयः. — °) K1 चिंत्यं; B
Dc1 Dn2 D3. 6 S राजा; D2 चिंत्यः (for चिन्त्य).
— °) Dc1 Dn2 D1. 3 T G2. 4 संमथ्योवाच; G1. 2. 5 M
समथ्यो (G2. 5 Ms 'थो') वाच (for तमथो). — °) M1. 2
वरः (for वरम्).

6 Before 6, S (except G5) ins. दुर्योधनः. — °) D5
K5 D4 जीवग्राहं; Ca. d 'ग्राहं' (as in text). — °) D5
G5 रथिनं (for रथिनां). Dc1 Dn1 D4. 7. 8 T श्रेष्ठ

(for श्रेष्ठं). — °) Dn1 S सकाशम् (for 'समीपम्').
B1-4 Dc1 उपानय (for इहानय). — After 6, S ins.:

89* इच्छेयं वै महारमानं धर्मात्मानं युधिष्ठिरम् ।
आवृणां पश्यतामेव जीवग्राहेण मे द्विज ।
प्रीणाम्यनेन कार्पेण समुद्वृज्जनबाधवः ।

[(L 2) Cv post. half as above. — (L 3) G2-5
वृणौ (G2. 5 'णो') ज्येतेन (for प्रीणात्म्येन).]

7 Before 7, S ins. संजयः. — °) Dn2 D5 सेनाः
(for सेनां). Dn1 सर्वान्; Dn2 D3. 6 राजन् (for
सर्वान्).

8 °) B1-3. 5 Dn2 D1 राजन्; B4 G4 यस्य (for
राजा). — °) D3 यत्वं; G4 जीवः (for यस्य). D3.
7. 8 त्वं ग्राहम् (for ग्रहणम्). B4 ग्रहणं त्वमिच्छसि.
— After 8^{ab}, D4. 7. 8 read 9^{ab} for the first time,
repeating it in its proper place. — °) K2-4 B Dn
D1. 2. 5. 8 सुदुर्धर्षः. S न वधं तस्य दुर्धर्षः. — °) G2
वधम् (for वरम्). B1. 8-5 T G1. 8-5 M प्रयाचसे; G2
प्रयच्छसे (for प्रयाचसि). D7. 8 वरमेनं न याचसे; Cv
as in text.

9 D4. 7. 8 read 9^{ab} for the first time after 8^{ab}.
— °) D4 (first time). 7 (both times). 8 (first time)
तु (for च). — °) K1. 2 Dn1 Ms-5 वर्षं तस्य न;
B1 वर्षं न तस्य; D5 न वधस्तस्य (for न वधं तस्य). B4
कांक्षते; B5 D2. 4. 8 (last two second time) S
कांक्षसे (for काङ्क्षसि). D4 (first time). 7 (both
times). 8 (first time) वर्षं कर्तुं न वांक्षसि. — °) D4
नाशंस*; T G2-5 नाशंससे (for 'ससि'). K2. 8
क्रिया; Dn1 क्षयाम् (for क्रियाम्). S1 K1-4 अद्य;
K5 G1 M एतां (for एतां). — °) D7 यतो; D8
lacuna; T G2-5 मम; G1 M1. 2. 4 मयि; Ms. 6
महीं (for मत्तो). K4 B1 दुर्योधनो. D4 स्वयं (for
ध्रुवम्).

नाशंससि क्रियामेतां मत्तो दुर्योधन ध्रुवम् ॥ ९
आहो स्विद्धर्मपुत्रस्य द्वेष्टा तस्य न विद्यते ।
यदिच्छसि त्वं जीवन्तं कुलं रक्षसि चात्मनि ॥ १०
अथ वा भरतश्रेष्ठ निर्जित्य युधि पाण्डवान् ।
राज्यांशं प्रतिदत्त्वा च सौभ्रात्रं कर्तुमिच्छसि ॥ ११
धन्यः कुन्तीसुतो राजा सुजाता चास्य धीमतः ।
अजातशत्रुता सत्या तस्य यस्त्रिह्यते भवान् ॥ १२

10 D₄ १ s read 10^{ab} twice. — ^a) B₂ D_n D₅. 8
अहो स्विद्; D₅. 4 (second time) १ (first time). 8
(second time) अहोस्य; D₇ (second time) अथ वा
(for आहो स्विद्). B D₁ D₄ (second time). १
(first time). 8 (second time) S धर्मराजस्य (for
"पुत्रस्य). — ^b) D₄ (first time). १ (second time). 8
(first time) हिंसा (for द्वेष्टा). B₂ D₄ (second
time). १. 8 (both first time) यस्य; T G M₂. 3. 5
कश्चिन् (for तस्य). M₁ कश्चिद्वेष्टा कश्चिन्न विद्यते (hyper-
metrio). — ^c) Ś₁ K₁-4 D₁ यत्त (K₁ 'त्व') मिच्छसि;
K₅ D_n D₂. 5 येनेच्छसि त्वं; B₁-4 M₄ यदीच्छसि त्वं;
D₃ G₁ M₁-3. 5 त (D₃ य) मि; T G₂-5 तदि (for
यदि).

11 ^b) D_n पाण्डवं. — ^a) Ś₁ राज्यं मां; K₄. 5
B D₁ D_n D₁-3. 5 राज्यं सं; D₄ राज्यं *; D₇. 8
राज्यांशं (for राज्यांशं). D_n तु (for च). D₆
राज्यं संधाय दत्त्वा च. — ^d) D₅ सौभ्रात्र्यं; M₂. 4
सौभद्रं; M₅ सौहार्दं (for सौभ्रात्रं). K₅ D_n D₁. 3. 5
अहंसि (for हृच्छसि).

12 ^b) B₃-5 D₁ D_n D₁. 6 T G₂-4 सुजातं; G₅
सुजातां (for 'ता). B₃. 4 S तस्य; D₂. 5 यस्य (for
चास्य). — ^c) B₅ D_n T G₂-5 तस्य; D₅ यस्य;
D₇. 8 नित्यं (for सत्या). — ^d) D_n यस्य (for तस्य).
D₂ यस्मिन्प्रियो; D₄ *स्त्रिह्यते; D₅ ह्यस्त्रिह्यते (for
यस्त्रिह्यते). K₁. 3 तस्य यस्त्रिह्यते भयात्; S यस्य (T
G₃. 4 येन) संस्त्रि (M₁. 2 'सि) ह्यते भवान्.

13 Before 13, S (except G₃. 4) ins. संजयः.
— ^a) Ś₁ B₅ D₁ D_n D₁ चैवम्; K₁ त्वेहम्; M₂
त्वेतद् (for त्वेवम्). — ^b) Ś₁ K₁-3 D₂ विस्मृतो;
K₄ B₁ D₅ G₄ d निस्तुतो; D₅ विस्मितो; G₅ निहृतो
(for निस्तुतो). — ^d) D_n यः स; T G₂-4 यस्तु;
G₁. 5 M यश्च (for योस्य). B D₁ S (except M₃. 4;
M₅ also as in text) हृदि स्थितः (for प्रवर्तते).

द्रोणेन त्वेवमुक्तस्य तव पुत्रस्य भारत ।
सहसा निःसृतो भावो योऽस्य नित्यं प्रवर्तते ॥ १३
नाकारो गूढितुं शक्यो बृहस्पतिसमैरपि ।
तस्माच्च सुतो राजन्प्रहृष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥ १४
वधे कुन्तीसुतस्याजौ नाचार्यं विजयो मम ।
हते युधिष्ठिरे पार्थो हन्यात्सर्वान्दि नो ध्रुवम् ॥ १५
न च शक्यो रणे सर्वैर्निहन्तुममैरपि ।

C. 7. 449
B. 7. 12. 16
K. 7. 12. 18

14 ^a) K₁ D₄ नाकरोद्; G₃ नाकारं (for नाकारो).
K₁ व्यूहितुं; G₃ गूढितं (for गूढितुं). D_n D₅ नायं
गूढितुं शक्यो वै. — ^b) G₅ (marg) न ह्येवामिनिगूढितुं.
— ^d) D₅ [अ]पहृष्टो (for प्रहृष्टो). D₇. 8 पृष्टो वाक्य-
मथाब्रवीत्.

15 Before 15, D₁ D_n G M₃-5 ins. दुर्योधनः.
— ^a) D₄ १ अथ; D₅ M₃-5 [अ]स्य (for [आ]जौ). G₂
वधे युधिष्ठिरस्याजौ. — ^b) Ś₁ न चाज्ञा (for नाचार्यं).
S आचार्यं (G₃ 'यौ') न जयो मम. — ^c) B₄ D₂ पार्था
(for पार्थो). — ^d) B₂. 4 D₂ हन्युः (for हन्यात्).
B₅ D₅ सर्वं हि नो; D₄ सर्वानपि (for सर्वान्दि नो).
B₅ बलं (for ध्रुवम्). S सर्वान्साम्बधि (G₁ M 'न्हनि-
ष्यति).

16 ^a) K₅ D₅ न हे; D₄. 6-8 न स; S नैव (for
न च). B D₂ शक्या (for शक्यो). K₄ B₁-4 D₁
सर्वे; B₅ D₂ पार्था; D₆ पार्थो; D₇ सर्वैर् (for सर्वैर्).
— ^b) K₁ निहृतुम् (for निहन्तुम्). — After 16^{ab},
S ins.:

90* यदि सर्वे हनिष्यन्ते पाण्डवाः ससुता मृधे ।

ततः कृत्स्नं वशे कृत्वा निःशेषं नृपगण्डलम् ।

ससागरवनां स्फीतां विजित्य वसुधामिमाम् ।

विष्णुर्दास्यति कृष्णायै कृत्यै वा पुरुषोत्तमः ।

[(L. 2) M₁-3 क्षिप्रं; M₅ क्षवं (for कृत्स्नं). C_v
कृत्य (for कृत्वा). — (L. 4) M₃-5 कृत्स्नां वै (for
कृष्णायै). M₃. 5 स (for वा).]

— ^a) D₇. 8 T G₄. 4 एव (for एव). K₂ B D₁ D_n
D₂-4. 6 तेषां (for चैषां). K₁ शोमः (sic) (for शेषः).
D₅ यद्येक एव; G₁ M यद्येक ए (M₁ 'को ये') षां; G₂. 5
यद्येष चैषां (for य एव चैषां). — ^d) K₄. 5 D_n D₁. 8
G₂ सर्वान् (for स एव). M₁. 2 अशेषयेत् (for न शेषं).
Ś₁ K₂. 3 D₅. 6 G₄. 5 सर्वान्साम् (K₂ 'थान'; D₅
'सान्स') शेषयेत्; K₁ सर्वान्साम् शेषयन्; D_n D₇. 8

C. 7.
B. 7. 12. 16
K. 7. 12. 20

य एव चैषां शेषः स्यात्स एवास्मान् शेषयेत् ॥ १६
सत्यप्रतिज्ञे त्वानीते पुनर्धृतेन निर्जिते ।
पुनर्यास्यन्त्यरण्याय कौन्तेयास्तमनुव्रताः ॥ १७
सोऽयं मम जयो व्यक्तं दीर्घकालं भविष्यति ।
अतो न वधमिच्छामि धर्मराजस्य कर्हिचित् ॥ १८
तस्य जिह्वमभिप्रायं ज्ञात्वा द्रोणोऽर्थतत्त्ववित् ।
तं वरं सान्तरं तस्मै ददौ संचिन्त्य बुद्धिमान् ॥ १९
द्रोण उवाच ।
न चेद्युधिष्ठिरं वीरं पालयेदर्जुनो युधि ।

सोऽस्मान्सर्वानशेषयेत्; T Gs एष वास्मान् शेषयेत्; Ms-s
स वा चास्मान् शेषयेत्.

17 °) Śi K1-s च (for तु). — °) Ds द्यूतवि-
(for द्यूतेन). — After 17^{ab}, S ins :

91* तस्मिन्जीवति चानीते ह्युपायैर्बहुभिः कृतैः ।

[T Gs जानीते; Gs चायाते (for चानीते). G1
Ms-s [S]लुपायैर् (for ह्युपायैर्). Ms-s कृते (for कृतैः)]
— °) K4 योज्यन्ति (for यास्यन्ति). Ds पुनर्यास्यन्त
एवायं; S पुनरेष्यन्त्यरण्यानि. — °) B Dc1 D2.4 पांड-
वास् (for कौन्तेयास्) K1 कौन्तेयस्य विक्रमं.

18 K1 om. 18. — °) S निज्यो (Ms 4 'त्या) (for
यक्तं). — °) Ds कस्यचित् (for कर्हिचित्).

19 Before 19, S ins. संजयः. — °) Śi K1-4 B
Dr s [S]य (for स्य). — °) Śi उत्तरं (for तं वरं).

20 Ds om. the ref — °) S कुंवीसुतं (for युधि-
ष्ठिरं). B1-s Dc1 Dn3 D2.8 5-7 वीरं; B2.4 Dn1 D1
वीरः; S पार्थ (for वीर). — °) B D1 पालयति (for
पालयेद्). G3 यदि (for युधि). Ms-s अर्जुनः पाल-
यिष्यति. — °) T G2-s मन्वेहं (for मन्वस्व). Ks-s
B Dn D2-4. 6-8 G1 M मन्वस्व पांडवश्रे (K4.5 Dn Ds
'ज्ये'ष्ठम्.

21 °) B4 स (for हि). B Dc1 शक्यो (for
पार्थो). B1-4 Dc1 पार्थः; B5 जेतुं; T1 G1 2.4 5 M
यत्तः; T2 यत्तं; G3 युक्तः (for शक्यः). — °) Ds
सर्वैः; S शक्यो (for सेन्द्रैर्). K4 D4.5.7 8 युधि
(for अपि). B5 Dn1 पार्थः सेन्द्रैः (Dn1 सेन्द्रैरपि) सुरा-
सुरैः. — After 21^{ab}, Ds ins :

92* स्थिते पार्थे धर्मराजो नैव शक्यो मया रणे ।

मन्यस्व पाण्डवं ज्येष्ठमानीतं वशमात्मनः ॥ २०
न हि पार्थो रणे शक्यः सेन्द्रैर्देवासुरैरपि ।
प्रत्युद्यातुमतस्तात नैतदामर्षयाम्यहम् ॥ २१
असंशयं स शिष्यो मे मत्पूर्वशास्त्रकर्मणि ।
तरुणः कीर्तियुक्तश्च एकायनगतश्च सः ॥ २२
अस्त्राणीन्द्राच्च रुद्राच्च भूयांसि समवाप्तवान् ।
अमर्षितश्च ते राजस्तेन नामर्षयाम्यहम् ॥ २३
स चापक्रम्यतां युद्धाद्येनोपायेन शक्यते ।
अपनीते ततः पार्थे धर्मराजो जितस्त्वया ॥ २४

— °) K1 D1 प्रत्युद्यातम्; Ds प्रब्रुतुद्यातम् (corrupt)
(for प्रत्युद्यातम्). K5 इतस्तात; Dn1 अतंते वै (sic)
(for अतस्तात). Dn2 Ds ततः पार्थे धर्मराजे; D4 प्रत्यु-
तयानुमतस्तात (sic). — °) S नैतस्माद् (Gs नैता
स्याद्)र्षयाम्यहं.

22 °) Ks Ds om. स. B1-4 Dc1 स हि शूरः कृता-
स्त्रश्च. — °) Dn1 मत्पूर्वस्य (for 'वैश्व'). K1.2 D1
शास्त्रकर्मणि; K4 Dn3 Ds S शस्त्रं; D7 Cv चात्र क'
(for चास्त्रक'). — °) B Dc1 Ds सुकृतैर्युक्तः; Ds
कीर्तियुक्ताश्च; S सुकृतौ युक्त (Ms-s यत्त) (for कीर्ति-
युक्तश्च). — °) Śi K2.5 D1.5.7 8 [अ]प्येकासनः; D2
[अ]प्येकाप्राणुः; Ca d.v cite एकायन- (as in text).
B1.8 4 Dc1 ह; D4 यः (for सः).

23 °) K4 Dr अस्त्राणीन्द्राश्च. K1 रुद्रश्च; K4
D1 रुद्राश्च; B4 lacuna, Dr.8 रुद्राश्च (for रुद्राच्च).
— °) K1 4 5 D1 भूयश्च; K2.3 B Dc1 Dn D2.8
भूयः स; Ds [अ]भूयः स (for भूयांसि). D4 6-8 भूयः
सम्यगवाप्तवान्; T G2-5 भूयांसि समुपाप्तवान्. — B4
reads 23rd twice. — °) K2 अमर्षितस्ते; Dc1 अमर्ष-
तश्च; T G4 अमर्षितं च (for 'तश्च'). K2 transp. ते
and राजस्. — °) B (B4 both times) Dc1 Ds ततो
(for तेन). K5 S सततं (K5 ते ततो; G1 M ततस्तं;
G4 न तेदं) मर्षयाम्यहं.

24 °) Śi K Ds चापका (Ks.4 Ds 'क')मितुं; B1-4
Gs स्वपक (B1-8 'का')म्यतां; Dc1 Dr चापक्राम्यतां; T
G1-4 M स्वपक्राम्यतां (for चाप'). B2 Dn3 Ds.6 युद्धे
(for युद्धाद्). — °) K1 यो नोपायेन (sic); Dn1
अन्योपायेन (for येनो'). — °) Dn1 अपक्रांते (for
अपनीते). Ms-s भवेत् (for ततः).

25 °) Dr.8 ग्रहेन (for ग्रहणं). T G2-5 हि यथा;

ग्रहणं चेज्यं तस्य मन्यसे पुरुषर्षभ ।

एतेन चाभ्युपायेन ध्रुवं ग्रहणमेष्यति ॥ २५

अहं गृहीत्वा राजानं सत्यधर्मपरायणम् ।

आनयिष्यामि ते राजन्वशमद्य न संशयः ॥ २६

यदि स्थास्यति संग्रामे मुहूर्तमपि मेऽग्रतः ।

अपनीते नरव्याघ्रे कुन्तीपुत्रे धनंजये ॥ २७

फल्गुनस्य समक्षं तु न हि पार्थो युधिष्ठिरः ।

ग्रहीतुं समरे शक्यः सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ॥ २८

संजय उवाच ।

सान्तरं तु प्रतिज्ञाते राज्ञो द्रोणेन निग्रहे ।

गृहीतं तममन्यन्त तव पुत्राः सुबालिशाः ॥ २९

पाण्डवेषु हि सापेक्षं द्रोणं जानाति ते सुतः ।

ततः प्रतिज्ञास्थैर्यार्थं स मन्त्रो बहुलीकृतः ॥ ३०

ततो दुर्योधनेनापि ग्रहणं पाण्डवस्य तत् ।

सैन्यस्थानेषु सर्वेषु व्याघोषितमरिन्दम ॥ ३१

C. 7. 464
B. 7. 12. 31
K. 7. 12. 34

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

G₁ हि वधात्; M₃₋₅ हि वधस् (for चेज्यं). Ś₁ K₁₋₃ D₁ तच्च; K₄ तं च (for तस्य). B Dc₁ ग्रहणे हि जय-
स्तस्य; M_{1,2} ग्रहणं हि वधार्थस्य. — ^a) B Dc₁ D₂ न
वधे (for मन्यसे). S धर्मराजस्य मन्यसे — ^c) K₁ ये
तेन (for एतेन). K₃ + B Dc₁ Dn₁ D₁₋₃ M₃₋₅ चा-
(D₅ वा)भ्युपायेन; K₅ Dn₂ चाभ्युपायेन T G₂₋₅
अनेनैवाभ्यु(I 'व ह्यु)पायेन. — ^d) Dc₁ क्षिप्रं (for
ध्रुवं). Ś₁ K Dn D₁₋₃ ग्रहणं समुपे(Ś₁ K₄ Dn₁
D₁ 'पै)व्यति.

26 ^b) S सत्यवादिनमाहवे. — ^d) D₅ शमम् (for
वशम्).

27 ^a) D₅ १ स्थास्यति (for स्थास्यति). — ^b) D_{4,5}
तेग्रतः; S पांडवः (for मेऽग्रतः). — ^c) D₂ अपयाते;
D₈ आनीतेन (for अपनीते). Ś₁ (before corr.; sup.
lin., as in text) ततः पार्थे (for नरव्याघ्रे). — ^d) D₁
G₅ कुन्तीपुत्रो. D₄ धनंजयः.

28 ^a) K₁ D₅ फाल्गुणस्य; B Dc₁ Dn D_{1-5,7,8}
फाल्गुनस्य; G₁ M अर्जुनस्य (for फल्गुनस्य). B₁ D₁.
4.7.8 समीपे; Dc₁ समक्षे (for समक्षं). Dn₁ हि
(for तु). — ^b) B Dc₁ Dn₂ D_{2,3,5} S शक्यो (for
पार्थो). — ^c) A few MSS. गृहीतुं. K₃ B Dn₂ D₁.
8.8 S राजन्; K₄ शक्यं (for शक्यः).

29 G₂ om. the ref. After the ref. S ins.:

93* एवमुक्ते तदा तस्मिन्नुद्धे देवाधुरोपमे ।

— Bom. ed repeats 29^{ab} after the ref. in 7. 12. 1.
— ^a) K₂ सातुरं; K₅ Dn₁ D₂₋₈ Bom. ed. सांतरे
(for सान्तरं). G₁ M_{1,2} प्रतिज्ञां ते. — ^b) K₁ B₃ D₃
G₄ Ca विग्रहे; D₈ निग्रहं; Cd निग्रहे (as in text).
— ^c) D₈ ग्रहीतुं (for गृहीतं). S एवा(M₄ 'व)मन्यंत
(for तमम्). — ^d) K₄ सुबालिशाः; G₂ च बालिशाः
(for सुवा'). Dn₁ तव पुत्रो युधिष्ठिरं.

30 S transp. 30 and 31. — ^a) B₅ Dn₁ D₈. 8
च (for हि). — ^b) K₁₋₃ D₈ जानामि (for जानाति).
— ^d) D₁ बहुलीकृतः; Ca. d बहु' (as in text). T
G₂₋₄ स तु मन्त्रो बलीकृतः; G₅ संमन्य बहुलीकृतं.

31 ^a) D₈ ततोपि (for ततो). S दुर्योधनश्चापि.
— ^b) D₄ १ ३ तु (for तत्). — After 31^{ab}, S ins.:

94* स्कन्धावारेषु सर्वेषु यथास्थानेषु मारिष ।

— ^c) M₅ 4 om. सर्वेषु. — ^d) D_{2,8} सुवोषितम् (for
व्याघो'). D₄ घोणापितमर्निदित (sic); S घोषयामास
पार्थिवः (M₃₋₅ सर्वेशः).

Colophon. Ś₂ missing. — *Sub parvan*: Editions
द्रोणामिषेक. — *Day of Droṇa's Generalship*: K₂
प्रथमदिवसे. — *Adhy. name*: K₅ Dn₁ D₅ युधिष्ठिर-
ग्रहणमंत्रः; D₃ दुर्योधनवरप्रदानं; D₄ द्रोणवरप्रदानं; D₆
युधिष्ठिरग्रहणं; G₁ M_{1,2} जीवब्राह्मप्रतिज्ञानं; G₅ द्रोण-
प्रतिज्ञा. — *Adhy. no.* (figures, words or both):
K₂ B₁ 3 Dn₁ D₈ T G₁₋₄ M 11 (as in text); K₃
G₅ 12. — *Śloka no.*: Dc₁ 31; Dn₁ 32.

१२

संजय उवाच ।

ततस्ते सैनिकाः श्रुत्वा तं युधिष्ठिरनिग्रहम् ।
 सिंहनादरवांश्चकुर्वाणश्चक्रवैः सह ॥ १
 तत्तु सर्वं यथा वृत्तं धर्मराजेन भारत ।
 आसुरैराशु परिज्ञातं भारद्वाजचिकीर्षितम् ॥ २
 ततः सर्वान्समानाय्य भ्रातृन्सैन्यांश्च सर्वशः ।
 अब्रवीद्धर्मराजस्तु धनंजयमिदं वचः ॥ ३
 श्रुतं ते पुरुषव्याघ्र द्रोणस्याद्य चिकीर्षितम् ।
 यथा तच्च भवेत्सत्यं तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ ४

12

§ 2 is missing for this adhy. (cf. v. l. 7. 1. 1).

1 T₂ om. the ref. After the ref., Bom. ed. repeats 7. 11. 29^{ab}. —^a) K₁ s. 4 ते ततः (by transp.); K₂ ते तस्मै. D₄ दृष्ट्वा (for श्रुत्वा). —^b) D₈ तद् (for तं). D_{n1} विनिग्रहं (for निग्रहम्). —^c) B₄ यान्; D_{n2} D₃ वाच; D₁ बाणं (for बाण). M₈ om. शङ्ख. K₂ शब्दरवैः (for शङ्ख).

2 ^a) § 1 K₁₋₄ D_{n1} D₁ तत्र; D_{n2} D₃ तं तु; D₂ s. 6 तच्च; T G₂₋₅ ततः (for तत्तु). D₂ न्यायं (for वृत्तं). —^b) G₂ धार्तराष्ट्रेण (for धर्मराजेन). § 1 lacuna for भारत. —^c) § 1 lacuna; K₁₋₈ D₁ चरैः; Cd आहैर (as in text). D₈ एव; S चरैः (for आशु). K₂ G₁ प्रतिज्ञातं (for परि).

3 B₄ reads 3^{ab} twice. —^a) D₀₁ अनुज्ञाप्य; D_{n1} समानाय; S समानीय (for समानाय). § 1 K₁₋₄ ततः स (§ 1 K₄ om. स) सर्वाज्ञानाय. —^b) K₁ G₅ सर्वाश्च; K₃ B (B₂ both times) D₀₁ D₂ अन्याश्च; K₄ सैन्यश्च; K₅ D₁ s. सैन्याश्च; D₂ सैन्यं च; D₇ s. सैन्यास्तु (for सैन्याश्च). § 1 सर्वतः; T G₂₋₅ भारत (for सर्वशः). G₁ M भ्रातृन्सैन्याधिपानपि. —^c) K₅ D₂ s. तं; S वै (for तु).

4 Before 4, S (except G₅) ins. युधिष्ठिरः. —^a) § 1 D_{n1} D₂ s. मे (for ते). —^b) K₄ D_{n2} D₃ द्रोणस्यास्य; D_{n1} M यद्रोणस्य; D₈ इंद्रोस्याद्य (sic); T G₂₋₅ द्रोणस्य च (for द्रोणस्याद्य). —^c) D₄ 7. 8 यथा

सान्तरं हि प्रतिज्ञातं द्रोणेनामित्रकर्षणम् ।

तच्चान्तरममोघेषौ त्वयि तेन समाहितम् ॥ ५

स त्वमद्य महाबाहो युध्यस्व मदनन्तरम् ।

यथा दुर्योधनः कामं नेमं द्रोणादवाप्नुयात् ॥ ६

अर्जुन उवाच ।

यथा मे न वधः कार्य आचार्यस्य कथंचन ।

तथा तव परित्यागो न मे राजश्रिकीर्षितः ॥ ७

अप्येवं पाण्डव प्राणानुत्सृजेयमहं युधि ।

प्रतीयां नाहमाचार्य त्वां न जह्यां कथंचन ॥ ८

तत्त्वेन तच्च स्यात्. —^d) D₈ om. था.

5 ^a) D_{n1} यद्; S तु (for हि). D₈ प्रतिज्ञानं. —^b) K₁ B₁ s. 4 D₅ कर्षणा; K₂ s. B₂ D_{n2} D₁ s. कर्षण; K₄ कर्मणा; B₂ कर्षणा; D_{n1} D₈ s. M₈ s. कर्षिना; D₄ कर्षणा; T G₁ M₁ s. घातिना (for कर्षण). —^c) K₁ अमोघेष्व (sic); K₄ ममोघेषौ; K₅ अयाघोषा; B₁ महेश्वारः; B₂ s. D₀₁ D₁ महेश्वारः; D_{n1} अमोघास्तेः; D_{n2} D₃ अनाद्युष्ये; D₂ s. 8 S (except T) अमोघेषो (for 'घेषौ'). D₄ तथांतरममो **; D₅ अयांतरममोघो वै. —^d) D_{n2} D₈ s. सुसंहितं (for समाहितम्). K₅ श्रूयते सुसमाहितं.

6 ^b) D_{n2} D₈ तदन्तरं; Cd. v मदनन्तरम् (as in text). —^c) § 1 यथा ग्रहणजो दोषो; K₁ s. D₁ यथा ग्रहणजो दो (K₄ जो) ष. —^d) § 1 D_{n1} न मां; K₁ s. D₁ नाहं; K₅ B₁ नेमं; M₁ s. नष्टं; M₈ s. नेष्टं (for नेमं). K₂ D₁ अवामुयां; D₈ अवासवात् (for अवामुयात्).

7 ^a) B₁ S (except T G₁ s. 2) transp. मे and न. —^d) D₇ s. मम (for न मे). D_{n2} चिकीर्षितः.

8 ^a) K₅ अथैवं; B₁ अप्येव; D_{n1} अथैवं; D_{n2} D₈ s. S अथैव; D₁ यथैवं (for अप्येवं). K₁ D₄ पांडवे; D₈ lacuna; D₈ पांडवः. —^b) G₈ उत्सृजेयुर् (for उत्सृजेयम्). —^c) B D₀₁ D₂ Cd प्रतीयो; D₂ 7. 8 गृहीयां. D₈ Cd आचार्ये. T G₂ s. 4 प्रतियाग्यहमाचार्य; G₁ s. M प्रतियाताहमाचार्य; G₂ प्रतियाता महाचार्य. —^d) K₅ त्वां च; B D₀₁ D_{n2} D₄ 7. 8 त्वां वा; D₈ त्वां नो; D₅ त्वं च; G₄ तच्च (for त्वां न). K₂ s.

त्वां निगृह्याहवे राजन्धातराष्ट्रो यमिच्छति ।

न स तं जीवलोकेऽस्मिन्कामं प्राप्तः कथंचन ॥ ९

प्रपतेद्यौः सनक्षत्रा पृथिवी शकलीभवेत् ।

न त्वां द्रोणो निगृह्णीयाजीवमाने मयि ध्रुवम् ॥ १०

यदि तस्य रणे साह्यं कुरुते वज्रभृत्स्वयम् ।

देवैर्वा सहितो दैत्यैर्न त्वां प्राप्स्यत्यसौ मृधे ॥ ११

मयि जीवति राजेन्द्र न भयं कर्तुमर्हसि ।

द्रोणादस्त्रभृतां श्रेष्ठात्सर्वशस्त्रभृतामपि ॥ १२

न स्मराम्यनृतां वाचं न स्मरामि पराजयम् ।

न स्मरामि प्रतिश्रुत्य किञ्चिदप्यनपाकृतम् ॥ १३

संजय उवाच ।

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च मृदङ्गाश्चानकैः सह ।

प्रावाद्यन्त महाराज पाण्डवानां निवेशने ॥ १४

सिंहनादश्च संजज्ञे पाण्डवानां महात्मनाम् ।

धनुर्ज्यातलशब्दश्च गगनस्पृक्सुभैरवः ॥ १५

तं श्रुत्वा शङ्खनिर्घोषं पाण्डवस्य महात्मनः ।

त्वदीयेष्वप्यनीकेषु वादित्राप्यभिजग्निरे ॥ १६

ततो व्यूढान्यनीकानि तव तेषां च भारत ।

शनैरुपेयुरन्योन्यं योत्स्यमानानि संयुगे ॥ १७

ततः प्रवृत्ते युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ।

C. 7. 484
B. 7. 12. 19
K. 7. 12. 19

D1 जज्ञे; K4 ज्ञेक; D8 G4 जङ्गात् (for जङ्गां). S1 K1-4 D1 कदाचन (for कथं). D2 भवेयं वै कथंचन.

9 °) Dn1 [जा]वहे (for [जा]हवे). B2. 4. 5 Dn2 D1-8 M4 राज्यं (for राजन्). — °) K1 यमिच्छतः; K5 D2 यदिच्छति; D4 यदिच्छसि; D6 यदिच्छसि (for यमिच्छति). — Dr. 8 om. 9°-10°. — °) K5 Dn1 D2. 5 च (for स). G1 M1-8 तज् (for तं). — °) K4 T G3 कामः; G4 कर्म (for कामं). K2 प्रति; K5 प्राप्तात्; B1. 2. 5 Dc1 D2-4 G5 प्राप्ता; B3 प्राप्ते; Dn1 लब्धा; Dn2 प्राप्य; D1 प्राप्ये; M1 : प्राप्तं (for प्राप्तः). S1 कदाचन (for कथं). G2 कामं सम्यगवाभ्यासात्.

10 With 10^{ab}, cf. 5. 80. 48^{ab}. Dr. 8 om. 10 (cf. v. 1. 9). — °) K1 Dc1 Dn1 D4-8 T प्रपते; K4 प्रपतेद्; M2-5 निपतेद् (for प्रपतेद्). K1 सनक्षत्रः. — °) K1 सकली; Gd शकली (as in text). — °) K1. 5 M1-8. 5 त्वा; T त्वाद् (for त्वां). D6 विगृह्णीयाज् (for निगृ). — °) G1 M1. 2 ध्रुवः (for ध्रुवम्).

11 °) Dr. 8 कुरु (D8 °रू)णां संगरे साह्यं. — K8 om. 11^a-12^b. — °) B Dc1 S विष्णुर् (for देवैर्). D1 सहितैर् (for सहितो). B Dc1 S देवैर्; D6 विष्णुर् (for देवैर्). Dr. 8 देवा चा (D8 om. चा) सहिता दैत्यैर्. — °) K1 G5 त्वा (for त्वां). T G8 M5 प्रप्राप्ति; G1. 2 M1-4 प्राप्ते हि; G2. 5 प्राप्ता हि (for प्राप्स्यति). D6 S रणे (for मृधे).

12 K8 om. 12^{ab} (cf. v. 1. 11). — °) Dn1 विद्यते तव; Dn2 D8 कर्तुमिच्छसि (for 'मर्हसि'). — °) Dn1 अस्त्रविदां (for 'भृतां'). M1. 2 श्रेष्ठान् (for

श्रेष्ठात्). — After 12, B D (except D1. 4. 5. 7) Bom. ed. ins. :

95* अन्यच्च ब्रूयां राजेन्द्र प्रतिज्ञां मम नित्यदा ।

[B2 : Dn2 D3 प्रतिज्ञा (for 'ज्ञां'). Bom. ed. निश्चलां (for नित्यदा).]

13 K8 om. 13^a. — °) K4 अनृतं तावन्; Dc1 अनृता वाचां; D2 अनृतां वाणीं; T G2-5 अनृतं प्रोक्तं; G1 M अनृतं कर्तुं (for अनृतां वाचं). — °) Dr om. अपि. K4 अन्यथा कृतं; K5 D5. 7. 8 अनुपाकृतं; B Dc1 Dn2 D3 G4 अनृतं कृतं (for अनपाकृतम्). S विस्मृत्य मनसा कृतं.

14 T om. the ref. — °) S1 तत्र (for ततः). K1 D4 शंखश्च. — °) D2. 8 तु (for च). S मृदंगाश्च सहस्रशः. — °) K4. 5 Dn2 D5 G2. 5 प्रवाद्यन्त (for प्रावां). S1 महारण्ये (for महाराज).

15 °) K1 Dn1 Dr G1 M सिंहनादाश्च (for 'नादश्च'). T G2-5 संजातः; G1 M संजज्ञुः (for संजज्ञे). — °) G5 निवेशने (for महात्मनाम्). — °) G3 सुभैरवः (for 'वः').

16 °) B8 सिंह- (for शङ्ख-). — °) D4. 7. 8 पाण्डवानां (for पाण्डवस्य). K5 B1. 2. 5 Dn2 D1-8 महौजसः; B3 महायज्ञः; D4. 8-8 महौजसां (for महात्मनः). S पाण्डवेयस्य भीमवः. — °) S सैन्येषु (for [ज]नीकेषु). — °) G4 [ज]पि (for [ज]भि-). S1 K1. 5 B1 D8 जज्ञिरे (for 'जग्निरे').

17 °) K4 D1 [ज]नेकानि; T G2-5 सैन्यानि (for [ज]नीकानि).

18 °) Dn1 D4. 5. 7. 8 तुमुलं (for तुमुलं). S1 S

C. 7. 484
B 7. 12. 19
K. 7. 19. 13

पाण्डवानां कुरूणां च द्रोणपाञ्चाल्ययोरपि ॥ १८
यतमानाः प्रयत्नेन द्रोणानीकविशातने ।
न शेकुः सृञ्जया राजंस्तद्धि द्रोणेन पालितम् ॥ १९
तथैव तव पुत्रस्य रथोदाराः प्रहारिणः ।
न शेकुः पाण्डवीं सेनां पाल्यमानां किरीटिना ॥ २०
आस्तां ते स्तिमिते सेने रक्ष्यमाणे परस्परम् ।
संप्रसुप्ते यथा नक्तं वनराज्यौ सुपुष्पिते ॥ २१
ततो रुक्मरथो राजन्नर्केणैव विराजता ।
वरूथिना विनिष्पत्य व्यचरत्पृतनान्तरे ॥ २२
तमुद्यतं रथेनैकमाशुकारिणमाहवे ।
अनेकमिव संत्रासान्मेनिरे पाण्डुसृञ्जयाः ॥ २३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

(except Gs) रोमहर्षणं (for लोम). — ^a) Ds पांडवानां च (hypermetric) (for पाण्डवानां). — ^d) Bs Dn Ds 6.8 S (except Gs) पांचालयोर् (for -पाञ्चाल्य-योर्).

19 ^b) K1 द्रोणानेकः; Ds 'नीके'; Ds T G2-5 'नीकं' (for 'नीक'). K1-5 D1 -विशातने; Ks Ds T G2-5 विशां पते; B1.2.5 -विशातनं; Bs Dn2 Ds -विनाशने; B4 -विनाशनं (for -विशातने). — ^c) D1 संजया (for सृञ्जया). B4 D2 युद्धे (for राजंस्). — ^d) Dn2 D2.5 तद्वै; D4.8 मूर्ध्नि (for तद्धि). Ks तद्धिद्धि द्रोणपालितं.

20 ^a) T G2.4 धार्तराष्ट्रस्य (for तव पुत्रस्य). — ^b) Ms.4 रथोदारान् (for 'दाराः').

21 ^a) D2 आस्थिते; Ds अग्रान्ते (for आस्तां ते). D1.8 सैन्ये; T G2-4 आस्तां; G1 Ms-5 चास्तां; M1.2 चांतां (for सेने). Gs ते सेनेलमितेयुक्षां. ☞ Cd: स्तिमिते, स्तिमितव्यापारे। ☞ — ^b) K1.5 Bs D (except Dn1 D1.2.5) रक्षमाणे; Ks रक्ष्यमाणे; S कांक्षमाणे (for रक्ष्यमाणे). — ^c) Ds संप्रयुक्ते; T G2-4 समासके; Gs समासत्ते (for संप्रसुप्ते). — ^d) K2 वनराज्यं; D4.7.8 G2-4 Ms-5 'राजी'; T G1.5 'राजि' (for 'राज्यौ'). Ds वनराजीव पुष्पिते.

22 ^a) Gs द्रोणो रथे (for रुक्मरथो). Ds साजान् (sic) (for राजन्). — ^b) K2 Bs Ds अर्केनैव; B4 रथेनैव; Dn1 अर्केण च; D1 T G2-4 अर्केणैव (for

तेन युक्ताः शरा घोरा विचेरुः सर्वतोदिशम् ।
त्रासयन्तो महाराज पाण्डवेयस्य वाहिनीम् ॥ २४
मध्यंदिनमनुप्राप्तो गभस्तिशतसंघृतः ।
यथादृश्यत घर्मांशुस्तथा द्रोणोऽप्यदृश्यत ॥ २५
न चैनं पाण्डवेयानां कश्चिच्छक्नोति मारिष ।
वीक्षितुं समरे क्रुद्धं महेन्द्रमिव दानवाः ॥ २६
मोहयित्वा ततः सैन्यं भारद्वाजः प्रतापवान् ।
वृष्टद्युम्नबलं तूर्णं व्यधमन्निशितैः शरैः ॥ २७
स दिशः सर्वतो रुद्धा संघृत्य खमजिह्वगैः ।
पार्श्वतो यत्र तत्रैव ममूदे पाण्डुवाहिनीम् ॥ २८

'णैव). K4 B1 D2 Gs विराजिता (for 'जता'). Ds अर्केवादि विराजते. — ^c) Bs.5 Dn1 Ds वरूथिनी; Dn2 वरूथिनी; Ca d वरूथिना (as in text). S1 K1-8 वरूथिनावनिष्पत्य; Ds वरूथिनी विनिःपात्य. — ^d) D4 8 व्यचरन् (for व्यचरत्).

23 ^a) K2-5 B Dn1 Dn2 D2.8 G2 4.5 तमुद्यतं; Ds तमुद्यतः; Ds तमुद्यत- (for तमुद्यतं). Ds तं रुक्मरथमेकं वै.

24 ^a) S1 शरवाता; K1.2.4 शरा राजन्; Dn1 शरा दिव्या (for शरा घोरा). — ^b) S1 K1-4 B1.8 Dn1 D1 Ms सर्वतोदिशः (for 'दिशम्'). — ^c) S1 K4 नाशयंतो; K1 वासयंतो; K2.8 वासयंतो (for त्रासयन्तो). — ^d) S1 K1 पांडवीयस्य; Dn2 Ds.6 पांडवस्य च (for पाण्डवेयस्य).

25 ^a) K2.2.5 B Dn1 Dn D1-4.7 T G2 यथा दृश्यत; Ds यथा वृध्यति (for यथादृश्यत). — ^d) K2 Dn1 [S]त्य दृश्यत; D4.7.8 G1 M व्यदृश्यत (for स्यदृश्यत). Ds तथासौ संप्रदृश्यत; Ds तथा स प्रत्यदृश्यत.

26 ^a) Bs चैवं (for चैनं). — ^b) K1 शक्नोति; D1 शुकौति (sic) (for शक्नोति). B Dn1 Dn2 S भारत; D1 मारिष; Ds मानुषः (for मारिष). — ^c) K4 वीक्ष्य तं; Dn2 वीक्षतुं; M4.5 वीक्षितुं (for वीक्षितुं). T क्रुद्धो (for क्रुद्धं). — ^d) Ds दानवः.

27 ^a) Dn2 Ds.6 तु तत् (for ततः). T G2.8 सेनां; Gs सेना (for सैन्यं). — ^c) D4 दृष्टद्युम्न- (for दृष्टं). Ks सैन्यं; G1 M सर्वं (for तूर्णं).

१३

संजय उवाच ।

ततः स पाण्डवानीके जनयस्तुमुलं महत् ।

व्यचरत्पाण्डवान्द्रोणो दहन्कक्षमिवानलः ॥ १

निर्दहन्तमनीकानि साक्षादग्निमिवोत्थितम् ।

दृष्ट्वा रुक्मरथं युद्धे समकम्पन्त सृज्याः ॥ २

प्रततं चास्यमानस्य धनुषोऽस्याशुकारिणः ।

ज्याघोषः श्रूयतेऽस्यैर्विस्फूर्जितमिवाग्नेः ॥ ३

रथिनः सादिनश्चैव नागानश्चान्पदातिनः ।

रौद्रा हस्तवता मुक्ताः प्रमथन्ति स्म सायकाः ॥ ४

नानघमानः पर्जन्यः सानिलः शुचिसंक्षये ।

अश्मवर्षमिवावर्षत्परेषामावहद्भयम् ॥ ५

व्यचरत्स तदा राजन्सेनां विश्वोभयन्प्रभुः ।

C. 7. 509
B. 7. 14. 6
K. 7. 14. 6

28 K₄ D₁ om. 28^{ab}. — ^a) Ś₁ K_{2, 3} D_{n1} D₅ संवृताः; K₁ संवृतुः; K₅ संहिताः; D₈ सत्वरो (for सर्वतो). Ś₁ K₁ 2, 5 D_{n1} D_{2, 5} कृत्वा; D₆₁ रुद्धा; D_{n2} रुध्यन्; D₅ रुचन्; D_{4, 6-8} हत्वा; S गत्वा (for रुद्धा). — ^b) K₅ स्वम् (for खम्). Ś₁ खं च संवृत्य जिह्वगेः. — ^c) T G_{1, 3, 5} M₃₋₅ तत्रैनाम्; G₁ M_{1, 2} तत्रैताम्; G₄ तत्रैन्म् (for तत्रैव). — ^d) K₄ मसृजे; D₁ मसृते; T G₁₋₃ M अभिनत्; G₅ अदिनत् (for मसृदे). G₃ om. पाण्डु. K₅ कुरुवाहिनी; D_{n1} पांडवं बलं; M₄ पांडुवाहिनी (for 'वाहिनीम्').

Colophon: Ś₂ missing. — *Sub-parvan*: Editions द्रोणामिषेक. — *Day of Droṇa's Generalship*. K_{1, 3} प्रथमे युद्धदिनसे; K₂ प्रथमदिवसे. — *Adhy. name*: K₄ 5 सेनाविमर्दः; D_{n1} सेनाविमर्दनं; D_{n2} D₃ 6 पांडव-निर्माणः; D₂ सेनाप्रवर्दनः; D₄ युद्धप्रवर्तनः; G₁ M_{1, 2} युधिष्ठिरार्जुनसंवादः. — *Adhy. no.* (figures, words or both): K₂ 3 B₁ D_{n1} D_{2, 3} S 12 (as in text). — *Śloka no.* D₆₁ D_{n1} 28.

13

✎ Ś₂ is missing for this adhy. (cf. v. 1 7. 1. 1).

1 D₂ om. the ref. — ^a) D₆₁ तु; D₃ ते (for स). — ^b) D₆₁ D_{4, 7, 8} तुमलं; D_{n1} सुमहत्; D₅ तुमलं; C_d तुमुलं (as in text). D_{n1} D_{4, 8} S जयं; D₁ क्षयं (for महत्). — ^c) D₅ व्यचरत्; T G_{2, 5} M_{1, 2} व्यधमत्; G_{3, 4} व्यधमत् (for व्यचरत्). B पृतनां; D₅ पांडवी; G₁ M पार्थिवान् (for पाण्डवान्). D_{n2} D_{3, 6} व्यचरत्पांडवानीके. — ^d) Ś₁ कक्षम् (for कक्षम्).

2 ^a) K₁ निर्दहन्तम् (for निर्दहन्तम्). — ^b) D_{n1} कक्षाद् (for साक्षाद्). M₄ अहिम् (for अग्निम्). K₄ हव (for हव). — ^c) B D₂ 3 कुर्द्धः; T G_{2, 3} संक्षये; G₁ M यातं; G₄ 5 संखे (for युद्धे). — ^d) K₁ पांडवाः

(for 'सृज्या').

3 K₄ D₁ om. 3^{ab}. — ^a) Ś₁ प्रवितं; K₃ B₄ D_{n2} D_{2, 3, 6} S सततं (for 'प्रततं'). Ś₁ K₁ च यथासंख्ये; K₃ B₁₋₄ D₆₁ D_{n2} D_{2, 3} कृष्यतः संख्ये; B₅ D_{n1} कर्षतः संख्ये; D₈ चास्यतः संख्ये (for चास्यमानस्य). C_a d cite स्फार्थतः (for the v. 1 कृष्यतः). K₁ यतनं कुर्वतः संख्ये; K₅ D₄ 5 7 8 प्रसभं चरतः संख्ये. — ^b) K₃ D_{n1} S (except G₁) [5]पि; D₈ तु (for स्य). — ^c) G₅ ज्याशब्दः (for ज्याघोषः). B₁₋₄ D₆₁ शुश्रुवे (for श्रूयते). — ^d) G_{1, 2, 4} M विस्फूर्जितम्; G₅ विस्फारितम् (for विस्फूर्जितम्).

4 ^a) T G₂ पत्तिरु; G_{1, 3-5} M पत्तीन् (for चैव). — ^b) K₅ गजान् (for नागान्). T G₃₋₅ M द्वि(T₁ द्वी)पान्द्वि(M₃ 'न्द्वा')पगतानपि. — ^c) K₂ D_{4, 5} रौद्रः; M_{4, 5} (sup. lin.) रणे (for रौद्रा). B₁ युक्ताः (for मुक्ताः). T G₁₋₅ द्रोणचापविनिर्मुक्ताः. — ^d) K₅ प्रमथ्यति; B₁ 2 प्रमुदति; B₃ 4 D₁ संमुदति; B₅ प्रमुजति; D₆₁ प्रगृह्णति; D₆ प्रदहति; T प्रमथन्ति; G_{1, 4} M प्रमथति (for 'अनति'). K_{1, 2, 4} D₄ च (for स्म). B D₈ शायकाः (for सायकाः).

5 ^a) Ś₁ D₈ नानर्धमानः; K₁ नानर्थः; D₃ तानर्दं; D₈ नानर्दं; C_d नानर्थ (as in text). K₅ पर्जन्याः. — ^b) K₁ B₁ सालिनः; K₅ सानिलः; B_{3, 4} सलिलं; B₅ शालिनः; D₆ सानिलः; T G_{1, 3-5} M साशनिः; G₂ शासनिः (for सानिलः). — ^c) K_{1, 3, 4} D₆₁ D₈ ह्वावर्षन्; D₅ काशं (for ह्वावर्षत्). — ^d) K_{1, 3} स एषाम्; D₆₁ परैः (submetric) (for परेषाम्). K₅ आददद्; B₅ आहरन्; D_{n1} D₈ S आदधद्; D₄ आदधद्; D₅ आदधन् (for आवहद्).

6 G₅ om. 6-7. — ^a) K_{2, 3} B D (except D₆₁ D₈ 7) विचरन्; K₃ T व्यचरन् (for व्यचरत्). D_{n2} D₈ महाराजः; T G_{1, 2, 4} M दिशः सर्वाः (G₄ 'वां')

G. 7.
B. 7. 14. 6
K. 7. 14. 6

वर्धयामास संत्रासं शत्रवाणाममानुषम् ॥ ६
तस्य विद्युदिवाग्नेषु चापं हेमपरिष्कृतम् ।
अमद्रथाम्बुदे तस्मिन्दृश्यते स्म पुनः पुनः ॥ ७
स वीरः सत्यवान्प्राज्ञो धर्मनित्यः सुदारुणः ।
युगान्तकाले यन्तेव रौद्रां प्रास्कन्दयन्दीम् ॥ ८
अमर्षवेगप्रभवां क्रव्यादगणसंकुलाम् ।
बलौघैः सर्वतः पूर्णां वीरवृक्षापहारिणीम् ॥ ९
शोणितोदां रथावर्ता हस्त्यश्चक्रतरोधसम् ।

(for तदा राजन्). Gs 1 वदश-सदशः सर्वाः. —^a) Ś1 विक्षतयन्; Ks B Ds संक्षोभयन्; Ds संक्षोभयः (for विक्षोभयन्). Ks M विभुः; T & Gs. 4 सुहुः; Gs जहुः (for प्रभुः). —^d) Ks D1 शत्रवानाम् (for शत्रवाणाम्). S (Gs om.) शत्रूणामतिमानुषं.

7 Gs om. 7 (cf. v. l. 6). —^b) A few MSS. परिष्कृतं (for 'ष्कृतम्). —^c) D1. 8 तथा रणे (for रथाम्बुदे). Dc1 अमद्रथवरे यस्मिन्; Ds आमयन्यथांबुदे तस्मिन् (hypermetrie); Ds बृहद्रथवरे तस्मिन्; S (Gs om.) आजमानं (G4 'ने' रथे तस्मिन्. —^d) T Gs-4 महाभयं; G1 M महाप्रनं (for पुनः पुनः).

8 ^a) Ś1 Ks-5 B1 D1. 5 वीरः (for वीरः). Bs Dns Ds. 4. 5-8 S (except Gs. 5) सत्यवाहः; Ds सहसा (for सत्यवान्). Bs प्रजो. —^b) Ks. 5 धर्मनित्यः. Ś1 Ks सुदारुणः; K1. 2 सुदारुणां; B1-3. 5 Dc1 Dn1 Ds. 4. 5-8 सदा पुरा; B4 D1. 2 सदा पुनः; T Gs-5 दुरासदः; G1 M महाघुतिः (for सुदारुणः). —^c) Ś1 कालः (for काले). K1 भूयत्वं; Ks यन्त्रेव; Ks वा तत्र; Bs यमवद्; D1 संकुदो (for यन्तेव). B1 (marg.) यम इव कालवन्मेवो; B2 (marg.) 2-5 Dns Ds. 6 युगांतकालवन्मेवो (Bs 'न्मोवा); Dn1 Ds. 7. 8 युगांते कालवद्बौद्धे; Ds युगांतकालवद्बोरां; Ds युगांतकालो यत्नेन; T Gs-5 युद्धकाले प्रयत्नेन; G1 M युगांत इव यत्नेन. —^d) Ks रौद्रं; B1 S रौद्रां (for रौद्रां). Ks Bs Dns Ds-8 G1. 5 M प्रास्यंदयन्; Bs प्रास्यं नयन्; Bs D1 प्रस्कंदयन्; B4 Ds प्रावर्तयन् (for प्रास्कन्दयन्).

9 ^a) Ds वेगं; S शैलः (for वेगः). —^b) Dn1 संकुलं (for संकुलम्). S शरवेगमहारवां (M4. 5 'हदां). —^c) Ś1 K Dn D1. 2. 5. 6 दीर्णां; Ds. 7 कीर्णां; Ds कीर्णं (for पूर्णां). —^d) K Dn1 D1. 2. 4-6 ध्वजः (for वीरः). Ś1 ध्वजवृक्षापहारिणीं.

कवचोदुपसंयुक्तां मांसपङ्कसमाकुलाम् ॥ १०
मेदोमज्जास्थिसिकतामुष्णीषवरफेनिलाम् ।
संग्रामजलदापूर्णां प्रासमत्स्यसमाकुलाम् ॥ ११
नरनागाश्चसंभूतां शरवेगौघवाहिनीम् ।
शरीरदारुशृङ्गाटां भुजनागसमाकुलाम् ॥ १२
उत्तमाङ्गोपलतलां निस्त्रिशङ्खसेविताम् ।
रथनागहृदोपेतां नानाभरणनीरजाम् ॥ १३
महारथशतावर्ता भूमिरेणूमिमालिनीम् ।

10 ^a) Ś1 K1. 3-5 Ds-6 रथरोधसं (for 'कृत'). —^c) K1 कवचोदुपः; Bs. 3. 5 'पलः; Ds 'कुतः; D1 'दुपः; T Gs-4 M कवचद्वी (T Gs 'द्वि') पः; Gs कवचद्वी पः (for कवचोदुपः). —^d) Dns D1. 8 शरनक्रः (for मांसपङ्कः). Ds Gs मांसशोणितसंकुलां. — Dns ins. after 10^{ed}: Ds subst. for 10^{ed}:

96* केशशैवालसंयुक्तां मांसासृक्कर्ममारुणाम् ।

[Ds 'कर्ममाकुलां.]

11 Ś1 Ks-4 D1. 5 om. (hapl.) 11. Dn1 om. (hapl.) 11-12. Ds om. (hapl.) 11^a. —^b) Dns Ds उष्णीषां (for उष्णीषः). S चयः (for वरः). —^c) Ks Ds 5 जल (Ds 'ल') जाकीर्णां; Dns Ds 7. 8 जलदाकीर्णां; S रजसा पूर्णां (for जलदापूर्णां). C. d संग्रामेति संग्रामा एव जलदाः । अतिप्रसरणसाधन्यात् । C. —^d) Dns Ds. 4 प्रासमत्स्यः (for प्रास'). S अस्त्रुयां वीरसेवितां.

12 Dn1 om. 12 (cf. v. l. 11). —^a) Ds नागासृक् (for नागाश्च). Ks B Dc1 Ds कलितां; T Gs. 4 संवाधां; Ms-5 संग्रामां (for संभूतां). —^b) Ś1 रथवेगौघः; D1 रथवेगश्च (for शरवेगौघः). Ks मालिनीं; Dns Ds गामिनीं (for वाहिनीम्). —^c) Ks संग्रामां; Ks संस्रवः; Ks Ds संघातां; Dc1 D1. 5-7 Gs संग्रामां; S (except Gs) संघाटां (for शृङ्गाटां). —^d) Ś1 K Dns D1-8 हयनागः (for भुजनागः). B Dc1 रथकच्छपसंकुलां.

13 Ds om. 13^{ab}. —^a) Ś1 K1. 2 उत्तमाङ्गोपलतुलां; Ks B Dc1 Dns D1 Ms. 5 पलतटां; Dn1 पलमलां; Ds पलशतां; Ds पलचित्तां; T Gs-5 मत्तद्विपोपलतटां; G1 M1. 2 उत्तमाङ्गोपलकुलां. —^b) B1 व्याधः (for स्रवः). K1. 2 D1 G1 M संकुलां (for सेविताम्). —^d) Ś1 K B1-3. 5 Dc1 Dns D1-4. 8 भूषितां; Bs

महावीर्यवतां संख्ये सुतरां मीरुदुस्तराम् ॥ १४
शूरव्यालसमाकीर्णा प्राणिवाणिजसेविताम् ।
छिन्नच्छत्रमहाहंसां मुकुटाण्डजसंकुलाम् ॥ १५
चक्रकूर्मां गदानक्रां शरक्षुद्रक्षपाकुलाम् ।
बडगृध्रसृगालानां धोरसंधैर्निषेविताम् ॥ १६

सेवितां (for नीरजाम्).

14 " D₆ नानारथ- (for महा). K₅ Dn₁ D₂ s. 6
चरावतां; G₁ M₁ s. 2 शरावतां (for शरावतां). Ś₁ महा-
रथावर्तयुतां. —^b) G₁ M₁ s. 2 भूमि- (for भूमि). —^c)
S आर्य- (T G₂ 'र्या' वृत्त- (for महावीर्य-). G₁ M₂ s. 4
संधे; M₁ s. 2 संखे (for संख्ये). Cv as in text. —D₄ s.
om. 14^d. —^d) B₁ जीव-; D₆ Cv भीम- (for भीम-).
M₂ सुतां मीरुदुस्तरां. —Ś₁ K B D₁ D₂ D₃ s. 5-7
ins. after 14: D₄ s. after 14^d:

97* शरीरशतसंवाधां गृध्रकङ्कनिषेविताम् ।

महारथसहस्राणि नयन्ती यमसादनम् ।

[Dn₁ D₄ s. om. line 1. — (L 1) B₂ कंकगृध्र-
K₅ संघ-; D₆ काक- (for कङ्क-). Ś₁ समालुलां (for
निषेविताम्). —Ś₁ K₂ s. 4 D₁ om. line 2. — (L
2) K₅ D₂ s. 7 आर्य- (D₇ 'र्या' वृत्तवतां (D₂ 'ता' सख्ये;
Dn₁ D₂ आर्यव्रतवतां सख्ये; D₄ s. lacuna; D₆ आर्य-
वृत्तवतां सख्ये (for the prior half). Dn₁ D₄ नयन्ती;
D₇ नयन्ती; D₈ नयन्ती (for नयन्ती).]

— T G₂ read 16^{ab} after 14.

15 K₄ om. 15-16. B₂ om. 15. Ś₁ K₂ s. Dn₁ D₁
om 15^{ab}. G₁ s-s M read 15 after 16^{ab}. —^a)
K₁ भूमि-; B₁ D₁ D₂ s. 4 शूल- (for शूर-). B₁ बाण-
(for व्याल-). G₂ क्षपाकीर्णा (for 'समा'). T G₁
s-s M शूरव्यालसृगा (G₅ 'ग') कीर्णा. —^b) T G₂ s
चारिज- (for वाणिज-). K₁ B₁ s. 4 D₁ D₂ D₃ s. 7. 8
प्राणिवा (B₂ Dn₂ 'रा' जिनिषेवितां; D₆ प्राणिवारिजशो-
मितां. —^c) K₅ B₂ s. 4 Dn₂ छिन्नच्छत्र-; D₈ छिन्नच्छत्र-;
T G₁ s. 5 M मिन्नच्छत्र- (for छिन्नच्छत्र-). —^d) D₁
मुकुटां रज-; S मुद्रोडु (G₅ 'डु') प- (for मुकुटाण्डज-).
Dn₂ सेवितां (for संकुलाम्).

16 K₄ om. 16 (cf. v. l. 15). K₂ om. (hapl.)
16^{ab}; T G₂ read it after 14. —^a) D₆ s. T G₂ s
चक्रकूर्मां (for 'कूर्मा'). B₂ नक्रगदां; D₆ महानक्रां;
G₂ गदासक्तां (for गदानक्रां). —^b) Ś₁ क्षुर-;
S (except G₄) क्षुद्र- (for क्षुद्र-). B₂ वसाकुलां;
D₆ समाकुलां; D₇ s. महानक्रां (for क्षपाकुलाम्).

निहतान्प्राणिनः संख्ये द्रोणेन बलिना शरैः ।
वहन्ती पितृलोकाय शतशो राजसत्तमम् ॥ १७
शरीरशतसंवाधां केशशैवलशाङ्गलाम् ।
नदीं प्रावर्तयद्राजन्मीरूणां भयवर्धिनीम् ॥ १८
तं जयन्तमनीकानि तानि तान्येव भारत ।

— After 16^{ab}, G₁ s-s M read 15. —^a) K₁ s. D₁ s. 5
वट-; K₅ Dn₁ बट-; B₁ s. 4 बक-; B₂ s. 5 D₁ Dn₂
D₆ G₂ बल-; T₁ बल-; T₂ G₁ s-s M वल- (for बड-).
Ś₁ K₁ s. 5 Dn₁ D₁ s. 5 पलाशानां; B₂ D₁ Dn₂ D₂
s. 6 शृगालानां (for सृगालानां). —^d) Dn₁ T G₂ s
धोरैः संधैर-; D₆ धोरैः संधैर-; D₄ s. 7 धोरशब्दैर-; M₁
'संधैर- (for 'संधैर-). — After 16, S ins.:

98* नदीं प्रास्यन्दयन्द्रोणः केशशैवलशाङ्गलाम् ।

[G₁ M₁ s. 5 प्रास्कंदयन् (for प्रास्यन्द-). G₈ शाश्वलाः
(for शाङ्गलाम्).]

17 D₇ om. 17^a-18^b. —^a) T G₂ s सा ततः (for
निहतान्). G₅ पृतना (for प्राणिनः). D₄ s आर्यवृत्तवतां
संख्ये; G₁ M सा तदा (M₁ s. 'या' प्राणिमिः संख्ये (G₁
M₁ s. 'खे; M₄ 'वे'. —^b) G₁ M विहिता (for
बलिना). B₂ s. 5 D₁ Dn₂ D₂ s. 6 रणे; D₈ शनैः; T
G₂ s कृता (for शरैः). —^c) D₂ s. 5 वहन्ती. —^d)
K₅ Dn₂ D₆ राजसत्तमान् (for 'सत्तम'). — For 17^{ed},
S subst.:

99* उवाह शतशो राजन्पितृलोकाय वाहिनीम् ।

[T G₂ s पर- (for पितृ-).]

18 D₇ om. 18^{ab} (cf. v. l. 17). —^a) G₁ s. 4
M संवाधा. —^b) Ś₁ वल- (for केश-). Ś₁ K₁ शैवल-;
K₂ B₂ D₆ शैवल- (for शैवल-). K₁ D₁ Dn₂ D₂ s
शाङ्गलां. S क्रव्यादगणसंकुला. —^c) Dn₂ D₇ s नदी
(for नदीं). D₇ प्रवर्तयद् (for प्राव-). S बभूव सा
नदी राजन्. —^d) Dn₂ D₆ s भयवर्धिनीं; S धोरदक्षणा
(T G₂ 'क्षिनां' (for भयवर्धिनीम्).

19 " K₄ D₁ Dn₂ D₂ s. 5 G₂ s. 5 M₂ s. 5 तर्जयन्तम्;
K₅ संजयन्तम् (for तं जयन्तम्). T G₂ s. 5 मजयन्ती (T₁
'ति' इनीकानि. —^b) K₁ s. 5 [अ]त्र-; G₁ M च (for
एव). B D₁ तानि तानि महारथ-; T G₂ s तानि तानि
नरर्षभ (G₂ 'भ-; G₅ 'भं). —^c) Ś₁ तूर्णसम्भद्रव-
न्द्रोणं; T ततो ह्यभ्य-; G₈ ततो ह्यस्य द्र-.

20 " S तानपि प्राद्रवन्शरास- —^b) B₂ दडध-

C. 7. 514
B. 7. 14. 20
K. 7. 14. 20

6. 7. 5. 4
B. 7. 14. 20
K. 7. 14. 20

सर्वतोऽभ्यद्रवन्द्रोणं युधिष्ठिरपुरोगमाः ॥ १९
तानमिद्रवतः शूरास्तावका दृढकार्मुकाः ।
सर्वतः प्रत्यगृह्णन्त तद्भूहोमहर्षणम् ॥ २०
शतमायस्तु शकुनिः सहदेवं समाद्रवत् ।
सनियन्तुध्वजरथं विव्याध निशितैः शरैः ॥ २१
तस्य माद्रीसुतः केतुं धनुः स्रुतं हयानपि ।
नातिक्रुद्धः शरैश्चिच्छावष्या विव्याध मातुलम् ॥ २२
सौबलस्तु गदां गृह्य प्रचस्कन्द रथोत्तमात् ।

निवन; D₂ s दृढकार्मुकान्; S जितकाशिनः (for दृढ-
कार्मुकाः). — °) K₁ प्रतिगृह्णन्त; K₂ प्रत्यगृह्णन्त; K₃
B₁-s. s D₁ D₂ D₃ s. 7. 8 °गृह्णन्ते; D₁ °गृह्णन्ते; D₄
°गृह्णन्ते (for °गृह्णन्त). S प्रत्यगृह्णन्ततो (G₂ °दा) राजन्.
— °) S तदा (G₁ s M °द) शूरोमहर्षणं.

21 °) D₂ s शतमायस्; S यतमानस्; G₂ शतमा-
यस् (as in text). — °) D₂ D₃ s. 7. 8 S उपाद्रवत्
(for समाद्रवत्). — °) D₂ सनियन्तु; D₁ सनियन्तु;
D₂ सनियन्तु- (sic); T G₂-4 सहयन्तु (for सनियन्तु).
S °ध्वजह्वं (for °ध्वजरथं). — D₂ om. 21^d-22^c.
— °) D₁ om. (hapl.) from निशितैः up to विव्याध
(in 22^d). B₂ s दशभिः (for निशितैः).

22 D₂ s om. 22^{at}; D₁ om. up to विव्याध
(for both, cf. v. l. 21). — °) D₂ तस्य माद्रीसुत-
सुतुर्. — °) D₂ केतुं (for सुतं). Ś₁ (also) रथानपि;
M₂ s. 4 हयानि च (for हयानपि). — °) K₂ G₂ तानि;
G₁ M अति- (for नाति-). — °) Ś₁ शक्या (for
पृष्ट्या). B D₁ S सौबलं; D₂ मातुलं (for मातुलं).
D₂ विव्याध स च मातुलं. — After 22, S ins.:

100* भित्वा च शरवर्षेण शकुनिं प्रत्यवारयत् ।

[M₂ s महतां (for भित्वा च). T G₂-s शरवर्षाणि
(for °वर्षण).]

23 °) Ś₁ K₁ s. 4 D₁ च (for तु). S गदां गृही-
त्वा शकुनिः. — °) Ś₁ K₂ s. 4 प्रचक्राम; K₁ D₁ [अ]पच-
क्राम; K₃ प्रचक्रामद् (for °स्कन्द). K₂ M₁ s रथो-
त्तमः; D₂ M₂ °त्तमान् (for °त्तमात्). — °) G₂ एतस्य
(for स तस्य). — °) D₂ D₃ तथा सूतमपोथयत्; S
सूतमापातयद्रवात्.

24 °) S विर (G₂ °त) यौ रथि (G₂ °ति) नां श्रेष्ठौ.
— °) B₁ महारथौ; B₂ °रणौ (for °बलौ). — °) D₂ s
S राजन् (for शूरौ). Ś₁ K₁-4 D₁ D₂ चिक्रीडतुसुधै

स तस्य गदया राजत्रयोत्सूतमपातयत् ॥ २३

ततस्तौ विरथौ राजन्गदाहस्तौ महाबलौ ।

चिक्रीडत् रणे शूरौ सशङ्गाविव पर्वतौ ॥ २४

द्रोणः पाञ्चालराजानं विद्धा दशभिराशुगैः ।

बहुभिस्तेन चाभ्यस्तस्तं विव्याध शताधिकैः ॥ २५

विविशतिं भीमसेनो विंशत्या निशितैः शरैः ।

विद्धा नाकम्पयद्दीरस्तद्व्रुतमिवामवत् ॥ २६

विविशतिस्तु सहसा व्यश्चेतुशरासनम् ।

शूरौ; K₂ D₂ D₃-s चि (D₂ वि) क्रीडतुस्ता (D₂ °था)
शूरौ (D₂ वीरौ). — °) D₂ गोवृषौ (for पर्वतौ).

25 °) Ś₁ K₂ B₁ s. 5 D₁ D₂ पञ्चाल- (for
पाञ्चाल-). S °दायादं (for °राजानं). — °) Ś₁ विध्यन्;
D₂ विव्याध (hypermetric) (for विद्धा). S विव्याध
(G₂ s. 4 °थ) दशभिः शरैः (G₂ शितैः). — T G₂ s. 5
ins. after 25^{ab}; G₁ M after 25:

101* तयोस्त्र महाराज बाणवर्षैः प्रकाशितम् ।

खद्योतैरेव चाकाशं प्रदोषे पुरुषर्षभ ।

[(L. 2) G₂ भरतर्षभ (for पुरुषर्षभ).]

— T G₂ s. 5 om. 25^{cd}; G₂ om. (hapl.) 25^d-26^b.
— °) D₂ बहुशस् (for बहुभिः). K₂ चाप्यस्तस्;
D₂ D₃ s चाभ्यस्तं; D₄ चाभ्यस्ते; D₅ चाप्यस्तं; D₆
चाप्यस्तैस्; G₁ M₂-s चाविद्धस् (for चाभ्यस्तस्). B₂
बहुनन्यांश्च समरे. — °) K₂ B₂-4 ततोधिकैः; G₁ M
ततः शरैः (for शताधिकैः). B₂ समं व्याधत सायकैः.

26 G₂ om. 26^{ab} (cf. v. l. 25). — °) Ś₁ K₂ D₂
विविधैः (for निशितैः). — °) D₂ D₃ s विद्धौ (for
विद्धा). K₁ s. 4 D₁ शूरस्; D₂ वीरं (for वीरस्).
Ś₁ विध्यस्तेकपयच्छूरस्. — D₄ om. (hapl.) 26^d-28^a.

27 D₄ om. 27 (cf. v. l. 26). — °) Ś₁ K₁ s. 4
च (for तु). S °प्रहसन् (for सहसा). — °) Ś₁ विद्ध-
केतुः; D₂ D₃ हतकेतुः; D₅ ध्वस्तकेतुः; D₆ व्यस्त-
केतुः; G₂ विश्वकेतुः; G₃ अश्वकेतु- (for व्यश्चकेतु-).
— °) Ś₁ अपोथयत्; D₂ D₃ अपूजयत् (for °यन्).
K₁ s. 4 सर्वे तं चाभ्य (K₂ °प्य) पूजयन्. — For 27^{cd},
S subst.:

102* चक्रे तं सर्वसैन्यानि प्रहृष्टान्यभ्यपूजयन् ।

28 D₄ om. 28^a (cf. v. l. 26). B₂ om. 28^{ab}.
— °) Ś₁ K₁ s. 4 D₂ D₃ s तं न; D₅ न तन्न; D₆

भीमं चक्रे महाराज ततः सैन्यान्पूजयन् ॥ २७

स तत्र मृषे वीरः शत्रोर्विजयमाहवे ।

ततोऽस्य गदया दान्तान्द्वयान्सर्वानपातयत् ॥ २८

शल्यस्तु नकुलं वीरः स्वस्त्रीयं प्रियमात्मनः ।

विव्याध प्रहमन्बाणैर्लाडयन्कोपयन्निव ॥ २९

तस्याश्वानातपत्रं च ध्वजं सूतमथो धनुः ।

निधात्य नकुलः संख्ये शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥ ३०

धृष्टकेतुः कृपेनास्ताञ्छित्त्वा बहुविधाञ्शरान् ।

शतैर्न (for स तत्र). K1 वीराः; S (except G2) भीमः (for वीरः). — D1 reads 28^b twice. — ^b) B; B1 om. Dn1 D8 G2 विक्रमम् (for विजयम्). — ^c) S तस्याश्वान् (G5 om. श्वान्) (for ततोऽस्य). Dn1 राजन्; M3 5 शातान् (for दान्तान्). — ^d) D6 वाहान् (for हयान्). Ś1 K1 5 D1 5 हयान्सर्वान्य-पातयत्; K1 8 'वान्यपातयत्; Dn1 D2 4 7 8 'न्हावा न्यपातयत्; S सैधवान्समपोथ (T 'पोध; G1 3 'योध)यत्. — After 28, S reads 30-44; while N (Ś2 missing in S.

103* हताश्वास रथाद्राजगृह्य चर्म महाबलः ।

अभ्ययाङ्गीमलेन तु मत्तो मत्तमिव द्विपम् ।

[(L. 1) D1 8 तु (for स). D1 हयाद् (for रथाद्) K1 ब्रह्म गृह्य; K5 खड्गं गृह्य; B1 चर्म गृह्य (by transp.); D1 गज गृह्य Dn1 बलादली (for महाबलः). — (L. 2) K1 अत्ययाद् (for अभ्ययाद्).]

29 ^a) K1 4 D1 वीरं; D8 वीर; S शूरं (for वीरः). — ^b) Ś1 स*यं; K1 D1 स्वस्त्र्यं. — ^c) D8 सहसा (for प्रहसन्). D1 विव्याध स ह बाणौघैर्. — ^d) K2 5 D3 5 8 T G1 3-5 M लीलया; K4 B1 3 4 Dn1 Dn2 D2 4 6 लालयन्; B2 ग्लालयन्; B5 मानयन्; Dn1 लोलया; G2 लीलयन् (for लाडयन्).

30 ^b) K5 सूतपुत्रम् (for ध्वजं सूतम्). K2 3 च सशरं; K4 D1 च मुकुटं; T G2-5 शरमथो (for सूत मथो). — ^c) S नि (T G3-5 वि)पातयित्वा नकुलो दध्मौ शंखं सुदान्वितः. — For 30^c, D1 7 subst.:

104* चिच्छेद समरे यत्त. स च युद्धादुपारमत् ।

[D1 स ययौ*दुपारमत् (for the post. half).]

31 ^b) D1 स्थित्वा; M1 2 जित्वा (for क्षित्वा). D1 om. from बहुविधान् up to विप्रो (in 32^a). — ^c)

कृपं विव्याध सप्तत्या लक्ष्म चास्याहरत्रिभिः ॥ ३१

तं कृपः शरवर्षेण महता समवाकिरत् ।

निवार्य च रणे विप्रो धृष्टकेतुमयोधयत् ॥ ३२

सात्यकिः कृतवर्माणं नाराचेन स्तनान्तरे ।

विद्धा विव्याध सप्तत्या पुनरन्यैः समन्निव ॥ ३३

सप्तमत्ततिभिर्भोजस्तं विद्धा निशितैः शरैः ।

नाकम्पयत शैनेयं शीघ्रो वायुरिवाचलम् ॥ ३४

सेनापतिः सुशर्माणं शीघ्रं मर्मस्वताडयत् ।

Ś1 शल्यं (for कृप). — ^d) Ś1 च व्यहनत्; K1 8 चाव्याहनत्; K4 चाभ्यहनत्; Dn1 चाभ्याहरन्; Dn1 D3 चास्य हरत्; D5 8 वास्याहरत् (for चास्याहरत्). T G1-4 M ध्वजं (G1 M लक्षं) चास्य त्रिभिः शरैः; G5 पुनरन्यैः समन्निव (= 33^c). Cd cites लक्ष्म (as in text).

32 D1 om. 32^b (cf. v. l. 31). G5 om. 32. — ^b) B Dn1 समवाकियत्; Dn D2-6 8 'वाकिरन् (for 'वाकिरन्). — ^c) Ś1 K1-3 B1 D1 2 4 5 8 विव्याध (for निवार्य). Dn1 वीरो (for विप्रो). S (G5 om.) निहन् M3 'कृत्य तान्छराञ्छिप्रं. — ^d) Dn2 D3 T G2-4 M3 धृष्टकेतुर् (for 'केतुम्). K1-3 B1 Dn1 D1 2 4 5 7 8 G1 अमर्षणं; B4 अमोघयत्; D5 T G2-4 अपोथयत्; M3 अबोधयत्.

33 G4 om (hapl.) 33^d-34^a. G5 reads 33 on marg in Telugu. — ^d) G2 स्तनान्तरे (for समन्निव).

34 G4 om. 34^a (cf. v. l. 33). — ^a) B Dn1 Dn2 S (G4 om.) तं भोजः सप्तसप्तत्या; Dn1 D4 सप्तस-सतिर्भोजस्तं (D1 'तिर्भोजेन). — ^b) B G5 विद्धाशु; Dn1 T G1 3 4 M विद्धा शु; Dn1 D8 विव्याध; G2 विद्धा स्म (for तं विद्धा). — ^c) Dn2 D1 नाकंप*त; D5 नाकंपयत्स; D1 नाकंपयति (for नाकम्पयत). — ^d) K5 शीघ्रैर्; D2 शीघ्रः; D5 शिघ्रः; T G2-5 M5 वीरो; G1 M1-4 विवान् (for शीघ्रो). K2-5 Dn1 D3-8 T G M1 2 यथाचलं (for ह्वाचलम्).

35 D3 reads 35^a twice. — ^a) B1-4 Dn1 D2 3 5 7 सभापति. (for सेना). D5 (second time) सात्यकिः कृतवर्माणं. — ^b) B Dn1 Dn2 D1 2 G1 M शृशं (for शीघ्रं). T G2 4 तोमरेण ह्वाडयत्; G2 5 शृशं मर्मण्यताडयत् — D3 om. (hapl.) 35^c; D5 8 om. (hapl.) 35^c-36^b. — ^c) K1 lacuna; G2 4 तत् (for तं). — ^d) D6 जानुदेशे; Cd जनु (as in

C 7. 531
E. 7. 14. 37
F. 7. 4. 37

C. 7. 331
B. 7. 14. 37
K. 7. 14. 37

स चापि तं तोमरेण जनुदेशे *अताडयत् ॥ ३५
वैकर्तनं तु समरे विराटः प्रत्यवारयत् ।
सह मत्स्यैर्महावीर्यैस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३६
तत्पौरुषमभूच्च त्र स्रुतपुत्रस्य दारुणम् ।
यत्सैन्यं वारयामास शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३७
द्रुपदस्तु स्वयं राजा भगदत्तेन संगतः ।

text). Śi [s]भ्यपीडयत्; K1. s [अ]त्यता; K2. 4. s
Bs-s Dc1 Dn1 D1-2. 6. 7 G1-2. s M [s]भ्यता; B1
भ्यता; B2 T G4 ह्यता; Dn2 स्वता (for *अता).

36 Ds. s om. 36^{ab} (cf. v. l. 35). —^a) Dn1
वैकर्तनम्. S वीरं वैकर्तनं कर्ण. —^b) Dn1 विराटं. Ks
Bs Dn1 D2. 4. 6. 7 प्रत्यताडयत् (for 'वारयत्'). —^c)
S (except G1 M1. s) मात्स्यैर्. Ds महावीर्यैः (for
—^d) = 26^d.

37^a) Ks Dn1 D2. s तस्य (for तत्र). Dn2 Ds. 6
तत्तस्य पौरुषमभूत्; S तत्राद्भुतमपश्याम (G1 M1. s 'म:').
—^b) T G2-s छाववै; G1 M पौरुषं (for दारुणम्).
Ds पुत्रस्य तव दारुणं; Ds पतत्सूतस्य दा. —^c) Ks
स्वत्; Bs S तत् (for यत्).

38 Ds om. 38. —^a) Dn2 Ds. 6 च (for तु).
Śi K (except Ks) Dn1 Ds राजन् (for राजा). —^b)
D1 द्रुपदं (for युद्धं). — After 38^{ed} (Ds after 37^{ed}),
N (Śi missing) ins.:

105* भगदत्तस्तु राजानं द्रुपदं नतपर्वभिः ।
सन्निधन्तुष्वजरथं विन्याष पुरुषर्षभः ।
द्रुपदस्तु ततः क्रुद्धो भगदत्तं महारथम् ।
आजघानोरसि क्षिप्रं शरेणानतपर्वणा ।
युद्धं योषवरो लोके सौमदत्तिशिखण्डिनौ । [5]

[Ds om. line 1. — (L. 2) Śi K2. s B1 D1. s-6
पुरुषर्षभः; K1 Dn1 D2 'र्षभं. — (L. 3) D1 स्वयं राजा
(for ततः क्रुद्धो). Ds om. the post. half of line 3
and prior half of line 4. Bs. 4 महावलं (for 'रथम्').
— After line 3, Śi reads 39^{ed} for the first time,
repeating it in its proper place. — (L. 4) K1-4
रणे (for [अ]रसि). Śi K Dn Ds. 4. 6-8 क्रुद्धः (for क्षिप्रं).
K (except Ks) D1. 4. 7 नत- (for [अ]नत-). — (L.
5) Ds युद्धे (for युद्धं). Ks युद्धरौ (for योष-). K1.
2. s Dn1 D1. 2. s सौमदत्तिः; K4 सौमदत्त- K4 Dn2
-सिखण्डिनौ.]

तयोर्युद्धं महाराज चित्ररूपमिवाभवत् ।
भूतानां त्रासजननं चक्रातेऽस्त्रविशारदौ ॥ ३८
भूरिश्रवा रणे राजन्याज्ञसेनिं महारथम् ।
महता सायकौघेन छादयामास वीर्यवान् ॥ ३९
शिखण्डी तु ततः क्रुद्धः सौमदत्तिं विशां पते ।
नवत्या सायकानां तु कम्पयामास भारत ॥ ४०

while, Gs. 4 M ins. after 38^{ed}: Gs after 45:

106* श्रोतृणां वीक्षितृणां च मोहकारणमाहवे ।

— Gs. 4 om. 38^{ed}. —^a) K1. 2. 4 D1 स्म; Ks Ds. 7 s
सु; Dn2 Ds तु (for 5स्त्र). Dn1 चक्रातेऽस्त्रविदां वरौ.

39 S reads 39-44 after 28. —^a) Ds. 8 सौम-
दत्तिः; D1 सौमदत्ति (for भूरिश्रवा). —^b) Śi G1 महा-
बलं; Ds 'बलं (for 'रथम्). — Śi reads 39^{ed} for
the first time after line 3 of 105*. —^c) D1 सहमा
(for महता). —^d) S हृष्टवान् (G1. 2 s M 'वत्'
(for वीर्य').

40 For the sequence in S, cf. v. l. 39. —^a)
Dn1 Ds च (for तु). K1 रणे (for ततः). —^b)
Ks Ds. 5 M1. 2 सौमदत्तिः; Ds सौमदत्तं; G4 सौमदत्तं
(for सौमदत्ति). Śi Dn1 प्रतापवान्; Ds विशां पतिः;
T G2-s M1. 2 महाहवे; G1 M2-s अथाहवे (for विशां
पते). — For 40^{ed}, S subst.:

107* छादयामास नाराचैस्त्रिषु तिष्ठति चाववीत् ।

— After 40, S ins.:

108* ऋक्षचर्मपिनद्धौ तु चक्रतुस्तौ परस्परम् ।
बाह्यमाभ्यन्तरं मार्गं संभ्रुवन्तौ यशस्विनौ ।
ददृशाते महात्मानौ सपश्चाविव पर्वतौ ।
पिशिताशनसंयुक्तौ वाहैरुद्वाणपातिभिः ।
बृहत्पताकौ तूणीरौ घोररूपौ भयानकौ । [5]
कालमेघाविव गजौ लोकानां भर्त्ये गजैर्नैः ।
रथघोषेण महता व्यास्थितौ स्यन्दनोत्तमौ ।
बृहत्पताकौ तूणीरौ पैशाचैर्वाहनेयुतौ ।

[(L. 1) Gs-s अस्त्रिचर्म- (for ऋक्ष'). G4. 5 तौ (for
तु). T अस्त्रिचर्मणि सिद्धौ तौ (for the prior half). T
चक्रतुस्तु. Gs-s खरस्वनं (for परस्परम्). — (L. 2) G4
यशस्विनं. — (L. 4) G4 वाहैरुद्वाणपातिभिः; Gs बाणैरुद्वा-
णवर्षिभिः (for the post. half). — (L. 5) Gs-s बृह-
त्पताकः (for 'ताकौ). — (L. 6) Gs गतौ (for गजौ).

राक्षसौ भीमकर्माणौ हैडिम्बालम्बुसायुधौ ।
चक्रातेऽप्यद्भुतं युद्धं परस्परवधैषिणौ ॥ ४१
मायाशतसृजौ द्रुपदौ मायाभिरितरेतरम् ।
अन्तर्हितौ चेरतुस्तौ भृशं विस्मयकारिणौ ॥ ४२
चेकितानोऽनुविन्देन युयुधे त्वतिभैरवम् ।
यथा देवासुरे युद्धे बलशक्रौ महाबलौ ॥ ४३
लक्ष्मणः क्षत्रदेवेन विमर्दमकरोद्धृशम् ।
यथा विष्णुः पुरा राजन्हिरण्याक्षेण संयुगे ॥ ४४

Gs मर्त्यं तर्जनैः (for मर्त्यं गर्जनैः). — (L. 7) Gs ह्यास्त्रिनौ (for व्या). — (L. 8) Gs-5 बृहत्पताकः (for 'ताकौ').]

41 For the sequence in S, cf. v. l. 39. — ^a) Ks B Dc1 D1.2 S (except Gs) रौद्रः; Ks घोर- (for भीम-). Ds 1.8 युयुधानेतिकर्माणौ. — ^b) Ks Dn1 D1.3 है (Ks Ds है) डंबालंबुसाय; B Dc1 Dn2 Ds हैडिंबा (Dn2 'बी') लंबुसाय; Ds 'बालंबुसाय'. S रणे (for उभौ). — ^c) Ds द्यद्भुतं (for स्यद्भुतं). — ^d) B Dc1 Dn D1.2.4.7.8 -जयैषिणौ; Ds -ययै' (for 'वधै').

42 For the sequence in S, cf. v. l. 39. — ^a) Ds -वृत्तौ (for -सृजौ). B2 (marg.) दीप्तौ; Ds दृष्टौ (for द्यौ). — ^c) Ds 4.7.8 अंतर्हितं. Ds ततस्तौ तु (for चेरतुस्तौ). S अंतर्धानेन (G1 M 'दैधाते') द्रष्टृणां. — ^d) Ds 1.8 भूतः; G1 M वीरौ; Gs भृश- (for भृशं). Gs -कारिकौ (for कारिणौ).

43 For the sequence in S, cf. v. l. 39. — ^a) Ds 1.8 युयुत्सुर; Gs यथादे* (for चेकितानो). S1 विविदेन; B1 [s]प्य; D2 तु विन्देन; D4 s [s]नुवि-
देन. — ^b) S1 K1-3 D1 तद्धि; Ds त्वभि- (for स्वत्ति-). — After 43^{ab}, G1 M1.2 ins.:

109* तयोस्तु युद्धमभवत्परस्परवधैषिणौ ।

युधिष्ठिरः स्वयं राजा दुर्योधनमयोधयत् ।

तौ पुत्रौ तव दुर्धर्षौ युयुधाते परस्परम् ।

— ^a) Ks B1.5 Dn2 Ds.4 S बलिशक्रौ; Ds (by corr.) बलशक्रौ. S1 महासुरौ; B2.5 'रथौ; T Gs-5 'रणे (for 'बलौ').

44 For the sequence in S, cf. v. l. 39. — ^a) G1 M लक्ष्मणः (for लक्ष्मणः). S1 K (except Ks) क्षत्रदेवश्च. — ^b) K1-3 चक्रतु (for अकरोद्). S महत्

ततः प्रजविताश्वेन विधिवत्कल्पितेन च ।

रथेनाभ्यपतद्राजन्सौभद्रं पौरवो नदन् ॥ ४५

ततोऽभियाय त्वरितो युद्धाकाङ्क्षी महाबलः ।

तेन चक्रे महद्युद्धमभिमन्युररिदमः ॥ ४६

पौरवस्त्वथ सौभद्रं शरव्रातैरवाकिरत् ।

तस्यार्जुनिर्ध्वजं छत्रं धनुश्चोर्व्यामपातयत् ॥ ४७

सौभद्रः पौरवं त्वन्यैर्विद्धा सप्तभिराशुगैः ।

पञ्चभिस्तस्य विव्याध हयान्दन्तं च सायकैः ॥ ४८

(for भृशम्). — Ds om. (hapl.) 44^a-45^c. — ^d) S1 Ks.5 हिरण्याक्षेन.

45 Ds om. 45^{ab} (cf. v. l. 44). — ^a) B2 Ds प्रचलिताश्वेन; G2 प्रजविना* (for प्रजविता*). Ds महता यवनश्वेन; D1 महता जविताश्वेन. — ^c) K1 [अ]ल्प-
तद्; Ks B2 Dn1 Ds T G1-4 M1.2 [अ]भ्यद्रवद् (for 'पतद्'). S1 K1.3.4 Dn1 D4 राजा (for राजन्). — ^d) S1 D1 सौभद्रः. K4 D1.8 पौरवम्. K4 Ds-6.8 [अ]नदत्. — After 45, Gs ins. 105*.

46 ^a) S1 D2 ततोभीमाय; Ks ततोभ्ययात्स; B2 ततो भीमाय; B2 Dn2 Ds 'भ्यधावत्; Ds 'भीमाय; Ds 'भिधावत् (for ततोऽभियाय). S तेनाभिघा (G1.2 M 'या') तस्त्वरितः (G2 'ते'). — ^b) Ks युद्धकाङ्क्षी; Dn2 Ds युद्धकाले (for युद्धाकाङ्क्षी). D4 [s]भिमन्यु-
रपि पौरवं; S शतमन्योः सुतात्मजः. — ^c) B2.5 Dn2 Ds महा- (for महद्). S तस्मिंश्चक्रे (G4 'श्च ते') महा-
मन्युम् (Gs 'नुम्'). — ^d) M4 अभिमन्युम्. B1 Dn1 D4.5 अरिदम.

47 ^a) Dn1 तु स- (for स्वयं). — ^b) Dn Ds.6 शरवधैर् (for 'व्रातैर्'). K1 Dc1 Dn1 D4.6.8 अवा-
किरन्. — ^c) K4 अर्जुनं; D4.6 अर्जुन- (for अर्जुनिर्).
T G2-4 धनुश्चित्रं; G1 M धनुश्छत्रं; Gs धनुच्छित्वा
(for ध्वजं छत्रं). — ^d) S ध्वजं (for धनुश्).

48 ^a) Ks Dn1 Ds.4.5.7 सौभद्रं. S1 Ks Dn1 Ds.1.8 पौरवस्; Ds त्वरितस् (for पौरवं). S (except G2) च (for तु). — ^b) T Gs-5 आशुगैः (for आशुगैः). — ^c) S1 K (except Ks) Dn2 D1.2.6 शीघ्रगैः; B1.8 शायकैः (for सायकैः).

49 ^a) S1 K1-4 M2.4 स हर्षयन्; Ks B4 Dc1 G1 ग्रह* (for संह*). — ^b) B2 Gs.4 निनदन्; B2 द्यन-

Gs 7.547
B. 7.14.53
M 7.14.54

G. 7. 34b
B. 7. 14. 34
K. 7. 14. 54

ततः सुहर्षयन्सेनां सिंहवद्विनदन्मुहुः ।
समादत्तार्जुनिस्तूर्णं पौरवान्तकरं शरम् ॥ ४९
द्राम्यां शराभ्यां हार्दिक्यश्चक्रेतं सशरं धनुः ।
तदुन्मृज्य धनुश्छिन्नं सौमद्रः परवीरहा ।
उद्धवर्हं सितं खड्गमाददानः शरावरम् ॥ ५०
स तेनानेकतारेण चर्मणा कृतहस्तवत् ।
भ्रान्तासिरचरन्मार्गान्दर्शयन्वीर्यमात्मनः ॥ ५१
भ्रामितं पुनरुद्भ्रान्तमाधूतं पुनरुच्छ्रितम् ।
चर्मनिस्त्रिशयो राजन्निर्विशेषमदृश्यत ॥ ५२

दन् (for विनदन्) B₁ सिंहद्विरदवन्मुहुः. — °) Dn₂
Ds S (except G₂) सम (Dn₂ Ds 'मा') धत्त (for समा-
दत्त). — After 49, N (S₂ missing) ins.:

110* तस्य संधितमाज्ञाय सायकं घोरदर्शनम् ।

[B न तु; Dc₁ नेनु- (for तस्य). S₁ K₁-8 D₁ तद्धि-
नम्; D₂ स संधानम्; D₆ सचिनम् (for संधितम्). S₁
आदाव.]

50 °) B₄ चिच्छेद (for चक्रेत). — K₅ reads 50°
on marg. — °) Dr. s S (except G₁ M₁. 2) शीर्णं
(for छिन्नं). — B₄ om. (hapl.) 50°-75°. — °) K₁
उद्धवार; K₂ स तद्धार; B₅ उद्धवाह; D₁ उधारह;
D₈ उद्धवर्ह; C₂ d उद्धवर्ह (as in text). B₅ Dc₁ Dn₁
S क्षितं (for सितं). S₁ उद्धवहायतस्खड्गम् (sic); K₄
उद्धवानस्ततः षड्गम्; K₅ उद्धवर्हायनं षड्गम्; D₂ स उद्ध-
वाहाय तं (D₅ 'हायतं') खड्गम्. — °) S₁ K₁-8 B₅ D₄-6
T₂ G₂ s आदधानः. Dn₁ G₄ शरासनं; D₆ स चर्म च;
Dr. s शरांतरं; Cd शरावरम् (as in text).

51 B₄ om 51 (cf. v. l. 50). — °) K₅ D₇ नैक;
G₂ s [अ]नेन (for [अ]नेक). B₁ s (marg) G₅
धारेण (for तारेण). Cd cites अनेकभावेन. D₄ स
तेनानेकशरेण; D₈ शतेनानेकधारेण. — °) D₄ वर्मणा
(for चर्मणा). D₆ हस्तवान् (for 'वत्'). — °) B₁ s
G₄ मार्गं (for मार्गान्). K₂ s D₁ s 2. 5 आंतासिनाचर-
न्मार्गान्; B₅ T G₂-4 आंतासिराचरन्मा'; Dc₁ विआंता-
सिचरन्मा'; D₄ आंतासि व्यचरन्मा'; D₆-8 आंता-
सिचरन्मा' (D₅ 'वि') चरन्मा'; G₅ आंतासि विचरन्मा'. — °) D₁ s
वीरम् (for वीर्यम्). Dn₂ D₈ वीर्यलाघवं; D₆
'लाघवान् (for 'मात्मनः').

52 B₄ om. 52 (cf. v. l. 50). — °) K₁-8
त्राक्षितं (for भ्रामितं). — °) K₅ अधूर्तं; Dn₂ D₆ s

स पौरवरथस्थेषामाप्नुय सहसा नदन् ।

पौरवं रथमास्थाय केशपक्षे परामृशत् ॥ ५३

जघानास्य पदा सूतमसिनापातयद्धजम् ।

विक्षोभ्याम्भोनिधिं ताक्ष्यस्तं नागमिव चाक्षिपत् ५४

तमाकलितकेशान्तं ददृशुः सर्वपार्थिवाः ।

उक्षाणमिव सिंहेन पात्यमानमचेतनम् ॥ ५५

तमार्जुनिवशं प्राप्तं कृष्यमाणमनाथवत् ।

पौरवं पतितं दृष्ट्वा नामृष्यत जयद्रथः ॥ ५६

स बर्हिणमहावाजं किङ्किणीशतजालवत् ।

आनतं; T₁ आयुतं; T₂ आयुतं (for आधूतं). S₁ K₂
s s D₅ उद्धृतं; K₁ D₁ उद्धतं; K₃ B (B₄ om) Dn
D₂-4 s उद्धृतं (for उच्छ्रितम्). — °) D₄ वर्म- (for
चर्म). — °) M₄ अविशेषो (for निर्विशेषम्). M₄
om. अदृश्यत. M₈ s अविशेषो ह्यदृश्यत.

53 B₄ om 53 (cf. v. l. 50). — °) D₄ पौरवस्य
(hypermetric) (for पौरव-). S₁ K₁-8 D₇ s T₂
स पौरवरथस्थे (S₁ 'स्थो' षाम्; B₁ s 'रथस्थेषाम्'; B₈
'रथस्थेषाम्'. Cd cites ईशां. — °) D₄ अणुल्य (for
आणुल्य). S₁ K (except K₅) धनं (for नदन्). — °)
Dn₂ D₈ आसाद्य (for आस्थाय). K (except K₅)
रथे पौरवमास्थाय. — °) K₅ केशमध्ये; D₅ 'पक्षे'; Cd
'पक्षे' (as in text). S₁ K₁ s 4 B₁ परामृषत्; T₁ G₈
'मृषत्' (for 'मृशत्').

54 B₄ om. 54 (cf. v. l. 50). D₇ om. 54-55.
— °) D₅ [अ]पातयन्. — °) S₁ D₆ विक्षिप्य; D₈
विक्षोभि- (for विक्षोभ्य). K₅ [अ]नुनिधेस् (for [अ]म्भो-
निधिं). K₅ Dn₁ ताक्ष्यस्; D₄ पार्थस् (for ताक्ष्यस्).
— °) T G M₃ s चाग्रहीत् (for चाक्षिपत्).

55 B₄ D₇ om. 55 (cf. v. l. 50, 54). — °) K
B (B₄ om.) Dc₁ Dn₂ D₁ s 2. 8 तमागलित; D₄
'गलेन; S (except G₅) 'कुलित' (for 'कलित'). — °)
K₅ दशपक्षपरामृशत्. — °) B₅ s Dn₂ D₅ G₁ s M
अचेतनं (for 'तनम्').

56 B₄ om. 56 (cf. v. l. 50). — °) S₁ K₁ 2 s
D₄ s 7. 8 क्रुध्य (D₇ 'व्य') मानम्; K₅ क्रुध्यमाणम् (for
क्रुध्य). — °) K₅ B₅ T G₂ पतितं (for पतितं).

57 B₄ om. 57 (cf. v. l. 50). — °) T₂ बर्हिणः;
G₂ G₄ बर्हिणं (for बर्हिण). S₁ K B₁ Dn D₁-8 स

चर्म चादाय खड्गं च नदन्यपर्यपतद्रथात् ॥ ५७
ततः सैन्धवमालोक्य कार्ष्णिर्हस्तस्य पौरवम् ।
उत्पपात रथात्तूर्णं श्येनवन्निपपात च ॥ ५८
प्रासपट्टिशनिस्त्रिशञ्चत्रुभिः संप्रवेरितान् ।
चिच्छेदाथासिना कार्ष्णिधर्मणा संरुरोध च ॥ ५९
स दर्शयित्वा सैन्यानां स्वबाहुवलमत्तमनः ।
तमुद्यम्य महाखड्गं चर्म चाथ पुनर्वली ॥ ६०

वृद्धक्षत्रस्य दायार्दं पितुरत्यन्तवैरिणम् ।
ससाराभिमुखः शूरः शार्दूल इव कुञ्जरम् ॥ ६१
तौ परस्परमासाद्य खड्गदन्तनखायुधौ ।
हृष्टवत्संप्रजहाते व्याघ्रकेसरिणाविव ॥ ६२
संपातेष्वभिपातेषु निपातेष्वसिचर्मणोः ।
न तयोरन्तरं कश्चिद्दर्शं नरसिंहयोः ॥ ६३
अवक्षेपोऽसिनिर्हादः शस्त्रान्तरनिदर्शनम् ।

C 7. 564
B. 7. 14. 70
K. 7. 14. 70

बर्हिर्बर्हावत (D₈ 'न'तं; B₇. 3. 5 Dc1 (marg.) T₁ G₁ स बर्हिणं महाराज. Cd cites बर्हिर्बर्हावततं. —^a) D₈ पर्य-
चरद् (for 'पतद्'). — After 57, S reads 59.

58 B₁ om. 58 (cf. v. 1. 50). S reads 58 after
60^{ab}. S transp. 58^{ab} and 58^{cd}. —^b) K₂ कार्ष्णि-
D₈ पार्थिवं (for पौरवम्). S कार्ष्णिः पौरवसुत्सुजन् (G₈
'ज्'). — After 58^{ab}, G₈ subst. 111* for 60^{cd}. G₈
repeats 58^{cd} after 60^{cd}. —^c) Dn₁ रथं (for रथात्).
—^d) B₁ Dc1 Dn₁ D₄. 7. 8 T G₂. 5 (second time)
ह (for च).

59 B₁ om 59 (cf. v. 1. 50). S reads 59 after
57. —^a) B₁. 2 Dn₂ D₈. 5 प्राप्त (for प्राप्त-). D₄
-पट्टिश-; T G₁. 2. 4 M -पट्टिश-; G₅ -पट्टासि (for
-पट्टिश-). —^b) Ś₁ K₃ B₁-2 Dc1 Dn₂ संप्रचोदितान्;
K₂. 4 संप्रवीरि-; K₅ परिवारि-; B₅ परिचोदि-; D₈ 5
संप्रणोदि-; D₈ 8 समवेरि- (for संप्रवेरि-). D₂ आतुभिः
समरेरितान्; S सौमद्रेणाहितेति (G₁ 'ति-; G₂ 'र').
तान्. —^c) K₄ D₁ चिच्छेदाशु; B (B₁ om.) Dc1
D₂ चिच्छेद च; Dn₁ प्रचिच्छेद; D₄ चिच्छेदापि (for
चिच्छेदाथ). S अपश्याम महाराज. —^d) Ś₁ च (for
सं-). S विधूतानसिच (G₈ 'व'र्मणा.

60 B₁ om. 60 (cf. v. 1. 50). —^a) S दर्शयन्सर्व-
सैन्यानां. —^b) K₅ D₄. 5 8 S (except G₂) आत्मवान्;
D₇ आसवान् (for आत्मनः). — After 60^{ab}, S reads
58. T G₂ om. 60^{cd}. —^c) K₁. 3 D₁. 4 7 8 समुद्यम्य;
K₄ समपद्य; D₈ तमुद्दिश्य (for तमुद्यम्य). B₅ महत्
(for महार-). —^d) D₈ चर्मणाय (for चर्म चाथ).
Dc1 पुनर्वलं; D₂ महाबली (for पुनर्वली). — After
60, G₈ repeats 58^{cd}. — For 60^{cd}, G₁. 3. 4 M
subst.: G₈, after 58^{ab}:

111* दुधाव सहसा खड्गं चर्म चातिरथः पुनः ।

[G₈. 4 दुदाव. G₄ 'रथी (for 'रथः).]

61 B₁ om. 61 (cf. v. 1. 50). —^a) D₄. 5 बृहत्

(for वृद्ध-). — After 61^{ab}, D₇ reads 63^c-64^c. —^a)
D₈. 8 स (D₈ सं) साराभिमुखं (D₈ 'सः'). G₁. 2. 5 M
शौरिः (for शूर-). K₁ समगभिमुखाः शूराः. —^d)
K₄ शार्दूल. B₃ विक्रमं (for कुञ्जरम्).

62 B₁ om. 62 (cf. v. 1. 50). Dc1 reads 62 on
marg. (sec m). —^a) D₇. 8 आयातौ; S आप्लुत्य
(for आमाद्य-). —^b) B₁ नखायुधौ; Dn₁ 'कुलं; D₈
'युधैः (for 'युधौ). D₇. 8 अभिमन्युजयद्रथौ. —^c) Dn₁
1. 7. 8 संप्रचक्राते; D₄ संप्रचक्राते (for 'जहाते). —^d)
Dn₁ D₈ युद्धं; D₈ व्याघ्रौ; D₇ युद्धं ते (hyper-
metric) (for व्याघ्र-). Dn₁ केशरिणाव् (for केसरि-).

63 B₁ om 63 (cf. v. 1. 50). For the sequence
in D₇, cf. v. 1. 61. —^a) K₄ [अ]पि पातेषु; B
(B₁ om) Dc1 D₁ G₈ [अ]भिघातेषु; Dn₁ D₈ [अ]नि-
पातेन (Dn₁ 'षु); D₂ निपातेषु (for [अ]भिपातेषु).
—^b) Ś₁ K₁. 3 [अ]पि चर्मणोः; Dn₂ S [अ]सिचर्मणोः;
D₄ [अ]भिवर्मणो (for [अ]सिचर्मणोः). —^c) K₁. 2. 4
नोभयोर् (for न तयोर्). K₅ om. न्तरं. B₅ किंचिद्
(for कश्चिद्). —^d) Dc1 D₂ ददर्शे (for ददर्शं).

64 B₁ om. 64 (cf. v. 1. 50). For the sequence
in D₇, cf. v. 1. 61. —^a) K₁ 2. 3 D₁. 5. 7. 8 अवा-
क्षेपोसि; K₃ अचाक्षेपोपि (sic); K₅ अथाक्षेपोसि-; D₄
अथाक्षेपासि-; T G₁. 2-5 M अवक्षेपासि-; G₂ अवक्षा
चासि- (for अवक्षेपोऽसि-). Ca cites अवाक्षेपः; Cd
स्वराक्षेपः. B₂ T G₁-4 -निर्हादं; D₂. 4-8 -निर्हादः;
M₂-5 -निर्हादि (for -निर्हादः). —^b) B₁ Dn₂ D₈ -वि-
दर्शनं; B₁ (marg.). 2 (marg.; also as in text). 5
G₁ M₁. 2 -विसर्जनं; T G₂-5 -विवर्जनं; M₂-5 -विसर्जने
(for -निदर्शनम्). Cd अस्त्रांतरनिदर्शनं; Ca as in text.
—^c) D₈ -निपातैश्च; M₂ -निपाते (for निपातश्च). T
G₁ M₁. 2. 4. 5 बाह्वंतरनिपातं (M₄. 5 'ते) च. Ca
cites बाह्वे; Cd राज्ये (?); Ca. d अन्यन्तरे. —^d)
M₂-5 न विशेषम् (for निर्विशेषम्). D₇ अदृश्यते; G₁

C. 7. 564
B. 7 14. 73
K. 7 14. 70

बाह्यान्तरनिपातश्च निविशेषमदृश्यत ॥ ६४
बाह्याभ्यन्तरं चैव चरन्तौ मार्गमुत्तमम् ।
ददृशाते महात्मानौ सपक्षाविव पर्वतौ ॥ ६५
ततो विक्षिपतः खड्गं सौभद्रस्य यशस्विनः ।
शरावरणपक्षान्ते प्रजहार जयद्रथः ॥ ६६
रुक्मपक्षान्तरे सक्तस्तस्मिन्मणि भास्वरे ।
सिन्धुराजबलोद्धूतः सोऽमज्यत महानसिः ॥ ६७
भग्नमात्राय निवृत्तिमवपुत्य पदानि षट् ।
सोऽदृश्यत निमेषेण स्वरथं पुनरास्थितः ॥ ६८

*इयतां (for 'इयत').

65 B₄ om. 65 (cf. v. l. 50). —^a) Ś₁ K₁. 3. 4
D₁ सबाह्याभ्यन्तरं; B₂ D₁ D₂ D₃ S G₅ बाह्याभ्यन्तरं;
D₄ बाह्याभ्यन्तरं (submetric) (for बाह्याभ्यन्तरं). S
मार्गं (for चैव). —^b) Ś₁ चरन्तौ; Ca. d चरन्तौ
(as in text). S संप (G₄ 'पा' तंतौ यशस्विनौ. —^c)
D₂ 4 G₄ ददृशाते (for ददृशाते). —^d) G₁. 5 (inf.
lin. as in text) M पक्षिणौ (for पर्वतौ).

66 B₄ om. 66 (cf. v. l. 50). —^a) K₂ विपक्षतः;
T विक्षिपतत् (for 'पतः'). G₅ खड्गौ (for खड्गं). —^b)
K₅ च सखनं; M₂ तरस्विनः (for यशस्विनः). —^c) D₂ 5
om. 66^{ad}. —^d) G₄ शरावरेण. Ca. d as in text.
—^e) D₂ D₃ विजहार; Ca. d प्रज (as in text).
G₅ जयद्रथं.

67 B₄ om. 67 (cf. v. l. 50). —^a) K₅ B (B₂
om.) D₁ Ca. d पत्रांतरे; D₂ D₃ 3 पुंखांतरे (for
पक्षान्तरे). K₄ B₁. 5 शक्रम्; D₅ रक्तम्; M₁ 3 सक्तं;
Ca. d सक्तम् (as in text). —^b) Ś₁ K₁-3 भारत;
K₅ D₂ D₃-5 भास्वरः; B₁ भास्वति; D₂. 5 7 भास्वरः;
D₅ भास्वरे (for भास्वरे). —^c) D₅ सिंधुराजः. Ś₁
बलोद्धूतः; K₅ ततोद्धूतः; D₂ D₃ बलोद्धूतः; D₇
बलोद्धूतः; M करोद्धूतः (for बलोद्धूतः).
—^d) K₅ सोमिष्ठत (for सोऽमज्यत).

68 B₄ om. 68 (cf. v. l. 50). —^a) D₂ D₃. 5
भग्नमात्राय; D₅ भग्नमात्राय; M₁. 5 (inf. lin. as in
text) भग्नमात्राय. —^b) K₅ अपासर्प्य; B₁-2. 5 सोव-
(B₂ 'प') कुल्य; D₂. 5 अपासर्प्य; D₇. 3 अवपुत्य (for
'कुल्य). —^c) B (B₄ om.) D₁ M₅ अदृश्यत (for
सोऽदृश्यत). K₅ D₅ महाबाहुः (for निमेषेण). — After

तं कार्णि समरान्मुक्तमास्थितं रथमुत्तमम् ।
सहिताः सर्वराजानः परिववुः समन्ततः ॥ ६९
ततश्चर्म च खड्गं च समुक्षिप्य महाबलः ।
ननादार्जुनदायादः प्रेक्षमाणो जयद्रथम् ॥ ७०
सिन्धुराजं परित्यज्य सौभद्रः परवीरहा ।
तापयामास तत्सैन्यं भुवनं भास्करो यथा ॥ ७१
तस्य सर्वायसीं शक्तिं शल्यः कनकभूषणाम् ।
चिक्षेप समरे घोरां दीप्तामग्निशिखामिव ॥ ७२
तामवपुत्य जग्राह सकोशं चाकरोदसिम् ।

68, T G₁. 2 M read 71.

69 B₄ om. 69 (cf. v. l. 50). G₅-s read 69 after
71. —^a) K₅ D₅ दृष्टुः; D₁ C_d कार्णिः; D₂ D₃.
4. 6 कार्णिः (for कार्णिः). —^b) K₄ B₅ D₂ D₃ रथ-
सत्तमं (for 'मुत्तमम्'). S अभिज्ञाय रथे स्थितं. —^c)
T G₂. 4 सहसा (for सहिताः).

70 B₄ om. 70 (cf. v. l. 50). —^a) K₅ षड्मं.
—^b) D₄ समुत्थाप्य; T G₂-s समुत्थज्य (for 'क्षिप्य').
T G₃ महारथं; G₂ M₁ 'बलं'; G₅ 'रथः' (for 'बलः').
—^c) G₂ दायादं. —^d) K₁. 4 D₅ प्रेक्षमाणो.

71 B₄ om. 71 (cf. v. l. 50). T G₁. 2 M read
71 after 68. —^a) Ś₁ K₁ D₁ D₄-s पराजित्य (for
परित्यज्य). —^c) D₄ om. ताप. —^d) K₅ M₂ भवनं;
T₂ G₃ 4 गमनं (for भुवनं). K₅ भास्करो; C_v as in
text. — After 71, G₅-s read 69.

72 B₄ om. 72 (cf. v. l. 50). —^a) D₅ शक्तीं;
S शल्यः (for शक्तिं). —^b) K₁ शाल्यः; S शक्तिं
(for शल्यः). K₂ D₅ S भूषितां (for भूषणाम्).
—^c) S प्रजहार भुजाग्रेण.

73 B₄ om. 73 (cf. v. l. 50). —^a) D₄ **ववायु-;
D₇. 3 तामेवापुत्य (for तामवपुत्य). D₅ तामेव प्रतिज-
ग्राह. —^b) K₄ B₂ D₁ विकोषं; B₁. 3. 5 D₂ G₄. 5
विकोशं; T G₅ विकोशं (for सकोशं). S कृतवानसि
(G₁ M₁. 3 'सि') (for चाकरोदसिम्). Ś₁ स केशेषु *
रोदसि; K₁-s करे फलगुनन्दनः. —^c) D₂ (marg.)
महासर्प यथाकाशे. — D₂ om. 73^d-74^e. —^d) D₅
पतंगम् (for पतन्तम्). K₄ उरगोपरि; D₁ उरगोपरि
(for उरगोत्तमम्). D₂. 5 पतंतीमुरगोपमां; D₅ पञ्चग-

वैनतेयो यथा कार्ष्णिः पतन्तमुरगोत्तमम् ॥ ७३
 तस्य लाघवमाज्ञाय सत्त्वं चामिततेजसः ।
 सहिताः सर्वराजानः सिंहनादमथानदन् ॥ ७४
 ततस्तामेव शल्यस्य सौभद्रः परवीरहा ।
 मुमोच भुजवीर्येण वैदूर्यविकृताजिराम् ॥ ७५
 सा तस्य रथमासाद्य निर्मुक्तभुजगोपमा ।
 जघान स्रूतं शल्यस्य रथाच्चैनमपातयत् ॥ ७६
 ततो विराटद्रुपदौ धृष्टकेतुर्युधिष्ठिरः ।
 सात्यकिः केकया भीमो धृष्टद्युम्नश्छिण्डिनौ ।

यमौ च द्रौपदेयाश्च साधु साध्विति चुक्रुशुः ॥ ७७
 बाणशब्दाश्च विविधाः सिंहनादाश्च पुष्कलाः ।
 प्रादुरामन्हर्षयन्तः सौभद्रमपलायिनम् ।
 तन्नामृष्यन्त पुत्रास्ते शत्रोर्विजयलक्षणम् ॥ ७८
 अथैनं सहसा सर्वे समन्तान्निशितैः शरैः ।
 अभ्याकिरन्महाराज जलदा इव पर्वतम् ॥ ७९
 तेषां च प्रियमन्विच्छन्मृतस्य च पराभवात् ।
 आर्तायनिरभिन्नघ्नः क्रुद्धः सौभद्रमभ्ययात् ॥ ८०

G. 7. 581
B. 7. 14. 67
K. 7. 14. 67

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

मुत्तमं (submetric); T G2-s पतन्ती (T G2 'ति)सुर-
 गांगनां (G2 'गां गदां); M पतन्ती नागकन्यकां.

74 B4 om. 74 (cf. v. l. 50). Dn2 om. 74^{ab}
 (cf. v. l. 73). G1 M1 2 read 74 after 76. — °) D4 lacuna for ताः सर्वे. — °) K1 3 D1 7 अथो न (D1
 'थोन्न)दन् (for अथानदन्). Dn2 वैनतेयो यथा नदन्.

75 B4 om. 75^{ab} (cf. v. l. 50). — °) S शल्याय.
 — °) S प्रजहार महाशक्तिं. — °) K5 B1 Dn2 वैदूर्यः;
 D1 सुवर्णः (for वैदूर्यः). K5 Dn1 D8 6 G1 3-s M
 -विह्व (D8 'वृ)तां सितां (D8 G1 M शितां; G3-s स्थिरां);
 B3 5 -विकृताजिनौ.

76 °) D4 om. रथ. K1 3 D2 4. 5. 7. 8 आस्थाय
 (for आसाद्य). S सा कार्ष्णिभुजनिर्मुक्ता. — °) B2
 Dn1 D8 निर्मुक्ता; S सहसा (for निर्मुक्तः). — °) K5
 शल्यं (for सूतं). K5 सूतस्य; D4 *ल्यस्य; D8 शल्यं
 च (for शल्यस्य). — After 76, G1 M1 2 read 74.

77 °) K4 सात्यकी. Ś1 B2 G2 4. 5 केकयो; -K1
 कीकया; K5 B8 Dc1 Dn1 D2-3 कैकया; Dn2 कैकयो
 (for केकया). — °) D3 दृष्टद्युम्नः (for धृष्ट).

78 °) D2 बाणनादाश्च; S साधुवा (G1 M1 2 'ना)-
 दाश्च (for बाणशब्दाश्च). — °) B2 4. 5 च दुःसहाः; B2
 दुदुःसहाः (for च पुष्कलाः). — °) K (except K5) T
 G2-s अपराजितं; Dn1 अपलायनं; D1 अन्विधात्

(sic); D4 अपलायितः (for 'यिनम्). — After 78^{ab},
 S ins.:

112* परिवह्युः स ते सर्वे पाण्डवानां महारथाः ।
 हर्षयन्तश्च सौभद्रं रोषयन्तः सुतांश्च ते ।

[(L. 1) T स; G1 M च (for स्म). — (L. 2)
 G2 च ते सुतां (by transp.).]

— D1 om. 78^a-80ⁱ. — °) Ś1 K2 D3 5 [अ]मृष्यन्त
 (for [अ]मृष्यन्त). Ś1 पुत्रस्य (for पुत्रास्). — °) K3
 शत्रौ (for शत्रोर). Ś1 K2 4. 5 D2 5 शत्रौ वि (K2 5
 D2 5 'त्रोर्वि)जयमुत्तमं; G1 नादं विज्ञाय लक्षणं.

79 D1 om. 79 (cf. v. l. 78). — °) S सहिताः
 (for सहसा). B4 om. from सर्वे up to यात् (in
 80ⁱ). — °) K1 2. 4 अवाकिरन्; B8 अथा (for
 अभ्या). — °) T G2-5 तोयदा (for जलदा).

80 B2 D1 om. 80 (cf. v. l. 79, 78). K5 reads
 80^{ab} on marg. — °) Ś1 तथा च; K1-4 तथा स्त्रः; S
 (except G2) तेषां तु (for तेषां च). K5 D1 8 प्रियमथ
 (for च प्रियम्). K2 4 अन्विष्यन् (for 'च्छन्). — °) D1
 सूतस्यास्य (hypermetric) (for सूतस्य). K5 lacuna;
 T G2-5 M1 2 तु (for च). Dc1 D2 5. 6 G5 पराभवं;
 M1 2 'भवान् (for 'भवात्). — °) D8 (marg.) 6
 शल्योयं निर; Cd. 7 आर्तायनिर (as in text). — °) Ś1 K1-3 अन्विधात्; K4 अन्विधात्; B3 अभ्यगात् (for
 अभ्ययात्).

C. 7. 562
B. 7. 15. 1
K. 7. 15. 1

धृतराष्ट्र उवाच ।

बहूनि सुविचित्राणि द्वंद्वयुद्धानि संजय ।

त्वयोक्तानि निश्चयाहं स्पृहयामि सचक्षुषाम् ॥ १

आश्चर्यभूतं लोकेषु कथयिष्यन्ति मानवाः ।

कुरूणां पाण्डवानां च युद्धं देवासुरोपमम् ॥ २

न हि मे तृप्तिरस्तीह शृण्वतो युद्धमुत्तमम् ।

तस्मादार्तायनेर्युद्धं सौमद्रस्य च शंस मे ॥ ३

संजय उवाच ।

सादितं प्रेक्ष्य यन्तारं शल्यः सर्वायसीं गदाम् ।

समुत्क्षिप्य नदन्कुद्धः प्रचस्कन्द रथोत्तमात् ॥ ४

तं दीप्तमिव कालाग्निं दण्डहस्तमिवान्तकम् ।

जवेनाभ्यपतङ्गीमः प्रगृह्य महतीं गदाम् ॥ ५

सौमद्रोऽप्यग्निप्रख्यां प्रगृह्य महतीं गदाम् ।

एहोहीत्यब्रवीच्छल्यं यत्नाङ्गीमेन वारितः ॥ ६

वारयित्वा तु सौमद्रं भीमसेनः प्रतापवान् ।

शल्यमासाद्य समरे तस्थौ गिरिरिवाचलः ॥ ७

तथैव मद्राजोऽपि भीमं दृष्ट्वा महाबलम् ।

ससाराभिमुखस्तूर्णं शार्दूल इव कुञ्जरम् ॥ ८

Colophon om. in Bs Dr. Śs missing. — Sub-
parvan: Editions द्रोणामिषेक. — Day of Droṇa's
Generalship: K₁ युद्धप्रथमदिवसे; K₂ प्रथमदिवसे;
K₃ प्रथमे युद्धदिवसे; B₂ D₆ प्रथमयुद्धे; B₃ Dn₂ D₃
प्रथमदिनयुद्धे. — Adhy. name: K₅ जयद्रथपराजयः;
Dn₁ D₂ s द्वंद्वयुद्धे; D₄ शल्यसारथेः पातनं; G₁ M₁ s
अभिमुखयुद्धे. — Adhy. no. (figures, words or both):
K₂ s B₁ s Dn₁ D₂ s S 13 (as in text). — Śloka
no.: D₆ 84; Dn₁ 82.

14

Śs is missing for this adhy. (cf. v. l. 7. 1.
1).

1 °) Ś₁ बहूनीहो; K₁ बहूनि हि; K₂-s Dn₁
D₂ s. s. 1 s बहूनीह; D₆ चिह्नानीह (for बहूनि सु).
— K₅ reads 1°-2° on marg. — °) Ś₁ K₅ च चक्षुषां;
K₁-s पुनः पुनः; D₂ s सचक्षुषे; D₆ सचक्षुषी; D₃
M₁ सचक्षुषं; T G₂ च चक्षुषे (for सचक्षुषाम्).
— After 1, S (except G₂) ins.:

113* न हि देवासुरं युद्धमीदृशं भवेदिति ।

चिन्तयामि च युद्धानि श्रुत्वा घोरानि संजय ।

[(L 1) T G₂ s. s. भूतं (for -रूपं). — (L 2) G₁
M₂-s [इ]ह; M₁ s ह (for च).]

2 K₅ reads 2 on marg. — °) S लोकेस्मिन् (for
लोकेषु). — °) Dn₁ transp. कुरूणां and पाण्डवानां.

3 Ś₁ K₁ s. s. D₁ s. s. om. (hapl.) 3°b. — °) S
(except G₂) अद्भुतं (for उत्तमम्). — °) B₃ आर्ताय मे

(for 'यनेर्).

4 Ms om. the ref. — °) Ś₁ (inf. lin.) प्रेक्ष्य
(for प्रेक्ष्य). — After 4°b, D₆ reads 6°b. Ms om.
4°b. — °) Dn₁ T G₂ s [अ]नु (Dn₁ 'न' दत्); D₁
तदा; D₂ G₂ नदत् (for नदन्). D₁ s नादं; T G₂
s. s. शीघ्रं (for कुद्धः). — °) Dn₁ D₄ प्रचस्कंदे; T
G₂ s. s. प्रस्कंध च (for प्रचस्कन्द). — After 4, T G₂
read 6.

5 S (except G₂) reads 5 after 8. — °) S
(except T G₂) पाशः (for दण्डः). — °) Ś₁ K₅ Dn₁
[अ]भ्यद्रवद्; B₃ 'नदत्' (for 'पदत्'). Ś₁ भीमं (for
भीमः). K₁-4 D₁ जवेनाभ्य (K₂ 'भि' द्रवतं (K₄ 'वत्तं')
तं.

6 K₅ D₁ Ms om. (hapl.) 6°b. T G₂ read 6
after 4. B₃ reads 6°b on marg. D₆ reads 6°b after
4°b. — °) Dn₁ हि; G₂ [s]मि (for सपि). — °) S
(except G₂) आह्वयत् (for अत्रवीत्). K₅ सल्यं (for
शल्यः). — °) D₂ सयन् (for यत्नाद्). K₁ कारिताः;
D₄ भारत (for वारितः). D₆ यज्ञीमसेनेन वारितः
(hypermetric).

7 °) G₂ [अ]थ (for तु). — °) M₂-s परंतपः (for
प्रतापवान्). — °) S (except G₂) सेरुः (for गिरिः).

8 °) B (except B₃) D₆ महाबलः; T G₂ s 'रथं';
G₁ M 'गदं'; G₂ 'गदां' (for 'बलम्'). — °) D₂ s
[अ]भिमुखं (for 'मुखम्'). — °) Ś₁ K₁ s D₁ शार्दू-
लम् (for शार्दूल). Ś₁ K₁-4 D₁ कुञ्जरः (for कुञ्जरम्).

ततस्तूर्यनिनादाश्च शङ्खानां च सहस्रशः ।
 सिंहनादाश्च संजङ्घुर्भेरीणां च महास्वनाः ॥ ९
 पश्यतां शतशो ह्यासीदन्योन्यसमचेतसाम् ।
 पाण्डवानां कुरूणां च साधु साध्विति निखनः ॥ १०
 न हि मद्राधिपादन्यः सर्वराजसु भारत ।
 सोढुमुत्सहते वेगं भीमसेनस्य संयुगे ॥ ११
 तथा मद्राधिपस्यापि गदावेगं महात्मनः ।
 सोढुमुत्सहते लोके कोऽन्यो युधि वृकोदरात् ॥ १२
 पट्टैर्जाम्बूनदैर्बद्धा बभूव जनहर्षिणी ।

— After 8, S (except G₄) reads 5.

9 * K₁ D₂ D₃ T G₂₋₄ -निनादैश्च; K₂ D₅ 1
 -निनादश्च (for -निनादाश्च). — ^b Śi K₁₋₃ शङ्खनादाः
 (K₂ 'दः') (for शङ्खानां च). Śi च सर्वशः (for सह-
 स्रशः). — ^c D₂ D₃ 1. 6 7 G₂₋₅ सिंहनादश्च (for
 'नादाश्च'). D₅ तु (for च). K₅ D_n D₃ 4 5 (marg.
 sec m.). 8 T G₂₋₅ संजङ्घे; D₅ संजङ्घुर; D₅ 7 संयङ्घे
 (for संजङ्घुर). — ^d K₄ D₂ D₃ 8 G₂ 4. 5 महास्वनः;
 T G₅ 'स्वरः' (for 'स्वनाः').

10 * K₄ गणशो; S गणशो (for शतशो). T
 [अ]भि- (for हि). — ^b Śi अद्यूनः; K₁ 3. 4 D₁ अदीन-
 (for अन्योन्य-). S -गतचेतसां (for -सम-). K₂ B
 D₂ D₃ D₅ 6 अन्योन्यसमि (D₂ 'ति') धावतां. — ^d
 K₂ 3. 5 D_n D₁ 8 T G₁₋₄ M₂₋₅ निखनः; M₁ 3
 वादिनां (for निखन).

11 G₅ om. 11^{ab}. * Śi को (for न). D₅
 न हि मद्राधिपो मान्यः. K₁₋₃ om. 11^a-12^b. — ^c
 D₅ om (hapl.) from वेगं up to स्सहते (in 12^c).
 K₁ लोके; D₂ D₃ 6 युद्धं (for वेगं).

12 K₁₋₃ om 12^{ab}; D₅ om. up to स्सहते (for
 both, cf. v. l. 11). — ^b M₂₋₅ महावेगं (for गदा-).
 — ^d B D₂ D₁ G₅ transp. कोऽन्यो and युधि. D₄
 G₁ M युद्धे (for युधि).

13 * K₁ यद्वै; D₂ 8 पदैर् (for पट्टैर्). D_n
 D₄ 3 नदाः; M₂ 4 बद्धा (for नदा). — ^b Śi K₁₋₃
 D_n D₅ 5 विबभौ (for बभूव). K₂ 4 B D_n D₁ 2
 6-8 G₂₋₅ -हर्षणी (D₅ 'णा'); D₅ -हर्षिणी (for -हर्षिणी).
 — ^c K₅ प्रज्वलंतस्य; D_n D₂ 5 प्रज्वलंती (for
 'जज्वाल'). K₅ B (except B₁) D₂ D₁ 2. 5. 6 तदावि-

प्रज्ज्वाल तथाविद्धा भीमेन महती गदा ॥ १३
 तथैव चरतो मार्गान्मण्डलानि च भागशः ।
 महाविद्युत्प्रतीकाशा शल्यस्य शुशुमे गदा ॥ १४
 तौ वृषाविव नर्दन्तौ मण्डलानि विचेरतुः ।
 आवर्जितगदाशृङ्गावुभौ शल्यवृकोदरौ ॥ १५
 मण्डलावर्तमार्गेषु गदाविहरणेषु च ।
 निर्विशेषमभ्युद्धं तयोः पुरुषसिंहयोः ॥ १६
 ताडिता भीमसेनेन शल्यस्य महती गदा ।
 साम्निज्वाला महारौद्रा गदाचूर्णमशीर्यत ॥ १७

C. 7. 59B
 B. 7. 15. 17
 P. 7. 15. 21

(D₂ 'न') द्वा (for तथाविद्धा). S अभिज्वालेव चाविद्धा.
 — T G₁₋₂ M ins. after 13: G₅ after 14:

114* साम्निरीता महागौद्रा गदा सा शुशुमे तदा ।

[M₂₋₅ साम्निर् (for साम्नि-). G₁ M₁ 2 सा गदा (by
 transp.), M₂₋₅ सधूमा. G₅ शुशुमे सा गदा तदा.]

14 D₁ om (hapl.) 14; G₅ om. 14^{ab}. — ^a
 D₄ [अ]चरतो. D₅ मार्गं (for मार्गान्). — ^b D_n
 D₂ 5. 6 विभागशः; D₅ च सर्वशः (for च भागशः).
 — ^c D₄ महाविष्णु-; T G₅ M विद्युद्भू- (for महा-
 विद्युत्). — ^d D_n D₁ D₃ 1. 8 महती; D₅ च शुभा
 (for शुशुमे). T तदा (for गदा). — After 14,
 G₅ ins. 114*.

15 * K₁ 3 न (K₅ नं) दंतौ (for नर्दन्तौ). M₂ 5
 वृषाविव विनर्दंतौ. — ^b D₅ विरेचतुः. — D₂ om.
 15^a-20^d. — ^c K₅ B (except B₂ 5) D_n D₁ 2 S
 (except G₅-s) आवर्जित- (for 'जित-'). D₅ आवर्जितं
 महाशृंगवृ; Ca. d as in text. — After 15, S ins.:

115* कोपताम्रेक्षणौ वीरौ शत्रुसंघविमर्दनौ ।
 महामात्रौ महोरसाहौ गदायुद्धविशारदौ ।

[(L. 1) G₁ M कोप- (for कोप-). G₁ M -विमर्दनौ
 (for -विमर्दनौ). — (L. 2) T G₂ महामात्रौ; G₁ M
 'बलौ (for 'मात्रौ).]

16 D₂ om. 16 (cf. v. l. 15). — ^a T G₂-s
 -वेगेषु (for -मार्गेषु). — ^b S (except G₅) -प्रहरणेषु
 (for -विहर-).

17 D₂ om. 17 (cf. v. l. 15). D₄ om. (hapl.)
 17^a-24^b. After 17^{ab}, D₂ 5 read 20^{ab} for the first
 time, repeating it in its proper place. Before 17^{ab},

C. 7. 599
B. 7. 15. 18
K. 7. 15. 12

तथैव भीमसेनस्य द्विपताभिहता गदा ।
वषोप्रदोषे खद्योतैर्वृतो वृक्ष इवावभौ ॥ १८
गदा क्षिप्ता तु समरे मद्राजेन भारत ।
व्योम संदीपयाना सा ससृजे पावकं बहु ॥ १९
तथैव भीमसेनेन द्विषते प्रेषिता गदा ।
तापयामास तत्सैन्यं महोल्का पतती यथा ॥ २०
ते चैवोभे गदे श्रेष्ठे समासाद्य परस्परम् ।

K1 ins. संजय उवाच. D2. s om (hapl) 17^c-18^b. —^c)
Ś1 K1 अग्निज्वालं; K2. s Dn Ds. s. s. s अग्निज्वाला;
Dr अग्निज्वालं (for साग्निज्वाला). Ś1 महादीप्तं; K2 Dr
'रौद्रं' (for 'रौद्रा'). K4 अग्निज्वालां महारौद्रां. —^d) B3-s
D1 तदा तूर्णम्; Dn Da. s. s गदातूर्णम्; Gs गदा-
चूर्णम् (for गदाचूर्णम्). S असुचत (for अशीर्यत).
B1 तदा तूर्णं व्यशीर्यत; Dr तदा मूलमद्वयत.

18 Dc1 D4 om. 18 (cf. v. l. 15, 17). D2. s
om. 18^{ab} (cf. v. l. 17). B3 reads 18-19 twice.
—^b) B1 प्रेरिता द्विषता गदा; Ds सुवर्णविकृता गदा.
—^c) G1. s Ms. 4 वर्षप्रदोषे. —^d) Dn1 वृक्षाव् (for
वृक्ष). Ds वभौ (for [अ]वभौ). — After 18,
Dn1 reads 21^c-23^b.

19 For the repetition in B3, cf. v. l. 18. Dc1
D4 om. 19 (cf. v. l. 15, 17). —^a) K2 च (for तु).
—^b) D1. s T G M1. 2-s धीमता; M2 धीमतां (for
भारत). —^c) K1. s B1 Dn1 D2. s व्योम संदीपयामास;
Ks B3. s (both times). 4. s Dn2 D1. s ६-३ व्योम दीप-
यमाना सा; K4 व्योम संदीपयाना सा; S आकाशं दीप-
यन्ती सा. —^d) B3 (second time) ससृजे पारकं सृदुः;
S पावकं चासृजद्वहु.

20 Dc1 D4 om. 20 (cf. v. l. 15, 17). Dr. s om.
20^{ab}. —^b) K1-s transp. द्विषते and प्रेषिता. Ds
द्विषति (for द्विषते). Dn1 प्रेरिता (for प्रेषिता). S
प्रेषिता शत्रुतापनी (Gs 'नि'). — After 20^{ab}, S ins.:

116* भीमरूपा महावेगा गदा शल्यं रणेऽनुदत् ।

[T G1. 2 M भीमवेगा महारौद्रा (T G2 'रूपा') (for
the prior half). G2. 4 [S]नदत् (for सृदत्).]

— D2. s read 20^{ab} for the first time after 17^{ab}.
—^c) K4. s तपयामास; B1. 2 पातया; S त्रासया
(for तापया). —^d) K1 महती (for पतती). S
महावेगोप्रदर्शना.

श्वसन्त्यौ नागकन्येव ससृजाते विभावसुम् ॥ २१
नखैरिव महाव्याघ्रौ दन्तैरिव महागजौ ।
तौ विचेरतुरासाद्य गदाभ्यां च परस्परम् ॥ २२
ततो गदाग्राभिहतौ क्षणेन रुधिरौक्षितौ ।
ददृशाते महात्मानौ पुष्पिताविव किंशुकौ ॥ २३
शुश्रुवे दिक्षु सर्वासु तयोः पुरुषसिंहयोः ।
गदाभिघातसंहादः शक्राशनिरवोपमः ॥ २४

21 For the sequence in Dn1, cf. v. l. 18. D4 om.
21 (cf. v. l. 17). —^a) D2. s एते चैव; T G2-s
ते गदानां (for ते चैवोभे). Ds नृपश्रेष्ठ (for गदे श्रेष्ठे).
Ks पतिते वै गदाश्रेष्ठे; B Dc1 Dn2 Ds ६-३ Ms-5 ते
गदे (Ms. 4 'दा' गद्दिनो; (B Dc1 Dn2 'नां; Ds 'नौ'
श्रेष्ठे; G1 M1. 2 ते गदा तु तयोः श्रेष्ठे. — Dr. s om.
(hapl.) 21^c-22^d. —^c) K2 वसन्त्यौ (for श्वसन्त्यौ).
Cd नागकन्ये वा. S तथा वि (G1. 2 M व्य)सृजतां वह्नि
(G2 'हिर'). ☞ Cd वा शब्द इवार्थे । ☞ —^d) S
नागकन्ये इवोज्ज्वले. — After 21, S ins.:

117* पुनः शल्येन भीमस्य गदाग्राद्वदया हतात् ।

संवर्षणादुत्थितोऽग्निर्दीपयामास मेदिनीम् ।

पुनश्च भीमसेनेन शल्यस्य महती गदा ।

ताडिता सहसा राजन्विषसर्पाथ पावकम् ।

[(L. 2) G2. 4 संकर्षणाद् (for संव). M संवर्षाद्-
थितो (Ms 'तं' वह्निर् (for the prior half). — Gs
om. line 3. — (L. 3) G2 भीमतेनस्य (for 'सेनेन').
— (L. 4) G2 गदया (for सहसा).]

22 For the sequence in Dn1, cf. v. l. 18. D4.
7. s om. 22 (cf. v. l. 17, 21). Ds om. 22^{ab}. —^a)
B4 om. (hapl.) from महा up to रिच (in 22^b). —^b)
Ś1 K B1 D1 महाद्विपौ (for 'गजौ'). —^c) K1. 2. 4
G1 M1. 2 विरेजतुर; T G2. 4 Ms वि (G2 वी)रेद';
G2 विनेद'; Ms. 4 विदेर' (for विचेर'). —^d) B S
गदाग्राभ्यां; Dc1 Dn1 पादाभ्याभ्यां (for गदाभ्यां च).

23 For the sequence in Dn1, cf. v. l. 18. D4
om. 23 (cf. v. l. 17). —^a) Ks ततो गदायाभिहतौ;
Dc1 Dn1 ततो पदाभ्यां; S तौ गदाग्राह (G1. 2 M1. 2
'ग्रहि; G5 'ग्राहि'तैर्गन्त्रैः. —^b) Dn2 रुधिरौक्षितौ.
—^c) K4 G2. 4 ददृशाते (for ददृशाते). —^d) B1
Dn1 S किंशुकाविव पुष्पितौ (Gs किंशुकौ).

24 D4 om. 24^{ab} (cf. v. l. 17). —^a) Ds शुश्रुभे;

गदया मद्राजेन सन्यदक्षिणमाहतः ।
नाकम्पत तदा भीमो भिद्यमान इवाचलः ॥ २५
तथा भीमगदावेगैस्ताड्यमानो महाबलः ।
धैर्यान्मद्राधिपस्तस्थौ वज्रैर्गिरिरिवाहतः ॥ २६
आपेततुर्महावेगौ समुच्छ्रितमहागदौ ।
पुनरन्तरमार्गस्थौ मण्डलानि विचरेतुः ॥ २७
अथाप्लुत्य पदान्यष्टौ संनिपत्य गजाविव ।
सहसा लोहदण्डाम्यामन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २८
तौ परस्परवेगाच्च गदाभ्यां च भृशहतौ ।

युगपत्पेततुर्वीरौ क्षिताविन्द्रध्वजाविव ॥ २९
ततो विह्वलमानं तं निःश्वसन्तं पुनः पुनः ।
शल्यमभ्यपतत्तूर्णं कृतवर्मा महारथः ॥ ३०
दृष्ट्वा चैनं महाराज गदयामिनिपीडितम् ।
विचेष्टन्तं यथा नागं मूर्छयामिपरिकुतम् ॥ ३१
ततः सगदमारोप्य मद्राणामधिपं रथम् ।
अपोवाह रणात्तूर्णं कृतवर्मा महारथः ॥ ३२
क्षीबवद्विह्वलो वीरो निमेषात्पुनरुत्थितः ।
भीमोऽपि सुमहाबाहुर्गदापाणिरदृश्यत ॥ ३३

C. 7. 614
B. 7. 15. 33
A. 7. 15. 37

S (except Gs) शुश्रुबुर्. — °) D₁ -संहाराः (for 'संहारः'). S गदासंवातनिर्हा (G₅ 'संहाराः' (T 'दः'). — °) Ś₁ K₁₋₃ चित्राशनिरे (Ś₁ 'र' बोधमः (K₁ 'माः'); D₂ 4.5 शक्रासनिरिवापरः; D₆ 'अनिस्वरोपमः; D₇ 8 'रिचोपमः; T G₈ 'रिवावभौ; G₁ 2.4 M 'रवा इव; G₅ 'समस्वनः.

25 °) S (except Gs-s) सन्य (for सन्य-). — °) S न च (Gs स) स व्यथते (T G₂ 4.5 विन्यथे; G₅ व्यथितो) भीमो. — °) B₂ पीड्यमान (for भिद्य').

26 D₈ om. 26. — °) K₄ तल्ल; B₁ D₁ D₄ तदा; B₅ अथ (for तथा). B₁ वेग (for भीम-). — °) K₁ महाबलैः (for 'बलः'). — °) G₁ 2.4.5 M हसन् (for धैर्यान्). T G₈ स मद्राधिपतितस्थौ. — °) Ś₁ K₁₋₈ वज्राद् (for वज्रैर्). Ś₁ K₁₋₄ D₂ [अ]चलः; D₆ [आ]वृत्तः (for [आ]हतः).

27 °) Ś₁ K D₁ D₁ 2.5 उत्पेततुर्; D₆ संपे° (for आपे°). S गदामार्गान् (Gs 4 'गात्' (for महावेगौ). — °) K₅ समुत्सृज्य; G₁ M समुद्यत (for 'च्छ्रित-'). B₁ 5 D₄ 7.8 M -गदाबुधौ; D₆ -महागजौ (for -महागदौ). — °) T G₈ 4 पुनरावृत्तः; G₁ 5 M₈₋₅ 'रावर्तः; G₂ M₁ 2 'रावृत्य (for 'रन्तर-'). Cd cites अन्तर° as in text.

28 °) K (except K₅) D₁ अवप्लुत्य; D₄ 7 अयो-स्तुत्य (for अया°). — °) K₁ सक्षिपत्य; K₅ D₂ संनि-पात्य; D₁ समुपत्य (for संनिपत्य). G₁ M₂ गदाविष (for गजा°). — K₄ D₁ om. (hapl.) 28°-29°. — °) B₄ लौह-; Cd लोह- (as in text). D₄ -दंष्ट्रा-भ्याम् (for -दण्डाभ्याम्).

29 K₄ D₁ om. 29 (cf. v. l. 28). — °) K₁ -वेगैश्च; D₁ D₄ 7.8 -वेगात्तु (for -वेगाच्च). G₁ M तौ परस्पर-

मासाद्य. — °) D₁ परस्पर- (for गदाभ्यां च). D₂ 1 सु- (for च). D₂ 1 -भृशं हतौ; T ददं हतौ; G M ददाहतौ (for भृशाहतौ).

30 °) D₂ 1 अति- (for ततो). B₂-4 D₂ 5 D₈ 6 ततो विह्वलमापन्नं; D₅ 'मात्मानं; S तथा (G₁ M तदा) विह्वलगान्नं तं. — °) K₁ 4 D₁ 8 5.6 G₅ निश्चसन्तं (for निश्च°). — °) K₅ D₂ 5.6 अभ्य (D₆ 'भ्या) द्रवत्; D₁ आपततं (for अभ्यपतत्). — °) D₂ (inf. lin.) महाबलः (for 'रथः).

31 D₂ om. (hapl.) 31-32. B₁ reads 31-32 on marg. — °) D₃ चैव; D₈ चैतं; G₂ चैवं (for चैनं). — G₂ om. (hapl.) 31°. — °) B₂ D₆ [अ]मिनिपा-तितं; D₂ 1 D₄ 7.8 परिपीडितं; D₂ 5 D₈ 6 [अ]भिप्र-पीडितं; T G₈ 4 भीमपीडितं (for [अ]मिनिपीडितम्). — °) Ś₁ K₂ विवेष्टं; K₄ विचेष्टितं (for विचेष्टन्तं). K₂ 4 D₁ महानागं (for यथा नागं). S वेष्टमानं महा-राज. — °) G₈ मूर्छना- (for मूर्छया). Ś₁ (orig.) [अ]ति; Ś₁ (marg.) हि (for [अ]भि-). D₆ परि

32 D₂ om. 32 (cf. v. l. 31). B₁ reads 32 on marg. — °) B D₈ स्वरथम्; D₈ तं रथम्; T₁ स रथम् (for सगदम्). — °) D₂ 1 ईश्वरं (for अधिपं). Ś₁ K₅ D₂ D₇ 8 रथे; B D₁ D₈ 6 रथे (for रथम्). — °) D₄ 8 अपोवाहद् (for 'वाह). Ś₁ K₂ D₈ रथा-त्तूर्णं; T G₂-5 रणाद्राजन्; G₁ M [अ]भिगत्वा तं (for रणात्तूर्णं). — °) G₁ M तूर्णमायोचनाद्वहिः.

33 °) D₅ क्षीबवद्; Cd क्षीब° (as in text). D₇ 8 विह्वलं (for विह्वलो). S भूयौ निपातितो (T G₄ 'तौ) वीरो. — °) K₅ च; D₂ 5 D₈ स; D₄ 7.8 हि (for

C. 7. 615
B. 7. 15. 34
K. 7. 15. 38

ततो मद्राधिपं दृष्ट्वा तव पुत्राः पराङ्मुखम् ।
सनागरथपत्यश्चाः समकम्पन्त मारिष ॥ ३४
ते पाण्डवैरर्घ्यमानास्तावका जितकाशिभिः ।
भीता दिशोऽन्वपद्यन्त वातनुन्ना घना इव ॥ ३५

निर्जित्य धार्तराष्ट्रांस्तु पाण्डवेया महारथाः ।
व्यरोचन्त रणे राजन्दीप्यमाना यशस्विनः ॥ ३६
सिंहनादान्भृशं चक्रुः शङ्खान्दध्मुश्च हर्षिताः ।
भेरीश्च वादयामासुर्मृदङ्गांश्चानकैः सह ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

१५

संजय उवाच ।

तद्वलं सुमहदीर्णं त्वदीयं प्रेक्ष्य वीर्यवान् ।

दधारैको रणे पाण्डून्वृषसेनोऽस्त्रमायया ॥ १

शरा दश दिशो मुक्ता वृषसेनेन मारिष ।

सु). D₁ महाबाहो (for -महाबाहुर्). S भीमसेनो
महाबाहुर्.

34 ") S₁ अथ (for ततो). — ") S धार्तराष्ट्राः (T
G₂. 4 'दृष्ट्वा') (for तव पुत्राः). — ") K₁ रथपत्याश्चाः;
D₄. 1. 3 रथवंतश्च; T G₂. 4 'पत्यश्च' (for 'पत्यश्चाः').
B₁. 4 सनागपत्यश्चरथाः. — ") D₂. 1. 3 मारिषः.

35 ") D₂. 1. 3 तैः (for ते). K₁ अर्पमानासु; B₂
D₂ D₂ T G₂. 4 वध्यः; D₅ अर्घ्यं (for अर्घ्यं). B₁
पाण्डवैरर्घ्यमानास्ते. — ") B₂ 3 5 व्यद्रवन्त; D₅ [S]भ्यपद्यन्त;
S व्य (M₁. 8-5 वि)कीर्यत (for सन्वपद्यन्त). — ") B₂.
3. 5 D₂ D₂ D₃. 6 वातनुन्ना; S वायुनुन्ना (for वात-
नुन्ना). D₄ द्रुमा इव; T G₂-5 यथा घनाः (for घना
इव).

36 ") K₁ च; T G₁ 2. 4. 5 M₂-5 ते; G₂ तैः (for
तु). D₄ M₁. 2 निर्जित्य धार्तराष्ट्रास्ते (D₄ 'श्च'). — ")
D₂ पाण्डुपुत्रा (for पाण्डवेया). D₄ समकम्पन्त मारिष
(= 34^d). — ") K₁ व्यचरन्त (for व्यरोचन्त). D₂ तूर्ण
(for राजन्). — ") B D₂ T G₂-5 M₂-5 इवाग्नयः; G₁
M₁. 2 यथाग्नयः (for यशस्विनः).

37 ") D₅ सिंहनादाः (for 'नादान्'). D₂ D₂. 6
पृथक् (for भृशं). — ") D₄ 7. 3 शंखशब्दाः (D₄ 'ब्दा')श्च
(for शङ्खान्दध्मुश्च). D₂ स; D₅ प्र- (for च). D₅
सर्वज्ञः (for हर्षिताः). — ") D₅ नादयामासुर् (for
वादया'). — ") D₂. 8 मृदङ्गाश्च. B₂. 3. 5 D₂ D₂. 6
मुक्ताः (for चानकैः). — For 37, S subst.:

118* अथ महुकमेरिमहासुरजाः

पणवानकदुन्दुभिर्हर्षरिभिः ।

विनदन्ति भृशं सह शङ्खरवै-

र्विविधैश्च नरोत्तम सिंहरवैः ।

[(L. 1) G₂ महुक- (for महुक-). — (L. 2) T
हर्षरिभिः; G₂ निर्विभिः. — (L. 4) G₂ नरोत्तम (for
नरो).]

Colophon: S₂ missing. — Sub-parvan: Editions
द्रोणामिषेक. — Day of Drona's Generalship: K₁. 3
प्रथमे युद्धदिवसे; K₂ प्रथमदिवसे. — Adhy name:
K₂ D₂. 5 द्वेयुद्धे शल्यपराजयः; D₂ शल्यपराजयः; D₄
शल्यमंगः; D₅ शल्यभीमयुद्धं; G₁ M₁. 2 शल्ययुद्धं.
— Adhy. no. (figures, words or both): K₂ B₁. 2
D₂ D₂. 8 S 14 (as in text). — Sloka no.: D₂
38.

15

☞ S₂ is missing up to 38* (cf. v. l. 7. 1. 1).

1 D₄ वैशंपायन उवाच (for संजय उवाच). — ")
B₂ नष्टं (for दीर्णं). — ") S₁ वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य).
— ") B₂ राजन्; D₂ D₂ पाण्डून् (for पाण्डून्). — ")
K₂ D₂ [S]य; D₂ ह्यस्त्र (hypermetric) (for स्त्र-).
D₄. 1. 3 वृषसेनो जनाधिप (D₂ 'प:').

2 S₂ missing (cf. v. l. 1). — ") D₂ सहस्रशो
(for दश दिशो). D₄ मुक्ता (for मुक्ता). — ") B₁
संयुगे; S तेजसा (for मारिष). — ") D₄. 1. 3 निपे-
तुस्; T G₂. 4 विप्रचेरुस् (hypermetric); G₁ S M
प्रविचे (G₁ 'स्त्रे')रुस् (hypermetric) (for विचेरुस्).

विचेरुस्ते विनिर्मिद्य नरवाजिरथद्विपान् ॥ २
तस्य दीप्ता महाबाणा विनिश्चेरुः सहस्रशः ।
भानोरिव महाबाहो ग्रीष्मकाले मरीचयः ॥ ३
तेनादिता महाराज रथिनः सादिनस्तथा ।
निपेतुरुर्व्यां सहसा वातनुन्ना इव द्रुमाः ॥ ४
ह्यौघांश्च रथौघांश्च गजौघांश्च समन्ततः ।
अपातयद्रणे राजञ्छतशोऽथ सहस्रशः ॥ ५
दृष्ट्वा तमेवं समरे विचरन्तमभीतवत् ।
सहिताः सर्वराजानः परिवव्रुः समन्ततः ॥ ६
नाकुलिस्तु शतानीको वृषसेनं समभ्ययात् ।

विन्याध चैनं दशमिर्नाराचैर्मर्ममेदिभिः ॥ ७
तस्य कर्णात्मजश्चापं छित्त्वा केतुमपातयत् ।
तं भ्रातरं परीप्सन्तो द्रौपदेयाः समभ्ययुः ॥ ८
कर्णात्मजं शरव्रातैश्चक्रुश्चादृश्यमञ्जसा ।
तान्नदन्तोऽभ्यधावन्त द्रोणपुत्रमुखा रथाः ॥ ९
छादयन्तो महाराज द्रौपदेयान्महारथान् ।
शरैर्नानाविधैस्तूर्णं पर्वताञ्जलदा इव ॥ १०
तान्पाण्डवाः प्रत्यगृह्णन्स्वरिताः पुत्रगृद्धिनः ।
पाञ्चालाः कैकया मत्स्याः सुञ्जयाश्चोद्यतायुधाः ११
तद्युद्धमभवद्भोरं तुमुलं लोमहर्षणम् ।

C 7. 630
B 7. 16. 12
K. 7. 16. 12

Ds च (for ते). —^a Bs वल (for नर-). Ks
-वाह-; D1 -वाहे (for -वाजि-). Śi K1.2 D1.3.4
-रथध्वजान्; S -महाद्विपान् (for -रथद्विपान्).

3 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^b Ks Dn1 D2.5
विचेरुस्ते; Dn2 Ds निश्चरन्ति; G1 M निश्चेरुस्ते (for
विनिश्चेरुः). —^c Ks महातीका (sic); B1 4 S महाराज
(for 'बाहो'). —^d B2.8 S Dc1 Ds ग्रीष्ममाने; B4
D1 घर्मकाले; Dn2 ग्रीष्मे मासे (for ग्रीष्मकाले) S
दीप्यमाना गमन्त्यः.

4 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^b Dn1 सादिनो
रथिनश्च (by transp.); D4 रथेन रथिनः. —^c Ks सहिता
(for सहसा). —^d B1 2.4 G2 वातरुणा; B3 5
Dn2 'रुद्रा; Dc1 Ds.6 'मग्ना (for 'नुन्ना). Dn1 D4
7.8 द्रुमा इव (by transp.).

5 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^a T G1-8 M1.
8-5 गजौघांश्च; M2 lacuna (for रथौघांश्च). —^b B4
lacuna; T G1-8 M1.8-5 रथौघांश्च (for गजौघांश्च). Dn
Ds.4.8 G4 सहस्रशः; M1 महारथः (for समन्ततः).
—^c Ks आपतयद्. T G3.5 तापयञ्छतशो राजन्; G1
M1.2 कंपयन्समरे रां; G2.4 पातयञ्छतशो रां; M3-5
पातयन्समरे रां. —^d T G2.4 समरेथ; G5 रणे शत
(for शतशोऽथ). Ds परिवव्रुः समन्ततः.

6 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^a B4 Dn1 D4.
7.8 एव; Dc1 D2 एकं (for एदं). S कर्णात्मजं रणे
दृष्ट्वा. —^b Ks Ds महाबलं (Ds 'ळ') (for अभीत-
वत्). —^c D4 om. 6'-7'. —^d S (except G5)
राजानः सहिताः सर्वे.

7 Śs missing (cf. v. 1. 1). D4 om. 7^{ab} (cf. v. 1.
6). —^a D1 8 च (for तु). —^b K1 समं ययुः;
Bs समाह्वयत् (for समभ्ययात्). —^c K1 om (hapl.)
7'-8^d.

8 Śs missing (cf. v. 1. 1). K1 om. 8 (cf. v. 1.
7). —^a S कर्णमुतश्च (for कर्णात्मजश्च). —^b
M1 2 जित्वा (for छित्त्वा). —^c Śi K2.5 Bs Dn1
D4 7 8 भ्रातरः (for भ्रातरं). Ds G1.2 M अभीप्सन्तो;
Ds परिप्सन्तो; T G3-5 अभिघ्नं (for परीप्सन्तो).

9 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^b D2 [अ]जन्तम्
(for [अ]दृश्यम्). Dn1 D4.6-8 अजित्वा (for अजिता).
Śi चक्षुश्चादृश्यं सुञ्जयाः. —^c Śi K1-8 Dn2 तं; D1
ते (for तान्). Dn2 Ds द्रवन्तो; Ds नदन्तो; Ds
तुदन्तो (for नदन्तो). B1 [s]पि (for sभि-). —^d
D1 G5 -महारथाः (for -मुखा रथाः).

10 Śs missing (cf. v. 1. 1). Gs damaged —^a
Ds द्रावयन्तो; Ds निजयन्तो (for छादयन्तो). Ks D2.5
नरव्याघ्रान् (D2.5 'व्याघ्र') (for महाराज). —^b G5
महारथाः. —^c Śi Ks D (except Dc1 D1.2.5) T
G2 पर्वतं (for पर्वतान्). Ks यथा (for इव).

11 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^a Gs पाण्डवाः
प्रत्यगृह्णन्त. —^b Ks -गृद्धिनः; D4 -गृद्धिनः (for
-गृद्धिनः). —^c B4.5 पांचालाः; D4.7.8 पांचाल्याः
(for पाञ्चालाः). Ks Dc1 Dn2 Ds-8 कैकया; Dn1 S
सुञ्जया (for कैकया). Ds T G1.4.5 Ms मात्स्याः (for
मत्स्याः). —^d Dn1 कैकेयाश्च; S के (Gs कै)कयाश्च
(for सुञ्जयाश्च). Ds [उ]दितायुधाः (for [उ]द्यता).

12 Śs missing (cf. v. 1. 1). —^b B4.5 Ms सुम-

C. 7. 630
B. 7. 16. 12
K. 7. 16. 12

त्वदीयैः पाण्डुपुत्राणां देवानामिव दानवैः ॥ १२

एवमुत्तमसंरम्भा युयुधुः कुरुपाण्डवाः ।

परस्परमुदीक्षन्तः परस्परकृतागसः ॥ १३

तेषां ददृशिरं कोपाद्रूपं मिततेजसाम् ।

युयुत्थनामिवाकाशे पतत्रिवरभोगिनाम् ॥ १४

भीमकर्णकृपद्रोणद्रौणिपार्षतसात्यकैः ।

बभासे स रणोद्देशः कालध्वयैरिवोदितैः ॥ १५

तदासीत्तुमुलं युद्धं निम्नतामितरेतरम् ।

महाबलानां बलिभिर्दानवानां यथा सुरैः ॥ १६

हलः Dn1 D4. s. 7. 8 तुमुलं (for तुमुलं). K4 रोम-
हर्षणं (for लोमं). T G M1. s-5 सुमहाद्भुतदर्शनं.

13 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^a N (Ś2
missing) एवं युयुधि (Dr. 8 'ष्ठि' रे वीराः. —^b) N
(Ś2 missing) संरम्भाः (for युयुधुः). Ś1 कुरुपाण्डवैः;
D3 कुलपाण्डवा. (for कुरु). —^c D4. 7. 8 उदीक्षन्तः;
D5 उद्देशन्तः (for उदीक्षन्तः).

14 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^b K1 वायुव्य-
समिततेजसां (hypermetrie); Dn1 वपुष्यमितते; D2. 5
धनूंष्यमितते; D4 व*ष्यमित. —^c Dn1 D5 G5
युयुत्थनाम् (for युयुत्स्).

15 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^a D5 भीमः कर्णः
कृपो द्रोणः. —^b D4 द्रौणिः. K5 Dn1 D4. 6. 8
सात्यकैः; G1 M सत्यकैः (for सात्यकैः). —^d D4
7. 8 कालमेघैर् (for 'सुरैर्'). D5 हवोद्यतैः. B1. 2. 5
Dc1 D2 कालसूर्यं हवोदितः. — After 15, S ins.:

119^a प्रजानां संश्रये घोरे यथा सूर्योदयो भवेत् ।

शूराणामुदयस्तद्वत्स आसीत्पुरुषर्षभ ।

[(L. 1) T G2 घोरे (for घोरे). — (L. 2) G2. 4
आसीत्स (by transp.). G1 M तदासीद्भरतर्षभ (for the
post. half).]

16 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^a Dc1 Dn1
D4. s. 7. 8 तुमुलं (for तुमुलं). —^c D5 om. भिर-
S (except G2) महारथानां बलिनां. —^d S (except
G2. 4) यथामरैः (for यथा सुरैः).

17 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^b Ś1 K2 D5
उद्धृताणवः; K1 उद्धृतारविः; K5 Dn1 D2. 5 उद्धृ (Dn1
'हृ'; D3 'भिर'; D5 'विहृ') ताणवः; S उदीर्णां (for

ततो युधिष्ठिरानीकमुद्धृताणवनिखनम् ।

त्वदीयमवधीत्सैन्यं संप्रद्रुतमहारथम् ॥ १७

तत्प्रभञ्जं बलं दृष्ट्वा शत्रुभिर्भृशमर्दितम् ।

अलं द्रुतेन वः शूरा इति द्रोणोऽभ्यभाषत ॥ १८

ततः शोणहयः क्रुद्धश्चतुर्दन्त इव द्विपः ।

प्रविश्य पाण्डवानीकं युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ १९

तमविध्यच्छितैर्बाणैः कङ्कपत्रैर्युधिष्ठिरः ।

तस्य द्रोणो धनुश्छित्त्वा तं द्रुतं समुपाद्रवत् ॥ २०

चक्ररक्षः कुमारस्तु पाञ्चालानां यशस्करः ।

उद्धृता^a). Ś1 K2. s. 5 B (except B1) Dc1 D5 S
निःखनं; D4 सैन्यं (for निःखनम्). —^c K5
D4. 5 अभवत् (for अवधीत्). —^d Dn1 प्रतिद्रुत-
(for संप्रद्रुत). K4 महारथः.

18 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^a Dn2 D5
तत्र भञ्जः; D5 तत्प्रभञ्ज (for तत्प्रभञ्ज). —^b Dn2
D5 भीमम्; G5 बलम् (for भृशम्). Dn1 संप्रमर्दितं.
—^c D5 द्रवनेन; T द्रुतेन; Ca. d द्रुतेन (as in
text). — After 18, S ins. a passage given in
Appendix I, (No. 4).

19 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^b K1. 2. 5 Dn2
D5. 8 चतुर्दन्तः; D5 दिक्षु (for दन्त). —^d S अभि-
द्रवत् (for उपा^a).

20 Ś2 missing (cf. v. l. 1). Ś1 K2-4 D1 om.
(hapl.) 20. —^a B1. 4 आविध्यत् (for अवि^a). Dn
शतैर् (for शितैर्). —^d D5 तद् (for तं). T G2-5
समभिद्रवत् (for समुपा^a).

21 Ś2 missing (cf. v. l. 1). —^a K2 कुमारस्य;
T G2-5 सुकुमारः; G1 M कुमारस्तं (M2 'रं तं') (for
'रस्तु'). Cd cites कुमारः (as in text). —^b B1. 4
Dn2 D1. 3 पञ्चालानां; G5 Ms-5 पाण्डवानां. B5 D5
यशस्विनां; Dn1 महारथः (for यशस्करः). — After
21^{ab}, S (except Ms) reads 25^{ab} for the first time,
repeating it in its proper place. S reads 21^{ab}
twice. —^c T M1. 2 (all second time) वारय;
G1 Ms-5 (all second time) वारयन् (for दधार).
K1 *घतं (for आयान्तं). —^d K1-4 B5 Dc1 D1
वेलेव मकरालयं (K4 D1 'करं'); S (all first time)
वेलेवोद्धृत (G1 M 'दुत्त'; G2. 4. 5 'दुत्त' मणवं; G1 Ms-5
(all second time) शरवर्षेण विहितः.

दधार द्रोणमायान्तं वेलेव सरितां पतिम् ॥ २१
 द्रोणं निवारितं दृष्ट्वा कुमारेण द्विजर्षभम् ।
 सिंहनादरवो ह्यासीत्साधु साध्विति भाषताम् ॥ २२
 कुमारस्तु ततो द्रोणं सायकेन महाहवे ।
 विव्याधोरसि संकुद्रः सिंहवचानदन्मुहुः ॥ २३
 संवार्य तु रणे द्रोणः कुमारं वै महाबलः ।
 शरैरनेकसाहसैः कृतहस्तो जितक्लमः ॥ २४
 तं शूरमार्यव्रतिनमस्त्रार्थकृतनिश्रमम् ।

22 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) B₂ om. निवारितं. S द्रोणे निवारिते तेन. —^b) Dn₁ यशस्विना (for द्विजर्षभम्). S सुकुमारेण मारिष. —^c) T G₁₋₄ M चासीत् (for ह्यासीत्). Śs K₁ 3.4 सिंहनादो रणे ह्यासीत्. B₂ सिंहनादो महान्हा. G₅ सिंहनादस्तत्रासीत्. —^d) Śs D₅ भाष्यतां; D₁ 3 भाषितं; D₄ भाषत; T G₃ M नि(G₃ नि)स्वनः; G₂ 4.5 च स्वनः (for भाषताम्).

23 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) S सुकुमारस (for कुमारस्तु). —^b) K₅ D₅ महामनाः (for 'हवे'). —^c) B₁ 3 D₁ वनदन्; Dn₂ D₂ 6 विनदन्; D₁ स्वानदन्; D₅ च नदन् (for चानदन्). S सिंहनादमथाकरोत्.

24 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) K₁ तरणे (sic); B₁ 5 Dn₁ च रणे; D₂ तु ततो; T G₄ तु रथे (for तु रणे). B (except B₈) D₁ D₂ द्रोणं; M₂ द्रोण (for द्रोणः). —^b) K₂ 5 B₁ 2.4.5 D₁ D₂ 5 कुमारः (for 'रं'). B₁ स; B₂ 4 D₁ सु-; B₅ D₂ तु (for वै). B₂ 4 Dn₂ D₃ 6 महाबलं (for 'बलः'). T G₂₋₅ M₁ 2 सुकुमारं महारथः (G₂ 3 'थं'); G₁ M₂ 5 सुकुमारं समाचिनोत्. —^c) T G₂₋₅ रथैर् (for शरैर्). —^d) K₁ जितश्रमः; B₈ (marg. as in text) गतक्लमः (for जितं).

25 Śs missing (cf. v. l. 1). T G M₁ 2.4.5 read 25^{ab}, for the first time, after 21^{ab}; while M₂ reads 25^{ab} after 21^{ab}. —^a) S (all [except M₂] both times) स (for तं). T G₂ (all second time) आर्य (for आर्यः). Dn D₂ 4.7.8 प्रतिभम्; D₅ प्रतिभम् (for प्रतिभम्). —^b) D₁ 5 S (all [except M₂] first time) स (D₅ अ)सास (for असास्यः). B₁ Dn₁ D₂ G₄ 4 (last two first time) निश्रयं (for निश्रमम्). K₂ 4 D₁ अनश्रमकृतश्रमः;

चकरक्षमपामृद्वात्कुमारं द्विजसत्तमः ॥ २५
 स मध्यं प्राप्य सेनायाः सर्वाः परिचरन्दिशः ।
 तव सैन्यस्य गोप्तासीद्भारद्वाजो रथर्षभः ॥ २६
 शिखण्डिनं द्वादशभिर्विश्ल्या चोत्तमौजसम् ।
 नकुलं पञ्चभिर्विद्धा सहदेवं च सप्तभिः ॥ २७
 युधिष्ठिरं द्वादशभिर्द्रौपदेयांस्त्रिभिः ।
 सात्यकिं पञ्चभिर्विद्धा मत्स्यं च दशभिः शरैः ॥ २८
 व्यक्षोभयद्रणे योधान्यथामुख्यानभिद्रवन् ।

B₂-5 D₁ महा (B₂ 5 D₁ मंत्रा)कृतनिश्रयः; S (all [except M₂] second time) कृत्वा च कृतं G₁ M तल). निस्वनं. — M₂ om 25^a-26^b. —^c) K₁ अथागृह्णात्; K₂ Dn₂ D₃ 5 अपामृद्वात् (Dn₂ D₃ 'न्'); B परामृद्वा- (B₂ 'ज्या)त्; D₂ 7.8 अथायानं; D₅ पराह्णादन्; T G₂ 4 अवापृद्वात्; G₅ अपान्मुक्तात् (for 'मृद्वात्'). —^d) K (except K₅) D₁ द्विजर्षभः; D₂ 4 'सत्तम. S (M₂ om.) सुकुमारं रथर्षभं. — After 25, D₂ 7.8 ins :

120* बाणैर्निवारयामास पश्यतां सर्वघन्विनाम् ।

26 Śs missing (cf. v. l. 1). M₂ om 26^{ab} (cf. v. l. 25). —^a) T G₂₋₅ मध्यमं (for स मध्यं). —^b) K₄ G₂ सर्वैः. K₂ 5 5 B D प्रविचरन् (Dn₂ D₃ 'द्'); T G₁ 3-5 M₁ 2.4.5 समचरद् (T₂ G₁ 'न्'); G₂ स व्यचरद् (for परिचरन्). —^c) B₂-5 D₁ ततः (for तव). —^d) K₅ D₂ 5.5 S महारथः; B D₁ द्विजर्षभः (for रथर्षभः).

27 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) B₂ 5 D₁ D₅ सप्तया (for विश्ल्या). Dn₂ [उ]त्तमौजसं; A few MSS. [उ]त्तमोजसं (for [उ]त्तमौजसम्). —^c) Śs नकुलं च (hypermetric) (for नकुलं). — K₁ om. (hapl.) 27^a-28^b. —^d) D₄ पंचभिः (for सप्तभिः).

28 Śs missing (cf. v. l. 1). K₁ om. 28^{ab} (cf. v. l. 27). —^a) D₅ सहदेवं (for युधिष्ठिरं). —^b) D₃ द्रौपदेयांश्च (hypermetric) (for द्रौपदेयांश्च). —^c) K₁ मत्स्यं. S विराटं नवभिः शरैः.

29 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) B₂ G₁ 4 M वि (B₂ व्य)क्षोभयन् (G₄ 'यद्') (for व्यक्षोभयद्). Dn₂ योद्वात्; S मुक्यान् (for योद्वात्). —^b) D₁ D₂ यथामुख्यम्; D₁ यथामुख्यान्; T G₂ 5 अथ यो (G₂ यौ) धात्; G₁ M रथयूधान् (for यथामुख्यान्). K₅ Dn

C. 7. 647
B. 7. 16. 29
F. 7. 16. 40

C. 7 647
B. 7. 15. 29
K. 7. 16. 40

अभ्यवर्तत संप्रेप्सुः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ॥ २९
युगंधरस्ततो राजन्भारद्वाजं महारथम् ।
वारयामास संकुद्धं वातोद्धूतमिवार्णवम् ॥ ३०
युधिष्ठिरं स विद्धा तु शरैः संततपर्वभिः ।
युगंधरं च मल्लेन रथनीडादपाहरत् ॥ ३१
ततो विराट्द्रुपदौ केकयाः सात्यकिः शिबिः ।
व्याघ्रदत्तश्च पाञ्चाल्यः सिंहसेनश्च वीर्यवान् ॥ ३२
एते चान्ये च बहवः परीप्सन्तो युधिष्ठिरम् ।

Ds. s. 3 T Gs Ms. s अभिद्रवत् (for 'द्रवन्'). — S reads 29^{ad} after 121*. — °) Ks अभिवर्तत; Ks अभ्यवर्षत (for 'वर्षत'). Dns Ds तं प्रेप्सुः; Ds संप्रेक्ष्य; Ds संकुद्धः (for संप्रेप्सुः).

30 Śs missing (cf. v. l. 1). — °) Ks B1 Ds T Gs-4 राजा; Cv राजः (for राजन्). — °) B1 G1 M महारथः (for 'रथम्'). — °) Śi K Dn1 Ds. s संकुद्धो (for संकुद्धं). — °) K1. s Bs-5 Dc1 Dn1 Ds वातोद्धूतम् (for 'द्धूतम्'). T G वेलेवोद्धूत (Gs 'द्धूत-; Gs 'द्धूत'मर्णवम्).

31 Śs missing (cf. v. l. 1). — °) T विव्याध; G M विद्धाय (for विद्धा तु). — Ds om. 31^a-32^d. — °) B1 Dns D1-s. 1. 8 Ts तु (for च). Dr. s बाणेन (for मल्लेन). — °) S (except Gs. s. 5) रथनीडाद् (for 'नीडाद्'). B1. s. 4 Dn1 Ds. s अपात्यत्; Gs 'सरत्' (for 'हरत्'). — After 31, S ins :

121* तं विजित्य महातेजा भारद्वाजो महामनाः ।

— After the above, S reads 29^{ad}.

32 Śs missing (cf. v. l. 1). Ds om. 32 (cf. v. l. 31). Gs om. 32^a-33^b. — °) Śi K1. s Dn1 Ds. s ततो विराटो द्रुपदः. — °) Ks केकयः; Ks Ds. s 1 कैकया; Bs Dc1 Dn Ds कैकेया; Ds केकजा; Ds कैकया (for केकयाः). G1 M सत्यकः (for सात्यकिः). Śi K1 शिबिः; T G1 s. 5 M शलः (for शिबिः). B1 केकयाः सत्यकैः सह. — Śi K1 D1 om. 32^a-33^d. — °) Ks. s Ds व्याघ्रदत्तश्च (for 'दत्तश्च'). Dr पांचाल्या; T Gs. s पांचालः (for पाञ्चाल्यः). — Ks-4 om. (hapl.) 32^d-34^e. Ds reads 32^d-34^e on marg. (see. m.).

33 Śs missing (cf. v. l. 1). Śi K1-4 D1 om.

आववुत्स्य पन्थानं किरन्तः सायकान्बहून् ॥ ३३
व्याघ्रदत्तश्च पाञ्चाल्यो द्रोणं विव्याध मार्गणैः ।
पञ्चाशद्भिः शितै राजंस्तत उच्चुर्गुर्जनाः ॥ ३४
त्वरितं सिंहसेनस्तु द्रोणं विद्धा महारथम् ।
ग्राहसत्सहसा हृष्टस्त्रासयन्वै यतव्रतम् ॥ ३५
ततो विस्फार्य नयने धनुर्ज्यामवमृज्य च ।
तलशब्दं महत्कृत्वा द्रोणस्तं समुपाद्रवत् ॥ ३६
ततस्तु सिंहसेनस्य शिरः कायात्सकुण्डलम् ।

33; Gs om 33^{ab} (for both, cf. v. l. 32). Ds reads 33 on marg — °) Dn1 Ds. s तत्र (for तस्य).

34 Śs missing (cf. v. l. 1). Ks-4 om. 34^a (cf. v. l. 32). Ds om. 34^a-38^b. Ms-5 om. 34. T G M1. 2 transp. 34 and 35. Ds reads 34^a on marg. — °) Śi Ds व्याघ्रदत्तश्च; B D1. s Gs 'दत्तस्तु' (for 'दत्तश्च'). G1 s M1. 2 पांचालो (for पाञ्चाल्यो). — °) Śi K1-s D1. 2 पंचाशता (for 'शद्भिः'). Bs. s Ds सितैः; Ds. s G1 शरैः; T Gs-5 M1. 2 ततो (for शितैः). Bs Ds बाणैस् (for राजंस्). — °) Śi K (except Ks) B1. s Dn D1. s. s. 6. 8 संचुर्गुर्जरा; T Gs-5 ते चुर्गुर्जरा (for उच्चुर्गुर्जरा). K1 गणाः (for जनाः).

35 Śs missing (cf. v. l. 1). Ds om 35 (cf. v. l. 34). Bs om 35-36. T G M1. 2 transp. 34 and 35. — °) Dn1 Ds. 1. 8 S त्वरितः (for त्वरितं). Bs च (for तु). — °) K1 विव्याध (hypermetric) (for विद्धा). Dr s G1. s 4 M महारथः (for 'रथम्'). — °) Dn1 Ds ग्राहसन्; Dns Ds. 6 प्रहसन्; Dr. s ग्राहरत्; S प्रा (Ms प्र)णत् (for ग्राहसत्). T Gs-5 नादं; G1 M नादात् (for हृष्टस्). — °) Ds समयन्वै; S रोषयन्त्र (for त्रासयन्वै). B1-s. 5 Dns D1 s 6 T Gs-4 महारथान्; Dc1 महारथात्; G1 M महारथः (for यतव्रतम्).

36 Śs missing (cf. v. l. 1). Bs Ds om. 36 (cf. v. l. 35, 34). Gs damaged. — °) Śi K1-s विस्फार्य (K1 'र्य'); Dns उत्प्राप्य; Ds 8 उत्फाप्य; S (except Gs-4) विस्फार्य (for विस्फार्य). Śi K1. s-6 Ds. s. 8 स चतुरः; Gs समरे (for नयने). — °) K1. s Dc1 Ds अवलुप्य; Ks 'मृद्य' Dn1 'मृद्य' (for 'मृज्य'). — Dr repeats 36^{ad} after 37. — °) Śi बलः; Ks तले (for तल-). K1 महत्त्वा (for महत्कृत्वा). — °)

व्याघ्रदत्तस्य चाक्रम्य भल्लाभ्यामहरद्वली ॥ ३७
 तान्प्रमृद्य शरव्रातैः पाण्डवानां महारथान् ।
 युधिष्ठिरसमभ्याशे तस्यौ मृत्युरिवान्तकः ॥ ३८
 ततोऽभवन्महाशब्दो राजन्यौधिष्ठिरे बले ।
 हनो राजेति योधानां समीपस्थे यतव्रते ॥ ३९
 अश्रुवन्सैनिकास्तत्र दृष्ट्वा द्रोणस्य विक्रमम् ।
 अथ राजा धार्तराष्ट्रः कृतार्थो वै भविष्यति ।
 आगमिष्यति नो नूनं धार्तराष्ट्रस्य संयुगे ॥ ४०
 एवं संजल्पतां तेषां तावकानां महारथः ।

S कुद्वस्तान्समभि (G₁ M_{1.2} 'मुपा') द्रवत्.

37 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). D₄ om. 37 (cf. v. l. 34). — " B₁ त्वरितं; S ततस्तत् (for ततस्तु). G₅ देवस्य (for 'सेनस्य'). — " Ś₁ K₁ 4 D₄ s. 5 व्याघ्र-
 दंत (K₁ D₅ 'त्त' स्य (for 'दत्तस्य'). D₂ वाक्रम्य (for
 चाक्रम्य). — " B₃-s D₃ T G₁-4 M_{3.4} आहरद्; D₅
 अहनद् (for 'रद्'. — After 37, D₁ repeats 36^{cd}.

38 Ś₂ resumes from रिवान्तकः (in 38^d). D₄ 7
 G₄ om. 38^{ab} (for D₄, cf. v. l. 34). — " Ś₁ B D₂
 D₃ T G₁ 8 प्रमृज्य; D₂ D₅ 6 प्रगृह्य; D₅ प्रमथ्य
 (for प्रमृज्य). — " K₁ 4 -समभ्यासे; B₁ 2.4 s D₅
 D₁ 2 G₄ 4 रथाम्याशे (B₁ 2.4 'से'); D₂ D₄ 8 -समा-
 भ्यासे; D₅ G₅ -समभ्याशे (for -समभ्यासे). K₅ D₂
 D₅ 6 युधिष्ठिरस्य सो (D₂ D₅ 6 चा'भ्यासे; B₃ युधि-
 स्थिरमथाम्यासे. — " Ś₁ [अं]तिकं; D₄ 7.8 [अ]प्रतः
 (for [अ]न्तकः).

39 " S आसीन् (for अभवन्). K₁ D₅ D₂ D₄
 6-8 S (except G₅) महाशब्दो (for महाशब्दो). Ś₁
 (marg) ततोभवद्महाशब्दो. — " B (except B₂)
 D₅ D₂ D₁ 8 8 हतो; D₅ हतो (for हतो). G₁
 M योधानां (for योधानां).

40 " D₁ अभवन्; S जज्वलुः (for अश्रुवन्). — " D₅
 अथ (for अथ). D₂ कृतार्थो वै (for धार्तराष्ट्रः).
 K₁ अत्यजद्धार्तराष्ट्रं तं. — " D₂ धार्तराष्ट्रो (for कृतार्थो
 वै). S पाण्डवं सं (T₁ G₅ स) निगृह्य च. — After 40^{cd}
 N ins.:

122* अस्मिन्मुहूर्ते द्रोणस्तु पाण्डवं गृह्य हर्षितः ।

[B₃ तस्मिन् (for अस्मिन्). B₃ वीक्ष्य (for गृह्य).
 Ś₁ (before corr.) गर्हितः.]

आयाजवेन कौन्तेयो रथघोषेण नादयन् ॥ ४१
 शोणितोदां रथावर्ता कृत्वा विशसने नदीम् ।
 शूरास्थिचयसंकीर्णां प्रेतकूलापहारिणीम् ॥ ४२
 तां शरौघमहाफेनां प्रासमत्स्यसमाकुलाम् ।
 नदीमुत्तीर्य वेगेन कुरून्विद्राव्य पाण्डवः ॥ ४३
 ततः किरीटी सहसा द्रोणानीकमुपाद्रवत् ।
 छादयन्निषुजालेन महता मोहयन्निव ॥ ४४
 शीघ्रमभ्यस्यतो बाणान्संदधानस्य चानिशम् ।
 नान्तरं ददृशे कश्चित्कौन्तेयस्य यशस्विनः ॥ ४५

C. 7. 664
 B. 7. 16. 46
 K. 7. 16. 58

— " B₁ वै (for नो). S C₇ आहरिष्यति नो मूलं.
 — " S हृत (T G₁ 5 M_{3.4} धार्तराष्ट्रं प्रदधयन्.

41 " D₅ संकल्पतां (for संज). — " S (except
 G₁ 2 M_{1.2}) पाण्डवानां (for तावकानां). — B₄ om.
 41^a-43^d. — " S प्रायाज् (for आयाज्). — After
 41, K₅ B₃ (marg.) D₂ D₅ 4.6-8 ins :

123* मा भैषीरिति संवार्य शरैर्द्रोणमवारयत् ।

[K₅ भैषेति (submetric); D₄ 7.8 भैषति च (sic)
 (for भैषीरिति). K₅ D₄ 7.8 संसाध्य; D₅ संवार्य (for
 संवार्य). K₅ अवारयन्; D₅ अचारयत् (for अवारयत्).]

42 B₄ om 42 (cf. v. l. 41). — " S महारौद्रीं
 (for रथावर्ता). — " G₅ क्षित्वा (for कृत्वा). B₁-s
 विशसनीं (B₃ 'नां'); D₅ D₂ D₅ 6 विशश (D₅ D₅
 'सि') नीं (for 'सने). — " K₅ D₅ नरास्थिचयः; D₄
 शूरास्थिवः; G₅ शूरसंचयः (for शूरास्थिचयः). — " D₅
 K₅ प्रेतकूलापहारिणीं; B₃ 'लोकाप'.

43 B₄ om 43 (cf. v. l. 41). — " Ś₁ शरौघ-
 (for शरौघ-). K₁ -महापेतां; D₅ 'सेनां; S 'वर्ता
 (for 'फेनां). D₄ 7.8 तां शरौघां महावेगां. — " D₂
 D₂ ग्राहमत्स्यः; D₂ प्राज्ञ' (for प्रास'). B₃ सदा-
 कुलां (for -समा'). — " T G₅ स ताम् (for नदीम्).

44 " D₂ D₅ 6 उपागतः; D₄ 7.8 अपातयत् (D₅
 'यन्'); T G₁-s अभिद्रवत् (for उपाद्रवत्). — " D₄
 7.8 हव (for इषु).

45 " Ś K₁ D₄ 5.7.8 M_{3.4} 5 अभ्यस्यतो; D₅ अप्य-
 स्यतो (for अभ्य'). D₅ सद्धमन्यस्यतो बाणान् (sic).
 — " K₁ B₃ संदधानस्य. Ś₁ च निक्षिप्तं (hypermetric);

G. 7. 668
B. 7. 16. 47
K. 7. 16. 39

न दिशो नान्तरिक्षं च न द्यौर्नैव च मेदिनी ।
अदृश्यत महाराज बाणभूतमिवाभवत् ॥ ४६
नादृश्यत तदा राजंस्त्र किंचन संयुगे ।
बाणान्धकारे महति कृते गाण्डीवधन्वना ॥ ४७
सूर्ये चास्तमनुप्राप्ते रजसा चामिसंवृते ।
नाज्ञायत तदा शत्रुर्न सुहृन् च किंचन ॥ ४८
ततोऽवहारं चक्रुस्ते द्रोणदुर्योधनादयः ।
तान्विदित्वा भृशं त्रस्तानयुद्धमनसः परान् ॥ ४९
स्नान्यनीकानि वीभत्सुः शनकैरवहारयत् ।

ततोऽभितुष्टुः पार्थ प्रहृष्टाः पाण्डुसुजयाः ।
पाञ्चालाश्च मनोज्ञाभिर्वाग्भिः सूर्यमिवर्षयः ॥ ५०
एवं स्वशिविरं प्रायोजित्वा शत्रुन्धनंजयः ।
पृष्ठतः सर्वसैन्यानां मुदितो वै सकेशवः ॥ ५१
मसारगल्वर्कसुवर्णरूप्यै-
र्वज्रप्रवालस्फटिकैश्च मुरल्यैः ।
चित्रे रथे पाण्डुसुतो बभासे
नक्षत्रचित्रे वियतीव चन्द्रः ॥ ५२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ समाप्तं द्रोणाभिषेकपर्व

Ks D4. 7. 8 चानिर्गः; Dns Ds वासवेः; Gs चादिशं
(for चानिर्गः). — °) Ks Ds दृश्यते केचित्; Bs.
s. s. Dn1 दृश्यते किंचित्; Dc1 दृश्यते कश्चित् (for दृश्यते
कश्चित्).

46 °) Ds न व्योम न च मेदिनी. — °) Ks B Dc1
Ds T G Ms अदृश्यत (for अदृश्यत). Dn1 तदा राजन्
(for महाराज). — Ms om. (hapl.) 46^d-47^a. — °) Ds
Bs-s Dc1 बाणभूता; G1 बाणभूत (for 'भूतम्'). Ks
Bs-s Dc1 D1 s Gs इवामवन्.

47 Ms om. 47^a (cf. v. l. 46). — °) Ks Ds
Ms. s. महाराज (for तदा राजन्). — °) S बलिना (for
महति). — °) Bs om. ते. Ks गांजीवः (for गाण्डीवः).
Dn Ds s. s. 4. 6-8 धन्विना (for धन्वना).

48 °) Dn1 चास्तमनं (for चास्तमनु). Ks सूर्य-
श्चास्तमनं प्राप्तं. — °) Ks. s. Bs Gs तमसा (for रजसा).
K1 Dn1 D4. 5. 7. 8 चापि; Ks चैव; Dns Ds. 6 चाति-
(for चाभि). — °) Ks. s. न ज्ञायत (for नाज्ञा).
Ks Ds ततः (for तदा). Dn1 तदा न ज्ञायते शत्रुर्.
— °) Ds. 7. 8 नाति (for न च). Bs D1 S कश्चन
(for किंचन).

49 °) Ds ततोऽवरोहः; T G Ms ततोऽवहारं (for
ततोऽवहारं). — °) Dns Ds तद् (for तान्). S
विजित्वा (for विदित्वा). K4 [अ]त्र सं; B (except Bs)
पुनस् (for भृशं). K1 अस्त्रान् (for त्रस्तान्). — °) Ds
युधेन (for अयुधं). Dns Ds युधे विमनसः परान्.

50 °) Dn1 T G Ms अपहारयत् (Dn1 'यन्'); Ms
अभ्य' (for अव'). — °) K1 [5]ति; T Gs हि
(for अभि). — °) K1 प्रहृष्टः; Dn1 दृष्ट्वा वै (for
प्रहृष्टाः). Gs सह (for पाण्डु). K1 -सुंजयः (for
'सुजया'). Ds दृष्ट्वा पाण्डुसुजयाः. — °) D1 G1. s. s.
पंचालाश्च; Ds पांचालाश्च; D1 **लाश्च.

51 °) S1 K1. s. Dns Ds 7. 8 स; Ks च (for
स्व). — °) S जितशत्रुर् (for जित्वा शत्रुन्). — Dc1
om. 51^d. — °) S मुदितः सहकेशवः.

52 Ss partly damaged. — °) S1 Dns D1 s. s. s.
सुसारः; K1. s. s. Ds सवारः; K2 समालयः; Ds
संसारः; D1 सुमारः; Gs तुषारः (for मसारः). Ds
'वत्यर्कः; Ds -गुल्वर्कः; T Gs. 4 -गल्वर्कः; G2 -बालार्क-
(for -गल्वर्कः). Cd cites ससारः and गल्वर्कः. G4
om. सुवर्णः. Ss K1-s -रूप्यैः; Bs-s Dns D1-s. 6
Gs -रूपैर् (for -रूप्यैर्). Ks ससागरान्वर्षसुवर्णरूप्यैर्;
Ds सुभाव*त्यर्कसुवर्णरूप्यैर्. — °) S1 Ks -प्रवाहः; K1
-प्रवाहः; K4. s. T1 G4 -प्रवालैः; Ds T1 Gs -प्रवालैः;
G1 M -प्रवालः (for -प्रवालः). K1 -स्फटिकैश्च (for
'स्फटिकैश्च'). S जुष्टे (for मुरल्यैः). — °) S तस्मिन्नथे
पाण्डुसुतो रराज. — °) Ks Ds नक्षत्रचित्रैर् (for 'चित्रे').
Ds जयतीव (for वियतीव). Bs चित्रं (for चन्द्रः).

Colophon. — Sub-parvan: Editions द्रोणाभिषेक.
— Day of Droṇa's Generalship: S1 K1. s. s. Dc1

१६

संजय उवाच ।

ते सेने शिविरं गत्वा न्यविशेतां विशां पते ।
 यथाभागं यथान्यायं यथागुल्मं च सर्वशः ॥ १
 कृत्वावहारं सैन्यानां द्रोणः परमदुर्मनाः ।
 दुर्योधनमभिप्रेक्ष्य सत्रीडमिदमब्रवीत् ॥ २
 उक्तमेतन्मया पूर्वं न तिष्ठति धनंजये ।
 शक्यो ग्रहीतुं संग्रामे देवैरपि युधिष्ठिरः ॥ ३

Dn₂ D₁ 2. 5. 6 (sec. m. marg.) प्रथमो युद्धदिवसः; K₂ प्रथमो दिवसः; B₁ प्रथमसाहसिकः; B₂ 4 प्रथमदिनयुद्धः; Dn₁ G₁ M₁-2. 5 प्रथमदिवसः; D₂ प्रथमदिवसयुद्धः; D₄ 7 प्रथममहः. D₂ प्रथमदिवसावहारः; G₂ प्रथमा-
 पहारः. — *Adhy. names*: K₂ व्याघ्रदत्तसिंहसेनवधः; B₁ 2. 5 D₂ द्रुपदयुद्धः; D₂ 5 सेनाविमर्दनं (D₂ 'दः'); G₁ M₁ 2 सेनाप (M₁ 2 'व' हारः; — *Adhy. no.* (figures, words or both): K₂ 8 B₁ 2 Dn₁ D₂ 8 T G₁ 2-5 M 15 (as in text); G₂ 16. — *Sloka no.*: D₂ 52; Dn₁ 51.

16

1 *) Ś₁ शिविरं (for शिविरं). Cd as in text. — ^b) Ś₂ विविशेताः; Dn₁ निवेशेताः; Dn₂ D₁ 7. 8 निवि (for न्यवि). T G₂ 4 हि भारत; G₂ निशा-
 मुखे; G₂ यथातथ्यं (for विशां पते). — G₂ 4. 5 om. 1^d. — *) Ś₂ damaged. Ś₁ D₄ 8 यथा न्यायं (for यथान्यायं). T G₁ 8 M यथान्यायं यथागुल्मं (G₁ M यथाभागं). — ^d) Ś₁ K D₁ 2. 4. 7. 8 यथोद्देशः; Dn₁ यथादेशः; Dn₂ D₂ 8 यथायोगं (D₂ 'रयं'); T G₂ यथा-
 भागं (for यथागुल्मं). K₁-8 भागशः; B₁ संघशः; G₁ M भारत (for सर्वशः).

2 *) T G₁ 8-5 M₁ 5 कृत्वावहारं (for 'वहारं'). — ^b) K₁ दुर्मदः (for 'दुर्मनाः'). — *) T G M₁ 2 इदं वाक्यम् (for दुर्योधनम्). Dn₁ अभिवीक्ष्य; M₂-5 तदा वाक्यं (for अभिप्रेक्ष्य). — ^d) Ś₂ damaged. S (except G₂) सत्रीडम् (for सत्रीडम्).

3 *) Ś K₁-4 D₂ 5 एव; K₂ D₄ 7 8 एव (for एतन्). — *) Some MSS. गृहीतं. S समरे (for संग्रामे). — After 3, Dn₁ reads 6^{ab}, for the first

इति तद्रः प्रयततां कृतं पार्थेन संयुगे
 मातिशङ्कीर्वचो मह्यमजयौ कृष्णपाण्डवा ॥ ४
 अपनीते तु योगेन केनचिच्छेतवाहने ।
 तत एष्यति ते राजन्वशमद्य युधिष्ठिरः ॥ ५
 कश्चिदाह्वयतां संख्ये देशमन्यं प्रकर्षतु ।
 तमजित्वा तु कौन्तेयो न निवर्तेत्कथंचन ॥ ६
 एतस्मिन्नन्तरे शून्ये धर्मराजमहं नृप ।

C. 7. 679
 B. 7. 17. 7
 K. 7. 17. 7

time, repeating it in its proper place.

4 G₂ M₂ om. (hapl.) 4-5. B₁ reads 4-5 on marg. — *) D₄ 7. 8 तद्रः (for तद्रः). Dn₁ इति तद्रचनं तेन; S (G₂ M₂ om.) इति म (T G₂ 4. 5 त) द्रचनं सत्यं. — ^b) D₄ 7. 8 कृतः (for कृतं). S (G₂ M₂ om.) जानीध्वं साधु संयुगे. — *) Ś₂ मामिशंके; K₁ माविशंके; K₂ D₂ D₃ M₂ माविशंकीर्; Dn₁ नाति-
 शंकीर्; G₂ मातिशंकीर् (for 'शङ्कीर्'). D₄ 7. 8 मे त्वम् (for मह्यम्). B₁ 4. 5 D₂ पश्यतां सर्वसैन्यानाम्; Dn₂ D₂ माशंकिष्वावमसाकम्. — ^d) D₂ आयातौ; T G₂ 4. 5 अजयौ (for अजेयौ).

5 G₂ M₂ om. 5 (cf. v. 1. 4). B₁ reads 5 on marg. K₄ om. 5^b-6^a. — *) Ś₁ तत आनीय; D₂ तत्पतिष्यति (for तत एष्यति). Dn₂ नो; G₁ M₁ 2. 4. 5 मे (for ते). Ś₂ संग्रामे (for ते राजन्). — ^d) Ś₂ अत्र; B₁ G₂ एष (for अद्य).

6 K₄ om. 6^{ab} (cf. v. 1. 5). Dn₁ reads 6^{ab} for the first time after 3. — *) D₂ कश्चिद् (for कश्चिद्). Ś K₁ 8 B₁ 5 Dn₂ आह्वयतां; B₁-5 D₂ D₃ 8 आह्वय तं (for आह्वयतां). D₄ 7 8 सैन्याद्; G₁ M युद्धे; G₂ संख्ये (for संख्ये). Dn₁ (both times) कश्चिदाह्वय संग्रामे; G₂ बलेन नीयतां संख्ये; G₂ दैवेनेव गतः संख्ये. — ^b) S इतोर्जुनं (G₂ 'नः'); Cd प्रकर्षतु (as in text). — *) D₄ reads तमजित्वा तु on marg. B D₂ D₃ 8 न (for तु). — ^d) Ś₁ K₁ D₂ निवर्तेत्; K₂ B D₂ D₁ 2. 8 S निवर्तेत्; D₄ न निवर्तेत् (hypermetric) (for न निवर्तेत्).

7 *) K₄ D₁ शूरे; T G₂-5 शून्यं; G₁ M शूरं (for शून्ये). — ^b) Dn₁ अहं पुनः; D₄ 7. 8 T M₁ 2

C. 7. 679
B. 7. 17. 7
K. 7. 17. 7

ग्रहीष्यामि चमूं भित्वा घृष्टद्युम्नस्य पश्यतः ॥ ७

अर्जुनेन विहीनस्तु यदि नोत्सृजते रणम् ।

मायुपायान्तमालोक्य गृहीतमिति विद्धि तम् ॥ ८

एवं ते सहसा राजन्धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।

समानेष्यामि सगणं वशमद्य न संशयः ॥ ९

यदि तिष्ठति संग्रामे मुहूर्तमपि पाण्डवः ।

अथापयाति संग्रामाद्विजयात्तद्विशिष्यते ॥ १०

द्रोणस्य तु वचः श्रुत्वा त्रिगर्ताधिपतिस्ततः ।

भ्रातृभिः सहितो राजनिर्दं वचनमब्रवीत् ॥ ११

वयं विनिकृता राजन्सदा गाण्डीवधन्वना ।

अनागःखपि चागस्कृदस्मासु भरतर्षभ ॥ १२

ते वयं स्मरमाणास्तान्विनिकारान्पृथग्विधान् ।

क्रोधाग्निना दह्यमाना न शेमहि सदा निशाः ॥ १३

स नो दिव्यास्त्रसंपन्नश्चक्षुर्विषयमागतः ।

कर्तारः स्म वयं सर्वं यच्चिकीर्षाम हृद्गतम् ॥ १४

भवतश्च प्रियं यत्स्यादस्माकं च यशस्करम् ।

-अहं नृपः; Ms-s युधिष्ठिरं (for अहं नृप). —^a) K1 Dn2 D4 7 G2.4 गृहीष्यामि (for ग्रही*). D4 8 चमूर (for चमूं).

8 ^a) K4 अर्जुनस्य (for अर्जुनेन). S परित्यक्तो (for विहीनस्तु). —^b) S न चेन्नासापलायति (G4 'ते'). —^c) B3 यम् (for माम्). S समुपायां (S2 'या') तम्; K1 2 समुपायातुम्; D6 मां तु चार्यातम् (for मासुपायान्तम्). Dn2 D3 मासुपायात्तमालोक्य; D4 7.8 मासुपायोक्त्य चा (D8 मा) यातं. —^d) G1 M गृहीत (for 'तम्'). S2 हव (for इति). D5 वर्धते (for विद्धि तम्). B1 गृहीतं विद्धि पाण्डवं.

9 ^a) Dc1 एतत् (for एवं). K4 5 B Dn D1-8 एवं तेहं (K5 ते हि) महाराज. — For 9^a), S subst.:

124* क्षोभयित्वा बलं तेषां पाण्डवानां महात्मनाम् ।

[T2 फलं (for बल).]

—^a) S तमानेष्यामि (for समाने*). S K1-3 D1 हि रणे; D2.5 ह रणे (for सगणं). —^d) K2 8 वश्यमद्य; S वशं तव (for वशमद्य).

10 ^a) S स्थास्यति (for तिष्ठति). —^b) S भारत (for पाण्डवः). —^c) K5 अपयाति न; B3 तथापयातं; B4 अथापिनेष्ये; D8 अथापयातं; D4.7.8 अद्य प्र (Dr प्रा) याति (for अथापयाति). Cd cites अपयाति (as in text). T G1-4 M यद्यप्येष्य (G2.4 'पेष्य'; M1.2 'पेष्य') ति संग्रामाद् (G2 'सान्'). —^d) K4 विजयस्य; S ग्रहणात् (for विजयात्). K2 तु; D4.7.8 ते (for तद्). K5 विजयाशा विशिष्यते; D8 विजयात्तेव-शिष्यते.

11 Before 11, MSS. ins. संजय उवाच. —^a) K4 D1-8 तद्वचः; B Dc1 Dn2 D6 वचनं (for तु वचः). —^b) D3 तदा (for ततः).

12 ^a) K5 Dn हि (Dn2 च) निकृता; T G2 विनि-कृता (for विनिकृता). K5 तेन (for राजन्). —^b) K5 सह (for सदा). D7 गांडिव. K1.4.5 Dn1 D4. 6-8 G8 धन्विना (for 'धन्वना'). —^c) D4 अनाग-स्त्वपि. K5 B D1 चागस्तद्; Dc1 'स्तु; D4 7 'स्त्वद् (for 'स्कृद्'). D6 अनागसि कृता ह्येवं; S अनाग-सोपि चाकस्मात्. —^d) K4 D1 कृतमस्मासु भरतर्षभः (K4 'भ') (hypermetric); B कृतमस्मासु तेन वै; Dc1 स एवास्मासु तेन वै; Dn2 अयमस्मासु वर्तते; D8 उपसस्मासु तेन वै (sic); D6 तस्माद्युद्धाय वै सदा; S प्रेष्याः प्रभवता (T G2 'तां') यथा.

13 B2 reads 13-16 on marg. —^a) D4 तदयं (for ते वयं). S K1-4 D1 प्रस्मरमाणा (S1 'णान्'); Dc1 Dn2 G5 स्मरमाणांस्तान् (for 'णास्तान्'). —^b) Dn2 S विप्रका (M3 'हा') रान्; D6 विप्रकाशान्; Cd विनि-कारान् (as in text). K4 D1 पृथक् (for 'विधान्'). —^c) D5 7 दह्यमाना वै (hypermetric). —^d) S2 नश्येमाहि; B2 न स्वपामः; Cdp न हि शेम; Cd न शेमहि (as in text). B1-4 Dc1 D8 निशि (for निशाः). Dn1 निशाः सदा (by transp). B5 Dn2 D6 न स्वपामो निशां तदा (Dn2 D6 'मोनिशं सदा'); D4. 7.8 वसामः (D4 'मि) सहितानिशं; T G2-5 ह्यशेष (T G3 'मम; G5 'वा') बहुलाः (G3 'लाः') समाः; G1 M शयेम बहुलाः समाः; G7 नाशीमहि दिवानिशम्.

14 B2 reads 14 on marg. —^a) K2 मनोः; K4 तं वै (for स नो). K2.5 B Dn2 D2.6 दिष्ट्यास्त्रः; D8 दिष्टयार्थ- (for दिष्ट्यास्त्र). Dn1 निर्दग्धाश् (for 'संपन्नश्'). K1 स नो दिष्ट्यास्त्रमापन्नश्; D4.7 सेनाहि- (Dr 'दि') द्यार्थसंपन्नश्; D5 स नो दिष्ट्यासुसंपन्नश्. —^b) K4 आगतं; K5 आत्मनः (for आगतः). —^c) Dc1 कर्तारं. D8 om. स्म. K4.5 B1.8 4 Dn2 D6.6 सर्वे; B1.6 Dc1 D2.8 कर्म (for सर्वं). D4.7 कर्तार-

वयमेन हनिष्यामो निकृष्यायोधनाद्रहिः ॥ १५

अद्यास्त्वनर्जुना भूमिरत्रिगर्ताथ वा पुनः ।

सत्यं ते प्रतिजानीमो नैतन्मिथ्या भविष्यति ॥ १६

एवं सत्यरथश्चोक्त्वा सत्यधर्मा च भारत ।

सत्यवर्मा च सत्येषुः सत्यकर्मा तथैव च ॥ १७

सहिता आतरः पञ्च रथानामयुतेन च ।

न्यवर्तन्त महाराज कृत्वा शपथमाहवे ॥ १८

मालवास्तुण्डिकेराश्च रथानामयुतैस्त्रिभिः ।

सुशर्मा च नरव्याघ्रस्त्रिगर्तः प्रस्थलाधिपः ॥ १९

माचेल्लैर्ललित्यैश्च सहितो मद्रकैरपि ।

रथानामयुतेनैव सोऽश्वपद्मावृभिः सह ॥ २०

नानाजनपदेभ्यश्च रथानामयुतं पुनः ।

C. 7. 93
B. 7. 17. 21
H. 7. 17. 21

स्तव संकल्पं; S यदि (G₁. 2 M अपि) कुर्याम तत्कर्म. — ^a) B₁ D₁ चिकीर्षसि; D₃ s 'षामि (for 'षाम). K₁ सवयाश्चिकीर्षसि द्वद्वत्तं (hypermetric).

15 B₂ reads 15 on marg. — ^a) Ś₂ भवतां (for भवतश्च). D₃ यस्याद्; G₁-4 M तस्याद्; G₅ तस्याद्; (for यत्स्याद्). — S transp. 15^{ad} and 16^{ab}. — ^c) D₄ एकं; D₅-8 G₅ एवं (for एनं). Ś K (except K₅) D₁ निकृष्यामो; D₄. 7. 8 करिष्यामस् (for हनिष्यामो). — ^d) B₂. 2 विकृष्य; D₃ निष्कृष्य; D₄ 7. 8 स्वाकृष्य (for निकृष्य). Ś₁ K₁. 8 अधि; K₂. 4 s D₁. 2. 5 अपि; D₇ बलिः (for बहिः).

16 B₂ reads 16 on marg. S transp 15^{ad} and 16^{ab}. — ^a) D₅. 6 G₅ अद्य तु (for अद्यास्तु). — After 16^{ab}, K₁ reads 17^{ed}. — ^c) D₅ प्रतिजानामि. — ^d) K₅ D₇ s नैव (for नैतन्).

17 Before 17, B (B₂ marg.) D₁ D₂ D₃ s ins संजय उवाच. K₅ transp 17^{ab} and 17^{ed}. — ^a) K₅ सत्यपरोक्ष; B₂ महारथश्च; D₃ सत्यवचश्च (for 'रथश्च). — ^b) Ś₂ K₁-3 T G₂-5 सत्यकर्मा; K₅ D₁. 8 'वर्मा; D₄. 7. 8 'धर्मश्च (for 'धर्मा). Ś₂ K₁ s तथैव च (for च भारत). — Ś₂ K₂. 3 D₂. 3. 5 G₂ om (hapl.) 17^{ed}. K₁ reads 17^{ed} after 16^{ab}. — ^c) Ś₁ B D₁ D₂ D₁. 6 सत्यव्रतश्च; K₁. 5 D₁ D₄. 7. 8 'श्रवाश्च; T G₅ s 'वर्मापि; G₄ 'धर्मोपि (for 'वर्मा च). D₅ सत्यश्च; D₃ सत्येष्टः (for सत्येषुः). — ^d) B₂ सत्यकर्म; T G₅-5 'धर्मा (for 'कर्मा). S (G₂ om.) च भारत (for तथैव च).

18 ^a) Ś₂ सर्वे (for पञ्च). — ^b) G₁ M ह (for च). — ^c) S (except G₁ M₁. 2) न्यवर्तत. — ^d) S कर्तुं समयबंधनं.

19 ^a) D₇ तुन्द्रयश्च; S (except G₅. 5) माळवाश्च. Ś₂ K₁. 4 तुण्डिकेराश्च; Ś₂ तुण्डिकीराश्च; K₁ तुण्डिकेराश्च; K₂ तुण्डिकेराश्च; D₃ तुण्डिकेराश्च; D₄ तुण्डिकेराश्च; D₅ तुण्डिकेराश्च (for तुण्डिकेराश्च). — ^b) The portion from रथा up to प्रदिशः (in 7. 17. 3^a) is lost in

Ś₂ on a missing fol. K₅ रथानामत्रिभिर्युतैः. — After 19^{ab}, Ś₁ K₁-4 D₁ read 21^{ed} for the first time, repeating it in its proper place. Ś₁ K₁-3 D₁ om. 19^{ed}. K₅ om 19^c-21^b. — ^c) K₅ महाराज; D₄. 5 नरव्याघ्र; T G₁. 2. 4 M₂. 5 रथव्याघ्रश्च (for नर'). — ^d) D₁ S त्रैगर्तः.

20 Ś₂ missing (cf. v. l. 19). K₄ om. 20 (cf. v. l. 19). — ^a) K₅ मावेल्लैकैर; K₅ मावेल्लैकैर; B D₁ D₂. 5 मावेल्लैकैर, D₁ मावेल्लैश्च; D₂ मामेल्लैकैर; D₁ सालेल्लैकैर; D₄ 7. 8 माचेल्लैकैर (for 'ल्लैकैर). D₇ ललित्यश्च (for ललित्यैश्च). D₃ मावेल्लैकैर्द्विलिख्यैश्च; D₅ मावेल्लैकैर्ललित्यैश्च; T₁ माचेल्लैकैर्विष्वैश्च; T₂ G₅. 4 माचेल्लैकैर्ल (G₄ 'मि') लिल्लैश्च; G₁ M मच्छि (M₂-5 'च्छ). ल्लैश्च लिल्लैश्च; G₂ माचेल्लैकैः सिल्लैश्च; G₅ मञ्जालकैः सल्लैश्च. — ^b) K₅ D₅ सहितैर (for सहितो). — ^c) D₂ D₅ [अ]पि; S (except G₅) [ए]वम् (for [ए]व). — ^d) B D₁ D₂. 2 सोगमद्; D₇ साशयत; T G₁-4 M अगमद्; G₅ यमगद्; G₅ (inf. lin.) प्रागमद्; Cd प्रस्खलत् (for सोऽश्वपद्). — After 20, S ins.:

125* मलदाश्च करुशाश्च दरदाश्च महारथाः ।

तङ्कणाश्च परादाश्च युगपत्ते समागताः ।

[(L. 1) M₂-5 मगधाश्च (for मलदाश्च). G₁ M₁. 2. 4. 5 दरदानां; M₂ 'थानां (for 'दाश्च). — (L. 2) M₂. 4 कंकणाश्च (for तङ्कणाश्च). T G₂ युगपत्ते (for 'पत्ते). M₂-5 समाहिताः (for 'गताः).]

21 Ś₂ missing (cf. v. l. 19). K₄ om. 21^{ab} (cf. v. l. 19). — ^a) D₂. 5 नानापदेश्यश्च तथा. — ^b) D₅ अयुतेन च (for अयुतं पुनः). — Ś₁ K₁-4 D₁ read 21^{ed} for the first time after 19^{ab}. — ^c) K₅ B₂ S समुच्छिद्यतं; D₅ 'द्यतं (for 'स्थितं). — ^d) K₁. 2 (both both times) Ca. d संज्ञापार्यम्; K₅ (both times inf. lin.) संगमार्थम्; K₅ B D₁ D₁ (both times). 2. 4. 5-8 G₁ M शपथार्यम्; K₄ (both times) D₂ संज्ञापार्यम्; K₅ संज्ञापार्यम्; D₁ शपथार्यम्; T G₂-4 संज्ञापार्यम्; G₅ संज्ञापार्यम् (for संज्ञापार्यम्). K₅ उपागताः; D₂ 'गताः;

G. 7. 683
B. 7. 17. 21
K. 7. 17. 21

समुत्थितं विशिष्टानां संशपार्थमुपागतम् ॥ २१
ततो ज्वलनमादाय हुत्वा सर्वे पृथक्पृथक् ।
जगृहुः कुशचीराणि चित्राणि कवचानि च ॥ २२
ते च बद्धतनुत्राणा घृताक्ताः कुशचीरिणः ।
मौर्वीमेखलिनो वीराः सहस्रशतदक्षिणाः ॥ २३
यज्वानः पुत्रिणो लोक्याः कृतकृत्वास्तनुत्यजः ।
योक्ष्यमाणास्तदात्मानं यज्ञसा विजयेन च ॥ २४
ब्रह्मचर्यश्रुतिमुखैः क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः ।

S समागतं (for उपागतम्). Ds संशयाममुपागमन्.

22 Śs missing (cf. v. l. 19). —^a) Ks Ds 5 Ms-5 आधाय; B D1 आनचयै; Dc1 Dn Ds आनारय (for आदाय). —^b) Dn1 transp. हुत्वा and सर्वे. Dn2 Ds कृत्वा (for हुत्वा). —^c) Ds च शरीराणि; Cd. v कुशचीराणि (as in text). —^d) Dr चक्राणि (for चित्राणि).

23 Śs missing (cf. v. l. 19). —^a) Ks D1 ते वै; Bs 4 Dn2 ते तु; Ds 8 ततो (for ते च). Dn1 शरस्त्राणा; Ds 7. 8 S तल (for तनु). —^b) K1 कृताक्ताः (for घृताक्ताः). —^c) Bs Ds 7. 8 मौर्वी; Ca. d मौर्वी (as in text). —^d) Gs M1. 2 दक्षिणां (for दक्षिणाः).

24 Śs missing (cf. v. l. 19). —^a) Ks Ds 4. 7. 8 यज्विनः; Ds युवानः; Ds यज्वीनः (for यज्वानः). K1. 5 लोकाः; Ks लोक्याः; Bs Ds 8 लोके; Dr लोकैः; S सर्वे; Cd लोक्याः (as in text). —^c) Dn1 योक्ष्यमाणास्; Dr मोक्ष्यमाणास्; S योक्तुकामास्; Ca. d योक्ष्यमाणास् (as in text). Dn2 तदान्योन्यं; Gs 5 सदात्मानं; Ms-5 तथा (for तदा). —^d) Ds विजयाय; Dr 8 S विक्रमेण (for विजयेन). Ś1 K Dn1 D1. 5 यज्ञसे विजयाय च (Ks D1 चा).

25 Śs missing (cf. v. l. 19). —^a) Ks 5 Ds 5 ब्रह्मचर्यैः (for चर्यै). Ks 5 श्रुति (Ks त) मुखैः; D1 श्रुतमुखैः; Ds स्तुतिमुखैः; S श्रुत (Gs त) सुतैः (Gs स्तुति) (for श्रुतिमुखैः). Ca cites क्रतुमुखैः; Cd क्रतुमुखैः. Cv cites ब्रह्मचर्यं श्रुतिमुखाः. — Ms. 4 om. 25^a-26^d. —^c) Ks Bs 5 Dc1 D1. 5 प्राप्यान्; Bs आयान्; Ds प्राप्तः; T Gs Ms प्राप्तान्; Gs 4. 5 प्राप्तुं; Cv प्राप्य (as in text). —^d) Gs 5 जिघांसवः; Ms ह्यां (for यियां).

प्राप्य लोकान्सुगुह्येन क्षिप्रमेव यियासवः ॥ २५
ब्राह्मणांस्तर्पयित्वा च निष्कान्दत्त्वा पृथक्पृथक् ।
गाश्च वासांसि च पुनः समाभाष्य परस्परम् ॥ २६
प्रज्वाल्य कृष्णवर्त्मानमुपागम्य रणे व्रतम् ।
तस्मिन्नग्नौ तदा चक्रुः प्रतिज्ञां दृढनिश्चयाः ॥ २७
शृण्वतां सर्वभूतानामुच्चैर्वाचः स मेनिरे ।
घृत्वा धनंजयवधे प्रतिज्ञां चापि चक्रिरे ॥ २८
ये वै लोकान्भूतानां ये चैव ब्रह्मघातिनाम् ।

26 Śs missing (cf. v. l. 19). Ms. 4 om. 26 (cf. v. l. 25). —^a) G1 M1. 2 तु (for च). Dn1 ब्राह्मणान्पूजयित्वा ते. —^b) T Gs-5 Ms निष्कं. S (Ms. 4 om.) पुनः पुनः (for पृथक्पृथक्). — T G M1. 2. 5 ins. after 26: Ms. 4 after 25^a:

126* द्विजमुखैः समुदितैः कृतस्वस्वयनाशिषः ।
मुद्रिताश्च प्रहृष्टाश्च जलं संस्पृश्य निर्मलम् ।

[(L 1) Ms. 4 om. the prior half.]

27 Śs missing (cf. v. l. 19). —^a) Ds यद्वात्म्यः; Ds आज्वाल्य (for प्रज्वाल्य). K1 कृष्णवर्त्मानि; D1 वर्त्मानम् (hypermetric); Ds वर्मानम् (for वर्मानम्). S ते ज्वालयित्वा ज्वलनम्. —^b) Ks B1-8 D (except D1. 2) G1. 5 M1. 2. 4. 5 उपागम्य (for उपा). Ks Bs Dn1 Ds 4. 5. 8 S रणव्रतं; D1 रणे व्रतं; Ds 7 रणव्रतं (for रणे व्रतम्). —^c) T Gs रणे; G1. 2. 5 M ततश्च (for तदा). — Bs om. 27^d. —^d) Ds प्रतिज्ञांश्च (hypermetric). T Gs 4. 5 दृढनिश्चयां.

28 Śs missing (cf. v. l. 19). —^a) D1 शृणुतां (for शृण्वतां). Dn1 भूतानाम् (for भूतानाम्). —^b) K1 वाचा; D2 वचः; Ds वाचं (for वाचः). K1 स भाषिरे; Ks स मेनिरे; Ks स सर्वेशः; B Dc1 Ds बभाषिरे; Dn1 समीरिताः; Dn2 Cd शशांसिरे; D1. 2. 5 समीरिरे; Ds 8 समीरिरे; Dr समीरिरे; Cdp भवार्थिनः (for स मेनिरे). S अ (G1 M इ) युच्चैर्वाच्य (M च) मीरयन् (Gs यत्). —^c) Ks सर्वे; Ks Dn2 D1. 4. 7. 8 Ca घृता; B1-4 घृतां; B5 दृढां; Dc1 वृतां; Dn1 प्रीता; Ds 5 वृता; Ds भृता; Ds दृढां; Cd धृता (for घृता). S धृत्वा (M ता) जुनवधे शूराः. —^d) D1 प्रतिज्ञाश्च. S अथ (for चापि). Ks Ds 5 च प्रचक्रिरे (for चापि च).

29 Śs missing (cf. v. l. 19). Ks om. 29^a.

पानपस्य च ये लोका गुरुदाररतस्य च ॥ २९
 ब्रह्मस्वहारिणश्चैव राजपिण्डापहारिणः ।
 शरणागतं च त्यजतो याचमानं तथा भ्रतः ॥ ३०
 अगारदाहिनां ये च ये च गां निघ्नतामपि ।
 अपचारिणां च ये लोका ये च ब्रह्मद्विषामपि ॥ ३१
 जायां च ऋतुकाले वै ये मोहादभिगच्छताम् ।

श्राद्धसंगतिकानां च ये चाप्यात्मापहारिणाम् ॥ ३२
 न्यासापहारिणां ये च श्रुतं नाशयतां च ये ।
 कोपेन युध्यमानानां ये च नीचानुसारिणाम् ॥ ३३
 नास्तिकानां च ये लोका येऽग्निहोरापितृयजाम् ।
 तानामुयामहे लोकान्ये च पापकृतामपि ॥ ३४
 यद्यहत्वा वयं युद्धे निवर्तेम धनंजयम् ।

C. 7. 707
 B. 7. 17. 35
 K. 7. 17. 36

—^a) D₁. 7 यो (for ये). K₁ वृत्तिनां; K₈ B₄. 5 D₂ [अ]वृत्तिनां; K₅ B₁-8 D₁ D₂ D₃. 8.8 [अ]-
 नृत्तिनां; D₄. 7 [अ]कृत्तिनां (for [अ]नृत्तिनां). S अन्-
 तस्य च ये लोका. —^b) B₂ वै च; D₅ च स्युर; S
 लोका (for चैव). D₂ ब्रह्मवातिनं; M₃ वातिनः
 (for वातिनाम्). —^c) K₁ मद्यपानां; B D₁ D₂
 D₃ 8. 8 मद्यपस्य; D₁ पाननस्य (sic); G₂ सुरापस्य;
 Cd पानं (as in text). — D₄ om. (hapl) 29^a-31^c.
 —^d) M₄ गतस्य (for -रतस्य). D₃ वा (for च).

30 S₂ missing (cf. v. l. 19). D₄ om. 30 (cf.
 v. l. 29). —^a) K₁ ब्रह्मस्वहारिणश्चैव; B₁ D₁
 ब्रह्मस्वाहा; B₂ (also as in text). D₁ D₂ S 'हारि-
 णां (G₂-8 'ण)श्चैव; D₅ ब्रह्मस्वहारिणां चैव. —^b) E₁ D₁
 D₂ D₃. 8 G₁. 5 M 'पिण्डापहारिणां; G₃ 4 'लापिनां (for
 'पहारिणः). T रथापिण्डापलापिनां; Ca d as in text.
 —^c) Hypermetrio. B₂ शरणागतंश्च (for 'गतं). B D₁
 D₂. 8 S च त्यजतां; D₅ त्यजतां च (for च त्यजतो). —^d)
 D₂ D₅ याचमानांस; Cd 'मानं (as in text). B
 (except B₄) D₁ तथा भ्रतां; D₂ D₃. 7. 8 च निघ्नतः
 (D₂ 'तां); D₅ च ये भ्रतां (for तथा भ्रतः). T G₂ 8. 5
 याचमानाभिवातिनां; G₁ M याचमाननिवातिनां; G₃
 यच्चमाभिवातिनां (sic).

31 S₂ missing (cf. v. l. 19). D₄ om. 31^{ab}
 (cf. v. l. 29). D₂. 5 om. 31^{ab}. —^a) D₂ D₁. 8.
 8-8 अगार-; G₄ भूतार (for अगार-). S₁ K₁. 4. 5
 D₁ -दाहिनां; K₂ -दायिनां (for -दाहिनां). B D₃ G₄
 चैव; T G₂ 5 चापि (for ये च). —^b) K₁ lacuna;
 B₄ लोका च (hypermetrio); D₃ वै (for च). K₃
 गां निघ्नतस्य; K₄ D₁ स्त्रीवातिनाम्; D₂ D₃ गा निघ्न-
 ताम् (for गां निघ्नताम्). S₁ K₁. 8 तथा; D₂ तदा (for
 अपि). — B₄ om. 31^c. —^c) K₅ अपवादिनां; B₁. 5
 D₂ D₃ 'कारिणां; D₅ 'वारिणां; S अति (G₁ M 'भि)-
 चारिणां (for अप-). Ca. d cite अपकारिणः. S₁ K₁. 2
 लोका ये (by transp.); D₁ लोकाश्च. D₅ अपचारीणीनां
 लोका (sic). —^d) S₁ om. ये.

32 S₂ missing (cf. v. l. 19). D₅ om. (hapl.)
 32-34. —^a) K₅ भार्या च; K₅ जायायां; B D₁
 D₂ स्वजायां; D₁. 8. 8 स्वभार्या; D₂ जायां वा (for
 जायां च). K₂ ऋतुदाने वै; K₅ B₃-5 D₂ D₃-4 8-8
 'कालेषु; B₁ D₁ 'कालेपि; B₂ 'कालं च (for 'काले
 वै). S भार्या चाप्यनुकालेषु (G₁ M₁. 2 'ले तु). —^b)
 B₃ D₂ मोहाद्वै, for ये मोहाद् K₅ B (except B₃)
 नाभिगच्छतां; D₂ D₃ 7. 8 नोप (for अग्नि). K₄
 D₂ D₃ 8. 8 यो मोहाद्वाग्नि (D₁. 8 'धि)गच्छति; D₁
 मोहाद्वै नानुगच्छतां; S ये लोका (G₃ 'को) नाभिगच्छतां.
 —^c) K₂ श्रद्धा; D₂ श्राद्धे; D₄. 7. 8 श्राद्धं; Ca
 श्राद्ध (as in text). D₃ -मैथुनिकानां; D₅ -संगतकानां;
 Ca -मृष्टतिज्ञानं; Cd -यंगतिकानां (as in text). B D₁
 D₂ ये (for च). G₂ श्राद्धसंलग्नां चापि. —^d) K₂
 स्वात्मा; D₂ D₃ वारमा- (for [अ]प्यात्मा).

33 S₂ missing (cf. v. l. 19). D₅ om. 33 (cf.
 v. l. 32). S t. a. ssp 33^{ab} and 33^c. —^a) K₂. 8. 5
 D₂ चैव; G₂ चापि (for ये च). —^b) D₂ D₅
 श्रुतिं; Cd सतं; Ca श्रुतं (as in text). K₅ नाशयतां;
 D₄ न्यासयती (for नाशयतां). S₁ K₂. 8 श्रुतेनुशयतां च
 ये. — K₂ om. 33^c. —^c) D₂ क्लीबेण. T G₁. 8 M
 सांख्यमानानां; G₂ सांख्यं; G₃ साध्यं; G₅ निघ्नं (for
 युध्यं). —^d) B₁. 2 D₃ S Cv ये च दी (T G₃ ही)-
 नानुसारिणां; B₂ (marg.). 8. 5 ये च दीनापहारिणां; B₄
 ये च दीनाह्नहारिणां; D₁. 7 ये च नीचानुचारिणां.

34 S₂ missing (cf. v. l. 19). D₅ om. 34 (cf.
 v. l. 32). —^b) K₄ D₁. 4. 6-8 येषिहोत्र-; K₅ D₂
 अग्निहोत्र; B D₁ D₂ D₃. 8 येषिमातृ- (for येषि-
 होरा-). K₅ -परित्यजो (for -पितृ). — After 34^{ab}, S
 Cv ins.:

127* सत्यमाक्रमतां ये च प्रत्यादित्यं प्रमेहताम् ।

[T G₂ 5 सत्यम् (for सत्यम्). T G₂ प्रमेहिना; G₃. 4
 'हितां (for 'हनाम्). Cv प्रत्यादित्यं प्रमेहताम् (as
 above).]

35 S₂ missing (cf. v. l. 19). —^a) S निवर्तेम

G. 7 707
B. 7. 17. 35
K. 7. 17. 36

तेन चाम्यर्दितास्त्रासाद्भवेम हि पराङ्मुखाः ॥ ३५
यदि त्वसुकरं लोके कर्म कुर्याम संयुगे ।
इष्टान्पुण्यकृतां लोकान्प्राप्नुयाम न संशयः ॥ ३६
एवमुक्त्वा ततो राजस्तेऽभ्यवर्तन्त संयुगे ।
आह्वयन्तोऽर्जुनं वीराः पितृशुष्टां दिशं प्रति ॥ ३७
आहूतस्तैर्नरन्यात्रैः पार्थः परपुरंजयः ।
धर्मराजमिदं वाक्यमपदान्तरमब्रवीत् ॥ ३८
आहूतो न निर्वर्तेयमिति मे व्रतमाहितम् ।

(for वयं युद्धे). — ^a) Dn1 D4.7.8 निवर्तामो; D5 निवर्तेयं; S वयं संखे (T G2 संख्ये; G3 संखे) (for निवर्तेम). — ^c) Ś1 K1.4 Dc1 तेन वा; G3 ते चैव (for तेन च). D1.8 व्रस्ता; D5 आणाद्; D1 तत्रस्ता (hypermetric) (for आसाद्). — ^d) T G2-4 M3 य(G3 ज)यास्यामः; G1 M1-3.5 यदि स्यामः (M3 'म'); G3 यास्यामहि (for भवेम हि).

36 Ś2 missing (cf. v. l. 19). — ^a) T G2-5 [अ]पि (for तु). K5 D5 S कर्म (for लोके). — ^b) K4 D5 S लोके (for कर्म). — Ś1 K2-3 D1 om. (hapl.) 36^a-37^b. — ^c) D2.5 पुण्यकृतांल; D4.7.8 'कृतो (for 'कृतां). K1 B Dc1 Dn5 D8 इष्टाँल्लोका-
न्या(K1 Dc1 'ना)मुयाम (B Dn5 D8 'मो). — ^d) K1 B Dc1 Dn2 D8 वयमय; D1 आमुयाम; D4.7 आमुयायो; D5 आमुयामो; G3 M1.2.5 प्राप्नुयामो (for 'याम). D4.7 इ (for न). K5 महद्यशः; Dn1 न संसयः; S सुवचसः (for न संशयः).

37 Ś2 missing (cf. v. l. 19). Ś1 K3-4 D1 om 37^{ab} (cf. v. l. 36). Before 37, K5 ins संजय उवाच — ^a) K5 महाराजस्य; B4 तदा राजंस (for ततो राजंस). — ^b) K1 G1 M ते न्यवर्तत; K5 तेभ्योवर्तत (for तेभ्यवर्तन्त). T G2-5 संयुगं. — ^c) D1 आहू-
यंतो. S महाबाहुं (for अर्जुनं वीराः). — ^d) K5 पितृ-
राजः; Cd प्रतिशुष्टां; Ca पितृ (as in text).

38 Ś2 missing (cf. v. l. 19). — ^a) K4 आहू-
तस्य; B5 आहूय (for आहूतस्य). D5 नरन्यग्रः; S 'न्याग्रः (for 'न्यात्रैः). — ^d) Dn2 युद्धायातुरम्; Cd अपदान्तरम् (as in text).

39 Ś2 missing (cf. v. l. 19). S transp 39 and 40. — ^a) K4 om. न. — ^c) K1.4.5 B1.2 D (except D1) सं(K1 स)सप्तकाश् (for संशस'). Dc1

संशसकाश् मां राजन्नाह्वयन्ति पुनः पुनः ॥ ३९
एष च भ्रातृभिः सार्धं सुशर्माह्वयते रणे ।
वधाय सगणस्यास्य मामनुज्ञातुमर्हसि ॥ ४०
नैतच्छक्नोमि संसोदुमाह्वानं पुरुषर्षभ ।
सत्यं ते प्रतिजानामि हतान्विद्धि परान्युधि ॥ ४१
युधिष्ठिर उवाच ।
श्रुतमेतच्चया तात यद्गोणस्य चिकीर्षितम् ।
यथा तदनृतं तस्य भवेत्तद्वत्समाचर ॥ ४२

मे; T G2.4.5 ते; G3 के; M1.2 मा (for मां). — ^d) B Dc1 D8 T G2-5 M3-5 आह्वयंते (B1 'तो) (for 'यन्ति). B1 D8 S महायुधे; B4 पुनः** (for पुनः पुनः).

40 Ś2 missing (cf. v. l. 19). Before 40, G1.5 M ins अर्जुनः. S transp. 39 and 40. K5 om. 40^{ab}. — ^a) K4 D5 T G1.2 M हि; B1 Dn2 G3.5 चै; D4.7.8 मां (for च). — ^b) D4.7.8 बलात् (for रणे). — ^c) T G2-5 वधार्थं (for वधाय). D1 repeats सग-
णस्यास्य. D5 सगणस्यास्य (for सगण). — ^d) Ś1 K1, 4.5 D5 समनु; K2 Dn1 ममानु- (for मामनु-).

41 Ś2 missing (cf. v. l. 19). — ^a) B3 न तत्;
D4 एवं; D5 एतत्; D7 एव; D8 नैवं (for नैतत्).
Ś1 K1.2.4 संसोदुम् (for संसोदुम्). S न शक्नोमि च
संसोदुम्. — ^b) Dn1 पुरुषोत्तमः; S भरतर्षभ (for
पुरुषर्षभ). — ^c) S -जानेहं (for -जानामि). — ^d) Ś1
हताद्विद्धि; D5 हतान्युधि (for हतान्विद्धि). — After
41, S ins.:

128* न अर्जुनो रणे राजन्मिथ्या किंचित्प्रवक्ष्यति ।

हतांश्चैवतैकान्पश्य मा स ते कश्मलं भवेत् ।

42 Ś2 missing (cf. v. l. 19). — ^a) K3.5 B D
(except D1) श्रुतं ते (Dn1 D8 मे) तत्त्वतस्तात (K5
'त्वतस्तातद्; B2 'द्वतस्तात); S अश्रौषी(T1 'षि)स्तात
तत्प्रोक्तं. — ^b) K5 द्रोणस्य तु (for यद्गोणस्य). — ^c) K1
D1 तथा (for यथा). S यथातृनं तस्य (M3-5 'च्च) भवेत्.
— ^d) K4 तद्वै; K5 त्वं दत्; B Dc1 Dn2 D1.8.9
तत्त्वं (for तद्वत्). S तथा नीतिर्विधीयतां.

43 Ś2 missing (cf. v. l. 19). — ^a) Dn1 बुद्धि-
मान् (for बलवान्). — ^b) D4 7 कृतार्थश् (for 'स्वश्').
B1.3 D1.7.8 जितकुम्भः; Dn1 महाबलः (for जितश्रमः);

द्रोणो हि बलवाञ्छूरः कृतास्त्रश्च जितश्रमः ।

प्रतिज्ञातं च तेनैतद्ग्रहणं मे महारथ ॥ ४३

अर्जुन उवाच ।

अयं वै सत्यजिद्राजन्नद्य ते रक्षिता युधि ।

ध्रियमाणे हि पाञ्चाल्ये नाचार्यः काममाप्स्यति ४४

हते तु पुरुषव्याघ्रे रणे सत्यजिति प्रभो ।

सर्वैरपि समेतैर्वा न स्यात्तव्यं कथंचन ॥ ४५

—^c) B₁ तु (for च). B₁-3 Dc₁ Dn₂ D₂. 5. 6 तेनैव;
D₃ मे नैतद्; G₃-5 तस्यैतद् (for तेनैतद्). —^d) K₄
च (for मे). B₁. 2. 5 D₁ T G₁ M₁-4 महारथः; Dn₁
बलादिति; Dn₂ D₃ महाबल (for 'रथ'). D₄. 7. 8 ग्रहणं
मम भारत.

44 Ś₂ missing (cf. v. l. 19). Ms.₄ om. the
ref. After the ref, S ins.:

129* सर्वथा न निवर्तयमाहूतोऽहं परंतप ।

त्रिगतो भ्रातृभिः साधं स मामाह्वयते भृशम् ।

तवापि तु रणे रक्षा विहिता मे जनाधिप ।

निस्पेक्षो गमिष्यामि वधायैषां दुरात्मनाम् ।

[(L 1) T G₁. 2 स (for न). G₂-4 M₃ आहूतोयं
(for 'तोऽह'). — (L 2) T G₃. 4 मृधे; G₂ रणे (for
भृशम्). — (L 3) G₅ तथापि (for तवापि) G₃ च
(for तु). — (L 4) G₄ दुरासदां (for 'त्मनाम्').]

—^a) S (except G₅) एष (for अयं). —^b) K₄ G₅
वा; K₅ B Dc₁ Dn D₁-4. 5-8 T G₂-4 त्वां (for
ते). G₃ यदि (for युधि). D₅ अद्य त्वां रक्षयिष्यति.
—^c) D₄ 7. 8 जीवमाने; Cd ध्रियमाणे (as in text).
B₃ D₂ च; S तु (for हि). K₄ पांचाले. —^d)
B₁ कालमेव्यति; G₅ (marg as in text) कर्ममाप्स्यति.

45 Ś₂ missing (cf. v. l. 19). G₅ partly damaged.
—^a) G₁ M पुरुषव्याघ्र (for 'व्याघ्रे'). —^b) K₁
जित्य**; T G₂-4 सत्यजित्यनिवर्तिनि; G₁ M
सत्यजित्यरिभिर्युधि; G₅ सत्यजित्यनि****. —^c) S प.
(G₄ च) वैर (for सर्वैर). Ś₁ K₅ Dn₂ D₁. 8 समेतैर्वा;
S सहामालेर (for समेतैर्वा). —^d) B (except B₁)
Dn₁ D₅ कदाचन (for कथंचन).

46 Ś₂ missing (cf. v. l. 19). Ms.-3 om. the
ref. —^b) K₄ परिसुक्कश्च (for 'वक्कश्च'). Dn₁ तु (for
च). K (except K₂) B D च फाल्गुनः; S तथैव च

संजय उवाच ।

अनुज्ञातस्ततो राज्ञा परिष्वक्तश्च फल्गुनः ।

प्रेम्णा दृष्टश्च बहुधा आशिषा च प्रयोजितः ॥ ४६

विहार्येन ततः पार्थस्त्रिगतान्प्रत्ययाद्वली ।

क्षुधितः क्षुद्धिघातार्थं सिंहो मृगगणानिव ॥ ४७

ततो दौर्योधनं सैन्यं मुदा परमया युतम् ।

गतेऽर्जुने भृशं क्रुद्धं धर्मराजस्य निग्रहे ॥ ४८

(for च फल्गुनः). — G₃ om 46^{ed}. —^a) S (G₃
om) ततो (for प्रेम्णा). B₃-5 दृष्टश्च; D₄. 7. 8 दृढं;
D₅ युक्तश्च (for दृष्टश्च). —^d) Ś₁ K₁ आशिषा (for
आ'). S (G₃ om) चैव योजितः (G₄ 'ताः') (for
च प्रयोजितः). K₂ 3 s B₁ 3 Dn₁ D₅. 6 आशिषश्च (K₅
'षा च; D₅ 'पाश्च') प्रयोजिताः; K₄ आसिभिश्च नियो-
जिताः; B₂. 3. 5 P₆₁ Dn₂ D₂. 8 आशिषश्चास्य (D₂ 'पि')
योजिताः; D₁ आशीभिश्च नियोजिताः; D₄. 7. 8 आशिष-
श्चान्वयुंजत.

47 Ś₂ missing (cf. v. l. 19). —^a) B₁ Dn₁
विधायैवं; D₄. 7. 8 विहायैवं; S वधायैव (G₃ 'वं') (for
विहार्येन). —^b) Dn₂ D₃ आह्वयद्; D₄. 7. 8 प्रत्यगाद्;
D₅ अभ्ययाद् (for प्रत्य'). S त्रि (M₃ त्रै) गर्तानां बलं
ययौ. —^c) G₃ क्रीयते (for क्षुधितः). K₄. 5 क्षुधि
घातार्थं; B₃ तद्विघातार्थं; T G₂-5 द्विप' (for क्षुद्धि').

48 Ś₂ missing (cf. v. l. 19). —^a) K₅ T G₂. 5
तदा; G₄ तदो (for ततो). K₁. 2. 5 Dn₁ D₅. 6 दुर्यो-
धनं; G₁ M₁. 2 दुर्योधनः (for दौर्योधनं). M₁. 2 राजा
(for सैन्यं). —^b) M₁. 2 युतः (for युतम्). —^c)
K₁ मतेर्जुने; K₅ B Dc₁ ऋतेर्जुनं (for गतेऽर्जुने). K₃
D₄ 7. 8 क्रुद्धे (for क्रुद्धं). — For 48^{ed}, S subst.:

130* ग्रहणे धर्मराजस्य कृतोत्साहं महामृधे ।

[M₃ ग्रहेण (for ग्रहणे). G₁ M₁. 2 अमन्यत (for महा-
मृधे).]

49 Ś₂ missing (cf. v. l. 19). —^a) K₅ B₁ D₂.
3. 5. 8 T G₁. 2. 4. 5 M ततोऽन्योन्यं तु. Ś₁ K₂. 3 B₁. 5
G₂ ते सैन्ये; K₁ ते सर्वे; D₂ तस्यैव (for ते सेने).
G₃ ततोऽन्योन्यं कृते सैन्ये. —^b) S (except G₂) अंजसा
(for अजसा). — After 49^{ed}, S ins.:

131* वेगेन राज्ञानापर्यं हर्षयुक्ते महासने ।

[G₃ हर्षयुक्तो; G₅ वेगयुक्ते (for हर्ष').]

C. 7. 721
B. 7. 17. 49
K. 7. 17. 50

ततोऽन्योन्येन ते सेने समाजगमुरोजसा ।

गङ्गासरयवोर्वेगेन प्रावृषीवोल्बणोदके ॥ ४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

१७

संजय उवाच ।

ततः संशप्तका राजन्समे देशे व्यवस्थिताः ।

व्यूहानीकं रथैरेव चन्द्रार्धाख्यं सुदान्विताः ॥ १

ते किरीटिनमायान्तं दृष्ट्वा हर्षेण मारिष ।

उदक्रोशन्नरव्याघ्राः शब्देन महता तदा ॥ २

स शब्दः प्रदिशः सर्वा दिशः खं च समावृणोत् ।

आवृतत्वाच्च लोकस्य नासीत्तत्र प्रतिस्वनः ॥ ३

अतीव संप्रहृष्टान्तानुपलभ्य धनंजयः ।

किंचिदभ्युत्सयान्कृष्णमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ४

पश्यैतान्देवकीमातर्मुमुर्षुर्नघ संयुगे ।

भ्रातृस्त्रैगर्तकानेवं रोदितव्ये प्रहर्षितान् ॥ ५

अथ वा हर्षकालोऽयं त्रैगर्तानामसंशयम् ।

— ^a) K₂. 4. 5 B₁-5 D₁-3 G₁. 5 M -सरयवौ; D₆ (marg.) -सरयवौ; G₅ -सरयवोर् (hypermetric) (for -सरयवोर्). — ^a) D₁. 7 प्रावृषीवाल्बणोदके.

Colophon. Ś₂ missing. — Sub-paroan: G₅ संशप्तकवध. — Day of Droṇa's Generalship: K₁ 3 D₁ द्वितीययुद्धदिवसे; K₂ द्वितीयदिवसे; G₁ M₁ 2 द्वितीये-हनि. — Adhy. name: K₅ D₁ त्रैगर्तप्रतिज्ञाया (D₁ 'वा') अर्जुननिर्वा (D₁ 'प्रया') जं; D₂ 5 त्रिगर्तप्रतिज्ञा (D₂ 'ज्ञाया') अर्जुननिर्वाणं; D₆ संसप्तयुद्धे; G₁ M₁ 2 संशप्तकप्रतिज्ञा; G₅ धनंजययानं. — Adhy. no. (figures, words or both): K₂. 5 B₁ D₁ D₁. 2. 8 T G₁. 3-5 M 16 (as in text); G₅ 17. — Śloka no.: D₁ 48; D₁ 49.

17

1 Ś₂ is missing up to प्रदिशः (in 3^a) (cf. v. 1 7. 16. 19). — ^a) K₁. 4. 5 B₁ 2 D₁ D₁-1. 5 7 संशप्तका; D₆ संसप्तकान् (for संशप्तका). — ^b) D₁ D₂ 5 समा (D₁ 'म'दाय (for समे देशे). — ^c) D₂ व्यूहौ-निकं (sic); D₅ व्यूहलीकं; S व्यूहा G₅ 'हा'नीकै (for व्यूहानीकं). K₄. 5 D₁ D₅. 5 रणायैव; D₁ (before corr.) रथैरेव (for रथैरेव). K₁-3 D₁ व्यूहा (D₁ 'ह')-नीकं रण (K₂ 'था')यैव; D₄ 5-8 व्यूहं कृत्वा (D₆ व्यूहानीत्वा) रणे चैव. — ^a) Ś₁ चक्रुराख्याः; K₁. 4 चक्रुराख्याः (K₂ 'ख्याः'); K₂ चक्रुर्वयः; K₃ चक्रुर्वयः; K₅ D₁ D₂. 2. 5 चंद्राकारः; D₁ चंद्रार्कभं; D₁ चक्रु-र्वाख्या; D₄ चंद्राद्धरिः; D₇ चंद्राद्धरिखं (hypermetric);

S चंद्रार्का (T₁ G₂ 'र्या')रुयैर् (for चन्द्रार्काख्यं). Ś₁ K₁. 2. 5 B₁ D (except D₁) T G₂-5 सुदा युताः (for सुदान्विताः).

2 Ś₂ missing (cf. v. 1. 1). — ^b) D₆ हर्षात्तु (for हर्षेण). D₁ 5 माधवं (for मारिष). — After 2^{ab}, S ins.:

132* अतीव संप्रहृष्टास्ते ह्युपलभ्य धनंजयम् ।

[G₄. 5 [S]पि (for हि).]

— ^a) S शब्दे (G₂ नादे)नापूरयन्दिशः.

3 Ś₂ is missing up to प्रदिशः (cf. v. 1. 1). — ^a) K₁ शब्दाः; D₁ 5 T G₂-5 दिशः (for शब्दः). B₆ प्राज्ञशः (for प्रदिशः). — ^b) S नभ (G₁ M दिश)श्रैव (for दिशः खं च). B₆ तदावृणोत् (for समा). — ^c) D₇ आवृतत्वाच्. — ^a) S महानासीत् (for नासीत्तत्र). K₅ प्रतिनिःस्वनः (hypermetric).

4 ^a) N (except Ś K₁ D₅. 1) सोतीव (for अतीव). K₁ सं*हृष्टास् (for संप्रहृ*). — ^b) D₂. 4 उपालभ्य; S ज्ञात्वा तत्र (for उपलभ्य). — ^c) M₅-8 अप्युत्सयन् (for अभ्यु*).

5 Before 5, S (except G₁ M₁. 2) ins. अर्जुनः. — ^a) D₁ D₅ पश्यताः; D₆ S पश्येमान् (D₅ G₅ 'मां'; G₂ 'तान्') (for पश्यैतान्). D₄. 7. 8 S देवकीपुत्र (for 'मातर'). — ^b) D₄. 1 मुमुर्षुम्. D₁ 1 चैव (for अद्य). — After 5^{ab}, G₂ ins. 133*. — ^c) D₁ D₄. 6. 8 त्रिगर्तकान् (for त्रैग*). K₁. 5 D₁ D₁ D₅. 4. 6. 8 एव; D₇ एव च (hypermetric); S एतान् (for एवं). D₅

कुनरैर्दुरवापान्हि लोकान्प्राप्स्यन्त्यनुत्तमान् ॥ ६
 एवमुक्त्वा महाबाहुर्हृषीकेशं ततोऽर्जुनः ।
 आससाद रणे व्यूढां त्रैगर्तानामनीकिनीम् ॥ ७
 स देवदत्तमादाय शङ्खं हेमपरिष्कृतम् ।
 दध्मौ वेगेन महता फल्गुनः पूरयन्दिशः ॥ ८
 तेन शब्देन विव्रस्ता संशप्तकरूथिनी ।

आर्द्धसिगतानेवं च. — ^a ऽ रोहितव्ये (for रोदि). S
 प्रहृष्य (Ms 'ष्ट')तः (for प्रहर्षितान्).

6 ^b B (except B₂) D₈ त्रिगर्तानाम् (for त्रैग*).
 Ś₁ K_{1.4} B₁ D₁ M₈ असंशयः; K₈ Dn₁ D₈ T G न
 संशयः; D_{4.7.8} अजायत (for असंशयम्). — ^c K₁
 D₁ शकुनैः; T G₄ ५ ये नरैः (for कुनरैः). Dn₂ D₈
 कुपुरुषैर्दुरवापान्हि; D₂ कुनरैर्दुरवापान्हि; D₅ कुनरैर्दुरवापां
 हि; D₈ पुनरन्यैर्दुरवापान्हि. — ^d K₁ D₈ प्राप्सति. S
 संयुगे (for [अ]नुत्तमान्). — T G_{1.8-5} M ins. after
 6 : G₂ after 5^{ab} :

133* मया हता हि संप्राप्ते लोकान्प्राप्स्यन्ति पुष्कलान् ।

[T स या (for मया). G₄ हता; G₈ हतान् (for
 हता). G₂ प्राप्सति. G₂ संयुगे (for पुष्कलान्).]

7 Before 7, T G₂ ins संजयः. — ^a D₁ D₂ 4.
 6-8 महाबाहुः; D₈ बाहो; T G₈ ततः पार्थो; G₁ 2.
 4. 5 M हृषीकेशं (for महाबाहुः). — ^b G₁ 2. 4 5 M
 महाबाहुस् (for हृषीकेशं). K₁ धनंजयः (for ततोऽर्जुनः).
 T G₈ वासुदेवं महाबलः. — ^c S ततो (for रणे). Ś
 K_{2.4} D₁ वीरस्; K₁ वीरास्; Dn₂ D_{5.6} व्यूढं; D₈
 व्यूढांस् (for व्यूढां). — ^d Ś₂ K_{8.5} B D₁ Dn D₂.
 5. 6 G₂ त्रिगर्तानाम् (for त्रैग*). Ś₁ K_{1.2} पताकिनीं;
 Dn₁ वरूथिनीं (for अनीकिनीम्).

8 ^a D₁ Dn₁ आज्ञाय (for आदाय). — ^b K₁.
 4. 5 D (except D_{5.6}) परिष्कृतं (for 'ष्कृतम्'). — ^c
 Dr om. दध्मौ. B₂ (marg.; orig. as in text) घोषेण
 (for वेगेन). — Ś K₁₋₈ om. (hapl.) 8^d-9^a. — ^d
 K₄ B_{1.5} D₁ G_{1.2} M घोषेण; B₂₋₄ D₁ Dn D₂₋₈
 फाल्गुनः; T G₄ घोरेण (for फल्गुनः). D₁ दिशं (for
 दिशः). G₈ घोरेणापूरयन्दिशं.

9 Ś K₁₋₈ om. 9^a (cf. v. l. 8). — ^a K₈ B₂.
 2. 5 D (except Dn₂ D_{1.8}) महता; G₄ विव्रस्तं (for
 विव्रस्ता). — ^b K₄ B₁₋₃ D (except D₁) संसप्तकः;
 K₈ समसप्तक- (hypermetric) (for संशप्तक). — ^c

निश्चेष्टावस्थिता संख्ये अश्मसारमयी यथा ॥ ९
 बाहास्तेषां विवृत्ताक्षाः स्तब्धकर्णशिरोधराः ।
 विष्टब्धचरणा मूत्रं रुधिरं च प्रसुप्तुवुः ॥ १०
 उपलभ्य च ते संज्ञामवस्थाप्य च वाहिनीम् ।
 युगपत्पाण्डुपुत्राय चिक्षिपुः कङ्कपत्रिणः ॥ ११
 तान्यर्जुनः सहस्राणि दश पञ्चैव चाशुगैः ।

C. 7. 733
 B. 7. 18. 12
 K. 7. 18. 14

B₂ विचेष्टा; D₈ निचेष्टा. Dn₁ D₄ 8 [अ]विष्टिता; Dr
 G₁ M [अ]विष्टिता (Ms 'तं'); T G₂₋₄ [अ]विस्मिता;
 G₈ [अ]निश्चिता (for [अ]वस्थिता). G_{1.5} M संखे.
 Ś₁ K_{1.2} निश्चेष्टका स्थिता संख्ये. — ^a Ś K (except
 K₂) B D₁ Dn D_{1.2} 5-8 G₂ ह्यश्मः (for अश्मः).
 M₈ तथा (for यथा). D₄ ह्यश्मसारमयाप्यथ. — After
 9, S ins :

134* सा सेना भरतश्रेष्ठ निश्चेष्टा शुशुमे तदा ।
 चित्रपट्टे यथा न्यस्ता कुशलैः शिल्पिभिर्नरैः ।
 स्वनेन तेन सैन्यानां दिवसावृण्वता तदा ।
 सन्वना पृथिवी सर्वा तथैव च महोदधिः ।
 व्यूढानीकैस्तु तैः सर्वैः पृथिव्यां समारण्वे । [5]
 स्वनेन सर्वसैन्यानां कर्णास्तु बधिरीकृताः ।

[(L. 2) G₈ चित्रे पटे यदा न्यस्ताः (for the prior
 half). — (L. 3) G₈ सैन्यानि (for सैन्यानां). M₂ आवृ-
 ण्वने; M₈ ण्वता (for ण्वता). — G₁ M₁₋₄ om. line
 4. T G₂₋₈ om. line 5. — (L. 6) G₁ स्वनेस्तु (for
 स्वनेन). M₃₋₈ भूतानां (for सैन्यानां).]

10 ^a D₈ निवृत्ताक्षाः (for विवृ*). — ^b Ś K
 (except K₈) Dn₂ D_{1.2} 5 G₈ M_{1.2} त्रस्तकर्णः; B₂
 (marg. as in text) श्रस्तकर्णः; Dn₁ ध्वस्तकर्णः; G₁
 त्रस्तः; M₂₋₈ ततस्तब्ध- (for तब्धकर्ण-). — ^c D₁
 विष्टब्धः; D₂ 5 विष्टब्ध- (for विष्टब्ध-). Ś₁ चरणौ.
 K₁ पूर्व (for मूत्रं). D_{4.7.8} विशुश्रुवु (D₂ विष्*वु)
 रणे मूत्रं. — ^d Ś₂ G₁ M पुरीषं (for रुधिरं). Ś₂
 विसप्तुवुः; K₁ प्रसप्तुवुः; K_{4.5} Dn₂ D₈ प्रसुप्तुवुः;
 Dn₁ D_{2.4.6-8} प्रशुश्रुवुः; D₁ प्रसप्तुवुः (for प्रसु*).
 — After 10, S ins. :

135* ततो व्युपारमच्छब्दः प्रहृष्टास्ते ततोऽभवन् ।

[T G_{2.4} ततोऽयुपारमदः; G₈ व्युपाहरत् (for व्युपारमत्).
 G₂ ततोभवत्.]

11 ^a D₈ उपलभ्य (for उप*). B_{1.4} D_{1.4} T
 G₂₋₈ ततः; G₁ M तु ते (for च ते). — ^b S पर्व-

G. 7. 733
B. 7. 18. 12
K. 7. 18. 14

अनागतान्येव शरैश्चिच्छेदाशुपराक्रमः ॥ १२
ततोऽर्जुनं शितैर्बाणैर्दशभिर्दशभिः पुनः ।
प्रत्यविध्यस्ततः पार्थस्तानविष्यत्रिमिस्त्रिभिः ॥ १३
एकैकस्तु ततः पार्थ राजन्विष्याध पञ्चभिः ।
स च तान्प्रतिविष्याध द्वाभ्यां द्वाभ्यां पराक्रमी ॥ १४
भूय एव तु संरन्धास्तेऽर्जुनं सहकेशवम् ।
आपूरयन्शरैस्तीक्ष्णैस्तटाकमिव वृष्टिभिः ॥ १५
ततः शरसहस्राणि प्रापन्नर्जुनं प्रति ।

अमराणामिव द्राताः फुल्लदुमगणे वने ॥ १६
ततः सुबाहुस्त्रिशङ्गिरद्विसारमयैर्दैतैः ।
अविध्यदिषुभिर्गाढं किरीटे सव्यसाचिनम् ॥ १७
तैः किरीटी किरीटस्थैर्हमपुङ्खैरजिह्वैः ।
शातकुम्भमयापीडो बभौ यूप इवोच्छ्रितः ॥ १८
हस्तावापं सुबाहोस्तु भल्लेन युधि पाण्डवः ।
चिच्छेद तं चैव पुनः शरवर्षैरवाकिरत् ॥ १९
ततः सुशर्मा दशभिः सुरथश्च किरीटिनम् ।

वस्थाय (for अवस्थाय च). — ^a) Ds पांडुपुत्रस्य (for 'पुत्राय'). — ^d) K1 पत्रिभिः (for पत्रिणः).

12 ^a) Ds. 7. 8 G1 M तानर्जुनः; T G2-s ततोर्जुनः (for तान्यर्जुनः). — ^b) K4 Dc1 D1 पंचभिश्च; Dn1 पंचैव; M2.4 पंच च; M5 पंचापि (for पञ्चैव). S चाशुगान् (for चाशुगैः). — ^c) S अनागतानेव (for 'तान्येव'). S1 शिरश्च; K1 शतैश्च; Dn1 तदा (for शरैश्च). — ^d) B2 छिन्वा च (for चिच्छेद). S K (except Ks) Dc1 D2-s पराक्रमी; Ds 'क्रमैः'; Cd पराक्रमः (as in text).

13 ^a) B2 ते चार्जुनं; T G2.4 ततोर्जुनः (for ततोऽर्जुनं). K4 Ds. 7. 8 शितैर्बाणैश्च; Ks Ds शतैर्बाणैश्च; T G2-s शरवर्षैश्च (for शितैर्बाणैश्च). B2 (marg.) Dc1 तेर्जुनं निशितैर्बाणैश्च. — ^b) B4 om. दशभिः. — ^c) Ks D2 तदाविध्यस्त; Dn1 अत्य; D1 प्राविध्यस्त; Ds तदाविध्यस्त; T G2.4 प्रत्यविध्यस्त; G2 प्रत्यविध्य (for 'विध्यस्त'). Ks Ds तदा (for ततः). — G2 om. 13^d. — ^d) Ds M2 आविध्यत् (for अवि').

14 ^a) Ds च (for तु). S K1-s तदा (for ततः). M1.2 पार्थः (for पार्थ). — ^b) S (except G4) पुनर् (for राजन्). — S K1-s om. 14^b-15^b. — ^c) T G2-s अपि (for प्रति).

15 S K1-s om. 15^{ab} (cf. v. 1. 14). — ^a) Dn1 हि; Ds सु. (for तु). K4 B1 Dn2 D1.8 Ms-s संकु-
दाश्च; Dc1 संरन्धाश्च (for 'वधाश्च'). — ^b) Dn1 अर्जुनं;
D1 स्वर्जुनं (for तेऽर्जुनं). D4.7 केशव (for केशवम्).
— ^c) S K1.3 Dn2 Ds आपूरयन्; D4.7.8 आपूर' (for
आपूर'). Dn2 Ds G1 M तूर्ण (for तीक्ष्णैश्च). — ^d)
S2 G2.4 तडाकम्; K1.4.5 B Dn D1.3.5 G2 तडागम्;
D4.7.8 मेनाकम्; G1 M2 तदाकैर (for 'कम्').

16 ^a) T Gs शर- (for शर-). — ^b) S1 प्रपतन्;

Ds प्रपतन्; D1 प्रातपन् (for प्रापतन्). B2.5 Dc1
संप्राप्तान्यर्जुनं प्रति; S प्रपतन्. — ^c) K1 द्रातैः; D4
द्राताश्च; Cd द्राताः (as in text). — ^d) D2 T2 G2-s M4
कुल्लं; M1.2 फुल्लान्. S K1-s दुमवने; K4 D1 पद्म-
गणे; B2.5 Dc1 D2 दुमगणं; D4.7 शते; D8 शतैश्च;
S गणान् (for 'गणे'). Ks वने गणे; D1 गणे वृते;
D8 वनांतरे (for गणे वने). K4 वृते (for वने).

17 ^a) S2 स्व- (for सु). T G2-s तु शरैश्च; G1
M दशभिश्च (for त्रिशङ्गिश्च). — ^b) S2 वज्र-; K1 रौद्र-
(for अद्रि-). — ^c) Dc1 प्राविध्यत् (for अवि'). Ds
7.8 पत्रिभिश्च (for इषुभिश्च). S अविध्यदशभिर्बाणैः
(G1 M 'मिश्रान्यैः'). — ^d) S2 Ds किरीटं (for किरीटे).
S2 Ds S सव्यसाचिनः.

18 ^a) Gs ततः (hypermetric) (for तैः). S वि-
षक्तः; S1 (before corr.) K2.8 विमुक्तः; K1 वि-
मुक्ताः; K4.5 Dn2 D1.3.5-8 विषक्तैः; Dn1 विष्यक्तैः
(for किरीटी). — ^b) S रुक्म- (for हेम-). — ^c)
S K2.3 Ds शातकौभ-; K1 शातकौभ-; Ds शातकुम्भ-;
D1 शतकौभ- (for शातकुम्भ). Dn2 शातकुम्भमिवा-
पीडो; Cd शातकुम्भमयापीते. — ^d) S1 K1.2.4 ईश;
Ks Bs Dn2 D1.5 सूर्य-; Gs धूप (for यूप). S
K1.3 इवोच्छ्रितैः; K4 Dn1 D1.4 इवोत्थितः (D1 'तैः')
(for 'च्छ्रितः').

19 ^a) Dn1 Ds. 5. 6. 8 हस्तावापं. Dn1 Ds. 5. 7. 8 च
(for तु). — ^b) Dn1 तु स (for युधि). S स तु
भल्लेन पाण्डवः. — ^c) K4 Dn2 विच्छेद (for चिच्छेद).
— ^d) K4.5 Dn1 इवाकिरन् (K4 'त्'); D4.6 G2 अवा-
किरन् (for 'किरत्').

20 ^a) Dn1 D2 G1 M2.4 सुरथस्तु; D4.7 सरथश्च
(for सुरथश्च). G2 किरीटिनः (for 'टिनम्'). — ^c)
S K1-s Ds सुशर्मा; K4.5 D1 सुवर्मा; Dn2 Ds. 4.

सुधर्मा सुधनुश्चैव सुबाहुश्च समर्पयन् ॥ २०
तांस्तु सर्वान्पृथग्बाणैर्वानरप्रवरध्वजः ।
प्रत्यविष्यद्धनांश्चैषां भलैश्चिच्छेद काञ्चनान् ॥ २१
सुधन्वनो धनुश्छित्त्वा हयान्वै न्यवधीच्छरैः ।
अथास्य सशिरस्त्राणं शिरः कायादपाहरत् ॥ २२
तस्मिंस्तु पतिते वीरे त्रस्तास्तस्य पदानुगाः ।
व्यद्रवन्त भयाङ्गीता येन दौर्योधनं बलम् ॥ २३
ततो जघान संकुद्धो वासविस्तां महाचमूम् ।

शरजालैरविच्छिन्नैस्तमः सूर्य इवांशुभिः ॥ २४
ततो भग्ने बले तस्मिन्निप्रयाते समन्ततः ।
सव्यसाचिनि संकुद्धे त्रैगर्तान्भयमाविशत् ॥ २५
ते वध्यमानाः पार्थेन शरैः संततपर्वभिः ।
अमुह्यंस्तत्र तत्रैव त्रस्ता मृगगणा इव ॥ २६
ततस्त्रिगर्तराद् कुद्रस्तानुवाच महारथान् ।
अलं द्रुतेन वः शूरा न भयं कर्तुमर्हथ ॥ २७
अस्त्वा तु शपथान्धोरान्सर्वसैन्यस्य पश्यतः ।

C. 7. 749
B. 7. 18. 23
K. 7. 18. 31

s-s S (except M2.4) सुधन्वा (for सुधर्मा). Ds सुधनश्चैव; T G M1.2 च सुबाहुश्च; Ms सुबाहुश्चैव (for सुधनुश्चैव). —^a) G1 M1.2.5 सुबाणश्च (for सुबाहुश्च). Ś1 K1.2 समा (K2 'म') दंयन्; Śs Ks Dc1 Ds.5 समर्प (Śs Ks 'र्प') यत्; Ks B Dn2 D1.2 Ms.4 समापयत् (B2-s 'यन्'); Dn1 तमर्पयत्; Ds.7.8 समाहितः; Ds समर्पयन् (for 'पयन्').

21 ^a) Ks Bs T G1.2.4 M1.5 च; Ds तान् (for तु). Ds पृथक्चासौ (for पृथग्बाणैर्). —^b) K1 Dn2 Ds.5 वारयन् (for वानर). Ds.5 -ल्लगध्वजः. —^c) K1 प्रत्यविष्यद्; Ds Gs 'विष्य' (for 'विष्यद्'), Gs ध्वजं. T G2.5 तेषां (for चैषां). —^d) K1 कांचनान्; Dc1 सायकान्; Dc1 (before corr.) कामुकान्; S वीर्यवान् (for काञ्चनान्).

22 Ds om. 22. —^a) K1 सुधन्विनो. Gs वत-
छित्त्वा (for धनुश्छित्त्वा). —^b) Ks न्यवधत्; Ds.7.8 व्यधमत्; Ds विधमत् (for न्यवधीत्). Ks हयांश्च
न्यवधच्छरैः; B Dc1 हयांश्चास्यावधीच्छरैः; Dn1 हयांश्चैवा-
वधीच्छरैः; Dn2 Ds हयांस्तानवधीच्छरैः; S हयांश्च ज-
नान् (Gs.5 'च्छ') रैः. —^c) Ks अथास्य शिरस्त्राणं.
—^d) Ds.4.5.7 अपातयत् (for 'हरत्'). — After 22,
S ins.:

136* जहार पार्थः सैन्येषु सहस्रे द्वे च योधिनाम् ।

[G1 M जघान (for जहार). Gs पर- (for पार्थः).
Gs देहिनां (for योधिनाम्).]

23 ^a) B1.4.5 Dn2 D3 S नि- (for तु). —^b)
Dn1 ध्वस्तास् (for त्रस्तास्). Ks तत्र; Ds तस्थुः; T
G2.4 सर्व- (for तस्य). — After 23^a, S Cv ins.:

137* भूयिष्ठं प्रतिरुद्धास्ते हतैर्योधैर्वास्त्रिनः ।

[Cv ये (for ते). Gs हतयोधो (sic); Cv हतैर्योधा

(for हतैर्योधैर्). G1 M1-4 सहस्रशः (for वदस्त्रिनः). Ms
हतैर्योः *स *स्रशः (for the post. half).]

—^a) Ks Dn2 D2.2.5 प्राद्वन्तः; Dn1 प्रद्वन्त (for
व्यद्रवन्त). Bs.5 Dc1 रणाद् (for भयाद्). K1
भीताद् (for भीता). S विद्रुद्रुस्तदा योधा (G1 M भीता;
Gs योधा). —^d) Ks B4.5 Dc1 (by corr.) T G1.
s : Ms-5 यत्र; Gs तेन (for येन).

24 ^a) Dc1 जवेन (for जघान). Śs संरब्धो; Dn1
कौलेयः (for संकुद्धो). —^b) Dn1 संकुद्धस् (for वाप-
विस्). —^c) Ks अवल्लभैस्; Ds अवच्छिन्नैस् (for
अवि').

25 ^a) S वाणैर् (for भग्ने). —^b) B Dc1 D1 G1
M विप्रलीने; T G2-s प्रविलीने (for विप्रयाते). —^d)
Gs त्रिगर्तान् (for त्रैग'). S मृत्पुर् (for भयम्).

26 ^a) Ds om. ते. S हन्यमानाः (for वध्य').
—^c) B1.2.5 Dc1 व्यग्रमेस्; Dn2 Ds व्यमुह्यंस्;
Ds मुह्यंतस्; Ds आमुह्यंस् (for अमुह्यंस्). S सुहृस्यं-
स्तस्त्रस्ताः (Gs 'स्तत्र तत्राः'). —^d) T G4 M सिहान्;
G1-2.5 सिंहं (for त्रस्ता). Dn2 Ds.4.5.8 योधिन्म-
(Dn2 'न्म') दवशा (Dn2 Ds 'सा' दिव; Ds योधिन्मदवशा
दिवः).

27 ^a) Dn1 D2.4.5.7.8 ततस्त्रिगर्तः संकुद्धस्; Ds
त्रिगर्तराजः संकुद्धस्. —^c) Ks द्रवेन; Ds.5 द्रवेण; T
द्रुतेन; Cd द्रुतेन (as in text). Ds शूरा वो (by
transp.). Cv as in text. —^d) Gs मा (for न).

28 ^a) Ks B2-s Dc1 Dn2 D1-2.7.8 G2 शपवाथ;
B1 कृत्वा च; Dn1 T G1.2-s M शस्त्वा च; Ds उत्त्वा
सुः; Ds दृष्ट्वा (for शस्त्वा तु). —^c) Ś1 K1 नत्वा;
Ks नुत्वा; Ds मत्वा (for गत्वा). Ś K1-3 Dn2 Ds.
7.8 दुर्योधनं (for दौर्यो'). Śs संरब्धो; K1-8 सैन्ये (for
सैन्ये). —^d) Bs नुः; Dn2 Ds.5 वा (for वै).

C. 7. 749
B. 7. 12. 22
K. 7. 18. 31

गत्वा दौर्घोषनं सैन्यं किं वै वक्ष्यथ मुख्यगाः ॥ २८
नावहास्याः कथं लोके कर्मणानेन संयुगे ।
भवेम सहिताः सर्वे निवर्तध्वं यथाबलम् ॥ २९
एवमुक्तास्तु ते राजचुदक्रोशन्मुहुर्मुहुः ।

शङ्कांश्च दधिमरे वीरा हर्षयन्तः परस्परम् ॥ ३०
ततस्ते संन्यवर्तन्त संशप्तकगणाः पुनः ।
नारायणाश्च गोपालाः कृत्वा मृत्युं निवर्तनम् ॥ ३१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

९८

संजय उवाच ।

दृष्ट्वा तु संनिवृत्तांस्तान्संशप्तकगणान्पुनः ।
वासुदेवं महात्मानमर्जुनः समभाषत ॥ १
चोदयाश्चान्दृष्ट्वा केश संशप्तकगणान्प्रति ।

नैते हासन्ति संग्रामं जीवन्त इति मे मतिः ॥ २
पश्य मेऽस्त्रबलं धोरं बाह्वोरिष्यसनस्य च ।
अद्यैतान्पातयिष्यामि क्रुद्धो रुद्रः पश्यन्निव ॥ ३
ततः कृष्णः स्मितं कृत्वा परिणन्द्य शिवेन तम् ।

§ K1-4 D1 नित्यशः; K5 B Dc1 Dn D2-8 मुख्यशः
(for मुख्यगाः).

29 °) S (except M1.2.4) नापहास्याः (for नाव).
— °) K5 तेन (for [ज]नेन). — °) Dn1 जवेन (for
भवेम). K5 भये समाहिताः सर्वे. — °) §1 निवर्तत;
§2 K1 D5 'तैतः'; K2.4.5 D2 'तैतः'; D4 'स्यमो';
D1.8 'तमो' (for 'तैतः'). K1 महाबलं; D5 M4.5
महाबलाः; T G2 M1-8 महारथाः (for यथाबलम्).

30 °) K5 D5.8 S ततो (for तु ते). — °) T
G2.4 विक्रोशतो; G1.5 M उत्क्रोशतो (G5 'ते') (for
उदक्रोशन्). G2 उत्क्रोशन्तस्तत्त्व. — °) Dc1 D5.8
दधिमरे (for दधिमरे). S शंखान्प्रदध्मुखे वीरा. — °) §
K1-8 पुनः पुनः (for परस्परम्).

31 °) K5 B1.2 D संशप्तक (for संशप्तक). — After
31^{ab}, G4 reads 7. 18. 1^{cd}. — °) K5 D1 नारायणाश्च
(for 'यणाश्च'). Ca. d cite नारायणाश्च (as in text).
K5 B Dc1 Dn2 D2.8.5 G5 गोपाला. G2 नादयाना
दिशः सर्वा; Cv as in text. — °) §2 K5 D1 G2
कृत्वा मृत्युः; B Dc1 Dn2 D2.8 Cv मृत्युं कृत्वा (by
transp.). K1 निवर्तनं; Cv निवर्तनम् (as in text).

Colophon. — Sub-parvan: K5 संशप्तकवध. — Day
of Droṇa's Generalship: §2 K1.2 द्वितीयदिवसे;
K5 D1 द्वितीययुद्धदिवसे. — Adhy. name: K5 सुधन्व-
वधः; B1.8 Dc1 D2.8 संशप्तकप्रविज्ञा; Dn1 संशप्तक-

भंगे निवर्तनसप्तकभंगे निवर्तनं; D2 संशप्तकयुद्धं; G1 M1.2
संशप्तकयुद्धं. — Adhy. no. (figures, words or both):
K2.8 B1.2 Dn1 D2.8 S (except G2) 17 (as in text);
D2 18. — Śloka no.: Dc1 Dn1 31.

18

1 °) T G2-5 च (for तु). D5 विनिवृत्तांस् (for
संनिवृत्). K5 Dn1 D5 संनिवृत्तांस्तु तान्दृष्ट्वा. — °) K4
D (except D1) संशप्तक (for संशप्तक). T G5 पुरः
(for पुनः). — G4 reads 1^{cd} after 7. 17. 31^{ab}.
— °) B2.4 S प्रत्यभाषत (for सम).

2 °) K5 Dc1 D4-8 नोदयाश्चान् (for चोदया).
— °) K1.4 D (except D1.6) संशप्तक (for संश).
— °) Dn1 D4.7.8 नैते यास्यन्ति संग्रामाञ्.

3 °) K5 D2.5 मे सुबलं; B5 शस्त्रबलं; Dc1 मेघ
बलं; S चास्त्र (G5 'स्त्र') बलं (for मेऽस्त्रबलं). S महो
(for चोरं). — °) Dn2 D3 G1.2 बाह्वोरिष्यसनस्य च;
D5 T G3.4 बाह्वोरिष्य. — °) D5 अद्यैतान् (for अद्यै-
तान्). K5 वारयिष्यामि; Dn2 D3 निहवि; D7.8
चातयि (for पातयि). Dn1 अथ हंसे गणानेतान्; D4
अद्यैव तान्पातयिष्यामि (hypermetric); T G M1.2
अथ ह्येको (G3 'तो') गणानेतान्; M3-5 अथ ह्येको रणे
हन्त्या. — °) T G1-2.5 M1.2 हन्त्या; G4 हन्याद्;
M3-5 एतान् (for क्रुद्धो).

प्रावेशयत दुर्धर्षो यत्र यत्रैच्छदजुनः ॥ ४
 बभ्राजे स रथोऽत्यर्थमुद्धमानो रणे तदा ।
 उद्धमानमिवाकाशे विमानं पाण्डुरैर्हयैः ॥ ५
 मण्डलानि ततश्चक्रे गतप्रत्यागतानि च ।
 यथा शक्ररथो राजन्युद्धे देवासुरे पुरा ॥ ६
 अथ नारायणाः क्रुद्धा विविधायुधपाणयः ।
 छादयन्तः शरत्रातैः परिवशुर्धनंजयम् ॥ ७
 अदृश्यं च मुहूर्तेन चक्रुस्ते भरतर्षभ ।
 कृष्णेन सहितं युद्धे कुन्तीपुत्रं धनंजयम् ॥ ८

4 ^a) B₁ क्रुद्धः (for कृष्णः). Dn₁ च तं (for सिन्धुं). D_{4.1} दृष्ट्वा (for कृत्वा). — ^b) K₃ s B₁ D₂. s. 8 प्रतिनंद्य; K₁ परिनिंद्य; B₁ D₁ 8 परिनंद्य; B₂ D₁ D₂ D₃ अभिनंद्य; B₃ s अतिनंद्य; D₄ परिवंद्य (for परिगन्ध्य). — For 4^a, S subst.

138* एवं युवागं भीमस्तुं केशवः शत्रुवाहिनीम् ।

— ^a) Ś K₁ 4 दुर्धर्षं (for दुर्धर्षो). — ^d) D₁ यत्रैव (for यत्रैच्छद).

5 ^a) B₃-s Dn₁ D₁. 8 बभ्राज; D₂ आजते; D₆ विभ्राज (for बभ्राजे). D₁ om स रथो. K₄ रथेत्यर्थम्; B₁ Dn₁ रथोलंतम्; D₈ रथो राजन् (for रथोऽत्यर्थम्). D₁ C₁ S स रथो आजतेत्यर्थम्. — ^b) Ś₁ Dn₁ D₈ मुद्धमानो; Ś₂ मुद्धमानैः; D_{4.1} उद्धमानैः; S (except M₁. 2. s) उद्धमानो (for उद्ध). T G₂-s महाहयैः; G₁ M हयोत्तमैः (for रणे तदा). — ^c) T G₂-s M₃ उद्धमानम्. — ^d) D₅ पाण्डुरं हयैः; S पाण्डु (G₁ s-s M₃. 4 'ड') रैर्हयैः (for पाण्डुरैर्हयैः).

6 ^a) D₁ D₆ तथा (for यथा). K₁ चक्ररथो (for शक्र). — ^d) D₄. 1. 8 क्रुद्धो (for युद्धे). Ś₂ तदा (for पुरा).

7 ^a) D₆ विद्धा (for क्रुद्धा). — ^c) In Ś₂, the portion from शरत्रातैः up to भार (in 7. 19. 5^b) is lost on a missing folio.

8 Ś₂ missing (cf. v. 1. 7). D₈ om. (hapl.) 8. — ^a) B₁ Dn₁ D₆ T G₅ अदृश्यं तं; G₃. 4 अदृश्यं (for अदृश्यं च). — ^b) D₄. 1. 8 तं (for ते). D₁ Dn₁ भरतर्षभं.

9 Ś₂ missing (cf. v. 1. 7). — ^a) Ś₁ K (except

क्रुद्धस्तु फल्गुनः संख्ये द्विगुणीकृतविक्रमः ।
 गाण्डीवमुपसंसृज्य तूर्णं जग्राह संयुगे ॥ ९
 वद्धा च भृकुटीं वक्त्रे क्रोधस्य प्रतिलक्षणम् ।
 देवदत्तं महाशङ्खं पूरयामास पाण्डवः ॥ १०
 अथास्त्रमरिसंघघ्नं त्वाष्ट्रमभ्यस्यदर्जुनः ।
 ततो रूपसहस्राणि प्रादुरासन्पृथक्पृथक् ॥ ११
 आत्मनः प्रतिरूपैस्तैर्नार्नारूपैर्विमोहिताः ।
 अन्योन्यमर्जुनं मत्वा स्वमात्मानं च जघ्निरे ॥ १२
 अयमर्जुनोऽयं गोविन्द इमौ यादवपाण्डवौ ।

C. 7. 755
B. 7. 19. 13
K. 7. 19. 13

K₅ संक्रुद्धः; D₂ अयुज्यत; D₈ क्रुद्धश्च (for क्रुद्धस्तु). K₃-s B D G₂ फल्गुनः. G₁. 4 s M₃-s संख्ये; M₁. 2 सखे (for संख्ये). — ^a) K₁ 2 D₈ उपसंसृज्य (D₈ 'त्य'); K₃ B D₁ धनुराकृष्य; Dn₂ D₈ धनुराकृष्य; S अनुसंसृज्य (for उप). — ^d) D₆ तूर्णं (for तूर्ण). Dn₂ D₈ संकुले (for संयुगे). S तूर्णी (G₁ 'णि; G₅ 'णी; M₁ 2 'णी) संस्पृश्य चाहवे.

10 Ś₂ missing (cf. v. 1. 7). Ś₁ K₂. 3 om. 10^a. — ^a) K₄ D₁ वभ्राज; K₅ D₆ वद्धाथ; D₈ वद्धा च; T G₂. 3 स वद्धा; G₄ स कृत्वा; G₅ वद्धा (for वद्धा च) B₁ D₁ 2 s. 1. 7. 8 G₅ भृकुटीं; B₃ Dn₂ भृकुटी- (for भृकुटीं). K₁ Dn₁ D_{4.1} चक्रे; B₅ युक्तः (for वक्त्रे). D₁ तथा च भृकुटीं चक्रे.

11 Ś₂ missing (cf. v. 1. 7). — ^a) S (except G₅) ततोस्त्रम् (for अथास्त्रम्). — ^b) Ś₁ K₁. 2. s D_{4.1} G₁ M₁ 2 अभ्यसद् (for 'स्यद्). — ^c) K₁-3 भूप (for रूप-).

12 Ś₂ missing (cf. v. 1. 7). — ^a) T G₂. 3. s अर्जुनः; G₁. 4 M अर्जुन- (for आत्मनः). K₅ D₂. 5 प्रतिरूपैस्तु; Dn₁ रूपश्च; D₄. 1. 3 'रूपस्यैर् (for 'रूपै-स्यैर्). — ^b) D₆ नानारूप- (for 'रूपैर्). — ^c) B (except B₂) D₁ अन्योन्येनार्जुनं. — ^d) Ś₁ K₁-3 नि-जघ्निरे; K₄ विजघ्निरे (for च जघ्निरे). K₅ Dn₁ D₂-8 स्वकीयाने (D₃ 'नि) व जघ्नि (D₅ 'न्नो) रे; S परस्परमथा-घ्नत (G₃ 'ता; G₅ M₃. 4 'तः).

13 Ś₂ missing (cf. v. 1. 7). D₆ om. 13. — ^a) Hypermetric. Dn₁ अर्जुन (for अर्जुनोऽयं). Dn₂ D₈ अर्जुनोयमयं कृष्ण. — ^b) K₃ Dn₂ D₈ M₁. 2 इमौ पाण्डवादवौ; D₃ स्वयं केशवपाण्डवौ; D₄. 1. 8 इमौ

C. 7. 765
B. 7. 19. 13
K. 7. 19. 13

इति बुवाणाः संमूढा जघुरन्योन्यमाहवे ॥ १३

मोहिताः परमास्त्रेण क्षयं जग्मुः परस्परम् ।

अशोभन्त रणे योधाः पुष्पिता इव किंशुकाः ॥ १४

ततः शरसहस्राणि तैर्विमुक्तानि भस्मसात् ।

कृत्वा तदस्त्रं तान्वीराननयद्यमसादनम् ॥ १५

अथ प्रहस्य बीभत्सुर्ललित्यान्मालवानपि ।

मात्रवपांडवौ. — ^a) Ś: K 2 s संपूर्णा; K 4 D 1 स्वात्मानं; D 4 ते मूढा (for संमूढा). — ^a) M 2. 4 जघ्नन् (for जघुरन्). S अंजसा (for आहवे). — After 13, S ins.:

139* अन्योन्यं समरे जघ्नन्तवका भरतर्षभ ।

[G 2 अन्योन्यमनसा (for अन्योन्यं समरे)]

14 Ś missing (cf. v. 1. 7). — ^b) S पांडवेन महात्मना. — After 14*, S ins.:

140* रुधिरोल्लिखिताग्रास्ते प्रेक्षमाणाः परस्परम् ।

[M 2 तु (for ते).]

— ^a) D 1 D 4. 1 s मूढाः; G 1 M योधाः (for योधा). —

— ^a) K 2 किंशुकाः पुष्पिता इव; D 1 किंशुका इव पुष्पिताः. — After 14, S ins.:

141* रुधिरोल्लिखितास्ते तु रुधिरं समुक्षिताः ।

चन्दनस्य रसेनेव व्यभ्राजन्त रणाजिरे ।

ततः प्रहस्य बीभत्सुर्व्याक्षिपद्वाण्डिवं मृशम् ।

न्यहनन्ताश्चरैस्तीक्ष्णैस्तमः सूर्य इवांशुभिः ।

हतावाशिष्टास्ते मूयः परित्यज्य धनंजयम् । [5]

साधवश्चरजं चकुरदश्यं शरवृष्टिभिः ।

[(L. 1) G 2 रुधिरोल्लिखितास्ते; M 4. 5 लीडिनस्ते तु (for the prior half). — (L. 2) S (except G 1 M 1. 2. 5) रसेनेव. G 1 M महारथाः (for रणाजिरे). — (L. 3) G 2. 4 प्रहस्य (for प्रहस्य). — After the prior half of line 3, G 1 M 1. 2. 5 read 16*, for the first time, repeating it in its proper place, while M 2. 4 read 16* after the prior half of line 3. G 1 2. 4 M व्याक्षिपन् (for 'क्षिपद्'). G 2. 4 धनुः (for मृशम्). — (L. 4) G 2 न्यहनन् (for न्यहनन्). G 1 M दीप्तैस् (for तीक्ष्णैस्). — (L. 6) G 2 साध (for साध-).]

15 Ś missing (cf. v. 1. 7). — ^b) D 8 om. तै. K 5 B 1 D 2 D 8 तैर्मुक्तानि च; S (except G 2) विप्रमुक्तानि (for तैर्विमुक्तानि). — ^a) T G M 1. 2 ततस्तु; M 2-5 विस्मयात् (for तदस्त्रं). — ^a) K 1-8 साधनं (for साधनम्).

माचेल्लक्ष्मिगताश्च यौधेयांश्चादयच्छरैः ॥ १६

ते वध्यमाना वीरेण क्षत्रियाः कालचोदिताः ।

व्यसृजञ्शरवर्षाणि पार्थे नानाविधानि च ॥ १७

ततो नैवार्जुनस्तत्र न रथो न च केशवः ।

प्रत्यदृश्यत धोरेण शरवर्षेण संबृतः ॥ १८

ततस्ते लब्धलक्ष्यत्वादन्योन्यमभिचुकुशुः ।

16 Ś missing (cf. v. 1. 7). — ^a) S (except G 2) ततः (for अथ). K 1 प्रहस्य; D 2 D 4 कुदस्तु (for प्रहस्य). — G 1 M 1. 2. 5 read 16* for the first time after the prior half of line 3 of 141*; while M 2. 4 read 16* after the prior half of the same line. — ^b) K 2. 3 B 2-4 कलिगान्; D 2 ललित्यान्; T G 1 (both times). 3-5 M 1. 2 (last two both times). 3. 4. 5 (both times) ललि (G 2 'लि') धान्; G 2 सिलिधान् (for ललित्यान्). Ś K 2 D 2 मानवानपि; B 2-4 D 1 मालवान्शकान्; G 1 (both times). 3. 4. 5 M 1. 2 (last two both times). 3. 4. 5 (both times) मालवानपि (for मालवानपि). — ^a) Ś साचेल्लक्षांसः; K 1-3 सचेल्लक्षांसः; B (except B 2) D 1 D 2. 5 साचेल्लक्षांसः; D 2 मालवांश्च; D 1. 2. 3. 4. 5 साचेल्लक्षांसः (D 1 'का'स्); D 2 मेकलांश्च; T G 2. 4. 5 सचिल्लक्षांसः (G 2 'लि') कांसः; G 1 M 1. 2 (all both times). 2. 4. 5 (both times) सचिल्लक्षांसः; G 2 सचिल्लक्षांसः (for साचेल्लक्षांसः). — ^a) K 2. 4 D 1 T G 2. 5 M 1. 2 योधेयांश्च; D 2 योधेयांश्च; D 1 योधेयांश्च (for योधेयांश्च). K 1 B 2 D 1 G 2 चादयच्छरैः (for चादयच्छरैः). D 1 D 2 योधेयान्छादयच्छरैः; D 2. 3. 5 यो (D 3 यौ) योधेयान्छादयच्छरैः; G 2 योधेयांश्चा**च्छरैः.

17 Ś missing (cf. v. 1. 7). G 2 reads 17 twice. — ^a) B (except B 1) D 1 D 1 S (G 2 both times) हन्यमाना (for वध्य). — ^b) B 1 कालचोदिताः; D 1 D 2. 4-8 'चोदिताः (for 'चोदिताः). — ^a) M 2. 5 असृजन् (for व्यसृजन्). B 4. 5 G 2 (both times) जालानि (for वर्षाणि). — ^a) Ś D 2 D 8 ह; K 4 D 1 वै (for च). D 2 पार्थे नानाविधे नृणां.

18 Ś missing (cf. v. 1. 7). — ^a) S न च (for नैव). K 1 तत (for तत्र). — ^b) B 1 नैव; T G 2-5 नापि (for न च). — ^a) B (except B 4) D 1 D 8 S प्रत्यदृश्यत (for 'दृश्यत). — ^a) B D 8 S संबृतः (for संबृतः).

19 Ś missing (cf. v. 1. 7). — ^a) K 2. 4. 5 B D

हतौ कृष्णाविति प्रीता वासांस्यादुधुवुस्तदा ॥ १९

मेरीमृदङ्गशङ्खाश्च दध्नुर्वीराः सहस्रशः ।

सिंहनादरवांश्चोग्रांश्चक्रिरे तत्र मारिष ॥ २०

ततः प्रसिष्विदे कृष्णः स्विन्नश्चार्जुनमब्रवीत् ।

कासि पार्थ न पश्ये त्वां कचिजीवसि शत्रुहन् ॥ २१

तस्य तं मानुषं भावं भावज्ञोऽऽज्ञाय पाण्डवः ।

वायव्यास्त्रेण तैरस्तां शरवृष्टिमपाहरत् ॥ २२

ततः संशस्रकत्रातान्साश्चद्विपरयाधुधान् ।

उवाह भगवान्वायुः शुष्कपर्णचयानिव ॥ २३

उद्धमानास्तु ते राजन्वह्मशोभन्त वायुना ।

प्रडीनाः पक्षिणः काले वृक्षेभ्य इव मारिष ॥ २४

तांस्तथा व्याकुलीकृत्य त्वरमाणो धनंजयः ।

जघान निशितैर्बाणैः सहस्राणि शतानि च ॥ २५

शिरांसि भल्लैरहरद्वाहूनापि च सायुधान् ।

हस्तिहस्तोपमांश्चोरूश्चरैरुर्व्यामपातयत् ॥ २६

पृष्ठच्छिन्नान्विचरणान्विमस्तिष्केक्षणाकुलीन् ।

८. 7. 779
३. 7. 19 27
K. 7. 19. 31

S -लक्षत्वाद् (for -लक्ष्यत्वाद्). —^a) Ks इति; Ds. 1. 1. 8 अति-; M1 अपि (for अग्नि-). — Dn1 reads 19th twice. —^a) Ds इमौ (for इति). S1 K (except Ks) B1 Dn1 (both times). n2 D1-5. 1. 8 प्रीत्या; B1 तदा (for प्रीता). —^a) S1 Ks वासाश्च. S1 [आ]दुधुवुस्त; K2 D2 [आ]दुधुवुस्त. S1 D1. 3 सह; Ks B1 Dc1 Dn1 (first time). n2 Ds. 4. 8 च ह (for तदा). K1. 8 Ds वासांस्या (K1 'साश्च; Ks 'सास्या)-दुधुवुस्त; सह; Ks Ds वासांश्चाधुधुवुस्त; सह (Ds 'वुश्च ह); Dn1 (second time) ननुवुस्ते सुदं ययुः; S शंखान्दध्मुश्च ते तदा.

20 S2 missing (cf. v. 1. 7). —^a) Dn2 S -शङ्खाश्च (T1 'वदं' (for -शङ्खाश्च). K1. 4 D1 मेरीमृ (K1 'मृदङ्गान्शंखाश्च; K2 मेरीमृदङ्गांश्च शंखान्; Ds. 1. 8 मेरीशंखमृदङ्गांश्च. —^b) S चक्रुर्वीराः प्रहृष्टवत्. —^a) Ks Dn2 Ds. 2. 5 8 [एव] (for [उ]ग्रंश्च). —^a) S प्रचक्रुस् (for चक्रिरे). Dn1 चोग्रांस्तत्र हि मारिष.

21 S2 missing (cf. v. 1. 7). —^a) S1 K1-8 B (except B4) Dc1 Dn D1. 2 T G1 2 M1. 2 प्रसिष्विदे; K4 Ds-5 1 8 Gs. 4 M3-5 प्रसिष्विदे; Ks प्रसिष्विदे; Ds प्रसिष्विदे; Gs प्रसिष्विदे (for प्रसिष्विदे). Cd cites सिष्विदे. —^b) Dn2 प्रसिष्विदे; Ds. 6 स सिष्विदे (for सिष्विदे). —^a) K1 पश्येतां; B1. 8 पश्येयं; S पश्यामि (for पश्ये त्वां). —^a) K1 कश्चिज्; Ds कचिज् (for कश्चिज्). D1. 1. 8 भारत (for शत्रुहन्).

22 S2 missing (cf. v. 1. 7). —^a) Dn1 Ds. 1 8 T G1. 2 M तन् (for तं). K1 B1 तस्य तद्भाषितं श्रुत्वा; B3. 2. 5 Dc1 तस्य तद्भाषितं श्रुत्वा; G4 तस्य तन्मानसगतं. —^b) G2 जीवज्ञो (for भावज्ञो). S1 K2-5 B1 Dn1 D1-8 आज्ञाय स (B1 अवज्ञाय; Dn1 आज्ञायाय; Ds आज्ञाय स; Ds. 1. 8 समाज्ञाय) धनंजयः; K1 B3-5 Dc1 त्वरमाणो धनंजयः; Gs भावज्ञाय पाण्डवः. —^a) D1

तरसा (for तैरस्तां). Cd cites अस्तां (as in text). G4 वायव्यास्ते तानस्त्रान् (submetric). —^a) T2 Gs. 5 शस्त्र- (for शर). K2 Ds उपाहरत्; Dn2 Ds उवाह तां; G1 M अपानुदत् (for 'हरत्).

23 S2 missing (cf. v. 1. 7). —^a) K1 B1 Dc1 Dn2 Ds. 2. 5 8 संस्रक्तः; Dn1 संस्रक्तः; Ds. 1 तं संस्रक्तः (for संस्रक्तः). K4 D1 गगान् (for वातान्). S संस्रक्तयन्त्राणां. —^b) K4 G1 M साध्वजः; B3-5 Dn1 D1 2 4 5 Gs 4 'दीप- (for 'द्विप-). Gs. 5 -रथायुधान्; Gs -नरायुधान् (for -रथायुधान्). —^a) Dn2 Ds -वनानिव; Ds. 1 G2 -चयानि च; Gs -चयानिह (for -चयानिव).

24 S2 missing (cf. v. 1. 7). —^a) K4 उद्धमा-मानस्, T G2-5 गृह्यमाणस्; M2-5 उद्धमानास् (for उद्ध-). Dn2 Ds 8 ततो (for तु ते). —^b) Dc1 Dn1 Ds बहु शोभन्त. —^a) K1 उड्डीनाः; K4 प्रोड्डीनाः; Ks Dn1 Ds. 2. 5 उड्डीनाः; B3. 4 Dc1 Ds 6-8 S प्रलीनाः; D1 प्रोड्डीनाः; Cv प्रड्डीनाः; Cs d प्रड्डीनाः (as in text)

25 S2 missing (cf. v. 1. 7). —^a) Ks Ds तदा; Dn2 Ds 8 ततो; Gs lacuna (for तथा).

26 S2 missing (cf. v. 1. 7). —^a) Dc1 Dn2 Ds G2 4 अहन्द्; Gs अहरद् (for अह-). —^a) Ds 8 चोरुज्; Ds चैव (for चोरुज्). —^a) B3 Dn2 Ds. 4. 1. 8 G1 M क्षुरैर; B4 बाणैर (for शरैर). Dn1 न्यपातयत् (for अपा-).

27 S2 missing (cf. v. 1. 7). —^a) K4 छिन्न-पृष्ठान् (for पृष्ठच्छिन्नान्). Ds आट्टच्छिन्नचरणान्. —^b) K2. 4. 5 Dn1 विमस्ति (K4. 5 'स्त) केशगांशुलीन्; B3. 2. 5 Dc1 Dn1 Ds बाहुपृष्ठे (Dn1 'पार्श्वे) क्षणाकुलान्; T Gs. 4

C. 7. 779
B. 7. 19. 27
K. 7. 19. 31

नानाङ्गावयवैर्हानांश्चकारारीन्धनंजयः ॥ २७
गन्धर्वनगराकारान्विधिवत्कल्पितात्रयान् ।
शरैर्विशकलीकुर्वन्श्चक्रे व्यश्चरथद्विपान् ॥ २८
मुण्डतालवनानीव तत्र तत्र चकाशिरै ।
छिन्नध्वजश्चक्रावाः केचित्केचित्कचित्कचित् ॥ २९
सोत्तरायुधिनी नागाः सपताकाङ्कुशायुधाः ।
पेतुः शक्राशनिहता द्रुमवन्त इवाचलाः ॥ ३०
चामरापीडकवचाः स्रस्तान्नयनासवः ।
सारोहास्तुरगाः पेतुः पार्थबाणहताः क्षितौ ॥ ३१

विमलान्त्रेक्षणगुली (Gs °की) न; Gs विमलक्षेणांगुलीन् (sic). — °) Ds वरागावयवैर्हानांश्च. — °) Ds [क्षा शु (for [क्ष]रीन्).

28 Śs missing (cf. v. l. 7). — °) Dn1 विविधान् (for विविधत्). Ds कृतितान्; D1 ललितान् (for कल्पितान्). Ks रवान्; Ms-s नवान् (for रथान्). — °) Gs चाक्ष (for व्यश्च). S (except G4. s) -ध्वजान् (for -द्विपान्). D4. 1. s चक्रे व्य (Ds °कैश्चै) श्वास्तवस्तवः.

29 Śs missing (cf. v. l. 7). — °) Ds मुण्डः; Ds मुण्ड- (for मुण्ड-). — °) Gs om. the second तत्र. Some MSS. चकाशिरै. — °) Ds -रथध्वज- (for -ध्वजश्च-). B1 D1 Gs छिन्ना रथध्वजवाताः. — °) Ś1 K1 s तत्र केचित्; Ks B D (except D4. 1. s) केचित्तत्र; T G2-s केचित्बाधाः (for केचित्केचिन्). G4 पृथक्पृथक् (for क्वचित्कचित्).

30 Śs missing (cf. v. l. 7). — °) B Dc1 सांतरायुधिनी; D1 सोनरायु; Gs सांतरासाधनः; Cd 'युधिनि' (for 'युधिनी'). G2 दंताः (for नागाः). Dn1 सोत्तरीयवतो नागाः; Ds सांतरा रथिनी नागाः. — °) B1 Dn2 Ds T G2-s सपताकाङ्कुशध्वजाः; D4. 1. s सपत्राः (Ds 'त्रा' साङ्कुशायुधाः. — °) Dn2 Ds शक्राशनिहताः पेतुर. — Ds om. (hapl.) 30^a-31^a. — °) Ds यद्द्रुमवन्त (hypermetric) (for द्रुमवन्त). G2 सद्रुमा इव पर्वताः.

31 Śs missing (cf. v. l. 7). Ds om 31^{abz} (cf. v. l. 30). — °) B (except B1) Dc1 D4. 1. s S चामरापी (Ds °पि) डकधरा; Ds °पिडकवचाः. — °) K1. s स्रस्तांत. K1-s D1 -नयनासवः (for -नयनासवः). Dc1 Ds स्रस्तान्नयनासवः; Ds संश्रान्तनयनासवः. — °) M1. s पार्थबाणाहताः क्षितौ.

विप्रविद्वासिनखराश्छिन्नवर्मर्द्धिशक्तयः ।
पत्तयश्छिन्नवर्माणः कृपणं शेरते हताः ॥ ३२
तैर्हतेर्हन्यमानैश्च पतद्भिः पतितैरपि ।
भ्रमद्भिर्निष्टनद्भिश्च घोरमायोधनं बभौ ॥ ३३
रजश्च महदुद्धतं शान्तं रुधिरवृष्टिभिः ।
मही चाप्यभवदुर्गा कबन्धशतसंकुला ॥ ३४
तद्वभौ रौद्रवीभत्सं बीभत्सोर्यानमाहवे ।
आक्रीड इव रुद्रस्य घ्नतः कालाख्ये पशून् ॥ ३५
ते वध्यमानाः पार्थेन व्याकुलाश्चरथद्विपाः ।

32 Śs missing (cf. v. l. 7). — °) K1 Ds विप्रविद्वासिनखराश्च; Dn1 विप्रविद्वा; Ds विप्रवद्वासिनवराश्च; Ds विप्रविद्वासिनशराश्च; S विप्रविद्वासिनाराचाश्च. — °) Dn2 Ds छिन्नचर्मपि; D4. 1. s Ms °चर्मैर्हि; Ds °चर्मैर्हि; T G4. s °वर्मैर्हि (for °वर्मैर्हि). — °) Ds पातयन्निध- (for पत्तयश्छिन्न-). Ś1 K1 Dn Ds -चर्मणः; B1. s (marg) Dc1 D1. s -मर्मणः (for -वर्मणः). — °) B Dc1 Ds 4. s s Ms कृपणाः (for कृपणं). Ś1 K1. s D1 शिशिरे; K4. s Ds 4. s. 1. s शिशिरे; Dn1 शंसिरे (for शेरते). Dn2 Ds कृपागैर्निशितैर्हताः; Gs शेरते बहवो हवाः. — After 32, Dn1 reads 35^{ed}.

33 Śs missing (cf. v. l. 7). — °) Ds तु (for च). — °) Ks Dn Ds s महद्भिः (for पतद्भिः). D4. s पातितैर् (for पतितैर्). — °) T G M1. s कृजद्भिर् (for भ्रमद्भिर्). Ś1 K1-s Dn1 निः (K1 Dn1 नि) स्वनद्भिश्च; Ks निष्पत; Dn2 Ds निष्पत; D1 निष्टने (for निष्टन). Ms-s विक्कजद्भिर्निष्टनद्भिर्. — °) B Dc1 कूर्म् (for घोरम्) Ds प्रति (for बभौ). S कूर्ं विशसनं बभौ. Cd cites आयोधनं (as in text).

34 Śs missing (cf. v. l. 7). — °) Dc1 T2 G4. s सुमहद्वत्तं; Ds T1 G2 सुमहद्वत्तं; G1 M महदुद्धतं; Gs सुसुद्धतं (for महदुद्धतं). — °) S लोहित- (for रुधिर-). — °) Dn1 रुद्रा; Ds उग्रा (for दुर्गा). — °) S कबन्धायुत (for कबन्धशत).

35 Śs missing (cf. v. l. 7). — °) B1 om. बीभत्सं. K1 Dn1 D4. 1. s रौद्रवीभत्सु. — °) Ś1 K1 s Dn Ds s या (Ds यां) तमाहवे (for यानं). Ds सांत-यार्तमहाहवे. Cd cite यानं (as in text). — Dn1 reads 35^{ed} after 32. — °) Ks B Dc1 D1 S आक्रीडम्; Cd आक्रीड (as in text); Ks एव (for इव);

तमेवामिमुखाः क्षीणाः शक्रस्यातिथितां गताः ॥ ३६
सा भूमिर्मरतश्चेष्ट निहतैस्त्वैर्महारथैः ।
आस्तीर्णा संबभौ सर्वा प्रेतीभूतैः समन्ततः ॥ ३७
एतस्मिन्नन्तरे चैव प्रमत्ते सव्यसाचिनि ।

व्यूढानीकस्ततो द्रोणो युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ३८
तं प्रत्यगृह्णस्त्वरिता व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।
उरं परीप्सन्तस्तदासीतुमुलं महत् ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

१९

संजय उवाच ।

परिणाम्य निशां तां तु भारद्वाजो महारथः ।
बहूक्त्वा च ततो राजन्नाजानं च सुयोधनम् ॥ १

विधाय योगं पार्थेन संशप्तक्रमणैः सह ।
निष्क्रान्ते च रणान्त्यार्थे संशप्तकवधं प्रति ॥ २
व्यूढानीकस्ततो द्रोणः पाण्डवानां महाचमूम् ।

C. 7. 794
B. 7. 10. 3
K. 7. 20. 3

36 Ś: missing (cf. v. l. 7). —^a) Dr T G₄ व्याकुलाश्च (for 'लाघ-'). —^c) Dn₂ D₂ छिन्नाः (for क्षीणाः). —^d) K₅ D₄ s [अ]तिथितां; D₁ तिथितां (for [अ]तिथितां). Dn₁ ययुः (for गताः).

37 Ś: missing (cf. v. l. 7). Ś: K₂-4 D₁ om. 37. —^a) Dn₂ D₂ s विवभौ; D₅ च यमौ (for संबभौ). —^d) K₁ प्रेतैर्; K₅ D₂ s s प्रेत- (for प्रेती-). S प्रेतैरिव सचेतनैः.

38 Ś: missing (cf. v. l. 7). —^a) Ś: K₂ s D₁ s कुदाः; K₁ s D₂ कुदाः (for चैव). —^b) D₅ प्रसक्ते; Cd प्रमत्ते (as in text). K₅ D₂ s प्रमुक्तं सव्यसाचिना. — After 38^{ab}, Dn₂ D₂ read 7. 19. 2^{cd} for the first time, repeating it in its proper place, while D₅ reads it here only. —^c) Ś: K₁ s व्यूढानीकैः; K₄ 'नीकैः; K₅ व्यूढानीकसः; D₅ व्यूढानीकैस् (for 'नीकस्'). —^d) T G₂-3 अपीडयन्; G₁ M अभिद्रवत् (for उपा').

39 Ś: missing (cf. v. l. 7). —^b) K₅ व्यूढानीकाः (for व्यूढा'). D₂ व्यूढानीकाप्रहारिणः; S व्यूढानीकेन पाण्डवाः. —^c) M₅ अभीप्सन्तस् (for परीप्सन्तस्). —^d) Dc₁ Dn₁ D₂ s s तुमुलं (for तुमुलं).

Colophon. Ś: missing. — Sub-parvan: K₅ D₂ s G₁ M₁ s संशप्तकवध. — Day of Droṇa's Generalship: K₁ s D₁ द्वितीयः; D₁ 'ये'युद्धदिवसे; K₂ द्वितीय-दिवसे; Dn₂ द्वितीयेद्विके; D₂ द्वितीयेद्वि. — Adhy. name: K₅ त्रैगर्तसैन्यवधः; Dn₁ D₂ s संशप्तकयुद्धं.

— Adhy no (figures, words or both): K₅ B₁ s Dn₁ D₂ s S 18 (as in text); D₂ 19. — Śloka no.: Dc₁ Dn 39.

19

1 Ś: missing up to भार (in b^a) (cf. v. l. 7. 18. 7). —^a) D₂ s G₅ M₃ परिणम्य (for 'णाम्य'). Dr तं (for तां). —^b) K₁ D₁ G₅ भारद्वाजो (for भार'). G₅ प्रतापवान् (for महारथः). —^c) K₄ s Dn₁ बहु क्त्वा. K₄ D₁ तु: K₅ D₂ s स (for च). Ś: K₁ s D₁ तथा (for ततो). K₂ B Dc₁ Dn₂ D₂ s उक्त्वा तुबहु राजेंद्र (B₁-s 'द्वं'); G₂-s M₂ s बहुचोरत्वा ततो (G₂ वचो; M₂ s तदा) राजन्. —^d) K₃ B Dc₁ Dn₂ D₂ s s वचनं वै (D₂ च); K₄ s राजंतं च (K₄ om. च); D₁ राजानं तं (for राजानं च).

2 Ś: missing (cf. v. l. 1). —^a) K₅ Dn₁ D₂ s s पार्थस्य (for पार्थेन). S विधाय गोप्तृन्यायस्य. —^b) K₁ s B₁ D (except D₁) संशप्तक- (for संशप्तक-). Ś: K₁ s नानाप्रति; D₅ नानैः पुनः (for नानैः सह). — Dn₂ D₂ read 2^{cd} for the first time after 7. 18. 38^{ab}, while D₅ reads it after 7. 18. 38^{ab} only. —^c) B Dc₁ D₁ तदा; Dn₁ रणे; D₄ s s रणं (for रणात्). T G₂ s प्राप्ते (for पार्थे). —^d) K₄ Dc₁ Dn₁ n₂ (both times) D₂ s (both times). s-s संशप्तक (for संशप्तक-). K₅ वधान्; Dc₁ D₂ s बलं; Dn₂ (first time) -रयं (for -वधं).

3 Ś: missing (cf. v. l. 1). —^b) T G₂ अनी-

C. 7. 794
B. 7. 20. 3
K. 7. 20. 3

अभ्ययाद्भरतश्रेष्ठ धर्मराजजिघृक्षया ॥ ३

व्यूहं कृत्वा सुपूर्णं तु भारद्वाजकृतं तदा ।

व्यूहेन मण्डलार्धेन प्रत्यव्यूहद्युधिष्ठिरः ॥ ४

मुखमासीत्सुपूर्णस्य भारद्वाजो महारथः ।

शिरो दुर्योधनो राजा सोदर्यैः सानुगैः सह ॥ ५

चक्षुषी कृतवर्मा च गौतमश्चास्यतां वरः ।

भूतवर्मा क्षेमशर्मा करकर्षश्च वीर्यवान् ॥ ६

कलिङ्गाः सिंहलाः प्राच्याः शूराभीरा दशेरकाः ।

शका यवनकाम्बोजास्तथा हंसपदाश्च ये ॥ ७

ग्रीवायां शूरसेनाश्च दरदा मद्रकेकयाः ।

गजाश्वरथपत्न्यौघास्तस्थुः शतसहस्रशः ॥ ८

भूरिश्रवाः शलः शल्यः सोमदत्तश्च बाह्लिकः ।

अक्षौहिण्या वृता वीरा दक्षिणं पक्षमाश्रिताः ॥ ९

विन्दानुविन्दावावन्त्यौ काम्बोजश्च सुदक्षिणः ।

वामं पक्षं समाश्रित्य द्रोणपुत्राग्रगाः स्थिताः ॥ १०

पृष्ठे कलिङ्गाः साम्बघ्ना मागधाः पौण्ड्रमद्रकाः ।

किनी (for महाचमूम्). — ^a) Dn₂ D₈ प्रत्ययाद् (for अभ्य). D₈ भरतश्रेष्ठ. — ^d) D₈ धर्मराजं (for धर्मराजः).

4 ^s missing (of v. l. 1). — ^a) K₈ B Dc₁ Dn₁ D₁ व्यूहं; T G₁₋₄ M व्यूहा; G₈ व्यूहान् (for व्यूहं). D₈ तु सोवर्ण; S सुपूर्णं (for सुपूर्णं तु). — ^b) B Dc₁ भारद्वाजेन तं तदा; D_{4.7} भारद्वाजन (D₄ 'त') तं तदा; S भारद्वाजस्य तां चमूम् (G₈ 'मूम्'). — ^c) S मण्डलार्धेन (T G₂ 'र्थेन'; G₈ 'ध' तु) तं व्यूहं (G₈ तद्) हं. — ^d) ^s Dn₂ D₃ प्रतिव्यूह; K_{1.2} D₈ प्रतिव्यूह (for प्रत्यव्यूहद्).

5 ^s missing up to भार (cf. v. l. 1). — ^a) D₈ सुखम् (for मुखम्). ^s K (except K₈) D₁ अस्य; B Dc₁ Dn₂ G_{1.2} M_{1.2} त्वासीत्; D_{4.7.8} आस्तां; T G₂₋₅ M₂₋₅ चासीत् (for आसीत्). — ^b) Dn₁ महायन्त्राः (for 'रथः'). — ^c) ^s B₃ 4 S (except G₂) सोदरैः; B₁ सौदर्यैः; Dc₁ Dn₂ D_{3.8} सौदर्यैः; D_{4.6.7} सौदर्यैः (for सोदर्यैः). M₅ सानुगैः (for 'गैः'). B Dc₁ S वृताः (for सह).

6 ^a) B₄ D_{1.2} कृतवर्मासीद्; D_{4.7.8} गौ (D₇ गो) - तमश्चास्य (for कृतवर्मा च). — ^b) K₄ D₁ [अ]च्येतां (for [आ]स्यतां). D₈ स्वयं; G₂ गतः (for वरः); B₃ गौतमश्चास्य भारत; D_{4.7.8} कृतवर्मास्त्रिविधः. — ^c) K₈ B Dc₁ भूतशर्मा; K₈ Dn₁ D_{8.9} कृतवर्मा; Dn₂ D₈ कृतशर्मा (for भूतवर्मा). K₄ क्षेमशर्मा; B_{1.2} 'कर्मा'; Dn₁ T G₂₋₅ 'धन्वा'; Dn₂ D₈ 'शर्मा च (hypermetric); D_{4.7} 'चर्मा'; D₈ M 'वर्मा'; G₁ 'वर्म' (for 'शर्मा'). — ^d) B D_{1.2} करकाक्षश्च; Dc₁ करकाक्षश्च; Dn₂ कर्माक्षश्चैव; D_{4.6} कर् (D₈ 'री') कर्षश्च; D₇ करकश्चेत्ये; D₈ करकर्षश्च; T G₂₋₅ करंश्च सु; G₁ M₁ करवर्षश्च (for 'कर्षश्च').

7 ^s K₁₋₄ D₁ om. 7. — ^a) S (except T G_{2.8})

सिंहलाः. — ^b) K₈ D₈ T G₈ शूराभीरः; B_{2.8.9} Dn₁ शूराभीरा; D_{4.7.8} शूरानीरा (for शूराभीरा). K₈ T G₈ M₅ कशेरकाः; B₄ G_{1.2.4} M₂₋₄ दशेरकाः; D₈ दपेरकाः; D₈ दशेरकाः; G₅ दशैत्रकाः; M₅ कशेरकाः (for दशेरकाः). — ^d) B Dc₁ S (except T) हंसपथाश्च (for 'पदाश्च').

8 ^a) K₈ गैवेयाः (for ग्रीवायां). K₁ शूरः (for शूरः). B (except B₁) तु (for च). — ^b) K₈ Dn₂ S 6 मद्रकेकयाः; D₇ 8 मंडुकैः सह; G₁ M मद्रकेकयैः (for 'केकयाः'). — ^c) D₄ गवाश्वरथः; D₈ गजाश्च रथः; T G₁₋₈ M रथाश्च गजः; G_{4.8} रथाश्च गज (for गजाश्चरथः). D₈ पत्तौघाश्च; G₁ M 'पत्न्यौ' (M₅ 'त्यौ') वैस् (for 'पत्न्यौघाश्च'). — ^d) K₄ D₅ तस्थौ (for तस्थुः). B Dc₁ S तस्थुः परमदक्षिताः (B Dc₁ T₁ 'क्षिताः; G_{2.4} 'क्षितैः; G₅ 'क्षितैः').

9 ^a) K₈ B Dc₁ तथा; K₄ lacuna (for शलः). — ^b) ^s D₂ सौ (D₄ सो) मदत्तिश्च; S (except G₂) सोमदत्तोय (for 'दत्तश्च'). K₄ D₁ वीर्यवान् (for बाह्लिकः). — ^c) D₈ S (except G₅ M₅) अक्षौहिण्या; D₇ व्यक्षौ (for अक्षौ). D₈ S शूरा (for वीरा). — ^d) K₄ 4 B Dc₁ Dn₁ D₁₋₈ 6 पार्श्वम् (for पक्षम्). K₈ B Dc₁ Dn₁ D_{1.3.8} आश्रित्य (B₁ 'ग') ताः (for आश्रिताः).

10 ^a) Dc₁ D₄ विन्दानुविन्दाश्च; D₇ विन्दानुविन्दाश्च; G₃ विन्दानुविन्दाश्च (for विन्दानुविन्दाश्च). — ^b) ^s K₈ D₁ कांभोजश्च. — ^c) N पार्श्व (for पक्षं). ^s 2 उपाश्रित्य (for समा). — ^d) K₄ द्रोणपुत्राग्रगाः स्थिताः; B Dc₁ Dn₁ D_{1.2.5} 'पुत्राग्रतः स्थिताः; Dn₂ D₈ द्रोणपुत्राग्रतः स्थिताः; D_{4.7.8} 'पुत्रमुखाः स्थिताः; D₈ द्रोणपुत्रपुरोगमाः; S स्थिता द्रोणपुत्राग्रगाः (G₅ M_{1.2} 'हाः; G₈ [inf. lin.] 'तः').

गान्धाराः शकुनिप्राग्याः पार्वतीया वसातयः ॥ ११
 पुच्छे वैकर्तनः कर्णः सपुत्रज्ञातिबान्धवः ।
 महत्या सेनया तस्यौ नानाध्वजसमुत्थया ॥ १२
 जयद्रथो मीमरथः सांयात्रिकसभो जयः ।
 भूमिजयो वृषक्राथो नैषधश्च महाबलः ॥ १३
 वृता बलेन महता ब्रह्मलोकपुरस्कृताः ।
 व्यूहस्योपरि ते राजन्स्थिता युद्धविशारदाः ॥ १४
 द्रोणेन विहितो व्यूहः पदात्स्थश्चरथद्विपैः ।

वातोद्भूतार्णवाकारः प्रवृत्त इव लक्ष्यते ॥ १५
 तस्य पक्षप्रपक्षेभ्यो निष्पतन्ति युयुत्सवः ।
 सविद्युत्स्तनिता मेघाः सर्वदिग्भ्य इवोष्णगे ॥ १६
 तस्य प्राग्ज्योतिषो मध्ये विधिवत्कल्पितं गजम् ।
 आस्थितः शुशुमे राजन्नंशुमानुदये यथा ॥ १७
 माल्यदामवता राजा श्वेतच्छत्रेण धार्यता ।
 कृत्तिकायोगयुक्तेन पौर्णमास्यामिन्दुना ॥ १८
 नीलाञ्जनचयप्रख्यो मदान्यो द्विरदो बभौ ।

C. 7. 810
 B. 7. 20. 18
 K. 7. 20. 19

11 ^a) Dn₂ Ds संडकाः (for मागधा). ¹ K₁-s पांडुमद्रकाः; B Dc₁ पौंडुमद्रकाः; D₄ s पौंडुमद्रकाः (for पौण्ड्रमद्रकाः). — ^a) K₁ M₁ गांधारः. ¹ K₃-s B₄ Dn₁ D₁ 2. s शकुनाः (D₅ 'ना' प्राच्याः; K₁ B₁ Dc₁ शकुनिः (K₁ 'नः' प्राच्याः; B₂ s शकुनिः प्राच्याः (B₂ [marg] 'च्याः); B₂ T G₂ शकुनिप्राग्याः (B₂ 'च्याः); Dn₂ G₁ s M₁ शकुनिप्राग्याः (G₁ s M₁ 'प्राग्याः); D₅ s शकुनाः (D₅ 'ना' प्राच्याः; D₄ 1 s शुनकाः (D₄ 'का' प्राच्याः; G₂ s शकुनाः प्राच्याः (G₂ 'द्रया' (for शकुनि-प्राग्याः). — ^a) ¹ K₁ K₂-s पार्वतीया. B₁-s Dc₁ D₁ वसातयः.

12 K₅ om 12^a-13^b. — ^a) Dc₁ पुष्टे (for पुच्छे). — ^a) B₄ सार्धं (for तस्यौ). — ^a) B₁-s Dc₁ T G₂-s नानाजनः; B₄ तस्यौ जनः; G₁ M₁ नानादेश (for 'ध्वज'). K₁ समुत्थिताः; B₁ G₅ पदोत्थया; Dn D₂ s s समुच्छ्रयाः (Dn₁ 'यः'); D₄ s s समु (D₁ 'म') च्छ्रया; T G₂-s समुच्छ्रया (for समुत्थया).

13 K₅ om. 13^{ab} (cf v. 1. 12). — ^a) ¹ S₂ सांयात्रिकमहो जयः; K₂ सहोजयः; K₃ D₁ संपा (K₄ 'या') तिरथभो जयः; B₁ s s Dc₁ संपा (Dc₁ 'म' तिरथभो जयः; B₂ D₁ s संपातिर्यसभो जयः; Dn₁ संयातिर्यसभो जयः; Dn₂ शर्यातिर्यसभो जयः; D₅ संयातिर्यसभो जयः; D₄ 1 सयातिर्यसभो जयः (D₄ 'क'यः; D₅ सयातिर्यसभो जयः; D₅ शर्यातिर्यसभो जयः; S संया (G₂ 'पा' तिः सं (G₁ M₁ 2 सं) जयो जयः. — ^a) D₁ भूमिजयो (for भूमिजयो). Dc₁ वृषक्राथो; Dn₁ वृष. क्राथो; Dn₂ D₅ s जयक्रोधो; D₄ 1 विषक्रोधो; D₅ विषक्राथो (for वृष). ¹ S K (except K₃) D₅ भूमिजयोविषक्रा (K₁ 'वृष' 'यः' क्रोधो; S भूमिजयश्च वृषतो (G₁ s M₁ वृषको). — ^a) Dn₁ नैषधश्च; D₅ (inf. lin. as in text) नैषधश्च; T G₂-s निशदश्च; G₁ M₁ निषधश्च; G₅ निषाकश्च (for नैषधश्च). ¹ K₁-s Dn₁ G₅ महारथः (for 'बलः').

14 ^a) K₂ -पुरस्कृताः; K₅ D₂ s -पुरसराः; G₅ -पुर*ता (for पुरस्कृताः). Cv as in text. — ^a) D₁ युद्धस्य (for व्यूहस्य). B₁ s Dc₁ D₂ [उ]रसि ते; B₂ s s [उ]परितो; Dn D₂ 4. 7. s परितो (for [उ]परिते). — ^a) T₂ G₂-s युधि (for युद्ध-).

15 ^a) D₄ 1 s रचितो; D₅ सहितो (for विहितो). — ^a) S पश्यश्चरथकुंजरे. — ^a) K₅ ततो (for वातो). K₁ वातोद्भूतार्णवाकाराः. — ^a) K₃-s B₂ s (both marg) s D₁ s S प्रवृत्तः; B₁ प्रवृत्तः; Dn₂ D₅ s प्रमत्त (for प्रवृत्त). B₄ दृश्यते (for लक्ष्यते).

16 ^a) B (except B₂) Dc₁ यस्य (for तस्य). ¹ S₂ प्रपक्षेभ्यो; K₁ प्रयथेभ्यो; K₂ प्रयथेभ्यो; K₄ प्रपातेभ्यो; G₅ प्रपातेन; G₂ d प्रपक्षेभ्यो (as in text). — ^a) ¹ S₂ D₅ निष्पतन्तो; K₅ तिष्ठन्ति; D₁ 2. 4. 5. s निपतन्ति; S निष्का (G₅ 'ष्क') मति (for निष्पतन्ति). — ^a) G₅ विद्युत्स्तनिता मेघौघा. — ^a) S Cv दिवि (for सर्व-). ¹ K₅ इवोष्णगौ; K₁ इवोरगौ; Dn₂ इवोष्मके (for इवोष्णगे).

17 ^a) Dn₂ D₅ राजन्; D₅ राजा (for मध्ये). — ^a) D₅ कर्तितः; G₂ कल्पिते (for कल्पित). G₂ गजे (for गजम्). — ^a) K₅ B₁ आस्थितं (for आस्थितः). S आस्थितोभूत्स भगवान्. — ^a) S (except G₅) Cv उदयं (for उदये).

18 ^a) ¹ K₁-s राजा; K₅ D (except Dc₁ Dn₂ D₅) राजन् (for राजा). — ^a) ¹ K₁-s राजता; K₅ D₅ भारतः; D₅ क्षोभिना; S वीर्यवान् (for धार्यता). Cv as in text. — ^a) K₅ कार्तिके (for कृत्तिका). — ^a) K₅ Dn D₅ s पूर्ण (K₅ 'र्णि') मास्याम् (for पौर्ण). B₁ s इवोद्भुराद्र (for इवोद्भुना).

19 ^a) B₂ s श्रेष्ठो (for प्रख्यो). — ^a) ¹ K₁ K₂-s

C. 7 810
B. 7. 0 19
V. 7 20 19

अभिवृष्टो महामैधैर्यथा स्यात्पर्वतो महान् ॥ १९
नानानृपतिभिर्वीरैर्विधायाधभूषणैः ।
समन्वितः पार्वतीयैः शक्रो देवगणैरिव ॥ २०
ततो युधिष्ठिरः प्रेक्ष्य व्यूहं तमतिमानुषम् ।
अजयमरिमिभिः संख्ये पार्षतं वाक्यमब्रवीत् ॥ २१
ब्राह्मणस्य वंशं नाहमियामद्य यथा प्रभो ।
पारावतसवर्णाश्च तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ २२
घृष्टद्युम्न उवाच ।
द्रोणस्य यतमानस्य वंशं नैष्यसि सुव्रत ।

B₂-s D₁ D₁ D₁ अतिवृष्टो; B₂ D₈ अतिवृष्टैर्; D₈ अभिवृष्टो; T G₁ s-s 'वृष्ट्या (for 'वृष्टो). D₄ r. 8 G₃ यथा मेवैर् (for 'महामै').

20 * B₂ D₁ नृपतिभिर् (for 'नृपतिभिर्). —^b) D₂ s -पौरुषैः; D₃ -दक्षिणैः; D₄ s -लक्षणेः (for 'सूषणैः). —^c) Ś₁ K₂ पार्वतीयैः; Ś₂ पर्वतीयैः; K₄ पार्वतैः (for 'तीक्ष्णैः).

21 * D₁ वीक्ष्य (for 'प्रेक्ष्य). —^b) Ś₁ K₁-s तं व्युद्भूय (by transp.). D₂ s D₈ व्यूहं द्रोणेन कल्पितं. —^c) D₈ अजयेयम् (for 'अजयम्). G₁ s M₁-2. s संख्ये; G₃ संखे (for 'संख्ये).

22 * D₄ r s वंशे नाहम्; T G₂-s वंशं नाद्य; G₁ M यथा नाहं (for 'वंशं नाहम्). —^b) K₁ D₄ r s इयाम्यद्य (for 'मद्य). Cd cites इयां (as in text). K₂ s D₈ यथा विभो; D₁ D₄ r s महाहवे (for 'यथा प्रभो). T G₂-s गच्छेयं भरुषैर्भ (G₃ 'त); G₁ M वंशं गच्छेयमद्य वै; G₃ गच्छेयं पुरुषर्षभ. —^c) Ś₂ परावतः; D₄ r. 8 पारावत (for 'पारावत'). Ś₁ K₁ s. 4 D₁ समाश्रास्य (for 'सवर्णाश्च). T G₂-s पारापताश्च (T 'वताश्च; G₃ 'वतश्च) मद्रं ते.

23 D₁ घृतराष्ट्र (for 'घृष्टद्युम्न). —^b) K₂ वश्यं. Ś₁ B₁ D₂ s D₈ T G₁ s M₁-s नेष्यसि; K₁ नेषसि; K₂ नेष्यामि; D₁ नेष्यति; D₈ पृष्यसि (for 'नैष्यसि). G₁ M संयुगे (for 'सुव्रत). D₂ वशमेप्यति शद्रशः. —^d) B₁ न संशयः; D₄ महादुगं; T G₃ सहादुगः (for 'दुगम्).

24 * K₂ D₄ यदि (for 'मयि). D₂ s S कौतेय (for 'कौरव्य). —^b) G₃ मोद्रेगं (for 'नोद्रेगं). —^c) S न हि द्रोणो रणे शक्तो. — D₈ om. (hapl.) 24²-26².

अहमावारयिष्यामि द्रोणमद्य सहादुगम् ॥ २३
मयि जीवति कौरव्य नोद्रेगं कर्तुमर्हसि ।
न हि शक्तो रणे द्रोणो विजेतुं मां कथंचन ॥ २४
संजय उवाच ।
एवमुक्त्वा किरन्वान्द्रुपदस्य सुतो बली ।
पारावतसवर्णाश्चः स्वयं द्रोणमुपाद्रवत् ॥ २५
अनिष्टदर्शनं दृष्ट्वा घृष्टद्युम्नमवास्थितम् ।
क्षणेनैवाभवद्द्रोणो नातिहृष्टमना इव ॥ २६
तं तु संप्रेक्ष्य पुत्रस्ते दुर्मुखः शत्रुकर्शनः ।

—^d) K₅ M₃ s मा (for 'मां). D₁ मां च जेतुं कथंचन.

25 D₈ om. 25 (cf. v. l. 24). —^b) S (except G₅) [अ]रिम्नो (for 'सुतो). —^c) D₄ s पाराय (D₈ 'य) त- (for 'पारावत-). Ś₁ सुपर्णाश्च; Ś₂ सवर्णाश्च; K₁ s सुपर्णस्य; K₂ सपर्ण* (for 'सवर्णाश्च). —^d) S अभिद्रवत् (for 'उपा').

26 D₈ om. 26² (cf. v. l. 24). —^a) K₁ s. 4 अरिष्ट- (for 'अनिष्ट-). D₁ D₁ मत्वा (for 'दृष्ट्वा). —^b) B₂ T G₂-s उपस्थितं (for 'अवास्थितम्). —^d) D₈ विशुः (for 'इव). — After 26, S ins.:

142* स हि जातो महारौद्रो द्रोणस्य निधनं प्रति ।
मर्यधर्मतया तस्माद्भारद्वाजो व्यमुद्यत ।
नाशकत्वं ततः कश्चिदनीके प्रतिवीक्षितुम् ।
ततः किरन्विपुस्त्रीक्ष्णान्द्रुपदस्य वरूथिनीम् ।
भारद्वाजो ययौ तूर्णं पार्षतं वज्रैर्ययुधि । [5]
द्रुपदस्य महत्सैन्यं वारयामास ब्राह्मणः ।

[(L. 1) G₂ महाराज (for 'रौद्रो). — (L. 2) G₂ भरद्वाजो. G₁ M₁ [s] व्यमुद्यत (for 'व्युत्'). — (L. 3) M₃ s. 4 नाशकत्वं. T G₂ तत्र कं (T₂ तं) (for 'तं ततः). T G₂ M₁ s किंचिद्; G₂-s कश्चिद् (for 'कश्चिद्). T G₂ अनीकं (for 'अनीके).]

27 D₈ om. 27. —^a) K₅ B₁ तत्र; D₄ r. 8 ते तु (for 'तं तु). S ते पुत्रो (by transp.). —^b) Ś₁ K B D₂ s D₁ s. 5. 6 शत्रुकर्षणः (D₈ 'र्षण). —^c) B₁ D₁ s. 5. 6 T G₂-s चिकीर्षुर् (for 'र्षन्). —^d) B₂ D₁ अयाह्वयत्; D₈ निवारयन् (for 'अवारयत्).

प्रियं चिकीर्षन्द्रोणस्य घृष्टद्युम्नमवारयत् ॥ २७
 स संप्रहारस्तुमुलः समरूप इवाभवत् ।
 पार्थस्य च शूरस्य दुर्मुखस्य च भारत ॥ २८
 पार्थतः शरजालेन क्षिप्रं प्रच्छाद्य दुर्मुखम् ।
 भारद्वाजं शरौघेण महता समवारयत् ॥ २९
 द्रोणमावारितं दृष्ट्वा भृशायस्तस्तवात्मजः ।
 नानालिङ्गैः शरत्रातैः पार्थतः सममोहयत् ॥ ३०
 तयोर्विपक्षयोः संख्ये पाञ्चाल्यकुरुमुख्ययोः ।
 द्रोणो यौधिष्ठिरं सैन्यं बहुधा व्यधमच्छरैः ॥ ३१

D1. 2. 5. 6 T G2-s चिकीर्षुर् (for 'षन्'). —^d) B4 Dc1
 अथाह्वयत्; Ds निवारयन् (for अवारयत्).

28 K2 om. (hapl.) 28-29. B1 Ds (sec. m.)
 read 28-29 on marg. —^a) Dc1 Dn1 Ds. 5. 7. 8 तुमलः.
 —^b) Ds समरूपम्. B Dc1 S सुघोरः सम (Gs 'सु')-
 पयत. —^c) Ds. 1 पार्थतश्च (for 'तस्य'). —^d) S संयुगे
 (for भारत).

29 K2 om. 29 (cf. v. 1. 28). B1 Ds (sec. m.)
 read 29 on marg. —^b) G1 M आच्छाद्य (for
 प्रच्छाद्य). G2 भूतलं (for दुर्मुखम्). —^c) S K1. 4
 Dn1 G2 शरौघेन. —^d) D1 महता. Dn1 S समवा-
 किरत् (Dn1 Gs 'रत्').

30 K4 D1 om. (hapl.) 30. —^a) K1 अपारितं;
 Dn1 आवरितं; Ds (before corr.) आवरितं (for
 आवा). —^b) D2 कृषायस्तस्य; Ds वृथा; Ds भृश-
 युध; S (except G2) भृशं यत्तस्य (for भृशायस्तस्य).
 Cd cites आयस्तः. —^d) S2 Dn2 Ds. 5 समवारयत्;
 T G2-s 'योधयत्; G1 M 'वाकिरत् (for 'मोहयत्').

31 ' K1 विसक्तयोः; Ks B2 (orig.) Ds विमुः;
 B2 (marg.) विश (for विष). G1. 5 M1. 2 संख्ये; G4
 Ms संख्ये (for संख्ये). —^b) K4 T G2-4 M1. 2 पांचाल-
 (for पाञ्चाल्य). S -पुत्रयोः (for -मुख्ययोः). — After
 31^{ab}, T G2 ins. :

143* अभवत्तुमुलं युद्धं परस्परवधैषिणोः ।

—^a) K2. 3 द्रोणं. S2 K1-3 Ds युधिष्ठिरं. S K1-4
 संख्ये (for सैन्यं). —^d) Ks Ds बहुशो (for बहुधा).
 K4 विधमत् (for व्यधं). S transp. बहुधा and व्यध-
 मत्.

अनिलेन यथाभ्राणि विच्छिन्नानि समन्ततः ।
 तथा पार्थस्य सैन्यानि विच्छिन्नानि क्वचित्क्वचित् ॥ ३२
 मुहूर्तमिव तद्युद्धमासीन्मधुरदर्शनम् ।
 तत उन्मत्तवद्राजन्मिर्यादमवर्तत ॥ ३३
 नैव स्वे न परे राजन्नज्ञायन्त परस्परम् ।
 अनुमानेन संज्ञामिर्युद्धं तत्समवर्तत ॥ ३४
 चूडामणिषु निष्केषु भूषणेष्वसिचर्मसु ।
 तेषामादित्यवर्णाभा मरीच्यः प्रचकाशिरे ॥ ३५
 तत्प्रकीर्णपताकानां रथवारणवाजिनाम् ।

C. 7. 827
 B. 7. 20. 35
 K. 7. 20. 39

32 " K2 अनेन च (for अनिलेन). — Dn1 om.
 32^{ad}. —^a) Ds. 1. 8 ततः (for तथा). Dn2 Ds. 5
 पार्थतः (for पार्थस्य). S तथा सैन्यानि पांडूनां. —^d)
 S इत्य (Gs. 4 Ms 'इयं')ते स्म (for विच्छिन्नानि). B4
 om. the second क्वचित्.

33 " D1 om. (hapl.) from तद्युद्धम् up to संज्ञा
 (in 34^a). Ks एव; Ds. 5 अपि (for इव). K1 Gs
 अभवद् (for इव तद्). —^a) B2. 4 युद्धं (for राजन्).
 — After 33, S ins. :

144* नैव खं न दिशो भूमिर्बभासे न च भास्करः ।

[T2 G3. 4 द्यौ (for खं). T G2-4 न भासे न; Ms-s
 न बभासे (by transp.).]

34 D1 om. up to संज्ञा (cf. v. 1. 33). —^b) Ds
 om. from अज्ञायन्त up to युद्धं (in 34^d). S2 Ks. 4
 B2-s Dn Ds. 3 अज्ञायन्त; Ks अज्ञायत; D1 अज्ञायन्त;
 T G2-4 विज्ञायन्त; G1 M व्यज्ञायन्त (for अज्ञायन्त).
 —^c) S2 ज्ञायमानं तु; K2. 4 D1 ज्ञायमानेन; D4 अनु-
 नानेन (for अनुमा). S1 मुह्यमानमसंज्ञामिर्. —^d)
 Dn1 युतं युद्धमवर्तत; Ds युद्धं निर्मेर्यादमवर्तत (hyper-
 metric).

35 " G1 M1. 2. 4. 5 चूडामणिषु (for चूडा).
 —^b) M2 [अ]पि (for [अ]सि-). S K1-3. 5 B D (except
 Dn2 Ds) [अ]पि व (Ks म)मैसु; K2 [अ]य चर्मसु
 (for [अ]सिचर्मसु). — G1 reads 35^{ad} twice. —^d)
 N रश्मयः (for मरीच्यः). Ks D7. 8 प्रचकाशिरे; D1
 प्रचकाशी*; Ds संप्रकाशिरे (for प्रचकाशिरे).

36 " D2 (marg. as in text) गजानां परमद्विदैः
 (= 38^b); S रथवाजिनृहस्तिनां. —^c) S K1-4 Ds
 बलाकासदशाभ्रासं (Ds 'तं'); Ks D1 'आं (D1 'आ)त-

1. 7. 827
B. 7. 20. 35
K. 7. 20. 39

बलाकाशबलाभ्रामं ददृशे रूपमाहवे ॥ ३६
नरानेव नरा जघ्नुर्दुद्राश्रयं हया हयान् ।
रथांश्च रथिनो जघ्नुर्वारणा वरवारणान् ॥ ३७
समुच्छ्रितपताकानां गजानां परमद्विपैः ।
क्षणेन तुमुलो घोरः संग्रामः समवर्तत ॥ ३८
तेषां संसक्तगात्राणां कर्षतामितरेतरम् ।
दन्तसंघातसंघर्षात्सधूमोऽग्निरजायत ॥ ३९
विप्रकीर्णपताकास्ते विषाणजनिताग्रयः ।
बभूवुः खं समासाद्य सविद्युत इवाम्बुदाः ॥ ४०

सदृशं; B₂ (marg. as in text) 'सबलाभ्रान्तं'; D₀₁ D₁ D₂
'सहितभ्रान्तं' (D₀₁ 'भ्रामं'); D₂. ६ 'सदृशभासं'; D₂. १. ३
'संयुताभ्रामं'; D₄ (marg. sec. m.) 'संयुताभ्रामं'; T
G₂. ४ बलाकसदृशानां तद्; G₅ बलाभ्रामं बलानां हि.
—^d) D₄. ६-३ सदृशं (for ददृशे). D₂ om. हवे.

37 ^a) D₂ नरान्वर- (for नरानेव). D₄. १. ३ T G₂
M₂-३ राजन् (for जघ्नुर्). K₄ D₁ नराश्चैव नराजघ्नुर्.
—^b) T G₂-४ M जघ्नुर्दुद्राश्रयः; G₅ *रुद्राश्रय (for दुद्राश्रय).
K₄ B₂ महादुद्राश्रयः; D₁ हवान्दुद्राश्रयः (by transp.).
—^c) D₁ D₂. ३ रथांश्च; T G₂-३ रथिनो (for रथांश्च).
—^d) B₂. ३. ३ D₀₁ D₂ D₂. ६ वारणान् (for वारणा).
B₂-३ D₀₁ D₂ D₂. ६ व (D₁ D₂ प) वरवारणाः; D₄. १. ३
वारणाग्रजे (for वरवारणान्).

38 ^a) K₅ समुच्छ्रितः; D₄. ३ समुच्छ्रित- (for समु-
च्छ्रित-). —^b) S द्विपानां (for गजानां). S₂ च पर-
(for परम-). —^c) D₁ D₄. १. ३ तुमुलो; D₂. ३
तुमुलं. D₂. ३ घोरं. —^d) D₂. ३ संयुगं; D₄ संग्रामः
(for संग्रामः). B D₀₁ T समपद्यत; G M 'जायत
(for 'वर्तत).

39 M₂ om. (hapl.) 39. —^a) K₁ B₁-३ संसक्त-
(for संसक्त-). D₂ -गात्राणि (for -गात्राणां). —^b)
D₁ D₂. ६ निघ्नताम् (for कर्षताम्). —^c) D₄ -संघर्ष-;
D₁ -संघर्ष-; D₂ -संघर्ष- (for संघात-). B₁-३ D₀₁
D₁ D₄. १ -संघर्षात्; D₂ -संघर्षात् (for संघर्षात्).

40 ^a) D₄ विप्रकीर्णः (for 'कीर्ण-). —^b) S K₁-३
जनिताग्र K₁ 'जि'याः (for 'ताग्रयः). —^c) D₄
बभूव. D₂ खं- (for खं). B₂ समासाद्य (for 'साद्य).
S बभूव (T G₂ 'भू'; G₅ M₁. ३ 'हु' राकाशमाचार्य (G₅
'विद्य). —^d) S K₁. ३ सविद्युत् (K₅ 'त्का); K₂

विक्षरद्विर्नदद्विश्च निपतद्विश्च वारणैः ।
संबभूव मही कीर्णां मेघैर्घोरिव शारदी ॥ ४१
तेषामाह्न्यमानानां बाणतोमरवृष्टिभिः ।
वारणानां रवो जज्ञे मेघानामिव संग्रवे ॥ ४२
तोमराभिहताः केचिद्वाणैश्च परमद्विपाः ।
वित्रेसुः सर्वभूतानां शब्दमेवापरेऽज्जन् ॥ ४३
विषाणाभिहताश्चापि केचित्त्र गजा गजैः ।
चक्रुर्गर्तस्वरं घोरमुत्पातजलदा इव ॥ ४४
प्रतीपं हियमाणाश्च वारणा वरवारणैः ।

सविद्युत्केम् (sic) (for सविद्युत्). K₁ D₄ हवांबुदः.

41 D₄ om. 41^a-42^b. —^a) S₁ K B D₁ D₁. ३. ६
विक्षिपद्विश्च; D₂. ३ विक्षिपद्विश्च (for विक्षरद्विश्च). S K₁-३
D₁ D₂. ३. ६-३ पतद्विश्च; K₄ यतद्विश्च; K₅ क्षितद्विश्च
(sic); D₀₁ निपतद्विश्च (hypermetric) (for नदद्विश्च).
—^b) B₄ lacuna; D₁ D₂ निष्पतद्विश्च; D₂ D₂. ३
नदद्विश्चैव (for निपतद्विश्च). —^c) G₁ M सा बभूव
(for संबभूव). —^d) D₂ मेघोवैरिव. K₄ सारदी;
D₂ D₂ शारदा; S वार्षि (G₁ 'र्ष') की (for शारदी).

42 D₄ om. 42^a (cf. v. l. 41). —^a) D₂
D₂. ६ बहुतो हन्यमानानां. —^b) D₀₁ रणे (for बाण-).
B₄ -वृष्टिभिः (for -वृष्टिभिः). —^c) S K₁. ३ रवैर्; S
रणे (for रवो). D₂ (marg. as in text) जज्ञे. —^d)
D₁ एव (for इव). K₅ निःस्वनः; S (except G₅)
संज्ञवः (for संग्रवे).

43 S₁ K (except K₅) om. 43^b-44^a. —^b) S₂
D₁ om. (hapl.) from बाणैश्च up to केचित् (in 44^b).
—^c) D₁ विविद्युः (for वित्रेसुः). K₅ B D₁ D₂. ३
सबनागानां; D₂ D₂ 'तो नागाः; D₂ पर्वतो नागाः (for
सर्वभूतानां). S वित्रस्ताः सर्वशब्दानां. —^d) D₁ शब्द-;
D₂ D₂ शब्दाद्; D₂ शब्दान् (for शब्दम्). T G₂
परं सजन्; G₁ M₂-३ [आ]हवे सजन् (M₂ 'जत्); G₂-३
[अ]परं सजन् (for [अ]परेऽज्जन्).

44 S₁ K (except K₅) om. 44^a. S₂ D₁ om. up
to केचित् (for both, cf. v. l. 43). —^a) K₅ D
(except D₀₁; D₁ om.) T G₂-३ -हताः केचित् (for
-हताश्चापि). —^b) D₂ D₂. ६ महागजैः (for गजा
गजैः). K₅ D₁ D₂. ४. ३ तत्र त (D₂ ततस्) महागजैः.
—^c) B₁ D₀₁ D₂ श्वार्तस्वरं (for 'स्वरं'). S K₁-३ अ-
(S₂ आ) कोशं स्वयं घोरम्.

उन्मथ्य पुनराजहुः प्रेरिताः परमाङ्कुशैः ॥ ४५
 महामात्रा महामात्रैस्ताडिताः शरतोमरैः ।
 गजेभ्यः पृथिवीं जग्मुर्मृत्प्रहरणाङ्कुशैः ॥ ४६
 निर्मुण्डाश्च मातङ्गा विनदन्तस्ततस्ततः ।
 छिन्नाभ्राणीव संपेतुः संप्रविश्य परस्परम् ॥ ४७
 हतान्परिवहन्तश्च यन्त्रिताः परमायुधैः ।
 दिशो जग्मुर्महानागाः केचिदेकचरा इव ॥ ४८
 ताडितास्ताड्यमानाश्च तोमरर्षिपरश्वधैः ।
 पेतुरार्तस्वरं कृत्वा तदा विशसने गजाः ॥ ४९

45 ") B Dc1 D3 प्रतीपा (for प्रतीपं). K4 s द्वी-
 (K5 ह्) बमाणाश्च; B Dn1 D2 क्रिय; Dn1 हियमा-
 णास्तु; D3 जुषमानाश्च (for हियमाणाश्च). D4. 7. 8
 प्रतीपाद्रियमाणाश्च. — ") T वारणान् (for वारणा).
 — ") Dn1 D4. 7. 8 प्रमथ्य (for उन्मथ्य). K5 B1. 4. 5
 D (except D1. 4. 7. 8) G2 आजगुः (B4 s 'रमुः) (for
 आजहुः). — ") K1 D4 S (except G2) प्रेषिताः (for
 प्रेरिताः).

46 ") Śs महादंष्ट्रैः; K1. 8 'मंडः; K2 'पिंडैर्
 (for 'मात्रा). B Dc1 महामात्रैर्महामात्रास्व. — ") D3
 वारिताः (for ताडिताः). — ") Śs धरणीं (for पृथिवीं).
 K5 om. जग्मुर्. — ") K4 D1 शक्तिः (for मुक्तः).

47 ") K4 D1 विनदन्तः समन्ततः. — ") D1 छिन्ना-
 भ्राणां च (for 'भ्राणीव). D2 om. संपेतुः. — ") K4
 संप्रविश्य; B2 (marg) 'दिश्य; D4 'पद्य; D5 (before
 corr.) 'सृद्य; D6 (by corr.) 'विद्य; D7. 8 'सृद्य; S
 'मध्य (for 'विद्य). — After 47, Dn1 reads 49^{ab}.

48 Śs damaged. — ") D3 हितान् (for हतान्).
 T G2-s हताः प (G5 'तान्प) रिपतंत वि स्त; G1 M हताः
 (M1-4 'याः) परिपतंतश्च. — ") K1 यंत्रिणा; Dn1
 D4. 7. 8 यंत्रितान् (for यन्त्रिताः). S पतिता मुवि (for
 परमायुधैः). B Dc1 D1. 8 पतितान्प (B1 पीडितान्प; B5
 मृमौ च प) पतितायुधान्. — ") Dn1 दिशं (for दिशो).
 K5 न नागाले; Dn1 D8 महाभागाः; D1 'रामाः (for
 'नागाः). — ") Dn1 एकं (for एकः). S वायुना
 खचरा इव.

49 Dn1 reads 49^{ab} after 47. — ") Dn1 D3
 तोमरासि (for 'रष्टिः). K4. 5 D (except D1) -पर-
 श्वधैः (for -परश्वधैः). — ") K2. 4 B4 D1. 2. 6 T G2-s

तेषां शैलोपमैः कायैर्निपतद्भिः समन्ततः ।
 आहता सहसा भूमिश्चकम्पे च ननाद च ॥ ५०
 सादितैः सगजारोहैः सपतकैः समन्ततः ।
 मातङ्गैः शुशुभे भूमिर्विकीर्णैरिव पर्वतैः ॥ ५१
 गजस्थाश्च महामात्रा निर्भिन्नहृदया रणे ।
 रथिभिः पातिता भट्टैर्विकीर्णाङ्कुशतोमराः ॥ ५२
 क्रौञ्चवद्विनदन्तोऽन्ये नाराचाभिहता गजाः ।
 परान्खांश्चापि मृदन्तः परिपेतुर्दिशो दश ॥ ५३
 गजाश्चरथसंघानां शरीरौघसमावृता ।

आर्तस्वनं (for 'स्वरं). — ") G M वरा (for तदा).
 K2 विशसने; G5 'सिरे; Cd 'सने (as in text).

50 K1 om. 50-51. — ") D5 शैलोपमैः (for
 शैलो). — Ś K2-4 Ds om. (hapl.) 50^a-51^b. — ")
 D4. 7. 8 वि- (for च).

51 K1 om. 51. Ś K2-4 Ds om. 51^{ab} (for all,
 cf. v. 1. 50). D1 om. 51^{ab}. B4 om. 51^b-53^a.
 — ") Dn1 सतोरणैः; G1 M सतोमरैः (for समन्ततः).
 — ") S तैर्गजैः (for मातङ्गैः).

52 B4 om. 52 (cf. v. 1. 51). — ") Dn1
 विच्छिन्नः; D2. 6 विभिन्नः (for निर्भिन्नः). Dc1 रथे (for
 रणे). — For 52^{ab}, S subst.;

145* गजैर्गात्रवैः क्षुण्णा विषाणश्च निपातिताः ।

— ") B1 D3 पतिता (for पातिता). S गजा निपतिता.
 रोहा. — ") B1 D2. 6. 7 G5 -तोमरैः (for -तोमराः).
 D4. 8 विकीर्णं (D8 'णै) कुशतोमरैः.

53 B4 om. 53^a (cf. v. 1. 51). — ") K1 विनदं-
 तस्ते; Dc1 G1. 5 M निनदन्तोऽन्ये; D5 T G2-4 निनदं-
 (D5 'द) अन्ये (for विनदन्तोऽन्ये). — ") B4 समचा-
 मिहता गजाः; D6 नानास्त्राभिहता गजाः. — ") Śs D7. 8
 [अ]भि- (for [अ]पि). K1 [अ]भिमर्दतः; D4 [अ]भि-
 मृद्यत; S न जानंतः (for [अ]पि मृदन्तः). Dn1 परा-
 न्खांश्चाभिमृदन्तः; D5 परान्खांश्च प्रमृदन्तः; D6 परखांश्च
 विमृदन्तः. — ") K5 दशो (for दिशो).

54 ") B Dc1 D1. 6 -योधानां (for -संघानां). — ")
 S शरीरौ (G5 'रौ) वैः (for शरीरौघः). Śs -परिब्रुवा
 (for -समावृता).

C. 7. 845
 B. 7. 20. 53
 K. 7. 20. 57

C. 7. 245
B. 7. 20. 53
K. 7. 20. 57

बभूव पृथिवी राजन्मांसशोणितकर्मदा ॥ ५४
प्रमथ्य च विषाणाग्रैः समुत्क्षिप्य च वारणैः ।
सचक्राश्च विचक्राश्च रथैरेव महारथाः ॥ ५५
रथाश्च रथिभिर्हीना निर्मलुप्याश्च वाजिनः ।
हतारोहाश्च मातङ्गा दिशो जग्मुः शरातुराः ॥ ५६
जघानात्र पिता पुत्रं पुत्रश्च पितरं तथा ।
इत्यासीत्तुमुलं युद्धं न प्रज्ञायत किञ्चन ॥ ५७
आ गुल्फेभ्योऽवसीदन्त नराः शोणितकर्मदे ।
दीप्यमानैः परिक्षिप्ता दावैरिव महाद्रुमाः ॥ ५८

55 ") Dc1 (also sec. m. as in text) प्रसृज्य. —^b) Ks B Dc1 D1.2 समुत्क्षिप्य (for "क्षिप्य). K1.5 Dn Ds.8 [अ]य (for च). D1 चारणैः (for वा). —^d) K1 महारथाः; D1.7.8 S रथा हताः; Ds महात्मभिः (for "रथाः).

56 ") Dc1 (by corr.) दीना (for हीना). —^d) Śs समंततः; B Dc1 D1 भयातुराः; D1.7.8 हवेश्चराः (for शरातुराः).

57 ") Ks Bs Ds [अ]य (for [अ]त्र). Ks पुत्रः (for पुत्रं). S जघान पितरं पुत्रः. —^b) Ks च पुत्रश्च (hypermetric) (for पुत्रश्च). Bs.4 रणे (for तथा). S पिता पुत्रमवाह (Gs "व)यत्. —^c) Dn1 D1.5.7.8 तुमलं. —^d) D1 तत् (for च). Śs Ks B Dc1 D1.2.7.8 T G2.5 Ms प्राज्ञायत.

58 ") K1.5 Dn1 Ds.8.8 [स]वसीदन्ति; B Dc1 Dn1 D1 "सीदन्ति; S च सीदन्ति (for अवसीदन्त). —^b) B1 S लोहितः (for शोणितः). B1.8-8 Dc1 Dn1 कर्मदेः (for कर्मदे). —^c) Dn1 Ds दीप्यमानाः (for "मानैः). D1.7 परिक्षिप्ता; Ds परिक्षिप्ता (for परि). —^d) Ks Bs Dn1 दावैरुः; Cd दावैरु (as in text).

59 ") Ks सेच्यमानानि (for सिच्य). —^b) Śs S (except G1 M1.2) ब्रह्माणि (for व). —^c) Ś K1.2.4 जैत्राणि (for छ). —^d) Dn1 सर्वैः; Ds.5 सर्वैः (for सर्व).

60 Ks reads 60^a-63^b on marg. —^a) D1.7 Ms हयोधाश्च (for हयौ). Śs Ks B1.2 Dc1 Dn1 Ds.4.8-8 न (Dc1 शरौधाश्च रथौधाश्च (by transp.). M1.5 गजौधाश्च (for रथौ). T G M1.2 गजौधाश्च; Ms-5 रथौधाश्च (for नरौ). Ds निपातितैः. —^c) Śs Ks

शोणितैः सिच्यमानानि ब्रह्माणि कवचानि च ।
छत्राणि च पताकाश्च सर्वे रक्तमदृश्यत ॥ ५९
हयौधाश्च रथौधाश्च नरौधाश्च निपातिताः ।
संवृत्ताः पुनरावृत्ता बहुधा रथनेमिभिः ॥ ६०
स गजौघमहावेगः परासुनरशैवलः ।
रथौघतुमुलावर्तः प्रबभौ सैन्यसागरः ॥ ६१
तं वाहनमहानौमिषोधा जयधनेषिणः ।
अवगाह्यावमज्जन्तो नैव मोहं प्रचक्रिरे ॥ ६२
शरवर्षाभिवृष्टेषु योधेष्वजितलक्ष्मसु ।

Dn1 D1-3.5.6 संवृताः; Ks D1.7.8 सदृिताः; B संकृताः; Dc1 संछुण्णाः; T G2-4 निकृत्तः; G1 M निकृत्ताः; Cv निकृताः (for संवृत्ताः). Ks.5 B D G1 M आहृत्य; Ks आहृताः; T G2-5 Cv उत्पल्य (for आहृताः). —^d) S Cv तुरगा (for बहुधा).

61 Ks reads 61 on marg. —^a) M1.2 गजौघः (for गजौघः). Dn1 "महावेगैः; Ds G1.5 M1 "वेगः (for "वेगः). —^b) Dn1 परासुजनः (for परासुनर). Ca cites परासुं; Cd परासुर. Ś K1.4 "शतशो (K1 "शौ)वलः; Ks D1 नरशैवलः (D1 "लः) (for "शैवलः). —^c) Śs D1 (marg. sec. m. as in text) तुमु (D1 "म)-लावृत्तः; Dc1 Dn Ds.5.7.8 तुमलावर्तः; Ds "तुमुला-युद्धः; S (except Gs) "तुरगावर्तः (for "तुमुला"). —^d) D1 सागरे; M1.2 सागर.

62 Ks reads 62 on marg. —^a) Dn1 Ds वाहनैः; T G2-5 वारणः (for वाहनः). —^b) G1 M योधा Ś K1.2 "धनैषिणिः; Ks D1 "जयैषिणिः (for "धनै"). Ks Dn1 D1.7 योधा धनजयैषिणिः; Bs योधा जयपरैः; Dn1 Ds.8 योधा जन (Ds "य)वधैः. —^c) Ds om. (hapl.) 62^a-63^d. —^d) Śs Ks अवमज्जन्तः; K1 Ds.7.8 च मज्जन्तो (K1 "त); Ks B Dc1 Dn1 D1.2 [अ]य मज्जन्तो (Ks "त; Dn1 "ते) (for अवम). Dn1 अवगाह्यानिमज्जन्तो; Ds अवगाह्यत मज्जन्तो; Ds अवगाह्यानुसज्जन्तो. —^d) Ds च चक्रिरे; S अकुर्वन्त (for प्रचक्रिरे).

63 Ds om. 63 (cf. v. 1. 62). Ks reads 63^a on marg. —^a) Dn1 सृष्टेषु (for वृष्टेषु). Bs (marg. as in text) शरवर्षविबृष्टेषु; Cv as in text. —^b) Ds यौधैश्च; G1 M यौधेषु. Ks B Ds [अ]चित्तः; K1.5 D1.5 Gs [आ]हितः; Dc1 [अ]हितः; Dn1 D1.8

न हि स्वचित्तां लेभे कश्चिदाहतलक्षणः ॥ ६३
वर्तमाने तथा युद्धे घोररूपे भयंकरे ।

मोहयित्वा परान्द्रोणो युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ६४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

२०

संजय उवाच ।

ततो युधिष्ठिरो द्रोणं दृष्टान्तिकमुपागतम् ।
महता श्रवणैर्षणं प्रत्यगृह्णादमीतवत् ॥ १
ततो हलह्लाशब्द आसीद्युधिष्ठिरे बले ।

जिघृक्षति महासिंहे गजानामिव यूथपम् ॥ २
दृष्ट्वा द्रोणं ततः शूरः सत्यजित्सत्यविक्रमः ।
युधिष्ठिरं परिप्रेप्सुमाचार्यं समुपाद्रवत् ॥ ३
तत आचार्यपाञ्चाल्यौ युयुधाते परस्परम् ।

C. 7. 859
B. 7. 21. 4
K. 7. 21. 4

Cd [आ]चित्; Dn₂ [आं]चित्; D₄ [आ]वित्; D₅ चित्; T G₁ s-s M Ca [आ]हत; Cv [आ]हव (for [अ]जित-). — °) B₅ तेषु (for हि स्व-). K₅ B₁ s (marg.). 2. 4 D₁ D₂ T₁ न तेवचित्तां (T₁ 'चित्' तितं) लेभे; T₁ G₁ s-s M न चै (T₁ G₂-s ते) यु चितनं लेभे; G₂ न तेवच्यतरं लेभे. — °) K₅ B₄ D₂ s आ-हित; G₅ आहव (for आहत-). T G₂-s कश्चि (T₂ किंचि-) दाहलक्षणं.

64 °) T G₂-s महायुद्धे (for तथा युद्धे). — °) D₅ S भयानके (for भयंकरे). — °) T G₂ s परं (for परान्). — °) D₂ अपाद्रवत्; T G₁-s M अभि; G₄ अभाषत (for उपाद्रवत्).

Colophon. — Sub-parvan: Editions संज्ञकवच-
— Day of Droṇa's Generalship: Ś₁ K₅ D₁ द्वितीय-
(Ś₁ 'ये') युद्धदिवसे; K₁ s द्वितीयदिवसे. — Adhy.
name: K₅ व्यूहरचनायां व्याकुलयुद्धवर्णनं; D₂ व्यूह-
युद्धं; D₂ s व्यूहरचना. — Adhy. no. (figures, words
or both): K₅ B₁ s D₂ s S 19 (as in text).
— Śloka no.: D₁ 64; D₂ 63.

20

1 °) Ś K₁ s तथा (for ततो). K₄ B₅ D₁ D₂
ततो (K₄ तथा) युधिष्ठिरं द्रोणो. — °) G₅ (inf. lin. as
in text) उपक्रमं.

2 °) Ś₁ K₁ ततो हलह्लाः शब्द. — °) D₂ D₂ s
ह्लासीद् (for आसीद्). — °) D₂ महासैन्ये; M₅-s

यथा सिंहे (for महासिंहे).

3 °) K₄ D₁ G M तथा; T तदा (for ततः). Ś
K₁-s D₁ s. 1. 3 शूरं; B₂ क्रुद्धः; T G₂-s वीरः (for
शूरः). — D₂ om. 3^a-4^a. — °) D₅ युधिष्ठिर- Ś₁
B₁ s. 2. 5 D₅ अभिप्रेप्सुम्; K₅ s D₂ s S परिप्रेप्सुम्; B₄
D₁ D₂ D₁ s. 4. 1. 3 अभिप्रेप्सुम् (for परिप्रेप्सुम्).
— °) M₅-s समभिद्रवत् (for समुपा-).

4 D₂ om. 4 (cf. v. l. 3). — °) D₅ T G₂-s
पांचालौ. — °) B D₁ महाबलौ (for परस्परम्). S
(except G₂) युद्धायाभिसमीयतुः (G₂ 'युः'). — °) B₅
विक्षोभयंतस्. S तौ (G₁ M ते) सेने (for तत्सैन्यम्).
— After 4, N (D₂ after 3^a) ins.:

146* ततो द्रोणं महेश्वासं सत्यजित्सत्यविक्रमः ।

अविध्यन्नशितामैश्च परमास्त्रं विदर्शयन् ।

ततोऽस्य सारथेः पञ्च शरान्सर्पविषोपमान् ।

अमुञ्चदन्तकप्रस्थान्संमुमोहास्य सारथिः ।

अयास्य सहस्राविध्यद्वयान्दशभिराशुगैः । 5

दशभिर्दशभिः क्रुद्ध उभौ च पार्श्विसारथी ।

मण्डलं तु समावृत्य व्यचरत्पृतनामुखे ।

ध्वजं चिच्छेद च क्रुद्धो द्रोणस्याभिन्नकर्षणः ।

द्रोणस्तु तस्माल्लक्ष्यं चरितं तस्य संयुगे ।

मनसा चिन्तयामास प्राप्तकालमरिदमः । 10

[D₂ om. line 1. — (L. 1) D₂ D₂ s तथा (for
ततो). K₅ B (except B₂) D₁ D₂ D₁ महेश्वासः
(for 'श्वासं'). — (L. 2) K₅ B D₁ D₂ D₁-s. 6

C. 7. 859
B. 7. 21. 4
K. 7. 21. 4

विश्वोभयन्तौ तत्सैन्यमिन्द्रवैरोचनाविव ॥ ४

ततः सत्यजितं तीक्ष्णैर्दशभिर्मर्मभेदिभिः ।

अविष्यच्छीघ्रमाचार्यश्छित्वास्त सशरं धनुः ॥ ५

स शीघ्रतरमादाय धनुरन्यत्रतापवान् ।

द्रोणं सोऽभिजघानाशु विशद्विः कङ्कपत्रिभिः ॥ ६

ज्ञात्वा सत्यजिता द्रोणं ग्रस्यमानमिवाहवे ।

वक्रः शरशतैस्तीक्ष्णैः पाञ्चाल्यो द्रोणमर्दयत् ॥ ७

निशिताग्नेयः D₄. 7. 8 'त्रेयु (for 'त्रैश्च). K₁. 4 D₈ विमर्दयन्;
B₈ D₄. 7. 8 'निर्दश' (for 'विदश'). S D₁ परमाखविद-
यन्; K₂ परमाखविदयन् (for the posterior half).
— (L. 3) K₅ B₂-s D₁ D₂ तथास्य; B₁ अथास्य
(for ततोऽस्य). D₈ -शितोपमान् (for -विषोप'). — (L. 4)
S₁ K₁. 2 D₁ D₂ D₃. 4. 5 स सुमोह (for संसुमोह).
— (L. 5) D₂ D₃ तरसा (for सहसा). K₅ अष्टाभिर्
(for दशभिर्). — (L. 6) K₅ D₄. 2. 5 तौ; D₈ वै
(for च). D₂ D₄. 7. 8 तयोभौ (for उभौ च). D₂ om.
च पार्थिवस्यै. — (L. 7) D₁ च (for तु). S₂ व्य-
रन्; K₅ B D₁ D₂. 2. 4 विचरन्; D₈ संचरन् (for व्य-
रन्). — (L. 8) B₁ transp. ध्वजं and विच्छेद च. K₄
बहुकोषो (hypermetric); D₂ D₃. 4. 5 संकुदो (for च
कुदो). S₁ K₁. 2 D₁. 8 -कषिणः; K₂ B D₂ D₃. 2. 5
-कषिणः (for -कषेणः). K₅ -कषिणी; S₂ द्रोणस्यामितविक्रमः
(for the posterior half). — (L. 9) S₁ B₂ D₁. 2.
7. 8 समालोक्य (for 'लक्ष्य). — (L. 10) D₁. 2. 5 अरि-
दमः.]

5 *) T₁ G₂ सत्यजित् (submetric); T₂ G₂-s स
सत्यजित् (for सत्यजितं). — K₄ om. (hapl.) 5^b-7^e.
S₂ reads 5^b on marg. After 5^{ab}, G₂ reads 7^{ab}
for the first time, repeating it in its proper place.
M₈ reads 5^e after 6. — *) B₂ D₂ आविष्यत् (for
अवि'). D₈ आसाद्य; S (except M₈. 4) आचार्य. — *)
S₂ छित्वा चास्य (hypermetric) (for छित्वास्त). D₄
सदशं (for सशरं). G₁ M₁-4 छित्वास्त धनुराशुगैः.
— After 5, T G₂-4 M₁ ins.:

147* आचार्यस्तस्य वै चार्यं विच्छेदं त्रिभिराशुगैः ।

6 K₄ om. 6 (cf. v. 1. 5). — *) D₂ आसाद्य
(for आदाय). T G₂. 4 स शीघ्रमादाय तदा (T₂ 'या').
— *) D₂ चापि; D₂. 5 स नि- (for सोऽभि-). K₁
D₈ [आ]शुर्. B D₁ S द्रोणमभ्यहनद्राजं (S 'रक्षैस्').
— *) K₁. 3 D₁ विशद्विः; K₅ D₂ D₃. 6-8 S त्रिशद्विः;

संछाद्यमानं समरे द्रोणं दृष्ट्वा महारथम् ।

चुकुशुः पाण्डवा राजन्वस्त्राणि दुधुवुश्च ह ॥ ८

वृकस्तु परमकुद्वो द्रोणं पृष्ठा स्तनान्तरे ।

विन्याध बलवात्राजंस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ९

द्रोणस्तु शरवर्षेण छाद्यमानो महारथः ।

वेगं चक्रे महावेगः क्रोधादुद्धृत्य चक्षुषी ॥ १०

ततः सत्यजितश्चापं छित्वा द्रोणो वृकस्य च ।

B D₁ त्रिशदा (for त्रिशद्विः). S मर्मभेदिभिः (for
कङ्कपत्रिभिः). — After 6, M₈ reads 5^e.

7 K₄ om. 7^{ab} (cf. v. 1. 5). G₂ reads 7^{ab}, for
the first time after 5^{ab}. — *) K₁ B D₁ दृष्ट्वा; D₁
धुत्वा (for ज्ञात्वा). D₂ T G₁. 2. 8 (both times) M₁. 2. 4
सत्यजितं (for 'जिता). D₈ द्रोणस् (for द्रोणं). — *)
S₁ K₁-s D₂. 5 ताप्यमानं; D₂ व्यथमानम्; D₈. 4. 7
ताप्यमानम्; D₈ तापयानम्; T G₂. 5 ग्रसमानम् (for
ग्रस्य'). S₁ K₁-s D₈ महाहवे; B₁ D₁ इहाहवे; D₄
इवाहनत् (for इवाहवे). D₂ ताप्यमानापिमाहवे (sic);
D₈ ताप्यमानसिवाहवे (sic). — *) D₄ विध्वञ्च; T
G₂. 4 वृत्तः (for वृकः). — *) T G₁. 2. 4 M₁. 2 पांचालो
(for पाञ्चाल्यो). K₁ D₂ D₈ आर्दयन्; K₂. 5 B D₁
D₂. 2. 5 आर्दयत्; D₂ आह्वे; D₄. 7. 8 अभ्ययात् (for
अर्दयत्).

8 *) K₅ संछिद्यमानं; M₈ संछाद्यमानः (for 'मानं').
— *) D₄. 7. 8 महारथाः (for 'रथम्). — *) D₂
D₃. 6 चुकुशुः (for चुकुशुः). — S₁ K₁-4 D₁ om. (hapl.)
8^d-9^e. — *) D₈ (by corr.) वाचाणि; D₈ अस्त्राणि
(for वस्त्राणि). D₂ प्रदुधुश्च; S [आ]दु (G₂ 'द')धुवुश्च
(for दुधुवुश्च). D₂. 5 स (for च). G₂ हि (for ह).

9 S₁ K₁-4 D₁ om. 9^{ab} (cf. v. 1. 8). G₂ damaged.
— *) D₂ D₃. 6 M₁. 2 च (for तु). K₅ परमं; D₂
D₄ परमः (for परम-). — *) B₂ दृष्ट्वा (for पृष्ठ्वा).
— *) K₅ T G₂-4 बलवद् (for बलवान्).

10 *) D₂ पुनः पुनः (for महारथः). — D₁ om.
10^{ad}. — *) D₂ तदावेगा (sic); T G₂-5 महाघोरं;
M₈-5 'बाहुः (for 'वेगः). — *) G₂ घोरार्द्रः; G₂
घोरम्; G₂ बाणं (for क्रोधाद्). K₁ D₂-4. 6. 7 G₂
उद्धृत्य; K₂ उद्धृत्य; G₂ चोद्धृत्य (for उद्धृत्य). G₁
M₁. 2 लोचने (for चक्षुषी).

पङ्क्तिः सप्ततं सहयं श्रैद्रोणोऽवधीदृक्म् ॥ ११
 अथान्यद्भुरादाय सत्यजिद्रेगवत्तरम् ।
 साश्वं सप्ततं विशिलैर्द्रोणं विव्याध सध्वजम् ॥ १२
 स तन्न ममृषे द्रोणः पाञ्चाल्येनार्दनं मृधे ।
 ततस्तस्य विनाशाय सत्वरं व्यसृजच्छरान् ॥ १३
 हयान्ध्वजं धनुर्मुष्टिमुभौ च पार्णिसारथी ।
 अवाकिरत्ततो द्रोणः शरवर्षैः सहस्रशः ॥ १४
 तथा संछिद्यमानेषु कर्मुकेषु पुनः पुनः ।
 पाञ्चाल्यः परमास्त्रज्ञः शोणाश्वं समयोधयत् ॥ १५

स सत्यजितमालक्ष्य तयोदीर्णं महाहवे ।
 अर्धचन्द्रेण चिच्छेद शिरस्तस्य महात्मनः ॥ १६
 तस्मिन्हेतु महामात्रे पाञ्चालानां रथर्षमे ।
 अपायाज्वनैरश्वैर्द्रोणात्रस्तो युधिष्ठिरः ॥ १७
 पाञ्चालाः केकया मत्स्याश्चेदिकारूपकोसलाः ।
 युधिष्ठिरमुदीक्षन्तो हृष्टा द्रोणमुपाद्रवन् ॥ १८
 ततो युधिष्ठिरप्रेम्पुराचार्यः शत्रुपूगहा ।
 व्यधमत्तान्यनीकानि तूराशिभिर्वानिलः ॥ १९
 निर्दहन्तमनीकानि तानि तानि पुनः पुनः ।

C. 7 879
B. 7. 21. 25
K 7. 21. 25

11 ") Ds ततः सत्यस्य चार्धं च. — ^b) K1 भित्त्वा (for
 छित्त्वा). — ^c) Bs सहजं; T Gs-4 सरथं (for सहयं).
 — ^d) D4 भृशं (for वृक्म्). Gs श्रैद्रोणोऽवधीदृक्म्.

12 ^b) K4 D1 वेगवत्तरम्. — ^d) B1.2 (marg. also)
 सप्तभिः (for सध्वजम्).

13 ") Bs Dn1 Ds स तं; Ds पृतन् (for स तन्).
 — Ks om. (hapl.) 13^b-14^a. — ^b) K4 पांचालेन.
 K1 अर्दयन्; K2 अर्दनं; K4 B2 Dn3 D1.4.5 G2 अर्दितं
 (G2 "तो"); Bs अर्दितं (for अर्दनं). Ks S रणे; Ds
 प्रति (for मृधे). Dn1 पांचाल्येनावमर्दनं. — ^c) Gs
 सत्य- (for तस्य). — ^d) Ds.5 transp. सत्वरं and
 व्यसृजन्. K4 Dn3 D1 विसृजन्; D4.7.8 विसृजन् (for
 व्यसृजन्).

14 Ks om. 14^{ab} (cf. v. l. 13). — ^a) Ds transp.
 ध्वजं and धनुर्. B (except B4) Dn1 ध्वजान् (for
 ध्वजं). B1.2.5 Dn1 Ds.5.6 T Gs.4 यष्टिम्; Ms-5
 मुष्टाव् (for मुष्टिम्). — ^b) Dn3 Ds.3.5 तौ; Ds वै
 (for च). Ś1 K1.2 प्रार्थिसारथी; G1.3.4 M प्रार्थि-
 (G1 M "ष्टि"सारथी (for पार्णि). — ^c) Dn1 Ds
 अवाकिरन् (for "रत्"). — ^d) S शरैः शत- (for शरवर्षैः).
 Ś2 समततः (for सहस्रशः).

15 ") Ś1 K1-3 तथा संछिद्यमाने (Ś1 "ने"पु; S स
 तथा (T2 "दा" मि (M1.2.5 छि) यमानेषु. — ^b) D1 यतः
 पुनः (for पुनः पुनः). — ^c) Dn3 परमकुदः (for पर-
 मास्त्रज्ञः). — ^d) K4 द्रोणाश्वं; K5 द्रोणोश्वं (for शो-
 णाश्वं). D4 शोणितोश्वं स योधयत्. — After 15, G1 M
 ins.:

148* अवाकिरच्छरैस्तूर्णं भारद्वाजं समन्ततः ।
 हयेषु च विषकेषु विमुखोऽभवदाहवे ।

[(L. 2) G1 M1.2 विमुखी.]

-16 ") M1 ततस्तजितम् (for स सत्यजितम्). K4.5
 आलोक्ष्य (sic); B Dn1 Ds S आलोक्ष्य (for आलोक्ष्य).
 — ^b) Ks Dn1 D1.7 तथा दीर्णं; B1 ततो दीर्णं; Bs
 भग्नोदीर्णं; Dn3 Ds तत्रोदीर्णं; Ds ततो दीर्णं; S
 ततस्तूर्णं (for तयोदीर्णं). — After 16^{ab}, G1 M ins.:

149* वेगेन महामृदाद्वातो हुमनिवोच्छ्रितम् ।

ततः पाञ्चालपुत्रस्य युद्धे सत्यजितस्तथा ।

[(L. 1) Ms.4 वानोद्धूत- (for वानो हुमन्).]

17 ") Ds हते तस्मिन् (by transp.). Dn1 महे-
 स्वासे; Ds महास्त्रज्ञे (for महामात्रे). — ^b) B4 पंचा-
 लानां. B Dn1 Dn1 D4 महारथे; D2 नरर्षभ; Ds.6
 नरर्षभे; G1 M1.2 यशस्करे (for रथर्षभे). — ^c) D4
 अपातयन् (hypermetric) (for अपायाज्). — ^d) S
 भीतो (for त्रस्तो).

18 ") B4 D1 पंचालाः; Dn1 पांचाल्याः (for पा-
 ञ्चालाः). Ks D (except Dn1 Dn1 D1) केकया (for
 केकया). G2.4.5 M1.2 मात्स्याश्च (for म). — ^b)
 S चेदिकारूपाः (for "रूप"). K1.5 Bs Dn1 Dn D1.3-5
 कोसलाः; B1-3 कोषलाः; T G2-5 कौसलाः (for को-
 सलाः). K4 चेदिका हृष्टकोसलाः. — ^c) B D1 T G
 M1.2 अभीप्सवो; Dn1 Ms-5 परीप्सवो (for उदीक्षन्तो).
 — ^d) B4 Ds.6 Gs हृष्टा; Dn1 Ds हृष्टो; Ds हृष्टं
 (for हृष्टा). Ds.6 उपाद्रवत् (for "द्रवन्").

19 ") K (except Ks) B (except B1) Dn1 Dn
 Ds.3.5.6 युधिष्ठिरं (for "ष्टिर"). — ^b) Dn3 Ds आ-
 चार्यो हि महारथ (Ds "यः"). — ^c) D1 व्याधमत्. — Ks
 om. (hapl.) 19^a-20^a. D repeats 19^a after the
 second occurrence of 20^a. — ^d) Ś2 K4.5 B Dn1

G. 7. 879
B. 7. 21. 25
K. 7. 21. 25

द्रोणं मत्स्यादवरजः शतानीकोऽभ्यवर्तत ॥ २०
सूर्यरश्मिप्रतीकाशैः कर्मारपरिमार्जितैः ।
षड्भिः सहस्रं सहस्रं द्रोणं विद्वानदद्भुशम् ॥ २१
तस्य नानदतो द्रोणः शिरः कायात्सकुण्डलम् ।
धुरेणापाहरत्तूर्णं ततो मत्स्याः प्रदुदुधुः ॥ २२
मत्स्याञ्जित्वाजयच्चेदीन्कारुषान्केकयानपि ।
पाञ्चालान्मुञ्जयान्पाण्डून्भारद्वाजः पुनः पुनः ॥ २३
तं दहन्तमनीकानि कुद्धमग्निं यथा वनम् ।

Dn₂ D₁₋₅ T G_{2, 3, 5} M₅ (inf. lin.) [अ]नलः (for [अ]निलः).

20 K₂ om. 20^a (cf. v. l. 19). D₁ reads 20^a twice. After the second occurrence of 20^a, D₁ repeats 19^a. —^c T₁ G₂₋₅. मत्स्याद् (for मत्स्याद्).

21 ^b M₅. 4 कर्मारः. Cd cites कर्मारः. K₂ काश्मीरपरिमोहितैः. —^c D₁ सरयं (for सहस्रं). D₅ षड्भिश्च सहस्रं द्रोणं. —^d Ś₁ K₁₋₃ D₁. 8 भित्त्वा; K₅ हत्वा (for विद्धा). D₅ विद्धा चैव (for द्रोणं विद्धा). D₄ [अ]नदन् (for [अ]नदद्). K₄ D₁ बली (for मृशम्). S द्रोणं विद्धा नवाद च (G₁ M_{1, 2} 3 ह). — After 21, N ins.:

150^a क्रूराय कर्मणे युक्तं चिकीर्षुः कर्म दुष्करम् ।
अवाकिरच्छरशतैर्भारद्वाजं समन्ततः ।

[(L. 1) B₅ (before corr.) कुद्धाय. D₅. 7. 8 कर्मणो (for 'णे). Ś₂ K_{2, 3} B₂₋₅ D₅ युक्तम्. Ś₁ K_{1, 4} B_{1, 5} D₁ D_{1, 2, 3} चिकीर्षुः; Dn₁ चिकीर्षन् (for चिकीर्षुः). — (L. 2) The portion from अवाकिरच् in line 2 of 150^a up to तान्दृष्ट्वा (in 7. 21. 7^a) is lost in Ś₂ on a missing folio. K₄ D_{4, 5} अवाकिरच्. Ś₁ K_{1, 2, 4} Dn₂ D_{4, 5-8} शि (D₄ ३ शैवानैर्; Dn₁ शरशतैर् (for 'शतैर्).]

22 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). —^a Ś₁ K₂ चानदतो; K₁ च नदतो; K₄ D₁ चापततो; B (except B₁) नानदतो (for नानदतो). —^b K₄ D₁ अपाहरत्; B₂ सकुण्डलः. —^c Ś₁ K₁₋₃ Dn D_{2-5, 7, 8} [अ]पातयत् (for 'हरत्). K₄ धुरेण पातयत्तूर्णं; D₅ शरेणापातयत्तूर्णं; T G₂₋₅ M₅₋₈ धुरेणैवाहर (T G₂ 'न' द्रोणस; G₁ M_{1, 2} धुरेणपहरद्रोणस.

23 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). —^a G₂₋₅ मत्स्यान् (for मत्स्यान्). —^b K₄₋₅ B₁₋₄ D₁ Dn₁ D_{1-3, 5}

दृष्ट्वा रुक्मरथं कुद्धं समकम्पन्त मुञ्जयाः ॥ २४
उत्तमं ह्यादधानस्य धनुरस्याशुकारिणः ।
ज्याघोषो निघ्नतोऽभिन्नादिक्षु सर्वासु शुश्रुवे ॥ २५
नागानश्चान्पदातींश्च रथिनो गजसादिनः ।
रौद्रा हस्तवता युक्ताः प्रमथन्ति स्म सायकाः ॥ २६
नानद्यमानः पर्जन्यो मिश्रवातो हिमात्ये ।
अश्मवर्षमिवावर्षत्परेषां भयमादधत् ॥ २७
सर्वा दिशः समचरत्सैन्यं विशोभयन्निव ।

करुषान्; T G₂₋₄ कारुषान्; G_{1, 5} M₃₋₅ करुषान्; M_{1, 2} करुषान् (for कारुषान्). Ś₁ K D (except D₁ D₅) कोश (Ś₁ K_{2, 3} D₁ 'स' लान् (for केकयान्). —^c B₁ पंचालान् (for पाञ्चालान्). S पायान् (for पाण्डून्). —^d D₅ प्रतापवान् (for पुनः पुनः).

24 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). —^b K_{1, 5} D₄₋₅ G_{1, 4} M_{1, 2} अभिर् (for अभिं). D_{4, 5} वने (for वनम्). —^c M_{1, 2} रुक्मरथं (for रुक्म'). B D₁ T G₂ वीरं; D₁ युद्धे; G_{1, 2-5} M वीराः (for कुद्धं). —^d Ś₁ K₄ D₁ अकंपतः स; K₁ संकंपतुः स; K₂ अकंपतः स (for समकम्पन्त).

25 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). —^a Dn₁ उद्धांतं (for उत्तमं). K₅ B D (except D₁) ह्या (Dn₂ D₅ चा) दधानस्य (for 'धानस्य). S (except G₁ M_{1, 2}) उभाभ्यां संदधानस्य. —^b K_{1, 3} अद्याशु; B₂ (also marg.) अद्याशु; G₁ M_{1, 2} अद्याशु (for अद्याशु). K₅ G_{2, 4} धनुषोस्याशुकारिणः; T G_{2, 5} M₃₋₅ धनुष्योप्याशु.

26 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). —^b G₁ M रथांश्च (for रथिनो). K₂ D₂ -सादिभिः (for -सादिनः). T G₂₋₅ तथोभौ पाणिं (G_{2, 4} प्राष्टिः; G₅ प्राष्टि) सारथी. —^c K₂ B₅ Dn₁ D₅ G₃₋₅ रौद्रः; D₁ षड् (for रौद्रा). D₅ संख्ये (for युक्ताः). —^d K₅ D_{5, 6} G₁ M प्रमथति; D₁ 'प्रति; G₅ प्रमथन्ति (for प्रमथन्ति). K₄ च; D₁ [अ]स्य (for स). B_{1, 2, 4} D₃ शायकाः; D₅ सायकैः (for सायकाः).

27 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). —^a Ś₁ तानद्यमानः; B₁₋₄ D₁ Dn₂ D₅ नानदं (B_{3, 4} 'द्यं) मानः (for नानद्य'). —^b D₅ मिश्रीभूतो; D₅ मिश्रवाते; G₂₋₅ Cv विष्वग्वातो; Cd मिश्रवातो (as in text). G₁ M मिश्रवातस्त्रपात्ये. —^c Dn₂ D₅ अश्मवर्षैर्; S (except G₁ M_{1, 2}) वृष्टिम् (for 'वर्षम्). K₂₋₅ B_{4, 5} Dn₂

बली शूरो महेष्वासो मित्राणामभयंकरः ॥ २८
 तस्य विद्युदिवाग्नेषु चापं हेमपरिष्कृतम् ।
 दिक्षु सर्वास्त्रपश्याम द्रोणस्यामिततेजसः ॥ २९
 द्रोणस्तु पाण्डवानीके चकार कदनं महत् ।
 यथा दैत्यगणे विष्णुः सुरासुरनमस्कृतः ॥ ३०
 स शूरः सत्यवाक्प्राज्ञो बलवान्सत्यविक्रमः
 महानुभावः कालान्ते रौद्रीं मीरुविभीषणाम् ॥ ३१

D1. s इवावर्षन् (for 'वर्षन्'). —^a) S परेषु (for परेषां). Dn1 आदधे; D2 G2 'घन्'; D7. s 'द्व' (for 'घन्').

28 Śs missing (cf. v. l. 21). —^a) K1 D4 दिक्षाः (for दिक्षाः). K1. s Dc1 Ds. s समचरन्; Ks समंवाच (for समचरन्). —^b) Gs Ms-s सेनां (for सैन्यं) Ś1 सैन्यान्विद्रावयन्निव; K1-4 D1 सर्वा (K4 D1 सैन्यान्विद्रावयन्निव); Ks तस्मैन्व श्लोभयन्निव; T G2-4 सेनां संशोभयन्मुहुः; G1 M1 सेनां विक्षोभयन्मुहुः. —^c) Ks बले; Dc1 ततः; Dn2 Ds रणे (for बली).

29 Śs missing (cf. v. l. 21). —^b) A few MSS. -परिष्कृतं (for 'स्कृतम्'). —^c) K1. s B2. s D2. s Gs पश्याम; Ks B1. s Dc1 Dn1 D1 2. 4. 7. s T G2-4 पश्यामो; B4 Ds पश्यामि (for [अ]पश्याम). —^d) K4 om. द्रोणस्यामि. S [अ]मित्रघातिनः (for [अ]मिततेजसः). — After 29, N (Śs missing) ins.:

151* शोभमानां ध्वजे चास्य वेदीमद्राक्षम भारत ।

दिमवच्छिन्नराकारां चरतः संयुगे मृशम् ।

[(L. 1) Ds शोभमाना. Ds वेदी चादक्षि (for वेदी-मद्राक्षम). — Ds om. line 2. — (L. 2) Ds शिखरा-कारा (for 'कारां). Ds चरता. D1 संयुगे. Ds तदा (for मृशम्).]

30 Śs missing (cf. v. l. 21). T G2-s Ms-s om. 30. —^a) K4 Ds पाण्डवानीकं. —^c) Ś1 K (except Ks) Ds दैत्यगणान्. —^d) K4 M1. s -नमस्कृतं (for 'स्कृतः').

31 Śs missing (cf. v. l. 21). —^a) K2. 4 B2. s. s Dn1 D4. s. 7. s G4 Ms सत्यवान्; T G1-3 M1-2. s सत्ववान् (for सत्यवाक्). —^b) K4. s D (except Dc1 Dn2 Ds. s) दृढ- (for सत्य). —^c) K4 B Dc1 D2 कल्पयते; D2 कालांतां (for कालान्ते). —^d) Ś1 K1. s B1 Dc1 Dn2 D1. 2. 4. 7. s रौद्रीं; Ks Dn1 Ds. s रौद्रीं

कवचोर्मिध्वजावर्ता मर्त्यकूलापहारिणीम् ।
 गजवाजिमहाप्राहामसिमीनां दुरासदाम् ॥ ३२
 वीरास्थिचर्करां रौद्रीं मेरीमुरजकच्छपाम् ।
 चर्मवर्मप्लवां घोरां केशशैवलशाङ्गलाम् ॥ ३३
 शरौघिणीं धनुःश्रोतां बाहुपन्नगसंकुलाम् ।
 रणभूमिवहां घोरां कुरुसृज्यवाहिनीम् ।
 मनुष्यशीर्षपाषाणां शक्तिमीनां गदोद्गुपाम् ॥ ३४

(for रौद्रीं). K4 D1 भीमः; Ds भीरु (for भीरु-). B1. s. s Dc1 Ds -विभीषणी; Dn1 Ds. s -विभीषणं (for 'षणाम्'). Ks रौद्रांतिकविभीषणी; S रौद्रीं प्रावर्तयन्ती.

32 Śs missing (cf. v. l. 21). —^a) Ś1 K2 कव-चोर्दा; Ms 4 कवचोर्मा (for 'चोर्मि-). S -रथावर्ता (for 'ध्वजा'). —^b) K1. 2. 4 Dn2 Ds. s मर्त्य (Dn2 Ds रथ-); कूला (K1. 2 'मा' पहारिणीं. — Ś1 reads 32^a in Deva-nāgarī. —^c) Dn2 -महाप्राहाव् (for 'प्राहाम्'). S गजाश्चमकराक्षीणीम्. —^d) Dn2 Ds शौणिनीवां; T1 अतिप्राहां (for 'मीनां').

33 Śs missing (cf. v. l. 21). Dr reads 33^a-34^a on marg. —^a) K1. s -चर्करां; B2 -मकरां (for 'चर्करां). B2 धौनां; Ds रौद्रीं; S दुर्गा (for रौद्रीं). —^d) T1 G2-s Ms. s -मंडूकः; T2 G1 M1. 2. s -मंडूक- (for -मुरज). —^e) Ś1 K1 B2 Ds चर्मचर्म-; Dc1 चर्मचर्म- (for चर्मवर्म-). —^d) Ś1 K1 केशशैवल; K2 D2 G2 केशशैवाल-; Ś1 K B2-s D1. s -शाङ्गलां; B1. s -साङ्गलां (for -शाङ्गलाम्). Dn1 केशशाङ्गलशैवलां.

34 Śs missing (cf. v. l. 21). Dr reads 34^a on marg. —^a) Ś1 K (except K4) D1 शरौघिनीं; Dn2 Ds. s शरौघिनीं; T G2. 4 शरौघिनीं; G2 शरौघिनीं (for शरौ). Some MSS. धनुश्रोतां. — T G2-s Ms-s om. 34^a. —^c) B Dc1 तीमां (for घोरां). Ds रणभूमिसमां घोरां; Ds रणभूमि महाघोरां; G1 M1. 2 रथद्वीपां महाघोरां. —^d) G1 M1. 2 बह्वर्ता कुरुसृज्यान्. —^e) Ś1 K2. s गदोत्तमां; K1 Dr गदोद्गुमां; Ds गदा-दुमां; T G2-s Ms-s गदाकुलां (for गदोद्गुपाम्).

35 Śs missing (cf. v. l. 21). Ds om. (hapl.) 35^a. —^a) Ś1 K1. 2 D1 -वसनां; S -विततां (for -वसनां). Dn1 Dr. s उष्णीषकेन (Dn1 'ना' मशानां. —^b) B D (except Dn2 Ds. s; Ds om.) विकीर्णान् (for निष्कीर्ण-). —^c) Ś1 K (except Ks) D1 वीरोप-

C. 7. 205
B. 7. 21. 42
K. 7. 21. 42

C. 7. 896
B. 7. 21. 4-
K. 7. 21. 42

उष्णीषफेनवसनां निष्कीर्णां सरीसृपासु ।
वीरापहारिणीमुग्रां मांसशोणितकर्दमासु ॥ ३५
हस्तिग्राहां केतुवृक्षां क्षत्रियाणां निमज्जनीसु ।
कूरां शरीरसंघाटां सादिनकां दुरत्ययासु ।
द्रोणः प्रावर्तयत्तत्र नदीमन्तकगामिनीसु ॥ ३६
क्रव्यादगणसंघुष्टां श्वशृगालगणायुतासु ।
निषेवितां महारौद्रैः पिशिताशैः समन्ततः ॥ ३७

हारिणीसु. Dn1 T G M1. 3 रौद्रां; Ms-s रौद्रां (for उग्रां).

36 Śs missing (cf. v. l. 21). —^a) D1 हस्ति
ग्रहां. S वज्रजनां (Gs om नगां) (for केतुवृक्षां).
—^b) Ś1 K1. 2 निमज्जनीं. —^c) B5 युवाः (for
कूरां). B3 प्रवीर- (for शरीर-). Ś1 K1. 4. 6 B Dc1 Dn2
D2. 3. 5. 7. 8 Gs -संघाटां; Dn1 -संघात्यां; D1 -संघारां;
D4 -संघुष्टां; D5 -संघातां (for -संघाटां). —^d) D3
प्रवर्तयन्. —^e) K5 B2. 4 Dn1 D5 वाहिनीं; D4
गामिनी (for -गामिनीसु).

37 Śs missing (cf. v. l. 21). T G2-s Ms-s om.
37. —^a) D1 om. from क्रव्याद^a up to शृगाल (in
37^b). K2-s B2. 5 D2 -संघुष्टां; Dn2 D2. 6 -भूयिष्टां;
D5 -संघाटां (for -संघुष्टां). —^b) K (except K5) D5
G2 M1. 2 श्वशृगाल-. —^d) Dn1 निशाचोच्चैः (for पिशि-
ताशैः).

38 Śs missing (cf. v. l. 21). —^b) S नरो (G1. 5
M रथो) दाराः प्रगल्भवत् (T प्रगल्भवत्; G2 प्रवल्भवत्;
G4 प्रवल्भवन्). —^c) D3 G1 [S]म्यद्रवद् (for 'द्रवन्').
—^d) D5 -युगोपमाः (for -पुरोगमाः). — After 38,
N (Śs missing) ins. :

152* ते द्रोणं सहिताः शूराः सर्वतः पर्यवारयन् ।

गमस्मिभिरिवादिष्यं तपन्तं भुवने यथा ।

[(L. 1) D5 सर्वाः (for शूराः). D5 सहिताः (for
सर्वतः). B2 Dn2 D1 प्रत्यवारयन् (for पर्य^a). — D4
om. line 2. — (L. 2) D1 om. वाहि. D6 तपन् (for
तपन्तं). K4 B Dc1 D2. 4 भुवनं (for भुवने).]

39 Śs missing (cf. v. l. 21). D2. 4 om. 39.
—^a) N (Śs missing; D2. 4 om.) तं तु शूरं (Dn2
युधिष्ठिरं) महेष्वासं; T तांस्तु शूरा महेष्वाससु. —^b) Ś1
K1 Dc1 Dn2 D6 तावका उ (Dc1 ह्यु) घनायुधाः; D3
काम्युधुतायुधाः; G1 Ms-s काश्चोद्यतायुधाः. —^d)
D5 S (except T G2) सर्वतः (for समन्तात्).

तं दहन्तमनीकानि रथोदारं कृतान्तवत् ।
सर्वतोऽभ्यद्रवन् द्रोणं कुन्तीपुत्रपुरोगमाः ॥ ३८
तांस्तु शूगन्महेष्वासं तावकाभ्युद्यतायुधाः ।
राजानो राजपुत्राश्च समन्तात्पर्यवारयन् ॥ ३९
ततो द्रोणः सत्यसंघः प्रभिन्न इव कुक्षरः ।
अभ्यतीत्य रथानीकं दृढसेनमपातयत् ॥ ४०
ततो राजानमासाद्य प्रहरन्तमभीतवत् ।

— After 39, N (Śs missing; D2. 4 after 38) ins. :

153* शिखण्डी तु ततो द्रोणं पञ्चभिर्नतपर्वभिः
क्षत्रवर्मा च विशत्या वसुदानश्च पञ्चभिः ।
उत्तमौजास्त्रिभिर्वाणैः क्षत्रदेवश्च सप्तभिः ।
सात्यकिश्च शतेनाजौ युधामन्युलयाष्टभिः ।
युधिष्ठिरो द्वादशभिर्द्रोणं विज्याद्य सायकैः । [5]
छष्टयुद्धश्च दशभिश्चेकितानस्त्रिभिः शरैः ।

[(L. 1) K4 Dn1 च (for तु). — K4 om. line 2.
— (L. 2) Ś1 K1. 5 Dc1 Dn D2. 5. 6 क्षत्रवर्मा; D4. 7. 8
क्षत्रवर्मा (for क्षत्र^a). Dc1 (by corr.) वसुदान. — D5
om. line 3. D4 reads lines 3-4 twice. — (L. 3)
B2 (marg. as in text) क्षत्रवर्माश्च (for 'देवश्च'). Ś1 K4
Dn D2 तु; D5 lacuna (for च). — (L. 4) Ś1 K
Dn1 D4 (both times). 5. 7. 8 तु (for च). — (L. 6)
Ś1 K Dn1 D2. 4. 5. 7. 8 तु (for च). D5 शतभिश्च
(for दश^a). K5 om शरैः.]

40 Śs missing (cf. v. l. 21). G5 partly dam-
aged. —^a) S (Gs damaged) स सत्यसंघः शोणाश्वः.
—^b) Dc1 अत्यतीत्य (for अभ्य^a). —^d) D4 दृढसेनसु;
D1. 8 दृढसेनसु; T G M1. 2 वृषसेनं (for दृढसेनसु).
T G2-s Ms-s समस्ययात्; G1 M1. 2 समर्पयत् (for
अपात^a).

41 Śs missing (cf. v. l. 21). G5 partly dam-
aged. —^a) D5 om. मा. —^b) K4 D1 अदीनवत् (for
अभीत^a). —^c) B (except B5) भीमं; T G2-s तीक्ष्णैः;
G5 बाणैः; Ms-s क्षेमि (for क्षेमं). D4. 7. 8 विज्याद्य
पत्रिभिः क्षेमं. —^d) Ś1 K1 D5 महतः; D5 हसंतः (for
स हतः). D4 भुवि (for रथात्).

42 Śs missing (cf. v. l. 21). D5 om. 42. B2
reads 42^a on marg. —^a) D1 यथा; G5 damaged
(for प्राप्य). D5 सेनानां (for सैन्यानां). — K4 om.
42^b-44^a. —^b) B1 परिचरन्; T G2-s Ms-s तु विच.

अविध्यन्नवमिः क्षेमं स हतः प्रापतद्रथात् ॥ ४१
 स मध्यं प्राप्य सैन्यानां सर्वाः प्रविचरन्दिशः ।
 त्राता ह्यभवदन्वेषां न त्रातव्यः कथंचन ॥ ४२
 शिखण्डिनं द्वादशभिर्विशत्या चोत्तमोजसम् ।
 वसुदानं च भलेन प्रेषयद्यमसादनम् ॥ ४३
 अशीत्या क्षत्रवर्मणि पङ्क्तिशत्या सुदक्षिणम् ।
 क्षत्रदेवं तु भलेन रथनीडादपाहरत् ॥ ४४
 युधामन्युं चतुःषष्ट्या त्रिंशता चैव सात्यकिम् ।

रन्; G₂ तु व्यचरद् (for प्रविचरन्). — °) K₁ त्राता;
 G₁ M_{1.2} त्राणं (for त्राता). D₂ सोमवद् (sic); D_{7.8}
 सोमवद् (for ह्यभवद्). T ततोभ्यद्रवदन्वेषां; G_{2.4}
 तन्नाभ्यभवद्. — °) K₁ भ्रातव्यः; B₁ G_{1.8} M_{1.2}
 त्रातव्यं (for त्रातव्यः). B_{2.4} कदाचन; T G₁₋₈ M_{1.2}
 2.5 परंतनः; G_{2.5} परंतप (for कथंचन).

43 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). K₂ om. 43 (cf.
 v. l. 42). G₂ damaged. — °) G_{2.4} चोत्तमोजसं.
 — °) S (except T₂ G₂; G₂ damaged) तु (for च).
 — T G₂₋₃ om. (hapl.) 43^f-44°. — °) G₂ damaged.
 Ś₁ B D₁ प्रेषयद्; D₇ नाप्रेषयद् (sic) (for प्रेषयद्).
 G₁ M रथनीकादपाहरत्.

44 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). K₂ om. 44^a (cf.
 v. l. 42). T G₂₋₄ om. 44^{ab} (cf. v. l. 43). G₂
 Ms om. 44. D₂ reads 44 twice. — °) K₂ B_{1.2}
 D₂ D₁ -वर्मणि (for -वर्मणि). Ś₁ K_{1.2.4} D₁ स
 मध्यं प्राप्य सैन्यानां (= 42^a). — °) K₂ विशत्या सु-
 (for पङ्क्तिशत्या). K₂ सुदर्शनं (for सुदक्षिणम्). — °)
 B₁ क्षत्रधर्मः; B_{2.4} क्षत्रदेवं; G₁ M_{1.2.4.5} जलसंधं
 (for क्षत्रदेवं). D₂ च भलेन; D_{2.6} ततस्तूर्णं (for तु
 भलेन). — °) T₂ G₁ 2.4 M_{1.2.4.5} रथनीका (T₂ 'ला'द्.
 B_{2.4} D₂ D₁ D_{2-4.5} (first time) T G₂ अपातयत्;
 D₆ अपाहरत् (for अपाहरत्). D₅ (second time)
 प्रेषयद्यमसादनं (= 43^d).

45 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). D₂ om. (hapl.)
 45. — °) K₁ om. तुषष्ट्या. — °) Ś₁ K D₁ D₂
 त्रिंशत्या; D₂ (by corr.) त्रिंशत्या; D_{2.2} त्रिसंज्ञिभ्यः;
 D_{2.4.6-8} त्रिंशद्भिः (for 'ज्ञता'). D₇ सात्यकी. S
 सात्यकि (G₁ M₂₋₅ सत्यकं) त्रिंशता (G₂ 'तां') शरैः.
 — Ms om. 45^a-46^b. — °) K₂ रुद्रा (for विद्रा).
 G₂₋₅ M_{1.2} प्रेषुः; M_{2.5} प्राप (for तूर्णं). T G₁
 विद्रा रुक्मरथं प्रेषुः. — °) S (Ms om.) कुंतीपुत्रं

विद्रा रुक्मरथस्तूर्णं युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ४५
 ततो युधिष्ठिरः क्षिप्रं कितवो राजसत्तमः ।
 अपायाज्वनैरश्वैः पाञ्चाल्यो द्रोणमभ्ययात् ॥ ४६
 तं द्रोणः सधनुष्कं तु साक्षयन्तारमक्षिणोत् ।
 स हतः प्रापतद्भूमौ रथाज्योतिरिवाम्बरात् ॥ ४७
 तस्मिन्हते राजपुत्रे पाञ्चालानां यशस्करे ।
 हत द्रोणं हत द्रोणमित्यासीत्तुमुलं महत् ॥ ४८
 तांस्तथा भृशसंकुद्धान्पाञ्चालान्मत्स्यकेकयात् ।

युधिष्ठिरं.

46 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). Ms om. 46^{ab} (cf.
 v. l. 45). G₂ damaged. — °) Ś₁ K D (D₂ by
 corr. as in text) गुरुतो; B_{1.2} (marg. as in text),
 4.5 विक्रवो; B₂ (also) स राजा; Cd कितवो (as in
 text). D₂ G₁ M₁ राजसत्तम. — °) G₂ अवार्ज्यं
 (sic) (for अपायाज्). — °) K₄ D₄ S (except G₂
 Ms-6) पांचालो. K₂ अभ्ययत्; K₂ 'गात्' (for 'यात्').

47 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). D₂ om. 47-48.
 — °) K₂ G₁ M सधनुष्केतुं; B₂ D₂ D_{2.6-8} सधनुष्कं
 च; D_{2.2} सधनुज्यो च (for सधनुष्कं तु). — °) B₁
 2-5 D₁₋₈ 5 साक्षिणोत्; B₂ D_{2.4.5} आवृणोत्; Cd
 मक्षिणोत् (as in text). — °) K₁ महतः; D₂ हतः
 (for स हतः). D_{2.2} आपतद् (for प्राप). — °) G₂₋₅
 यथा (for रथाज्). — After 47, S (except
 G₂) ins.:

154* तं हत्वा विवभौ द्रोणः कुरुभिः परिवारितः ।

[G₁ M_{1.2} transp. तं and हत्वा. G₂ छित्वाभिवभौ.]

— After 154*, S (G₂ om.) reads 52.

48 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). D₂ om. 48 (cf.
 v. l. 47). — °) B_{2.4} पांचालानां. D_{2.5} यशस्विनि;
 S रथधर्मे (for यशस्करे). — °) Cd eites व्रत (for
 हत). K₂ हतो द्रोणो; G₄ व्रतान्द्रोणं. Ś₁ K_{1.2} हतो
 द्रोणो हतो द्रोणः; D_{2.2} D₂₋₈ T G_{1-3.5} व्रत (G_{1.2} 'तं')
 द्रोणं व्रत (G_{1.2} 'तं') द्रोणम्. — °) B D₂ S निस्सो
 महान्; D_{2.2} D_{2.6-8} तुमुलो (D_{7.8} 'मलं') महान् (D₆₋₈
 'हत्').

49 Ś₂ missing (cf. v. l. 21). — °) B₂ (marg.)
 D₂ तांसदा; D₇ तांस*. K₂ भृशसंकुद्धान्; B_{1.2.4}
 D₁ G₁ M भृशसंरुद्धान्; B_{2.5} सदसारुद्धान्; D₂

C. 7. 916
B. 7. 21. 41
K. 7. 21. 65

सृज्यान्पाण्डवांश्च द्रोणो व्यक्षोभयद्बली ॥ ४९
सात्यकिं चेकितानं च घृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
वार्षक्षेमिं चित्रसेनं सेनाविन्दुं सुवर्चसम् ॥ ५०
एतांश्चान्यांश्च सुवह्मन्नाजनापदेश्वरान् ।
सर्वान्द्रोणोऽजयद्युद्धे कुरुभिः परिवारितः ॥ ५१

तावकास्तु महाराज जयं लब्ध्वा महाहवे ।
पाण्डवेयात्रणे जमुर्द्रवमाणान्समन्ततः ॥ ५२
ते दानवा इवेन्द्रेण वध्यमाना महात्मना ।
पाञ्चालाः केकया मत्स्याः समकम्पन्त भारत ॥ ५३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

सह मरुतान्; Dn1 D3 नृपसंकुदान्; D5 नृपति-
कुदान्; T G2-s नृशसंविद्वा (G4 s 'न्रा'न् (for 'नृशसं-
कुदान्). —^a) B1.2 M1.2 पांचाल्यान्; B4 s Dc1 D1
पांचालान् (for पाञ्चालान्). Ks Dn D2.4.6-8 कैकयान्
(for केकयान्). D5 पांचालात्मजकेकयान्. —^a) K4
संतयान्. K4.5 D1.5.7.8 पांडवांश्चैको; S पांडवेवांश्च.
—^a) Dn1 सर्वान् (for द्रोणो). D5 विश्वामयद्; G1
M2-s व्यापयद्; M1.2 व्यापयद् (for व्यक्षोभयद्).
S (M2 inf. lin.) बलात् (for बली).

50 Śs missing (cf. v. l. 21). —^a) G1 M सत्यकं;
G5 सत्यकिं. —^a) Dn1 D2-s.8 वार्षक्षेमं; D5 (marg.
acc. m.) वृहद्रथं. Ks B (except B4) Dn D1.2.4
चैत्रसेनिं; D5 चैत्रसेनं. G5 वार्षक्षेमिं चित्रसेनं. —^a)
K5 बिन्दुं सुवर्णवर्चसं.

51 Śs missing (cf. v. l. 21). Ś1 K1-s om. 51^{ab}.
—^a) K4 D1 जन्वाश्च (for चा'). D5 चैव (for च
सु). —^b) B5 कूत्रान् (for नाना). D5 अन्यान्कुनप-
क्षेश्वरान् (810); D5 जनानामापदेश्वरान्. —^a) Dn1
संख्ये (for युद्धे).

52 Śs missing (cf. v. l. 21). G4 om. 52. S (G4
om.) reads 52 after 154*. —^a) B Dc1 D2.4.7.8
च (for तु). —^b) T G1-s.5 M1.2 महारणे; M2-s
ततो रणे (for महाहवे). —^a) K2 राजन् (for जहृत्).
—^a) Dn2 क्रीडमाणान्; G1 M द्रवतस्तान्; G5 दुप-
दास्तान्; G5 दुपदास्तु (for द्रवमाणान्). —After 52, S
(except G4) ins.:

155* वार्षक्षेमिस्तु वाण्यो द्रोणं विद्धा शरोत्तमैः ।
नवमिश्रावनीपालः पुनर्विग्याध पञ्चभिः ।
चित्रसेनस्ततो द्रोणं पाञ्चालस्वर्दयच्छैः ।
पुनर्विग्याध संक्रुद्धः सेनाविन्दुश्च पञ्चभिः ।

सुवर्मा पञ्चभिश्चैव घृष्टद्युम्नश्च पञ्चभिः । 5
शिखण्डी नवमिश्राण्यैकितानश्च पञ्चभिः ।
सात्यकिश्च चतुःषष्ट्या राजनिवग्याध मायकैः ।
सुचित्रा दशभिर्बाणैर्द्रोणं विद्धानदद्वला ।
तं द्रोणः समरे राजन्शरवधैरवाकित ।
अपातयत्ततो द्रोणः सुचित्रं सहमारयिम् । 10
साश्च समरे राजन्हतो वै प्रापतक्षितौ ।
पात्यमानो महाराज बभौ ज्योतिरिवाम्बरात् ।

[(L 1) T G2-s वार्षक्षेमम्. G1 (inf. lin. as in
text) पांचाल्ये; M1.2 पांचाल्यो (for वाण्यो). — (L. 2)
M4 अवनीपाल. — G5 M2.5 om. (hapl.) lines 3-6.
— (L. 3) G2 पांचालं (for 'लस्). G1 M4 चार्दयत्
(for त्वदं). — (L. 4) G1 M1.2 त्रिभिर् (for पुनर्).
G1 M1.2.4 सेनाविन्दुश्च. — (L. 5) T2 सुवर्मा; G1
M1.2.4 सुवर्मा (for सुवर्मा). — (L. 7) T G1-s M1.2
सत्यकश्च (for सात्यकिश्च). — (L. 9) G1 M1.2.4 तान्
(for तं). — (L. 10) G1 M तदा (for ततो). — (L.
11) G1 M सायं च. G1 M स हतः (for हतो वै). G1
M1.2 मुवि (for क्षितौ).]

53 Śs missing (cf. v. l. 21). —^a) G1 M1.2
महात्मनः. —^a) Ś1 K (except Ks) Dn1 D2.4.5.7.8
संजया; Dc1 Dn2 D2.5 कैकया (for केकया). K1 G2
M2 मात्स्याः (for मत्स्याः). —^a) G1 M1.2 मारिष
(for भारव).

Colophon— Sub-parvan: Editions संशतकवध.
— Day of Droṇa's Generalship: K1.5 D1 द्वितीय-
युद्धदिवसे; K2 द्वितीयदिवसे. — Adhy name: Ks
पांडवसेनापराजये सत्यमृत्युतिसमहारथवधः; Dn1 D2
पांडवसेनापराजयः; D5 सेनापराजयः. — Adhy. no.
(figures, words or both): Ś1 K2.5 B1.2 Dn1 D5 S
20 (as in text). — Śloka no.: Dc1 65; Dn1 61.

२१

धृतराष्ट्र उवाच ।

भारद्वाजेन भग्नेषु पाण्डवेषु महामृषे ।

पाञ्चालेषु च सर्वेषु कश्चिदन्योऽभ्यवर्तत ॥ १

आर्या युद्धे मर्ति कृत्वा क्षत्रियाणां यशस्करीम् ।

असेवितां कापुरुषैः सेवितां पुरुषर्षभैः ॥ २

स हि वीरो नरः स्रत यो भग्नेषु निवर्तते ।

अहो नासीत्पुमान्कश्चिद्द्रुष्ट्वा द्रोणं व्यवस्थितम् ॥ ३

जृम्भमाणमिव व्याघ्रं प्रभिन्नमिव कुञ्जरम् ।

त्यजन्तमाहवे प्राणान्संनद्धं चित्रयोधिनम् ॥ ४

महेष्वासं नरव्याघ्रं द्विषतामधवर्धनम् ।

कृतज्ञं सत्यनिरतं दुर्योधनहितैषिणम् ॥ ५

भारद्वाजं तथानीके दृष्ट्वा शूरमवस्थितम् ।

के वीराः संन्यवर्तन्त तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ६

संजय उवाच ।

तान्दृष्ट्वा चलितान्संख्ये प्रणुबान्द्रोणसायकैः ।

पाञ्चालान्पाण्डवान्मत्स्यान्सृज्यांश्चेदिकेकयान् ॥ ७

C. 7. 926
B. 7. 22. 7
K. 7. 22. 7

21

☞ Śs is missing up to तान्दृष्ट्वा (in 7^a) (cf. v. l. 7. 20. 21).

1 D₁. 2. 5-8 Gs om. the ref. K₄ संजयः (for धृतराष्ट्रः). — ^b) B₂ केकेषु; D₂ lacuna (for पाण्डवेषु). T G₂-5 महामसु; G₁ M 'त्मना (M₄ 'नां) (for 'मृषे). — ^c) Ś₁ B₄ पंचालेषु. D₂ lacuna; D₄. 7. 8 तु (for च). — ^d) K₂-4 D₁ कः स्विद्; D₁ किं स्विद्; G₂-5 कश्चित् (for कश्चिद्). G₁ M नात्र; G₂-5 नान्यो (for अन्यो). D₄. 7. 8 S न्यवर्तत (for अभ्यवर्तत).

2 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). D₄ om. (hapl.) 2^a-3^b. — ^a) T G₂-5 योद्धुं; G₁ M युद्धं (for आर्यां). C_v योद्धुं युद्धमर्ति कृत्वा. — ^b) B₂ यशस्विनां; D₂ (by corr.) 'स्करां (for 'स्करीम्). C_v as in text. — ^c) D₂ (before corr. as in text) D₁ आसेवितां (for असे').

3 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). D₄ om. 3^{ab} (cf. v. l. 2). — ^a) K₄ ह (for हि). K₅ सूतः; D₂ शूरो (for सूत). B D₂ D₃. 3. 6 स हि वीरोद्धतः (B₂ 'रोचमः) शूरो; S (G₁ M य) एष (G₂ 'व; M₄ 'वु) पुरुषव्याघ्रो. — ^b) K₅ या भग्नेषु; G₁ M भग्नेषु न (for यो भग्नेषु). — ^c) M₁. 2 ह (for न). G₁ M₂-5 (M₄. 5 also as in text) अ (M₄ आ) हो नैव निवृत्तोन्वो. — ^d) D₂ D₃ S द्रोणं दृष्ट्वा (by transp.). D₂ व्यवस्थितः.

4 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). — ^a) Ś₁ लम्भमाणम्;

D₂ D₁ जंम' (for जृम्भ'). — D₂ om. (hapl.) 4^b-5^a. — ^a) Ś₁ K D₂ D₄. 5. 7 सततं; B₂ समर्थ (for संनद्धं). D₂ युद्धदुर्मदं (for चित्रयोधिनम्).

5 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). D₂ om. 5^a (cf. v. l. 4). — ^a) B₁ महारौद्रः; T₂ G₁. 3. 4 M रथस्याघ्रं (for नर'). — ^b) D₄ द्विषानाम् (for द्विषताम्). K₂ B₂. 4 D₂ D₁. 3. 6 G₂ मयः; D₁ मयः (for मयः). — T G (except G₁) om. 5^a. M₂ om. 5^a-6^b. — ^c) D₂ कृतज्ञं (for कृतज्ञं). — ^d) D₂ D₃. 4. 6 G₁ M (M₂ om.) -हिते रतं (for -हितैषिणम्).

6 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). M₂ om. 6^{ab} (cf. v. l. 5). — ^a) G₂ भरद्वाजः. D₂ T G₂-4 M₄. 5 रथानीके; G₁ M₁. 2 तदा' (for तथा'). — ^b) M₄. 5 द्रोणम् (for शूरम्). G₁ M₁. 2 व्यवस्थितं (for मयः). T G₂-5 शूरं दृष्ट्वा व्यवस्थितं. — ^c) K₂ D₂ D₁. 4. 7 G₁. 4 M शूराः (for वीराः). — D₂ reads 6^a-7^a on marg. (sec. m.). — ^d) D₂ M₁. 2 संजयः.

7 Ś₂ missing up to तान्दृष्ट्वा (in 7^a) (cf. v. l. 1). D₂ D₁ D₂. 2. 5-8 Gs om. the ref. D₂ reads 7^{ab} on marg. — ^a) D₂ बलितान्; D₂ बलितः (for चालितान्). G₁. 4. 5 M₁. 3 संख्ये. — ^b) B₂ प्रच्छिन्नान् (for प्रणु). B₁ D₂ सायकैः (for सायकैः). — ^c) K₄ B₄ D₁. 2 पंचालान् (for पाञ्चालान्). T G₂-4 M₁. 2 मात्स्यान्. D₂ पाण्डवान्सृज्यान्मात्स्यान्. — ^d) D₂ पांचालांश्च (for सृज्यांश्च). K₂ चैव; S च सः (for चेद्). K₂ D₂ D₁ D₂-6 कैकयान् (for केक').

8 ^a) D₂ S प्रमु (G₂ 'वु) केन (for 'विमु'). — ^b) Ś K₂-4 D₂ शरौवेन (for 'वेण). Ś K₂ B₁ D₂ D₁.

C. 7. 927
B. 7. 22. 8
K. 7. 22. 8

द्रोणचापविमुक्तेन शरौघेणासुहारिणा ।
सिन्धोरिव महौघेन ह्रियमाणान्यथा पुवान् ॥ ८
कौरवाः सिन्धनादेन नानावाद्यस्वनेन च ।
रथद्विपनराशैश्च सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ९
तान्पश्यन्सैन्यमध्यस्थो राजा स्वजनसंवृतः ।
दुर्योधनोऽब्रवीत्कर्णं प्रहृष्टः प्रहसन्निव ॥ १०
पश्य राधेय पाञ्चालान्प्रणुबान्द्रोणसायकैः ।
सिन्धेनेव मृगान्वन्यांस्त्रासितान्दधन्वना ॥ ११
नैते जातु पुनर्युद्धमीह्युरिति मे मतिः ।
यथा तु भग्ना द्रोणेन वातेनेव महाद्रुमाः ॥ १२

१. १. १ १ [अ]ख; Dc1 सु; Ds. १ [अ]ख (for [अ] सु). Ds शरौघाणां सुरारिणा. — ^a) Ks Dn1 Tz Gs. १ महौघेन; Cdp जलौघेन; Cd महौघेन (as in text). — ^a) Ss Dn1 ह्रियमाणान्.

9 ^b) Dn2 Ds. १ S -रवेण (Tz 'णेन' (for -स्वनेन). — ^a) Ks. १ Bs. १ Dc1 Dn2 D1. १. १ नराशैव; Ks Bz (marg) Dn1 Gs M (except Ms) नराशैव; Ks Ds. १. १ नराशैव; Bs. १ Ds नराशेन (for नराशैश्च). — ^a) Dn1 समंतात् (for सर्वतः). Ks. १ B Dc1 D1. १. १. १. १ समवारयन् (for पर्य). —

10 ^a) Ds सोपश्यत् (for तान्पश्यन्). — ^b) G1 M -वर्जितान् (for -संवृतः). Ds राजभिः परिसंवृतः; T Gs-१ राजा राजन्विनिर्जितान्.

11 Before 11, S1 Ks B1 १ (both marg.) Dc1 D1-१. १. १ Gs-१ ins. दुर्योधन उ'. — ^a) Dn2 om. from पश्य up to रिति (in 13^b). Bs पंचालान्. — ^b) B1 १. १ Ds -नायकैः. — ^a) Gs. १ एव (for इव). Bs Ds अन्वांस; Ds. १ मश्रांस; S अन्वांस (for वन्वांस). — ^a) T G (except G1) सादितान् (for त्रासितं). K1 D (except Dc1 D1; Dn2 om.) T Gs-१ -घन्विना (G4 'नः') (for -घन्विना).

12 Dn2 om. up to रिति (cf. v. l. 11). — ^a) S K1-१ Ds न ते; Bs नैव (for नैते). S यौद्धम् (for युद्धम्). — ^b) Bz (marg.). १. १ इहेरन्; Cd इहेरु (as in text). S इहे (Gs. १ Ms-१ 'हे') व्यतीति मे मतिः. — ^a) Ks Ds यथा प्र-; Ds. १. १. १ S तथा हि (Ds M1 'था तु; G1 Ms 'याति; Gs 'या प्र' (for यथा तु). Gs मत्ते. — ^a) Dr om. (hapl.)

अर्घ्यमानाः शरैरेते रुक्मपुङ्खैर्महात्मना ।
पथा नैकेन गच्छन्ति घूर्णमानास्ततस्ततः ॥ १३
संनिरुद्धाश्च कौरव्यैर्द्रोणेन च महात्मना ।
एतेऽन्ये मण्डलीभूताः पावकेनेव कुञ्जराः ॥ १४
भ्रमरैरिव चाविष्टा द्रोणस्य निशितैः शरैः ।
अन्योन्यं समलीयन्त पलायनपरायणाः ॥ १५
एष भीमो दृढक्रोधो हीनः पाण्डवसृञ्जयैः ।
मदीयैरावृते योवैः कर्णं तर्जयतीव माम् ॥ १६
व्यक्तं द्रोणमयं लोकमद्य पश्यति दुर्मतिः ।
निराशो जीवितामूनमद्य राज्ञ्याच्च पाण्डवः ॥ १७

from वातेनेव up to द्रोणेन (in 14^b). Ds Gs. १ वातेनेव (for 'नेव'). Ds यथा द्रुमाः.

13 Dr om. 13 (cf. v. l. 12). — ^a) S1 K1. १. १ Ds एतैः; Ss तीव्रैः; Bs पुष्पी; Gs damaged (for एते). Dn1 अर्घ्यमानाः शरवाते. — ^b) Dn2 महात्मनः. — ^a) Ss Ks मिथ्या; Ks Dn1 यथा (for पथा). S1 K1 मिथ्या नैते न गच्छन्ति. — ^a) K1 पूर्णमानास; Dc1 हन्य'; Ds चूर्ण' (for घूर्ण'). S1 K1-१ Dn1 पुनः पुनः; Ds T Gs इतस्ततः; G1. १. १ M (Ms also as in text) यत' (for तत').

14 Dr om up to द्रोणेन (cf. v. l. 12). — ^a) Ds संरुद्धाः कौरव्यैश्च. — ^b) Ds. १. १ S विशेषतः (for महात्मना). — ^a) Ss K1. १ वै; Ks [s]व-; Ds. १. १ S [s]व (for अन्ये). — ^a) K1. १. १ Ds-१ T1 Gs M1. १ [ए]व (for [इ]व).

15 ^a) Dn2 चान्विष्टा; Ds. १. १ चा (Ds वा) दिष्टा (for. चाविष्टा). — ^a) Ks D1. १-१ S अव (Ks चैव; D1. १. १ सम-; Ds संप्र) लीयन्ते (for समलीयन्त).

16 ^a) T Gs-१ द्रोणो (for भीमो). N (except B Dc1) रणे (D1 महा) (for दृढ). S1 Ks Bs Dc1 Dn1 D1. १. १. १ क्रोधी; Ss K1-१. १ Dn2 Ds. १. १. १ कुद्धो (for क्रोधी). — ^b) Ks Ds Tz Gs हीनः; Ds दीनः (for हीनः). — ^a) S वीरैः (for योवैः). — ^a) B Dc1 Ds. १ S (Gs by corr. as in text) नन्दयति (for तर्ज').

17 B1 reads 17^a on marg. — ^a) Bs बाणमयं (for द्रोण'). Ds. १ लोके. — ^b) Ds. १. १ अव- (for

कर्ण उवाच ।

नैष जातु महाबाहुर्जीवन्नाहवमुन्मृजेत् ।

न चेमान्पुरुषव्याघ्र मिहनादन्विशस्यते ॥ १८

न चापि पाण्डवा युद्धे भज्येरन्निति मे मतिः ।

शूराश्च बलवन्तश्च कृतात्मा युद्धदुर्मदाः ॥ १९

विषाग्निधूतसंक्षेशान्वनवासं च पाण्डवाः ।

स्मरमाणा न हास्यन्ति संग्राममिति मे मतिः ॥ २०

निकृतो हि महाबाहुरभिर्नौजा वृकोदरः ।

वरान्वरान् हि कौन्तेयो रथोदारान् हि निष्यति ॥ २१

असिना धनुषा शक्या हयनागैर्नरै रथैः ।

आयसेन च दण्डेन त्रातान्त्रातान् हि निष्यति ॥ २२

तमेते चालुवर्तन्ते सात्यकिप्रमुखा रथाः ।

पाञ्चालाः कैकया मत्स्याः पाण्डवाश्च विशेषतः ॥ २३

शूराश्च बलवन्तश्च विक्रान्ताश्च महारथाः ।

विशेषतश्च भीमेन संरब्धेनाभिचोदिताः ॥ २४

ते द्रोणमभिवर्तन्ते सर्वतः कुरुपुंगवाः ।

7. 244
7. 27. 25
7. 22. 25

अद्य). Śs पद्यदु (for पश्यति). —^c) Dr. s निराशा.
B₂ (marg.) S जीविते. B₂ तूणो (for नूनम्). —^d) B Dc1 Dn₂ D₂ s राजा च;
Dr. s राज्यस्य (for राज्याच्च). Dn₁ Dr. s पाण्डवा (Dr
'वै'). S राज्येपि च स (T G₂ 'ज्ये वापि स; G₁ M
'ज्ये चापिह) पाण्डवः.

18 ^a) D₂ s. 7. s T G (except G₁) नैव (for नैष).
S महातेजा (for 'बाहुर'. —^b) D₂ om. 18^c. —^c)
D₂ न पुमान्; D₂ नैव (for न चे'). K₂ B₂ s Dn₁
D₂ s. 4. 6. 7 G₁ M₁ s पुरुषस्याघ्र; K₂ 'व्याघ्र' (for
'व्याघ्र'). —^d) K₂ (marg.) S सहिष्यते (G₂ स सन्यते);
K₂ Dn₁ D₁ विषस्यते (Dn₁ 'ति); K₂ D₂ विचक्षते;
B Dc1 सहिष्यति; Dn₂ D₂ विषह्यते; D₂ विसर्पयेत्;
C₂ विलह्यते; Cd विवक्ष्यते (for विशक्ष्यते).

19 Dn₁ om. (hapl.) 19-21; B₂ reads the same
on marg. —^a) K₂ नाद्यापि (for न चापि). Śs K₂
युद्धं; B₂ s सर्वे (for युद्धे). —^b) Śs K₂ त्यजेरन्;
K₁ s D₂ भजे; D₂ s. 7. s भज्येयुर (for 'रन्'). —^c) D₂
om. (hapl.) 19^c-20^c. —^d) K₂ D₁ कृतार्था (for
'स्त्रा').

20 Dn₁ D₂ om. 20 (cf. v. l. 19). B₂ reads
20 on marg. —^a) Śs (sup. lin. as in text) 'संक्षे-
शाद्; Śs 'संक्षेपं'. —^b) Ś K Dn₂ D₂ s वनवासंश्च;
D₂ 'पार्श्वश्च; T₂ वने वासं च (for वनवासं च). —^c)
Dn₂ D₂ स्मरमाना.

21 Dn₁ om. 21 (cf. v. l. 19). B₂ reads 21 on
marg. —^a) K₁ s निह (K₂ 'हि')तो; K₁ s D₂ s. s
निकृतो; B Dc1 Dn₂ D₂ s G₂ निवृत्तो; T G₁-4 M
आवृत्तो (M₂ 'त्तो') (for निकृतो). S (except G₁ M₁ s)
[s]पि (for हि). D₂ महाबाहो. —^c) K₂ वरान्वारो;

Dn₂ D₂ s चमूवीरान् (D₂ 'वरो'); T G₂-4 परावरान्;
G₁ M₂ परान्परान्; G₂ M₁ s परान्वरान् (for वरान्व-
रान्). D₂ वरान्वारोश्च ते योवान्. —^d) T G (except
G₁) वधिष्यति (for 'हि').

22 Ś K (except K₂) D₁ G₂ om. (hapl.) 22;
D₂ reads it on marg. —^b) M₂ नाग (for नागैर्).
B₁ रथैरपि; Dn₁ G₁ M रथैर्नरैः (by transp.); Dn₂
D₂ वरै रथैः. T G₂-4 रथैर्नागैरथैर्नरैः. —^c) B₂ तु
(for च). —^d) K₂ Dn₁ तीव्रान्तीव्रान्; Dn₂ D₂ s
तीव्रास्त्रः स; D₂ s तीव्रान्तीव्रान्; D₂ s. 7. s तीव्रान्त्रावान्;
T G₂-4 प्राहान्प्राहान् (for व्रातान्त्रावान्).

23 ^a) D₂ तमेव (for तमेते). K₂ B Dc1 D₁ तमेन-
(B₂ 'व')मनुवर्तते; S त हमे (G₁ M₁ s य हमे; M₂-s
न चैते विनि'. —^b) S सत्यकि (G₂ सात्यकि)प्रवरा
रथाः. —^c) K₂ om. (hapl.) 23^c-24^b. T G₂ repeat
23^c after 157*. G₂-s read 23^c-24^b after 157*.
—^c) B₂ D₂ पंचालाः. K₂ D (except Dc1 D₁) कैकया.
T (both both times) G₁ s (both times) M₁ s
मात्स्याः. —^d) Dr पाण्डवाश्च विशेषिणः (sic); S (T
G₂ all both times) पाण्डवेयाश्च सर्वशः.

24 For the sequence in G₂-s, cf. v. l. 23.
K₂ om. 24^a (cf. v. l. 23). —^a) G₁ M हि (for
च). —^b) Dn₁ महाबलाः (for 'रथाः'). — After
24^a, T G₂ ins 156*; while G₂-s ins. 158*. —^c)
D₁ विनिर्घ्नतश्च; D₂ विशेषणा (for विशेषतश्च). Ś K
(except K₁) Dn D₂-s हि (for च). Ś K₁-4 D₂
संरमाद् (for संरब्धेन). Dn D₂-s. 7. s संरमादभि-
(Dn₂ D₂ s 'दिति'नो (Dn₂ D₂ s 'चो')दिताः (for 'd').
K₂ विशेषतो हि संरमादिति भीमेन नोदिताः; D₂ विशेष-
तो भीमसेनसंरमादिति'. — G₁ M ins after 24:
T G₂ after 24^a;

7. 956
7. 22. 7
7. 22. 8.

दर्शनीयास्तु काम्बोजाः शुक्रपत्रपरिच्छदाः ।

वहन्तो नकुलं शीघ्रं तावकानभिदुदुवुः ॥ ३

कृष्णास्तु मेघसंकाशाः सहदेवमुदायुधम् ।

भीमवेगा नरव्याघ्रमवहन्वातरंहसः ॥ ४

हेमोत्तमप्रतिच्छन्नैर्हयैर्वीर्यवर्तसमैर्जवे ।

अभ्यवर्तन्त सैन्यानि सर्वाण्येव युधिष्ठिरम् ॥ ५

रात्रस्त्वनन्तरं राजा पाञ्चाल्यो द्रुपदोऽभवत् ।

3 " K B₁ D (except D₀₁ D₁) च (for तु).
S K₂ काम्बोजाः. — " G₅ वण- (for पत्र). S₂
T G₂₋₄ तनुच्छदाः; D₅ परिच्छदैः; G₁ M समच्छदाः
(for परि). — " K₅ B₂ D₀₁ D_n D₅₋₈ शीघ्रास्तु;
S युद्धे (for शीघ्रं). — " S₁ अनुदुदुवु. S तावका-
न्शीघ्र (G₅ शक्र) मभ्य (T G₂₋₄ त्य) युः.

4 " K₁ T G₂ दृष्टास्तु (for कृष्णास्तु). — After
4^a, N (Cv cites prior half of l. 3) ins :

161* प्रावहन्नुत्तमाजसम् ।

दुर्धर्षाभिसंघाय कुर्वन् कुदाय भारत ।

तथा तित्तिरिक्लमाषा हया वातसमा जवे ।

अवहन्तुयुद्धे युद्धे.

[(L 1) B₂₋₈ D₀₁ अवहन् (for प्राव), D₅ प्रवह-
न्नुत्तमौजस. — (L 2) D₅ दुर्धर्षम् (for 'धर्ष'). K₄
[अभिसंघाय; K₅ संघातं; D₅ [अभिसंघाय (for [अभि].
B D₀₁ कुदाः; D₅ कुदः (for कुदं). K₂ B D₀₁ D₁ 2
युदाय (for कुदाय). — (L 3) K₁ 8 4 D₀₁ D_n D₁
3 8 8 तित्तिरि. — S K₁₋₄ D₁ om. line 4. — (L 4)
D₅ आवहन्. D₀₁ D_n D₂ 2 7 8 तुमले. D₀₁ घोरे (for
युद्धे).]

— S K₁₋₄ D₁ om. 4^b-5^b. — " K₅ उदायुधे; D₅
मुदा युव; S हयोत्तमाः (for उदायुधम्). — After
4^b, K₅ B D₀₁ D_n D₂ 2 8 Cv ins.:

162* दन्तवर्णास्तु राजानं कालवाला युधिष्ठिरम् ।

[B₅ (marg.) कृष्णपुच्छा; Cd कालवाला (as above).]
— After the above, D_n reads 6, for the first
time, repeating it in its proper place. D_n om. 4^{ad}.
— " G₂ महामेघा (for भीमवेगा). — " T G₂₋₄
M पादवं हयाः (for वातरंहसः). G₅ अभवत्पादवं रथौ
(inf. lin. प्रति).

5 S K₁₋₄ D₁ om. 5^{ab} (of. v. l. 4). D_n reads

जातरूपमयच्छत्रः सर्वैः स्वैरभिरक्षितः ॥ ६

ललामैर्हरिर्मयुक्तैः सर्वशब्दक्षमैर्युधि ।

राज्ञां मध्ये महेष्वासः शान्तभीरभ्यवर्तत ॥ ७

तं विराटोऽन्वयात्पश्चात्सह शूरैर्महारथैः ।

कैकयाश्च शिखण्डी च धृष्टकेतुस्तथैव च ।

स्वैः स्वैः सैन्यैः परिवृता मत्स्यराजानमन्वयुः ॥ ८

ते तु पाटलपुष्पाणां समवर्णा हयोत्तमाः ।

5 after 7^{ab}. — " D_n D₂ 6 T G₁ 8 4 हेमोत्तर-;
D₅ (orig.) महोत्तमः; D₅ (marg.) हयो (for हेमो).
T G₂ 4 प्रतिच्छदैर् (for 'च्छदैर्). — " D₅ 6 T₂
G₂ 5 जवैः. — " D_n 1 अच्यवर्तत; D₂ 6 S (except
T G₂ 5) अभ्यवर्तत. — " S₁ S (except G₅) युधि-
ष्ठिरः.

6 D_n reads 6, for the first time, after 162*.
— " D₅ राजा (for राज्ञः). S₁ B₂ 4 D₀₁ D_n G₂
स्वनंतरो. S₂ D₂ 7 8 राजन् (for राजा). — " D₄ S
(except G₅) पांचालो. D₁ M₅ भवेत् (for समवत्).
— " K₅ छत्रैः; B₁ D₀₁ D₁ छत्रः. K₂ जातरूप-
मयैश्छत्रैः; D₅ समालत्रः; D₅ मयैश्छत्रः. — " N
(D_n both times) सर्वैस्ते (D₀₁ 'वैस्ते' र. S₁ K₅ D_n
D₂-8 7 छत्रितः; T G₅ वीक्षितः (for रक्षितः).

7 " D₅ हयभिर (for हरि). S K D_n D₁ 2 8
युद्धे; B D₀₁ युक्तः (for युक्तैः). — " D₀₁ कर्म-
(for शब्द). D_n D₅ सैर् (for क्षमैर्). S₂ हयैः
(for युधि). — After 7^{ab}, D_n reads 5. D_n
om. 7^{ad}. — " S (except G₂ 5) राजः (for राज्ञां).
— " T G (except G₁) शान्ताभिर (for शान्तभीर).
S निरवर्तत (for [अभ्यव'').

8 " D₂ तान् (for तं). — " B D₀₁ D_n D₄
7 8 सैर् (for शूरैर्). S K (except K₅) D₁ महा-
रमभिः (for 'रयैः). — M₃-5 om. 8^{ad}. — " S
K₁ 4 कैकयश्च; K₅ B₅ D_n D₂ 4-8 कैक (D_n 'के').
याश्च. — " G₁ M₁ 2 धृष्टकेतुश्च वैशसे. — " D₁ 8
तैस्ते (for स्ते स्ते). D₅ transp. सैन्यैः and परिवृता.
D₅ G₅ परिवृता. — " D₄ अन्वयुः (for अन्वयु). S
K (except K₅) मत्स्यराजं (K₄ 'जा' तथान्वयुः).

9 " B₁-4 D₀₁ D_n D₁ 2 M₂ तं तु; B₅ कर्णः;
T G M₁ 2-5 तस्य (for ते तु). N (except D₂ 4 6-8)
M₂ पाटलि. D_n 2 वर्णानां; D₄ युक्तानां (for पुष्पा-
णां). — " S (except M₂) तुल्य (for सम). D₄

वहमाना व्यराजन्त मत्स्यस्यामित्रघातिनः ॥ ९

हारिद्रसमवर्णास्तु जवना हेममालिनः ।

पुत्रं विराटराजस्य सत्वरः समुदावहन् ॥ १०

इन्द्रगोपकवर्णैस्तु भ्रातरः पञ्च कैकयाः ।

जातरूपसमाभासः सर्वे लोहितकध्वजाः ॥ ११

ते हेममालिनः शूराः सर्वे युद्धविशारदाः ।

वर्षन्त इव जीमूताः प्रत्यदृश्यन्त दंशिताः ॥ १२

आमपात्रनिभाकाराः पाञ्चाल्यममितौजसम् ।

दान्तास्ताम्राक्षणा युक्ताः शिखण्डिनमुदावहन् ॥ १३

तथा द्वादशसाहस्राः पाञ्चालानां महारथाः ।

तेषां तु षट् सहस्राणि ये शिखण्डिनमन्वयुः ॥ १४

पुत्रं तु शिशुपालस्य नरसिंहस्य मारिष ।

आक्रीडन्तो वहन्ति स्म सारङ्गशबला हयाः ॥ १५

धृष्टकेतुश्च चेदीनामृषभोऽतिबलोदितः ।

काम्बोजैः शबलैरश्वैरभ्यवर्तत दुर्जयः ॥ १६

बृहत्क्षत्रं तु कैकेयं सुकुमारं हयोत्तमाः ।

C. 7. 972
B. 7. 23. 23
K. 7. 23. 24

-वर्णः; D₆ -वर्णैर् (for -वर्ण). D₆ M₈ हयोत्तमैः.
—^a) Ś₂ K₂ D₄ वाहमाना; D₆ ४ उ (D₈ वा) ह्य (for
वह). D₂ विराजन्त. S वहन्तः समशोभन्त. —^d) S
(except G₂) मात्स्यस्य. B₅ -कश्चिन्तः (for -घातिनः).

10 T G (except G₁) om. 10. —^a) Ś₂ B D₆₁
D₁₁ D₁ 2. 5. 6 हरिद्रा (D₆ 'द्र-). D₄ -कर्णास् (for
-वर्णास्). K₅ च (for तु). M₂-4 हारिद्रकसवर्णास्तु.
—^a) G₁ M पुत्रं राजो विराटस्य. —^d) K₂ B D₆₁
D₁₁ D₁ 8 सत्वरं. K₄ B₂ 8 D₄ 7. 8 समुपावहन्; B₅
'दाहरन्. G₁ M शंखं च तुरगावहन्.

11 ^a) K₁ D₆ -कणैस्तु; B₄ D₂ -वर्णैश्च; T G₁ 2
M₈-5 -वर्णाश्च (for -वर्णैस्तु). G₈-5 इन्द्रगोपक (G₈ 4
'स) वर्णाश्च. Cd cites इन्द्रगोपकः. —^b) Ś₁ हेयया;
K₁ 5 D₁₂ D₈-8 कैकयाः. —^c) Ś₂ D₁₂ D₈ 6 जातरूप-
मयाभासः; K₁ B (except B₂) D₆₁ D₁₁ D₄ 7. 8
'समाभासः; S जातरूपा इवाभाति (G₁ M 'भासन्).
—^d) Ś K (except K₅) संघ्याः; D₅ रूपैर् (for सर्वे).
B₄ 5 रोहितकः (for लोहि). D₁ repeats from ध्वजाः
up to तौजसम् (in 13^b) after 23^a. T G (except G₁)
ते सर्वे लोहितध्वजाः.

12 For the repetition in D₇, cf. v. l. 11.
D₄ om. 12^a-13^b. T G₂-5 M₂-5 om. 12^a. D₈
reads 12 twice. —^a) K₄ वीराः; G₁ M₁ 2 सर्वे (for
शूराः). —^b) Ś₂ G₁ M₁ 2 सुवर्णकनक (Ś₂ 'विकृत) ध्वजाः.
—^d) K₂ 8 D₆ S (except T G₂) दंशिताः.

13 For the repetition in D₇, cf. v. l. 11. D₄
om. 13^a (cf. v. l. 12). —^a) Ś₂ D₂ 5. 6. 7 (second
time) आम्र (Ś₂ 'म) पत्र. K₄ -शिवाकाराः; B D₆₁
D₁₁ -निकाशास्तु (D₆₁ 'काशाश्च; D₁₁ 'काशाश्वाः); D₁
'नवाकाराः (for -निभाकाराः). S आम्रपल्लववर्णास्तु.
—^b) K₁ 8. 4 B₂ अमितौजसः. Ś₁ K₅ D₆₁ D₂ 8. 5. 6. 7

(both times). ४ पांचाल्यस्या (Ś₁ 'लाद्या) मितौजसः; D₁₂
'स्योत्तमौजसः; S सुघनवानं महौजसं (T 'सः). —^c)
D₄ दन्तास् (for दान्तास्). D₁ ता आक्षणा; D₄ तंव-
क्षणा (for ताम्राक्षणा). B D₆₁ D₆ S दत्तास्तुबुक्षणा
दिव्याः (D₅ युक्ताः); G₂ (by corr.) दत्ताभासक्षणा
दिव्याः. —^d) D₆-8 उपावहन्.

14 ^a) K₅ ते तु (for तथा). —^b) B₁ 4 D₆ G₂
पंचालानां. —^c) K₁ 2. 4 तेषां. —^d) Ś₁ K₈ 4 B₂-4
ते; Ś₂ K₁ 2 तं (for ये). D₈ अभ्ययुः.

15 ^a) Ś₁ च (for तु). —^b) Ś₁ नरसिंहं च (for
'सिंहस्य). —^c) D₄ आक्रीडन्तावहन्ति स्म. —^d) D₆₁
D₆ शारंगः (D₆ 'ग-). K₄ D₄-6. 8 -शबला. Ś₂ इव
(for हयाः). K₁ (before corr.) सारंगशबलाशयाः.

16 ^a) B D₂ 5 G₁ M तु (for च). D₄ तेषां
तु षट् सहस्राणि (= 14^a). —^b) G₅ अग्निपो (for
ऋषभो). Ś₁ बलोद्यतः; Ś₂ K (except K₅) D₁
'जितः (K₁ 'ताः); D₄ 8 'वितः; S -बलान्वितः (for
-बलोदितः). —^d) om. 16^c-17^d. —^c) Ś कांभोजः;
K₁ D₁₂ कांभोजः (D₁₂ 'जाः). K₄ B₁ 8 शबलैर्;
G₈ 4 शबलैर्. —^d) D₁₁ T G₁ 2. 4 M₁ 2 अभ्य-
वर्तत. D₆₁ D₁₁ दुर्जयाः (D₆₁ 'य); S संयुगे (for
दुर्जयः).

17 D₄ om. 17 (cf. v. l. 16). —^a) B₁-8 बृह-
क्षेत्रं तु (B₁ च); D₁₂ D₃ 'ज्ञातुं च; D₆ 'च्छत्रं च
(for 'क्षत्रं तु). K₅ कौतेयः; D₆-8 कैकेयं (D₆ 'या).
—^b) D₁₂ सुकुमारं; G₈ 4 सुकुमारा. —^c) Ś₂ K₁
2. 4 D₁ 8 पलाशः (K₄ 'स-); D₁₂ D₇ पालालः. Ś₂
D₅ 6 -धूम्रः. K₁ -वर्णाभाः; B D₆₁ D₁₁ C₇ -संकाशाः
(for -वर्णाभाः). —^d) K₁ सैवधः. K₄ D₁ सैवधः
शीघ्रवाहनं; S 'वालमुदावहन्.

18 Ś₂ D₁₂ om. (hapl.) 18. —^b) D₆ वह्नि-

C. 7. 973
B. 7. 23. 24
K. 7. 23. 24

पलालधूमवर्णाभाः सैन्धवाः शीघ्रमावहन् ॥ १७
मल्लिकाक्षाः पञ्चवर्णा बाहिज्जाताः खलंकृताः ।
शूरं शिखण्डिनः पुत्रं क्षत्रदेवमुदावहन् ॥ १८
युवानमवहन्पुद्गे क्रौञ्चवर्णा हयोत्तमाः ।
काश्यस्याभिभुवः पुत्रं सुकुमारं महारथम् ॥ १९
श्वेतास्तु प्रतिविन्ध्यं तं कृष्णग्रीवा मनोजवाः ।
यन्तुः प्रेष्यकरा राजत्राजपुत्रमुदावहन् ॥ २०

जाताः (for बाहि). — Ds Gs om 18^{ed}. — ^d) B (except B₁) क्षत्रदेवम्; D₁ ऋक्षदेवम्; D₄ r. 8 क्षत्र-
व (D₄ 'व' संस् (for 'देवम्'). Ks उपावहन्. — S₁ K
B Dc₁ Dn₁ D₂-4. 6-8 ins after 19 S₂ Dn₂ after
17: Ds after 18^{ed};

163* रक्तभाण्डप्रतिच्छन्नाः कौशेयसदृशा हयाः ।

क्षमावन्तोऽवहन्संख्ये सेनाविन्दुमरट्टजाः ।

[Ds reads lines 1-2 on marg. (sec m). — (L. 1) K₁ 4 प्रतिच्छन्नाः. — (L. 2) D₄ corrupt. D₂ 8
सुशोभना (for क्षमावन्तो). K₄ सैन्ये (for संख्ये). K₆
सुशोभमानान्यवहन् (for the prior half). B₂-8 सेनाविन्दु-
(for 'विन्दुम्'). S₁ शरट्टजाः; K₁ 8 सरट्ट (K₆ 'ज्' जाः;
K₄ B₁ (orig.) अरि ध्वजाः (B₁ 'जं'); B₁ (marg.) 2-8
च (B₂ 'सु' रध्वजं; B₁ (marg. also) Dc₁ अरिदिमः (Dc₁
'जं'); Dn₁ D₁ अरिध्वजं (D₁ 'जाः'); Dn₂ D₂ महा-
ध्वजाः (D₂ 'जं'); D₄ महाजवाः (for अरट्टजाः).]

19 D₄ om. 19^a-20^b. — ^a) K₅ संख्ये (for युद्धे).
— Gs om. 19^a-20^b. — ^b) Dc₁ (marg. sec. m. as
in text) Dn₁ सौमवर्णा (for क्रौञ्च). — ^c) S₂
काशस्व. S₂ K₅ Dn₁ C_v [अ]भिभवः (Dn₁ 'वं'); K₂
[अ]भिभुवः; K₄ [अ]भ्यः; K₅ Dn₂ D₂ [अ]भिभुवः;
G₂ M₂ 4 [अ]भ्य (G₂ 'भ्य')वहन् (for [अ]भिभुवः). K₁
काश्यपदयभिभवः पुत्रं (sic); D₆ काश्यकाभिरवः पुत्रं;
T G₂ 4 M₂ काश्यं च सुमहाबाहुं. — ^d) S (Gs om.)
यक्षस्त्रिं (for महारथम्).

20 D₄ G₅ om. 20^{ab} (cf. v. l. 19). — ^a) S₂
K₂-4 Dn₂ D₂ 5. 6 श्वेताश्वाः; K₁ 'श्व' (for 'स्तु'). K₁
Dc₁ D₂ 7 T G₄ M₁ 2 प्रतिविन्ध्यं. S₁ (sup. lin)
D₁ 8 च; S₂ K₁-8 Dc₁ Dn₁ D₁ 3 5. 6 तु (for तं).
S₁ श्वेतास्तु कृष्णविन्ध्यं च; K₅ 'स्तु' प्रतिविन्ध्यस्व. — ^b)
S (Gs om.) हयोत्तमाः (for मनोजवाः). — ^c) S₁ यंतु-
S₂ Dc₁ Dn₁ D₂ 6 यंतु; B₁ यस्तु; Cd यन्तुः (as in
text). K₅ प्राज्ञाकरा; B₂-8 प्रैष्यः; D₄ प्रैष्यः; Cd

सुतसोमं तु यं धौम्यात्पार्थः पुत्रमयाचत ।

माषपुष्पसवर्णास्तमवहन्वाजिनो रणे ॥ २१

सहस्रसोमप्रतिमा बभूवुः

पुरे कुरुणामुदयेन्दुनाम्नि ।

तस्मिञ्ज्ञानः सोमसंकन्दमध्ये

यस्मात्तस्मात्सुतसोमोऽभवत्सः ॥ २२

नाकुलिं तु शतानीकं शालपुष्पनिभा हयाः ।

प्रेष्य* (as in text). — ^d) Dn₂ D₂ महारथं (for
उदावहन्). — For 20^{ed}, S subst. (cf. 29^{ed}):

164* युवानमवहन्पुद्गे यन्तुः प्रेष्यकराः हयाः ।

[T₂ प्रेष्यकराः.]

21 D₂ om. 21^{ab}. — ^a) D₈ स्तुतसोमं; G₅ श्रुत*
(for सुत). S₂ D₂ यं धौम्यं (S₂ 'भ्यः'); B₁ यं
सौम्यं; B₂ 4. 5 Dc₁ Dn₁ यं (B₄ यः) सौम्यं; B₈ यं
सैन्यं; Dn₂ D₂ 6 युष्यंत (Dn₂ 'त'); S यो (G₁ M
यो) धाड्यं (for यं धौम्यात्). C_v श्रुतसोमं तु द्रौपद्यां.
C₁ Ca d: सुत (Ca स्वतः) सोमनिरक्तमाह सहस्रे Ca
'जे'त्यादिना । C₁ — ^b) Dn₂ D₂ 4. 6 G₁ M पार्थ-
(for पार्थः). B Dc₁ Dn₁ अजीजनन्तु; Dn₂ D₂ 6 महा-
हयाः; D₄ अपातयत्; G₁ M₁ 2 महाबलं; M₂ 8 हयो-
त्तमाः (for अयाचत). T G₂-5 भीमपुत्रं महाबलं (G₂
'रथं'). — ^c) S₂ शमी; B₂ 4 D₂ मास (for माष-).
S K (except K₅) D₁ पत्र- (for पुष्प-). K₁ सवर्ण-
स्तम्; K₅ Dn₂ D₂ 6 'र्णाश्च'; Dn₁ D₂ 'र्णस्तु'; D₄
1. 8 'र्णाभाः (for 'र्णास्तम्'. S (except G₂) ऊर्गापुष्प-
समा वणैर्. — ^d) D₄ 1. 8 प्रावहन्.

22 ^a) K₂ B Dc₁ Dn₁ D₂ 8 सहस्रसोमप्रतिमा (D₂
'मा') बभूव (B₂ [marg.] 'बु'); Ca सहस्रसोम [सोम]-
प्रतिमा बभूवुः; Cd corrupt. — ^b) B₂ (marg.) पूर्वै;
Dn₂ D₂ 6 सर्वै; D₂ 5 परै (for पुरै). B₂ (marg.)
उदयेन्दुर्दिशः; Dn₂ D₂ 6 'यै' (Dn₂ 'मि') द्रप्रस्थे; D₄ 1. 8
उदये सु (D₂ 'येंदु')वाहः; Ca d 'येन्दुनाम्नि (as in text).
— ^c) S₁ जाते; D₄ प्रजातः (for जातः). S₂ K₁ 8
D₁ सम; K₅ समं (for सोम-). B₂ (marg.) संस्कं-
दमध्ये (for संस्कन्द). Ca cites संस्कन्दः; Cd संस्कं-
— ^d) S K₁ 3 त (K₂ य)स्मादस्मात्; K₄ तस्मात्तस्मात्
(for यस्मा). K₅ सोमसुतो; Ca स्वतः सोमो; Cd
सुतसोमो (as in text). — For 22, S subst.:

165* सहस्रसोमप्रतिमा हयाः कनकधूषणाः ।

आदित्यतरुणप्रख्याः श्लाघनीयमुदावहन् ॥ २३

काञ्चनप्रतिभैर्यौक्तेर्मयूरग्रीवसंनिभाः ।

द्रौपदेयं नरव्याघ्रं श्रुतकर्माणमावहन् ॥ २४

श्रुतकीर्तिं श्रुतनिधिं द्रौपदेयं हयोत्तमाः ।

ऊहुः पार्थसमं युद्धे चाषपत्रनिभा हयाः ॥ २५

यमाहुरध्यर्धगुणं कृष्णात्पार्थाच्च संयुगे ।

अभिमन्युं पिशङ्गास्तं कुमारमवहन्त्रणे ॥ २६

वीरं तमवहन्युद्धे हेषमाणाः समन्ततः ।

23 ^a) K1 s Ds ना (K1 न) कुलं; Dn1 D2 s M1 s नाकुली. Dn2 Ds ६ च (for तु). — ^b) K1 s 4 D1 सालः; Dn2 तालः; G2 काशः (for शालः). T G1 s-s M साल (T1 काशः; T2 Gs-s सोमः; M1 s साहवः) पुष्पा (M1 s 'ष्पा) समा इव. — ^c) Ks तरुणाः; T G M1 s तेजसः (for तरुणः). B2 (marg.) s-s Dc1 Dn1 तरुणादित्यसंकाशाः; Ms 4 आदित्यतेजःप्रख्यास्तु; Ca d v as in text. — After 23^{ab}, D1 repeats from ध्वजाः (in 11^d) up to 13^b. — ^d) S ज्वलंतोभ्यः T1 'तो ह्य' वहन्ध्याः.

24 S2 reads 24^a-25^a on marg. — ^a) Ks B Dc1 Dn1 Ds कांचनापिहि (Ds 'लिह' तैर्. K4 s D1 s युक्तेर (for योक्तेर). S कांचनापीड (Gs 'पिध' नैगात्रैर्. — ^b) T2 मायूरः. S2 -संनिभै. — ^c) D1 s नरव्याघ्र. — ^d) T G (except G1) श्रुतवर्माणम् (for 'कर्माणम्'). S2 श्रुतकीर्तिमुदावहन्.

25 S2 reads 25^a on marg. — ^a) S2 श्रुतकर्माणमन्यं च. — ^b) D4 पार्थसुतं (for 'समं'). — D4 s om. (hapl.) 25^d-28^d. — ^d) S1 K1 s चापः; B चासः; Dn2 Ds ६ वंशः; G4 वार्ध (for चापः). S1 दंष्टः; B2 (marg.) पक्षः; Cv -वच (for -पत्र). S बिभुं (Gs 'भुः') (for हयाः).

26 D4 s om. 26 (cf. v. l. 25). — ^a) S1 G4 अय्य (G4 'त्य' धैः; S2 K1 अय्यर्थः (K1 'धैः'); Cd अय्यर्थः (as in text). Ds यं तमाहुश्चातिरथं. — ^b) S1 T G2-4 पार्थाङ्कृष्णाच्च (by transp.); Ds कृष्णनाथश्च. — ^c) S2 कृशांगस्तं; Ks पिशांगाश्च; Dc1 Dn1 स्ते; Dn2 Ds ५ स्तु; Ds 'श्वाः' (for 'स्तं'). Cd cites पिशङ्गाः (as in text). D2 s हयाः (for रणे). S सोमिन्युः पिशांगैस्तु शृशमथैर्न्यवर्तत.

27 D4 s om. 27 (cf. v. l. 25). S1 Ds om.

एकस्तु धार्तराष्ट्रेभ्यः पाण्डवान्यः समाश्रितः ।

तं बृहन्तो महाकाया युयुत्सुमवहन्त्रणे ॥ २७

पलालकाण्डवर्णास्तु वार्धक्षेमिं तरस्विनम् ।

ऊहुः सुतमुले युद्धे हया हृष्टाः स्वलंकृताः ॥ २८

कुमारं शितिपादास्तु रुक्मपत्रैरुरच्छदैः ।

सौचित्तिमवहन्युद्धे यन्तुः प्रेष्यकरा हयाः ॥ २९

रुक्मपृष्ठावकीर्णास्तु कौशेयसदृशा हयाः ।

C 7. 187
B. 7. 13. 37
K. 7. 23. 38

(hapl.) 27. — ^a) Dn2 हरिताश्च विनीताश्च. — ^b) Bs स (for यः). Bs Ds T1 समाश्रितः (for 'श्रितः'). — ^c) K1 s T Gs 4 वहतो; G2 सुतं ते (for बृहन्तो). S2 महाकांका; K1 'कर्मा'; Ks 4 D1 'कर्का'; Ks Ds (marg. as in text) 'क' (Ds 'का'र्णा (for 'काया'). Ca d cite कर्का. — ^d) S हयाः (for रणे). Dn1 युयुत्सुमिव संयुगे.

28 D4 s om 28^{ab} (cf. v. l. 25). G1 M1 s om. (hapl.) 28-29. — ^a) S2 पलाशः. K1 -काण्डवर्णः; T G2 s s -कूटवर्णा (T Gs 'णै' स (for -काण्ड'). G4 रुक्मपृष्ठावकीर्णास्तु (cf. 30^a); Ms-s आरकूटवर्णास्तु. — ^b) K4 Ds वार्धक्षेमीं (for 'क्षेमिं'). Dn2 Ds नरेश्वरं; T Gs 4 तरस्विनः (for 'स्विनम्'). — ^c) Dn Ds सुतमुले. — ^d) B1 s Dc1 Dn1 कृष्णाः; B2 (marg.) कंकाः (for हृष्टाः). S1 तरस्विनः (for स्वलंकृताः).

29 G1 M1 s om. 29 (cf. v. l. 28). — ^a) K4 s D4 s 3 शितिपादास्तु; Ca d v शिति' (as in text). — ^b) T G2-4 Ms-s रत्नः; Gs रक्तः (for रुक्मः). Bs D4 s 3 S (G1 M1 s om) -चित्रैर् (for -पत्रैर्). — ^c) Ks सौविदिम्; D4 सौचित्तिम्; Ds यौचित्तिम्; Ds (marg.) सौचित्तिम् (for सौचित्तिम्). Dn2 Ds ६ आवहन्. Bs संख्ये (for युद्धे). — ^d) S2 Dn1 D4 s यं तु (for यन्तुः). T2 प्रेष्यकरा; Ms प्रेष्यकरान् (for 'करा').

30 S2 K1 s om. (hapl.) 30^{ab}. Ds reads 30^{ab} after 33. — ^a) Ks -तीर्णास् (for -कीर्णास्). S रुक्मपृष्ठावकीर्णास्तु. — D2 om. 30^{cd}. — ^c) Dn2 Ds सवर्णः. Dn2 कांताः (for क्षान्ताः). — ^d) K1 s क्षो (K4 क्षे) जिवंतम्; D4 s क्षोणिमंतम्. — After 30, S2 K (except K1) Bs (marg.) Dn2 D1 s s. e. read 43^a, for the first time, repeating it in its proper place.

C. 7. 987
B. 7. 22. 37
K. 7. 22. 38

सुवर्णमालिनः क्षान्ताः श्रेणिमन्तमुदावहन् ॥ ३०

रुक्ममालाधराः शूरा हेमवर्णाः खलंकृताः ।

काशिराजं हयश्रेष्ठाः श्लाघनीयमुदावहन् ॥ ३१

अस्त्राणां च धनुर्वेदे ब्राह्मे वेदे च पारगम् ।

तं सत्यवृतिमायान्तमरुणाः समुदावहन् ॥ ३२

यः स पाञ्चालसेनानीद्रोणमंशमकल्पयत् ।

पारावतसवर्णाश्च धृष्टद्युम्नमुदावहन् ॥ ३३

तमन्वयात्सत्यवृतिः सौचित्तिर्दुर्मुदः ।

श्रेणिमान्वसुदानश्च पुत्रः काश्यस्य चामिमो ॥ ३४

परमकाम्बोजैर्जवनैर्हेममालिमिः ।

भीषयन्तो द्विषत्सैन्यं यमवैश्रवणोपमाः ॥ ३५

प्रभद्रकास्तु पाञ्चालाः षट् सहस्राप्युदायुधाः ।

नानावर्णैर्हयश्रेष्ठैर्हेमचित्ररथध्वजाः ॥ ३६

शरव्रातैर्विधुन्वन्तः शत्रून्विततकार्मुकाः ।

समानमृत्वो भूत्वा धृष्टद्युम्नं समन्वयुः ॥ ३७

बभ्रुकौशेयवर्णास्तु सुवर्णवरमालिनः ।

31 ^a) T G₂-s Ms शुभ्रा; G₁ M₁-s शुद्धा (for शुभ्रा). — ^b) K₅ B D₁ D₂ D₃ हेमवृष्टा; K₅ D₂ s Cd 'मिड' (K₅ Cd 'डा') (for 'वर्णा'). K₁ खलंकृता; D₂ D₃ स (D₂ सु)वाहिनः (for खलंकृता). — ^c) D₂ 4-8 काशिराजः. K₁ हयश्रेष्ठः; B D₁ D₂ D₃ नरश्रेष्ठं (B₂ s 'व्याघ्र'); D₂ 7, 8 हयाः श्रेष्ठाः (for हयश्रेष्ठा). — After 31, D₂ reads 35^{ab}.

32 D₂ om. (hapl.) 32-33. D₂ om. (hapl.) 32. — ^a) S यो (G₁ M अ; G₄ सो)भूयत (for अस्त्राणां च). — ^b) Ś₁ K₁ 2, 4 ब्रह्मवेदे. B₁ s T G M₁ 2 पारगः; M₂-s भारत (for पारगम्). D₂ ब्राह्मणे वेदपारगं. — ^c) B₂ समुपावहन्. S ही (G₅ श्री)मान् सत्यवृतिः शूरो (G₅ वीरो) द्रोण (G₂-s 'र्ज')प्रेष्ठुः परंतपः (G₅ 'प').

33 D₂ om. 33 (cf. v. l. 32). Ś K₁ 2, 4 D₁ om. (hapl.) 33. D₂ transp. 33 and 34. B₁ reads 33 on marg. — ^a) K₅ B₁ यस्तु; B₂-s D₁ D₂ यज्ञः; T यस्य (for यः स). K₂ पंचालः. D₂ s सेनानी; T G₂-s सैन्यानां; G₁ M -दायादो (for सेनानीर). — ^b) D₂ द्रोणार्थं समकल्पयत्; C₇ as in text. — ^c) D₂ 7, 8 पारावतः. K₂ s D₂ s स (K₅ सु)वर्णास्तु; B D₁ D₂ 4, 8-8 स्तं; D₂ 1 अं (for सवर्णाश्च).

34 D₂ transp. 33 and 34. — ^a) B₂ s तमन्व-नात् (for 'यात्'). Ś₁ K₁ D₁ सत्यवृतिः. — ^b) K₅ B₁ (marg.) D₂ सौचित्तिर; D₂ सौचित्तो; T G₂-s सौविदो; G₁ M₁ 2 सौवच्यो; M₂-s सौविच्यो (for सौचित्तिर). B₂ यत्र (for युद्ध). D₂ 8 दुर्मुदः. — ^c) B₁ D₂ श्रेणिमान्. B₄ D₂ s वसुमानश्च. D₂ श्रेणिमानश्च वसुदा. — ^d) D₂ काश्यस्य (for काश्यस्य). Ś₁ K₅ D₂ 4, 8-8 T G (except G₁) M₂-s चामिभूः (Ś₁

'भो'; D₂ 4, 8-8 'सु'; K₁ 2 B₄ D₁ चामिमो (B₄ D₁ 'सु'); B₁-s 5 D₁ D₂ D₃ वा (D₂ s D₃ 6 वै) विभुः (for चामिमो).

35 D₂ reads 35^{ab} after 31. — ^a) Ś₁ D₁ D₂ युक्तः; K₁ 4 D₁ युक्ता (K₁ 'का'); S ययुः (for युक्ते). Ś K₅ D₁ 'कामोजैर्'. — ^b) K₅ हेममालिभैः. — ^c) D₂ सेनां (for सैन्यं).

36 ^a) K₅ D₂ s च (for तु). K₁ प्रभद्रकास्तु पांचालः. — ^b) B₁ S (except T G₂) षट्सहस्रा उदायुधाः; D₂ 1 खड्गहस्ता उ. — After 36^{ab}, the sequence in T G₂ is: 42, 37-38, 44, 40-41, 36^{cd}, 43, 39. G₂-s, on the other hand, read 39-41 after 36^{ab}. — ^c) Ś₁ -द्वयैर्युक्तेर; K₅-s B D₁ D₂ D₃ 2, 4, 7 द्वयैः श्रेष्ठैर् (for हयश्रे). G₅ नानावर्णमयैः श्रेष्ठैर्. — ^d) B₂ D₂ हेमवर्णैः (for 'चित्र-'). Ś₁ K₁ 5 D₂ s -रथध्वजैः; B₁ 2 -वरध्वजाः (for -रथ'). S हेमरूपमणिध्वजैः (G₂ 'परिच्छदैः').

37 For the sequence in T G₂, cf. v. l. 36. — ^a) T न्यरुधंतः; G₁ M निरुधंतः (G₁ 'त'); G₂ निरुधंतः; G₂ 4 न्यरुधंत (for विधुन्वन्तः). K₁ शर-व्राता विधुन्वन्तः; G₅ शरातैर्निरुधंतं (sic). — ^b) M₁ 2 कार्मुकान्. — ^c) D₂ G₁ M₁ 2 समन्वयुः.

38 For the sequence in T G₂, cf. v. l. 36. B₂ om. 38^{ab}. — ^a) D₂ 1 M₂ Cd बभ्रुः; D₂ विभ्रतः; G₅ बभौ. B₂ च (for तु). — ^b) Ś K₁ 2, 4 D₁ सुवर्णवनः; B₂ 'र्जमणि'; D₂ D₃ 'र्णावर'; D₂ 'र्ज-कृत' (for 'र्जवर'). — ^c) Ś₁ K₂ 2, 5 B D₂ D₃ 2, 5 T G₁ 2 अम्बानः; D₁ अज्ञान (for अग्लान). B₂ -मनसं. — ^d) D₁ G₅ चेकितान (G₅ 'ना')हयोत्तमाः.

39 For the sequence in T G (except G₁), cf.

ऊहुरग्लानमनसश्चेकितानं हयोत्तमाः ॥ ३८
 इन्द्रायुधसवर्णैस्तु कुन्तिभोजो हयोत्तमैः ।
 आयात्सुवश्यैः पुरुजिन्मातुलः सव्यसाचिनः ॥ ३९
 अन्तरिक्षसवर्णास्तु तारकाचित्रिता इव ।
 राजानं रोचमानं ते हयाः संख्ये समावहन् ॥ ४०
 कर्बुराः शितिपादास्तु खर्णजालपरिच्छदाः ।
 जारासंधिं हयश्रेष्ठाः सहदेवमुदावहन् ॥ ४१
 ये तु पुष्करनालस्य समवर्णा हयोत्तमाः ।

जवे श्येनसमाश्रिताः सुदामानमुदावहन् ॥ ४२
 शशलोहितवर्णास्तु पाण्डुरोद्वतराजयः ।
 पाञ्चाल्यं गोपतेः पुत्रं सिंहसेनमुदावहन् ॥ ४३
 पाञ्चालानां नरव्याघ्रो यः ख्यातो जनमेजयः ।
 तस्य सर्षपपुष्पाणां तुल्यवर्णा हयोत्तमाः ॥ ४४
 माषवर्णास्तु जवना बृहन्तो हेममालिनः ।
 दधिपृष्ठाश्चन्द्रमुखाः पाञ्चाल्यमवहन्तुतम् ॥ ४५
 शूराश्च भद्रकाश्चैव शरकाण्डनिभा हयाः ।

C. 7. 1000
 B. 7. 23. 53
 K. 7. 23. 54

v. l. 36. Gs om. (hapl.) 39^{ab}. — ^a) S (Gs om.)
 -सवर्णास् (for 'णैस्'). — ^b) K1 कुन्तिभोजोत्तमोत्तमैः;
 Ks 'समैर्हयैः'; S (Gs om.) कुन्ति (M1.2 'ती')भोजमुदा-
 वहन्. — ^c) K1 स्ववश्यैः; B Dc1 Dn D1.4.6-8 स-
 (D1 सु)दश्यैः (for सुवश्यैः). D1 पुरजिन्. S आपसु
 न विषीदतो (G1 M 'त'). — ^d) S मातुलं.

40 For the sequence in T G (except G1), cf.
 v. l. 36. — ^a) B1-3 D1 अन्तरिक्ष. Ks च (for तु).
 — Ks om. (hapl.) 40^b-43^a. — ^b) S2 K1.3 & Dn2
 Ds तारकैः (Dn2 Ds 'का'श्च; G1 M1.2 ताराभिश्च (for
 तारका-). G2-5 Ms-5 तारकाभिश्चिता इव. — ^c) D4
 तु (for ते). — ^d) Gs भूयः (for हयाः). S संख्यम्
 (for संख्ये). T G2-5 उदावहन्.

41 For the sequence in T G (except G1), cf.
 v. l. 36. Ks om. 41 (cf. v. l. 40). K1.3 om.
 (hapl.) 41-42. Ds om. (hapl.) 41. S2 reads 41
 after 43. — ^a) S2 कर्षराः; Gs कर्षराः. K1.5
 D1.3 सिति- (for शिति-). Ds च (for तु). — ^b)
 S हेम- (for स्वर्ण-). — ^c) S2 K4.5 Dn2 Ds.6 G2.5
 जरासंधिं (for जारा'). K4 B1 D2 हयाः श्रेष्ठाः. — After
 41, G1 M read 43^{ab} for the first time, repeating
 it in its proper place.

42 For the sequence in T G2, cf. v. l. 36. K1-3
 om. 42 (cf. v. l. 40, 41). S K4 D1 om. (hapl.)
 42. — ^a) B (except B1) Dc1 Dn1 ते तु; T1
 Gs.4 श्वेत-; Cv ये तु (as in text). Ks पुष्कल-
 B1 D1.3 -नालस्य; Dc1 Dn1 -जालस्य; S Cv -सारस्य
 (for -नालस्य). — ^b) S तुल्यवर्णा (for सम'). — D1
 repeats 42^{ad} after 44. — ^d) G1 M (Ms inf. lin.
 as in text) सुनामावन्.

43 For the sequence in T G2, cf. v. l. 36. Ks

om 43^a (cf. v. l. 40). D4 om. (hapl.) 43. S
 K (except K1) B2 (marg) Dn2 D1.2 s.s read
 43^{ab} for the first time after 30. G1 M read
 43^{ab} for the first time after 41. — ^b) T G2-5 M
 (last five both times) Cv पाण्डुरोद्वतराजयः. — Ms
 om. 43^{ad}. — ^a) S2 सूर्यसेनम्; Gs सिंहसोमम् (for
 'सेनम्'). S2 K (except K5) Dn2 D1.2 s.s 1.3 समा-
 वहन्. — S2 reads 41 after 43.

44 For the sequence in T G2, cf. v. l. 36.
 — ^a) K1 B1 D1.4.1 G2.4 पांचालानां. Dn2 Ds.6 नर-
 व्याघ्र; T G2-5 रथश्रेष्ठो (T 'ष्टा; G2 'ष्टे'); G1
 M1.2 रथव्याघ्रो (for नर'). — ^b) S निवृत्तो (G2 'त्ते')
 (for यः ख्यातो). T1 G2.4 M1.2 जनमेजय. — ^c) Ds
 तस्मात्स वर्षपुष्पाणां; Gs तस्य चापि पयोदानां. — ^d) S
 K1.2 & शुद्धवर्णा (for तुल्य'). — After 44, D1
 repeats 42^{ad}.

45 Ks om. (hapl.) 45-54. — ^a) Ks Dn2
 माख-; B1 मास- (for माष-). K1 -वर्णस्. B Dc1
 Dn Ds.2 & च; Ds सु- (for तु). S2 K1.3 Ds.1
 यवना (K1 'नोर') (for जवना). — ^b) B2 Ds बहन्तो
 (for बृहन्तो). — ^c) K1 -पृष्ठाश्च; B1 -पुष्ठाश्च (for
 -पृष्ठाश्च). Ca पांसुमुखाः; Cd पशुमुखाः (for चन्द्र-
 मुखाः). — ^d) Dn2 S पांचालम्. B1 रणे; S हयाः
 (for द्रुतम्).

46 Ks om. 46 (cf. v. l. 45). — ^a) S K1.3
 D1-3.6 पुंद्वाश्च; B1 पुत्राश्च (for शूराश्च). Ca तत्र-
 काश्च; Cd भद्रकाश्च (as in text). Ds.4.5 पुंद्वा (D1
 'द्रा'; Ds 'द्रा')श्च भद्रकाश्चैव (D1 'शश्च'); D1 सुद्राश्च
 भद्रकाश्च (submetric); T G2-4 M1.2 यौ (T2 Gs
 यो)बाश्च भद्रकाश्च (T G2 'का राजन्'); G1 Ms-5
 यौधेया भद्रकेयाश्च. — D1 om. 46ⁱ. — ^d) K1 दंबदारम्.

C. 7. 1000
B. 7. 23. 53
K. 7. 23. 54

पद्मकिञ्जल्कवर्णाभा दण्डधारमुदावहन् ॥ ४६

विभ्रतो हेममालाश्च चक्रवाकोदरा हयाः ।

कोसलाधिपतेः पुत्रं सुक्षत्रं वाजिनोऽवहन् ॥ ४७

शबलास्तु बृहन्तोऽश्वा दान्ता जाम्बूनदसजः ।

युद्धे सत्यधृतिं शैमिवहन्प्रांशवः शुभाः ॥ ४८

— After 46, N (K₄ om ; B₈ after 47^{ab}) ins.:

166* रासभारुणवर्णाभाः पृष्ठतो मूषकप्रभाः ।

वल्गन्त इव संयत्ता व्याघ्रदन्तमुदावहन् ।

हरयः कालकाश्चित्राश्चित्रमात्यविभूषिताः ।

सुघनानं नरव्याघ्र प्राञ्जाल्यं समुदावहन् ।

इन्द्राशनिमस्यपरा इन्द्रगोपकसंनिभाः । [5]

कोशैश्चित्रान्तराश्चित्राश्चित्रायुधमुदावहन् ।

[D₁ om. the prior half of line 1. D₈ om. lines 1-2. B₈ (marg.) repeats and B₈ reads the prior half of line 1 after line 6. — (L. 1) K₈ रासभारुणवर्णाभाः; B₈ (marg.) चित्राभा हेमवर्णाश्च (for the prior half). B₈ om. the post. half of line 1. K₁ s मू^३ K₈ मु^३ लकः; K₂ s B₁₋₄ D₁ D₁-6 मूषिकः; D₈ मुषकः. — After line 1, B₈ (marg.) reads 47^{ab}. — (L. 2) K₈ D₈ D₈ s संपन्ना (for संयत्ता). K₈ B D₁ D₁ D₈ s व्याघ्रदन्तम्. — D₁ s om. (hapl.) lines 3-4. — (L. 3) K₈ D₈ क^३ D₈ क^३ लिकाश्. K₈ चित्रायुध- (for 'त्रामात्य-'). — (L. 4) D₈ प्राञ्जालानामुदावहन् (for the post half). — K₈ om. (hapl.) lines 5-6. — (L. 5) D₈ इन्द्रायुध- (for 'शनि-'). — (L. 6) B D₈ D₈ कल्का (B 'का')श्; D₁ D₈ s काथैश्; D₁ वक्काश्; D₈ s कंका (for कोलैश्). D₈ कोकाश्चित्राननाश्चित्राश्च (for the prior half). B₈ चित्रसेनम्; D₁ चित्रद्वयम्; D₈ मात्यायुधम् (for चित्रा). — After line 6, B₈ repeats and B₈ reads the prior half of line 1, followed by a repetition of 47^b.]

47 K₄ om. 47 (cf. v. l. 45). B₈ (marg.) reads 47^{ab} after line 1 of 166*. — (°) B (except B₁) D₁ D₁ तु (for च). D₈ चित्रिता नेमिमालैश्च; S हेममालास्तु चित्राणां (G₁ M 'भ्रंत')श्. — After 47^{ab}, B₈ ins. 166*. B₈ repeats 47^b after the repetition of the prior half of line 1 of 166*. while B₈ repeats 47^b after the prior half of line 1. — (°) D₈ D₈ s चक्रवाकोपमा हयाः; S 'कोदरोपमाः (G₁ M 'रोदराः). — (°) Some MSS. कोसलाधिपतेः.

एकवर्णेन सर्वेण ध्वजेन कवचेन च ।

अथैश्च धनुषा चैव शुक्लैः शुक्लो न्यवर्तत ॥ ४९

समुद्रसेनपुत्रं तु सामुद्रा रुद्रनेजमम् ।

अथाः शशाङ्कसदृशाश्चन्द्रदेवमुदावहन् ॥ ५०

नीलोत्पलसवर्णास्तु तपनीयविभूषिताः ।

— (°) B₁ s. 4 सुक्षेत्रं.

48 K₄ om. 48 (cf. v. l. 45). — (°) K₈ D₂ s T G₁ s M शबलास्ते (K₈ D₂ s 'श्च'; M₁ s 'श्वा'); D₁ D₁ D₈ s. 4-8 शबलास्तु (D₈ 'श्च'); G₈ s शबलास्ते (G₈ 'स्तु') (for 'लास्तु'). D₁ D₁ वृहंतश्च; G₈ वृहंतोश्च (for वृहन्तोऽश्वा). — (°) S₁ K₁ s दौत- (for दान्ता). S₁ K₁ (K₄ om) D₈ D₈ s प्रभाः (K₁ 'भः') (for 'स्रजः'). — (°) D₈ D₈ युधि (for युद्धे). S₁ K₁ s D₁ शैमिम्; K₈ शोभम्; K₈ B D₁ D₈ S क्षेमि (D₁ 'म')म्; D₄ क्षितिम् (for क्षैमिम्). D₈ द्विसत्यधृतिं शैमीम् (submetric). — (°) D₄ corrupt. K₈ संवहन्; D₈ आवहन्. S अ (G₄ आ)वहन्नविशो- (G₁ M₁ s 'न्यधि' शो; G₄ 'न्तोदिशो')भनाः.

49 K₄ om. 49 (cf. v. l. 45). B₈ reads 49^a-51^b on marg. — (°) D₈ शुद्धेन (for सर्वेण). — (°) D₄ कनकेन (for कवचेन). — (°) D₄ s अक्षैश् (for अथैश्). G₈ तु (for च). K₁ s D₈ s धनुष (D₈ s 'षा')श् (for 'षा'). G₄ वेष्टैः (for चैव). K₈ धनुषा रथवाहैश्च. — (°) B (except B₈) D₈ s G₂ [s]न्यवर्तत; D₈ D₈ स्यव'; G₄ ह्यव' (for न्यव'). K₈ नैतैर्नीलोत्प- वर्तत.

50 K₄ om. 50 (cf. v. l. 45). B₈ reads 50^a-51^b on marg. — (°) S₁ K₁ s D₈ s D₈ s. 7.8 समुद्रदे- (D₈ s 'द्रं दे'; D₁ 'द्रा दे')वपुत्रं तु. — (°) D₈ s. 7.8 सामुद्रं. S₁ K₁ s स (S₁ सा)मुद्रादुपतेजसं; T G₂ s समुद्रारुणसप्रभं; G₁ M समुद्रान्नासंभवं (M₈ s 'सप्रभं'); G₈ समुद्रावहसंनिभं. — (°) K₁ अथाः शशाङ्कसदृशाश्च. — (°) B D₁ D₁ D₈ M₄ चन्द्रसेनम्.

51 K₄ om. 51 (cf. v. l. 45). B₈ reads 51^a on marg. — (°) D₈ S (except M₈ s) च (for तु). — (°) S₁ सत्यं; D₈ D₈ सैव्यं; G₈ सैव्यं (for सौव्यं). B D₁ D₁ D₈ संख्ये (for युद्धे). — (°) S₁ द्विष- (for चित्र). S (except G₁) माला (for 'मास्या'). — After 51, S₁ K₁ s read 54-55; T₁ G₈ read 54.

शैब्यं चित्ररथं युद्धे चित्रमाल्यावहन्त्याः ॥ ५१
 कलायपुष्पवर्णास्तु श्वेतलोहितराजयः ।
 रथसेनं हयश्रेष्ठाः समूहयुद्धदुर्मदम् ॥ ५२
 यं तु सर्वमनुष्येभ्यः प्राहुः शूरतरं नृपम् ।
 तं पटच्चरहन्तारं शुक्रवर्णावहन्त्याः ॥ ५३
 चित्रायुधं चित्रमाल्यं चित्रवर्माशुधध्वजम् ।
 ऊहुः किंशुकपुष्पाणां तुल्यवर्णा हयोत्तमाः ॥ ५४

एकवर्णेन सर्वेण ध्वजेन कवचेन च ।
 धनुषा रथवाहैश्च नीलैर्नीलोऽभ्यवर्तत ॥ ५५
 नानारूपै रत्नचित्रैर्वरूथध्वजकार्मुकैः ।
 वाजिध्वजपताकामिश्रित्रैश्चित्रोऽभ्यवर्तत ॥ ५६
 ये तु पुष्करपत्रस्य तुल्यवर्णा हयोत्तमाः ।
 ते रोचमानस्य सुतं हेमवर्णमुदावहन् ॥ ५७
 योधाश्च भद्रकाराश्च शरदण्डानुदण्डजाः ।

C. 7. 1015
 B. 7. 22. 58
 K. 7. 23. 60

52 K₄ om. 52 (cf. v. l. 45). G₄ om. (hapl.) 52-53. — ^a) Dn₁ D₅ कलायः; S (except T₁; G₄ om.) क (G₁ M₁. 2. 4 का) लायः. K₅ -सदृशाः; D₁ -वर्णाश्च (for 'स्तु'). C_v कालायससवर्णास्तु. — ^b) G₁. 5 M₁ 3 -रोहित- (for -लोहित-). C_v as in text. — ^c) Dn₁ रथसेनः; T G₈ पांड्य (G₃ 'डु' राजं (for रथसेनं). — ^d) Dn₁ तमूहुर (for समू'). Dn₁ D₄ T G₈. 5 युद्धदुर्मदः.

53 K₄ G₄ om. 53 (cf. v. l. 45, 52). — ^a) B₅ वर्णाः; S (except G₂; G₄ om.) यं च (for यं तु). D₄. 1. 8 S (except T; G₄ om.) -मनुष्येषु. — ^b) K₅ प्राहुः. K₁. 2 B₅-s Dc₁ Dn₁ D₁. 5 S (G₄ om.) शूरतमं. D₁ नृपः; S (G₄ om.) बुधाः (for नृपम्). — ^c) T G₈ -यंतारं (for -हन्तारं). K₁ तं पटुश्चरहन्तारं; D₄ 'टुचर-निहन्तारं (hypermetric). Ca cites पटुश्चरहन्तारः. Cd पटुश्चरनिहन्तारं. — ^d) K₅ शुक्रवर्णाः; D₅. 6 G₁ M शुक्ल (for शुक्र). Dn₂ D₄. 1. 7 हया वहन् (by transp.); D₁ हयोत्तमाः. D₃ शुक्रवर्णा हि मुदावहन् (sic).

54 K₄ om. 54 (cf. v. l. 45). S₂ K₁-3 read 54-55 after 51; T₁ G₈ read 54 after 51. — ^a) S₂ K (K₄ om.) Dn₂ D₁. 3. 5 चित्रमाल्याश्च (for 'माल्यं'). — ^b) Dn₂ D₃. 5 -ध्वजाः. B₄ D₁. 8 चित्रवर्णायुधध्वजं; B₅ 'वर्मावरं'; D₅ 'माल्यायुधध्वजाः'; T G (except G₁) 'वर्जं (T 'मं) रथध्वजं. — ^c) B₄ (marg.) 3. 5 -वर्णानां (for -पुष्पाणां). — ^d) S₂ तुल्यरूपाः; B Dc₁ Dn₁ D₅ समवर्णा (for तुल्य').

55 For the sequence in S₂ K₁-3, cf. v. l. 54. K₅ om. 55. — ^a) S₂ K₁-3 D₁ क (S₂ का) च; K₅ कंचन (hypermetric) (for एक-). — ^b) G₅ रथेन (for ध्वजेन). — ^c) D₅ -वाही; D₄ -नादैश्च (for -वाहैश्च). — ^d) Dc₁ Dn₁ D₃. 5 G₁ M न्यवर्तत; G₅ ह्यव (for अभ्यव').

56 S transp. 56 and 57. — ^a) In S₂, the portion

from ना up to 7. 23. 10 is lost on a missing folio. K₁ B₁ नानावर्णै (for 'रूपै'). B₄ D₁. 3 G₅ रत्नचिह्नैश्च (for 'चित्रैश्च'). K₅ नानाकारैश्च दिविधै. — ^b) D₅ वरूथयः; T सांकुश (for वरूथ-). K₅ B Dc₁ D₁ 1 -रथ- (for ध्वज-). K₅ रत्नचित्रैर्ध्वजांशुकैः. — ^c) T G₂-s M₃-s वाजिमिश्र पताकामिश्र; G₁ M₁. 3 'मिर्वर्मेणा चैव. — ^d) Dc₁ Dn₁ D₂. 5 S न्यवर्तत.

57 S₂ missing (cf. v. l. 56). S transp. 56 and 57. — ^a) T G₈ श्वेतः; G₁ M₃-s ते तु; G₂. 4 तेषु; G₅ M₁ 3 ते च (for ये तु). B₂. 3 G₂. 5 -वर्णस्य; B₃ (marg.; also as in text). 5 Dc₁ Dn₁ -पर्णस्य; D₁. 2. 6. 1 -पुत्रस्य; T -सारस्य; G₅ damaged; G₄ -वर्णास्याश्च (for -पत्रस्य). — ^b) Dn₂ D₄. 5 तुल्यरूपा (for 'वर्णा'). — D₅ om. 57^{ed}. — ^c) S तं (for ते). — ^d) S हेमरूपम् (for 'वर्णम्').

58 S₂ missing (cf. v. l. 56). T G₈ om. (hapl.) 58. — ^a) K₅ वाहास्तु; D₁. 2. 5 G₂. 4 वो (G₂ वो)-धाश्च; D₄. 1. 8 G₁ M वो (D₄ यो) धांश्च; C_v गोधाश्च (for योधाश्च). D₄. 1. 8 G₅ मद्रकां (G₅ 'का) श्रैव; G₁. 2. 4 M C_v मद्रका (G₁ M₃-s 'का) श्रैव. Ca d योधाद्या देशविशेषाः (Cd भेदाः) ततो जाताः । ॐ — ^b) B₁-3. 5 Dc₁ Dn₁ -दंडयः; B₄ Dn₂ D₃. 6 -दंडकाः (for -दण्डजाः). D₄. 1. 8 S (T G₈ om.) शरकांड (D₄. 1. 8 M₁-3. 5 'दंड) निमा हयाः; D₅ 'दंडास्तु दंडजाः. — ^c) S₁ K₁. 2. 4 D₁ S (T G₈ om.) कुक्कुटांशाश्च (for 'टाण्डाभा). D₄ श्वेताश्च कुक्कुटांशाः; D₅ श्वेतांशाः कुक्कुटांशाश्च (sic); D₁ श्वेताश्च तु *टांशां (corrupt); D₃ 'श्च कर्कटांशाभा. — ^d) S (T G₈ om.) दंडधारम् (for 'केतुम्'). B (except B₅) Dc₁ Dn हयावहन्; D₁ उपां (for उदा'). — After 58, N (S₂ missing) C_v ins.:

167* केशवेन हते संख्ये पितर्यथ नराधिपे ।

मिन्ने कपाटे पाण्ड्यानां विद्वतेषु च बन्धुषु ।

Cr 7. 1015
B. 7. 23. 63
K. 7. 23. 59

श्वेताण्डाः कुकुटाण्डाभा दण्डकेतुमुदावहन् ॥ ५८
आटरूपकपुष्पाभा हयाः पाण्ड्यानुयायिनाम् ।
अवहन्नयमुत्थानामयुतानि चतुर्दश ॥ ५९
नानारूपेण वर्णेन नानाकृतिमुखा हयाः ।

भाष्मादवाप्य चास्त्राणि द्रोणाद्रामात्कृपात्तथा ।
अश्वैः समत्वं संप्राप्य रुक्मिकर्णाजुनाच्युतैः ।
इयेष द्वारकां हन्तुं कृत्वां जेतुं च मेदिनीम् । [5]
निवारितस्ततः प्राज्ञैः सुदृढिर्दिविकाम्यया ।
चैरानुबन्धमुत्सृज्य स्वराज्यमनुज्ञासि यः ।
ससागरध्वजः पाण्ड्यश्चन्द्ररश्मिनिर्भैरवैः ।
वैदूर्यजालसंछन्नैर्वैदूर्यविणमाश्रितः ।
दिव्यं विस्फारयन्प्राप्य द्रोणमन्यपतदली । [10]

[(L. 1) D₄ नराधिप. — (L. 2) Ś₁ K₁. 4 कवाटे; Ca d कपाटे (as above). Cv मित्रैकपादयोधानां (for the prior half). D₄. 7. 8 धनिषु; D₅ पांडुषु (for वन्धुषु). Cv post. half as above. — (L. 3) Ś₁ भीष्मादवापदस्त्राणि (for the prior half). Ś₁ K₁. 2. 5 D₂. 4. 5. 7. 8 तथा कृ (Ś₁ कृमात्; K₁—D₄ हुमात्) पाद (by transp.); K₄ कृपा-
हमात्. ☞ Cv भीष्मादिभ्यः अस्त्राण्यवाप्य. ☞ — (L. 5) K₂. 5 दारिकं. D₁ om. from हन्तुं up to सुदृढ (in line 6). D₄. 8 जेतुं (for हन्तुं). Ś₁ K₁. 3. 5 D₁ इयेष दारि-
(Ś₁ D₁ 'र') कामतुं (for the prior half). D₅ transp. कृत्वा and जेतुं. ☞ Cv : दारकान् सप्तलान् हन्तुं कृत्वां मेदिनीं जेतुं च इयेषेति योजना । ☞ — (L. 7) Ś₁ स्वं राज्यम्; D₄ सराज्यम्. — (L. 8) D₁ चित्र (for चन्द्र). — (L. 9) B वैदूर्य. B₂. 5 (marg. as above) मणि; B₄ नाल (for जाल). K₁. 2. 4 D₁ D₂. 4. 5. 8 संछि (D₁ 'प' नैर्; D₂ (marg. as above) संछन्नैर् (for संछन्नैर्). K₁ B₁ आश्रितः; B₅ D₁ आश्रितैः; D₄ लालसः (for आश्रितः). — (L. 10) Ś₁ K₁. 2. 4 द्रोणस्य (for द्रोणम्). B D₁ D₂ D₃. 5 अभ्यद्रवद् (for 'पतद्').]

59 Ś₂ missing (cf. v. l. 56). — " B₁. 2. 5 (last two marg.). 5 अटरूपक; Ca. d अटरूपक. K₅ B D₂ D₃—D₅ T -वर्णाभा (T 'श्र'); D₅ कर्णाभा (for 'पुष्पा'). G₁—D₅ M आरकूटस (G₅ 'क') वर्णाश्र; G₄ आरक्षवर्णकूटाश्र; Cv आरकूटकवर्णाभा. — " K₅ B D₁ D₂. 2. 6 -यायिनः (D₁ D₅ 'न') (for -यायिनाम्). S रांकवा (T G₂ पर्यका; M₄ रांकव) स्तर (M₄ 'र') णाः पृथक्. — " K₁ D₄. 6-8 आवहन्; G₁ M न्यवर्तन् (for अवहन्). S यो (G₁. 3. 5 M₃—S यौ) च (for रय). — After 59^{ab}, D₁ reads for the first time the post. half

रथचक्रध्वजं वीरं घटोत्कचमुदावहन् ॥ ६०
सुवर्णवर्णा धर्मज्ञमनीकस्य युधिष्ठिरम् ।
राजश्रेष्ठं हयश्रेष्ठाः सर्वतः पृष्ठतोऽन्ययुः ।
वर्णैश्चोच्चैर्चैद्व्यैः सदश्वानां प्रमदकाः ॥ ६१

of line 1 and line 2 of 168*, repeating the same in its proper place.

60 Ś₂ missing (cf. v. l. 56). G₅ om. 60^a—61^b. — " S (except T G₂; G₅ om.) रूपेण (for वर्णेन). D₁ D₂. 5 नानावर्णेन रूपेण. — " K₁ S (G₅ om.) नानामुखमुखा (K₁ 'कृता' हयाः; D₄ 'कृतिहया' मुखाः. — " T G₂—4 -छत्रध्वजं (for -चक्रध्वजं). Ś₁ K D₂. 4-5 रथचक्रध्वजवरं. — " D₄ उदाहृतं (for 'वहन्'). G₅ घटोत्कचहता वहन्. — After 60, N (Ś₂ missing) ins. :

168 * भरतानां समेतानामुत्सृज्यैको मतानि यः ।
गतो युधिष्ठिरं भक्त्या त्यक्त्वा सर्वस्वमीहितम् ।
लोहितार्धं महाबाहुं बृहन्तं वरध्वजम् ।
महासत्त्वा महाकाया सौवर्णे खन्दने स्थितम् ।

[(L. 1) K₁. 2. 5 D₄. 7. 8 भरतानां. D₄. 7. 8 च सर्वे-
षाम् (for समेतानाम्). D₁ reads, for the first time, the post. half of line 1 and line 2 after 59^{ab}. K₁. 5 D₁ (both times) मतानि यः (D₁ नः); K₂. 4 'निव (for 'नि यः). — (L. 2) Ś₁ D₄. 7 युधिष्ठिरे (Ś₁ 'ते'). K₅ B₂. 5 D₂ D₁ (both times) D₁. 2. 5. 6 त्यक्त्वा सर्वममीप्सितं; K₅ 'वं समीक्षितं; B₁ 'वंमहीक्षितः (for the post. half). — (L. 3) D₅ transp. बृहन्तं and तं. Ś₁ K₅ D₁—5 अरुहजाः; K₁ अरुदः; K₄ B₂ (marg. as above) D₅ अरि (D₅ 'र') ध्वजाः; B₅ रथध्वजं (for वरं). K₅ बृहन्तं मलयध्वजाः; K₅ बृहन्तमपर-
ध्वजाः; D₂ D₄. 6-8 बृहन्तमपर (D₂ 'मरितः; D₄ 'मथुर') ध्वजं (D₂ 'जाः') (for the post. half). — (L. 4) K₄ महादाता; K₅ D₂ D₃. 2. 5. 6 बृहन्ताता (D₂ D₃. 5 'ति स') (for महाकाया). Ś₁ D₄. 7. 8 महासत्त्वं महादातं (Ś₁ 'ता'); K₁—5 महादाता महासत्त्वा (for the prior half). D₁ D₄. 8 सौवर्णे (for सौवर्णे).]
D₁ D₂ D₃ cont. :

169* नानाध्वजपताकेन नानाकवचवाजिना ।

61 Ś₂ missing (cf. v. l. 56). G₅ om. 61^{ab} (cf. v. l. 60). — " Ś₁ -धर्मा; D₄ -वर्मा (for -वर्णा). K₅ सुवर्णवर्णाभिरणम्; D₁ D₂ T G₂—4 M सर्व (D₁ D₂ D₃ हेम) वर्णा (M₃. 4 'धर्मा' स्तु धर्मज्ञम् (D₂ 'ज्ञा'); G₁ आरकूटकवर्णास्तु. — " D₂ D₃ आवहन्; T G₂—4

ते यत्ता भीमसेनेन सहिताः काश्चनध्वजाः ।
प्रत्यदृश्यन्त राजेन्द्र सेन्द्रा इव दिवौकसः ॥ ६२

अत्यरोचत तान्सर्वान्ष्टृष्टयुग्मः समागतान् ।
सर्वाण्यपि च सैन्यानि भारद्वाजोऽत्यरोचत ॥ ६३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

२३

धृतराष्ट्र उवाच ।
व्यथयेयुरिमे सेनां देवानामपि संयुगे ।
आहवे ये न्यवर्तन्त वृकोदरमुखा रथाः ॥ १

संप्रयुक्तः त्वाय त्ति पूरुषः ।
तस्मिन्नेव तु सर्वार्था दृश्यन्ते वै पृथग्विधाः ॥ २
दीर्घं विप्रोषितः कालमरण्ये जटिलोज्जिनी ।

C. 7. 1C48
B 7. 2A. 3
K. 7. 24. 3

M आपदर्थः; G₁ धर्मराजं (for अनीकस्थं). Cv as in text. — °) G₁ M_{1.2} राज्ञः श्रेष्ठः; G₃ (sup. lin.) ह्य-श्रेष्ठः; M₃ राजश्रेष्ठ (for 'श्रेष्ठ'). K₄ रथः; B₃ हयाः (for ह्य-). — °) Dn₂ सर्वतो (for पृष्ठतो). D₄ सर्वमुदावहन् (submetric); D_{7.8} सर्वतः समुदावहन्; S इष्यतः (M_{3.4} 'तं' पृष्ठतो ययुः (M₃₋₅ 'तोन्ययुः'). — °) K₃ B Dc₁ Dn₁ om. च. S उच्चावच- (for 'वचैर्'). K₃ B Dc₁ Dn₁ D_{1.2.4.7.8} अन्यैः; S -प्रहयैः (for दिव्यैः). — °) K₃ सहस्वानं; G₃ मृदवानां (for सद्-शानां). Ś₁ K (except K₂) D (except Dc₁ Dn₁) रथ-जजाः (K₁ D_{2.5-8} 'ध्वजाः'); B₄ सुभद्रकाः (for प्रभं). — After 61, N (except K₃; Ś₂ missing) T G₃ ins.:

170* संन्यवर्तन्त युद्धाय बहवो देवरूपिणः ।

[Ś₁ D_{1.2.4.5} संन्यवर्तन्त; G₃ 'वर्धत'. K₃ D₃ बहवो (for बहवो). K₃ दिव्य- (for देव-). K₄ बलदेवस्य रूपिणः (for the post. half).]

62 Ś₂ missing (cf. v. 1. 56). — °) K₃ संजीता; B₁ संयता; B_{4.5} ये यत्ता (for ते यत्ता). Cv as in text. — °) T G₂₋₅ कांचनप्रभाः. D₃ नानाविधरथ-ध्वजाः. — °) G₃ प्रत्यादृश्यन्त; G₃ इत्यदृ.

63 Ś₂ missing (cf. v. 1. 56). — °) Ś₁ K₃₋₄ B₃ Dn₁ D_{1.2.5} अन्यरोच (Dn₁ D₃ 'चं'त; B_{2.3} प्रत्यरो; T G₂₋₅ अत्यदृश्यन्त; G₃ 'रिच्यत (for 'रोचत'). D_{4.7.8} अन्यरोचन्त ते सर्वे. — °) D_{4.5.7.8} G_{1.8.5} M_{1.2} ष्टृष्टयुग्मः (for 'युग्मः'). D₄ -पुरोगमाः; D_{7.8} -समागताः (for समागतान्). — °) K_{1.2.4} एव च; K₃

B₄ D_{1.2} अति च; B_{1-3.5} Dc₁ अतीत्य; Dn₁ तानि; D₄ अरि- (for अपि च). T G_{1.8-5} M अति सर्वाणि सैन्यानि; G₃ अति सैन्यानि सर्वाणि. — °) Ś₁ (by corr. as in text) न्यवर्तन्त; K_{2.5} B Dc₁ Dn₁ D_{1.5.8} G₂ M₃₋₅ व्यरोचत; K_{3.4} [S]म्यरोचत (K₄ 'चितः'); Dn₂ D₃ इय (D₃ [S]म्य)योधयत्; G₁ M_{1.2} व्यराजत (for स्यरोचत). — After 63, N (Ś₂ missing) T G₃ ins. a passage given in App. I (no. 5).

Colophon om. in N (Ś₂ missing). — Sub-
parvan: editions संशसकवध. — Day of Droṇa's
Generalship: K₃ द्वितीययुद्धदिवसः. — Adhy. name :
T G₃ अश्ववर्णनं; G₃ अश्वकथनं. — Adhy. no. (figures,
words or both): S 22 (as in text).

23

Ś₂ is missing up to 10 (cf. v. 1. 7. 22. 56).

1 °) B₃ इव (for अपि). K₃ B Dc₁ Dn₁ D₁ S संजय (for संयुगे). — °) G₁ M_{1.2} transp. ये and आहवे. D_{2.7.8} [S]म्यवर्तन्त (for न्यव'). T G₂₋₅ आहवेऽन्यवर्तन्त. — °) B₄ वृकोदरमुखा नृपाः; Dn₁ रथा मुखाः; D₄ महारथाः; S भीमसेनपुरोगमाः.

2 Ś₂ missing (cf. v. 1. 1). — °) K_{1.3} G₃ किलेवाचं (G₃ 'शोर्' (for किले'). D₃ असंयुक्तः किले-
कोयं; T G_{2.4} यः प्रयुक्तः कुले चायं. — °) B (except
B₄) दिष्ट्या; T G_{2.4} M_{1.5} (sup. lin.) दिष्टे;
G₁ M₁ (sup. lin.). 2. 4. 5 विष्टाद्; G₃ दिष्टो; G₃
दिष्टो (sic); M₃ दिष्टाद् (for दिष्टैर्). D_{5.7}
पुरुषः; S पौरुषात्. — °) B Dn₁ D_{2.3} T G_{1.2-5}

C. 7. 1048
B. 7. 24. 3
K. 7. 24. 3.

अज्ञातश्चैव लोकस्य विजहार युधिष्ठिरः ॥ ३
स एव महतीं सेनां समावर्तयदाहवे ।
किमन्यदैवसंयोगान्मम पुत्रस्य चाभवत् ॥ ४
युक्त एव हि भाग्येन ध्रुवमुत्पद्यते नरः ।
स तथाकृष्यते तेन न यथा स्वयमिच्छति ॥ ५
ध्रुवस्यसनमासाद्य क्लेशितो हि युधिष्ठिरः ।
स पुनर्भागधेयेन सहायानुपलब्धवान् ॥ ६
अर्धं मे केकया लब्धाः काशिकाः कोसलाश्च ये ।

M च; G₂ न (for तु). Ś₁ K_{1.2} (marg. as in text). s सर्वपां; K₅ D_{2.4.5.7.8} सर्वाशा; D₁ सर्वर्था; D₈ सर्वागा; T G₂ s सत्त्वांशा; G_{1.2.5} M संदद्या (G₂ 'इय' (for सर्वर्था). —^a) Ś₁ B D₁ D₁ G₂ प्रदश्यते; K₂ दश्यते ते; K₃ 'तेन्ये; D₁ 'त्यन्ये; T G₃₋₅ 'त्येयां; G₁ M 'ते च (for 'ते वै). D₁ s दिश्यते वै पृथग्विधाः.

3 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) D₈ श्रीध्रं (for दीर्घ). M₁ हि प्रोषितः (for विप्रो). K₅ काले; D₈ कालौ. —^b) Ś₁ जने (for जनिनी). S अरण्येषु (G₅ 'ण्ये तु) जटाजिनी. —^c) D₈ अज्ञातं.

4 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). K_{1.8} om. (hapl.) 4^a-6^b. —^a) D_{2.7.8} G₁ M एव; G₅ एवं (for एव). —^b) Ś₁ M₁ समवर्तयद्; B₂ (marg.) समाह्वयद्; G₅ समावर्त (as in text). —^c) G_{2.4.5} M₂ देव (for दैव). —^d) D₂ वा भवेत्; D₈ चानयात्; D_{1.8} चामवे (for 'वत्). T G_{2.4} मम पुत्रा (G₃ 'त्र' हवाशया (T₁ 'या; G₁ 2.5 M_{1.2} 'त्रा (G₅ 'त्र) भवाय च (G₅ वा); M₂₋₅ 'त्रमयाय च.

5 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). K_{1.8} om. 5 (cf. v. l. 4). —^a) D₁ D₁ युक्तम्. D₂ भोग्येन; G₁ M₁ (inf. lin. as in text). s चान्येन. —^b) K₅ D_{2.4} उत्पाद्यते. G₅ पुनः (for नर). —^c) G₁ M_{1.8} यथा (for तथा). D_{2.7.8} क्लिश्यते; M₁ (sup. lin. as in text) तुष्यते (for [आ]कृष्यते). —^d) B_{2.3.5} D₁ transp. न and यथा. K_{2.5} D₄ M₂₋₅ तथा (for यथा). D₁ D₈ यथा स्वयमिच्छति; T G_{2.4} न यथा वचमुच्छति.

6 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). K_{1.8} om. 6^a (cf. v. l. 4). —^a) T G_{2.4} नूनं (for द्यूत). Ś₁ आस्थाय; D₄ आलोक्य (for आसाद्य). —^c) S स

चेदयश्चापरे वज्रा मामेव समुपाश्रिताः ॥ ७
पृथिवी भूयसी तात मम पार्थस्य नो तथा ।
इति मामब्रवीत्क्षत मन्दो दुर्योधनस्तदा ॥ ८
तस्य सेनासमूहस्य मध्ये द्रोणः सुरक्षितः ।
निहतः पार्षतेनाजौ किमन्यद्भागधेयतः ॥ ९
मध्ये राज्ञां महाबाहुं सदा युद्धाभिनन्दिनम् ।
सर्वस्त्रपारगं द्रोणं कथं मृत्युरूपेयिवान् ॥ १०
समनुप्राप्तकृच्छ्रोऽहं संमोहं परमं गतः ।

पुनर्भागधेयेन. —^a) D₈ s स (D₄ सा) हायम् (for 'यान्). D_{7.8} S (except G₁ M_{1.2}) नारायणमुपाश्रितः.

7 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) Ś₁ K_{1.8.5} D_{8.8} अर्धा मे; K₁ (marg.) B D₁ D₁ D_{1.2} अद्य मे; T G₂₋₅ स्वधर्म; G₂ अधमे (for अर्धं मे). Some MSS. कैकया. K₄ T G₂₋₅ लब्ध्वा; D₁ मात्स्याः (for लब्धाः). —^b) D₁ D₄ काशिका (for काशिकाः). K₁ D₁ D₁ D_{2.5-8} कोसलाश्च; K₅ D₄ को (D₁ कौ) शिकाश्च (for कोसलाश्च). S काशयः कौ (G₁ M₂₋₅ 'यः कौ; M₁ s 'याः कौ) सला (M_{1.2} 'ल) स्थाया. —^c) D₇ वेनयश्च (for चेदयश्च). Ś₁ K_{1.2} D_{4.7.8} परे (for [अ] परे). K₂ (marg.) D₁ वंद्या; K₃ (orig.) B_{1.2} (marg. as in text). s s D₁ वदया (for वज्रा). S चेदीनां चार्ध (T 'नां चार्ध; G₁ M_{1.2} 'नामंश-; G₅ 'नां नार्ध-; M₂₋₅ 'नां चांश) मपरे. —^d) T G₂₋₅ M_{1.2} तम्; G₂ तान् (for माम्). K₄ D₈ एवं (for एव).

8 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). —^a) G₁ M जीयते (for भूयसी). —^b) D₁ D₄ नो यथा; G₁ M_{1.2} वा तथा; M₂₋₅ नित्यः (for नो तथा). T G₈ ममेव न तु पार्थतः. —^c) G₁ सूतं. —^d) K₁ D_{2.5} G₈ M₂₋₅ तथा; B D₁ D₁ पुरा (for तदा).

9 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). —^b) S [s] भिवी- (G₁ M 'र' क्षितः (for सुर). —^d) B₈ च मे (for अन्यद्).

10 Ś₂ missing (cf. v. l. 1). D₇ om. (hapl.) 10^a-11^b. —^a) D₈ राज्ञो. G_{2.5} महाबाहुः. —^b) B_{1.8} युद्धे; D₁ सञ्च; D₂ मध्ये (for सदा). D₁ नन्दनं. G₄ सदा युद्धेभिनन्दिनं. —^c) S ब्रह्मास्त्रविदुषं द्रोणं (G₂ शूरं). —^d) K₁ द्रोणम्; K₅ M₂ (for सृष्टुर).

भीष्मद्रोणौ हतौ श्रुत्वा नाहं जीवितमुत्सहे ॥ ११

यन्मा क्षत्ताब्रवीत्तात प्रपश्यन्पुत्रगृद्धिनम् ।

दुर्योधनेन तत्सर्वं प्राप्तं स्रुत मया सह ॥ १२

नृशंसं तु परं तत्स्यात्पुत्रत्वा दुर्योधनं यदि ।

पुत्रशेषं चिकीर्षेयं कृच्छ्रं न मरणं भवेत् ॥ १३

यो हि धर्मं परित्यज्य भवत्यर्थपरो नरः ।

सोऽस्माच्च हीयते लोकात्क्षुद्रभावं च गच्छति ॥ १४

अथ चाप्यस्य राष्ट्रस्य हतोत्साहस्य संजय ।

अवशेषं न पश्यामि ककुदे मृदिते सति ॥ १५

कथं स्यादवशेषं हि धुर्ययोरभ्यतीतयोः ।

यौ नित्यमनुजीवामः क्षमिणौ पुरुषर्षभौ ॥ १६

व्यक्तमेव च मे शंस यथा युद्धमवर्तत ।

केऽयुध्यन्के व्यपाकर्षन्के क्षुद्राः प्राद्वन्मयात् १७

धनंजयं च मे शंस यद्यच्चे रथर्षभः ।

C. 7. 1063
B. 7. 24. 18
K. 7. 24. 18

11 D₁ om. 11^{ab} (cf. v. 1. 10). — ^a) K₁. 8 B₅ [s]यं (for संह). D₁ D₂ समर्थश्चासकृच्छ्रोहं. — ^b) D₅. 6 समोहं. B D₁ D₂ मोहं परममास्थि (B 'ग')तः.

12 ^a) All MSS. (except S₁ K₁. 8 G₁ M) मां (for मा). G₃. 4 तातः. — ^b) D₄. 7. 8 पुरा वै (for प्रपश्यन्). D₁ reads (sec. m.) from पुत्रगृद्धिनम् up to मया सह (in 12^d) on marg. S₁ पुत्रगृद्धिनं; D₄ 'गृद्धितं; G₁ 'गाद्धिनं; G₃ 'गृद्धितां; M₂ 'गांधिनं. — ^d) S transp. सर्वं and प्राप्तं.

13 ^a) S₁ नृशंसं; D₁ नृशंसुं. D₂ G₄ M₃-s तं परं; G₁ M₁. 2 परमं (for तु परं). B₁ D₂ तस्यात्; B₄ D₁. 2. 5. 7 न (B₄ D₁ नु) स्यात्; D₂ S तात (for तस्यात्). D₅. 6 नृशंसत्वं परं नः स्यात्. — ^b) K₂ (marg. as in text) G₅ युधि (for यदि). D₅ त्यक्तो दुर्योधनो यदि. — ^c) S₁ K₁. 2 (marg. as in text). 2. 4 D₅ चिकीर्षे (K₁ 'षौ'हं; S₂ चकषेहं. T G₁. 2. 4 M पुत्रशेषस्तु रक्ष्यः स्यात् (G₁ M रक्ष्योयं); G₂ 'वस्त्वया रक्ष्या; G₅ 'वं तु रक्ष त्वं. — ^d) S₁ K₂-4 D₁ कृत्स्नं च; K₂ (marg.). 5 B D₁ D₂ D₃-8 कृत्स्नं न; D₂ न कृत्स्नं; S न सर्वं (for कृच्छ्रं न). S₂ K₁ च (for न). M₃-5 हरणं (for मरणं). K₂ B₁ D₁ D₇. 8 नृजेत् (for भवेत्).

14 ^b) K₄ D₂ D₅ नृपः (for नरः). — ^c) S अस्माच्च (G₅ 'नु) (for सोऽस्माच्च). D₅ सोऽस्मालोकाच्च हीयते.

15 ^a) S यद्यदा (S₂ 'द्य); K₁ D₁ यद्वा (D₁ 'वा); K₂-4 यद्य; K₅ अथा च; D₁ D₂ D₄. 6. 8 अथ (D₁ D₂ 'थ) वा; T G₂-5 अथ च (for अथ च). G₂-5 [अ]द्य; M₃ [अ]नु (for [अ]थ). K₄ D₁ लोकस्य; D₂ नृषां; T G₃ राज्यस्य (for राष्ट्रस्य). — ^b) S₁ K₁. 4 D₁ हतोत्साहस्य; S कृ (G₁ M₁-3 ह). तोसेषस्य. — ^c) D₅ अथ (for अव-). T G (except G₁) गच्छामः (G₅ 'मि) (for पश्यामि). — ^d) S कुरुणामीदृशे सति.

16 ^a) S₁ D₄ एव शेषं; K₂. 4 B D₁ D₂ अवशेषो; D₂ अवशेषं; D₅ दिवं (for अव-). S अर्थस्य त्वव- (G₁ M चाप्य)शेषस्य. — ^b) K₄ दर्पयोर्; D₅ वृष-योर् (for धुर्य-). B₁ अप्यलं तयोः; B₂. 4 D₂ D₃. 5. 6 G₁ M अप्यतीतयोः; D₁ अलं; D₄ अभ्यनीकयोः; G₂ ह्यपनीतयोः (for अभ्यती-). — ^c) K₅ B D₁ D₂-3 उपजीवामः; D₂ D₄. 7. 8 अनुजीवामि; D₅ 'जानामि (for 'जीवामः). S यो दीर्घमन्वजीविष्ट (G₁ M₁. 2 'न्विजीविष्ट; G₂ 'नुजीविष्ट). — ^d) D₅ रक्षिणौ; D₄. 7. 8 क्षेमिणौ (for क्षमिणौ). S क्षेमेण पुरुषोत्तमः (G₁. 4 M₁. 2 'षोत्तमः; G₅ 'वर्षमः; M₃-5 'षोचमः). — After 16, D₄. 6. 7 ins :

171* तौ द्रोणभीष्मौ निहितौ किमन्यद्वागवेयतः ।

[D₄ तौ भीष्मद्रोणनिहतौ (for the prior half).]

17 ^a) D₂ मां (for मे). S₁ K₁. 2 (marg. as in text) D₁ शेषं (for शंस). S यु (G₁ M न्य)कमेतद्धि (G₁ M₁. 2 'कं हि) मे शंस. — S K (except K₅) D₁. 6 om. (hapl.) 17^b-18^a. — ^c) B₁ (marg.) G₁ M₁. 2 [s]प्यु (B₁ 'प्य)पाकर्षन्; D₁ D₂ D₃ व्यपा-कुर्वन्; D₂ 'कारुः; T G₂. 4 ह्यपाकर्षन् (for व्यपा-). — ^d) B₁. 4 प्रापतन्.

18 S₁ K (except K₅) D₁. 6 om. 18^a (cf. v. 1. 17). — ^a) B₁ धनंजयस्य. K₄ शेषं (for शंस). — ^b) K₅ यन्मयश्चे (sic); K₄ यदि चके; D₂ D₃ यच्चे स; D₅ यच्च चके; D₁ प्रत्यक्षाक (sic); D₂ प्रत्युचके; T G₂. 4 योर्ष (T 'र्ष) चके; G₂ को न्यधा-वद् (for यच्चचके). S₁ रथोत्तमः; D₁ D₂ G₄ नर-र्षभः; D₂. 4 T G₅ रथर्षभ. G₅ केभ्यधावत्प्रथर्षभाः. — ^c) M₃ यस्याद्. K₅ मे (for नो). — ^d) S₁ मात्-व्यश्च; K₂ 'भ्यश्च; D₅ 'व्याद्धि; S 'व्याणां (for 'व्याच्च). B D₁ D₂ वृकोदरात्; D₄. 6-8 S भयंकरात् (for विशेषतः).

C. 7. 1063
B. 7. 24. 18
K. 7. 24. 18

तस्मान्मह्यं नो भूयिष्ठं भ्रातृव्याच्च विशेषतः ॥ १८
यथासीच्च निवृत्तेषु पाण्डवेषु च संजय ।

मम सैन्यावशेषस्य संनिपातः सुदारुणः ।
मामकानां च ये शूराः कांस्तत्र समवारयन् ॥ १९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

२४

संजय उवाच ।

महद्भैरवमासीनः संनिवृत्तेषु पाण्डुषु ।
दृष्ट्वा द्रोणं छाद्यमानं तैर्भास्करमिवाम्बुदैः ॥ १
तैश्चोद्धतं रजस्तीव्रमवचक्रे चमूं तव ।
ततो हतममन्याम द्रोणं दृष्टिपथे हते ॥ २

तांस्तु शूरान्महेष्वासान्कूरं कर्म चिकीर्षतः ।
दृष्ट्वा दुर्योधनस्तूर्णं स्वसैन्यं समचूचुदत् ॥ ३
यथाशक्ति यथोत्साहं यथासत्त्वं नराधिपाः ।
वारयन्त्वं यथायोगं पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ ४
ततो दुर्मर्षणो भीममभ्यगच्छत्सुतस्तव ।

24

19 °) Ś1 Ds यदासीच्च (for यथा). S सं- (for च). — °) K1 पाण्डवेषु*; Ks B Dc1 Dn1 D1-3. 2. 1. 3 "वेवेषु; D4 "वेवेषु न (for "वेवेषु च). D4 संजयः. — D2 om. 19^{ad}. — °) Ś1 K1 Ds शेषश्च; Ks शेषाच्च; Ks शेषाच्च (for शेषस्य). S मम सेनावशेषेण (G1 M "वस्य). — °) D4 संनिपातं सुदारुणं. — After 19^{ad}, N (D2 after 19^{ad}) ins.:

172* कथं च वो मनस्ताव संनिवृत्तेष्ववर्तत ।

[D1. 3 वा (for च). Ś1 परस् (for मनस्). Ks. 5 संनिवर्तते (for "वृत्तेषु). Ś K1-3 D1 वर्तते (for [अ]वर्तत). B Dc1 Dn1 निवृत्तेष्ववचत्तदा; D4 संनिवृत्ते व्यवर्तत (for the post. half).]

— °) B2 सोमकानां (for माम). K (except Ks) B2 D1. 5 G1 M1. 2. 5 के; Ms ते (for ये). — °) Śs के तत्र; Ds तांस्तत्र; S तत्र तान् (for कांस्तत्र).

Colophon. — Sub-parvan: Editions: संश्लेषक-वध. — Day of Droṇa's Generalship: Śs Ks D1 द्वितीयबुद्धदिवसः; K1. 2 द्वितीयदिवसः. — Adhy. name: Ks D2-4 T Gs छतराष्ट्रप्रश्नः (Ks Ds "प्रश्न). — Adhy. no. (figures, words or both): Ks B1-3 Dn1 D2. 3 S 23 (as in text); Ks 21; Ds 24. — Śloka no.: Dc1 Dn1 20.

1 °) B1 महा- (for महद्). Ks आसीच्च (for आसीन्नः). — °) T G2-4 दृष्ट्वा द्रोणं छादितं तैस्; Gs दृष्ट्वा तच्छादितं द्रोणं. — °) T G2-4 तं (for तैर्).

2 °) Dn2 G1 M चोद्धतं; D4 चोद्धतं; T G2-5 चोत्थितं (for चोद्धतं). Śs चोद्गम् (for तीव्रम्). — °) Ks B2 ततः; B1 (marg.) द्रुतं (for तव). Ds अंबरेक्षरमेव च (sic). — °) Śs K1-4 transp. हतं and द्रोणं. Śs K (except Ks) B1. 2 (both marg. also as in text) अपश्याम; B Dc1 Dn1 Ds अमस्याम; G1 M1. 2 अमन्यामो; Gs मन्यमानो (for अमन्याम). Ks तथा हतमिममन्यु (sic); Ms-5 हतं मन्यामहे द्रोणं (for °). Ms-5 तथा (for द्रोणं). Gs गते (for हते). Ds द्रोणं दृष्ट्यपथोत्थितं (for °).

3 °) M1. 2 तं (for तांस्). D1. 3 दृष्ट्वा (for शूरान्). Ś1 महेष्वासाः. — °) K1 D1. 3 G1. 5 Ms. 5 कूर- (for कूरं). Śs K4 चिकीर्षितं; Ds G1 M "वैवः. — °) D4. 3 समचूचुदत्. Śs स्वसैनिकमचूचुदत्.

4 Before 4, D4. 6-8 ins. दुर्योधन उवाच. — °) Śs यथातत्त्वं; D4. 7. 8 "सत्त्वं; Gs "शक्ति (for "सत्त्वं). Śs D2 नराधिपः; Dc1 जनाधिपाः. — After 4, G1 M1. 2. 4. 5 ins.:

आरादृष्ट्वा किरन्वाणैरिच्छन्द्रोणस्य जीवितम् ॥ ५
 तं बाणैरवतस्तारं क्रुद्धो मृत्युमिवाहवे ।
 तं च भीमोऽतुदङ्गाणैस्तदासीत्तुलं महत् ॥ ६
 त ईश्वरसमादिष्टाः प्राज्ञाः शूराः प्रहारिणः ।
 बाह्वं मृत्युभयं कृत्वा प्रत्यतिष्ठन्परान्युधि ॥ ७
 कृतवर्मा शिनेः पुत्रं द्रोणप्रेप्सुं विशां पते ।
 पर्यवारयदायान्तं शूरं समितिशोभनम् ॥ ८
 तं शैनेयः शरत्रातैः क्रुद्धः क्रुद्धमवारयत् ।

173* एवमुक्त्वा स्वयं भीममभ्ययात्तनयस्तव ।
 क्रूरं दृष्ट्वा तु ते पुत्रं भीमसेनोऽभ्यवर्तत ।

5 Before 5, Ks Ds. 6-8 ins. संजय उवाच. Ks Ds. 7.8 transp. 5^{ab} and 5^{cd}, followed by a repetition of 5^{cd} in Ks Ds. —^a) Śs Ks. 4.5 Ds. 3.5 दुर्धर्षणो; B1 Dc1 दुर्धर्षणो (for दुर्मर्षणो). Ds. 7.8 दुर्मर्षणस्ततो भीमम्; Ms एवमुक्त्वा स्वयं भीमम्. —^b) Ds. 7.8 S अभ्ययात्तनयस्तव. —^c) Ds सेनां; G1 M दूराद् (for आराद्). Ds बाणान्. Ks Ds (both first time), 7.8 सेनां (Ds स तां) तु दृष्ट्वा (Ds [first time] दृष्ट्वा तु) बहुलां. —^d) Dn1 om. from द्रोणस्य up to प्रत्य (in 7^d). Ds जिघृक्षुस्तस्य जीवितं.

6 Dn1 om. 6 (cf. v. l. 5). —^a) Śs अवतस्तात; K1-4 D1 आहतस्तात (D1 'र); Dn2 एव तेगात् (sic); Ds सर्वतस्तत्र (for अवतस्तार). Ks T G1.8-8 M1.2 बाणैरेवाव (Ks 'रवह'; G1 M1.2 'रवत) तस्तार. —^b) Śs K Dn2 Ds. 8-5. 7.8 नृत्तन्; B Dc1 Ds. 5 मृत्युर् (for मृत्युम्). S नित्यमिवाहि (Gs 'महोहि'; M1 'मिवाह) तं. —^c) Ds. 7.8 तु (for च). Ks B1.2 Dc1 Ds. 5. 7.8 तुदन्; Ks Ds तुदन्; B2 (marg.) 3 Dn2 Ds [s] तुदद्; S [s] द्यद् (Ms-5 'नृ') (for सुदद्). K1 भीमसेनस्तु तद्वाणैस्; Ks 'सेनोतुदन्वाणैस्. —^d) Dc1 Ds. 5. 7.8 तुमलं; Ds तुमुलो.

7 Dn1 om. up to प्रत्य (cf. v. l. 5). —^a) Śs K (except Ks) D1 ते (Śs before corr. तं) चेश्वरः; Gs नरेश्वर (for त ईं). M1.2 समाविष्टा; Cd 'दिष्टा (as in text). —^b) Dn2 Ds सर्वे; Ds. 7 प्राज्ञां (for प्राज्ञाः). —^c) B4 Ds राज्यं; Ca. d बाह्वं (as in text). Śs Ks B2 D1 त्यक्त्वा; Ca. d कृत्वा (as in text). —^d) Ś K1 प्रत्युत्तिष्ठन्. B1 परा; Ds नरा (for परान्). S युयुधुः पांडवैः सह.

कृतवर्मा च शैनेयं मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ ९
 सैन्धवः क्षत्रधर्माणमापतन्तं शरौधिणम् ।
 उग्रधन्वा महेष्वासं यत्तो द्रोणादवारयत् ॥ १०
 क्षत्रधर्मा सिन्धुपतेऽच्छित्त्वा केतनकर्मुके ।
 नाराचैर्वहुभिः क्रुद्धः सर्वमर्मस्वताडयत् ॥ ११
 अथान्यद्भुरादाय सैन्धवः कृतहस्तवत् ।
 विव्याध क्षत्रधर्माणं रणे सर्वास्यसैः शरैः ॥ १२
 युयुत्सुं पाण्डवार्थाय यतमानं महारथम् ।

C. 7. 1076
B. 7. 24. 13
K. 7. 24. 13

8 ^a) K1 (before corr.) कृतवर्मा. Ks Ds. 2.5 च शैनेयं; B Dc1 Ds-8 शिनेः पौत्रं; Dn2 शिनेः पुत्रं (for शिनेः पुत्रं). —^b) K1.2.5 B (except B2) Dn D1-8.8 G1 द्रोणं प्रेप्सुं (Dn Ds 'प्सु; Ds. 3 'प्सुर); Ds. 7 Gs द्रोणप्रेप्सुर (for 'प्रेप्सुं). —^c) Ds प्रत्यवारयद् (for पर्य). —^d) Śs शोभिनं; Dn2 शोभिनं. B Dc1 S शूरं स (B2 शूरः स; Ms-5 किरन्स) मरशोभिनं.

9 ^a) Gs शैनेयः शरसंवातैः. —^b) Ks क्षुद्रः; B1. 3.5 शितैः (for क्रुद्धः). S तदाकिरत् (Gs 'नृ') (for अवारयत्). —^c) Dn1 Ds. 6-8 S तु (for च). —^d) Gs द्विपः.

10 ^a) K1.2.4 B1 Dc1 Dn2 Ds. 4. 7.8 G1.5 M क्षत्रधर्माणम्; Ks (also as in text) कृतवर्माणम्. —^b) B शितैः शरैः (for शरौधिणम्). Ks Dc1 Ds आयातं नितितैः शरैः. —^c) Dc1 यातं; Dn2 यथा; M1.2 यत्तं (for यत्तो). Ds द्रोणम् (for द्रोणाद्).

11 Ds. 8 Ms om. (hapl.) 11. —^a) Ś K1 (by corr.) 4 Dc1 Ds. 2.4 G1 M (Ms om.) क्षत्रधर्मा; Ds क्षत्रधर्मा. —^b) B4 कार्मुकम्; Ds. 5 ते वर्म (for केतन). Cd cites केतनं. Ks B1-8.5 Dn1 Ds कार्मुकं; B1 आहवे (for कार्मुके). —^c) B Dc1 Ds दक्षभिः (for बहुभिः). Ks क्षुद्रः (for क्रुद्धः).

12 ^a) Ds अथास्य (for 'न्यद्). —^b) Ds G2 हस्तवान्. —^c) Ds om. (hapl.) 12^a-13^d. —^d) B1 विमान्य (for विव्याध). Ś K1.2 (sup. lin. as in text). 2.4 B1 Dc1 Ds. 7.8 G1 M क्षत्रधर्माणं; Ds (marg. as in text) क्षत्रधर्मा (for क्षत्रधर्मा). —^e) Ks चरैः (for शरैः). S मनोवतिमिराजुगेः (Ms inf. lin. 'यत्तैः).

13 Ds om. 13 (cf. v. l. 12). —^a) Dn1 M युयुत्सुः; Dn2 Ds. 3 युयुत्सं. —^b) S रोचमानं महाहवे. —^c) Ks सुबाहुः. Dn1 Ds. 5 भारतं; Ms-5

C. 7. 1077
B. 7. 25. 13
K. 7. 25. 13

सुबाहुभ्रातरं शूरं यत्तो द्रोणादवारयत् ॥ १३
सुबाहोः सधनुर्बाणावस्यतः परिघोपमौ ।
युयुत्सुः शितपीताभ्यां क्षुराभ्यामच्छिनद्भुजौ ॥ १४
राजानं पाण्डवश्रेष्ठं धर्मात्मानं युधिष्ठिरम् ।
वेलेव सागरं क्षुब्धं मद्रादसमवारयत् ॥ १५
तं धर्मराजो बहुभिर्मर्मभिर्द्विरवाकितम् ।
मद्रेक्षस्तं चतुःषष्ठा शरैर्विद्वानदद्भुशम् ॥ १६
तस्य नानदतः केतुमुच्चकर्त सकार्ष्णिकम् ।

मागधं (for आतरं). Ks Bs. 4 वीरं (for शूरं). —^d
Dn1 Ds-8 S यातं (for यत्तो).

14^a) Ś1.2 (sup. lin. as in text) Ks. 5 B1. 4
Ds. 5 G4 सुधनुर्. K4. 5 Ds बाणान्. —^b) Ś2 परिघो-
त्तमौ. —^c) K1 शितिः; K4. 5 Dn1 D4. 4. 7. 8 शितः;
Dc1 Dn1 Ds श्रे (Ds स्वे)तः; T G1. 4. 5 Ms शित-
(for शितः). Dn1-बाणाभ्यां (for -पीताभ्यां). —^d)
Bs Ds क्षुराभ्याम्; M1. 2 करारभ्याम् (for क्षुरा).
— After 14, Ks Dn1 Ds. 7 ins. :

174* दुःशासनस्तु संयान्तं द्रोणाय नकुलं युधि ।
सम्बदक्षिणमस्यन्तं शूरः शूरं न्यवारयत् ।

[(L. 1) Ks D7-समायातं (for तु संयान्तं). Dn1 Ds
तदा (for युधि). — (L. 2) D7 आयातं (for अस्वन्तं).
Ks सरं सरो; D7 शूरं शरो (by transp.).]

15^a) D4 राजानः. B2. 5. 5 Dc1 पाण्डवं; D4 पाण्डवः.
B2 Dc1 ज्वेष्ट; Dn1-श्रेष्ट. —^b) Ś K (except Ks)
D (except Dc1 D1) धर्मनित्यं (for धर्मात्मानं). —^c)
Ds कुब्धः; D7 दुष्टं (for क्षुब्धं). —^d) Ks Dn1 Ds
(before corr.) मद्राज (Ds [before corr.]) 'द्र'मवा-
रयत्.

16 Bs om. (hapl.) 16^{ab}. —^a) Ś K (except
Ks) D1 तं राजा बहुभिर्बाणैः. —^b) Dc1 Ds मर्मच्छि-
द्भिः; D4. 7 'विद्भिः; Gs 'भेदैः (for 'भिद्भिः). Ś1
अवारयत्; Ś2 अताडयत्; K1 Dn1 Ds अवाकितम्;
Ks इवाकितम् (for अवा). T Gs. 4 शरैर्मर्मण्यवा-
कितम्; Gs शरैर्मर्मस्वताडयत्. —^c) Ds तु (for तं).
—^d) D4 नदत् (for [अ]नदत्).

17^a) B (except B1) Dn1 Ds नानदतः. —^b)
Dn1 अवकर्तव्यं (for उच्चकर्तव्यं). B4. 5 च (for स).
—^c) Ds क्षुराभ्यां (for क्षुराभ्यां). N (except Ś1 Dn1

क्षुराभ्यां पाण्डवश्रेष्ठस्तत् उच्चकुशुर्जनाः ॥ १७
तथैव राजा बाह्लीको राजानं द्रुपदं शरैः ।
आद्रवन्तं सहानीकं सहानीको न्यवारयत् ॥ १८
तद्युद्धमभवद्दोरं वृद्धयोः सहसेनयोः ।
यथा महायूथपयोर्द्विपयोः संप्रभिन्नयोः ॥ १९
विन्दानुविन्दावावन्त्यौ विराटं मत्स्यमार्जिताम् ।
सहसैन्यौ सहानीकं यथेन्द्राग्नी पुरा बलिम् ॥ २०
तदुत्पिञ्जलकं युद्धमासीद्देवासुरोपमम् ।

Ds) पाण्डवो जेष्टस् (for 'वश्रेष्टस्).

18^{ab}) Dn1 Ds च (for [ए]व). S transp.
बाह्लीको and राजानं. —^c) B1 प्रद्वन्तं; Dn1 Ds
अद्वयन्तं (for आद्रवन्तं). Ś Ds सहानीकं (Ś1 'कः);
Ks Bs. 5 Ds G1 सहानीकः; B4 lacuna (for 'नीकं).
—^d) Ś K1-8 D1 सहानीकं; Ds द्रुपदेन (for सहा-
नीको). Ds [S]न्यवारयत्.

19 G4 om. (hapl.) 19-22. —^b) Dn Ds. 5. 6 S
(G4 om.) वृद्धयोः (for वृद्धयोः). D4 सहसैन्ययोः.
—^d) Dn1 प्रतिमत्तयोः; S (G4 om.) सहयूथ (T G4
'च)योः (for संप्रभिन्नयोः).

20 G4 om. 20 (cf. v. l. 19). —^a) Dc1 D4. 7. 8
विंदानुविं (D4 'विं)दावावन्त्यौ. —^b) S (G4 om.) मात्स्यम्.
Dn1 Ds विराटमा (Dn1 'सु)र्जितां शरैः (Dn1 'रान्).
—^c) Ś K1. 4 D4 महासैन्यौ (K4 D4 'न्यः); Ks. 5
B1 Dn1 Ds. 5-8 सहसैन्यः (Ks Ds. 5 'न्यैः; B1 Dn1
Ds 'न्यः); Ks महावीरौ; G1 M सहसेनं (for 'सैन्यौ).
Ś1 महावीरौ; Ś2 K1. 2. 4 महावीरौ (Ś2 'यौ; K1 'रौ);
Ks महासैन्यौ; Ks Dn Ds. 6 G1 M सहानीको (Ks Ds
'केर; Dn1 'को) (for 'नीकं). — Dc1 reads 20^d-22^a
on marg. D4. 7 यथेन्द्राग्नि (sic). Ks महा- (for पुरा).
Ś2 K1. 2 (marg. as in text) बडिः; Bs बली; Dn1
बलिः. T G4. 5. 5 सहसेनं यथेन्द्राग्नी पुरा बलिमिवाध्वरे.

21 G4 om. 21 (cf. v. l. 19). Dc1 reads 21 on
marg. —^a) B2 (marg. as in text) तद्वत् (for
तदुत्). G1 M उत्पिञ्जलिकं; Cd उत्पिञ्जलकं (as in
text). Ś K D (except Dc1 Dn1) तद्युद्धमभवत् (Ks
Ds. 5 'द्धं सुमह)द्दोरं; Cv तदुत्पिञ्जलिकं युद्धं. —^b)
Ś K (except Ks) D1 तयोर्; D4. 8 महद् (for
आसीद्). Dn1 D7 महा (D7 'ह)देवासुरोपमं. —^c)
Some MSS. कैकयैः. S (except G1 M1. 2; G4 om.)

मत्स्यानां केकयैः सार्धमभीताश्चरथद्विषम् ॥ २१
 नाकुलिं तु शतानीकं भूतकर्मा सभापतिः ।
 अत्यन्तमिषुजालानि यान्तं द्रोणादवारयत् ॥ २२
 ततो नकुलदायादस्त्रिभिर्मल्लैः सुसंशितैः ।
 चक्रे विबाहुशिरसं भूतकर्माणमाहवे ॥ २३
 सुतसोमं तु विक्रान्तमापतन्तं शरौघिणम् ।

द्रोणायाभिमुखं वीरं विविंशतिरवारयत् ॥ २४
 सुतसोमस्तु संकुद्धः स्वपितृव्यमजिह्वगैः ।
 विविंशतिं शरैर्विद्धा नाम्यवर्तत दंशितः ॥ २५
 अथ भीमरथः शाल्वमाशुगैरायसैः त्रिनैः ।
 षड्भिः साधनियन्तारमनयद्यमसादनम् ॥ २६
 श्रुतकर्माणमायान्तं मयूरसदृशैर्यैः ।

C. 7. 1050
 B. 7. 25. 27
 K. 7. 25. 26

म (T G_{2.5} मा) ल्लैः सार्धमवतीनाम्. — ^d) K₁ D₅
 अवी (D₅ 'ती') ताश्च; D₂₁ G₁ अभीताश्च (for 'ताश्च').
 D_{2.5} -द्विषैः (for -द्विषम्).

22 D₁ G₄ om. 22 (for G₄, cf. v. l. 19). — ^a)
 K_{4.5} S (except M₃₋₅; G₄ om.) ना (T₂ न) कुलिस्;
 D_{4.5} ना (D₄ न) कुलं. T G_{2.5} शतानीको (for 'नीकं').
 — ^b) B₅ G₁ M भूतवर्मा; D₅ कूरकर्मा; G₅ हूतवर्मा
 (for भूतकर्मा). K_{8.4} D₈ M_{1.2.4} सभापतिं; D₂₁ स
 भूपतिः; D₂₅ सतां पतिः; D₅ महाहवे; G₁ सभा
 प्रति (before corr. पति) (for सभापति). K₅ T
 G_{2.5} भूत (K₅ कृत; G₅ हृद्) वर्माणमाहवे. — ^c) T
 G_{2.5} -संधानि; G₂ -वर्षाणि (for 'जालानि'). — ^d) Ś₂
 यत्तं; D₅ यातं. S (G₄ om.) द्रोणप्रेक्षुमवारयत्.

23 ^a) Ś₁ -पुत्रस्तु (for -दायादम्). Ś₂ K_{1.2.4} D₁
 नाकुलिस्तु ततः कुद्धम्. — ^b) K₁ वल्लैः. Ś₁ सुसंशितः;
 Ś₂ अजिह्वगैः; K₂ सुसंधितैः; D₂₁ D_{1.4} सुसंसितैः;
 D₂₅ D₅ सुसंयतैः (D₅ 'त'); D_{2.5} सुपुंलिभिः; D₅
 सुसंस्कृतैः; S समाहितैः (for सुसंशितैः). — Ś₂ reads
 23^c-25^b on marg. — ^d) K₅ कृत; D_{2.5} कूर; T
 G₂₋₅ हूत (G₅ 'द्') (for भूत). K₅ S -वर्माणम्
 (for -कर्मा).

24 Ś₂ reads 24 on marg. — ^a) D_{5.5.8} श्रुत-
 सोमं; S (except M₃₋₅) श्रुतकीर्तिं (for सुतसोमं). S
 जै (G_{2.4} है) मेयम् (for विक्रान्तम्). — ^b) K_{3.4} B₅
 D_{1.2.5} G₂ आयातं तं (for आपतन्तं). Ś₁ K_{1.3.4}
 D_{1.5} शरौघिनं. — ^c) Ś₁ K (except K₄) अभिगतं
 (for 'मुखं'). S यातं (for वीरं). — ^d) G₁ अवाकि-
 रत् (for 'रयत्').

25 G₄ om. 25. Ś₂ reads 25^{ab} on marg. — ^a)
 D_{2.3.5.8} श्रुतसोमसु; S (except M₃₋₅; G₄ om.)
 श्रुतकीर्तिं (for सुतसोमसु). M₃ संकुद्धं. — ^b) K₅ M
 स्वं (for स्व-). T G_{2.5} सु (T₁ सं) पीताजिह्वगैः शरैः;
 G₂ स्वपितृव्यमजिह्वगैः शरैः (hypermetric). — After
 25^{ab}, D₄ ins.:

175* अविध्यत्संगरे सोऽपि पुनः पुनर्ननादयत् ।

— ^a) D₂ विविंशतिः. T शनैर्; M_{1.2} शितैर् (for
 शरैर्). K₅ B₅ D_{1.2} भित्त्वा (for विद्धा). M₂₋₅
 विंशद्भिः सुशितैर्विद्धा. — ^d) Ś K (except K₅) D₅ न
 (K₁ ना) न्यवर्तत; B₄ सोम्य; D₂₁ नात्; D₅
 संन्य; D₄ नाभि (for नाम्य). S (except T G₂;
 G₄ om.) दंशितः. — After 25, D₂₅ S (G₄ after
 24) ins.:

176* साल्वो भीमरथः शूरं श्रुतसेनं महाहवे ।

द्रोणायाभिमुखं यान्तं शरौघेण न्यवारयत् ।

[(L. 1) D₂₅ शल्वो. D₂₅ भीमरथं. D₂₅ G₅ M₃₋₅
 शूरः. — (L. 2) G₅ [अ]भिमुखे (for [अ]भिमुखं). D₂₅
 lacuna; M₁ न्यवारयत् (for न्यवा').]

26 ^a) D₂₅ om. from अथ up to कर्मण (in
 27^a). D₂₁ भीमरथं. Ś K (except K₄) साल्वम्; D₅
 शल्वम्. S स तु भीमरथं साल्वम्. — ^b) K₄ D₂₁ D₂₁
 D_{1.5-8} सितैः; K₅ शरैः; D₅ त्रिभिः (for शितैः).
 S मनो (G₁ M अजो) गतिभिरायसैः. — ^c) K₅ साधं;
 B₄ साल्व (for साध-). K₅ -संयतारम्. — ^d) G₅
 आनयद्.

27 D₂₅ om. up to कर्मण (cf. v. l. 26). — ^a)
 Ś₁ K₅ वर्माणम्; D_{2.5} -वर्माणम् (for -क'). B₅ अन-
 यद् (for आनयन्तं). S सुतसोमं (G₅ M₃₋₅ श्रुतकीर्तिं)
 समायातं. — ^b) K₅ B₅ D₂₁ D_{2.4.7} G₅ चित्रसेनिर;
 T G₁₋₄ M चित्रसेनो. — ^d) Ś₁ K₅ B D₂₁ D₂
 s. 6 G_{1.2.5} M पौत्रम्; D₄ पुत्रम्; T G_{2.4} पुत्रो (for
 पौत्रो). Ś₁ K₄ B₁₋₅ D₂₁ D_{2.4.6} G_{1.2.5} M अ-
 वारयत्; K₄ निवा; D_{2.8} [स]म्यवा (for न्यवा').
 — After 27, S (except G₄) ins.:

177* तमार्जुनिः शरैश्चक्रे पितृव्यं जजरेच्छविम् ।

शरैश्च द्रौपदीपुत्रं चित्रसेनः समवृणोत् ।

किरन्तं शरजालानि प्रभिन्नमिव कुञ्जरम् ।

श्रुतकर्माणमायान्तं दौःशासनिरवाचत् ।

C. 7. 1091
B. 7. 25. 27
K. 7. 25. 28

चैत्रसेनिर्महाराज तव पौत्रो न्यवारयत् ॥ २७
तौ पौत्रौ तव दुर्धर्षौ परस्परवधैषिणौ ।
पितृणामर्थसिद्ध्यर्थं चक्रतुर्धुद्रमुत्तमम् ॥ २८
तिष्ठन्तमग्रतो दृष्ट्वा प्रतिविन्ध्यं तमाहवे ।
द्रौणिर्मानं पितुः कुर्वन्मार्गणैः समवारयत् ॥ २९
तं क्रुद्धः प्रतिविन्व्याध प्रतिविन्व्यः शितैः शरैः ।

[(L. 1) Gs आर्जुनः. — (L. 2) T Gs द्रौपदीपुत्रश्च.
T Gs. s चित्रसेनः. — (L. 4) Prior half = 27^a. T
Gs श्रुतवर्माणः.]

28 S repeats 28 after the first occurrence of
37 after 180*. — ^a) B₁ पौत्रौ तौ (by transp.);
B₂ D₂ s तौ पुत्रौ. T G₂-s (all first time) तौ पेत-
तुश्च दुर्धर्षौ; T G₂-s (all second time) तव पौत्रौ च दु.
— ^a) A few MSS. पितृणाम्; G₂ (second time)
पुत्राणाम्. — ^d) S (all both times) चक्राते (for चक्र-
तुर्). T (both second time) G₁ (both times). s
(second time). s. 4 M (all both times) अद्भुतं; G₂
(both times) अद्भुतं (for उत्तमम्). Dn₂ चक्रतुर्धु-
द्रमुत्तमम्. — After 28, D₄ v. s ins.:

178^a महारथं तु सोमद्रं सवयुद्विभारयत् ।

29 ^a) B₄ D₁ अग्रे तं (for अग्रतो). S तिष्ठन्तं तु
पितुःशब्दे. — ^b) K₁ Dn₁ D₂-s प्रतिविन्ध्यं; G₁ प्रत्य-
विन्ध्यं (for प्रति). B₂ s महाहवे; S तमायसैः (for
हवे). — ^c) S K₁ s. 4 D₁ द्रौणायाः पितुर्मार्गण-
— ^d) K₄ सह मारयत्; B₂ D₂ स (D₂ त) मवाकिरत्;
D₁ मारयत्; D₂ तमवारयत् (for सम). S आतता-
यिनम् (M₂-s 'मा'र्दयत्. — After 29, D₄ v. s ins.
179^a.

30 D₄ v. s om. (hapl.) 30-31. — ^a) K₂ s D₂
Dn₂ D₁ s T G तं क्रुद्धः; K₂ संक्रुद्धः. D₂ प्रतिविन्ध्योपि
(for 'विन्व्याध'). — ^b) B₂ प्रतिविन्ध्यं. K₄ s D₂ शितैः
शरैः; G₁ शरैः शितैः (by transp.); M₂-s तमायसैः.
— ^c) K₁ लक्ष्मणः; K₄ s Dn₂ लक्ष्म्या (Dn₂ श्या) णं.
— ^d) S K (except K₂) D₁ द्रोणस्याग्रे व्यवस्थितः (S₂
K₂ s 'तं').

31 D₄ v. s om. 31 (cf. v. l. 30). — ^a) M₂
जालानि (for बीजानि). — ^b) S K₁ s B₂ s D₂ D₁ s
नरर्षभः; B₂ (marg.) s Dn₁ S कृषीवलः; Dn₂ D₂
च कर्षकः (for नरर्षभः). — After 31^a, D₂ ins. line 1
and the prior half of line 2 of 179^a. B₂ reads 31^a

सिंहलाङ्गूललक्ष्माणं पितुरर्थे व्यवस्थितम् ॥ ३०
प्रवपन्निव बीजानि बीजकाले नरर्षभ ।
द्रौणायाः पितुर्मार्गणैः शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ३१
यस्तु शूरतमो राजन्सेनयोरुभयोर्मतः ।
तं पटच्चरहन्तारं लक्ष्मणः समवारयत् ॥ ३२
स लक्ष्मणस्येव सनं छित्त्वा लक्ष्म च भारत ।

on marg. — ^a) S₁ द्रौणायाणिर्; S₂ K₂ s. 4 B D₂
द्रौ (K₂ द्रौ) णायनि; Dn₂ G₁ द्रौ (G₁ द्रौ) णायनि;
D₂ s. 6 द्रौ (D₂ द्रौ) णायनि; T₁ G₂-4 M₂ द्रौणायाणिर्
(for द्रौणा). S₁ K (except K₂) द्रौपदेयाञ्च; S₂
Dn₂ D₁ s 'देयाः; B D₂ D₂ s 'देयः (for 'देयं').
— ^d) S शरजालैर् (for 'वर्षैर्'). S₂ K₂ s. 5 D₁ s G₂
अवाकिरत्; D₂ 'रयत्. — S K B (except B₂) D₂
Dn D₁-s. 5. 6 ins. after 31: D₄ v. s after 29:

179^a आर्जुनिं श्रुतकीर्तिं च द्रौपदेयं महारथम् ।

द्रौणायाः मिश्रं यान्तं दौःशासनिरवारयत् ।

तस्य कृष्णसमः कार्णिकसिन्धुः सुसशितैः ।

चतुर्ध्वजं च सूतं च छित्त्वा द्रोणान्तिकं ययौ ।

[D₄ v. s om. lines 1-2. D₂ ins. line 1 and the
prior half of line 2 after 31^a. — (L. 1) K₂
B₁ s Dn₁ D₁ तु (for च). — (L. 2) D₁ यान्तं. K₂
निवारितं (for अवारयत्). — (L. 3) Dn₁ कीर्तिं (for
कार्णिक). S₁ श्रुतः; K₁ Dn₁ D₂ s सुशसितैः; K₂
सुसशितैः; K₂ 'शितैः; Dn₂ D₂ s 'रुतैः; D₂ 'रुतैः
(for 'शितैः). — (L. 4) K₄ lacuna; Dn₂ D₂ s
छत्रं (for सूतं).]

32 ^a) S₂ K₁-s Dn₁ D₂-s शूरतरो. — ^b) K₂ s
B D₂ D₁ S transp. सेनयोः and उभयोः. D₂ s शौने-
योर् (for सेनयोर्). T G M₁ s स्मृतः; M₂ प्रभुः (for
मतः). — ^c) T G₂ s पाटच्चर. K₁ s 'हर्तारं; G₄ 'च-
तारं. C₇ as in text. — ^d) G₁ s M लक्षणः.

33 ^a) G₁ M लक्षणस्य. D₂ ज्यासंगं (for [ह]-
वसन्). T G₂-s लक्ष्मणस्येव सनं छित्त्वा. — ^b) M₂-s
लक्षं (for लक्ष्म). Dn₂ D₂ सायकैः; G₁ M मारिष-
(for भारत). T G₂-s लक्ष्मणं चापि मारिष. — ^d)
D₂ (by corr.) लक्ष्मणः; G₁ M लक्ष्मणे. — ^d) K₁
Dn₂ शोभत. D₂ विच्युजते बहु शोभत (hypermetric).
— After 33, S ins.:

180^a ततोऽभिमान्युः कर्माणि कुर्वन्तं चित्रयोधिनम् ।

आर्जुनिः कृतिनं शूरं लक्ष्मणं समयोधयत् ।

लक्ष्मणे शरजालानि विसृजन्वह्मशोभत ॥ ३३
विकर्णस्तु महाप्राज्ञो याज्ञसेनिं सिखण्डिनम् ।
पर्यवारयदायान्तं युवानं समरे युवा ॥ ३४
ततस्तमिषुजालेन याज्ञसेनिः समावृणोत् ।
विधूय तद्गणजालं बभौ तव सुतो बली ॥ ३५
अङ्गदोऽभिमुखः शूरमुत्तमौजसमाहवे ।
द्रोणायाभिमुखं यान्तं वत्सदत्तैरवारयत् ॥ ३६
स संप्रहारस्तुमुलस्तयोः पुरुषसिंहयोः ।

[(L. 2) G₁. 2 M लक्ष्मणं.]

— After the above, S reads 37 for the first time repeating it in its proper place, followed by a repetition of 28.

34 ") D₂ महाप्राज्ञं.

35 ") Ś₁ D₄. 8-8 स; K₄ D₈ तु (for तम्). Ś K D₂ D₂-8 शर- (for इषु). —^b) Ś₁ D₂ D₇. 8 याज्ञसेनिं. —^c) G₁ M -राणं (for -जालं).

36 ") D₄ अङ्गदो; M₁. 2 अङ्गजो. K₂ B D₂ D₂. 8-8 G₁ M₁. 2 [S] अभिमुखं. B D₂ D₂ वीरम् (for शूरम्). D₂ G₄ अङ्गदाभिमुखः शूरम्. —^a) B D₂ शरौवेण; D₈ दौःशासनिर (for वत्सदत्तैर). B D₂ D₈ न्यवारयत्; D₂. 8 S अवाकित् (for 'रयत्). —After 36, T G₂ ins. line 2 of 181*.

37 D₄ om. (hapl.) 37-38. S reads 37 for the first time after 180*. —^a) D₂ D₂ D₂. 5. 1 तुम-लम्. Ś₂ संप्रहारः सुतुमुलम्. —^b) S (all both times) तयोरास्त्रिभ्यः. —^c) S (all both times) श्रोतृ-णामीक्षित्वा च. —^d) T G₁ (all both times). 2 (first time). 3-8 M₁. 2 (all both times). 8-8 (all first time) शृङ्गं प्रीतिविवर्धनः (G₁. 2 M₁. 2. 4 [all first time] 'नं). — After 37, S ins.:

181* अङ्गदं पञ्चभिर्बाणैरविध्यत्स परंतपः ।

अङ्गदो दशभिर्बाणैः पुनरेनमवाकित् ।

ततः समभवद्युद्धमन्योन्यमितरेतरम् ।

वीराणां जयकाङ्क्षणामतीव बलपौरुषात् ।

[G₄. 5 om. lines 1-2. — (L. 1) G₁ M₁. 2 अङ्गदं. — T G₂ ins. line 2 after 36. — (L. 2) T G₂. 3 निशितैर (for दशभिर्). G₂ पुनः पुनर् (for पुनरेनम्). G₁ M अवारयत् (for 'कित्). — (L. 3) G₁ M इतरे-

सैनिकानां च सर्वेषां तयोश्च प्रीतिविवर्धनः ॥ ३७

दुर्मुखस्तु महेष्वासो वीरं पुरुजितं बली ।

द्रोणायाभिमुखं यान्तं कुन्तिभोजमवारयत् ॥ ३८

स दुर्मुखं भ्रुवोर्मध्ये नाराचेन व्यताडयत् ।

तस्य तद्विबभौ वक्त्रं सनालमिव पङ्कजम् ॥ ३९

कर्णस्तु केकयान्भ्रातृन्पञ्च लोहितकञ्जजान् ।

द्रोणायाभिमुखं याताञ्चशरवर्षैरवारयत् ॥ ४०

ते चैनं शृशंसकुद्धाः शरव्रातैरवाकित् ।

C. 7. 1106
B. 7. 25. 43
K. 7. 25. 43

तैः (for 'तरम्). — (L. 4) G₁ M₁. 2 -कामानाम्; G₂. 5 M₂-8 -काश्रीणाम्.]

38 D₄ om. 38 (cf. v. 1. 37). —^a) Ś K₁. 4 D₂ D₁. 1. 8 च (for तु). Ś₂ K (except K₂) D (except D₂ D₂; D₄ om.) महेष्वासं. —^b) D₂ D₈ G₂ पुरुजितं. — After 38^{ab}, K₄ reads 39. Ś K₁. 3 D₁ om. (hapl.) 38^{cd}; K₂ reads it on marg. —^c) K₂ द्रोणायाभिमुखायाताम्. —^d) N (Ś K₁. 3 D₁. 4 om.) वत्सदत्तैरवारयत् (B₂ [marg.] D₂ D₈ 'कित्) (= 36^d).

39 K₄ reads 39 after 38^{ab}. —^a) K₁. 5 B₁ D₁. 4 सुदुर्मुखं. —^b) B₂-8 D₂ नाराचेनाभ्यपीडयत्; D₂ D₂. 5. 6 'नाभ्यताडयत्; S 'नाहन (G₂ 'र) दृशं. —^c) Ś₂ K₂ B D₂ D₂ D₁. 2. 5. 6 T तदि विबभौ; D₂ D₄. 1. 8 विद्धं बभौ (for तद्विबभौ). —^d) S (except T G₂) सनालम्.

40 ") Some MSS. कैकयान्. —^a) K₂ D₂ D₂. 3. 5 अभिमुखान्. B₁ (before corr.). 2. 3. 5 D₂ D₂ यातः; D₄ याताम् (sic); G₁ यातं. Ś₁ K₁-4 D₁. 3 M₂ द्रोणायाभिमुखायाताम् (D₇ 'यातिन्; D₈ 'याताम् [both sic]). —^a) S शरौवेण (for शरवर्षैर). K₂ B₁. 3. 5 D₂ D₂ D₄-8 अ (K₂ इ) वक्त्रकित् (D₄-8 'न्); S न्य (G₂ न्य) वारयत् (for अवा').

41 B₁ om. (hapl.) 41^{ab}. —^a) S त पुनं. D₂ M₂ -संतपः (for -संकुद्धाः). —^b) B₄ om. 41^b-45^c. —^c) Ś₁ K₂. 5 B₂ D₂ D₂ G₁ M₁. 2 -वर्षैर; M₂ -जालैर (for -व्रातैर). Ś K (except K₂) D₂ D₁-4. 1. 2 अ (K₄ इ) वारयन् (D₂ 'त्); D₈ इवाकित्; M₁. 2 अवाकित्. —^a) D₄ च मां; S (except T G₂) ए (M₂. 4 हि) तात् (for च तां). —^d) Ś₂ समंततः (for पुनः पुनः).

C. 7. 1107
B. 7. 25. 43
K. 7. 25. 44

स च तांश्चाद्यामास शरजालेः पुनः पुनः ॥ ४१
नैव कर्णो न ते पञ्च ददृशुर्वाणिसंवृताः ।
साश्चक्षतध्वजराथाः परस्परशराचिताः ॥ ४२
पुत्रस्ते दुर्जयश्चैव जयश्च विजयश्च ह ।
नीलं काश्यं जयं शरास्त्रयस्त्रीन्प्रत्यवारयन् ॥ ४३
तद्युद्धमभवद्दोरमीक्षित्वप्रीतिवर्धनम् ।
सिंहव्याघ्रतरक्षूणां यथेममहिषमैः ॥ ४४
श्वेमधूर्तिवृहन्तौ तौ आतरौ सात्वतं युधि ।

42 B₁ om. 42 (cf. v. l. 41). — ^a) T G₂-s न वै (for नैव). — ^b) Dn₁ इदंते (for ददृशुः). K₅ Dn₁ D₃ 4. 7. 8 S शर- (for बाण-). — ^c) D₄ -रथ-द्रोपाः (for -ध्वजराथाः). — ^d) Ś K (except K₅) Dn₁ D₃ 4. 6 G₃ -शरादिताः; Dn₂ -समावितान् (for -शराचिताः).

43 B₄ om. 43 (cf. v. l. 41). — ^a) K₁ 2. 5 B (B₄ om.) Dc₁ Dc-8 T G₂ पुत्रास्ते. — ^b) D₄ विज-यश्च जयश्च ह. — ^c) K₄ 5 काश्यं; Dn₁ D₅ काश्यं; D₆ काश्यं (for काश्यं). D₄ जयः (for जयं). Ś₂ शरस्य; K₄ D₅ शरांस्य. K₂ 8 B (B₄ om.) Dc₁ D₁ 3 नीलकाश्यजयसेनांस्य; T G₁ 8 M नीलकाश्य(G₃ 'इम)-जयान्धूरांस्य; G₂ नीलकाश्यजयन्धूरांस्य; G₄ नीलकाश्यजय- [; G₅ नीलकश्य जयान्धूरांस्य. — ^d) K₁ प्रत्यवार-यन्; Dn₁ पर्यवारयन्; S समवारयन् (G₄ 5 'त्).

44 B₄ om. 44 (cf. v. l. 41). — ^a) Dn₁ D₂ 3 ईक्षितुः; Dn₁ D₅ 8 वीक्षतां; D₄ 7. 8 ईद्रियः; G₂-8 वीक्षितुः (for ईक्षितुः). — ^b) D₇ सिंहं. K₄ 5 Dn₁ D₄ -तरि (K₄ 'र) श्राणां. — ^c) B (B₄ om.) Dc₁ यथेक्षं; D₁ यथेन (sic); G₄ यथेयः; G₅ यथेह (for यथेय-). Dn₂ D₅ यथेयै (Dn₁ 'लै) रनिहर्षितैः. Cd cites क्रयमः. — After 44, Dn₂ D₆ ins.:

182* वृहदनुवृद्धश्चैव जयमित्रो जयसत्या ।

पृष्टद्युम्नमुतान्वीरान्पुत्रास्ते समवारयन् ।

[(L. 1) D₆ वृहदनुवृद्धश्चैव (for the prior half).]

45 B₄ om. 45^{ab} (cf. v. l. 41). — ^a) Ś K₁ श्वेमधूर्ते (Ś₁ 'तं); K₄ 'श्वौर्तु' (sic); K₅ 'मूर्ति-'; Dn₁ D₄ 'धूर्तिर-'; D₁ 'धूत-'; D₅ G₂ श्वे (D₅ हे)-मधूर्तां (for 'धूर्ति-'). K₄ -महंतौ; G₂ 4. 5 -ग्रहौ तौ (for -वृहन्तौ). — ^b) Ś₁ D₇ 3 आतरं; T G₂-8 सातुगौ (G₄ 'ग-'); G₁ 3 M सात्वत- (for आतरौ). Ś₁ सात्वतौ; K₁ D₅ सांत्वता (D₅ 'तं'); K₄ सात्वितो;

द्रोणायामिच्छुखं यान्तं शरैस्तीक्ष्णैस्तत्क्षतुः ॥ ४५
तयोस्तस्य च तद्युद्धमत्यद्भुतमिवामवत् ।
सिंहस्य द्विपमुख्याभ्यां प्रभिन्नाभ्यां यथा वने ॥ ४६
राजानं तु तथाम्बष्ठमेकं युद्धाभिनन्दिनम् ।
चेदिराजः शरानस्यन्कुद्धो द्रोणादवारयत् ॥ ४७
तमम्बष्ठोऽस्थिमेदिन्या निरविध्यच्छलाकया ।
स त्यक्त्वा सशरं चापं रथाङ्गमिमथापतत् ॥ ४८
वार्धक्षेमि तु वार्ष्णेयं कृपः शारद्वतः शरैः ।

Dn₁ D₄ सात्वतां; D₈ सात्वकिं; S प्रवरौ (G₂ 'रो; G₃ 'रा) (for सात्वतं). D₄ 7. 8 रणे (for युधि). — ^a) G₁ 5 M₁ 3 अभिमुखौ. D₃ 4 C₇ यातं; S यांतौ. — ^b) Ś₂ शरवर्षेत् (for शरैस्तीक्ष्णैः). K₅ तनु-क्षुतुः; Cd अतक्षतुः. S शल्ययुत्रो न्यवारयत्.

46 ^a) K₅ [अ]त्र; D₃ 5 तु (for च). Dn₂ युद्धं हि (for तद्युद्धम्). S तयोः समेतयोर्युद्धम्. — ^b) K₅ इत्यद्भुतम्; Dn₂ तदद्भुतं; D₆ तदद्भुतं; D₈ अत्यद्भुतम्. — ^c) D₄ महावने (for यथा वने).

47 ^a) Ś₁ K₁ 2. 5 D₈ G₂-8 तदा (for तथा). K₁ (before corr.) अत्यद्भुतम्; K₄ अस्मिष्टम्; D₇ अंबुष्ठम्. — ^b) D₆ नैक-; D₇ एक-; G₁ M₁ 3 पुनं (for एकं). B₁ युद्धाभिमामिनं. — ^c) K₁ चेदिराजा. Ś₁ D₇ 8 शरानस्यत्; K₅ Dn₂ D₈ पराक्रम्य; D₅ (before corr.) शरान्पश्यन्; D₆ परं शक्या; S स्वया (M₃-8 'यं) शक्या (for शरानस्यन्). — ^d) Dn₁ कुन्दाद्; S कुन्दं (G₅ 'द-). D₄ अवारयन्.

48 D₆ om. 48. — ^a) K₅ B Dc₁ D₂ ततोबधो; D₅ तथोबधो. D₄ has lacuna for अस्थिमेदिन्या and 48^b. Dn₂ -लेदिन्या (for -भेदिन्या). — ^b) Ś₂ K₅ B₁ 2. 4. 5 D₁ 2 निरभिद्यत्; K₄ B₃ D₈ 'वद्यत्; K₅ पर्यविद्यत्; Dc₁ Dn₂ D₈ 5. 7 निरविध्य; Dn₁ 'व्यध्य (for 'विद्यत्). Ś K₄ 4 स्वजाकया (K₄ 'यका); K₁ स्वजीकया; M₁ 2. 5 (sup. lin.) द्विजाकया (for 'बला'). — ^c) Dn₁ स छिन्त्वा; G₄ 5 सालके (for स त्यक्त्वा). D₈ सयथं (for सशरं). G₂ सज्यमेव शरं चापं. — ^d) Ś₁ क्षितम्; S भूमौ (for भूमिम्). K₅ B₁ D₅ अ (D₅ न्य) पातयत्; B₃-8 Dc₁ उपागमत् (Dc₁ 'न्); Dn₁ इहापतत्; D₂ 2. 7. 8 अवां; D₄ हवां; S पपात ह (for अथापतत्).

49 ^a) Ś₁ वार्धक्षेमिस्; K₄ D₈ 6 G₄ 'क्षेमं (for

अक्षुद्रः क्षुद्रकैर्द्रोणात्कुद्धरूपमवारयत् ॥ ४९
युध्यन्तौ कृपवाण्यौ येऽपश्यंश्चित्रयोधिनौ ।
ते युद्धसक्तमनसो नान्या बुबुधिरे क्रियाः ॥ ५०
सौमदत्तिस्तु राजानं मणिमन्तमतन्द्रितम् ।
पर्यवारयदायान्तं यशो द्रोणस्य वर्धयन् ॥ ५१

'क्षेमि'. B (except B₄) Dc1 D₅.६ च (for तु). Ś1 कार्णव्यः; M1.२ वाण्यः. —^b) K1 चारमृतः (for शारद्वतः). D₅ त्रिभिः (for शरैः). —^c) Ś1 आकुद्धः; K₅ क्षुद्रश्च; D₅ अंगदः; D₅ अक्षुद्रं (for अक्षुद्रः). D₂ क्षुद्रकं; G₅ क्षुद्रकान् (for क्षुद्रकैः). Ś1 द्रोणः; Dc1 D1.६ बाणैः; D₅ योधैः; D₁ द्रोणैः; G₅ lacuna (for द्रोणात्). —^d) K1 रुद्धः; G₅ M₅-२ क्रूर- (for कुद्धः). M₅-२ चापाद् (for रूपम्). D₅ द्रोणात्कुद्धै- रवारयत्; D₅ द्रोणात्कुद्धो न्यवारयत्.

50 ^a) Ś1 वर्धयतौ; K₄ D₅ युध्यतौ; T G₅.४ युद्धे तौ; G₅ युध्येते. —^b) G₅ बलिनौ (for येऽपश्यंश्च). —^c) K1 T तौ; G₅ तद् (for ते). Ś1 K₄.२ B D युद्धासक्त- (for युद्धसक्त-). K1 T -मनसौ. —^d) D1 नान्यां. K₅ विदधिरे (for बुबु). B Dc1 Dn D₂.४-२ नान्यां (D₂ 'न्या) बुबु (D₅ युयु) धिरे क्रियां; S (except G1 M1.२) नान्ये यु (T G₅.४ 'न्यैयुः; G₂ 'न्यो यु) युधिरे नृपाः.

51 ^a) K₄ Dn₂ G₅ सौमदत्तस्य; Dn1 D₅.१.२ G₄ सोमदत्तस्य. B₅ च (for तु). —^b) Ś K1.४.२ Dn1 D₅ अतन्द्रितः; Dn₂ D₅ अव (D₅ 'वा) स्थितः; G1 M महाबलं (for अतन्द्रितस्य). —^c) G₂.२ यशो द्रोणं वि- (G₂ व्य) वर्धयन्; G₄ यशो द्रौणिर्व्यवर्धयन्.

52 ^a) K₅ G₄ सोमदत्तस्य; B₂.२.२ Dc1 Dn1 D₄. ६-२ T सौमदत्तस्य. K₅ Dn1 D₂-४.२ G₂.४ M₂.४ त्वरितं. Dn₂ D₅ सौ (D₅ सो) मदत्त (D₅ 'त्ति) स्तु त्वरि- तस्य. —^b) Ś1 K1.२ छिन्नेष्वसनकेतने; B Dc1 Dn₂ D₅.६ तलेष्व (D₅ 'वा) स'; D1.४.१.२ चित्रेष्व'; S छिन्वा केतनकाशुके (G₂.४ 'कौ). —^c) Ś1 ततः (for पुनः). G₅ पताका. D₄ पुनः परां च भूमिं च. —^d) D₄ पत्रं (for छत्रं). G1 M1.२ क्षितौ (for रथात्).

53 ^a) B₂ अथोलुप्त्य; B₅ Dn₂ D₅ तथापुल्य; D₅ तथोलुप्त्य; S अवपुल्य. —^b) K₂ (marg.) सौमदत्ति- (for युपकेतुर). B1 (marg. as in text) अमित्रजित्; T G₂-२ अरिदमः. —^c) Dn1 M₅ साधसुतं (for 'सुत'). T G₂-४ 'ध्वजं चैव; G1.२.४.२ (orig.) 'ध्वजं चैनं; M₅.२ (inf. lin.) 'ध्वजं छत्रं (for 'ध्वजरथं). —^d) S

स सौमदत्तेस्त्वरितश्छिन्नेष्वसनकेतने ।
पुनः पताकां सुतं च छत्रं चापातयद्रथात् ॥ ५२
अथापुल्य रथात्पूर्णे युपकेतुरमित्रहा ।
साधसुतध्वजरथं तं चकतं वरासिना ॥ ५३
रथं च स्वं समास्थाय धनुरादाय चापरम् ।

निचकतं. Ś K D (except Dc1 D1) महासिना.

54 ^a) D₁.२ चमूं (for च स्वं). S अथ (G₅ पुनः) स्वरथमास्थाय. —^b) Ś1 आधाय. —^c) S (except M₂-२) राजा (for राजन्). —^d) Ś K1.२ Dn1 D₅ स प्रामथ (D₅ 'थ्य) त्; K₄ प्रमथ्यात् (for न्यधमन्). K₂ पांडवीचमूं; D₁.२ पांडवां चमूं; S पांडुवाहिनीं. —After 54, N ins.:

183* पाण्ड्यमिन्द्रमिवायान्तमसुरान्प्रति जघ्रुषम् ।

समर्थः सायकौघेन द्वीपं सिन्धुरिवावृणोत् ।

गदापरिघनिर्लिखितपट्टिशायोधनोपलैः ।

कडङ्गरैर्मुकुण्डीभिः प्रासतोमरसायकैः ।

[(L. 1) B1 lacuna for पाण्ड्य. B₂ दैतेयान् (for असुरान्). B₄.२ Dc1 दुर्जवं; D₂ जघ्रुषः (for 'षम्). — (L. 2) B1.४ संरन्ध्रः; Dc1 सगर्यः; Dn₂ समाच्छेदः; D₄.६ (marg.). १.२ शकुनिः; D₅ (orig.) ववर्ष (for समर्थः). K₄.२ D₅ द्विपं. Ś₂ D₅ सिन्धुम्. K₂ (by corr.) B Dc1 वृषसेनो न्यवारयत् (for the post. half). —D₅ ins. lines 3-4 after line 6 of 184*. — (L. 3) K₄.२ -निर्लिखितः; D₄.२ -निर्लिखितः; D₁ -निर्लिखितः. K1.२.४ B₂ Dn₂ D1 -पट्टिशा (K1.२ 'सा) योयनोपलैः (K1.२ 'लैः) (for the post. half). — (L. 4) Ś₂ कडङ्गरैः; B₄ कडं (for कडं). K₂ भूसुरीभिः; K₄.२ D₅.२ मुकुं (K₄ 'सं; K₅ 'वं) ङीभिः (for मुकुं). Ca. d cite कडङ्गरैः. K1 कडङ्गारैर्भूसुरीभिः; K₂ कडङ्गारैर्मुकुंङीभिः; Dn1 मिडि- मालैर्मुकुंङीभिः; D₂.२ कडङ्गारैर्मुकुंङी (D₅ 'ङि) ङीभिः; D₄.१ कं (D₁ 'ङं) गैर्मुकुंङीभिः; D₅ कडङ्गारैर्मुकुंङीभिः (for the prior half). Ś1 K₅ B (except B₂) प्रासैत् (for प्रास-).]

D₅ cont.:

184* तस्य सिन्धुपतेर्वाहान्यधमत्पाण्डवराट् स्वयम् ।

वीरो वीरेण संकुद्धो द्रोणायाभिसुखं ब्रजन् ।

अलम्बुषस्तु संकुद्धो घटोत्कचमवारयत् ।

मृगर्ष्ययुद्धे तिष्ठन्तं रथे वीरो रथेषुभिः ।

तां पाण्डवीं महासेनां देवसेनोपमां रणे । [5]

अवाकिरच्छरौघेण असुरा इव तावकः ।

C. 7. 1120
B. 7. 25. 56
K. 7. 25. 57

स्वयं यच्छन्त्यात्राजन्व्यधमत्पाण्डवीं चमूम् ॥ ५४
मुसलैर्मदरैश्चक्रैर्भिण्डिपालैः परश्वधैः ।
पांसुवाताग्निसलिलैर्मसलोष्ठवृण्डुमैः ॥ ५५
आरुजन्प्ररुजन्भञ्जिभन्निद्रावयन्क्षिपन् ।

[After line 6, Ds ins. lines 3-4 of 183*.]

On the other hand Ms-s ins. after 54 :

185* पार्थनिन्द्रमिवाशान्तं द्रोणं प्रति निजघ्नषुम् ।
समाच्छंस्तयकौवेन स्वयं राजा न्यवारयत् ।
स वृषं साधयन्तारमरातिघ्नमरातिहा ।
अमृदात्तं पृथक्तेन दुर्योधनमरिंदमम् ।
स ज्यां मृदत्पृथक्तेन स्पृष्ट्वा वृक्षमिवाशानिः । [5]
वीरो विस्मापयन्पुच्छे द्रोणायाभिमुखोऽव्यजत् ।
अलम्बुसस्तु संकुद्धो घटोक्षचमवारयत् ।
वृक्षंयुक्ते तिष्ठन्तं रथे वीरो वरेषुभिः ।

55 *) S K₁ सुसु (K₁ 'शु')लैर; K₅ Dc₁ Dn Ds-s. 8 सुसुलैर; B (except B₅) सुषलैर. B₅ चापि; Dn₁ चित्रैर; G₅ चैव (for चकैर). — *) S₁ दिडि-पाल; S₂ K (except K₁) D₁ 2. 1. 8 मिडिपा (D₇ 8 'मा')ल; B Dc₁ मिडिपाल; (B₁ 'लै'); Dn₁ D₅ मिडि (D₅ 'ड')मालै; D₅ मिडपाल; D₅ मिडिमाणा; T₁ G₅ मिडि (G₅ 'दि')वालै (for मिडिपालै); K₄ Dc₁ Dn Ds-s. 1. 8 परस्वधैः. D₅ मिडिमालाभिपट्टिभैः. — *) Dc₁ Dn D₅ 6-8 पांसु; G₅ पाद्- (for पांसु). Dn₁ G₅ -पाताग्नः (for -वाता). D₅ -सल्यैर (for -सलि-लैर). K₅ D₂ 2. 5 पांसु (K₅ 'सु')वर्षेण महता. — *) K₅ Dn₂ D₅ साश्म; D₅ शास्म- (for भस्म). B₁ -काष्ठ- (for -लोष्ठ-).

56 *) K₁ 8 lacuna for प्ररुजन्भञ्ज. D₁ अरु-जन् (for आरुजन्). S₂ संरुजन्; K₄ D₁ निरु; B₁ न्यरु; B₁ lacuna; B₅ प्रम; D₅ प्रारु (for प्ररु). S₂ बीजन्; K₄ आहन्; D₅ M₅ अंजन्; D₅ 8 निघ्नन् (for भञ्जन्). K₅ आजघ्नः प्रसभं राजन्; D₂ आरुद्-प्रणुदंस्तर्जन्. — *) D₅ अंजन्; D₅ सेनां (for निघ्नन्). D₂ सेनां विभीषण्यपरान्. — *) Dn₂ D₅ ते भीषयन् (for विभी). G₁ M आगाद् (for आयाद्). D₅ विद्रावयन्क्षिपन्निघ्नन्; T G₅ 8 सेनां विभीषणोऽप्येति. — *) Dn D₁ 2. 8 द्रोणं (for द्रोण-).

57 *) S तस्य (for नाना). — *) S K₂ 8 D (except D₁ 8) नानायुध- (for 'युद्ध-'). S K (except K₅) D₁ विभीषणैः; B₁ विश्वेषितैः; Dn₁ D₅ विभूषणैः;

सेनां विभीषयन्नायाद्रोणप्रेःसुर्वदोत्कचः ॥ ५६
तं तु नानाप्रहरणैर्नानायुद्ध षणैः ।

राक्षसं राक्षसः कुद्धः समाजघ्ने बालम्बुसः ॥ ५७
तयोस्तदभवद्युद्धं रक्षोग्रामणिमुर्ययोः ।

Dn₂ -विभूषितैः; D₅ -प्रहारणैः (for -विश्वेषणैः). — *) S राक्षसो राक्षसं कुद्धः. — *) K₄ B Dc₁ Dn₂ D₅ 8. 1 अलंबुसः (D₁ 'सा'; D₁ 'घ-'). S रुद्धोन्मत्त (G₅ 'न्या-या')दलंबुसः (G₂ 'घ-').

58 *) K₅ बभूव तद्; Dn D₅ S समभवद् (for तदम्). — *) S K D₅ 8 घोररूपं भयावहं. — *) G₁ M यादृक्तादृक् (by transp.). — T G₅ ins. after 58: D₅ 8 after 60^{ab}: D₅ 8. 1. 8 after 61: Ms-s after 59:

186* भारद्वाजस्तु सेनान्यं दृष्टद्युम्नं महारथम् ।
तमेव राजन्संपश्यच्चतिकन्य तथा बहून् ।
महता शरजालेन किरन्तं शत्रुवाहिनीम् ।
अवारयन्महाराज सामात्यं सपदानुगम् ।
तथान्ये पार्थिवा राजन्बहुत्वाञ्जानुकीर्तिताः । [5]
समसज्जन्त ते सर्वे यथायोगं यथाबलम् ।
हयैर्हवाः समाजग्मुः कुजैरैव कुजराः ।
पदातयः पदातैश्च रथैरेव रथर्षभाः ।
अकुर्वन्नायैकमाणि तत्र ते पुरुषर्षभाः ।
कुलवीर्यीरुरुपाणि संस्पृष्टाश्च परस्परम् । [10]

[(L. 1) D₅ 8-8 तु दृष्टाय; D₅ सुसंकुद्धो (for तु सेनान्य). — (L. 2) T G₅ Ms. 8 आयातं (for संपश्यन्). D₅ 6 महारथान्; D₅ 8. 1. 8 रथान् (D₅ 'था व')हून्; T पराजवान्; G₅ परानृपान् (for तथा बहून्). — (L. 3) D₅ 8. 1. 8 अरिवाहिनीं. — (L. 4) T महाराजं (for 'राज'). D₅ 6 सामात्यः सपदानुगः; D₅ 8. 1. 8 स (D₅ म)-हामात्य (D₅ 1 'लः')पदानुगं (for the post. half). — G₅ ins. lines 5-6 after 59. — (L. 5) T G₅ नातिकीर्तिताः. — (L. 6) T G₅ सर्वे ते (by transp.). — (L. 7) D₅ 1 Ms-s समाजघ्नुः; T G₅ तथा जग्मुः (for समा-जग्मुः). — (L. 8) T पदातीभी; G₅ 'तिभी; Ms-s 'तींश्च (for 'तैश्च). T G₅ महारथाः (for रथर्षभाः). D₅ 6 इन्द्रशो भरतर्षभ; D₅ 8. 1. 8 इन्द्रशस्ते (D₅ 'स्ति')नर-र्षभ (for the post. half). — (L. 9) D₅ अकुर्वन्त. G₅ आयुक्ताणि. T G₅ तत्रैव (for तत्र ते). — D₅ om. line 10. — (L. 10) T G₅ कुरु (for कुल-). T G₅ -रूपाणां; Ms-s -रूपाश्च. D₅ 8 संस्पृष्टाश्च; T G₅ संस्पृ-

तादृग्याद्वपुरा वृचं शम्बरामरराजयोः ॥ ५८

एवं द्वंद्वशतान्यासत्रयवारणवाजिनाम् ।

पदातीनां च भद्रं ते तव तेषां च संकुलम् ॥ ५९

नैतादृशो दृष्टपूर्वः संग्रामो नैव च श्रुतः ।

द्रोणस्याभावभावेषु प्रसक्तानां यथामवत् ॥ ६०

इदं घोरमिदं चित्रमिदं रौद्रमिति प्रभो ।

तत्र युद्धान्यदृश्यन्त प्रततानि बहूनि च ॥ ६१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

२५

धृतराष्ट्र उवाच ।

तेष्वेवं संनिवृत्तेषु प्रत्युद्यातेषु भागशः ।

कथं युयुधिरे पार्था मामकाश्च तरस्त्रिनः ॥ १

किमर्जुनश्चाप्यकरोत्संशप्तकचलं प्रति ।

संशप्तका वा पार्थस्य किमकुर्वत संजय ॥ २

संजय उवाच ।

तथा तेषु निवृत्तेषु प्रत्युद्यातेषु भागशः ।

स्वयमभ्यद्रवद्भीमं नागानीकेन ते सुतः ॥ ३

C 7. 113
B. 7. 25. 3
K 7. 25. 3

(for संजय). Ds. s. 7 तत्र ते पुरुषर्षभाः (for the post. half).]

— After the above Ds. s read 61, followed by a repetition of 60^{ab}, Ds repeating 60^{ab} and 61^{ed} and Ds repeating 60^{ab} and 61 respectively in their proper places; Ds. s. 7. s on the other hand repeat 60.

59 ^b) Bs नर (for रथ). — ^d) Dn₁ समाकुलं; Ds. s. 7. s T G₂. 3. s च संकुले; G₁ M च संयुगे. — After 59, Gs ins. lines 5-6 of 186*: Ms-s, on the other hand ins. 186*.

60 Ds. s. 7. s repeat 60 after 186*. Ds reads and Ds repeats 60^{ab}, preceded by 61, after 186*. Ms repeats 60^{ab} after 60. — ^c) Ds (second time) न तादृशो (for नैता). — ^b) Śs च न च; K₁. 4 वै न च; K₂ वै च न; K₃ न च वि; Ds चैव न; Ds (second time) नैव न (for नैव च). K₄ Ms (first time) स्मृतः. — After 60^{ab}, Ds. s ins. 186*. — ^c) K₂ B₁. 2. 4. s Dc₁ D₂. 2. 4 (first time). G₁ M₁. 2 -भावे तु; K₂ -भावेन; B₃ -भावार्थ; M₄ (inf. lin.) -काले तु (for -भावेतु). Ds. s. 7. s (all second time) द्रोणस्य भा (Ds भ) रवानां च. — ^d) K₄ Ds प्रसक्तानां; Cd प्रमत्ता; Cv प्रसक्ता (as in text). Ds. s (both first time). G₂ यथामवत्; Ds (second time) च भारत; S परस्परं (for यथामवत्).

61 Ds. s read 61 (Ds for the first time) after 186*. Ds repeats 61^{ed} after 60^{ed}. — ^c) Ds (first time) S [अ]वर्तत (for [अ]दृश्यन्त). — ^d) S पृतना- (Gs प्रवता)नां (for प्रवतानि). Ds. s (both first time) प्रतीतानि महानि च. — After 61, Ds. s. 7. s ins. 186*.

Colophon. — Sub-parvan: Editions -संशप्तकवच. — Day of Drona's Generalship: Śs K₂ द्वितीय-दिवसः; K₁ s D₁ द्वितीययुद्धदिवसः. — Adhy. name: K₂ Dn₁ D₁. 2 T G₁-s. 5 M₁. 2 द्वंद्वयुद्धं (D₁. 2 'द्व'); Dn₂ अभिमन्युयुद्धरचना; Ds द्वंद्वयुद्धवर्णने वीरसंमीलनः. — Adhy. no. (figures, words or both): K₂ B₁-s Dn₁ D₂. s S 24 (as in text); K₃ Ds 25. — Śloka no.: Dc₁ Dn₁ 63.

25

1 ^c) Ds तेष्वेव; T तेष्वेव. — ^b) Ds प्रत्युद्यातेषु. — Ds om. (hapl.) 1^a-3^a; Śs reads it on marg. — ^c) Śs K₂ Dn₂ Ds युधिष्ठिरे (for युयुधिरे). Dn₂ Ds. s वीरा (for पार्था).

2 Ds om. 2 (cf. v. l. 1). Śs reads 2 on marg. — ^b) K₄ D (except D₁; Ds om.) संसप्तक. Śs K₂ D₁ -गणान्; K₁-s -बलान्; Dn₁ -गर्ज (for -बलं). S तत्र ताव प्रवापवान्. — ^c) K₄ D (except D₁; Ds om.) संसप्तका. Dn₂ Ds. s तु; D₁ lacuna (for वा).

C. 7. 1132
B. 7. 26. 4
K. 7. 28. 4

स नाम इव नागेन गोवृषेणैव गोवृषः ।
समाहृतः स्वयं राज्ञा नागानीकमुपाद्रवत् ॥ ४
स युद्धकुशलः पार्थो बाहुवीर्येण चान्वितः ।
अभिनत्कुञ्जरानीकमचिरेणैव मारिष ॥ ५
ते गजा गिरिसंकाशाः क्षरन्तः सर्वतो मदम् ।
भीमसेनस्य नाराचैर्विमुखा विमदीकृताः ॥ ६
विधमेदभ्रजालानि यथा वायुः समन्ततः ।
व्यधमचान्यनीकानि तथैव पवनात्मजः ॥ ७
स तेषु विसृजन्वाणामीमो नागेष्वशोभत ।

— ^a) K_{2,5} Dn₁ D₅₋₈ T₂ G₁ M₂₋₅ अकुर्वन्तः; K₅ अ(?)कुर्वन्ति.

3 D₅ om. 3^{ab} (cf. v. 1. 1). Ś₂ reads 3^{ab} on marg. — ^a) B₂ (marg.) प्रवृत्तेषु (for निवृत्तेषु). Ś₂ तेष्वेवं संनिवृत्तेषु (= 1^a). — ^d) K₅ नागानीकेषु.

4 ^a) K₅ सुनागः; B₅ मातंगः; S सुप (M_{1,2,4} 'व')जै (for स नाग). D_{4,5,7,8} नागेषु (for नागेन); — ^b) Dc₁ गोवृषेण च; D₈ वृषेणैव च; D₄ lacuna; D_{7,8} गोवृषेणैव (for 'जेव'). K₁ गोवृषेण यथा वृषः; T G_{1,3-5} M_{1,2} वृ (G₁ M_{1,2} कृ)षनेजे (G₄ 'जै')व चर्ष-मः; G₂ M₂₋₅ कृ (G₂ वृ)षनेण यथैवमः. Cd cites गोवृषः. — ^c) Ś₁ (sup. lin.) K₅ राज्ञा; S राजंश्च (for राज्ञा). — ^d) Ś₂ K₁₋₄ D₁ भीमसेनस्यमा (Ś₁ K₅ 'सुपा'; Ś₂ 'मया')द्रवत्; K₅ नागानीकेष्वपा; Dn₂ गजानीकमुपा; T G₂₋₅ तथा नाग इवा; G₁ M तथा नागाजुपा.

5 ^a) G₁ M सु- (for स). G₃ कुशलं. Ś₁ प्राज्ञो; T G₂₋₄ प्राज्ञो (for पार्थो). — ^b) Dn₁ बल- (for बाहु-). D₇ च समन्वितः (hypermetric); S चारमनः (for चान्वितः). — ^d) Ś₂ K₁ Dn₁ अचिरेणैव; T G₄ चिरेणैव च (for अचिरेणैव). D₄ M मारवत्; D₇ मारिषः; S पांडवः (for मारिष). — After 5, D₈ ins.:

187* तत्र युद्धान्यदृश्यन्त प्रदृष्टानि बहूनि च ।

6 ^a) Ś₁ ज्ञैलः; Ś₂ K (except K₅) D₁ सा (K₄ ज्ञा)लः (for गिरि-). — ^b) D_{2,6} मदान् (for मदम्). Dn₂ क्षरन्त इव तोयदाः; S क्षरन्तेविमदा म (T G₂₋₄ 'दान्')दं. — ^c) G₂ भीमसेनेन. — ^d) B₂ (marg.) विदलीकृताः; D_{4,7,8} विमदाः कृताः; Ca. d 'दीकृताः (as in text). Dn₁ D_{8,6} S विमदा (D₅ 'दं')विमुक्षी-कृताः.

भुवनेष्विव सर्वेषु गभस्तीनुदितो रविः ॥ ८
ते भीमबाणैः शतशः संस्यूता विबभ्रुर्गजाः ।
गभस्तिभिरिवार्कस्य व्योम्नि नानाबलाहकाः ॥ ९
तथा गजानां कदनं कुर्वाणमनिलात्मजम् ।
क्रुद्धो दुर्योधनोऽभ्येत्य प्रत्यविध्यच्छित्तैः शरैः ॥ १०
ततः क्षणेन क्षितिपं क्षतजप्रतिभेक्षणः ।
क्षयं निनीषुर्निशितैर्भीमो विव्याध पत्रिभिः ॥ ११
स शरापितसर्वाङ्गः क्रुद्धो विव्याध पाण्डवम् ।
नाराचैर्करश्म्याभैर्भीमसेनं स्मयन्निव ॥ १२

7 ^a) T₂ G_{4,5} व्यधमेद्. K₁ पत्रजालानि; G₄ अस्त्र (for अस्त्र). D_{4,6-8} विधमेता (D₆ 'मत्य')भ्रजालानि. — ^b) B_{1,4,5} Dc₁ D_{8,6} समुद्रतः; B_{2,8} समुद्रतः; Dn₂ D₂ समुत्थि (Dn₂ 'स्थि')तः (for समन्ततः). T G₂₋₅ पश्चाद्वातो यथा तथा; G₁ M पश्चाद्वातो वि (M₅ 'तोपि')वान्यथा. — ^d) S नागानां मारुतिः शरैः.

8 D₄ om. 8^{a-9^b}. — ^a) K_{4,5} भुवनेष्वपि; B₂ Dc₁ भवनेष्विव. — ^d) G₁ उद्यतो.

9 D₄ om. 9^{ab} (cf. v. 1. 8). — ^a) B Dc₁ Dn₂ D_{8,6} ते भीमबाणा (Dn₂ D_{8,6} 'वेगा')भिहताः; G₂ 'बाणैः संस्यूताः. — ^b) K₁ (before corr.) D₈ T संस्यूता; K₁ (by corr.) संसक्तं; B₂ संस्यूता; D_{5,7,8} निस्स्यू- (D₇ 'स्फु')ता; G₅ संस्यूता (for संस्यूता). G₆ दुदुबुदु (for विबभ्रुः). G₂ प्रदिशो विविभ्रुर्गजाः. — ^d) G_{2,4} M (except M₅) 'बलाहकाः.

10 ^a) T G (except G₅) M_{1,2} तदा (for तथा). M₂₋₅ गजानां कदनं वोरं. — ^d) B_{2,4,5} D₈ न्यविध्य- (B₂ व्यधमः; D₈ प्राविश)क्षितितैः शरैः; Dn₂ D_{8,6} अविध्यद् (Dn₂ विव्याध द)क्षभिः शरैः.

11 ^a) D₈ क्षितिपः; T G₅ क्षिपतं (sic); G₁ M₂₋₅ क्षितिपः. — ^b) K_{4,5} B₂ D (except Dc₁ D_{8,6}) S (except M₂₋₅) क्षतजप्रतिभेक्षणं. — B₂ reads 11^a-21^b on marg. — ^c) Dn₁ अयं (for क्षयं). — ^d) M₅ भीमं.

12 B₂ reads 12 on marg. — ^a) Ś₂ K B₁ Dn₁ D_{1,2,4-8} G₅ शराचितः; Dn₂ शराकितः; D₈ शरा-चित (for 'पित-'). K₄ 'सर्वांगं. — ^b) Ś₂ K_{1,2,4} D₁ क्रुद्धं (for क्रुद्धो). G_{1,8} M₂₋₅ पांडवः. — ^c) K₅ रविः; G₆ lacuna (for अर्कः). Ś₂ K₁₋₈ 'वर्णामैर्

तस्य नागं मणिमयं रत्नचित्रं ध्वजे स्थितम् ।
 भल्लाभ्यां कार्मुकं चैव क्षिप्रं चिच्छेद पाण्डवः ॥ १३
 दुर्योधनं पीड्यमानं दृष्ट्वा भीमेन मारिष ।
 चुक्षोमयिषुरभ्यागादङ्गो मातङ्गमास्थितः ॥ १४
 तमापतन्तं मातङ्गमम्बुदप्रतिमस्वनम् ।
 कुम्भान्तरे भीमसेनो नाराचेनार्दयद्भृशम् ॥ १५
 तस्य कायं विनिर्भिद्य ममज्ज घरणीतले ।
 ततः पपात द्विरदो वज्राहत इवाचलः ॥ १६
 तस्यावर्जितनागस्य म्लेच्छस्यावपतिष्यतः ।

(for 'रश्म्या'). —^a) Ms. s भीमसेनः. Śs (marg. as in text) स्मः (1 स) संततः (for स्मयन्निव).

13 Bs reads 13 on marg. —^b) Ks Dc1 Ds. s. s S (except T Ms) -चित्र- (for -चित्रं). Bs रथे; Dn Ds. r. s Gs ध्वज- (for ध्वजे). —^d) S क्षुराभ्याम- (G1 M क्षिप्रमभ्य) दहनद्वली.

14 Bs reads 14 on marg. —^a) Ks Bs (marg.) Dc1 Dn Ds-s. s विक्षोमयिषुर (Dn Ds 'यितुम्'); G1 M1. s सुमोक्ष- (for चुक्षोम). Ds अभ्यागाद्; G1 M1-4 अभ्यायाद्; Gs आगाद् (submetric). —^d) S वंगो (T Gs. s 'को' (for अङ्गो). B1 आश्रितः; Ds. s. r. s संस्थितः.

15 Bs reads 15 on marg. —^a) N (except Ś1) नागेन्द्रम् (for मातङ्गम्). —^b) Ks. s Ds. s. s. r. s अंबुदप्रतिनि (Ks Ds. s 'निः' स्वनं. —^c) Ks कुम्भान्तरं. —^d) Bs. s Dc1 Ds नाराचैर् (for 'चेन'). S आपैयद्.

16 Bs reads 16 on marg. —^a) G1 M स तस्य कायं निर्भिद्य. —^b) B1 Ds ममज्जुर; Bs. s Ds S न्य-मज्जद्. B1 अवनीतले.

17 Bs reads 17 on marg. —^a) Ks Ds. s T Gs. s वर्जित- (for [ज]वर्जित-). Cd cites आवर्जितम्. Dn Ds-स कायस्य (for -नागस्य). —^b) Bs च; Bs. s Dn Ds. s. r. s [ज]घः; Ds [ज]थ; Ds. s [ज]यि; T Gs-s M1 [ज]ति; Ms-s [ज]भि- (for [ज]व-). Dn1 म्लेच्छस्यावपतिष्यतः. —^c) Gs om. (hapl.) 17^a-19^b. —^d) Ds. s. r. s वेगेन (for मल्लेन).

18 Gs om. 18 (cf. v. l. 17). Bs reads 18 on marg. —^b) Ds om. (hapl.) from त सा up to विद्रव (in 19^b). Ds. s संप्राद्ववदयो चम्. —^c) K1. s

शिरश्चिच्छेद मल्लेन क्षिप्रकारी वृकोदरः ॥ १७
 तस्मिन्निपतिते वीरे संप्राद्ववत सा चम्. ।
 संभ्रान्ताश्चद्विपरया पदातीनवमृद्वती ॥ १८
 तेष्पनीकेषु सर्वेषु विद्रवत्सु समन्ततः ।
 प्राग्ज्योतिषस्ततो भीमं कुञ्जरेण समाद्ववत् ॥ १९
 येन नागेन मघवानजयदैत्यदानवान् ।
 स नागप्रवरो भीमं सहसा समुपाद्ववत् ॥ २०
 श्रवणाम्यामथो पञ्चां संहतेन करेण च ।
 व्यावृत्तनयनः क्रुद्धः प्रदहन्निव पाण्डवम् ॥ २१

C. 7. 1148
B. 7. 26. 22
K. 7. 26. 22

Ds. s संप्राता (Ks 'तां') द्र (for 'ताश्च-). Śs K1. s D1 द्विपरयान्; Ds द्विपरव- (for -द्विपरया). —^a) Ś1 चैव सृद्वती; Śs Ks D1 च विद्वद् (D1 'क्ष' वी); K1 च विमद्वती; Ds अवसृद्वती; Ds आवसृद्वती (for अव').

19 Gs om. 19^{ab} (cf. v. l. 17); Ds om. up to विद्रव (cf. v. l. 18). Bs reads 19 on marg. —^a) Ś1 B Dc1 Dn Ds. s Gs मल्लेषु (for सर्वेषु). —^c) S तदा (for ततो). Ds. r. s क्रुद्धः; Gs राजन् (for भीमं). —^d) S कुञ्जरेणामुपाद्ववत् (Gs 'गमत्').

20 K1 om (hapl.) 20. Bs reads 20 on marg. Ks om. 20^{ab}. —^a) Ds बलवान् (for मघ-). Gs तेन नागेन मघवान्. —^b) S विजिग्ये (for अज-यद्). Ks -पुंगवान्; Gs (before corr.) -मानवान् (for -दान-). — After 20^{ab}, Ś Ks-1 B Dc1 Dn Ds. s-8 ins.:

188* तदन्वयेन नागेन भीमसेनमुपाद्ववत् ।

[Ś1 तदा मतेन; Śs Ks-4 D1 मदपूणेन (for तदन्वयेन).]

— Ds. s om. (hapl.) 20^d. Ds om. 20^e-21^d.

21 Ds om. 21 (cf. v. l. 20). Bs reads 21^{ab} on marg. —^a) B Dc1 चरणाभ्याम् (for श्रव-). B Dc1 अथो द्वाभ्यां; T Gs-s Ms-s अथोभाभ्याम्; G1 M1. s स मघाभ्याम् (for अथो पद्भ्यां). —^b) Ds स हतेन; S आयतेन; Gs d संह (as in text). —^c) Ms-s विवृत्- (for व्यावृत्त-). Ks M1. s व्यावृत्त्य नयने क्रुद्धः. —^d) Ks (marg.) s B Dc1 Ds प्रमथन्; Ds प्रहसन्; Ds प्रसरन् (for प्रदहन्). Ks इह (for इव). D1 पाण्डवः. S सन्मर्यादा (G1 M 'तु') निचोदितः. — Ks

C. 7. 1156
B. 7. 28. 29
K. 7. 25. 29

ततः सर्वस्य सैन्यस्य नादः समभवन्महान् ।

हा हा विनिहतो भीमः कुञ्जरेणेति मारिष ॥ २२

तेन नादेन वित्रस्ता पाण्डवानामनीकिनी ।

सहसाम्यद्रवद्राज्यन्यत्र तस्थौ वृकोदरः ॥ २३

(marg.). 4. s Dn D1-s. 5-s ins. after 21 : Ds after 20^{ab} :

189* वृकोदरस्य साध्वमविशेषमचूर्णयत् ।

पद्भ्यां भीमोऽप्ययो धावन्तस्य गात्रेष्वलीयत ।

जानञ्जलिकावेवं नापाक्रामत पाण्डवः ।

गात्राभ्यन्तरगो भूत्वा करेणाताडयन्सुहुः ।

लालयामास तं नागं वधाकाङ्क्षिणमव्ययम् । [5]

कुलालचक्रवशागस्तदा तूष्ण्याभ्रमत् ।

नागायुतबलः श्रीमान्कालयानो वृकोदरम् ।

भीमोऽपि निष्क्रम्य ततः सुप्रतीकाग्रतोऽभवत् ।

भीमं करेणावनम्य जानुभ्यामभ्यपातयत् ।

प्रीवायां वेष्टयित्वैनं स गजो हन्तुमैहत । [10]

करवेष्टं भीमसेनो अग्रं दत्त्वा व्यमोचयत् ।

पुनर्गात्राणि नागस्य प्रविशेत् वृकोदरः ।

यावत्पतिगजायां स्वबलस्थमवैक्षत ।

भीमोऽपि नागगात्रेभ्यो विनिःसृष्टापयाज्जवात् ।

[Ds reads and Ds. r repeat lines 1-2 after 23. Ds repeats line 1 after 23. — (L. 1) Ks Dns Ds अवशेषम्; Ds. 1. s (last two second time) सविशोकम्; Ds (first time) अविशोकम् (for अविशेषम्). Ds (second time) अविशोकविचूर्णयत् (for the post. half). — (L. 2) Ds transp. the prior and the post. half, Dr (second time) corrupt, Dns Ds. s पद्भिर् (for पद्भ्यां). Ks Dn1 Ds [s]म्य (Ks 'प्य) धावन्तस्य (for स्य-शो धावन्तस्य). Ds (second time) भीमो (for तस्य). Ds तस्य गात्रे व्यलीयत (for the post. half). — Ds om. lines 3-9. — (L. 3) Ks अञ्जलिना वध्यं; Dns 'कावेधे; Ds. s आंगुलिकावेधं; Ds (by corr.) अञ्जलिकावेधं; Ds नसलिकावेधं; Dr आञ्जलिकावेधं. — (L. 4) Ks Ds गात्राभ्यन्तरतो. — (L. 5) Ds. s चालयामास. Ks D1. s. 7 वधाकाक्षिमयं दृढः (for the post. half). — (L. 6) Ds. s तथा (for तदा). Dns [अ]धमत् (for [अ]भ्रमत्). — (L. 7) Ks Ds. s -वली; Ds. s -वलं; Dr. s -वल- (for -वली). Dr. s -भागः (for श्रीमान्). — (L. 8) Dns Ds. 1. s विनिष्क्रम्य (for अपि नि). Dns त- (for सु). Dn1 स्थितः (for अभवत्). — (L. 9) Ks Dns Ds. 1. s [अ]वनाम्य; Ks

ततो युधिष्ठिरो राजा हतं मत्वा वृकोदरम् ।

मगदचं सपाञ्चालः सर्वतः समवारयत् ॥ २४

तं रथै रथिनां श्रेष्ठाः परिवार्य समन्ततः ।

अवाकिरञ्चरैस्तीक्ष्णैः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २५

निगदय; Ds [अ]वनाम्य (for [अ]वनम्य). Ks D1 अस्य ताडयत्; Ds तमपातयत्. — After the above, Dns reads 22^a-23^b. — (L. 10) Ds प्रीवां तिष्ठति त्वैनं (for the prior half). Ds. s. 1. s समाजे (for स गजो). Ks Dn1 Ds ईहत (Ds 'ते); Ds ऐक्षतः. — (L. 11) Dr. s करवेष्टनाद् (hypermetric). Ks स मोचयत्; Ds. s. 1. s व्यसुंचत. — (L. 13) Ks Dn1 D1. s. s. 6 यावत्पतिगजा- (Ds. s 'जो; Ds 'जे) यातं (for the prior half). Ks सं (for स-). Ks स्वबलं समवैक्षत; Dns Ds. s. 1. s स्वे (Ds स्व-) बले प्रत्यवै (for the post. half). — (L. 14) Ks Dn Ds. 1 विनिःसृत्.]

22 Dns reads 22^a-23^b after line 9 of 189*. — (a) Ś1 Dn1 Ds-s अहो विनिः; Śs K1-s D1 हतो भीमो; Dc1 B अहो चिक्षि; G1 M हा हा चिक्षि (for हा हा विनिः). — (d) Ds. s नः श्रुतं (for मारिष).

23 For the sequence in Dns, cf. v. 1. 22. — (a) Ds. s संत्रस्ता; Dr. s विश्रस्ता. B Dc1 Dns D1. s Gs तेन नागेन संत्रस्ता. — (d) Ds शत्रुसंस्थो; S तत्र यत्र (for यत्र तस्थो). — After 23, Ds reads lines 1-2 of 189*, while Ds. r repeat lines 1-2 and Ds line 1 of 189*.

24 Ś K1. s Dr om. (hapl.) 24^{ab}; Ks reads it on marg. — (a) Ks B Dns Ds. s. s-3 सर्पांचाल्यः (Ds 'लै); Ds च पांचाल्यः. Śs K1. s मगदचः सर्पांचालान् (Ks 'ल्यः). — (d) Ś1 निपुणः (for सर्वतः). K1 Dn1 समवारयन्; S पर्यवारयत्. — After 24, G1 M ins.:

190* भीमोऽपि दोर्म्या नागेन्द्रं निपीड्यामोचयद्गङ्गा ।

25 (a) Ś1 तै; K1 ते (for तं). B4. s Dc1 Dns Ds रथं (for रथै). Dns Ds. s रथिनः. Śs Dc1 D1 श्रेष्ठः. S स रथैः पृतनाश्रेष्ठैः. — (b) Ś K (except Ks) D1 परिदृष्ट (for 'वार्य). D1 परंतपाः (for समन्ततः). Ds. 1. s सर्वतः समवारयन्. — (c) Ds शतैस् (for शरैस्). S कीर्यते विशिखेस्तीक्ष्णैः.

26 (a) Ś K1 Ds. 4 Ms समाचरत्; B4 'हरन्; Ms 'रचत् (for 'चरन्). — (c) T Gs. 4 तक्षणे; G1. 2. s

स विधातं पृथक्कानामङ्कुशेन समाचरन् ।
 गजेन पाण्डुपाश्चालान्वयधमत्पर्वतेश्वरः ॥ २६
 तदङ्कुशमपश्याम भगदत्तस्य संयुगे ।
 तथा बृहत्स्य चरितं कुञ्जरेण विशां पते ॥ २७
 ततो राजा दशार्णानां प्राग्ज्योतिषमुपाद्रवत् ।
 तिर्यग्यातेन नागेन समदेनाशुगामिना ॥ २८
 तयोर्धुद्वं समभवन्नागयोर्भीमरूपयोः ।
 सपक्षयोः पर्वतयोर्व्यथा सद्गमयोः पुरा ॥ २९
 प्राग्ज्योतिषपतेर्नागः संनिपत्यापवृत्त्य च ।
 पार्श्वे दशार्णाधिपतेर्भिच्चा नागमपातयत् ॥ ३०

M झणेन (for गजेन). B₄ -पंचालान्; G₅ -पांचाल्यान् (for 'लान्'). -^a) D₅ बोधयन्; D₅ पोययत् (for व्यधयत्).

27 ^a) D₄. 7. 3 तस् (for तद्). D₁. 4. 5 ज (D₄ ड)-
 जूतम्. D₁ D₅. 7. 3 अपश्यामो. -^b) D₄ सोमदत्तस्य
 (for मग). S K Dn D₁. 4. 5. 7. 3 विक्रमं (for सं-
 युगे). -^c) D₁ यथा (for तथा). S₁ K₄. 5 Dn
 D₅ चरतः. S₂ K₁-3 D₁ तथावृत्तस्य चरतः. -^d) S
 एते स्वयं (for विशां पते).

28 ^b) G₁ M₁. 3 अभिद्रवत् (for उपा). -^a) K₂
 तिर्यक्पातेन; D₂ वीर्ययुक्तेन; D₄. 5 (marg. as in
 text). 7. 3 गिर्यग्रासेन (D₅ 'ग्रासेन'); T G₁-4 M गि-
 (G₅ गू)रिप्रकथेन (for तिर्यग्यातेन). G₅ नागेन महता
 युक्तः. -^d) K₁ जाशुकामिना; K₅ D₁ 'पातिना
 (for 'गामिना). S श्रीमताभि (G₁ M 'ताति; G₂
 'ता हि)विराजता.

29 ^a) D₁ D₅ ततो (for तयोर्). -^b) D₄ भीम-
 सेनयोः (for 'रूपयोः). -^c) S द्रुमवतोर् (for पर्वत-
 योर्). -^d) D₅ द्रुमवतोः (for सद्गमयोः). T G₂-5
 चरणीचरयोस्तिव; G₁ M यथा पर्वतयोस्तिव.

30 ^b) S₁ K₄. 5 B D₁ Dn D₁. 2. 4. 5. 7. 3 M₂. 4
 Ca. d संनिवृत्त्य (for 'पत्य). K₄ B (B₂ marg. as in
 text) D₁ D₅ Ca [ज]पस्य; D₅. 5 G₁ M₁-4 [ज]व-
 (M₂. 4 'प)स्य; D₄. 5. 7. 3 [ड]पस्य; T₁ [ज]पहज्य;
 T₂ G₂-5 M₅ [ज]व (T₂ 'प)स्य; Cd [ज]पस्य (as
 in text). - After 30^a, G₅ ins. :

191* प्राग्ज्योतिषानाधिपतेर्नागा [न]गबोधयत् ।
 - G₅ om. 30^a-32^d. -^a) S (G₅ om.) ग (T₁ G₂

तोमरैः स्वर्यरश्म्याभैर्भगदत्तोऽथ सप्तभिः ।
 जघान द्विरदस्यं तं शत्रुं प्रचलितासनम् ॥ ३१
 उपसृत्य तु राजानं भगदत्तं युधिष्ठिरः ।
 रथानीकेन महता सर्वतः पर्यवारयत् ॥ ३२
 स कुञ्जरस्यो रथिभिः शुश्रुमे सर्वतो वृतः ।
 पर्वते वनमध्यस्थो ज्वलन्निव हुताशनः ॥ ३३
 मण्डलं सर्वतः श्लिष्टं रथिनामुग्रधन्विनाम् ।
 किरतां शरवर्षाणि स नागः पर्यवर्तत ॥ ३४
 ततः प्राग्ज्योतिषो राजा परिगृह्य द्विपर्यभम् ।
 प्रेषयामास सहसा युयुधानरथं प्रति ॥ ३५

ह'त्वा नागमबोध (G₁ M 'पोय)यत्.

31 G₅ om. 31 (cf. v. l. 30). D₁ om. (hapl.)
 31-32. -^a) G₂ -संकाशैर् (for -रश्म्याभैर्). -^b)
 T G₂. 4 हि (for श्व). -^c) D₁ (also as in text)
 D₂ T G₂-4 द्विरदन्न (G₂ 'श्रे)ष्टं; D₅ 'दं पृष्ठे; G₁ M
 'दाह्यष्टं (for 'दस्यं तं). -^d) K₅ शीघ्रं (for शत्रुं).
 K₄ D₁ M₂-5 शत्रुमा (K₄ D₁ 'त्रुं प्र)चलितान्न (M₂-5
 'स)नं. - After 31, G₁ M ins. :

192* ततो युधिष्ठिरो दृष्ट्वा दशार्णाधिपतिं हतम् ।
 महता रथवशेन प्राग्ज्योतिषमभिद्रवत् ।

32 D₁ G₅ om. 32 (cf. v. l. 31, 30). -^a)
 B D₁ D₂ C_v व्यवच्छिद्य; D₅ (marg. as in text)
 व्यवस्थितं; S (G₅ om.) परिच्छाद्य (for उपसृत्य). S
 K D₁. 2. 5 च; C_v तु (as in text). -^b) K₄ B₅
 D₂ T G₂. 4 भगदत्तो (K₄ B₅ 'त्तं) युधिष्ठिरं. -^c)
 G₂. 2. 4 तथानीकेन (for रथा). S (G₅ om.) सर्वेण
 (for महता). -^d) S₁ प्रत्यवारयन्; D₄-5 पर्यवारयन्;
 S (G₅ om.) समवारयत् (G₂ M₅ 'किरत्).

33 ^a) K₄ कुञ्जरोपि (for 'रस्यो). -^b) D₂. 5
 दिशः (for वृतः). -^c) S किरन्निपुलहज्जाणि रश्मी-
 निव दिवाकरः.

34 ^a) S K₁ श्लिष्टं; D₅ क्लिष्टं (for श्लिष्टं). -^b)
 S₁ उग्रधन्वनां. -^c) M₅ किंस्तान् (sic) (for
 किरतां). B₁ शरवर्षेण. -^d) S प्रत्यवर्तत; Ca. d पर्व
 (as in text).

35 ^a) S₂ D₁ प्रतियुद्ध; D₂ D₅ परिवार्य (for
 'युद्ध). B D₁ D₂ महागर्जं; D₁ D₄. 3 द्विजर्षेभः

C. 7. 1132
B. 7. 25. 43
E. 7. 25. 44

शिनेः पौत्रस्य तु रथं परिगृह्य महाद्विपः ।
अभिचिक्षेप वेगेन युयुधानस्त्वपाक्रमत् ॥ ३६
बृहतः सैन्धवानश्चान्समुत्थाप्य तु सारथिः ।
तस्यौ सात्यकिमासाद्य संपुतस्तं रथं पुनः ॥ ३७
स तु लब्धवान्तरं नागस्त्वरितो रथमण्डलात् ।
निश्चक्राम ततः सर्वान्परिचिक्षेप पार्थिवान् ॥ ३८
ते त्वाश्रुगतिना तेन त्रास्यमाना नरर्षभाः ।

S गजोत्तमं (for द्विपर्वभम्). — °) Ds प्रेरयामास.
— °) T G M1.2 सा (G1.5 M1.2 स) त्यकाय विशां पते;
Ms-s सात्यकेः संदर्शनं प्रति. — After 35, S ins.:

193* आपतन्तं तु संप्रेक्ष्य नागं सात्वतपुंगवः ।
अविध्यत्पञ्चभिर्बाणैः शिवैराज्ञीविधोपमैः ।

[(L. 1) T Gs. 4.5 आग (Gs. 5 'प') तं तु स; Gs आग-
तस्तु स; Ms-s तमापतन्तं (for आपतन्तं तु).]

Ms-s cont.:

194* सोऽतिविद्धो बलवता सत्यकेन विशां पते ।
व्यवर्तत परित्रासान्मण्डलानि शरार्दितः ।
[(L. 1) Ms द्विपवरः (for बलवता).]

36 Dn1 om. 36-37. — °) Ks Ds. 5 दानेः (for
शिनेः). Ss B1 Ds. 5 पुत्रस्य (for पौत्रस्य). Ss K D1.
4. 5. 1. 5 T Gs-s स (for तु). B1 बलं (for रथं). Ss
युयुधानस्य स रथं. — °) Ss प्रति; G1 M1.2 पुरि
(for परि). Bs महागजः; S स नागराट् (for महा-
द्विपः). — °) S समाचिक्षेप (for अभि). — °) B2
G1 Ms युयुधानं (for 'धानस'). Ss त्वपाद्रवत्; B2
तमाक्रमत्; S तु पुष्टु (Gs 'पु'वे (for त्वपाक्रमत्)).

37 Dn1 om. 37 (cf. v. l. 36). — °) K1. 5
बृहतः (K1 'ता'); D1 बृहतः; D2 बृहती; D3
बृहवान् (for बृहतः). S दातान् (for अधान्). — °)
S K (except Ks) Dn2 D1 समुत्सृज्य (for 'त्थाप्य').
S K B2. 4. 5 Dn1 Dn2 D1-s [अयि; B1 D1-s स;
Bs च (for तु). Ss सारथेः; Ks सारथी. — °)
Ms-s सात्यकम् (for सात्यकिम्). Ks आस्थाय (for
आसाद्य). Ks तस्यौ सात्यकिना सार्धं. — °) Ss B2
सं (B2 स) प्रवत्ये; Ss B2 (marg. also as in text)
संपुतस्ये (Ss 'स्यं'); Ks संपुत्य सं; Ks जगन्मुखौ;
Dn1 Dn2 संपुतः स्वं (Dn2 स्व); D2 सुपुतसं; Ds. 5
स पुतस्तु; Ds. 4. 5. 1. 5 स पुतस्तु (Ds 'तं तु'); S सोत्य-
(G1 M1.2 'त्य'; Ms-s 'त्य') विद्ध (for संपुतसं).

तमेकं द्विरदं संख्ये मेनिरे शतशो नृपाः ॥ ३९
ते गजस्थेन काल्यन्ते भगदत्तेन पाण्डवाः ।
ऐरावतस्थेन यथा देवराजेन दानवाः ॥ ४०
तेषां प्रद्रवतां भीमः पाञ्चालानामितस्ततः ।
गजवाजिकृतः शब्दः सुमहान्समजायत ॥ ४१
भगदत्तेन समरे काल्यमानेषु पाण्डुषु ।
प्राग्योतिषमभिकुद्धः पुनर्भीमः समभ्ययात् ॥ ४२

Ca. d oite संपुतः (as in text). D1 प्रति (for पुनः).

38 °) Ds च (for तु). K1 M1 लब्धोत्तरं; Ks
[अ]लब्धोत्तरं. — °) S निष्पतन्तस्तं (G1 M 'न्सहसा')
सर्वान्. — Ks om. 38^d. — °) Ks पाण्डवान् (for
पार्थि).

39 °) S (except Gs) -गामिना (for -गतिना). Ss
K (except Ks) D1 ते त्व (Ks. 4 त्वा) स्व गतिवा (Ks
'ना') तेन; Ds. 5 ते त्वाश्रुगतिनामेन. — °) K (except
Ks) D1 आम्बमाणा (D1 'ना'); Ds त्रासमाना; Gs. 5
त्रस्य (for त्रास्य). Dn2 नराधिपाः; S (except T1
Gs) रथर्षभाः (for नर). — °) Gs पुनं (for एकं).
Ds मेने; G1. 5 M1.2 संख्ये; Ms संखे (for संख्ये).
— °) Ds संख्ये च (for मेनिरे). Ks (marg.) B Dn1
D1 द्विपान्; S गजान् (for नृपाः).

40 °) Ks D1 कल्पते (for काल्यन्ते). — °) Dn1
भीमता; S पार्थिवाः (for पाण्डवाः). — D1. 5 om.
40^e-42^d. — °) S K (except Ks) D1. 2. 5 ऐरावत-
स्थेन.

41 D1. 5 om. 41 (cf. v. l. 40). — °) K1. 2 Dn2
D1. 4 Gs प्राद्रवतां. Ds वीरः; Ds T Gs. 3 Ms संख्ये;
G1. 4. 5 M1-s संख्ये; Ms संखे (for भीमः). — °) Ss
Bs Dn1 पंचालानाम्; Ms-s पाण्डवानाम् (for पाञ्चालां).
D1 om. from इतस्ततः up to भीमः (in 42^d). — °)
S रथ- (for गज). T Gs. 4 -गजे; G1 Ms-s -भवः;
Gs. 5 -गजः; M1. 2 -गतः (for -कृतः). — °) Dn2
Ds स (for सु).

42 D1. 5 om. 42^{ab} (cf. v. l. 40); D1 om. up to
भीमः (cf. v. l. 41). — °) Ds कल्पमानेषु पाण्डवः.
— °) Dn2 अधिः; D1 अति- (for अभि). Gs Ms-s
-कुद्धं Ks प्राग्योतिषवधे कुद्धः. — °) Dn2 Ds. 5
भीमसेनः; D1. 5 पुनर्भीम (for 'भीमः'). Ds समन्व-
यात्.

तस्याभिद्रवतो वाहान्द्वस्तमुक्तेन वारिणा ।
 सिक्त्वा व्यत्रासयन्नागस्ते पार्थमहरस्ततः ॥ ४३
 ततस्तमभ्ययात्तूर्णं रुचिपर्वाकृतीसुतः ।
 समुक्ष्णश्चरवर्षेण रथस्थोऽन्तकसंनिभः ॥ ४४
 ततो रुचिरपर्वाणं श्रेणे नतपर्वणा ।
 सुपर्वा पर्वतपतिर्निन्ये वैवस्वतक्ष्यम् ॥ ४५
 तस्मिन्निपतिते वीरे सौमद्रो द्रापदीसुतः ।
 चेकितानो घृष्टकेतुर्ययुत्सुश्चार्दयन्दिपम् ॥ ४६

43 ") D1 अभ्यद्रवतो; Ms-s अभिपततो (for 'द्र-
 वतो). — ") Ks Bs -युक्तेन (for -मुक्तेन). — ")
 Dn1 वित्रासयन्; S व्यद्राव (for व्यत्रास). Dn2
 D4 नागास्. — ") D1.s पुनः (for ततः). D4 ते
 पार्थाहरवपुनः (corrupt); S ते पार्थमवहन्द्वाः.

44 ") Śs तमाह्वयात्; T G (except G1) समभ्य-
 यात् (for तमभ्य). — ") K1 Ds [वा]ह्वी (Ds 'ते')
 सुतः (sic); Ds [वा]ह्वीः सुतः. Dn1 D4.s.s (marg.)
 सुपर्वा रुचिरप्रभः; T G2-s सुपर्वा पार्वतीसुतः; G1 M
 सुपर्वा पर्वताधिपः (Ms 'तीसुत'). — ") Śs Ks D1.s
 समुक्ष्ण (Ds 'त्'); K1.s B1.s T G2-s स सुक्ष्ण;
 Ks समक्ष्ण; Ks अवर्षेण; B2 स ध्रुणक्ष्ण; Dn2 स
 स्रज (corrupt); D4.s संवपक्ष्ण (for समुक्ष्ण). Śs
 B2 Ds T G2-s चर्षणि (for -वर्षेण). — Gs reads
 44^a on marg. — ") Gs गजस्थो (for रथ). K4
 मेघ- (for अन्तक).

45 ") B Dc1 Dn2 D4.s स रुचि- (for रुचिर-).
 S सशक्तं तं (G1 M1.s स चरंतं; Ms-s स रथस्थं) सुपर्वा-
 णं. — ") K2 समरे (for श्रेणे). Śs Ks.4 B Dc1
 D1-s.s [वा]नत- (for नत-). Śs स शरैर्नतपर्वभिः; G1
 M1.s शरैः संनतपर्वभिः. — ") Ks Dn2 सपर्वा; Ks
 Dn1 सुपर्वा; D2 सुधन्वा; D4.s.s (before corr. as
 in text). 1.s स राजा; T G M1.s जवान; Ms-s
 विकिरन् (for सुपर्वा). Dn1 Ms-s -पति (for -पतिर).
 — ") Dn1 निन्ये चैनं यमक्षयं; S प्रेषयन्ते (Ms-s 'द्वे')
 यम.

46 ") Ś Ks.s B4 Dc1 D4.s Gs द्रौपदीसुतः.
 — ") Śs वाययुर; Ks मंदयन् (for चार्द). B4.s
 Dc1 शृङ्ग; Dn1 गजं; D4 नृपं; S शरैः (for द्विपम्).

47 ") Ks पर्वतं; D2 त एवं; D4.1.s तपंतं (for
 स एनं). Ds Ms (sup. lin.) शत- (for शर-). — ")
 Dc1 Ds Gs तोषद्. — Ks B (Bs marg.) Dc1 Dn2

त एनं शरधारामिर्धाराभिरिव तोयदाः ।
 सिपिचुर्भैरवाच्चादान्विनदन्तो जिघांसवः ॥ ४७
 ततः पाण्ड्यङ्कुशकुष्ठैः कृतिना चोदितो द्विपः ।
 प्रसारितकरः प्रायास्तन्वक्कर्णक्षणो द्रुतम् ॥ ४८
 सोऽधिष्ठाय पदा वाहान्ययुत्सोः स्रतमारुहत् ।
 पुत्रस्तु तव संभ्रान्तः सौमद्रस्यापुतो रथम् ॥ ४९
 स कुञ्जरस्थो विमृजन्निघ्ननरिषु पार्थिवः ।
 बभौ रश्मीनिवादित्यो भुवनेषु समुत्सृजन् ॥ ५०

C. 7. 1185
B. 7. 25. 39
F. 7. 25. 39

D1.s repeat 47^a after 196*; Ds after युयु (in line
 1 of 196*). — ") B1 (second time) विमिदुर (for
 सिपिचुर). Dn2 D4.s (all first time) S ववर्ष्ये (Dn2
 Ds सिपिचुर्भै; Ds असुक्ष्मर्भै; Ms ववर्ष्ये) रवं नादं.
 — ") K1 Dn1 D1 (both times) T G M1.s निनदन्तो
 (Gs 'ते; M1.s 'तं'); B1-s (all second time).s
 (both times) विसृजन्तो; Dn2 (second time) नदन्तोपि
 (for विनदन्तो). Śs जिघांसवा; Ds (second time)
 जिघांसतः.

48 Bs reads 48^a-49^b on marg. — ") Ks तत-
 स्तेनाङ्कुशानुष्ठैः. — ") Śs Ks Dn1 D4.s.1.s नोदितो
 (for चोदितो). B1 Dn1 Ms-s गजः (for द्विपः).
 — ") Ds कोपात् (for प्रायात्). — ") Śs शुद्धः; Ds
 त्वक्- (for स्तवक्). Ds.s स्तवक्कर्णक्षणोद्यतः; Gs
 *श्चकी*****.

49 Bs reads 49^{ab} on marg. — ") Ks D4.s
 अधिष्ठाय (for सोऽधि). Śs (sup. lin.) वादन् (for
 वाहान्). — ") Śs D4.s आरुजन्; Ks आभजत् (for
 आह). — After 49^{ab}, Ds ins.:

195* रथं बभज संकुद्धश्चण्डवातो यथा द्रुमम् ।
 — Ds cont.: Ks B (Bs marg.) Dc1 Dn2 D1.s.s
 ins. after 49^{ab}:

196* युयुत्सुस्तु रथाद्राजन्नपाकामस्वरान्वितः ।
 ततः पाण्डवयोधास्ते नागराजं शरैर्द्रुतम् ।
 [(L. 1) After युयु, Ds repeats 47^a. Dc1 अपक्रा-
 मत्. — (L. 2) Dn2 D4.s गज- (for नाग-). Ds
 गजराजकैर्द्रुतः (for the post. half).]

— After 196*, Ks B (Bs marg.) Dc1 Dn2 D1.s
 repeat 47^a. — ") G1 M1.s [वा]रुहद्; Ms-s [ज]-
 त्रजद्; Ca. d आपुतो (as in text).

50 ") Ks G1 M1.s.s पार्थिव. — ") Ds रश्मि-
 मिर (for रश्मीनिव). — ") K1-s D1 प्रसारयन्; T

C. 7. 1188
B. 7. 26. 60
K. 7. 26. 60

तमार्जुनिर्द्वादशमिथुयुत्सुर्दशभिः शरैः ।
त्रिमिस्त्रिभिर्द्वापदेया वृष्टकेतुश्च विव्यधुः ॥ ५१
सोऽरियत्नापितैर्बाणैराचितो द्विदो बभौ ।
संस्यूत इव सूर्यस्य रश्मिर्मिर्जलदो महान् ॥ ५२
नियन्तुः शिल्पयत्नाभ्यां प्रेषितोऽरिशरार्दितः ।
परिचिक्षेप तान्बाणः स रिपून्सव्यदक्षिणम् ॥ ५३

G₂-4 समा (G₂ 'मं') सज्जन् (for समुत्सृ). — After 50, M₂-s ins.:

197* स भीमेनाथ बहुधा दन्ताभ्यामवरीडयन् ।
भोक्षितो युद्धशौण्डेन नागायुतबलो गजः ।

51 After 51, D₂-s S ins.:

198* चेकितानश्चतुःपष्ट्या सोत्तरायुषिकं पुनः ।
प्रत्यविव्यच्छैः सर्वान्मगदक्षिभिस्त्रिभिः ।

[(L. 1) D₂-s शराणां युषि तं पुनः; T G₂-s सोत्तराभ्य-
धिकं पुनः; G₂ 'मायुषिकः पुनः (for the post. half).
— (L. 2) G₂ ततः (for शरैः). D₂-s विव्याध तान्प्रत्य-
विव्यद् (for the prior half).]

52 * K₁-s B₂-s D₂ D₁-s G₂ सोतिः; B₁ D₂
D₂-s T G₂-s सोपि; G₂ असौ; M₂ सोनि- (for सोऽरि-)
D₂ D₂-s M₂-s यन्त्रापितैर् (D₂ 'तो'); D₂ यत्ता';
T G₂-s वीरा'; G₂ वीर्याहृतो (for यत्तापितैर्). K₂
सैमित्रा (for सैमित्रा) रितैर्बाणैर्; G₁ M₁-s सोरिमिर्बहुभिर्बा-
णैर्. — ^b) D₂ D₂-s अर्दितो (for आचितो). — ^c)
D₂ संघातः; T G₂-s संस्यू (G₂ 'सू') तैर् (for संस्यूत).
— ^d) D₂ पर्वतो (for जलदो). D₂ G₁ M दया
(for महान्).

53 * G₁ M₁-s 'संयु- (for नियन्तुः). D₂ D₂-s
अव्य- (for शिल्प-). S₂ K₁-s D₂ D₁-s 'यन्त्रा-
(D₂ 'सा')भ्यां; K₂ D₂ यन्त्राभ्यां (for यत्ताभ्यां).
T G₂-s स यन्त्रशिल्पयत्ताभ्यां; G₂ स यन्त्रशिल्पयत्ताभ्यां;
G₂ स यन्त्रशिल्पयत्ताभ्यां (corrupt); M₂-s स संयु-
शिल्पाभ्यां. — In S₂ the portion of the text from
53^b up to the end of 7. 26 is lost on a missing
folio. — ^b) S₁ K D₂ D₁-s प्रेषितो (for प्रेषितो).
D₂ [s]पि; D₂-s [s]ति- (for स्रि-). K₁ शरा-
र्दितः. S. प्रेषितोति (G₁ M₁-s 'तोरु'; G₂ 'तोत्रि-;
M₂-s 'तोरि') शराहतः (G₂ 'तो हवा:'). — ^c) G₂ सं
(for तान्). K₁ नागाः; M₂-s नागान् (for नागः).
D₂ परितो व्यधमन्नागाः. — ^d) B₁-s D₂ D₂-s
दक्षिणम्; T G₂-s दक्षिणः (for दक्षिणम्). B₂ स
रिपून्सव्यदक्षिणम् (sio).

गोपाल इव दण्डेन यथा पशुगणान्वने ।
आवेष्टयत् तां सेनां भगदक्षत्तथा मुहुः ॥ ५४
क्षिप्रं श्येनाभिपन्नानां वायसानामिव स्वनः ।
बभूव पाण्डवेयानां भृशं विद्रवतां स्वनः ॥ ५५
स नागराजः प्रवराङ्कुशाहतः
पुरा सपक्षोऽद्रिवरो यथा नृप ।

54 S₂ missing (cf. v. l. 53). — ^b) D₂1 -अन्
(for -गणान्). — ^c) S₁ D₂1 D₁ अवे (D₁ 'वि')ष्टयत्
D₂ s. r अवेष्टयत्; S सं (M₂ स) कालयति (for आवेष्ट-
यत्). — ^d) D₂ तदा (for तथा).

55 S₂ missing (cf. v. l. 53). — ^a) K₁ B₁
D₂-s सेनाभि (D₂ 'वि')पन्नानां; D₂ श्येनवि (for श्ये-
नाभि). — ^b) D₂ वायवानाम् (for 'सानाम्'). B₂
अभि- (for इव). — D₂ s. r ins. after 55^{ab}: D₂ s
S after 55:

199* रजश्च सुमहद्राजन्नन्तरिक्षं समाचिनोत् ।

[M₂ रजश्च (for रजश्च). D₂ समुहते (hypermetrio)
(for सुमहद्). D₂-s समाचिनोत्; G₂ 'छिनोत् (for 'चि-
नोत्).]

— D₂ s. r cont.:

200* स रेणुमार्गो विधति भाति दण्ड इवोत्थितः ।

समुच्छ्रितो श्वाधार्ताया सेनाया सुसुजो यथा ।

[(L. 1) D₂ निर्वीति (for विधति). D₂ श्वोत्थितः
(for 'स्थितः).]

— D₂ s. r cont.: D₂ s S ins. after 199*:

201* अभिधावेति कौन्तेय सचादयदिवार्जुनम् ।

[D₂ s T G₂-s अभिधावति (for 'वेति). D₂ s. संनो-
दयद् (for संनो). D₂ s. r बोधयस्त्रिव चार्जुनं; T G₂-s
संचोदयति च (for the post. half).]

— S₁ K₁-s om. (hapl.) 55^{ed}; K₂ B₂ read it on
marg. D₂ repeats 55^a-57^b after 7. 26. 3. — ^d)
S तथा (for श्वाधार्ता). T₁ G₂-s परं (for स्वनः).

56 For the repetition in D₂, cf. v. l. 55. S₂
missing (cf. v. l. 53). — ^a) D₂ D₂-s नागराज-
(for 'राजः). D₂ D₂ (both times) s. प्रवरोङ्कुशा-
हतः; G₁ M₁-s प्रवरोङ्कुशाहतो हुतं (for प्रवरोङ्कुशाहतः).
T G₂-s M₂-s स नागराज प्रवरो (M₂-s स्वमद्) वरोङ्कुशा-
(G₂ 'प्रतो; G₂ 'दुतो) हुतं. — ^b) K₂ om. from
यथा up to जनिता (in 57^b). D₂ s (both times).

मयं तथा रिपुषु समादधद्भृशं
 वणिग्गणानां क्षुभितो यथार्णवः ॥ ५६
 ततो ध्वनिद्विरदरथाश्चपार्थिवै-
 र्भयाद्भवद्भिर्जनितोऽतिभैरवः ।
 क्षितिं वियद्वां विदिशो दिशस्तथा
 समावृणोत्पार्थिव संयुगे तदा ॥ ५७
 स तेन नागप्रवरेण पार्थिवो

भृशं जगाहे द्विषतामनीकिनीम् ।
 पुरा सुगुप्तां विबुधैरिवाहवे
 विरोचनो देववरूथिनीमिव ॥ ५८
 भृशं ववौ ज्वलनसखो वियद्रजः
 समावृणोन्मुहुरपि चैव सैनिकान् ।
 तमेकनागं गणशो यथा गजाः
 समन्ततो द्रुतमिव मेनिरै जनाः ॥ ५९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

२६

संजय उवाच ।

यन्मां पार्थस्य संग्रामे कर्माणि परिपृच्छसि ।

तच्छृणुष्व महाराज पार्थो यदकरोन्मृधे ॥ १
 रजो दृष्ट्वा समुद्धतं श्रुत्वा च गजनिखनम् ।

G. 7. 1196
B. 7. 27. 2
K. 7. 27. 2

नृपोत्तम (D₄ 'नः'); T G M₁.s यथाद्रवत्; M₂-s
 यथा वै (for यथा नृप). — ^a) Ś₁ K₂ D₁ D₂ D₃.
 4. 1 (both times).s तदा; S महद् (for तथा). B₂
 क्षत्रपु (for रिपुषु). B₂ चादधद्; D₂ समादधन् (for
 'दधद्'). Ś₁ K₁ D₁ महद्; K₂ मद्वा (for भृशं).
 — ^a) K₂ प्रचक्रमे सर्; B D (D₁ both times)
 वणिग्जनानां (for वणिग्गणानां).

57 For the repetition in D₁, cf. v. l. 55. Ś₂
 missing (cf. v. l. 53); K₂ om. up to जनितो (cf.
 v. l. 56). — ^a) S तथा (for ततो). D₂ D₃.s
 चराशः; D₂ रवाह (for रथाशः). D₂ वर्तयन्; S
 सानवैर (for पार्थिवैर). — Ś₁ K₁.s om. 57^b. — ^b)
 D₂ भयाद्भवद्भिर्; S भयाद्भवद्भिर् (for 'द्ववद्भिर्'). K₂
 [s]ख (for स्ति). — ^c) G₁ M क्षितिर् (for क्षितिं).
 G₁ M क्षौः (for क्षां). S विदिशो (for विदिशो).
 D₂ तथा दिशः (by transp.). D₂ च; G₂ तदा
 (for तथा). — ^d) K₂ B D₁ D₂ D₃.s.s.s ततः
 (for तदा). समानवगाः प्रातसखनुभृशः. — After
 57, Ś₁ ins.:

202* समन्ततस्तत्र जनाधिपेश्वर ।

58 Ś₂ missing (cf. v. l. 53). — ^a) D₂.s जगाह;
 D₂ जगाह. S वरूथिनी (for अनीकिनीम्). — K₁.s.s
 D₁ om. 58^b-59^b; K₂ reads it on marg. — ^c) S
 [ख]नि (G₂ हि गुप्तां (for सुगुप्तां). S महाहवे (for
 हवां).

59 Ś₂ missing (cf. v. l. 53); K₁.s.s D₁ om.
 59^b (cf. v. l. 58). K₂ reads 59^b on marg. — ^a)
 Ś₁ D₂ बभौ (for ववौ). G₁ M सखा (for सखो).
 Ś₁ जयद्रजः (for वियद्रजः). — ^b) K₂ स रथगजाशः;
 S (except G₂) सुहुरमितश्च (for सुहुरपि चैव). D₂
 सैन्यकांस्ततः (for चैव सैनिकान्). T G₂.s सैनिकाः (for
 'कान्'). — ^c) D₂-s एव (for एकः). S (except G₂)
 सतसो (for गणशो). D₂ महा (for यथा). K₂.s
 B₁.s.s.s D₂ D₃.s S गजान्; K₂ गजं; B₂ द्विषाः;
 D₁ द्विषान् (for गजाः). — ^d) K₂ समन्वितान् (for
 'न्ततो'). D₂ [s]द्रुतम् (for द्रुतम्). K₂ B D₂ अथ
 (for इव). K₁ गजाः; D₂ जनः (for जनाः). S
 समन्ततो द्रुतमभिकांक्षते जनः.

Colophon. Ś₂ missing. — Sub-parvan: B₁ संज्ञा-
 सकवच. — Day of Droṇa's Generalship: K₁.s D₁
 द्वितीययुद्धदिवसः; K₂ द्वितीयः. — Adhy. name: Ś₁
 K₂.s D₂ D₁-2.6 भगदत्तवधः; K₂ भगदत्तजये पाण्डव-
 सेनापलायनः; D₂ गजविजयः; D₂ भगदत्तविजयः; T
 G₂.s भगदत्तयुद्धः; G₁ M₁.s सुप्रतीकयुद्धः. — Adhy.
 no. (figures, words or both): K₂ B₁.s D₂ D₃ S
 25 (as in text); D₂ 24. — Śloka no.: D₂ 63;
 D₂ 61.

26

This adhy. is missing in Ś₂ (cf. v. l. 7,
 25 53).

C. 7. 1196
B. 7. 27. 2
K. 7. 27. 2

भज्यतां भगदत्तेन कौन्तेयः कृष्णमब्रवीत् ॥ २
यथा प्राज्योतिषो राजा गजेन मधुसूदन ।
त्वरमाणोऽभ्यतिक्रान्तो ध्रुवं तस्यैष निखनः ॥ ३
इन्द्रादनवरः संख्ये गजयानविशारदः ।
प्रथमो वा द्वितीयो वा पृथिव्यामिति मे मतिः ॥ ४
स चापि द्विरदश्रेष्ठः सदाप्रतिगजो युधि ।
सर्वशब्दातिगः संख्ये कृतकर्मा जितक्लमः ॥ ५
सहः शस्त्रनिपातानामग्निस्पर्शस्य चानघ ।

स पाण्डवबल व्यक्तमद्यका नाशयिष्यति ॥ ६
न चावाभ्यामृतेऽज्योऽस्ति शक्तस्तं प्रतिबाधितुम् ।
त्वरमाणस्ततो याहि यतः प्राज्योतिषाधिपः ॥ ७
शक्रसख्याद्विषबलैर्वयसा चापि विस्मितम् ।
अद्यैनं प्रेषयिष्यामि बलहन्तुः प्रियातिथिम् ॥ ८
वचनादथ कृष्णस्तु प्रययौ सख्यसाचिनः ।
दार्यते भगदत्तेन यत्र पाण्डववाहिनी ॥ ९
तं प्रयान्तं ततः पश्चादाह्वयन्तो महारथाः ।

1 Bs reads the ref. on marg. — °) Dn1 G1-4 M मा (for मां). Ks पार्थिव (for पार्थिव). S transp. संग्रामे and कर्माणि. — °) Ks B Dn1 महाबाहो; Dns महाभाग (for महाराज). B Dn1 Dn1 रणे (for रणे). S शृणु राजन्यथा पार्थश्रकार कदनं महत्.

2 °) D1 राजा (for रजो). D1 S (except G1, 2) सयुद्धं (for 'युद्धं'). — °) S जननिखनं (for राजं). Dns Ds भगदत्तेन मारिष. — °) Ks Dn1 Dn1 S भगदत्ते विक्रवाणि.

3 Before 3, Ś1 K1, 2, 4, 5 Dn1 D1, 2-3 ins. अर्जुन उवाच. — °) Ś1 K1-4 Dn1 D1, 2, 4-5 एष (for यथा). Gs प्राज्योतिषेश्वरो राजा. — °) Ks B [s]मिनिष्क्रान्तो; Ks Dns Ds व्यतिक्रान्तो; Dn1 विनिष्क्रान्तो (for अभ्यतिक्रान्तो). — °) Ś1 Ks B1, 2 Dns D1, 2, 4, 5, 7, 8 Gs [ए]व (for [ए]व). Some MSS. निखनः. — After 3, D1 repeats 7. 25. 55°-57°.

4 °) Bs [अ]पि वरः; Dn1 Ds, 2 [अ]वरजः; T G1-4 M [अ]नवमः; Gs [अ]ववनः; Ca. d [अ]नवरः (as in text). G1, 2 M संख्ये (for संख्ये). K1 इन्द्राद्या दानवाः संख्ये. — Ks om. (hapl.) 4°-5°. — °) K1 विशारदाः. — °) Bom. ed. प्रथमो गजयोधानां.

5 Ks om. 5th (cf. v. l. 4). — °) Ks Ds वा (for च). — °) Dns Ds, 2 व (Ds व)ली; G1, 2 M सुवि (for युधि). T G2-4 मद् प्रतिगजो सुवि. — °) B1, 2 सर्वशब्दातिगः; Dns 'धन्वाधिकः; Ds 'सर्वाधिकः (for सर्वशब्दातिगः). G1, 2 M संख्ये (for संख्ये). — °) Ś1 T Gs, 4 कृतकर्मा (for कृतकर्मा). K1-4 अमः; Dns क्रमः (for 'क्लमः').

6 °) Ks D2, 3, 5 सोढा; D4, 7, 8 समः; Gs सह; Ca. d सह (as in text). Dn1 (marg. as in text) Dn1 सर्वे (for शक्र). Ds प्रतापानाम्; Ds प्रपाता-

नाम् (for निपातानाम्). — °) T Gs, 4 अक्षस्पर्शस्य. Gs वा पुनः (for चानघ). — °) Ks B Dn1 Dn1 Ds, 2 T G M1, 2 सर्वम् (for व्यक्तम्). — After 6, S ins.:

203* सिंहनादं महत्कृत्वा धनुर्बाणरथैः सह ।

विद्राव्यमाणं संपश्य हतभूयिष्ठनायकम् ।

दृष्ट्वा विनय सहसा मम सेनां प्रमुह्यति ।

[(L. 1) G1 M बाणशंख (for धनुर्बाण). — (L. 3) T Gs [अ]नुविश्य (for विनय). Ms-2 सेनै (for सेना). Gs प्रवर्तते; Ms, 5 विमुह्यति (for प्र).]

7 °) S पुमान्धः (for [अ]वेऽज्योऽस्ति). — °) Ś1 शब्दस्य; Ks कश्चित् (for शक्र). Dns D1, 2, 3 T G M1, 2 संप्रति (for तं प्रति). Ks D1 -पादितुं; B1, 4 -वारितुं (for -बाधितुम्). Ms-2 शक्रः संश्रितुं बलं (Ms बलौ). — °) Ds S यत्र (for यतः). Ś1 Ds प्राज्योतिषेश्वरः; B1 S 'यो नृपः.

8 °) Ś1 K1, 2 B4 Dns Gs शक्रसं (Dns 'स)ख्ये; Ks शक्रसहो; B1 Dn1 Dn1 शतसंख्याद् (B1 'स्यो); B2 शक्रसख्यै; Ds, 2-3 शक्रसख्युर; T Gs, 5 शक्रसंख्यं (for शक्रसख्याद्). Dn1 M -बलाद्; Dns Ds, 1 -वरं; T Gs-5 -बलं (for -बलैर्). — °) Ks Ms-5 [अ]ति-विस्मितं; Dn1 G1 M1, 2 [अ]पि विस्मितः; T Gs, 4 च विनिर्जितं; Gs [अ]पि विनिर्मितं (for [अ]पि विस्मितम्). Ks बलेन सुदर्भितं (submetrio). Ca. d cite विस्मितं (as in text). — °) Ks B Dn1 D1, 2 अथ (for अद्य). S [ए]व. — °) Ś1 बलसख्युः; K1, 2 'हर्तुः; Ks 'वंतं; Cd 'हन्तुः (as in text).

9 °) S कृष्णस्तु वचनात्सख्य. — °) S प्रययौ व (Ms प्रापय)त्र तद्वलं. — °) Ks, 4, 5 Bs Dn Ds दीर्घते; S काव्यते (for दार्यते). — °) S पांचालाः सह पांचवैः.

10 °) Ks, 5 Ds, 2 प्रयातं. — °) Ds जाह्नवंतं (for

संशप्तकाः समारोहन्सहस्राणि चतुर्दश ॥ १०
 दशैव तु सहस्राणि त्रिगर्तानां नराधिप ।
 चत्वारि तु सहस्राणि वासुदेवस्य येऽनुगाः ॥ ११
 दार्यमाणां चमूं दृष्ट्वा भगदत्तेन मारिष ।
 आहूयमानस्य च तैरभवद्दुदयं द्विधा ॥ १२
 किं नु श्रेयस्करं कर्म भवेदिति विचिन्तयन् ।
 इतो वा विनिवर्तेयं गच्छेयं वा युधिष्ठिरम् ॥ १३
 तस्य बुद्ध्या विचार्यैतदर्जुनस्य क्रुद्धह ।
 अभवद्भूयसी बुद्धिः संशप्तकवधे स्थिरा ॥ १४

स संनिवृत्तः सहसा कपिप्रवरकेतनः ।
 एको रथसहस्राणि निहन्तुं वासवी रणे ॥ १५
 सा हि दुर्योधनस्यासीन्मतिः कर्णस्य चोभयोः ।
 अर्जुनस्य वधोपाये तेन द्वैधमकल्पयत् ॥ १६
 स तु संवर्तयामास द्वैधीभावेन पाण्डवः ।
 रथेन तु रथाग्न्याणामकरोचां मृषा तदा ॥ १७
 ततः शतसहस्राणि शराणां नतपर्वणाम् ।
 व्यसृजन्नर्जुने राजन्संशप्तकमहारथाः ॥ १८
 नैव कुन्तीसुतः पार्थो नैव कृष्णो जनार्दनः ।

C. 7. 1213
B. 7. 27. 19
K. 7. 27. 20

'यन्तो). D₄ महाबलाः (for 'रथाः). — ^a) K_{1.4} D (except D₁) संशप्तकाः. D₈ सहस्रतः (for चतुर्दश). K₅ संशप्तका महाराज तिष्ठ तिष्ठेति चानुवन्.

11 ¹) ¹) S₁ K₅ om. 11. K_{1.3} om. (hapl.) 11^b. — ^b) K₄ D₁ महाराथाः (D₁ 'यः); D₁ नराधिपाः; D₂ D₃ 3-1 जनाधिपः; G₅ महाबलं (for नराधिप). — ^c) K_{2.4} B_{1.2.4.5} D₁ D₁ च (for तु). G₂ चरवा-
 रिशद्. C₇ as in text. — ^d) K₅ D₂ D₃ 3.5 च (for ये). C₇ चेनुपाः; C₇ चारुमाणाः (for येऽनुगाः).

12 ^a) K₅ हन्यमानं बलं दृष्ट्वा. — ^b) S संयुगे (for मारिष). — ^c) M₄ [अ]मजद् (for [अ]भवद्). S वै मनो (for इदं).

13 ^a) K₁ D₃ न; K_{4.5} D₂ D₃ तु (for तु). K₅ चर्य (for कर्म). S किं नु (G₄ तु) नि (M₃-5 नै). श्रेयसं कृत्यं. — ^b) K₃ B D₁ D₂ D₁ भवेदद्येति चित्त-
 यन् (B₁ चित्तये; B₂-5 चित्तया); S भवेदत्रेत्यचित्तयद् (T G₂ 'यन्). — ^c) K₄ यतो वा; K₅ B D₁ D₂ D₃ 6 इह वा; D₂ ततो वा; S न चैव (for इतो वा). ¹) K₁ K_{2.4} [अ]पि (for वि-). — ^d) S पालयेयं च पाठवान्.

14 ^a) T G M_{1.2} तथा (for तस्य). B [ए]वम्; D₁ D₂ [ए]व (for [ए]तद्). K₅ इत्येवं चित्तमानस्य; M₃-5 बुद्ध्या विचार्यमाणस्य. — ^b) K₅ फाल्गुनस्य महा-
 त्मनः; T G₂-5 M_{1.2} [अ]सकृत्कुर्वन्तः (G₅ 'न; M_{1.2} 'ने); M₃-5 [अ]सकृत्स्य भूपते. — ^c) G₁ M परमा (for भूयसी). T G₂-5 अकरोत्परमां बुद्धिं. — ^d) D₁ D₂ D₃ 3-1 संशप्तक- (for संशप्तक). D₂ D₃ 6 स्थिता; T G₂-4 स्थिताः; G₅ स्थिरां (for स्थिरा). D₄ संशप्तकवधं प्रति.

15 ^b) G₁ M लक्षणः (for केतनः). — ^c) T G₂-5

शूरो (for एको). S सहस्राणां. — ^a) D₂ निहन्ता; S बहूनां (for निहन्तुं).

16 ^b) ¹) S₁ K_{2.3} D₂ 4.5.7.8 संवित्; K₅ स हि (for मतिः). — ^c) K₅ वधोपायैस्. — ^d) T G₂-4 यावद्; G_{1.5} M या तु (G₅ च) (for तेन). M_{1.2} अकल्प-
 यन् (for 'यत्). D₃ 6 तद्वैधं समकल्पयत्; C₇ as in text.

17 ^a) ¹) S₁ K D₁ D₂ D₃ तं; B D₂ 6.8 तां; D₃ तांस् (for स). D₁ तं तु दोषायमानोभूद्; D₄ तांस्तु संवर्तयामा सा. — ^b) G₁ M द्वैधीभावे (M_{1.2} 'वं) महामतिः. — ^c) B D₁ D₂ D₃ 6 वधेन (for रथेन). K₅ D₂ नराग्न्याणाम् (for रथां). T G₂-5 वधे संशप्त-
 काख्यानाम्; G₁ M वधेन तद्रथाख्यानाम्; G₂ वधे तत्र रथाख्यानाम्. — ^d) ¹) S₁ K_{1.3}-5 D₂ D₃ G₂ तन्; D₂ 4.5.7.8 तं; G₃ च (for तां). K₄ मया तदा; T G₂-5 तदानव; G₁ M मृषानव (for मृषा तदा).

18 ^a) B_{1.3} S शरः; B₄ तस्मिन् (for शत-). — ^b) K₅ शरेण (for शराणां). S प्रयुक्तान्भुद्वानि च. — ^c) D₁ असृजन् (for 'य'). K₄ बाणान्; S कुन्ताः (for राजन्). — ^d) K₄ D₁ D₂ D₃ 6 संशप्तक- (for संशप्तक). K₅ महाराथान्; S रथैर्भाः (for महाराथाः).

19 ^a) D₂ 6 न च (for नैव). — ^b) D₃ न च (for नैव). — ¹) K_{1.3} D₄ om. (hapl.) 19^a-20^b. — ^c) D₃ रथा (for रथो). — ^d) D₂ D₃ [अ]इदंयत्; D₃ इदंयत् (for इदंयन्ते स्म). — For 19, S subst.:

204* ततो नैवार्जुनोपेन्द्रौ न रथः साश्वकेतनः ।

इदंयन्ते शरवर्षेण प्रबलेन समावृताः ।

[(L. 1) G₂ [अ]र्जुनोपेतौ. — (L. 2) T G₂ 6 इदंयन्ते (for इदंयन्ते). M₃-5 महता सु- (for प्रबलेन). T G₂

C. 7. 1213
B. 7. 27. 19
K. 7. 27. 20

न हया न रथो राजन्ट्यन्ते स्म श्रैश्चिताः ॥ १९
यदा मोहमनुप्राप्तः सस्वेदश्च जनार्दनः ।
ततस्तान्प्रायशः पार्थो वज्रास्त्रेण निजघ्नवान् ॥ २०
शतशः पाणयश्छिन्नाः सेषुज्यातलकामुकाः ।
केतवो वाजिनः स्रुता रथिनश्चापतन्धितौ ॥ २१
द्रुमाचलाग्राम्बुधरैः समरूपाः सुकल्पिताः ।
हतारोहाः क्षितौ पेतुर्द्रिपाः पार्थशराहताः ॥ २२
विप्रविद्धकुथावल्गाश्छिन्नभाण्डाः परासवः ।

३.३ समावृतः.]

— After 19, S ins.:

205* ततस्तेन शरौघेण महता समवास्तृतः ।

नाक्षकश्राम बीभत्सुरभिन्नाप्रतिबाधितुम् ।

[(L. 1) T G₂. 3 च समावृतः; G₄. 5 च तिरस्कृतः (for समवास्तृतः).]

20 Ś₁ K₁. 8 D₄ om. 20^{ab} (cf. v. l. 19). — ^a) K₄ D₁. 8 तदा (for यदा). Dr. 8 सोहम् (for मोहम्). S [इ]व (for [अ]नु). — ^b) B₄ D₁ सिन्धिवे हि; D₂. 8 D₂. 8 सस्वेदश्च (D₈ 'दं च' (for सस्वेदश्च). S प्रसिद्ध (G₂ प्रसिद्ध) आण्ड्यु (G₈ 'प्य') लोभवत्. — After 20^{ab}, M₂ ins.:

206* ततो जनार्दनः पार्थं प्रत्युवाच हसन्निव ।

वज्रमश्रं तु संघाव जहि संश्लसकानिह ।

— ^a) B₈ तदा (for ततस्). D₂. 8 निहितान्; D₂. 8 सहितान्; S अहितान् (for प्रायशः). — ^d) Ś₁ K B₁. 5 Dn D₂. 5. 6 ब्रह्मास्त्रेण (for वज्रास्त्रेण). D₂. 8 [अ]भि- (for नि). S वज्रेणास्त्रेण जघ्नवान्.

21 ^a) T G₂-5 पार्थं (G₈ पार्थ) संछिन्नाः. — ^b) Ś₁ K₁-8. 5 Dn D₁-5. 7. 8 ज्यांगुलिः (for ज्यातल). — ^c) S केतनानि हताः (T 'तः; G₁ M₁. 2 'या' प्रोता.

22 D₈ om. 22^{ab}. — ^a) K₁ D₄ द्रुमाचलांबुद (K₁ 'ध') धरैः. — ^b) B₄ समकायाः; M₂-5 तुल्यरूपाः (for समरूपाः). — ^c) Ś₁ K₁-8 रथारोहाः (for हता). — ^d) Ś₁ K₁-4 D₄. 5. 7 पार्थशरैर्हताः; B₁ 'शरादिताः (for पार्थशराहताः).

23 ^{ab}) B₁ विप्रविद्धद (marg. 'त्र') थावन्याशः; B₂ 'विद्धकुथावल्गाशः (marg.) 'वर्णाशः (also 'वन्त्याशः); D₂. 5 (marg.) 'विद्धकुथागास्तु; D₂. 6 'विद्धकुथावल्गाशः; D₄ 'विद्धकुथावल्गाशः; D₈ 'विद्धकुथावल्गाशः; Dr. 8 'विद्ध-

सारोहास्तुरगाः पेतुर्मथिताः पार्थमार्गणैः ॥ २३
सर्ष्टिचर्मसिनस्रराः समुद्रपरश्वधाः ।
संछिन्ना बाहवः पेतुर्घृणां मल्लैः किरीटिना ॥ २४
बालादित्याम्बुजेन्दूनां तुल्यरूपाणि मारिष ।
संछिन्नान्यर्जुनशरैः शिरास्युर्वी प्रपेदिरे ॥ २५
जज्वालालंकृतैः सेना पत्रिभिः प्राणभोजनैः ।
नानालिङ्गैस्तदामित्रान्कुन्दे निमति फल्गुने ॥ २६
श्लोभयन्तं तदा सेनां द्विरदं नलिनीमिव ।

कुथावर्ताशः; T G₂. 4 M₂-5 'विद्ध' (G₈ 'ज्ज') कक्षावल्गाशः; G₁ M₁. 2 'विद्धकक्षाप्रासाशः; G₂ 'विद्धांकुशावल्गाशः; G₈ 'विद्धांकुशवराशः. K₁. 8. 4 D₁ छिन्नदंढाः (for 'भाण्डाः). D₂. 8 D₈ S छिन्नभाण्ड (D₂ 'कांडः; D₈ 'कांडाः; G₈ 'पांडु) प्रकीर्णकाः. K₂ विप्रविद्धकुथावर्माच्छिन्नभाण्डाः परासवः. — ^a) G₄ 'सायकैः (for 'मार्गणैः). D₄ मथिताः पार्थिवा रणे.

24 M₂-5 om. 24. — ^a) K₁ D₁ सर्ष्टिश्च (D₁ 'व') मांसिनस्रराः; K₈ सर्ष्टिचर्मा; D₈ सुष्टिचर्मा; T G₂-4 सर्ष्टिचर्मा; G₈ संधिचर्मा. — ^b) K₁. 5 B₁ D (except D₁) 'परश्वधाः (for 'शवाः). — D₈ om. (hapl.) 24^a-25^b. — ^c) K₈ D₁ विच्छिन्ना. — ^d) D₂. 8 D₄. 7. 8 किरीटिनः.

25 D₈ om. 25^{ab} (cf. v. l. 24). — ^a) K₁ D₁ बालादित्यांबुजेंद्राणां; K₈ 'जाक्षानां. — ^d) B₂ D₈ G₂ [उ]र्वा (for [उ]र्वी).

26 G₈ om. 26. — ^a) B₄ जंघाशः (for जज्वाल). B₄ D₁. 7 अलंकृता (for 'कृतैः). K₁ B₈ सेनां; D₂. 1 सेनाः. S (G₈ om.) सारो (G₁. 2 M₁-4 सलो) हालंकृतैः सैन्यैः (G₁ M₁ सेनां). — ^b) K₂. 8 B₈-5 D₁ D₂. 8. 7. 8 प्राणिभोजनैः; D₈. 6 प्राणभोजनैः. — ^c) K₁-4 B D₁ D₂. 8 D₁-8. 6 नानारूपैस् (for 'लिङ्गैस्). D₈. 6 तथाविद्धाः; D₄. 5. 7. 8 तथामित्रान्; T G₂-4 सदा मित्रान्; M₂-5 शरवातैः (for तदामित्रान्). — ^d) K₈-5 B D फल्गुने (for फल्गुने). S (G₈ om.) कुन्दोभ्यङ्गद्वन्द्वयः.

27 ^a) D₁ D₂. 8 M₂ श्लोभयन्तस्. B₁. 2. 5 D₈. 6 S (except T G₄) तथा (for तदा). — ^b) D₂. 8 D₂. 4. 5 द्विरदो (D₂ 'दा') (for द्विरदं). G₁. 8. 4 M₁. 8. 4 नलिनीम्. G₆ प्रभिन्नमिव कुञ्जरं. — ^c) D₄. 7. 8 सूत-गणाः.

धनंजयं भूतगणाः साधु साध्वित्यपूजयन् ॥ २७

इष्ट्वा तत्कर्म पार्थस्य वासवस्येव माधवः ।

विस्मयं परमं गत्वा तलमाहृत्य पूजयत् ॥ २८

ततः संशप्तकान्दत्त्वा भूयिष्ठं ये व्यवस्थिताः ।

भगदत्ताय याहीति पार्थः कृष्णमचोदयत् ॥ २९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

२७

संजय उवाच ।

यियासतस्ततः कृष्णः पार्थस्याश्वान्मनोजवान् ।

अग्रैषीद्विमसंछन्नान्द्रोणानीकाय पाण्डुरान् ॥ १

तं प्रयान्तं कुरुश्रेष्ठं स्वांस्त्रातुं द्रोणतापितान् ।

सुशर्मा भ्रातृभिः सार्धं युद्धार्थी पृष्ठतोऽन्वयात् ॥ २

ततः श्वेतहयः कृष्णमग्रवीर्यजितं जयः ।

एष मां भ्रातृभिः सार्धं सुशर्माह्वयतेऽच्युत ॥ ३

दीर्यते चोचरेणैतत्सैन्यं नः शत्रुसूदन ।

C. 7. 1229
B. 7. 28. 4
K. 7. 28. 4

27

28 " S तु (for तत्). B₂ इष्ट्वा तत्पार्थकर्मणि.
— ^b D₂ (marg. as in text) साधुभिः (for माधवः).
— ^a G₂ [आ]गत्स्य (for [आ]दत्स्य). N (S₂ missing)
प्राञ्जलिस्तमुवाच इ. — After 28, N (S₂ missing)
ins.:

207* कर्मैतत्पार्थं शक्रेण यमेन धनदेन च ।

दुष्करं समरे यत्ते कृतमद्योति मे मतिः ।

युगपच्चैव संग्रामे शतशोऽप्य सहस्रशः ।

पतिता एव मे दृष्टाः संशप्तकमहारथाः ।

[(L. 2) D₂ यत्तु (for यत्ते). K₁ [अ]न्येति; D₄
[अ]न्येति (for अनेति). — (L. 4) K_{1.2} D_{1.2} 5. 1. 8
पातिता (for पतिता). S₁ K_{1.2} 4 D (except D₁)
संसप्तकः (for संश). K₁ महारथः.]

29 " K_{1.2} D (except D₁) संसप्तकान् (for संश).
K₂ इष्ट्वा (for हत्वा). B₁ Bom. ed. संस (Bom. ed.)
'श'सकालतो हत्वा. — ^b B₁ D₁ D_{2.2} (marg.)
भूयिष्ठा (for 'हु'). — ^a B D₁ कृष्णं पार्थोभिः; D_{2.2}
कृष्णं पार्थस्तु; T G_{1.2} 5 M वासुदेवम् (for पार्थः
कृष्णम्). K_{4.2} D₂ पार्थकृष्णमनो (K₄ 'चो')दयत्; G₂
यतोर्थं समचोदयत्.

Colophon. S₂ missing. — Sub-parvan: K₂ D₂
T G_{1.2} 5 M_{1.2} संज्ञकवचन. — Day of Droṇa's
Generalship: K₁ 5 D₁ द्वितीययुद्धदिवसः; T G₂ द्विती-
येष्टि. — Adhy. name: S₁ K₁ 5 D₁ D₂ (marg.) 8
भगदत्तवचः; D₁ भगवचवचः (sic). — Adhy. no.
(figures, words or both): K₂ 24; B₁ 5 D₁ D₂
S 26 (as in text). — Śloka no.: D₁ 30.

1 S₂ resumes. — " K₂ D₁ D₂ 1. 8 तु कृष्णस्य
(K₂ D₁ D₂ 'ण्योस्य') (for ततः कृष्णः). D₂ 5 D₂ 8
यियासोस्तस्य कृष्णस्तु; S ततोऽसौ (T₂ 'तः स; G_{1.2} M
'त्रासौ') बलवान्कृष्णः. — ^b G₁ M कृष्णस्य (for पार्थस्य).
S₂ B₁ 5 8 D₁ D₂ 5. 1 महाजवान्; D₁ महीतवान्. T
G₂ 4 तत्राश्वान्वै मनोजवान्. — M₂ om. (hapl.) 1^a–2^b.
— ^a B D₁ D₂ 8 संप्रेषीद्; G₂ अनैषीद् (for अग्रैषीद्).
B₂ D₂ 5 D₁ 'संछिन्नान्; D₄ 'संकाशान् (for 'संछिन्नान्').
— ^a K_{1.2} 5 D₂ 4 पाण्डवान्; K₄ B S (M₂ om.) पाण्ड-
वान्; D₂ सत्वरं; Bom. ed. संत्वरन् (for पाण्डुरान्).

2 M₂ om. 2^a (cf. v. 1. 1). — " D₁ D₂
प्रयातं (for प्रयान्तं). D₁ कुरुश्रेष्ठः; D₂ T G₂ 5 'श्रेष्ठ
(for 'हु'). — ^b K₂ 5 B G₂ स्वांस्त्रातुं (for स्वां-
स्त्रातुं). D₄ पाण्डवान्; D₂ पाण्डवान् (for वापिवान्).
— K₁ 5 om. (hapl.) 2^a–3^a. — ^a D₂ 1 G₂ युद्धार्थं
(for 'र्थ'). D₂ पृष्ठतोऽन्वयात्ततः (submetric).

3 K₁ 5 om. 3^a (cf. v. 1. 2). — ^b S K₄ 5 D
(except D₁) युधि; K₂ युधि (for जयः). S अत्र-
वीत्समितिजयः. — ^a S₁ D₁ D₂ मा (for मां).
— ^a T₂ युधि (for ऽच्युत). K₁ 5 एवमा (K₂ 'व मा')
ह्वयतेऽच्युत.

4 " B₄ उत्तमेन (for उत्तरेण). K₁ B₂ D₁
(marg.) D₂ D₂ 5 8 G₂ 4 एव (D₂ 'वं') (for एतत्).
— ^b T G₁ 4 M₁ 5 शत्रुकर्षणः; Bom. ed. मञ्जुसूदन.
D₁ D₂ 8 त (D₂ 8 म) सैन्यं शत्रुकर्षणः; G₂ सैन्यं नोमित्र-

C. 7. 1229
B. 7. 28. 4
K 7. 28. 4

द्वैधीभूतं मनो मेऽद्य कृतं संशप्तकैरिदम् ॥ ४
किं नु संशप्तकान्दन्मि स्वात्रक्षाम्यहितादितान् ।
इति मे त्वं मतं वेत्थ तत्र किं सुकृतं भवेत् ॥ ५
एवमुक्तस्तु दाशार्हः स्खन्दनं प्रत्यवर्तयत् ।
येन त्रिगर्ताधिपतिः पाण्डवं समुपाह्वयत् ॥ ६
ततोऽर्जुनः सुशर्मणं विद्धा सप्तभिराशुगैः ।
ध्वजं धनुश्चास्य तथा क्षुराभ्यां समकृन्तत ॥ ७
त्रिगर्ताधिपतेऽपि आतरं पश्चिरायसैः ।
साध्वं सद्यतं त्वरितः पार्थः प्रैषीधमक्षयम् ॥ ८
ततो भुजगसंकाशां सुशर्मा शक्तिमायसीम् ।
चिक्षेपार्जुनमादिश्य वासुदेवाय तोमरम् ॥ ९

कर्शन — Gs om. 4^{ad}. — ^a) Ks Dc1 Dn D2-8 संसप्त-
कैरः; T G2 त्रैगर्तकैरः. Ds [हृ]ह (for [हृ]दम्).

5 ^a) Dn1 D2-4 G1 किं तु; Gs अहं (for किं तु).
K2, 4 Dc1 Dn D2-8 संसप्तकान्; T G2-4 त्रैगर्तकान्
(for संसप्त). — ^b) Śs Ds रक्षामि (for रक्षामि).
T G1-4 M स्वान्वा रक्षामि आदितान्; Gs स्वायुभीतायु-
पागमे. — ^c) B4 Dn2 D2, 8 वेत्ति (for वेत्थ). S
इति वेत्थ (Gs 'द' इति द्वैधं. — ^d) Ś स्वत्र किं; K1
किं न्वत्र; K2 D1 किं स्वत्र; K4 किं तत्र (by transp.);
Ks अत्र किं. Ds तव (for भवेत्).

6 ^a) Dn2 Ds भुवति (for उक्तस्तु). — ^b) Dn2
संप्रवर्तयेत्; D4 पर्ववारयत्; S पर्व(Ms परि)वर्तयत्
(for प्रत्यवर्तयत्). — D4 om. (hapl.) 6^{ad}. — ^d)
B1 समुपाह्वयत्; B2 'द्रवत् (for 'ह्वयत्'. T G2-5
पाण्डवं प्रति आह्वयत्; G1 M पाण्डवं प्रत्युपाह्वयत्.

7 Dn1 om. 7^a-8^b. — ^a) Dn2 Ds S (except Gs)
तस्य ध्वजं धनुश्चैव; Ds धनुर्ध्वजं चास्य तथा. — ^d) Ds
क्षुराभ्यां (for क्षुराभ्यां). Śs क्षुराभ्यां संचकतं ह.

8 Dn1 om. 8^{ab} (cf. v. 1. 7). — ^a) Ks D1
[अ]स्य (for [अ]पि). Dn2 D2, 6 S तत्त्रिगर्ताधिपतेरः.
— ^b) B Dc1 Dn2 D2, 6 [आ]शुगैः (for [आ]यसैः).
— ^c) Dn2 त्वरितं; Gs सरथं (for त्वरितः). — ^d) S
प्रेषयद् द्वैधमक्षयं.

9 ^a) Ks, 5 Dn1 D2, 4, 6-8 भुजगं (for भुजग-).
K1 'संकाशः; D4 'काशा. S निमुक्तोरगसंकाशां. — ^c)
B5 आसाध; Dn S उदिश्य; D2, 6 उद्यम्य (for आ-

शक्ति त्रिभिः शरैश्छित्त्वा तोमरं त्रिभिरर्जुनः ।
सुशर्मणं शरव्रातैर्मोहयित्वा न्यवर्तत ॥ १०
तं वासवमिवायान्तं भूरिवर्षशरौघिणम् ।
राजस्तावकसैन्यानां नोग्रं कश्चिद्वारयत् ॥ ११
ततो धनंजयो बाणैस्तत एव महारथान् ।
आयाद्विनिघ्नकौरव्यान्दहन्कक्षमिवानलः ॥ १२
तस्य वेगमसह्यं तु कुन्तीपुत्रस्य धीमतः ।
नाशक्नुवंस्ते संसोढुं स्पर्शमग्रेरिव प्रजाः ॥ १३
संवेष्टयन्ननीकानि शरवर्षेण पाण्डवः ।
सुपर्णपातवद्राजन्नायात्प्राग्ज्योतिषं प्रति ॥ १४
यत्तदानामयज्जिष्णुर्भरतानामपायिनाम् ।

दिश्य). — ^d) S वासुदेवं च (for 'देवाय).

10 ^a) Ks Dn D2-8 transp. त्रिभिः and शरैः.
Ms-5 शिवैश्च (for शरैश्च). — ^d) B4 D1-8, 5, 6 न्यवर्त-
यत् (for 'वर्तत).

11 11^{ab} = 7. 29. 35^{ab}. — ^a) Ds तं वासवसमा-
यातं. — ^b) Bom. ed. भूरिवर्षं. Ś K1, 3 D2, 8 -शरौ-
घिनं. T G2, 4 वासवो भूरिवर्षि (Gs 'वं')णं (G4 'विर्णां');
G2, 5 वासवि भूरिवर्षिणं (Gs 'णः'). — ^c) Ks तावक-
सैन्यानि. — ^d) Ks Dc1 नाग्रे; Bs नोग्रः; Ms-5 नैनं
(for नोग्रं). K2 T G2-4 किं (G4 कं)चिद् (for कश्चिद्).
S (except Gs) न्यवारयत्.

12 ^a) Ds बाणैश्च (for बाणैस्). — ^b) B Dc1 D1
G2 सर्वान् (for तत). T G1, 2-5 M त्वरिता (G1 M
त्वदीया)त्रयसत्तमान्. — ^c) Ds अयाद्; S प्रायाद् (for
आयाद्). — ^d) Śs कक्षम् (for कक्षम्).

13 ^a) K1 असहं तु; Dn1 असंसहं; Dn2 D2, 6
अक्षयं तु (for असहं तु). Ks B Dc1 D1, 2, 4, 5, 7, 8
T1 G1, 2 M1, 2 तं; Ms-5 तत् (for तु). — ^c) Śs
D4 अशक्नुवंस्. Śs K1, 2 संसोढुं (for संसोढुं). Dn1
शक्नुवंस्ते न वै सोढुं.

14 ^a) Ds, 6 स वेष्टयन्; G2 संवेष्टयन् (for संवेष्ट').
— ^c) Ks -यानवद् (for -यात'). S सुपर्ण इव नागेंद्रम्.
— ^d) B1-3 Dc1 Dn2 D2, 6 प्रायाद् (for [आ]यात्).

15 ^a) K1 या तु (for यत्तद्). Ks Ds (marg.)
यत्तदा ह्यजयजि (Ds 'यं जि)ष्णुरः; Dc1 Ds, 6 यत्तदानामयं
जिष्णुरः; Dn1 यत्तदा ह्यनयजिष्णुरः; Ds यत्तदानीमयाजि-

धनुः क्षेमकरं संख्ये द्विषतामश्रुवर्धनम् ॥ १५
तदेव तव पुत्रस्य राजन्दुर्धृतदेविनः ।
कृते क्षत्रविनाशाय धनुरायच्छदर्जुनः ॥ १६
तथा विश्वोभ्यमाणा सा पार्थेन तव वाहिनी ।
व्यदीर्यत महाराज नौरिवासाद्य पर्वतम् ॥ १७
ततो दश सहस्राणि न्यवर्तन्त धनुष्मताम् ।
मतिं कृत्वा रणे क्रुद्धा वीरा जयपराजये ॥ १८
व्यपेतहृदयत्रास आपद्धमार्तिगो रथः ।
आर्छत्पार्थो गुरुं भारं सर्वभारसहो युधि ॥ १९
यथा नडवनं क्रुद्धः प्रभिन्नः पृष्टिहायनः ।

सृष्टीयात्तद्वदायस्तः पार्थोऽमृताक्षम् तव ॥ २०
तस्मिन्प्रमथिते सैन्ये भगदत्तो नराधिपः ।
तेन नागेन सहसा धनंजयमुपाद्रवत् ॥ २१
तं रथेन नरव्याघ्रः प्रत्यगृह्णादभीतवत् ।
स संनिपातस्तुमुलो बभूव रथनागयोः ॥ २२
कल्पिताभ्यां यथाशास्त्रं रथेन च गजेन च ।
संग्रामे चेतुर्वीरौ भगदत्तधनंजयौ ॥ २३
ततो जीमूतसंकाशाभागादिन्द्र इवामिभूः ।
अभ्यवर्षच्छरौघेण भगदत्तो धनंजयम् ॥ २४
स चापि शरवर्षं तच्छरवर्षेण वासविः ।

C. 7. 1250
B. 7. 28. 25
K. 7. 28. 25

प्युर; S नासीत्तदागते जिष्णौ. —^b) T G₂₋₄ भारवानाम् (for भर). Ś₂ K₁₋₃ D₁ [अ]मायिनां; K₄ B D₁ D₂ D₃ D₄ [अ]पायिनां; D₁ T G₂₋₄ [अ]नामयं; D₄ [अ]पलायिनां (hypermetric); D₅ [अ]यायीनां; G₁ M₁ 2. 4. 5 [अ]नामयः; M₂ अनात्मनां (for अपायिनाम्). —^c) D₁ क्षेमकरं (for क्षेमकरं). S स्वेष्टं क्षेम (G₂ 4 'मं') करे संख्ये (T G₂ 3 'ह्ये; G₂ M₂ 'वे'). —^d) D₁ अश्रुसाधनं; S अधवर्धने (for अश्रुवर्धनम्).

16 ^a) D₁ तदेव; S तथैव. —^b) K₁ सुधूत (for दुधूत). G₂ 'देविनः; G₂ 'देवनः (for 'देविनः'). —^c) S कृते (G₂ 'तं') क्षत्रियनाशाय. —^d) T G₂₋₄ धनुरादाय चार्जुनः.

17 ^a) B₂ S ततो (for तथा). Ś₂ K D₁ 2. 4. 5 7. 8 विश्वोभ्यमाणा. —^b) T G₁ 3-5 M₁ 2 पुत्रस्य तव; G₂ M₂ 3 तव पुत्रस्य (for पार्थेन तव). —^c) Bom. ed. स्वदीर्यत (for 'स्वदी'). T G₁ 4 M तदा राजन्; G₂ तदा सेना (for महाराज).

18 ^a) K₄ देवसहस्राणि; S रथ. —^b) B₁ वीरा; B₂₋₃ D₁ D₂ क्रूरां (for क्रुद्धा). Ś K₁ 4 वीरराजः; B₁ क्रूरां राजन् (for वीरा जय). S मरणाय मतिं कृत्वा आत्मनो वार्जुनस्य वा.

19 ^a) D₁ व्यपेतहृदयात्. K₂ त्रासान्; K₃ D₂ D₁ 3 त्रासा; D₁ त्रासा; T G₂ 3-5 त्रासम् (for त्रास). —^b) K₂ आचक्रुस्तं महारथाः; D₂ D₃ आपद्धमार्तिगा रथाः; D₂ आववृस्तं महारथाः; D₁ 5. 7. 8 ववृस्ते तं (D₂ 'स्तेनं') महारथाः; S आपद्धमार्थकोविदः (G₂ M₂ 'दं'). —^d) S सर्वलोकमहारथः.

20 G₂ om. 20^a-21^b. —^a) Ś₂ K₂ नडवरं; K₁ नरवरं; K₄ 5 B D₁ D₂ D₃ 2. 4. 5 T G₂ नडवनं; D₂ 7. 8 ताल (D₂ 'ळ') वनं; G₂ 4. 5 M₁ 2. 4. 5 नडवनं. T G₁ 2. 4. 5 M नागः (for क्रुद्धः). —^b) D₂ S (G₂ om.) पाटि (D₂ 'ष्टि') हायनः. —^c) D₂ अत्रस्तः; S (G₂ om.) आयत्तः (for आयस्तः). —^d) K₁ [s]सृद्रश्च; D₂-1 'सृद्रन्' (for 'द्राच्').

21 G₂ om. 21^a (cf. v. l. 20). —^a) G₁ M₁ 2 प्रसूदिते (for प्रमथिते). —^b) D₁ महीपतिः; T G₁ 2. 4. 5 M₁ 2 महारथः; M₂ 3 प्रतापवान् (for नराधिपः). —^d) G₁ M अग्निद्रवत् (for उपा).

22 G₂ om. 22-23. —^a) B₂ 4 D₁ 8 नरव्याघ्रः; D₂ 5 'व्याघ्रं' (for 'व्याघ्रः'). —^b) B D₁ D₁ धनंजयः; T G₂ 4 [अ]यार्जुनः; G₁ M तदार्जुनः (for [अ]भीतवत्). —^c) K₄ 5 D₁ D₂ 4. 5. 8

23 G₂ om. 23 (cf. v. l. 22). —^b) Ś₂ K₁ 2 G₁ M गजेन च रथेन च. —^c) Ś₁ K₁ 4 D₁ संग्रामे (for 'जे').

24 B₂ om. 24-25. —^a) D₂ D₂ संकाशे (for 'शाच्'). —^b) D₂ D₂ नागः; D₂ M₂ 3 नागान्; G₂ नागम् (for नागाद्). M₂ 3 भिद्रन् (for [हृ]न्द्र). K₂ B₁ 2. 5 D₁ D₂ प्रसूः; D₂ D₂ [अ]वभौ (for [अ]भिभूः). —^c) B₂ प्रत्यवर्षत्; D₂ अग्निः; D₂ अग्निम् (for अग्ने). Ś K₁ 4 D₂ शरौघेन.

25 B₂ om. 25 (cf. v. l. 24). —^a) S ततस्तु (for स चापि). K₂ B₂ D₁ D₂ T G₂ 4 तं (for तत्).

C. 7. 1250
B. 7. 28. 25
K. 7. 28. 25

अप्राप्तेव चिच्छेद भगदत्तस्य वीर्यवान् ॥ २५
ततः प्राग्ज्योतिषो राजा शरवर्षं निवार्य तत् ।
शरैर्जम्भे महाबाहुं पार्थं कृष्णं च भारत ॥ २६
ततः स शरजालेन महताभ्यवकीर्य तौ ।
चोदयामास तं नागं वधायच्युतपार्थयोः ॥ २७
तमापतन्तं द्विरदं दृष्ट्वा क्रुद्धमिवान्तकम् ।

चक्रेऽपसच्यं त्वरितः खन्दनेन जनार्दनः ॥ २८
संप्राप्तमपि नेयेष परावृत्तं महाद्विपम् ।
सारोहं मृत्युसात्कृतुं स्मरन्धर्मं धनंजयः ॥ २९
स तु नागो द्विपरथान्द्वयांश्चालय्य मारिष ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय ततोऽकुप्यद्वनंजयः ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

२८

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा क्रुद्धः किमकरोद्भगदत्तस्य पाण्डवः ।
प्राग्ज्योतिषो वा पार्थस्य तन्मे शंस यथातथम् ॥ १

संजय उवाच ।

प्राग्ज्योतिषेण संसक्तावुभौ दाशार्हाण्डवौ ।
मृत्योरिवान्तिकं प्राप्तौ सर्वभूतानि मेनिरे ॥ २

— ^१) Ś K D (except Dc1) मारिष (for वासविः).

— For 25^{ad}, Ś K Dn D1-2, 4-5 subst.:

208* सन्धवारयदस्याञ्जु लघुत्वात्पाकशासनिः ।

[Ś1 Ks Dn D2, 2, 4-5 विनिवार्यं तमर्थं (Ds 'च्य')स्य
(for the prior half).]

— After 25, Dn D2, 2, 4-5 ins.:

209* ववर्षं शरवर्षं तु पुनरेव धनंजयः ।

26 Ds om. 26. — ^१) Ks B2, 4 D2, 5 तं (for
तत्). Bom. ed. निवारयत्. D1 शरवर्षेण निवार्यं तान्
(hypermetric); Ds शरवर्षेण निवारितान्; S शरवर्षे
निवारिते (G1 निपातिते). — ^२) Dn2 महाबाहुः (for
'बाहु'). Ś1 B Dc1 Dn2 Ds, 1, 2 मारिष (for भारत).
S संरक्तनयनो रोषात्पार्थं पुनरवाक्रिहत्.

27 Ds om. 27^{ab}. — ^१) B4 ततस्तु. S स (T
G2-4 तं) तथा शरवर्षेण. — ^२) Ds, 5 च (for [अ]भि-).
B1, 2 अयवकीर्य; Dc1 प्रविकीर्य. Dn2 सहसा चाभ्यवार्थं
तौ; S पार्थं समभिहत् (Ms. 5 'ह'स्य वै (M1, 2 च).
— ^३) Ks D4-5 नोदयामास; Gs प्रेषया' (for चोदया').
— ^४) Ds, 6 (marg. as in text) युद्धाय (for वधाय).

28 ^१) B1 क्रूरम्; D4 शांतम्; Ds, 5 व्यात्तम् (for
कुद्धम्). — ^२) Dn1 Ds, 1, 2 T G1, 2, 4 M1-3 त्वरितं
(for 'तः'). Gs अपचक्राम वेगेन.

29 Gs om. 29. — ^१) Ks स; B Dc1 Dn2 S (Gs
om.) तं (for सं-). Ś1 K1, 2, 4 [ह]व (for [अ]पि). Ś1
येनेषु; Ś1 Ks, 4 जने तं; G2 चैवेष; Cd नेयेष (as in
text). Ds संप्राप्तमभिलेचेन. — ^२) Ś1 K1, 2 पुरावृत्तं;
Cd परा' (as in text). — ^३) T1 परुषा; T2 पुरुषा;
G1 M सरोषो; G2-4 सरुषा (for सारोहं).

30 ^१) Ś K1-4 D1 [आ]भज्य; B2-5 Dc1 Dn2 Ds
[आ]रुह्य (for 'ज्य'). Ds, 1, 2 मानद् (for मारिष).
— ^२) Ś1 K1 क्रव्याद्; B Dn1 Ds क्रुद्धो (for अकुप्यद्).
S ततश्च क्रोधं फलगुनः (Gs पांडवः).

Colophon. — Sub-parvan: Editions संशप्तकवध.
— Day of Droṇa's Generalship: Ś1 द्वितीयदिवसः;
D1 द्वितीययुद्धदिवसः. — Adhy. name: Ś1 K1-3 Dn
D1, 2, 4, 1, 2 भगदत्तवधः; Ks भगदत्ताजुनसमागमः; Ds
भगदत्तवधेजुनसमागमः; T G1-3, 5 M1, 2 भगदत्ताजुनयुद्धं.
— Adhy. no. (figures, words or both): Ks B1-3
Dn1 Ds, 2 S 29; Ks 25. — Śloka no.: Dn1 29.

28

1 ^१) Ś K1, 2, 4 D1 Ms ततः; B1 अथ (for तथा).
— ^२) Ś1 भगदत्तश्च (for 'दत्तस्य'). — ^३) Dn2 [स]पि
(for वा). Ds (before corr.) कुद्धस्य (for पार्थस्य).
— ^४) Ś K (except Ks) D1 वद् (for शंस). Ds
यथा तथा.

तथा हि शरवर्षाणि पातयत्यनिशं प्रभो ।
भगदत्तो गजस्कन्धात्कुण्डयोः खन्दनस्थयोः ॥ ३
अथ कार्णायसैर्बाणैः पूर्णकामुकनिःसृतैः ।
अविध्यदेवकीपुत्रं हेमपुङ्खः शिलाशितैः ॥ ४
अथिस्पर्शसमास्तीक्ष्णा भगदत्तेन चोदितः ।
निर्मिद्य देवकीपुत्रं क्षितिं जग्मुः शरास्ततः ॥ ५
तस्य पार्यो धनुश्छित्त्वा शरावापं निहत्य च ।
लाडयन्निव राजानं भगदत्तमयोधयत् ॥ ६

सोऽर्करश्मिनिभांस्तीक्ष्णांस्तोमरान्वै चतुर्दश ।
प्रेरयत्सव्यसाची तान्निवैकैकमथाच्छिनत् ॥ ७
ततो नागस्य तद्रमं व्यधमत्पाकशासनिः ।
शरजालेन स बभौ व्यभ्रः पर्वतराडिव ॥ ८
ततः प्राग्ज्योतिषः शक्तिं हेमदण्डामयस्यीम् ।
व्यसृजद्रासुदेवाय द्विधा तामर्जुनोऽच्छिनत् ॥ ९
ततश्छत्रं ध्वजं चैव छित्त्वा राजोऽर्जुनः शरैः ।
विव्याध दशभिस्तूर्णमुत्सयन्पर्वताधिपम् ॥ १०

C. 7. 1256
B. 7. 29. 11
K. 7. 29. 11

2 * Ks प्राग्ज्योतिषे तु (for 'तिषेण'). Ss संकुडाव्;
Ks संसिकाव्; B1.4.5 Dn1 T G2.5 Ms संयुक्ताव्;
D4.5.7.8 सहसा (for संसिकाव्). — * Ks Bs दासाहं
(for दासाहं). — * B4 Dn3 मृत्यु- (for मृत्योर्).
B1 Dn3 D2.6 दंष्ट्रातरं; B3-5 Dc1 दंष्ट्रातिकं; D1 Gs
इवातकं; D4.7.8 इवाति (D4 'त')क (for 'न्तिक'). Gs
प्राते (for प्रासौ).

3 * Dn3 यथा (for तथा). S1 B2-4 Dc1 तु;
B1.2 (marg.) 5 स (for हि). D4 -वर्षेण (for -व-
र्षाणि). S K (except Ks) D1 विभो (for प्रभो).
S महता शरवर्षेण वर्षं बलवाज्जणे. — * B2.5 भगदत्त
(for 'दत्तो'). T G1-4 M द्विपस्कंवात्; Gs द्विपारुदः
(for गजस्कन्धात्).

4 * B1 कार्णायसैर्; D5-7 कार्ण्यां (for कार्ण्यां).
— * Ks D4.8-8 निःसृतैः; D5 -निःसृतैः (for -निःसृतैः).
— B3 reads 4th on marg. — * Dn3 D5.7 अविध्य;
D5 अभिद्यन् (for अविध्यद्). — S K1.2.4 D1.3 om.
(hapl.) 4th-5th. — * Ks Dn D4-8 स्वर्णः (for हेम-).
Ks Dn1 D7.8 -सितैः (for -शितैः).

5 S K1.2.4 D1.3 om. 5th (cf. v. 1. 4). — *
B4.5 'समाकीर्णो' (for 'स्तीक्ष्णा'). — * Ks.5 Dn1 D2.
4.5.7.8 नोदितः (for चो). — * Ks अविध्यन् (for
निर्मिद्य). — * B2 किंचिज् (for क्षितिं). B Dc1
Dn3 सु (B1 स)वाससः (for शरास्ततः). S ते सुपुंखा
ययुः क्षितिं.

6 * K4.5 शरं चापं; B Dc1 Dn D2.2.6 Gs परि
वारं (Dn3 'रान्'); D4.5.7.8 हस्त्राला (D5 'वा'; D7
'चा')पं; T G1-4 M परिवा (G2 'चा')पं; Cd परीवारं (for
शरावापं). K4.5 निहन्य; S निपात्य (for निहत्य).
— * S1 (sup. lin. as in text) क्रोडयन्; B Dc1 Dn
D2.5 T G2 लाल'; D4 चाल'; G1.2-5 M लाल' (for

लाड'). D5 6 लाडयित्वा च राजानं.

7 * D1 साकं; D3 सोमि-; G1 M अकं (for
सोऽकं). D7 -निभांस्तीक्ष्णं; T G2-5 -निपातीनि; G1
M -निकाशानि (for -निभांस्तीक्ष्णां). Dn1 सोमिस्पर्श-
समांस्तीक्ष्णां. — * S तोमराणि (for 'रान्वै'). — *
Ss Ks B Dc1 प्रेरयन्; D2.4.5.7.8 प्रेषयन् (D2.7 'त्'
(for 'रयत्'). D4 सव्यसाचिनं (for 'साची तांस'). B
Dc1 D2.6 तु (for तांस). S प्रेषितानि च बीभत्सुसु;
Bom. ed. अप्रेषयत्सव्यसाची. — * B4 क्रोवैकैकम्;
Bom. ed. द्विषै (for त्रिषै). B1 (marg.) S अशा-
(B1 [marg.] 'पा')तयत् (for अथाच्छिनत्).

8 B3 reads 8-9 on marg. — * S K Dn3
D2.6 तस्य (for ततो). Ss Ks Dn3 D7 धर्म (Ss
'म'); D1 वर्मा; T G2-4 वर्षं; Gs वक्त्रं (for वर्म).
— * B Dc1 Dn3 D2.6 महता; Dn1 D5.7.8 च (D5
वि) बभौ (for स बभौ). — After 8th, B Dc1 Dn3
D2.6.8 ins.:

210*

तद्वयस्त्रीर्षित भूतले ।

विशीर्णवर्मा स गजः शरैः सुभृशमर्दितः ।

बभौ शिरसि मातंगो.

[(L. 2) Ds आदितः. — (L. 3) Dc1 corrupt. B
बभौ धारानिपातात्ते.]

— * S1 (sup. lin. as in text) T G2 व्यग्रः (for
व्यभ्रः).

9 B3 reads 9 on marg. — * Dn3 प्राग्ज्योतिष-
स्ततः शक्तिं. — * K1 अयासयोः; Ks D2.5 (marg.
sec. m.) जयोमयी. — * Ks S (except G2) त्रिधा
(for द्विधा).

10 * D5 धनुश् (for ध्वजं). — * Bom. ed.
पर्वतेश्वरं (for 'ताधिपम्').

C. 7. 1287
B. 7. 29. 12
K. 7. 29. 12

सोऽतिविद्धोऽर्जुनशरैः सुपुङ्खैः कङ्कपत्रिभिः ।
भगदत्तस्ततः क्रुद्धः पाण्डवस्य महात्मनः ॥ ११
व्यसृजतोभरान्मूर्ध्नि श्वेताश्वस्योन्ननाद च ।
तैरर्जुनस्य समरे किरीटं परिवर्तितम् ॥ १२
परिवृत्तं किरीटं तं यमयन्नेव फल्गुनः ।
सुदृष्टः क्रियतां लोक इति राजानमब्रवीत् ॥ १३
एवमुक्तस्तु संक्रुद्धः श्रवणैर्पाण्डवम् ।
अभ्यवर्षत्सगोविन्दं धनुरादाय भास्वरम् ॥ १४

11 ^b) Ś K (except Ks) D1 सुपुङ्खैः; Ds-s सु-
मुक्तैः (for सुपुङ्खैः). — ^c) S तु सं. (for ततः).
— ^d) E Dc1 जनाधिप (B1. 3. 5 'प'); S नराधिपः
(Ga. 5 'प') (for महात्मनः).

12 ^a) K1-s Ds व्य (K1 वि)सृजंस् (for 'जत्').
D1. 5. 7. 8 T G1. 4. 5 M तोमरं (for 'रान्'). — ^b) K1.
3. 4 D1. 4. 7. 8 om. 12^{ad}. — ^c) G1 M तेनार्जुनस्य.

13 Śs partly damaged. — ^a) T G2-s परिवृत्तः;
G1 M1. 2 'वर्त' (for 'वृत्तं'). G2- किरीटस् (for किरीटं).
Ś1 K1-s D1 तैर्; Ks Ds. 7. 8 तद्; B1 Dn2 Ds.
5. 6 Ms-s तु (for तं). Ks किरीटं तु परावृत्तः; Ds
किरीटं परिवृत्तं तु. — ^b) Ks विनयन्; B4 क्षम'; D1
7. 8 ना (D1 च)म'; D2. 5 (by corr.) व्यप'; Ds मय-
मन् (sic); Ds (before corr.). 6 (by corr. sec. m.)
व्यनयन्; T G2-s व्यय'; Ca d यम' (as in text).
Ks Dn2 Ds. 3. 4. 5 इव; Gs आह (for एव). Ks B1. 2.
4. 5 D फाल्गुनः; B3 पाण्डवः (for फल्गुनः). — ^c)
Dn1 Ds. 5-7 सुदृष्टः; Dn2 सुददः; Cd. 7 सुदृष्टः (as
in text). D1. 4 लोके (for लोक). — ^d) T राजैनम्.

14 Śs partly damaged. — ^a) K1 T G2-s उक्त्वा
(for उक्त्वस्). Dn2 स; G4 च (for तु). Dn2 सं-
रुद्धः (! 'व्य'); S बीभत्सुं (for संक्रुद्धः). — ^b) Śs
पाण्डवः; S पार्थिवः (for पाण्डवम्). — ^c) Ś1 पाण्डुरं;
Ś1 (sup. lin.) B2 आसुरं; K1 D1. 5 (before corr.).
6-8 भास्करं; T G2-s वीर्यवान्; G1 M वेगवत् (for
भास्वरम्). — After 14, Ds 6 ins.:

211^a तौ विद्यमानौ नाराचैर्भगदत्तेन भारत ।

जगत्पुनैव समोहं जुष्टुभावे न चाच्युतौ

15 Śs partly damaged. — ^a) Ks Gs तूणीरौ;
Ds तूणीरं; Cd 'रान्' (as in text). Dn2 संनियम्य;

तस्य पार्थो धनुश्छित्त्वा तूणीरान्संनिकृत्य च ।
त्वरमाणो द्विसप्तत्या सर्वमर्मस्वताडयत् ॥ १५
विद्वस्तथाप्यव्यथितो वैष्णवास्त्रमुदीरयन् ।
अभिमन्याङ्कुशं क्रुद्धो व्यसृजत्पाण्डवोरसि ॥ १६
विसृष्टं भगदत्तेन तदस्त्रं सर्वघातकम् ।
उरसा प्रतिजग्राह पार्थ संछाद्य केशवः ॥ १७
वैजयन्त्यभवनमाला तदस्त्रं केशवोरसि ।
ततोऽर्जुनः क्लान्तमनाः केशवं प्रत्यभाषत ॥ १८

Gs 'ह्य' (for 'कृत्य'). — ^a) Ds. 5. 7. 8 पुनः पार्थो
(for त्वरमाणो). B1 [s]थ (for द्वि-). — ^d) Ś1
Dn2 Ds-ममाणि; Ds-चर्मेषु (for 'मर्म'). Dn1
ताडयत् (for [क्ष]ताड').

16 ^a) K4 व्यघस् (sic); Ds द्विघस् (sic); Ms. 4
वृद्धस् (for विद्वस्). B Dc1 Dn2 S ततोति (Gs ततोपि-
व्यथितो; Dn1 तथाति'; Ds (before corr. marg.
sec. m. as in text) स्य नाति' (for तथाप्य'). — ^b)
Śs damaged. K1-s B3 Dn D1. 3. 4 G1 Ms-s उदीर-
य (Ks 'ये'त्. — ^c) Ds. 5 (before corr. as in text)
सुसंक्रुद्धो; Gs [क्ष]क्रुद्धो वृद्धो (for 'क्षं क्रुद्धो'). — ^d)
K1 व्यसृजन् (for 'जत्'). S पाण्डवं प्रति (for 'वोरसि').
— After 16, D1-4 ins.:

212^a तदस्त्रमुद्यतं दृष्ट्वा वासुदेवः प्रतापवान् ।

अर्जुनः पृष्टतं कृत्वा प्रतिजग्राह वीर्यवान् ।

[Ds om. line 2.]

17 ^a) Śs निसृष्टं (for विसृष्टं). — ^b) Śs damaged.
Ks B D (except D1) -घाति चै (for -घातकम्).
— ^c) K1 B3 तरसा (for उरसा).

18 ^a) Ms-s तदा सा (for तदस्त्रं). — After 18^{ab},
Ks Dn2 Ds. 6-8 S ins.:

213^a पद्माकोशविचित्रा च सर्वतुङ्कुसुमाकुला ।

ज्वलनाकैन्दुवर्णाद्या तारकोज्ज्वलपावका ।

तया पद्माभिर्शोभिन्वा वायुक्लम्पितलोभया ।

शोभतेऽभ्यधिकं शौरिरत्नसीपुष्पसंनिभः ।

केशवः केशिमथनः शार्ङ्गधन्वास्मिर्दनः । [5]

सन्ध्यात्रैरिव संलम्बः प्रावृद्धाले नगोत्तमः ।

[(L. 1) Ds. 6 (marg. sec. m.). 8 पद्माशोकः (for
पद्माकोश-). Ks Dn2 Ds. 6-8 -विचित्राद्या (for 'त्रा च').
Dn2 सर्वत्र (for सर्वतुङ्). Ks Dn2 Ds-8 -वृद्धाले

अयुष्यमानस्तुरगान्संयन्तासि जनार्दन ।

इत्युक्त्वा पुण्डरीकाक्ष प्रतिज्ञां स्नां न रक्षसि ॥ १९

यद्यहं व्यसनी वा स्यामश्क्तो वा निवारणे ।

ततस्तत्पर्यैव कार्यं स्यान्न तु कार्यं मयि स्थिते ॥ २०

(K₂ 'रा') (for 'माकुला'). — T G M₁ s om. line 2.
— (L 2) D₂ s वर्णासा; M₂ s बालासा (for 'वर्णाद्या').
D₂ (marg. sec. m. as above) बालासा इव वर्णासा
(hypermetrie) (for the prior half). D₂ तत्तकोज्ज्वल-
(for तारको). D₂ D₂ M₂ s स्तव (D₂ D₂ पाव)-
कोज्ज्वलपल्लवा (for the post. half). — (L 3) K₂ D₂.
7. 8 पश्चात्त्व-; D₂ D₂ पश्चात्- (for पश्चान्ति-). Bom. ed.
नवा पश्चात्त्वदिन्या (for the prior half). D₂ D₂ वान-
(for वायु-). K₂ D₂ 7. 8 वानालंबनलोका (K₂ 'शोभ' या;
Cv वामवर्तिनलोका (for the post. half). — (L 4)
K₂ D₂ D₂ 6-8 शुशुभे (for शोभने). D₂ चाविकं;
G₂ ह्यवि' (for 'अवि'). — (L 5) K₂ D₂ D₂ 6-8
-वननः (for 'वनन-'). K₂ D₂ D₂ 6-8 शुशु (D₂ 'स्व-')
मध्ये (for शार्ङ्गमन्वा). — (L 6) K₂ D₂ 6-8 संघ्यात्रेण
(for 'त्रै'). T G₂ संछिन्नः (for 'छन्नः').]

— ° T G₁ s M तमर्जुनः (for ततो'). M₂ s (sup.
lin. as in text) क्लीबमनाः; Cd श्राव' (for क्लान्त').

19 Before 19, D₂ ins अर्जुन उवाच. — °)
G₁ M युष्यमानस्तु रगान्. — °) D₂ संयत्ता (for सं-
यन्ता). B₁ s D₂ तवानच; B₁ s [इ]ति चानच;
D₂ D₂ 6-8 M₂ s तवार्जुन; D₂ 5. 8 जनार्दनः (for
'र्दन'). — °) T G (except G₁) M₂ s Cv त्वं; M₁
तं (?) (for स्वां). D₂ 6 निरुत्तसि; G₂ नरर्षभ (for
न रक्षसि). — After 19, M₂ s ins.:

214* इदमस्त्रमवस्थाप्य प्राप्तं मां देवकीसुत ।

किमर्थं पुरुषस्यात्र स्वयं प्रतिगृहीतवान् ।

20 °) D₂ s च; S (except G₂) हि (for वा).
— °) B₂ (marg. as in text). 3-5 वा विचारणे; S
प्रतिवा' (for वा निवा'). — °) B₂ तदा (for ततस्).
Ś₂ K₁ D₁ T G₂ s त्वयैव; K₂ त्वैव; D₂ त्वदीयं
(for त्वयैवं). — °) D₁ तत् (for न). K₂ तत्;
D₂ च; D₂ वा (for तु). B₂ स्थिरे (for स्थिते).

21 °) Ś₁ देवासुर- (for 'सुरा'). K₂ s B₁ s D₂
D₂ 5. 8-8 मासुषान् (D₂ 'षं') (for 'मानवान्'). — °)
S त्वैव (G₁ M₁ s 'व वै') विदितं हि तत्.

22 Before 22, B₂ D₂ D₂ 5. 8 ins. संजय
उवाच. — °) T अर्थविद्; Cd अर्थवत् (as in text).

सबाणः सधनुश्चाहं ससुरासुरमानवान् ।

श्क्तो लोकानिमाञ्जेतुं तच्चापि विदितं तव ॥ २१

ततोऽर्जुनं वासुदेवः प्रत्युवाचार्यवद्वचः ।

शृणु गुह्यमिदं पार्थ यथा वृत्तं पुराण ॥ २२

— Before 22nd, T G₁ s s M₁ s ins वासुदेव उवाच;
G₁ श्रीकृष्ण. — K₂ D₂ s repeat 22nd after 26.
— °) B₁ s s (marg. as in text) वृत्तम् (for गुह्यम्).
K₁ s B₁ G₂ इमे (for इदं). K₂ D₁ तान (for पार्थ).
D₂ शृणु पार्थ गुह्यमिदं. — °) Ś₂ K B D (except
D₂ 7. 8) transp. यथा and पुरा. B₂ तत्त्वं (for वृत्तं).
K₂ D₂ s (all second time) S पुरातनं; D₂ मयानच;
D₂ तथानच. — D₂ S ins. after 22: K₂ D₂ s after
the second occurrence of 22nd; D₂ after 26:

215* येयं लोकधरा देवी सर्वभूतधरा धरा ।

सकामा लोककर्तारं नारायणमुपस्थिता ।

स संगम्य तया सार्धं प्रीतस्त्वल्लै वरं ददौ ।

सा वदे विष्णुमदं पुत्रमस्मै च वैष्णवम् ।

बभूव च सुतस्त्वयां नरको नाम विश्रुतः । [5]

अस्मै च वैष्णवं तस्मै ददौ नारायणः स्वयम् ।

[D₂ cm lines 1-2. — (L 1) D₂ s M₂ s लोकहिता
(for 'धरा'). K₂ D₂ s M₂ s सर्वलोक- (for 'भूत').
— (L 2) K₂ D₂ s सा सर्व-; G₂ s सा कामाक्ष (for
सकामा). G₂ s-भारं (for 'कर्तारं'). D₂ s उपस्थिता; M₂
उपाहिता (for उपस्थिता). — (L 3) G₂ संगम्य (for
संगम्य). — (L 5) K₂ D₂ 6-8 G₁ s M₁ s तस्या (for
तस्यां). G₂ नामनः (for विष्णुः). — (L 6) G₂ M₂ s
तस्मै; G₂ नस्य (for नस्यै).]

D₂ S cont.:

216* तदेतन्नरकस्याभीदस्त्वं सर्वाहितान्तकम् ।

तस्मात्प्राग्ज्योतिषं प्राप्तं सर्वेशक्षविधातनम् ।

नास्यावध्योऽस्ति लोकः क्षिप्तमदन्त्यः कश्चिदूर्जुन ।

तस्मान्मया कृतं ह्येतन्मा तेऽभूदुद्दिश्यथा ।

संजय उवाच ।

अनुनीय तु दाशार्हः पाण्डवं स्वरिपोऽबवीत् । [5]

जहि प्राग्ज्योतिषं क्षिप्तं वाक्यश्रेष्ठं च मे शृणु ।

[(L 1) D₂ एवं (for एतन्). D₂ सर्वाहितान्तकम्; G₂
'ताविकं (for 'तान्तकम्). — (L 2) cf. 33°. T G₂
प्राग्ज्योतिषा; G₂ s 'तिपात् (for 'तिषं). D₂ M₂ s -शु-
(for -शक्). D₂ विनाशनं; G₁ M₁ s विधातकं; M₂ s

G. 7. 1279
B. 7. 28. 28
K. 7. 28. 32

गरह शश्वल

आत्मानं प्रविमज्येह लोकानां हितमादधे ॥ २३
एका मूर्तिस्तपश्चर्यां कुरुते मे शुवि स्थिता ।
अपरा पश्यति जगत्कुर्वाणं साध्वसाधुनी ॥ २४
अपरा कुरुते कर्म मानुषं लोकमाश्रिता ।
शेते चतुर्थी त्वपरा निद्रां वर्षसहस्रिकाम् ॥ २५
यासौ वर्षसहस्रान्ते मूर्तिरुच्छिद्यते मम ।
वराहंभ्यो वराहश्रेष्ठांस्तस्मिन्काले ददाति सा ॥ २६

-विधानकं (for -विधातनम्). — (L. 3) cf. 33rd Ds T नास्ति; Gs नान्यो (for नास्त्य). Ds भूनेपु (for लोकेऽसिन्). Ds om, the ref. — (L. 5) Ds वाक्यन् (for त्वरितो). — (L. 6) Ms. 4 lacuna; Ms वाक्यन् (for क्षिप्रं). Ms -शेष तु त्वं च मे श्यु (for the post. half).]

23 *) Dn1 Ds. 5 S पार्थ (for शश्वल). — *) Ms-5 चतुर्धा (for आत्मानं). Ds. 7 प्रतिभज्य (for प्रवि). B1 Dn1 Ds. 5 [अ]हं (for [ह]ह). — *) B1 हितकामया (for 'मादधे'). S विधानमिदमादधे.

24 *) Dn1 D4 Gs एकः; Ca. d एका (as in text). Ks तपश्चर्या; Dn1 तपः कुर्या (for तपश्चर्या). — *) Dn1 Ds. 5 कुरुते शुवि सुस्थिता. — *) B1 S साध्वसाधु वा (T Gs-4 च); D4 साधु साध्विति (for साध्वसाधुनी).

25 D4 om. 25-26. — *) S कर्म कुरुते (by transp.). — *) Dn1 Ds. 5 मानुषं धर्ममास्थिता; Ds. 5 'धीं तनुमाश्रिता. ☞ Ca. d अपरा क्षेत्रज्ञरूपा मानुषे लोके कर्म कुरुते । ☞ — *) T Gs. 4. 5 चतुर्थं (for चतुर्थी). Ds तु परा; S मूर्तिस्तु (for त्वपरा). S1 चतुर्थी त्वपरा शेते. Cd cites शेते and अपरा (both as in text). — *) S1 K1 D1 वर्षं (for वर्षे). S K1-5 Dn1 Ds. 2. 7 -सहस्रिकां; K4. 5 Dn1 Ds. 5. 5 'स्रकां; T 'स्रकां; Bom. ed. 'स्रिकं (for 'स्रिकाम्).

26 D4 om. 26 (cf. v. l. 25). — *) Ds. 5 सा (for [अ]सौ). — *) Dn1 वतिष्यते (for उत्तिष्ठते). — *) S वराहंभ्यो (for 'हंभ्यो). Dn1 Ds. 5 इष्टास् (for श्रेष्ठास्). — *) Ks तत्तत्- (for तस्मिन्). B1 प्रयच्छति; Ds ददामि ते (for 'ति सा). — After 26, Ks Ds. 5 repeat 22nd; while D4 ins. 215*.

27 Ds om. 27. — *) S K (except Ks) D1 वया; S पुरा (for तदा). — Gs om. (hapl.) 27'-29th.

तं तु कालमनुप्राप्तं विदित्वा पृथिवी तदा ।
प्रायाचत वरं यं मां नरकार्थाय तं शृणु ॥ २७
देवानामसुराणां च अवध्यस्तनयोऽस्तु मे ।
उपेतो वैष्णवास्त्रेण तन्मे त्वं दातुमर्हसि ॥ २८
एवं वरमहं श्रुत्वा जगत्यास्तनये तदा ।
अमोघमस्त्रमददं वैष्णवं तदहं पुरा ॥ २९
अवोचं चैतदस्त्रं वै ह्यमोघं भवतु क्षमे ।
नरकस्याभिरक्षार्थं नैनं कश्चिद्विष्यति ॥ ३०

— *) Ss K1. 2. 4 Dn1 Ds. 5 (before corr. as in text) G1. 2 प्रायाचत; Ks. 5 Dn1 Ds. 5 अया; D4 प्रायाचयत (hypermetrio) (for प्रायाचत). Ks-5 B Dn1 Ds. 5. 5 यन्मां; Ds मां यं (by transp.); S (Gs om.) पार्थ. — *) B Dn1 Ds. 5. 5 S (Gs om.) तच्छृणु (for तं शृणु).

28 Gs om. 28 (cf. v. l. 27). — *) B Dn1 Ms-5 दानवानो (for असुराणां). S K (except Ks) B1-5 Dn1 Ds. 4. 1. 5 T Gs. 4 चा (Dn1 वा) पयव-ध्यस् (for च श्वं). Dn1 मम (for स्तु मे). — D4 om (hapl.) 28'-30th. — *) S K (except Ks) Dn1 Ds उपेतं (for उपेतो). S K1. 2 Dn1 Ds. 5 तं मे त्वं; Ks त्वं मे तं; Ds. 5 तमेवं (for तन्मे त्वं). S (Gs om.) एवं वरं वृणे देव तवानघ (T Gs तव नाथ; Gs देवनाथ) ममास्त्विति.

29 Gs om. 29th (cf. v. l. 27); D4 om. 29 (cf. v. l. 28). — *) Ss K (except Ks) D1 दत्त्वा (for श्रुत्वा). — *) B1 (marg.) पृथिव्यास्; Cd जगत्यास् (as in text). Ds (by corr.) तनयं (for तनये). S (Gs om.) जगत्या भरतर्षभ. — *) Ks B1-4 Dn1 Ds. 5 T G1. 2-5 M Cd प्रायच्छे; Gs प्रथितं (for जददं). Dn1 अमोघास्त्रं चाददं च. — *) S1 transp. वैष्णवं and तदहं. B Dn1 Dn1 Ds. 5 परमं (for तदहं). B1 तदा (for पुरा). S परमं वैष्णवं पुरा.

30 D4 om. 30th (cf. v. l. 28). — *) Ks Dn1 अमोघं; D1 अवोचं (sic); Ds अमोचं (for अवोचं). B1 Dn1 Ds. 5. 5 वा (for च). Ds मे (for वै). Ks B1 Dn1 अमोघं (for ह्यमोघं). Ks Dn1 Ds क्षिते; Cd क्षमे (as in text). S एतदस्त्रममोघं मे (Ms-5 ते) भविष्यति वसुंधरे. — *) Gs [अ]यि (for [अ]भि-). G1 M नरकस्य रक्षणार्थं तु (hypermetrio). — *) B1

अनेनास्त्रेण ते गुप्तः सुतः परबलार्दनः ।
मविष्यति दुराधर्षः सर्वलोकेषु सर्वदा ॥ ३१
तथेत्युक्त्वा गता देवी कृतकामा मनस्विनी ।
स चाप्यासीदुराधर्षो नरकः शत्रुतापनः ॥ ३२
तस्मात्प्राग्योतिषं प्राप्तं तदस्त्रं पार्थ मामकम् ।
नास्त्रावध्योऽस्ति लोकेषु सेन्द्ररुद्रेषु मारिष ॥ ३३

नैतन्; Ds नैतं (for नैनं). D1 विशिष्यति; D1.8 हनि (for वधि).

31 *) Ś1 पृथिवि (for गुप्तः). —^a) Ś1 Dn1 पुत्रः (for सुतः). Ks तव (for परः). T G (except Gs) M1.2 सुतः परमधार्मिके. —^a) Gs सुदुर्धर्षः (for दुराधर्षः).

32 *) Ś K1-4 D1 4.7.8 भगवता; Ks Dn1 D2.5 भगवती; Dn2 Ds.6 T G2-3 तु सा देवी; G1 M तदा देवी; Gs तथा देवे (for गता देवी). Cd cites देवी (as in text). —^a) Ks कृतकर्मा; S 'कार्या' (for 'कामा'). Ś2 K (except Ks) D1 गता क्षमा; Dn2 Ds.6 यशस्विनी; T G2-4 वसुंधरा; G1.5 M मही तदा (G1 M2 गता; Gs तथा; M1 धरा) (for मनस्विनी). —After 32^{ab}, D1 ins.:

217* ग्यजायत घरा देवी पुत्रं पुत्रशतावरम् ।

—^a) T G2 तथा हि (for स चापि). —^a) Ds.6 दानवः (for नरकः). Ś K D (except Dc1) सुदनः (for तापनः).

33 ^b) S वेत्य (for पार्थ). D1.7.8 ins. after 33^{ab}; Ds after 34:

218* तदस्त्रं देवगन्धर्वयक्षपन्नगराक्षसान् ।

सर्वान्समागतान्द्वार्यान् पुनस्त्वं धनंजय ।

भोगिनां चैव दुर्धर्षं मया दत्तं सुरासुरैः ।

जहि प्राग्योतिषं पार्थ पुरा सर्वान्द्विगति सः ।

[(L. 1) Ds ततस्तु (for तदस्त्रं). —(L. 3) Ds वर (for चैव). Ds भगदत्तं (for मया दत्तं).]

—^a) Gs नान्यो (for नास्त्र). Ś K1-3 D1 त्रि- (for अस्ति). Ds नगरे; D1.8 नागेषु; S लोकेस्मिन् (for लोकेषु). —^a) B4 मारुत; Cd मारिष (as in text). S मदन्त्यः कश्चिदुत्तम.

34 *) Ds वन् (for तन्). Dc1 D2.5 (before corr. as in text) त्वत्कृते च; S 'ते हि (for 'तेन').

तन्मया त्वत्कृतेनैतदन्यथा व्यपना ।

वियुक्तं परमास्त्रेण जहि पार्थ महामुरम् ॥ ३४

वैरिणं युधि दुर्धर्षं भगदत्तं सुरद्रिपम् ।

यथाहं जग्निवान्पूर्वं हितार्थं नरकं तथा ॥ ३५

एवमुक्तस्ततः पार्थः केशवेन महात्मना ।

भगदत्तं शितैर्बाणैः सहसा समवाकिरत् ॥ ३६

—^a) Ś1 व्यपनाशितं; Ś K1.2.3.4 D1 ह्य (Ś2 व्य-; Ks D1 ह्य) पपादितं; Ks ह्यपसादितं; Ks B2 व्यपनाशितं (Ks 'शितं'; B1.2.5 Dn2 व्यपलापितं; B2 (marg.).4 Dc1 D2 Cd 'नामितं (for 'नाशितम्). S अन्यैवोपनिमित्तं; C4 अन्यथा व्यपलापितं. —^a) Ks B1 (marg.) 2.5 Dc1 D2-4 6-8 वियुक्तं; Ds (by corr. sec. m.) वियुक्तः (for वियुक्तं). —^a) Gs महारथं (for 'सुरम्). —After 34, Ds in. 218*.

35 *) Dn2 Ds.6 युद्ध-; Ds युग्; Bom ed जहि (for युधि). —^a) Ds तथा (for यथा). B1 जज्ञे चाहं यथा पूर्वं. —^a) Ks B1 Dn2 Ds.6 तदा (for तथा). —For 35, S subst.:

219* अवध्योऽयं महास्त्रेण भगदत्तः सुरासुरैः ।

यथाहं नरकं लोकहितार्थमहं पुरा ।

[(L. 2) Gs अथाहं; M1.2 यथाहं. G1 M1.2 लोके (for लोक).]

36 Before 36, S ins. संजय उ'. —^a) Ks तदा (for ततः). —^a) K1.2 Ds शतैर्; Ks Dn2 D1.8 शितैर् (for शितैर्). —^a) Ks Dn1 Ds समवाकिरन्. —After 36, K2 (marg.) D1.7.8 ins.:

220* यथां काञ्चनसंछन्नां विश्वकर्माविनिर्मिताम् ।

काञ्चनशृङ्खलान्नां सन्धां चिच्छेद पाण्डवः ।

सा हता शरघातेन वज्रनिष्पेषसंनिभा ।

पपात दूरपातेन चन्द्रबिम्बसमुज्ज्वला ।

दक्षिणापि हता राजन्मण्डा बाणैः किरीटिनः । [5]

पपात दूरमध्वानं गत्वा सूर्यं हव क्षितौ ।

भगदत्तेन निर्मुक्तः सुप्रतीकोऽपि वेगतः ।

हनुमान्सूर्यबिम्बस्य प्रसनार्थमिवोद्यतः ।

[(L. 1) Ds -संछिन्नां (for -संछन्नां). —(L. 5) Ks पिहिता (for [अ] पि हता). K2 किरीटिना. —(L. 8) D1.8 [उ]मुक्तः (for [उ]द्यतः).]

On the other hand, Ds after 36 ins. 222*.

C. 7. 1293
B. 7. 29. 40
K. 7. 29. 45

ततः पार्थो महाबाहुरसंभ्रान्तो महामनाः ।
कुम्भयोरन्तरे नागं नाराचेन समर्पयत् ॥ ३७
समासाद्य तु तं नागं बाणो वज्र इवाचलम् ।
अभ्यगात्सह पुङ्खेन वल्मीकमिव पन्नगः ॥ ३८
स तु विष्टभ्य गात्राणि दन्ताभ्यामवनिं ययौ ।

37 ^{ed} B₁ D₁ संतरे. Ś K (except K₅) D₁ s
सम' Ś₁ 'मा' दैयत्; B₂ D₁ D₂ s समर्प'; D₁
समर्प'; D₂ समर्पयत् (for 'यत्'). D₂ s D₃ s अविध्य-
दुङ्खेनो नागं कुम्भयोरन्तरे भृशं = (var.) line 2 of 221*.
— For 37, S subst :

221* ततः संघाय विशिखं दीप्यमानमिवानलम् ।
अविध्यदुङ्खेनो नागं कुम्भयोरन्तरे भृशम् ।

38 ^a D₂ s च; D₂ स (for तु). B D₁ D₂ D₃ s स समासाद्य तं नागं; S तत्त्वादावस्य धनुर्.
— ^b K₁ D₂ D₃ s भित्त्वा; S द्वि (T₁ G₁ द्वी) पं
(for बाणो). Ś₂ M₂ s वज्रम् (for वज्र). — ^c Ś₂
अत्यः; B₂ अभ्ययात्; D₂ अत्यगात् (for अभ्य).
D₁ भङ्गेन (for पुङ्खेन). S अत्यगात् शरोत्थुग्रो. — ^d
Ś₁ K₁ वाल्मीकम्; B₂ D₂ D₃ T G₂ वल्मीक (for
'कम्'). — K₂ (marg.). ^e D₂ s D₃ s ins. after 38 :
D₂ after line 3 of 227* : D₄ s. 1. s (marg.) after
223* : D₂ after 36 :

222* स करी भगदत्तेन प्रेर्यमाणः पुनः पुनः ।
न करोति वचस्तस्य दत्तिद्रष्टेव कामिनी ।

[(L. 1) D₁ r गजो (for करी). D₂ भगदत्तस्य
(for 'तेन') D₁ r नोचमानः (for प्रेर्यमाणः). K₂ D₂ s
सुहुसुहुः (for पुनः पुनः). D₂ स वीरो भगदत्तस्य
शरदाहेन पीडितः. — D₂ reads line 2 twice. — (L. 2)
K₂ (marg.) D₂ D₃ s (first time) योविना (D₂ 'तः')
(for कामिनी). D₂ r. s (second time) दारा इव दत्ति-
द्रस्य अविधेयत्वमागमत्]

On the other hand, D₄ s. 1. s ins. after 38 :

223* मध्ये विदीर्णस्तस्थौ स प्रालम्बत पुनः पुनः ।

खन्दमानं ततो नागं चरणाभ्यामनोदयत् ।

[(L. 1) D₄ हस्ती (for तस्थौ). — D₂ om. line 2.]

39 ^a K₂ मत्तो (for स तु). — ^b K₁ s B₁ D₂
D₃ s. s. s. T₁ G₂ s. s. M₂ s अवनीं (for अवनिं).
S गतः (for ययौ). D₂ r. s दंताभ्यामगमन्मर्द्धौ. — ^c
Ś₂ damaged. B₂ (marg. as in text) आर्तस्वरः; B₂

नदन्तार्तस्वरं प्राणानुत्ससर्ज महाद्विपः ॥ ३९

ततश्चन्द्रार्धविम्बेन शरेण नतपर्वणा ।

विभेद हृदयं राज्ञो भगदत्तस्य पाण्डवः ॥ ४०

स मित्रहृदयो राजा भगदत्तः किरीटिना ।

शरासनं शरांश्चैव गतासुः प्रमुमोच ह ॥ ४१

T₁ 'स्वनं; G₂ अतिस्वरं (for आर्त'). — After 39,
Bom. Kumbh. ed ins. :

224* ततो गाण्डीवधन्वानमभ्यभाषत केशवः ।
अयं महत्तरः पार्थ पलितेन समावृतः ।
वलीसंछन्नयनः शूरः परमदुर्जयः ।

Bom. Kumbh. ed. cont. : B (B₁ s marg.) D₂ s
D₂ s. 1 ins. after 39 :

225* अङ्गोरुन्मीलनार्थाय बद्धपट्टः सदा नृपः ।
देववाक्यात्प्रचिच्छेद शरेण भृशमर्जुनः ।
छिन्नमात्रेऽंशुके तस्मिन्नुद्धनेनो बभूव सः ।

[(L. 1) D₂ 'चैलः (for -पट्ट). Bom. Kumbh. ed.
अर्जुनो (for नदा). D₂ s नृप (for नृपः). — (L. 3) B₁ s
'गात्रे (for -मात्रे). B पटे (for [अ]ंशुके). D₂ s संछिन्ने
चांशुके तस्मिन्; D₂ छिन्नमात्रांशुके त' (for the prior half).]

Bom. Kumbh. ed. cont. :

226* ततोमयं जगन्मेने भगदत्तः प्रतापवान् ।

40 B₂ om. 40^a. — ^a D₂ s D₃ s 'रूपेण; S
'नुल्येन (for -विम्बेन). — ^b Ś K (except K₅) D₁
शितेन; B₁ s D₂ बाणेन (for शरेण). B₁ s. 1 D₂
D₃ s. 1 [जा]नत- (for नत). S शरेणामित्रक-
ज्ञानः (G₂ M₂ s 'शिना). — After 40^a, D₂ ins :

227* विभेद सकलो देहो द्विषाभूतो बभूव ह ।
राज्ञा बलवता तेन जानुभ्यां धारितो रणे ।
अर्जुनं प्रति युद्धे न चिरकालं दधार सः ।
एवं युद्धं तदा तेन राज्ञा तेन दुरात्मना ।
किरीटी चार्धविम्बेन शरेणानतपर्वणा । [5]

[After line 3, D₂ ins. 222*.]

— ^c M₂ s वीरो (for राज्ञो). — ^d D₂ s मारिष (for
पाण्डवः).

41 ^a K₁ चैव (for चैव). K₂ गतायुः; D₂
'स्त्रः (for 'सु'). D₂ प्रमुमोह च (for 'मोच ह'). S
मुक्त्वा शरासनं बाहु प्रसायाव (T G₂ 'यं न्य'; G₂ s
'यान्व'; G₂ 'यावा' पत (G₁ 'गम' ङ्गाच्.

शिरसस्तस्य विभ्रष्टः पपात च वराङ्कुशः ।

नालताडनविभ्रष्टं पलाशं नलिनादिव ॥ ४२

स हेममाली तपनीयभाण्डा-

त्पपात नागाद्विरिसंनिकाशात् ।

सुपुष्पितो मारुतवेगरुणो

महीधराग्रादिव कर्णिकारः ॥ ४३

निहत्य तं नरपतिमिन्द्रविक्रमं

सखायमिन्द्रस्य तथैन्द्रिग्राहवे ।

ततोऽपरांस्तव जयकाङ्क्षिणो नरा-

न्वभञ्ज वायुर्वलवान्द्रुमानिव ॥ ४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८

२९

संजय उवाच ।

प्रियमिन्द्रस्य सततं सखायममितौजसम्

हत्वा प्राग्ज्योतिषं पार्थः प्रदक्षिणमवर्तत

ततो गान्धारराजस्य सुतौ परः

C. 7. 13c 3

B. 7. 30. 2

K. 7. 30. 2

42 ^a) Dn₁ शिरसा (for 'सस्'). K₁ B Dc₁ Dn₂ D_{2.4} 7. 8 विभ्रष्टं (for 'ष्टः'). K_{1.2.4} D₁ महां-कुशः; K₂ B (except B₄) Dc₁ Dn₂ D₅ (before corr.). 1 8 वराङ्कुशं (for 'कुशः'). S पपात पततस्तस्य शिरसः (M₂-s 'स्थ' पूर्वमङ्कुशं. — B₂ om. 43rd. — ^e) D₄ तलः; T G₂-s M_{1.2} नाल; M₂-s कंट- (for नाल-). K_{4.5} Dn₂ G₃ 4 ताडित-; B₁ पातेन; B₅ सादन-; T G₂ तासन- (for ताडन-). — ^d) S नलिनाद्.

43 ^a) M₂-s transp. तपनीयभाण्डात् and गिरिसं-निकाशात्. D₄ 8 भांडः; G₅ पांडरात् (for भाण्डात्). Cd cites तप (as in text). S₁ K_{1.2.4} D₁ संनिवे-शात्; S₂ damaged (for 'काशात्'). — ^e) Dn₂ D₅ 8 G₂-s सुपुष्पितो (for सुपु^०). D (except Dc₁ D₁) S भञ्जो (for रुणो). K₂ सुपुष्पितो वातसुवेगभञ्जो.

44 ^a) T G₁ 2 M₁ 2 विक्रमः (for विक्रमं). — ^b) B₄ महायम् (for सखायम्). Dc₁ (before corr.) सखा महेंद्रस्य (for सखायमिन्द्रस्य). K_{2.5} B Dc₁ Dn₂ D_{2.5.7} तदा; D_{2.6} तम्; D_{1.8} तद् (for तथा). D_{4.5.8} इन्द्रि (for ऐन्द्रि). S सखा (T G₂-s 'हा') यमि-न्द्रस्य स इन्द्रसंभवः. — ^c) K₅ तथा (for ततो). D_{2.4} ततः परांस (for ततोऽपरांस). T G₂-s रणे; G₁ M नृपान् (for नरान्). — ^d) Dn₂ D_{2.5.6} S इव द्रुमान् (by transp.).

Colophon. — Sub-parvan : Editions संसप्तकवच.

— Day of Droṇa's Generalship : S₂ K_{1.8} द्वितीय- (K_{1.8} द्वितीययुद्धादिवसः; G₁ M₁ 2 द्वितीयेहि-
— Adhy name : S₁ K₁-3 5 B (B₂ m) D S भगदत्तवधः.
— Adhy. no. (figures, words or both) : K₅ 26; B₂ 25; Dn₁ D_{2.8} S 28 (as in text). — Śloka no. : Dc₁ 45; Dn₁ 46.

29

D_{4.8} ins before the ref : K₂ (marg) D_{6.7} after the ref. :

228* पूर्वदैत्यं महावीरं भगदत्तं महाबलम् ।
कृष्णौ दशार्हबीभत्सु जघ्नतुर्गुधि दुर्जयम् ।
नागायुतबलप्राणं शूरमाहवशोभिनम् ।
सुप्रतीकोऽपि बलवान्नागायुतसमो बली ।
वैष्णवास्त्रेण संयुक्तो अङ्कुशेन च वीर्यवान् । [5]
श्रीणि तेजांसि तत्रैव त्रेताशिरिव चाध्वरे ।
भगदत्तं रणे शूरं निहन्त्याकोऽर्जुनं विना ।
अर्जुनोऽपि महावीर्यो हत्वा पितृसखं रणे ।
क्षत्रधर्मं विचिन्त्याजौ धिग्धिगित्येव चाब्रवीत् ।
तमादित्यसमं कान्त्या भूमौ निपतितं दिवः । [10]
प्रसमीक्ष्य तदा पार्थो रेणुना त्ववगुण्ठितम् ।

[(L. 1) D₅ पूर्व (for पूर्व-). — D₅ om. line 2.
— (L. 2) D₄ (by corr.) वैष्ण- (for कृष्णौ). D₄
(before corr.) वैष्णवास्त्रेण संयुक्तेन (hypermetric) (for

C. 7. 1303
B. 7. 30. 2
K. 7. 30 2

आलतामर्जुनं संख्ये आतरौ वृषकाचलौ ॥ २
तौ समेत्यार्जुनं वीरौ पुरः पश्चाच्च धन्विनौ ।
अविध्येतां महावेगैर्निशितैराशुमैर्मृशम् ॥ ३
वृषकस्य हयान्मृतं धनुश्छत्रं रथं ध्वजम् ।
तिलशो व्यधमत्पार्थः सौबलस्य शितैः शरैः ॥ ४
ततोऽर्जुनः शरव्रातैर्नानाप्रहरणैरपि ।
गान्धाराव्याकुलांश्चक्रे सौबलप्रमुखान्पुनः ॥ ५
ततः पञ्चशतान्वीरान्गान्धारावुधतायुधान् ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय क्रुद्धो बाणैर्धनंजयः ॥ ६

the prior half). — (L. 5) Ds संयुक्तं (for संयुक्तो).
Ds संकुशेन स; Ds अंकुशेनैव (for 'शेन च). — (L. 6)
Dr वा (for च). — (L. 7) Ks को हन्याद्; Ds
हन्यात्को हि (for निहन्यात्को). — Ks om. lines 8-9.
— (L. 9) Ds विनिच (for विचिन्त्य). — (L. 10) Ds
कीर्त्ता (for कान्ता). — (L. 11) Ds रणेन (for रेणुना).
Ds वैव (for त्वव-).]

1 °) B1 सदृशं (for सवतं). T G2-4 ततस्तं प्रिय-
मिदस्य. — °) T G2-4 सहायम् (for सहायम्). — °)
Ds अवतैयत् (for 'तैत्).

2 °) Ks गंधारः (for गान्धार-). — °) S पुत्रौ
(for सुतौ). Ms-s परमदुर्जयौ (for 'पुरंजयौ). — °)
S K1. 2. 4 Dc1 D1 Cd बाह्वता (S1 'ता)म्; Ks अर्द्धः;
Ks प्राहः; Ds अर्द्धः; S अन्ये (for आर्द्धः). G1. 2. 5
M संवे; Gs संवे (for संख्ये). — °) S विसृजंतम्-
(Ms-s 'ताव)जिह्मगान्.

3 °) Gs वीरं (for वीरौ). — °) S पूर्वं (for पुरः).
Gs धन्विनां. Dns Ds पुनः पार्थिव धन्विनौ. — °)
Dn1 आविध्येतां; Gs अव (for अवि). Dn1 महावेगौ
(for 'वेगैर्). — °) Dc1 आयुधैर् (for आयुगैर्). Gs
दुतं (for मृशम्).

4 °) Dns वृषकस्य तु (hypermetric) (for वृष-
कस्य). — °) G1 M1. 2 छत्रः; Gs. 4 चित्रं (for छत्रं).
K (except Ks) Dn1 ध्वजं रथं (by transp.); Ds. 6
Gs. 4 रथध्वजं; G1 M1. 2 ध्वजं रणे. — °) Dns Ds. 6
व्यहनत् (for व्यधमत्). — °) Ks Ds. 7. 3 सितैः (for
शितैः).

5 °) Dr. 8 शरैर् (for शरैर्). — °) Dn1 T G2-5
प्रहरणान् (for 'रणैर्). S युधि (for जपि). — °)
Bom. ed. आकुलाश्च (for व्याकु-). S गान्धारानाकुली-

हताश्चातु रथाचूर्णमवतीर्य महाशुजः ।
आरुरोह रथं आतुरन्यच्च धनुराददे ॥ ७
तावेकरथमारूढौ आतरौ वृषकाचलौ ।
शरवर्षेण बीमस्तुमविध्येतां पुनः पुनः ॥ ८
स्यालौ तव महात्मानौ राजानौ वृषकाचलौ ।
भृशं निजघ्नतुः पार्थमिन्द्रं वृत्रबलाविव ॥ ९
लब्धलक्ष्यौ तु गान्धारावहतां पाण्डवं पुनः ।
निदाघवार्षिकौ मासौ लोकं घर्मांस्तुमिष्यथा ॥ १०
तौ रथस्यौ नरव्याघ्रौ राजानौ वृषकाचलौ ।

कुर्वन्. — °) S अचल- (for सौबल-).

6 °) S1 पंचशतिः; S2 Dns Ds. 6 पंचाशतान्; Ks
B2 Dc1 Dn1 Ds. 7. 8 Ms-s पंच (Ks 'चा)शतं (for
'शतान्). Ks Dn1 Ds. 6 वीरौ (for वीरान्). — °)
Dn1 राजन् (for बाणैर्).

7 °) B1. 2 (marg.). 5 स हताश्चातु (for हताश्चातु).
— °) Ks Ds महारथः; S महाम (Gs 'द्यु)तिः (for
'भुजः). — Ks om. 7^{cd}. — °) B2 स (for च). S1
K1. 2. 4 D1 आदधे (for आददे). S अ (T G2-4 चा)-
न्यदादाय कासुं.

8 °) S1 B2 Dc1 Dn1 एकं (for एक-). — °) S1
lacuna; Gs तावुभौ (for आतरौ). — °) S K (except
Ks) D1 om. (hapl.) 8^{cd}-9^{cd}. — °) Ks Dn1 Ds. 4. 5.
7. 8 नरर्षभौ; B Dc1 Dns Ds. 6 सुदुर्गुहः (for पुनः
पुनः).

9 S K (except Ks) D1 om. 9^{ab} (cf. v. l. 8).
— °) Ks B Dc1 Dn Ds. 6 (before oorr.). 7. 8 Gs
स्यालौ; Ds. 4. 5. 6 (by corr.) शालौ (for स्यालौ). — °)
Ks सौबलौ; Dns Ds. 6 Ms-s आतरौ; Gs lacuna
(for राजानौ). — °) S1 Ks B2. 4. 5 Dn1 D1. 2 विज-
घ्नतुः; S तौ जं (for निजं). B1 निजघ्नतुर्भृशं पार्थम्.
— °) Ds S (except T G2) बलाविव (for 'बला').

10 °) N (except S1 K1) T G1-4 M लब्धौ (for
लब्धौ). Gs तौ लब्धलक्षौ गान्धारौ. — °) Ks Ds दह-
(Ds 'हे)तां; B2 Dc1 Dn1 Ds. 7. 8 आहतां; Dns Ds. 6
S जघ्नतुः; Cd अहतां (as in text). — °) S2 K1-4
अमोघौ; Ks B2. 2. 5 Dc1 Dn Ds. 5. 8 S नैदाघ- (Ds
'घौ); Ds निदाघे (for निदाघ-). T G2-5 Ms-s मेवौ
(for मासौ). — °) S1 (before corr.) K2-4 B

संश्लिष्टाङ्गौ स्थितौ राजञ्जवानैकेषुणार्जुनः ॥ ११

तौ रथात्सिंहसंकाशौ लोहिताशौ महाश्रुतौ ।

गतासू पेततुर्वीरौ सोदर्यावेकलक्ष्णौ ॥ १२

तयोर्देहौ रथाङ्गमि गतौ बन्धुजनप्रियौ ।

यशो दश दिशः पुण्यं गमयित्वा व्यवस्थितौ ॥ १३

दृष्ट्वा विनिहतौ संख्ये मातुलावपलायिनौ ।

भृशं मुमुचुरश्रूणि पुत्रास्तव विशां पते ॥ १४

निहतौ आतरौ दृष्ट्वा मायाशतविशारदः ।

कृष्णौ संमोहयन्मायां विदधे शकुनिस्ततः ॥ १५

लगुडायोगुडाश्मानः शतस्यश्च सशक्तयः ।

गदापरिघनिक्षिप्तशूलमुद्रपरिक्लिष्टाः ॥ १६

सकम्पनार्द्धिनखरा मुसलानि परश्वधाः ।

क्षुराः क्षुरप्रनालीका वत्सदन्तास्त्रिसंधिनः ॥ १७

चक्राणि विशिखाः प्रासा विविधान्यायुधानि च ।

प्रपेतुः सर्वतो दिग्भ्यः प्रदिग्भ्यश्चाजुर्न प्रति ॥ १८

खरोष्ट्रमहिषाः सिंहा व्याघ्राः सुमरचिल्लिकाः ।

C. 7. 1320
B 7. 30. 19
K. 7. 30. 19

(except B₁) D₀₁ D₁. 2. 4. 5 G₄ M₄ घर्मांशु (K₄ 'सु')-
मिर; K₁ च मांशु (sic); G₅ (inf. lin. sec. m.)
वर्षांशु (for घर्मांशु).

11 D₃ om. 11. —^a) D₅ रथस्थौ च (for तौ
रथस्थौ). S तौ स्थालौ तव (G₁ M₁. 2 तदा रण-) दुर्धर्षौ
समाने खंदने स्थितौ. —^b) S₁ संश्लिष्यावस्थितौ राजञ्;
S₂ K₁. 2. 4 D₁ 'व्य आतरौ राजञ्; S संस्पृशंतौ तदा-
न्योन्यं. —^d) K₃ T G₂-4 M₃-5 पुनः (for [अ]जुर्नः).

12 ^a) D₅ रथस्थौ च नरग्याङ्गौ; S तौ रथात्सहस्रा
वीरौ. —^b) S K (except K₅) D₁ लोहितांगौ (for
'ताशौ). —^c) D₂ D₃. 6 S निहतौ; Bom. ed. राजन्सं-
(for गतासू). S₂ D₂ पतितौ (for पेततुर्). D₂
D₃. 6 भीमौ; S भूमौ (for वीरौ). —^d) S₂ सोदराव्;
K₂. 4. 5 B₁ D_n D₄. 5. 7 सोदर्याव् (for सोद'). C_a
एकलक्षणं; C_d 'जौ (as in text). D₀₁ (before
corr.) D₅. 6 सोदर्यौ (D₀₁ 'र्षा') विक (D₂ 'ह') लक्ष्णौ.

13 ^a) M₁. 2 ययोर् (for तयोर्). S K₁-3 D₁
भूमौ (for भूमि). Bom. ed. तयोर्भूमि गतौ देहौ.
—^b) Bom. ed. रथाद् (for गतौ). S 'व्ययौ (for
'प्रियौ). —^d) S विकिर्तौ स्वमुत्तमं.

14 ^a) D₂ D₃. 6 तौ दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा वि-). S K
(except K₅) D₁. 4. 5. 7. 8 तु; T G₂. 4 तौ (for वि-).
G₁. 5 M₁. 2 संखे; G₅ M₅ संवे (for संखे). —^c)
S खे (for भृशं). K₅ अस्त्राणि (for अश्रूणि). —^d)
K₁. 2 D₄ पुत्रस् (for पुत्रास्).

15 ^a) T G₂-3 तौ; G₁ M₁. 2 स (for नि-). —^b)
D₂ D₃ 'विशारदौ (for 'रदः). —^d) K₁ शाकुनिय.
S₂ K (except K₅) D₁ G₅ तदा (for ततः). G₂ शकु-
निर्विदधे ततः.

16 ^a) D₂ नाराचाः सगुडाश्मानः; D₅. 6 लांगला
कगुडा; S असंख्येया घनास्मानः (T₁ 'या द्वास्मानः;

T₂ G₂. 4 'या द्वास्मानः; G₂ न्याद्रथास्मानः M₁
'या जनाश्मानः; M₂ 'या घनाश्मानः; M₄. 5 'यानथा-
श्मानः). —^b) D₂. 4. 5 (marg. corr. as in text). 7
शतस्यश्च (D₂ 'सं च'); D₅. 6 G M₁. 2 'श्रीश्च; T₂ 'श्रीश्च
(for 'द्वयश्च). S₂ शतस्यश्च; D₅ सशक्तुः (sic); S
सकिंकिणीः (T 'णिः) (for सशक्तयः). —^c) S₂ K₁-4
G₁ M₁. 2 'निक्षिप्ताः (for 'निक्षिप्तः). —^d) K₁ D₄. 3
'पट्टिशाः; K₂ S पट्ट (K₂ 'ट्टि') साः (for 'पट्टिशाः). S₁
'शूलपट्टिशाः मुद्राः.

17 ^a) D₇. 8 सं- (for स-). S₁ K₄ D₁ शरशक्तयु-
(K₄ D₁ 'कय') दिनखरा; S₂ सकमितृष्टि; K₁ *** स-
मर्ष्टि; K₃ *** नृष्टि; S शक्तयु (T G₂. 3. 5 'कय')-
ष्टिप्रासनखर- (G₁ M₁. 2 'रा). —^b) S K₂ D₁ मुमु-
ल्लानि; K₁. 5 D₀₁ D_n D₅-8 मुसलानि (D₅. 6 'लि');
B₁-3 मुषलानि; B₄ मुसलादि- (for 'लानि). Some
MSS. परश्वधाः. —^c) D_n1 क्षुर-; D₄. 7. 8 क्षुराव्
(for क्षुराः). K₃ क्षुराप्र-; D₀₁ D₅ क्षुरा (for
क्षुरप्र-). D₁. 8 'नालीकान्; G₁ M 'नालीका (for
'नालीका). D₅. 6 क्षुरप्रहरणा (D₅ 'ना') लीक- (D₅ 'कान्').
—^d) D₂ [जा]यस- (for वस-). K₂ B D₀₁ (before
corr.) D_n D₁-3. 6 T₁ 'दंतास्थि; K₅ (before corr.)
'दंता सु; D₁. 8 'दंतास्थि; M₃-5 'दंतास्थि- (for
'दन्तास्थि). B D₀₁ D₂ D₁ S 'संख्यः; D₅. 6 'वंधयः
(for 'सन्धिनः).

18 ^a) D₁. 3 चित्राणि (for चक्राणि). K₅ D₅. 6
विवि (D₅ 'व') धाः; D₄ विशिखा (for विशिखाः). K₁
प्रासो; D₅. 6 प्रासा (for प्रासा). S कुंतप्रा (G₁ M₁. 2
'ताः प्रा; G₅ 'तं प्रा) समहाशक्तयो. —^b) D_n1 [अ]पि
(for च). —^c) S आपेतुः (for प्र'). B₄ D₁ शतशो
(for सर्वतो). G₅ दिग्भिः (for दिग्भ्यः). —^d) S₂
विदिग्भ्यश्च (for प्रदि'). D₅. 6 चाजुर्न केक्षवं प्रति.

19 D_n1 om. (hapl.) 19^a-20^a. —^a) G₅ खरोष्ट्रा

८. 7. 1325
9. 7. 30. 19
K. 7. 20. 19

ऋक्षाः सालावृक्षा गृध्राः कपयोऽथ सरीसृपाः ॥ १९
विविधानि च रक्षांसि क्षुधितान्यर्जुनं प्रति ।
संकुद्धान्यम्यधावन्त विविधानि वयांसि च ॥ २०
ततो दिव्यास्त्रविच्छरः कुन्तीपुत्रो धनंजयः ।
विसृजन्निषुजालानि सहसा तान्यताडयत् ॥ २१
ते हन्यमानाः शूरेण प्रवरैः सायकैर्ददौः ।
विरुन्वन्तो महारावान्विनेशुः सर्वतो हताः ॥ २२
ततस्तमः प्रादुरभूदर्जुनस्य रथं प्रति ।

तस्माच्च तमसो वाचः क्रूराः पार्थमभर्त्सयन् ॥ २३
तत्तमोऽस्त्रेण महता ज्योतिषेणार्जुनोऽवधीत् ।
हते तस्मिञ्जलौघास्तु प्रादुरासन्भयानकाः ॥ २४
अम्भसस्तस्य नाशार्थमादित्यास्त्रमथार्जुनः ।
प्रायुङ्क्षाम्भस्ततस्तेन प्रायशोऽस्त्रेण शोषितम् ॥ २५
एवं बहुविधा मायाः सौबलस्य कृताः कृताः ।
जघानास्त्रबलेनाशु प्रहसन्नर्जुनस्तदा ॥ २६
तथा हतासु मायासु त्रस्तोऽर्जुनशराहतः ।

(for खरोष्ट्र). — ^a) K₂ व्याघ्र- (for व्याघ्राः). K₁ सिमिरः; K₂ सुमिरः; K₃ D₁ सिमिरि-; K₅ शंवर; B₈ (marg as in text) सूकर; D₀₁ (before corr.) D₂ T समर- (for सुमर-). S₁ B₈ (marg.) D₂ क्षिलिकाः; K₁ चल्ल-; K₂ D₁ चिल्ल-; K₃ चलि-; K₅ चिल्लका; B₁ 5 चर्चिकाः; B₂ विद-; B₃ चिह्न-; B₄ चित्र-; D₀₁ निल्ल-; D₂ D₈ चिल्ल-; D₅ चलि-; D₈ G₁-8 M₂ 4 -मल्ल-; D₈ *ल्लि-; T G₁ 5 M₁ 2, 6 -मल्ल- (for चिल्लिकाः). — ^a) S₂ K₁-8 D₁ वृक्षाः; K₂ वृक्षाः (for ऋक्षाः). S₃ K₂ 5 B D₀₁ D₂ D₁-8 सालावृक्षाः; K₃ साला- (for साला-). G₁ M₁ 2 काकाः (for गृध्राः). — ^a) B D₀₁ D₂ D₈ 6 G₅ कपयश्च; T G₁-4 M कपिशान- (for कपयोऽथ).

20 D₂ om. 20^a (cf. v. 1. 19). — ^a) S₂ [अ]पि (for च). — ^b) S₃ K₁ 4, 5 D₅ क्षुधितानि; D₂ विविधानि; D₇ 8 बहुलानि; S विश्रितानि (for क्षुधितानि). — S₂ om. 20^a. — ^c) B₁ D₀₁ संकुद्धानि (for संकुद्धानि). K₂ 5 D₂ D₁ S क्षमि G₅ *पि) धावन्ति (K₅ *तो; D₂ D₁ *त); B₂ 4 अभ्यवर्तत (for धावन्त). — ^d) D₂ वसाश्रवाः (sic) (for वयांसि च).

21 B₁ 8 (both marg.) repeat 21^a-22^b after 33. — ^a) M₂ व्यसृजन् (for विसृ). S₃ अस्त्र- (for इषु). — ^d) S (except T₂ G₂) प्रहसन् (for सहसा). G₁ M सानताडयत्.

22 For the repetition in B₁ 8, cf. v. 1. 21. — ^a) S K D (except D₀₁ D₂) वीरेण (for शूरेण). — ^b) B₂ D₂ T G₂ ददौ (for ददौ). B₃ प्रवरैः सायकोत्तमैः; D₂ D₈ 6 सायकैः (D₈ *क) प्रवरैर्ददौः. — ^c) S K D (except D₀₁ D₂) T G₂ 4 विनर्दतो (for विरुवन्तो). K₂ D₂ महानादान्; K₅ *राज (for *रावान्). — ^d) K₂ G₁ 5 M₁ 2 विनेशुः (for विनेशुः). S K D

(except D₀₁ D₁) बहवो (for सर्वतो). G₁ M₁ 2 गताः (for हताः).

23 ^a) D₂ D₈ 6 S प्रादुरासीद् (for *रभूद्). — ^b) D₂ D₈ 6 S अर्जुनस्थामितो रथं. — ^d) B₁ 2 (marg. as in text) 4, 5 अकुत्सयन्; G₅ महद्भयं (for अभर्त्सयन्). — After 23, N ins.:

229* तत्तमो भैरवं धोरं भयकर्तुं महाहवे ।

[K₂ 4 B₁ उत्तमो (for तत्तमो). S₂ भयकर्तुं कमाहवे (for the post. half).]

24 ^a) N उत्तमास्त्रेण (for तत्तमो*). K₂ सहसा; B₃ समरे (for महता). G₂ तत्तमोस्त्रं महास्त्रेण. — ^b) K₃ B₂ 4 G₅ ज्योतिषेण; K₅ D₂ 5, 6 ज्योतिष्केण; D₂ D₁ 8 ज्यो (D₁ यो) विषा च; D₄ *पा सा (? हो) (for *षेण). S K D₂ D₁ 2, 4, 5, 7, 8 [अ]वधीत्ततः (D₂ D₅ *मः; D₂ 4 *दा) (for [अ]र्जुनोऽवधीत्). — ^c) B₁ 5 transp हते and तस्मिन्. D₈ 6 जलौघस्; D₂ 7, 8 जलास्त्रं (for जलौघास्). — ^d) D₂ D₈ 4 6-8 प्रादुरासीद् (for *रासन्). S K D₂ D₁ 2, 4, 5, 7, 8 भयावहाः (D₁ 7, 8 *हं); D₁ **वहाः; D₈ 6 यथा तमः (for भयानकाः).

25 ^a) S K (except K₅) D₁ तत्र (for तस्य). — ^b) S₁ प्रायाद्; K₁ 2 D₀₁ (before corr.) D₅ प्रायुक्त; D₂ D₈ 6 मुमोच (for प्रायुक्त). S तदा (G₂ 5 M₂-5 *द) स्त्रेण (for ततस्त्रेण). — ^d) S प्राशुव्यत्ते (T *त्के) न शोषितं.

26 ^a) K₁ 2 D₂ 5 G₅ माया (for मायाः). — ^b) S सौबलेन. K₁ D₂ D₄ कृताकृताः (for कृताः कृताः). — ^c) D₅ आशु; D₇ 8 अक्षं (for अक्षः). D₀₁ D₅ आजौ (for आशु). — ^d) G₁ चार्जुनो (for अर्जुनस्). S [s]वधीत् (for तदा). D₅ अर्जुनः प्रहसन्सदा. — After 26, S ins.:

अपायाज्जनैरथैः शकुनिः प्राकृतो यथा ॥ २७
ततोऽर्जुनोऽस्त्रविच्छेद्यं दर्शयन्नात्मनोऽरिषु ।
अभ्यवर्षच्छरौघेण कौरवाणामनीकिनीम् ॥ २८
सा हन्यमाना पार्थेन पुत्रस्य तव वाहिनी ।
द्वैधीभूता महाराज गङ्गेवासाद्य पर्वतम् ॥ २९
द्रोणमेवान्वपद्यन्त केचित्तत्र महारथाः ।
केचिदुयोधनं राजन्नर्थमानाः किरीटिना ॥ ३०
नापश्याम ततस्त्वेतत्सैन्यं वै तमसावृतम् ।

230* दुर्धृतदेविगान्धारे नाक्षान्क्षिपति गाण्डिवम् ।

ज्वलितान्निशितास्तीक्ष्णान्शरान्क्षिपति गाण्डिवम् ।

[(L. 1) G₁ M_{1.2} देवि (for देविन्). T G₂₋₄ M₅ गाण्डिवः; G₅ पाण्डवः (for गाण्डिवम्). — (L. 2) M₃₋₅ ज्वलनो (for ज्वलितान्). G₅ ज्वलितान्निशितास्तीक्ष्णान् (for the prior half). T G₂₋₄ M₅ गाण्डिवः.]

27 *) D₂ G_{1.4} तदा (for तथा). — *) B₂ (marg) G₁ M_{1.2} ततो (for त्रस्तो). K₁ शराहतः; D₂ D_{4.7.8} दितः; M_{4.5} शरैर्हतः (for शराहतः). — *) D₂₁ अपायाज्जकुनिस्तो. — *) D₂₁ वेगेन (for शकुनिः). S प्रहतो (for प्राकृतो).

28 *) K_{1.4} श्रेष्ठः; K₅ B शौर्यः; D₂ शौर्यः; D₅ श्रेष्ठो; S शौर्यं (for श्रेष्ठं). — *) B₁ विभुः; D₂ T G_{1.3.4} M रिपून्; G_{2.5} रिपोः (for

29 *) D₂ जा- (for सा). S वध्यमाना (for हन्य). — *) K₃ B (except B₁) D₂₁ D₂ D_{1.3.5} तव पुत्रस्य वाहिनी.

30 *) K₁ [उ]पपद्यन्तः; D₂₁ G₅ (by corr.) [अ]भ्यः; G₅ (before corr.) [अ]भ्यपद्यन्त (for [अ]न्वपद्यन्त). — *) D₄ तव (for तत्र). B D₂₁ S नर-
र्षभाः (for महारथाः). — *) D₂ D_{5.6} संख्ये (for राजन्). — *) D₂ D_{5.6} S ताडयमानाः (for अर्थ).

31 *) K_{1.2} D₂₁ D₂ D_{4.7.8} नापश्यामस् (for श्याम). K₃ B D₂₁ D₂ D_{1.2} त्वेन; D_{5.6} तेन; D₄ श्वेतं; D_{1.3} चैनं (D₈ 'वं') (for त्वेतत्). S तत् एनं न पश्यामि. — *) D₂₁ सैन्यं च; D_{4.7.8} सैन्येन; D₅ तत्सैन्यं (for सैन्यं वै). D_{5.7.8} रजसा (for तमसा). K₁ सैन्यं वै तत्समावृतं; K₃ B D₂₁ D₂ सैन्ये वै (D₂₁ वा) रजसावृते (K₃ D₂ 'तं'); D_{5.6} S तीव्रेण रज (G_{1.2} M_{1.2} तम) सावृते (D_{5.6} 'तं'). — D₅ om. 31'-32'.

गाण्डीवस्य च निर्घोषः श्रुतो दक्षिणतो मया ॥ ३१
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषं वादित्राणां च निस्वनम् ।
गाण्डीवस्य च निर्घोषो व्यतिक्रम्यास्पृशदिवम् ॥ ३२
ततः पुनर्दक्षिणतः संग्रामश्चित्रयोधिनाम् ।
सुयुद्धमर्जुनस्यासीदहं तु द्रोणमन्वगात् ॥ ३३
नानाविधान्यनीकानि पुत्राणां तव भारत ।
अर्जुनो व्यधमत्काले दिवीवाभ्राणि मारुतः ॥ ३४
तं वासवमित्रायान्तं भूरिवर्षशरौघिणम् ।

C. 7. 1337
B. 7. 30. 16
K. 7. 30. 36

— *) K₅ गांजीवस्य (for गाण्डी). D₅ स्विनिर्घोषः; G₅ M₃₋₅ तु नि' (for च नि').

32 D₅ om. 32^{ab} (cf. v. 1. 31). — *) D_{4.5.7.8} निर्घोषो; G₅ निर्घोरं (for निर्घोषं). — *) S K (except K₄) B_{1.4} D₂₁ D₂ G_{1.2.5} M_{3.4} निस्वनं; D_{2.4.5.7.8} नि (D₄ निः) स्वनः (for निस्वनम्). — *) K₃ B_{2.5} D₁ G₅ M₃ तु (for च). S₂ निर्घोषं; D₂₁ निर्घोषा (for निर्घोषो). — *) D₂₁ [अ]स्पृशदिवं; D_{4.7.8} [अ]विशदिवं; T G (except G₅) M_{1.2} दिवं स्पृशन् (T G_{2.3} 'त्' (for [अ]स्पृशदिवम्).

33 *) S संग्रामे (for संग्रामश्च). S₁ D₂ T G₂₋₅ योधिनिः; G₁ M योधिनिः (for योधिनाम्). G₂ संग्रामस्तुमुखो [?] लो महान्. — *) K₃ B D₂₁ D₂ D₅ चार्जुनस्य; D_{4.5} त्वजुं (for अर्जुं). S K_{1.2.4.5} D_{1-3.5} सुयुद्धस्या (K₅ श्रा)र्जुनस्यासीद; D₂₁ संकुद्धस्या. — *) S K₁₋₃ D₁ आहतं; D₅ दहतं; T G_{1.3-5} M अहं च (for अहं तु). S K D_{1.4.5-8} अभ्यया (D₅ 'गा'त्; B₅ D₂ D_{2.5.5} अभ्यगां (D_{2.5} 'यां'); D₂₁ G_{1.5} M_{1.2} अन्वगाः (D₂₁ 'गात्'; Bom. ed. अन्वियां (for अन्वगाम्). G₂ संग्रामे चित्रयोधिनिः (cf. 7. 29. 33^b). — After 33, B_{1.3} (both marg.) repeat 21^a-22^b; while after 33, N ins.:

231* यौधिष्ठिराण्यनीकानि प्रदहन्ति ततस्ततः ।

[B_{4.5} D₂ यौधिष्ठिराण्यनीकानि (for the prior half). D₂₁ D₂ om. (hapl.) from प्रदहन्ति up to कानि (in 34^a). S K₁₋₃ D_{4.7.8} प्रदहतं; K₅ दहतं तं; B₄ प्रदहन्ति; D₅ प्रदहतम् (for प्रदहन्ति). B₅ पुनस् (for ततस्).]

34 D₂₁ D₂ om. 34^a (cf. v. 1. 231^a). — *) G₂ सैन्यानि (for [अ]नीकानि). — *) S स्वदीयानि विशां पते. — *) B₅ D₂₁ D₂ D₄ T G M_{1.2} दिव्य- (D₂₁ दिवा; G₅ महा)भ्राणीव मारुतः.

C. 7. 1287
B. 7. 30. 35
K. 7. 30. 36

महेष्वासं नरव्याघ्रं नोघ्रं कश्चिदवारयत् ॥ ३५
ते हन्यमानाः पार्थेन त्वदीया व्यथिता भृशम् ।
स्वानेव बहवो जघ्नुर्विद्रवन्तस्ततस्ततः ॥ ३६
तेऽर्जुनेन शरा मुक्ताः कङ्कपत्रास्तनुच्छिदः ।
शलभा इव संपेतुः संवृण्वाना दिशो दश ॥ ३७
तुरगं रथिनं नागं पदातिमपि मारिष ।
विनिर्मिथ क्षितिं जग्मुर्वल्मीकमिव पन्नगाः ॥ ३८
न च द्वितीयं व्यसृजत्कुञ्जराश्चनरेषु सः ।
पृथगेकशरारुणा निपेतुस्ते गतासवः ॥ ३९

हतैर्मनुष्यैस्तुरगैश्च सर्वतः

शरामिष्टैर्द्विरदैश्च पातितैः ।

तदा श्वगोमायुबडाभिनादितं

विचित्रमायोघशिरो बभूव ह ॥ ४०

पिता सुतं त्यजति सुहृदं सुह-

चथैव पुत्रः पितरं शरातुरः ।

स्वरक्षणे कृतमतयस्तदा जना-

स्त्यजन्ति वाहानपि पार्थपीडिताः ॥ ४१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

35 35^{ab} = 7. 27. 11^{ab}. — ^b) B (except B₁)
D₁ G₅ 'चर्ष' (for 'चर्ष-'). S¹ K D₁ 4 'शरौघिनं' (for
'विणम्'). — ^c) D₁ 2 महेष्वासा (for 'ष्वासं'). S₁
D₁ (before corr.) D₅ नरव्याघ्रः; K₄ 'व्याघ्रो'; D₂
'व्याघ्रा' (for 'व्याघ्रं'). — 35^d = 7. 27. 11^d. — ^d)
K₅ नोघ्रे; B₄ G₁ नोघ्रः (for नोघ्रं). K₅ G₅ किंचिद्;
D₂ केचिद् (for कश्चिद्). D₂ जवारयन्; G₅ M₅
न्यवारयत् (for अवा').

36 ^a) S₁ अपोद्गमानाः; S₂ K (except K₅) D₁
अ (D₁ आ) सुक्ष्म' (for ते हन्य'). — ^c) D₅ 8 बहुशो
(for बहवो).

37 ^a) D₂ D₅ 8 S जघ्नुनेन (for तेऽर्जुने). S [ह]षवो
(for शरा). — ^c) K₅ B₁ शलभा (for शलभा). K₅
D₅ निषेतुः; D₄ ते पेतुः (for संपेतुः). — ^d) D₇
दिशः (for दश).

38 ^a) D₁ D₂ D₄ T G (except G₄) M₁ 2 तुरगं.
— ^b) S¹ K (except K₅) D₁ जय (for अपि). — ^c)
S₁ विमथ्य च; S₂ K₁ 2. 4 D₁ विनद्य (K₁ 'त्य' च; S
ते निमिषा (for विनि'). D₅ क्षयं (for क्षिति). — ^d)
T G M₁ 2. 4. 5 सु (M₄ 5 स) पुंखाः कर्दमं यथा; M₃
सपुंखा इव कर्दमं.

39 ^a) K₁ D₂ 5 न्यसृजन्; T G₅ विसृजत् (for
न्यसृत्). — ^b) S¹ K₁ 2. 4 D₂ D₁ 2. 5. 6 रथेषु (for
नरेषु). B₂ D₂ D₅ 6 T G₁ 2. 4 M च; G₅ वा (for
सः). D₄ 1. 3 कुंजराश्चर्यं प्रति. — ^c) S न्यक्तम् (for
पृथग्). D₅ 4. 6 एव (for एक). K₅ D₂ D₅ 5

शरामघ्रा; D₅ 8 शरैर्बुद्धा (for शरारुणा). — ^d) D₅
पेतुस्ते तु (for निपेतुस्ते).

40 ^a) S¹ K (except K₅) D₁ ततो; T G₂ 5 रथैर्
(for हतैर्). K₁ मालुषैस् (for मनुष्यैस्). K₁ तुल्यैश्च
(submetric); B D₁ द्विरदैश्च (for तुरगैश्च). D₄ तु
(for च). D₁ D₂ D₅ 6 सर्वैः (for 'तः'). — ^b)
K₁ चर्षैर्; K₄ 5 सृष्टैर्; B D₁ D₂ D₅ 6 सृष्टैश्च;
D₄ बृष्ट- (for बृष्टैर्). B D₁ च हतैर् (for द्विरदैश्च).
S₂ च सर्वतः; B D₁ निपातितैः (for च पा'). S शरा-
मिष्टैश्च गजैर्निपातितैः. — ^c) K₂ 8 D₁ तदाशु; D₅
1. 3 तदा च; D₄ तदा हि; S सुगाल- (for तदा श-).
S₁ चडाभिः; S₂ K₂ D₁ चडाभिः; K₁ बयाभिः; K₅ 5
B D₁ D₂ D₅ 2. 3. 5 T₂ G₂ बलाभिः; D₅ वृकाभिः; D₅
चडाभिः; T₁ चलाभिः; G₁ 2. 4 M चलाभिः; G₅ चलाभि-
(for चडाभिः). S₂ नदितं (for नदितं). — ^d) K₃
आयोषः; K₄ आयोषि- (for आयोष-). D₄ शरैर् (for
शिरो). S₂ K₁ 3 D₂ D₅ 2. 3. 5 T G₂ 3 M₅ lacuna;
B D₁ D₂ D₅ तत् (for ह).

41 ^a) K₅ त्यजति सुतं (by transp.). D₁ पुत्रं
(for सुतं). T G₁ 4 M सखा सखायं; G₅ सखा सखं
तथा (for सुहृदं सुहृत्). — ^b) K₁ पुत्राः; M₂ पुत्रं
(for पुत्रः). S¹ K (except K₅) D₁ शराहतः (K₁
'ताः'; B₅ 'दितः'; T G₂ 5 M₄ 'तुरं' (for 'तुरः'). — ^c)
S¹ K₁ 3 D₁ अरक्षणे (for स्वरं). S (except G₂) मन-
सस् (for मतयस्). G₁ 5 M तथा (for तदा). K₁
जनस्; D₄ 5 S (except G₂) नरास् (for जनास्).

३०

धृतराष्ट्र उवाच ।

तेष्वनीकेषु भग्नेषु पाण्डुपुत्रेण संजय ।

चलितानां द्रुतानां च कथमासीन्मनो हि वः ॥ १

अनीकानां प्रभयानां व्यवस्थानमपश्यताम् ।

दुष्करं प्रतिसंधानं तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २

संजय उवाच ।

तथापि तव पुत्रस्य प्रियकामा विशां पते ।

यशः प्रवीरा लोकेषु रक्षन्तो द्रोणमन्वयुः ॥ ३

समुद्यतेषु शस्त्रेषु संप्राप्ते च युधिष्ठिरे ।

अकुर्वन्नायकमाणि भैरवे सत्यमीतवत् ॥ ४

अन्तरं भीमसेनस्य प्रापतन्मितिौजसः ।

सात्य च शूरस्य वृष्टद्युम्नस्य चाभिभो ॥ ५

द्रोणं द्रोणमिति क्रूराः पाञ्चालाः समचोदयन् ।

मा द्रोणमिति पुत्रास्ते कुरुन्सर्वानचोदयन् ॥ ६

द्रोणं द्रोणमिति ह्येके मा द्रोणमिति चापरे ।

कुरूणां पाण्डवानां च द्रोणद्यूतमवर्तत ॥ ७

C. 7. 1280
B. 7. 31. 7
K. 7. 31. 7

Colophon. — *Sub-parvan*: Editions संशसकवध-
— Day of Droṇa's Generalship: Śs Ks द्वितीयदिवसः
(Ks 'सं'); K1, s D1 द्वितीययुद्धदिवसः. — *Adhy.*
name: Ks Dn1 Ds, s गांधारपराजये (Dn1 'यः') (Ks
adding वृषकाक्ष[^१ च]लवधः); G1 M1, s शकुनिपराजयः.
— *Adhy. no.* (figures, words or both): B1, s Dn1
Ds, s S 29 (as in text). — *Śloka no.*: Dc1 41;
Dn1 38.

30

1 ^१) G4 -पुत्रेषु (for -पुत्रेण). — ^२) Ds प्रस्थि-
तानां; Ds द्रुतवानां (for द्रुतानां च). — ^३) Ds, s G1
M1, s आसन् (for आसीन्). Śs हि नो मनः; Ks, s
मनो हि नः; Dn1 Ds, s S मनांसि वः (for मनो हि वः).

2 ^१) B Dc1 Dn1 Ds, s, s Ca. d अवस्थानम्; Ds, s
ह्यवस्था; S अभिष्टा (for व्यवस्था). B5 प्रपश्यतां.
— After 2^१, B1, s Dc1 (marg. sec. m.) Dn1 Ds, s
ins.:

232* अतः परं रणे सूत किमकुर्वन्त मामकाः ।

[Dn1 च ते (for रणे). B1 मानवाः (for मामकाः).]
— ^२) Ks -संधानां; Ca. d -संधानं (as in text).

3 ^१) S ते तथा (Gs 'दा') हतभूयिष्ठास्तव प्रियहितै-
षिणः. — ^२) Ds रथः; T G1-5 सर्वे; G1 M सर्व-
(for यज्ञः). S लोकस्य (for लोकेषु). — ^३) K1-5
B5 शरंतो; T G1, s, s रक्षणे; G4 रक्षिणो (for रक्षन्तो).
Dn1 S (except Gs) अभ्ययुः (for अन्वयुः).

4 ^१) B4 चास्त्रेषु (for शस्त्रेषु). — ^२) B5 संप्राप्तेषु

(for 'ते च'). Ds प्रियकामा विशां पते (= 7. 30. 3^१);
Cv as in text. — ^३) Śs K (except Ks) D1 अभी-
तवत्; S अविक्रमाः (for अभीतवत्).

5 ^१) Ds, s, s अनीके (for अन्तरं). — ^२) Ds, s
पातयन्; Ds प्रापितं (for प्रापयन्). — ^३) Ds, s, s चापि
(for चैव). B Dc1 वीरस्य (for शूरस्य). S सत्यस्य
च वीर (G1 M1, s भीम)स्य. — ^४) Śs Ks Ds, s चाभि-
भोः; K1 B Dc1 Dn1 Ds, s वा (K1 चा) विभोः; D1
s, s चाभिभोः (D1 'भौ'); S पार्थिव (T G1-4 'वा';
Gs 'वः') (for चाभिभो).

6 ^१) B1 (marg. as in text) Dc1 S कुद्राः (for
क्रूराः). — ^२) Some MSS. पाञ्चालाः (for पाञ्चालाः).
Ds, s समचोदयन्; Ds, s, s 'नोदयन्; Ms-s 'चूचुदन्'
(for 'चोदयन्'). — ^३) S ते पुत्राः (by transp.).
— ^४) Ds om. (hapl.) from कुरु up to कुरु (in 7^१).
Śs K1 अचोदयत्; Ks Ds-s, s, s अनोदयन् (Ds 'त्')
(for अचोदयन्). S स्वस्तेष्वं समचोदयन् (G1, s [before
corr.] M1, s 'चूचुदन्'); Gs (by corr.) शूराः सैन्यमचू-
चुदन्.

7 Ds om. up to कुरु (of. v. l. 6). — ^१) S
पांडवा द्रोणमि (Gs 'न्याम इ'त्येव (T G1-4 'वं'). — ^२)
Dn1 वा (for च). — ^३) T G1-4 पांडवानां कुरूणां च.
— ^४) Śs K4 द्रोणे; K1-3 द्रोणोः; T G1, s, s द्रोणः;
Gs द्रोणाद् (for द्रोण). G1 M1, s -भूतम्; Gs युद्धम्
(for -द्यूतम्). Dn1 Ds अवर्तयत्; Dn1 तदाभवत्
(for अवर्तत).

8 ^१) B Dc1 D1 T G1, s, s M प्रमथते; B1

C. 7. 1351
B. 7. 31. 8
K. 7. 31. 8

यं यं स्म भजते द्रोणः पाञ्चालानां रथत्रजम् ।
तत्र तत्र स्म पाञ्चाल्यो वृष्टद्युम्नोऽथ धीयते ॥ ८
यथाभागविपर्यासे संग्रामे भैरवे सति ।
वीराः समासदन्वीरानगच्छन्भीरवः परान् ॥ ९
अकम्पनीयाः शत्रूणां बभूवुस्तत्र पाण्डवाः ।
अकम्पयस्त्वनीकानि स्मरन्तः क्लेशमात्मनः ॥ १०
ते त्वमर्षवशं प्राप्ता हीमन्तः सत्त्वचोदिताः ।
त्यक्त्वा प्राणान्यवर्तन्त घ्नन्तो द्रोणं महाहवे ॥ ११

अयसामिव संपातः शिलानामिव चाभवत्
दीव्यतां तुमुले युद्धे प्राणैरमिततेजसाम् ॥ १२
न तु स्मरन्ति संग्राममपि वृद्धास्तथाविधम् ।
दृष्टपूर्वं महाराज श्रुतपूर्वमथापि वा ॥ १३
प्राक्स्पृतेव पृथिवी तस्मिन्वीरावसादने ।
प्रवर्तता बलौघेन महता भारपीडिता ॥ १४
घूर्णतो हि बलौघस्य दिवं स्तब्धेव निखनः ।
अजातशत्रोः क्रुद्धस्य पुत्रस्य तव चाभवत् ॥ १५

(marg.) G₂. 5 प्रथमतो (for स्म भजते). K₅ द्रोणः;
Dn₁ D₃. 5 वीरः (D₃ 'राः') (for द्रोणः). —^b) B₂. 4
D₁. 2. 6 पांचालानां; S पांडवानां (for पाञ्चालानां). B₂
D₂. 8 रथध्वजं; Dn₁ 'बैमं'; D₄ 'व्रजे' (for 'व्रजम्').
—^c) K₁ lacuna; K₂ B₂. 8. 5 D₁ D₂ T G₁. 3 M
स; B₁ Dn₁ D₁ G₄. 5 दुः; G₂ च (for स्म). Ś₁ S
पांचालो. —^d) K₂. 5 B₂ Dn D₂. 8. 8 [s]म्य(Dn₂
म्यः; D₂ न्य)वर्तत; B₁-4 D₁ [s]म्यधावत; D₁
[s]म्यधीयते; D₂. 4. 6. 1 S विधी' (for स्य धी').

9 *) Ś₂ K₅ Dn₁ D₂. 4. 7. 8 तवा (for यथा). Ś
K₁. 8 D₁ भागे; D₂ S भाग्यः (for भाग-). B₂ विप-
यतिः; D₂ न्यासे (for 'यति'). —^c) K₅ समावदन्;
Dn₁ G₅ 'दधन्'; D₂ 'ददन्' (for 'सदन्'). —^d) D₁
T G₂-4 नागच्छन् (for जग). G₁ M भैरवं (for
भीरवः). Ś₁ वरान् (for परान्). Ś₂ K₁-4 D₁. 4. 7. 8
नदं (D₁. 4. 7. 8 कुर्वं)तो भैरवाग्रवान् (K₅ om. रवान्);
K₅ Dn₁ D₂. 5 कुर्वतो भैरवं रवं; Dn₂ अगच्छन्भीरवो
रणात्; D₂. 6 गच्छन्तो भैरवो रणात्; G₅ अपगच्छन्ति
भीरवः.

10 *) Ś₁ om. (hapl.) from नीयाः up to अकम्प
(in 10^a). Ś₂ अकम्पनीयान्; K₁ नीयः (for 'नीयाः').
G₂ शूराणाम् (for शत्रूणां). —^b) S अभवत् (for बभू-
वुत्). —^c) D₂ कंपयत् (for अकम्पयत्). B₂ S
अनीकानि (for त्वनी). Ś₂ K (except K₅) D₁ तवा-
नीकानि वध्यतः (K₅ 'ते').

11 *) Dn₂ तत्र; T G (except G₁) ते हि (for
ते तु). B₁. 5 तेमर्षवशमापन्ना. —^b) Ś K₁-4 D₁ सत्य-
(Ś 'त्व)वादिनः; K₅ Dn₁ D₂-8 सत्त्वचोदिताः; M₂-5
सत्यविक्रमाः (for सत्त्वचोदिताः). —^c) D₂ G₅ प्राणा.
B₂ T G₁-4 M (except M₄) अवर्तत; Dn₁ G₅ निव-
र्तत (for न्यव). —^d) B₂ transp. द्रोणं and घ्नन्तो.
D₂. 6 घ्नन्तं (for घ्नन्तो). Dn₂ T G₂-5 निघ्नन्तो (Dn₂

घ्नन्तो वै) द्रोणमाहवे.

12 *) K₁. 8 Dn₂ D₁. 3. 5. 6 आयासात् (for अथ).
D₂ संपाताः; S संवातः (G₁ M₁. 2 'ताः') (for संपातः).
—^b) D₂ शिलायास्; T₁ शीलानाम् (for शिला).
—^c) K₅ T G₁ M₁. 2 दिव्यतां; G₅ (inf. lin.; sec.
m.) जीव्यतां (for दीव्यतां). K₅ Dn₁ D₂. 4. 7. 8 तुमले.
—^d) G₅ (inf. lin.; sec. m) परैर् (for प्राणैर्).

13 *) K₅ S नातु (for न तु). —^b) S वृद्धा-
श्रपि (for अपि वृद्धात्). D₂ 6 तरस्मिन् (for तथावि-
धम्). —^c) 13^a corrupt in B₁. Dn₂ च (for वा).
S ये पूर्वदेवैर्देवानामपश्यन्पूर्वं (G₁. 5 M₁. 2 'न्युद्ध) मद्धुतं
(M₂ 'माहवे; M₄. 5 [inf. lin.] 'माहवे').

14 *) K₅ Dn D₂. 3 T G (except G₁) M₂-5 प्र-
(D₂. 3 M₂. 4 प्रा)कंपते च; K₅ D₂ प्रा (K₅ अ)कंपतेव;
B₂ D₁ D₂ प्रकंपि (D₂ 'प')तेव (for प्राकम्प). —^b)
S तत्र (for तस्मिन्). —^c) B D₁ D₂ निवर्तता;
D₂. 4. 6-8 प्रावर्तत; T G₁-4 M विवर्तता; G₅ न्यवर्तता
(for प्रव). S जनौघेन (for बलौ).

15 *) Ś₂ K₁-8 B₁ D₄. 7 घूर्णितो. K₅ B D₁ D₂
[s]पि (for हि). K₁ बलौघस्य (for 'घस्य). Dn₂ S
बलौघस्य च भीमस्य (Dn₂ तत्तत्पूर्ण); D₂. 6 स बलौघस्त-
त्पूर्ण. —^b) K₁ D₂ स्तब्धेन; Dn₂ D₂. 6 गां चैव;
T G₂. 4 स्तब्धैव (for स्तब्धेव). Some MSS. निखनः.
—^c) Ś K (except K₅) Dn D₁. 4. 5. 7. 8 अजायताशु
(for अजातशत्रोः). N तस्मै (D₂. 8 नः सै)न्यम् (for
क्रुद्धस्य). —^d) N आविवेश सुमै (Ś₁ 'शाय भै-; Dn₂
'श स भै; D₂ 'श तु भै)रवः (K₁. 5 Dn D₂. 4. 5. 7. 8
'वं').

16 *) Dn₂ D₂. 6 T G₂-5 च (for तु). D₂ सम-
धीव्यत पांड्वानाम्. —^c) G₁ M₂ संवे; G₅ M₁. 2 संवे

समासाद्य तु पाण्डूनामनीकानि सहस्रशः ।

द्रोणेन चरता संख्ये प्रमथानि शितैः शरैः ॥ १६

प्रमथ्यमानेषु द्रोणेनाद्भुतकर्मणा ।

पर्यवारयदासाद्य द्रोणं सेनापतिः स्वयम् ॥ १७

तदद्भुतमभ्यूहं द्रोणपाञ्चालयोस्तदा ।

नैव तस्योपमा काचित्संभवेदिति मे मतिः ॥ १८

ततो नीलोऽलप्रख्यो ददाह कुरुवाहिनीम् ।

शरस्फुलिङ्गश्चापार्चिर्दहन्कक्षमिवानलः ॥ १९

तं दहन्तमनीकानि द्रोणपुत्रः प्रतापवान् ।

पूर्वाभिभाषी सुख्यमाणोऽभ्यभाषत ॥ २०

नील किं बहुभिर्दग्धैस्त्व योधैः शराचिषा ।

मयैकेन हि युध्यस्व क्रुद्धः प्रहर चाशुगैः ॥ २१

तं पद्मनिकराकारं पद्मपत्रनिमेषणम् ।

व्याकोशपद्माभमुखं नीलो विव्याध सायकैः ॥ २२

तेनातिविद्धः सहसा द्रौणिर्मल्लैः शितैस्त्रिभिः ।

धनुर्ध्वजं च छत्रं च द्विपतः स न्यकुन्तत ॥ २३

सोत्प्लुत्य स्यन्दनात्साक्षीलश्चर्मवरासिधृक् ।

द्रोणायनेः शिरः कायाद्भुतमैच्छत्पतत्रिवत् ॥ २४

C. 7. 1367
B. 7. 31. 24
K. 7. 31. 24

(for संख्ये). —^d) S [ज]मितैः (for शितैः). D₄. 1 मथानि निमित्तैः शरैः.

17 ^a) T प्रमथमानेषु (for प्रमथ्य). —^c) D₅ प्रत्यवारयद्; M₅. 4 पर्यधावयद् (for 'वारयद्'). —^d) Ś₁ D₄ G₄ सेनापति (for 'पति'). Ś₁ तदा; D₅. 5 तथा (for स्वयम्).

18 ^a) S तद्युद्धमभवद्भोरं. —^b) K₁. 3 B₂. 5 D₂. 1 D₁-4. 6. 1 S-पांचालयोस् (for 'पाञ्चालयोस्'). B₂ अपि; B₄. 5 D₂. 1 D₁. 6 तथा; S प्रभो (for तदा). —^c) K₅ तस्योपमः (for तस्योपमा). K₁. 5 G₅ कश्चिद् (for काचिद्). —^d) K₅ B D (except D₁) इति मे निश्चिता मतिः; S शक्या (T G₂. 5 'कस्या') वक्तुं विशेषतः.

19 ^a) Ś K D₁ D₂-3 तथा (for ततो). C_v as in text. —^b) S प्रादहत् (for ददाह). —^c) D₁ D₅ स्फुलिङ्ग- (for स्फुलिङ्गश्च). K₁. 2 चापाक्षिर; G₄ कोपाक्षिर (for चापा). —^d) B₁. 2 D₁ D₁ महत्; D₂. 5 D₂. 6 T₂ G₂. 4 शुष्क; T₁ G₁. 2. 5 M शुष्क (for दहन्). Ś₁ कथम्; G₅ वनम् (for कक्षम्).

20 ^a) G₅ दहन्तं तान्यनीकानि. — K₄ D₁ om. 20^a-21^d. —^c) Ś K₁. 2. 5 D₂. 5 G₁ पूर्वाभिभाषी (K₅ 'खी'); D₂ पूर्वभाषास्य; G₅ स्मिताभिभाषी (for पूर्वा). Ś K₁-3 D₂. 6. 8 सुख्यणः; D₂ ख्यणः स (for सुख्यण). —^d) S इदं वचनमब्रवीत्.

21 K₄ D₁ om. 21 (cf. v. l. 20). —^a) Ś₂ बहुबा; K₅ D₂ D₅. 5. 8. 8 पुरुषैर् (for बहुभिर्). D₁ भग्नैर् (for दग्धैर्). —^b) M₅-5 transp. तव and योधैः. G₁. 3. 4 M योधैः (for योधैः). S (except M₅-5) शराचिकैः (for शराचिषा). —^c) M₁ (before

corr.). 2 मयैनेन (for 'केन'). B₁ S [ए]व; D₂ [ह] ह; D₅ च (for हि). D₄ युद्धस्तु (for युध्यस्व). —^d) Ś K₁-3 D₄. 7. 8 चाशुगान्; B D₁ चाशु मां; D₂ चाशु वै; D₅ चाहवे (for चाशुगैः). T G₂-5 संक्रुद्धः प्रहराशुगैः.

22 K₅ om. 22^a-23^b. —^b) Ś₂ पद्मपत्रायतेक्षणं; D₄ पद्म*निमेष. —^c) B (except B₂) D₁ Cd व्याकोषः; T G₅ व्या (G₂ सा)कोश (for व्याकोश). Ś₂ K₁ B₂ (orig.) D₂ T G₂. 3. 5 M₄ Cd. 7 पद्माभि- (for पद्माभ). B D₁ D₂. 6 मुखो; Cd मुखं (as in text). Ś₁ K₂ व्याकोशपद्मवदनं (K₂ 'सुमुखं'). —^d) B₁. 2. 4 D₅ शायकैः; S पत्रिभिः (for सायकैः).

23 K₅ om. 23^a (cf. v. l. 22). —^a) B₂ D₅ [ज]भिः; B₄ [ज]पि (for [ज]ति). S प्रहसन् (for सहसा). D₂ तेन विद्धस्तु सहसा. —^b) D₂. 5 D₅. 1 M₅ द्रोणिर्; D₄ *णिर् (for द्रौणिर्). B₅ D₂ G₂-4 transp. शितैः and त्रिभिः. D₂ D₄. 7. 8 सितैस्; G₁ M त्रिमिस् (for शितैस्). B₁. 5 (marg.) शरैः (for त्रिभिः). —^c) B₄ सत्वं (for छत्रं). D₅ ध्वजं छत्रं धनुश्चैव. —^d) K₁. 2 संन्यकुन्तत; K₅ स न्य(?) नि) रुद्धवान्; D₁ D₂ स (D₁ सं) निरुद्धत; D₄. 1 सत्यं कुन्ततः (for स न्यकुन्तत).

24 ^a) Ś₁ D₅ M₅-5 बाहुत्य (D₅ 'तः'); K₅ B₂-4 D₁ D₂ D₅ स हुतः (D₂ D₅ 'ल'); B₁. 5 स हुतः; D₂ सोढुवत् (for सोढुल्य). Ś₂ K₁-4 D₁ सोवपुल्य रयात्तसात्. —^b) Ś K₂. 3 -वृत्; K₁. 4 B D₁ D₂. 3 G₁ M₁. 2 -वृत् (for -वृक्). —^c) Ś₂ K B D₂ D₂. 3. 5 द्रौणायने (for द्रोणा). —^d) Ś₁ कर्तुम्; K₂ D₁ इतुम् (for हर्तुम्). K₅ D₂ इच्छत् (for ऐच्छत्). K₄. 5 पतत्रवत्; Cd पत्रि* (as in text).

C. 7. 13:8
B. 7. 31. 25
K. 7. 31. 25

तस्योद्यतासेः सुनसं शिरः कायात्सकुण्डलम् ।
भलेनापाहरद्वाणिः सयमान इवानघ ॥ २५
संपूर्णचन्द्राभमुखः पद्मपत्रनिमेषणः ।
प्रांशुरूपलगर्भाभो निहतो न्यपतत्क्षितौ ॥ २६
ततः प्रविच्यथे सेना पाण्डवी मृशमाकुला ।

आचार्यपुत्रेण हते नीले ज्वलितेजसि ॥ २७
अचिन्तयन्थ ते सर्वे पाण्डवानां महारथाः ।
कथं नो वासविस्त्रायाच्छत्रुभ्य इति मारिष ॥ २८
दक्षिणेन तु सेनायाः कुरुते कदनं बली ।
संशसकावशेषस्य नारायणबलस्य च ॥ २९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

३१

संजय उवाच ।

प्रतिघातं तु सैन्यस्य नामृष्यत वृकोदरः ।

25 °) K₁ [उ]द्यतासेः; K₄ [उ]द्यतासः (corrupt);
Dn₁ [उ]द्यतासं (for [उ]द्यतासेः). S₁ नीलस्य; D₈
सुभृतं; S चरतः (for सुनसं). — °) D₁ सुकुण्डलं.
— °) Dc₁ Dn₂ D₄. 1 G₁. 5 M [ब]पद्मर (for [ब]पद्म).
K₁ D₁ द्रोणिः; D₄ द्रोणः (for द्रोणिः). — °) K₄
अनघः.

28 °) S₁ Dc₁ Dn₁ D₈ M₅ स (for सं). S₁
Dn₂ D₈. 4. 7. 8 G₁ M₁. 2 -चंद्राभिः; D₈ -चंद्राति- (for
-चन्द्राभः). D₄. 1. 8 -मुखं; G₂ -निमः (for -मुखः).
S₂ K₁. 2. 4 D₁ सं (K₁ D₁ स) पूर्णं (K₁ 'व') चंद्रप्रतिमः.
— °) D₁ पांशुर (for प्रांशुर). S₁ B₄. 4 D₂ S -पद्मभो
(for -गर्भाभो). — °) Dn₁ निहतो (for निहतो).
D₄. 1. 8 न्यपतत् (for न्यप). S₂ S सुवि (for क्षितौ).

27 °) Dn₁ तस्य (for ततः). K₂ G₁ M सा (for
प्र-). Dn₁ -न्यथिता; D₄. 1. 8 -अस्मा सा; T G₂-4
-न्यथते (for -विन्यथे). — °) K₅ Dn D₂. 8. 5. 6 अर्दिता;
S आतुरा (for आकुला). — °) S₂ K₁. 2. 4 B Dc₁
Dn₁ D₁ ज्वलन- (for ज्वलित-).

28 °) S ते यतते यथा (G₁ M परं) शक्या. — °)
S रथर्षभाः (for महारथाः). — °) S K₁. 4 D₁ नोपाय-
वित् (for नो वासवित्). D₈. 6 G₅ प्रायात् (for त्रायात्).
C₇ कथं नो वास्वस्तिनायात् (sic). — °) K₄ D₁. 2 G₅
इव (for इति). K₄ D₁. 1 मारिषः.

29 °) S पक्षेण (for सेनायाः). — °) S K (except
K₅) D₁. 4 महत् (for बली). — °) Some MSS.
संशसकावशेषस्य.

सोऽभिनद्वाहिकं षष्ठ्या कर्णं च दशभिः शरैः
तस्य द्रोणः शितैर्बाणैस्तीक्ष्णधारैरयस्मयैः ।

Colophon. — Sub-parvan: Editions संशतकवध.
— Day of Drona's Generalship: S₂ K₁. 2 द्वितीय-
दिवसः; K₅ द्वितीययुद्धदिवसः. — Adhy. name: K₅
Dn₁ D₂. 5 T G (except G₄) M₁. 2 नीलवधः. — Adhy.
no. (figures, words or both): K₅ B₁. 2 Dn₁ D₂ S
30 (as in text); K₅ 28. — Śloka no.: Dn₁ 29.

31

1 °) S सैन्यानां. — °) D₄ नामर्षव (for मासु-
व्यत). — °) S₁ D₂. 5. 7. 8 सोम्यहन् (D₂ 'द'); K₅
Dn₁ 'म्यहन्; B₁-4 Dc₁ सोहनद्; D₄ सोम्यहन्; S
अभि (G₄ 'ह') नद् (for सोऽभिनद्). B₅ Dn₂ D₈-6
सोम्याहनद्रुहं षष्ठ्या (Dn₂ D₈ वृहं). — °) D₅ निशितैः
(for दशभिः). S शरैः कनकभूषणैः. — After 1, B₂
ins. line 2 of 233*.

2 B₄ om. (hapl.) 2-4; B₅ reads 2-4 on marg.
— °) M₅. 4 द्रौणिः (for द्रोणः). K₄. 5 शतैर्; D₄.
6. 7. 8 सितैर्. — °) K₅ D₅ अयोमुखैः; B (B₄ om.)
Dc₁ Dn₂ D₈. 6 अजिह्वगैः; D₂ अयोमयैः; S सुतेजैः
(G₁ M 'जितैः') (for अयस्मयैः). — °) S K₂. 5 Dn₂
D₁. 8-5. 7. 8 मर्माणि. D₈ [ए]वं (for [आ]द्यु). K₅ तं
(for ह). D₅ मर्माण्येवाजघान ह; S मर्मण्यस्य (T
G₂-4 M₅ 'ण्यभि-'; G₅ 'स्वभ्य') हनद्रुहः. — After 2,
B (B₄ om.) Dc₁ Dn₂ D₈-6 ins.:

233* आनन्तर्यमभिप्रेषुः षड्विंशत्या समार्पयत् ।
पुनश्चाभिसमस्पर्शैराश्रीविषविषोपमैः ।

जीवितान्तमभिप्रेक्षुर्मर्मण्याशु जघान ह ॥ २
 कर्णो द्वादशभिर्बाणैरश्रत्थामा च सप्तभिः ।
 षड्विदुर्योधनो राजा तत एनमवाकिरत् ॥ ३
 भीमसेनोऽपि तान्सर्वान्यत्यविध्यन्महाबलः ।
 द्रोणं पञ्चाशतेष्टूणां कर्णं च दशभिः शरैः ॥ ४
 दुर्योधनं द्वादशभिर्द्रोणिं चाष्टाभिराशुगैः ।
 आरावं तुमुलं कुर्वन्नभ्यवर्तत तान्त्रणे ॥ ५
 तस्मिन्संत्यजति प्राणान्मृत्युसाधारणीकृते ।
 अजातशत्रुस्तान्योधान्भीमं त्रातेत्यचोदयत् ॥ ६

[B₂ D₂ D₃ s transp. lines 1 and 2. — (L. 1)
 B₂ D₂ D₃ D₅ समर्पयत्; D₅ समाकृतं (for 'पयत्').
 — B₁-s D₂ D₃ s om. line 2. B₂ ins. line 2 after
 stanza 1.]

3 B₄ om. 3 (cf. v. l. 2); B₂ reads it on marg.
 — ^b) D₂ s [अ]पि (for च). — ^c) T G₂-s वृष्ट्या
 (for षड्विदुः). — ^d) K₅ भीमम् (for एनम्). D₂
 D₃ D₄-s अवाकिरत्; Bom. ed. अवाकिरत् (for
 अवा). S त एनं (G₅ 'तं') समवारयत्.

4 B₄ om. 4 (cf. v. l. 2); B₂ reads it on marg.
 — ^a) Ś₂ बाणैः; D₄ lacuna (for सर्वान्). — ^b)
 K₁ प्रतिविध्य; D₂ D₃ s प्रति (D₂ 'त्या') विध्यन् (for
 प्रत्य). — D₅ om. 4^a-5^b. — ^c) Ś₂ K₁ D₄ s पंच-
 शता (for पञ्चा). S भल्लैः (for [ह]ष्टूणां). — ^d) S
 कर्णं षड्विंशता शरैः.

5 D₅ om. 5^{ab} (cf. v. l. 4). — ^b) K₂ s B₁ D₂
 D₃ s द्रोणं; D₁ G₅ द्रोणि (for द्रौणि). Ś₂ K₂ s B₁
 D₂ (by corr.) D₃ D₄ s. 4. 7. 8 चाष्टभिर; K₁ चाशु;
 K₂ B₄ S अष्टा; K₄ त्वष्टा; B₂ (marg. as in text)
 पंचा (sic); D₂ सै षड्विदुः (for चाष्टभिर). D₂
 D₃ s एव च (for आशुगैः). D₅ द्रौणिमष्टमितैः शरैः.
 — The portion of the text from 7. 31. 5^a up to
 7. 33. 7^b in Ś₂ is lost on missing folios. — ^c) K₄
 D₁ M₂ s आरावं (for आरावं). K₅ D₂ D₃ s. 4. 7. 8
 तुमुलं; D₂ विपुलं (for तुमुलं). — ^d) D₄ अभ्य-
 वर्तत. S अभ्यवर्षत्स तान्पुनः.

6 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) D₂ संजयति
 (for संत्यजति). — ^b) D₂ D₃ सृत्योः (for सृत्यु-).
 K (except K₅) D₁ s साधारणे; S 'रणं' (for 'रणी-').

ते ययुर्भीमसेनस्य समीपममितौजसः ।
 युयुधानप्रभृतयो माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ॥ ७
 ते समेत्य सुसंरब्धाः सहिताः पुरुषर्षभाः ।
 महेश्वासवरैर्गुप्तं द्रोणानीकं विभित्सवः ॥ ८
 समापेतुर्महावीर्या भीमप्रभृतयो रथाः ।
 तान्प्रत्यगृह्णादव्यग्रो द्रोणोऽपि रथिनां वरः ॥ ९
 महाबलानतिरथान्वीरान्समरशोभिनः ।
 बाह्वं मृत्युभयं कृत्वा तावकाः पाण्डवान्ययुः ॥ १०
 सादिनः सादिनोऽभ्यध्वंसस्तथैव रथिनो रथान् ।

C. 7. 1363
 B. 7. 32. 11
 K. 7. 32. 11

S गते (for -कृते). — ^a) K₁ s D₂ T G₂-s M₁ s
 स्वान् (for तान्). S (except G₁) वीरान् (for योधान्).
 — ^d) B₄ lacuna; D₂ (by corr.) पातेति (for त्रातेति).
 D₄ s-8 [अ]नोदयत् (for [अ]चोद').

7 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) S [s]गच्छन्
 (for ययौ). — ^b) S सौभद्रो युयुधानश्च. — ^c) T
 G₁-s s M₁ s आतरौ; G₄ M₂-s भारतौ (G₄ 'त')
 (for पाण्डवौ).

8 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) Ś₁ K₁-s D₁
 भीममेत्य (for ते स'). D₂ स; D₄ च; S (except
 G₅) तु (for सु). T G₁ s. 4 M संयत्ता; G₅ संयुक्ताः
 (for -संरब्धाः). — ^b) T G₂-s समंतात्; G₅ सचित्ताः
 (for सहिताः). — ^c) Ś₁ K₂ s B₄ गुप्ता; D₂ गुह्यैर
 (for गुप्तं). — ^d) K₅ D₂ T₁ G₅ विभित्सवः.

9 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) M₂ समापेतं
 (for 'पेतुर'). D₂ महावीरा; S नरव्याघ्रा (for महा-
 वीर्या). — ^b) D₂ D₃ s भीमवेगा महारथाः. — ^c)
 D₂ D₃ s अर्ययो (for अर्ययो). G₅ प्रत्यगृह्णात्तया-
 न्ययो. — ^d) Ś₁ बलिनां; D₅ धन्विनां (for रथिनां).

10 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) K₂ s B
 D₂ D₃ D₄ s. 8 महारथानतिबलान् (for ''). K₅ B
 D₂ D₃ D₄ s. 8 योधिनः (for 'शोभिनः'). S प्रत्य-
 द्दयंत पार्थानां श्लेषामपि महारथाः. — ^c) K₄ B₂ D₁ s
 त्यक्त्वा; Cd कृत्वा (as in text). — ^d) Ś₁ K D₂
 D₁ s-8 पाण्डवास्तावकान्य (Ś₁ K₁ s 'कानि') युः; D₂ s. 8
 पाण्डवास्तावका ययुः; Bom. ed. तावकान्पाण्डवा ययुः. Cd
 cites ययुः (as in text); Cdp वयुः.

11 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) K (except
 K₅) D₁ न्यध्वंस; D₂ जघ्नत्; T G₂ s [s]भ्यापन्

C. 7. 1254
B. 7. 32. 12
K. 7. 32. 12

आसीञ्चक्यसिंपातो युद्धमासीत्परश्वधैः ॥ ११

निकृष्टमसियुद्धं च बभूव कटुकोदयम् ।

कुञ्जराणां च संपातैर्युद्धमासीत्सुदारुणम् ॥ १२

अपतत्कुञ्जरादन्यो हयादन्यस्त्ववाकिशराः ।

नरो बाणेन निर्भिन्नो रथादन्यश्च मारिष ॥ १३

तत्रान्यस्य च संमर्दे पतितस्य विवर्मणः ।

(sic); G₁ ह्यापन् (for अयपन्). G₁ M सादिनोभ्य-
द्रवन्सादीन्. —^a) S (except G₂) अन्धपन् (for
तथैव). G₁ M_{1.2} रथीन् (for रथान्). —^a) Ś₁ K₂
D_{1.4} शक्यमि; K₁ D_{7.8} शक्यमि; K₄ शक्तिनि;
B₂ (marg.) D₁₁ शक्यमि (for शक्यमि). D₁₁
संपातैर् (for संपातो). S असिञ्चक्य (G_{1.5} M 'क्य-
ष्टिसंपातैर्. —^d) S चा (M₁₋₅ त्वा)सीत् (for आसीत्).
Some MSS. परस्वधैः.

12 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) K₂ B₁
(marg.). 2-4 D₁ प्रकृष्टम्; D₁₁ D₈ निरुष्टम्; D₈
निश्चष्टम् (sic) (for निरुष्टम्). D₁₁ अमि; D_{2.5}
अपि (for अस्ति). D₈ (by corr. sup. lin. sec. m.)
तद् (for च). K₂ कटुकोदय (for कटु). S प्रवृद्ध-
(G₁ M₁ 'त; M₂ 'ह)मासीच्चक्षुर्दं प्रवर्त रोमहर्षणं.
— After 12^{ab}, D₁ ins.:

234* कुञ्जराणां च संपातो बभूव कटुकोदयः ।

—^a) S तु (for च). B₁ संहतैर्; B₂₋₄ S संपातैर्;
D₁ संपाते (for संधातैर्). —^d) S आ (M_{1.2} अ)स-
गस्तुमुलोभवत्.

13 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) K (except
K₂) D₁ आपतत्; T G_{1.2.4} M_{1.2.5} अपतत् (for
अपतत्). S (except G₂) अन्ये (for अन्यो). —^b)
D₁₁ [s]पि (for तु). S ह (G₂ M₂₋₅ अ)बादन्ये प्रदु-
हुतुः. —^c) K₂ D₈ रणे; B₁ नाना; D₁ S नरा
(for नरो). K₂ B_{2.4} D_{2.5} बाणवि; D₁ रणे वि-
(for बाणेन). K₁ संभिन्नो; D₁ D₄ निर्भिन्नो; S
संविद्धा (for निर्भिन्नो). B₂ नाराचबाणनिर्भिन्नो; B₂
न(?) नाराचैव विनि. —^d) D₁₁ D_{2.5} भारत (for
मारिष). S रथादन्येपतन्विन्नौ.

14 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) D_{2.7} तथा
(for तत्र). T G₂ समामर्दे (G₂ संमर्दित-) रथाश्चापि;
G_{1.2.4} M संमर्दे रथाश्चापि; G₂ स ममर्दे रथैः क्षिप्रं.
—^b) K₂ D_{2.5} G₁ M [अ]पि वर्मिणः; D₁₁ विवर्मिणः;
D_{2.5} विवर्मिणः (D₂ 'वि'णः; T G_{2.4} [अ]पि वर्मिणः; G₂

शिरः प्रध्वंसयामास वक्षस्याक्रम्य कुञ्जरः ॥ १४

अपरेऽप्यपराञ्जमुर्वारणाः पतिताभरान् ।

विपाणैश्चावनिं गत्वा व्यभिन्दन्नथिनो बहून् ॥ १५

नराञ्चैः केचिदपरे विषाणालभ्यसंक्ष्वैः ।

बभ्रमुः शतशो नागा मृदन्तः शतशो नरान् ॥ १६

कांस्यायसतनुत्राणान्नराश्वरथकुञ्जरान् ।

[अ]पि वर्मिणः (for विवर्मिणः). G₂ रथाश्चापि समंततः.
—^d) D₂ आहृत्य; D₂ आहृत्य; G₁ M आनय्य (for
आक्रम्य). M कुञ्जरान्. — After 14, M₂ reads 17^{ad}.

15 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) D₂ चापरान्;
G₂ M₂₋₅ [s]पि पं; M_{1.2} व्यपं (for व्यपं). S
मृदन् (for जहृन्). B D₁ D₂ D_{2.5} अपराश्चापरेमृदन्.
—^b) K₁ D_{2.4} वारणान्; B₂ वारणैः; G₁ M कुञ्जराः
(for वारणाः). K₁ पातितान् (for पति). K_{1.2} D₂
G₂ रथान् (G₂ 'त्); K₄ D₁₁ वरान् (for नरान्).
Ś₁ वारणापतिता नराः; B₄ अपरे वारणान्वरान्; D₂
वारणानपि तात्रणे. — K₁ om. (hapl.) 15^a-16^d. D₂
om. 15^a-16^d. D₄ om. (hapl.) 15^a-17^b. K₄ reads
15^a-17^b on marg. —^c) D₁₁ D₂ चावनिं; S धरणीं
(for चावनिं). T G_{2.4} मित्रा (for गत्वा). —^d) Ś₁
व्यभिन्दन्; K₂ भिन्दतो; K₄ विदरं; K₂ D₁ D₂ D₂
व्य (K₂ वि)मुदन्; B₁ व्यभिन्दन्; D₂ प्रभिन्नः; D_{1.2}
विभिन्दन् (for व्यभिन्दन्). Ś₁ K_{2.2} D₁ बभ्रुः; K₄
मुवि (for बहून्). S रुवंतो (T G₂₋₄ रवंतो; G₁ M₁
रवंते; M₂ रुवंते) मैरवाश्वान्.

16 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). K₁ D₄ om. 16;
D₂ om. 16^{ab} (for all, cf. v. l. 15). K₄ reads
16 on marg. —^a) Ś₁ K_{2.4} D₁ नरा (K_{2.4} 'रा)श्च
(for नराञ्चैः). Ś₁ संक्ष्वैः (by corr. 'वा:); K₂ B₄
D₁ D₁₁ संक्ष्वैः; D₂ संक्ष्वैः; D₂ संक्ष्वैः; D₁ संक्ष्वयः
(for संक्ष्वैः). S नरान (M₂₋₅ आदाया)न्ये विषाणाग्रै-
र्लैष्ठास्त्रिमिः क्षतेः परैः (T₁ G₂ क्षितैः परैः; M₂₋₅ क्षतान्प-
रान्). —^c) D₁ D_{2.5} बभ्रुः (D₂ 'सु:); S अमंति
(for बभ्रुः). K₂ B D₁₁ D₁ समरे; S रुषिता (for
शतशो). D₂ G₁ M_{1.2} नागान्. —^d) B₂ समरे (for
शतशो). B₂ बहून्; D_{2.7} T₁ परान्; T₂ G_{2.4} वरान्
(for नरान्).

17 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). D₄ om. 17^{ab} (cf.
v. l. 15). K₄ reads 17^{ab} on marg.) Ś₁
K_{1.2} कांस्यायतः; K_{2.5} B D₁ D₁₁ D₂₋₅ काष्ण्यायतः;
D₂ (before corr. as in text; marg. sec. m.) दान्या

पतितान्पोथयांचक्रुद्धिपाः स्थूलनडानिव ॥ १७
 गुत्रपत्राधिवासांसि शयनानि नराधिपाः ।
 ह्रीमन्तः कालसंपकाः सुदुःखान्यधिशेरते ॥ १८
 हन्ति स्मात्र पिता पुत्रं रथेनाभ्यतिवर्तते ।
 पुत्रश्च पितरं मोहाभिर्मर्यादमवर्तत ॥ १९
 अश्वो भग्नो ध्वजश्छिन्नश्छत्रमुर्व्यां निपातितम् ।
 युगार्धं छिन्नमादाय प्रदुद्राव तथा हयः ॥ २०

सासिर्बाहुर्निपतितः शिरश्छिन्नं सकुण्डलम् ।
 गजेनाक्षिप्य बलिना रथः संचूर्णितः क्षितौ ॥ २१
 रथिना ताडितो नागो नाराचेनापतव्यसुः ।
 सारोहश्चापतद्वाजी गजेनाताडितो भृशम् ॥ २२
 निर्मर्यादं महद्युद्धमवर्तत सुदारुणम् ।
 हा तात हा पुत्र सखे कासि तिष्ठ क धावसि ॥ २३
 प्रहराहर जह्नेन सितक्ष्वेडितगर्जितैः ।

C. 7. 1396
 B. 7. 32. 24
 K. 7. 32. 24

(for कांसा). Ś1 K1 D1 -तनुत्राणा; D7.8 'त्रांश्च
 (for 'त्राणान्). —^b) K (except Ks) D1 -यूथपान्
 (for 'कुत्रान्). — Ms reads 17th after 14. —^c)
 Dc1 Ds पातितान्; Dc1 (before corr.) पातितः (for
 पतितान्). Ms प्रोथयांचक्रुद्धि (for पोथ). —^d) K1.5
 B Dc1 Dn D1-8.6 -नलान्; Ds -नलानि; D1 -नगान्;
 Ds -नगानि (for -नडान्). Ds.8 च (for [ह]व). D4
 द्विपाः स्थूलनडानिव; S वारणा व(T G2-4 Ms.4 प)रवा-
 वारणाः (G2.5 'णान्). — After 17, Dn2 ins.:

235* अनीकानां प्रमदनामवस्थानमपश्यताम् ।
 दुष्करं प्रतिसंधानं भुवि चासीत्तदा नृप ।

18 Ś2 missing (cf. v. l. 5). —^a) Ś1 K1.4 Dn
 D1-8.6 Ms -पत्राणि; T G2.8 -पत्रासि- (G2 'स्थि-)
 (for -पत्राधि-). G1 M1.2 दुःखेन शरजालानां (G1
 'लेपु); Cd as in text. —^b) Ś1 घनाधिपाः; Ks
 Dn1 D1-4.6-8 जना(Ds 'या)धिपाः; S [अ]त्र पार्थिवाः
 (for नराधिपाः). —^c) B1 T G2-4 M श्रीमंतः (for
 ही). Ks -संयुक्ताः; Ks.4 B Dc1 Dn2 D1.2.4.7.8
 -संपकाः; Ks Dn1 Ds S -संपाताः (for -संपकाः).
 —^d) K1.2 सुदुःखान् (K2 'नि); Ks सुदुःखान्; D1
 सुखदुःखानि (hypermetric); T G1-4 M सु(Ms-5
 स)दुःखम् (for सुदुःखानि). Ś1 K1-8 B2 [अ]द्य (Ks
 'भ्यः; B2 'ध्य) शेरते; B1.3-5 Dc1 Dn1 अद्यशेरतः;
 D1.6 [अ]नुशेरते (Ds 'त); D4 [ए]व शेरते; G2 Ms-5
 [अ]तिशेरते (for अविशेरते). B2 (marg.) Ds सुखदुः-
 खाय (Ds 'न्य-) शेरते.

19 Ś2 missing (cf. v. l. 5). —^a) Ś1 K1 B2
 (marg. as in text) Dc1 Dn1 हतं; Ks हंत (for
 हन्ति). Ś1 स तु; Dn2 Ds.6 तत्र; Ds चात्र; S
 स्मात्र (for स्मात्र). —^b) B2 Dc1 रणेन (for रथेन).
 K4 रथेनाभ्येति वर्तते; Ks D1 'नाभ्यनिवर्तते; B1 'ना-
 न्येभ्यवर्तत; Dn2 Ds 4.6-8 'नाभ्येभ्य संयुगे; T G2-5
 रणे(Gs 'ये)नाभ्यमवर्तत; G1 M रथेनाभ्यनि (Ms-5 'ति).

वर्तिता; G2 'नान्यमभिद्रवन्. —^a) K1 D4 पुत्राश्च;
 S पुत्रस्तु (for पुत्रश्च).

20 Ś2 missing (cf. v. l. 5). —^a) B2 (marg.)
 रथदंडः; Bom. ed. रथो भग्नो (for अश्वो भग्नो). B1
 रथश्च (for ध्वजश्च). —^b) Dn2 ऊर्ध्वः; Ds.6 चैव
 (for उर्व्या). —^c) Gs.4 युगार्धश्च (for 'धं). —^d)
 S प्राद्वर्तत हयाः कचित् (G1 M1.2 हया दुर्तः; G2 भया-
 नकः; Ms-5 हया भृशं).

21 Ś2 missing (cf. v. l. 5). —^a) S सासिर्निप-
 तितो बाहुः. —^b) Dn1 आक्रम्य; G1 M आरुज्य (for
 आक्षिप्य). G1 M संभग्नो (for बलिना). —^d) K1
 Dn2 रथाः संचूर्णिताः क्षितौ.

22 Ś2 missing (cf. v. l. 5). —^b) B2-5 Dc1
 Dn2 Ds S क्षितौ (for व्यसुः). B1 नाराचैर्वापतक्षितौ.
 —^c) Ś1 K (except Ks) D1 स्वपतद्; S प(Gs
 Ms.4 पा)तितो (for चापतद्). —^d) K1 Ds.1.8 ता-
 डितो; B1 [अ]भ्यापतद्; B2-5 Dc1 D1 [अ]भ्याहतो;
 T G2-4 [अ]पीडितो; Gs [अ]पतितो (for [अ]ता-
 डितो).

23 Ś2 missing (cf. v. l. 5). —^a) Ks महा-;
 D2 अभूद्; D4 भवद् (for महद्). —^b) Gs माव-
 र्तत (for अव). Ks Dn Ds.5.6 आसीत् (Dn1 मह-)
 क्षीरसुदारुणः; T G1-4 M वर्तते भृशदः. — Dc1 reads
 23rd-24th after मावङ्गो न्य (in 30th). —^c) D4 हता हता
 (for हा तात हा). —^d) Gs काधि- (for कासि).
 Dn2 Ds.6 पुत्र (for तिष्ठ). Dn2 Ds.6 G1 M (Ms
 inf. lin. as in text) प्रधावसि (for क धां).

24 Ś2 missing (cf. v. l. 5). For the sequence
 in Dc1, cf. v. l. 23. —^a) S हंतासि (for जह्नेन).
 —^b) Ds.6 अस्मिन्; T G2-4 M नद- (M1 'दन्);
 Gs नाति- (for सित-). Ś1 Ds.6 -क्ष्वेलित-; S (except
 G2 Ms) -क्ष्वेलि(Gs-5 'ल)त- (for -क्ष्वेडित-). T G2-4

C. 7. 1386
B. 7. 12. 25
K. 7. 32. 24

इत्येवमुच्चरन्त्यः स्म श्रूयन्ते विविधा गिरः ॥ २४
नरसाश्वस्य नागस्य समसञ्जत शोणितम् ।
उपाशाम्यद्रजो भौमं मीरुन्कश्मलमाविशत् ॥ २५
आसीत्केशपरामर्शो मृष्टियुद्धं च दारुणम् ।
नखैर्दन्तैश्च शूराणामद्वीपे द्वीपमिच्छताम् ॥ २६
तत्राच्छिद्यत वीरस्य सखज्ञो बाहुरुद्यतः ।

-गर्जितः; G₁ M -गर्जं (M₁, 2 'र्जि')तः (for -गर्जितैः).
—^a) K₈, 5 D₂, 8 उच्चरति; B₂ 'रन्त्यः'; C_d 'रन्त्यः'
(as in text). Ś₁ K₁, 2, 4 D₁ च; D₂, 6 तु (for
स्म). S इत्येवमुच्चैः (T G₂, 4 'मुच्चैः'; G₂ 'मुच्च'रत्यर्थः.
—^a) D₂ M₁, 2

25 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^b) D₂, 6 समा-
पद्यत शोणितः; S समतादतिशो' (M₂-5 'पि शो'). C_d
cites सम' (as in text). —^a) K (except K₃) B₂
D₂ D₁ D₁, 2, 4, 5, 8 G₁ उपशा (K₁ D₁ D₄ 'इया-
म्यद्'; G₂, 5 M₁, 2 उपा (G₄ 'प')अम्यद्; M₂-5 'शमद्'
(for 'शाम्यद्'). K₂ भीमं (for भौमं). —^a) Ś₁
D₂ D₂ D₂, 5 भीरुं; M₂ भीमं (for मीरुन्).
— After 25, N (Ś₂ missing; D₂ after 27^{ab}) ins.:

236* चक्रेण चक्रमासाद्य वीरो वीरस्य संयुगे ।

अतीतिषुपये काले जहार गद्या शिरः ।

[(L. 1) D₂ चक्रे चक्रं समासाद्य (for the prior half).
D₂, 1 वीरा (for वीरो). — (L. 2) K₂ B₂ D₁ अतीति-
षु; B₂ 'तिश' (sic); D₂ 'तेक्ष'; D₂ 'ते कु' (for
'तेषु'). D₂ दया; D₂ गते (for -पये). C_d cites prior
half as above; C_v अतीतिषूपये काले. Ś₁ K₁, 2, 4 D₁
जघान (for जहार).]

26 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) K₁, 2, 4 B₂
D₂ D₂, 8, 6 -परामर्शो (for 'मर्शो'). —^b) D₂ D₁
2, 5, 6 सु (for च). —^a) D₂, 6 सुजैर् (for नखैर्).
D₂ च दन्तैर् (by transp.). Ś₁ K₁-8 B₂ D₂ D₂, 4
5, 7, 8 च वीराणाम्; K₂ शरीराणाम् (for च शूराणाम्).
—^a) K₂ D₂ G₂ अद्विपे; T G₂, 8 C_v अद्वी (G₂ C_v
'द्वि')पैर् (for अद्वीपे). K₂ D₂ T G₂, 8 द्विपम्; C_d
द्वीपम् (as in text). D₂ D₂ अद्वीपमिच्छतां (sub-
metric); G₂ corrupt.

27 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) K₂ B D₂
S शूरस्य (for वीरस्य). — After 27^{ab}, D₂ ins. 236*.
K₂ om. (hapl.) 27^a-30^a. —^a) B₂ सधनुः सशरश्चापि;
D₂, 5 सधनुश्चापरश्चापि. —^a) B₂ सरथः (for सशरः).

सधनुश्चापरश्चापि सशरः साङ्कुशस्तथा ॥ २७
प्राक्रोशदन्यमन्योऽत्र तथान्यो विमुखोऽद्रवत् ।
अन्यः प्राप्तस्य चान्यस्य शिरः कायादपाहरत् ॥ २८
शब्दमभ्यद्रवचान्यः शब्दादन्योऽद्रवद्भृशम् ।
खानन्योऽथ परानन्यो जघान निशितैः शरैः ॥ २९
गिरिशङ्खोपमश्चात्र नाराचेन निपातितः ।

Ś₁ चाङ्कुशस् (for साङ्कु'). D₂ D₂, 8 तदा (for
तथा).

28 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). K₂ om. 28 (cf.
v. l. 27). —^a) K₂, 5 B₁ D₁ G₂ आक्रोशद्; G₂
प्राक्रोशस् (for 'शद्'). K₁ D₂ अन्त्ये; K₂ B₁ T
G₂-5 अन्त्ये; G₁ M अन्यो वै (for अन्योऽत्र).
— D₁ om. 28^b-29^a. —^b) K₁, 2, 5 D₂ D₂, 8, 6 [s]-
भवत् (for सद्रवत्). S तमन्योभिः (T₁ G₂ M₂, 4 'न्यो
'वि')मुखोद्रवत्. —^a) B₁, 8 D₂ D₂, 5, 8 अन्त्य- (for
अन्यः). T G₂-5 ततः प्राप्तः स (G₂ 'सोपि')चाप्यन्यः;
G₁ M असंप्राप्तस्य तं देशं (G₁ M₁, 2 चाप्यन्यः). —^a)
K₁ D₂ D₂ अपातयत् (for 'हरत्').

29 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). K₂ om. 29 (cf.
v. l. 27). D₁ om. 29^{ab} (cf. v. l. 28). —^a)
Bom. ed. स शब्दमद्रवचान्यः. —^b) B (except B₄)
D₂ [s]त्रसद् (for सद्रवद्). — For 29, S subst.:

237* भीतश्चान्य उदकोशदन्यो भीत उपाद्रवत् ।

असंप्राप्तस्य तं देशमन्यो जीवितमाददे ।

[(L. 1) T G₂ भीताश्; M₂-5 भीरश् (for भीतश्).
G₂ भीतश्चान्यमपक्रोशद् (for the prior half). M₂-5
भीतम् (for भीत). — (L. 2) G₂ असंप्राप्तस्य; G₂
संप्राप्तस्य; M₂, 4, 5 (sup. lin.) असंप्राप्तस्य (for 'प्राप्तस्य').
G₁, 4 M₁-8 संदेशम् (for तं देशम्).]

30 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). K₂ om. 30^{ab}
(cf. v. l. 27). —^a) K₁ D₂ G₁ M -शङ्गोपमाश्
(for 'पमश्'). Ś₁ K₁, 2 D₂, 6 चान्यो; D₂ चान्ये;
T G₂, 4 चित्रैर्; G₁ M चित्रा (for चान्त्र). G₂ अपरैर-
परश्चित्रैर्. —^b) S बाणैः (G₁ M नरैः) शूरैर् (for
नाराचेन). K₁ D₂ D₂ G₁ M निपातितः. —^a)
After मातङ्गो न्य, D₂ reads 23^a-24^a, reading the
rest of stanza 30 on marg. G₁ M मातङ्गा न्यपत-
न्मूमौ. — D₂ om. (hapl.) 30^a-31^a. —^a) D₂
(before corr.) -वेग; C_d -रोध (as in text). Ś₁
(marg.) [जं]मसि; Ca. d [ज]ण्णे (as in text).

मातङ्गो न्यपतद्भूमौ नदीरोध इवोष्णगे ॥ ३०
 तथैव रथिनं नागः क्षरन्गिरिरिवारुजत् ।
 अच्यतिष्ठत्पदा भूमौ सहाश्रं सहसारथिम् ॥ ३१
 शूरान्प्रहरतो दृष्ट्वा कृतास्त्राच्युथिरोक्षितान् ।
 बहूनप्याविशन्मोहो मीरुन्हृदयदुर्बलान् ॥ ३२
 सर्वमाविशमभवन्न प्राज्ञायत किंचन ।
 सैन्ये च रजसा ध्वस्ते निर्मर्यादमवर्तत ॥ ३३
 ततः सेनापतिः शीघ्रमयं काल इति ज्ञुवन् ।

नित्याभित्वरितानेव त्वरयामास पाण्डवान् ॥ ३४
 कुर्वन्तः शासनं तस्य पाण्डवेया यशस्विनः ।
 सरो हंसा इवापेतुर्घ्नन्तो द्रोणरथं प्रति ॥ ३५
 गृहीताद्रवतान्योन्यं विभीता विनिकृन्तत ।
 इत्यासीत्तुमुलः शब्दो दुर्धर्षस्य रथं प्रति ॥ ३६
 ततो द्रोणः कृपः कर्णो द्रौणी राजा जयद्रथः ।
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ शल्यश्चैवानवारयन् ॥ ३७
 ते त्वार्यधर्मसंरब्धा दुर्निवार्या दुरासदाः ।

C. 7. 1411
B. 7. 32. 39
K. 7. 32. 39

31 Śs missing (cf. v. l. 5). Ds om. 31^{ab} (cf. v. l. 30). G1 M om. 31. Ks om. 31^{ab}. —^a) Śi रथैश्च; K1. 2. 4 रथेन; Ds रथाश्च (for तथैव). K1. 5 Dn रथिनां (Dn2 'नो' (for रथिनं). Dn3 नागाञ्. —^b) Ks Dc1 क्षरद्; Ds. 6 गिरिं (for क्षरन्). B2 गिरिम् (for गिरिर्). B1. 3. 4 [अ]सृजत्; B2 [अ]सृजं; B3 (marg.). 5 Dc1 [अ]सृजत्; Dn1 D2. 1. 1 [अ]सृजन्; Ds. 6 [अ]सृजत्; T Gs. 4 [अ]सृजन्; G2. 5 सृजन् (for [अ]सृजत्). D4 क्षरन्गिरिवारुजः. —^c) Śi अत्यतिष्ठत्; Ks B5 Ds. 5. 5 अच्यत्; K4 D1 अप्यत्; K5 अवात्; B2 अच्यत् (for अच्यत्). Śi K2. 4. 5 Dn1 D1. 5 तदा (for पदा). K1 D7 अच्यतिष्ठत्तदा भूमौ; T Gs-5 बले (Gs बले) नापातयन् (T Gs 'न्मू'मौ. —^d) Ds सदशं (for सहाश्रं). Ks Dc1 Ds सहाश्रः सहसारथिः.

32 Śs missing (cf. v. l. 5). B1. 8 read 32^{ab} twice. —^a) Dn3 एवं बहुविधाकारान्. —^b) Ks Dn D2. 3. 5. 5 कृतास्त्रान्युद्धदुर्मदान्; D4. 1. 8 'त्रणदीक्षितान्. —^c) Śi K (except Ks) D1 भयेन; Ms-5 लघून् (for बहून्). Ks B1-3 D2. 1. 8 अन्वाविशन्; B4 अन्वत्; B5 चैवात्; Dn1 D4. 5 अन्यान्विशन्; Dn3 Ds. 6 हत्वाविशन्; T Gs. 4 अस्यात्; G1. 2. 5 M अस्यात् (for अप्यात्). Ms. 4 मोहं. —^d) Ks Ds भीतान् (for मीरुन्).

33 Śs missing (cf. v. l. 5). G1 M om. 33. —^a) K1. 4 आविशन्; Dn3 आभिज्ञम्; D7 आविशम् (for आविशम्). —^b) K (except Ks) B1 Dn1 D1. 4-5 T G2-5 प्रज्ञायत (for प्राज्ञात्). —^c) Ks. 5 B D (except D1) T1 G2 सैन्येन (for सैन्ये च). Ks-5 B Dc1 Dn1 D2. 3. 5 ध्वस्तं; T G2-5 प्रस्ते (for ध्वस्ते).

34 Śs missing (cf. v. l. 5). —^a) Gs त्वरितं नैष (for 'तानेव). Ks Dn1 एवं (for एव). D4. 1. 8

नित्यं हि प्रेरितानेव; T Gs. 4 नियतेति च तानेव. —^d) Ks Dn Ds चो (Ks नो) दयामास (for त्वर). B2 पार्थिवान् (for पाण्ड').

35 Śs missing (cf. v. l. 5). G1 M1. 2 om. 35. —^a) Ds. 5 कुर्वन्तः; S (G1 M1. 2 om.) कुर्वाणाः (for कुर्वन्तः). D4 शाश्वतं (for शासनं). —^b) B Dc1 S (G1 M1. 2 om.) पाण्डवा बाहुशालिनः (Gs. 5 Ms-5 'शालिनः). —^c) Dc1 उत्पेतुर् (for आपेत्). Dn3 सहस्रा- निव संनिपेतुर् (hypermetric). —^d) K1 अमंतो (hypermetric) (for घ्नन्तो). Ms-5 घ्नन्तो द्रोणं महारथाः.

36 Śs missing (cf. v. l. 5). Ds om. (hapl.) 36. —^a) Śi [अ]नयत्; K1. 8 ह्यवत्; K2 [अ]भिद्रवत् (hypermetric); B1 द्रवत् (for [अ]द्रत्). T Gs-5 प्रतिगृहीत जहि तं (T 'हित); G1 M गृहीत जहि (Ms-5 वापि) तान्यो (Ms. 5 'न्यौ) धावन्. —^b) Śi K1. 2. 4 व्य (K1. 8 वि) पेत; B5 विभीतः; D4. 1. 8 वृणीत; Ds मा मैष्ट; Ca. d विभीता (as in text). Dn3 न्यव- (for विनि). K4. 5 Ds. 8 'कृततः (for 'कृन्तत). Dn1 अन्ये तमभिकृततः; S छिधि मिधि (Gs छिन्नसंधि) ह (G1 M घ्र) ताहत (T 'तः; G1 M 'नः). —^c) Ks Dc1 Dn1 D4. 5. 1 तुमलः; S इति शब्दो महानासीद्. —^d) Dc1 दुर्धरस्य; Dn1 'ध्वश्च; S आचार्यस्य (for दुर्धर्षस्य).

37 Śs missing (cf. v. l. 5). —^a) G1 M द्रो- (Ms. 4 द्रौ)णिः (for द्रोणः). —^b) D1 om. (hapl.) from णी up to द्रो (in 38^a). Ks Dc1 Ds-1 द्रोणी; S स च (for द्रौणी). D4 राजन् (for राजा). —^c) Ks Dc1 बिन्दानुबिन्दावावंत्यौ. —^d) B D (except Ds; D1 om.) T G2-5 चैतान् (for चैतान्). K1. 4. 5 B (except B2) Dn D4. 5. 1 T Gs. 4 अ (B1. 4. 5 Dn3 न्य)वारयत् (for 'यन्).

38 Śs missing (cf. v. l. 5). D1 om. up to द्रो

C. 7. 1411
B. 7. 32. 40
K. 7. 32. 39

शरार्ता न जहुद्रोणं पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ॥ ३८
ततो द्रोणोऽभिसंक्रुद्धो विसृज्यशतशः शरान् ।
चेदिपाञ्चालपाण्डूनामकरोत्कदनं महत् ॥ ३९
तस्य ज्यातलनिर्घोषः शुश्रुवे दिक्षु मारिष ।
वज्रसंघातसंकाशस्त्रासयन्पाण्डवान्वहन् ॥ ४०
एतस्मिन्नन्तरे जिष्णुर्हत्वा संशप्तकान्वली ।
अभ्ययात्तत्र यत्र स द्रोणः पाण्डुप्रमर्दति ॥ ४१
तं शरौघमहावर्तं शोणितोदं महाहृदम् ।

तीर्णः संशप्तकान्हत्वा प्रत्यदृश्यत फल्गुनः ॥ ४२
तस्य कीर्तिमतो लक्ष्म सूर्यप्रतिमतेजसः ।
दीप्यमानमपश्याम तेजसा वानरध्वजम् ॥ ४३
संशप्तकसमुद्रं तमुच्छोष्यास्त्रगभस्तिभिः ।
स पाण्डवयुगान्तार्कः कुरुनप्यभ्यतीतपत् ॥ ४४
प्रददाह कुरुन्सर्वानर्जुनः शस्त्रतेजसा ।
युगान्ते सर्वभूतानि धूमकेतुरिवोत्थितः ॥ ४५
तेन बाणसहस्रौघैर्गजाश्वरथयोधिनः ।

(cf. v. l. 37). — ^a) D₂ r ते शौर्यः; T G₂-s अवार्थः; G₁ M₁ s त शौर्यः; G₂ M₂-s अनार्थः (for ते शौर्यः). S₁ K₁ s धर्मोः; S कर्म (for धर्म). — ^b) S₁ K₃ B D₁ दुर्निवारा (for वार्या). D₂ दुरात्मनः; S निवारिताः (for दुरासदाः). — ^c) D₂ (by corr.) शराचिता; S शूरत्वाच्च (for शरार्ता न). D₂ (before corr.) r द्रौणि (for द्रोणं). D₂ D₂ s (before corr.) शरार्ताश्चायुद्रोणं. — ^d) K₂ पांचाल्यैः; B₂ पंचालाः (for पाञ्चालाः). S सह पाण्डवैः (by transp.).

39 S₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) K₁ s. 2. 4. 5 D₂ D₂ s. 4. 6-8 [s]भि (D₂ D₂ s 'ति'संरब्धोः; K₃ B₂ s D₁ D₂ [s]तिसंक्रुद्धोः; S शृङ्गं कु (for अभिसंक्रु). — ^b) K₂ विसृज्य; S व्यसृज्य (T G₂ M₂ s 'ज्') (for विसृज्य). — ^c) B₂ पंचाल- (for पाञ्चाल-). — ^d) S कुर्वन्निशसनं महत्.

40 S₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) K₂ D₂ M₂ निर्घोषः; G₂ निःशब्दः (for निर्घोषः). — ^b) K D₂ D₂ s. 2. 4. 5. 7. 8 भारत (for मारिष). — ^c) G₂ वज्र- (for वज्र-). K₂ B D₁ D₂ D₂ s. 2. 5. 6 संहारः; D₂ G₁ M संपातः; T G₂-s संकाश (for संघात-). T G₂-s M₂-s निर्हादसः; G₁ M₁ s सशस्त्र (for संकाशस). — ^d) K₂ B D₁ मानवान्; T G₂ संजयान्; G₂ अहिका (?) ता नृ; G₂ तर्जयन्; G₂ आत्मजान् (for पाण्डवान्). S₁ D₂ बहु; D₂ बली (for बहून्). K₂ D₂ s त्रासयन्पाण्डवीं चर्म; G₁ M यन्सर्वमानवान्.

41 S₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) B₂ s D₂ जित्वा; G₂ हित्वा (for हत्वा). Some MSS. संसप्तकान्. K₁ s. 2. 5 B D₁ D₂ D₂ s. 2. 5. 6 बहून्; T G M₁ s पुनः; M₂-s रणे (for बली). — ^c) D₂ D₂ s [श]सौ (for स). — ^d) K₁ स मर्दति; D₂ प्रमार्जति; S प्र (T G₂-s वि)मृदति (for प्रमर्दति).

42 S₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) B D₁ D₂ T G₂ ताञ्च (for तं). K₂ B₂ s D₁ शरौघान् (for शरौघ-). K₂ महावेगाञ्च; K₂ B D₁ T G₂ वर्ताञ्च; D₂ समावर्ताञ्च (for महावर्त-). G₁ s-5 M तां शरौघ-महावर्ता. — ^b) D₂ D₂ s. 4. 6-8 S शोणितौ (G₂ s 'तो')व- (for 'तोदं'). D₂ महाहृदान्; D₂ ह्रवे; D₂ कुर्वन्; S महा (T₂ G₂ वहां; G₁ M हर्दा)नदी (for महाहृदम्). K₂ B D₁ शोणितोदामहाहृदान् (B₂ 'हुमान्'). — ^c) D₂ तीव्रः (for तीर्णः). Some MSS. संसप्तकान्. — ^d) K₂ s B D फल्गुनः; G₂ पांडवः (for फल्गुनः).

43 S₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) T G₂ s लक्ष्मीवतो (for कीर्तिमतो). — ^b) D₂ s तेजसं (for तेजसः). — ^c) K₂ D₂ s. 5. 7. 8 G₁ M अपश्यामस् (for श्याम). D₂ दीप्यमानेन पश्याम.

44 S₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) Some MSS. संसप्तक- — ^b) S K (except K₂) D₁ [श]शु (for [श]श-). — ^c) D₂ om. 44^a-45^d. — ^d) D₂ D₂ s स पांडवो युगार्कमः (D₂ 'तार्कः'). — ^e) B₂ कौरवान् (for कुरुनपि). D₂ अति (for अभि). K₂ s कुरु-नप्यभ्यभी (K₂ 'पी')तवत्; K₂ D₂ s 'नप्यभ्य' (D₂ 'भ्यप्य')पीतवत्; D₁ 'नप्यभ्यतापवत्; D₂ 'नप्यभ्यतापवत्; D₂ D₂ s 'बुद्धिश्च' (D₂ 'नयस्य')तावकान्; D₂ 'नेष्य-त्यतीतवत्; T G₂-s 'नप्यभ्यामज्जवात्; G₁ M 'नप्य-पतज्जवात्. Cd cites अभ्यती' (as in text).

45 S₂ missing (cf. v. l. 5). D₂ om. 45 (cf. v. l. 44). — ^a) S स (G₂ सं) ददाह (for प्रद). — ^b) D₂ s सर्व- (for शस्त्र-). K₁ तेजसः (for तेजसा). — ^c) D₂ s युगांतमिच्छन्भूतानि. — ^d) S K D₂ D₂ s. 5. 7. 8 [उ]दितः (for [उ]त्थितः).

46 S₂ missing (cf. v. l. 5). — ^a) D₂ s प्रस्ताश्र (D₂ 'श्व-') (for गजाश्व-). K₂ D₂ D₂ s. 4. 5. 7. 8 सदिनः

ताव्यमानाः क्षितिं जग्मुर्मुक्तशस्त्राः शरादिताः ॥ ४६
केचिदार्तस्वरं चक्रुर्विनेदुरपरे पुनः ।
पार्थबाणहताः केचिन्निपेतुर्विगतासवः ॥ ४७
तेषामुत्पततां कांश्चित्पतितांश्च पराञ्चुखान् ।
न जघानार्जुनो योधान्योधव्रतमनुसरन् ॥ ४८
ते विशीर्णरथाश्वेभ्यः प्रायश्श्व पराञ्चुखाः ।
कुरवः कर्णं कर्णेति हा हेति च विचुकुशुः ॥ ४९
तमाधिरथिराक्रन्दं विज्ञाय शरणैषिणाम् ।

मा मैथेति प्रतिश्रुत्य ययावमिमुखोऽर्जुनम् ॥ ५०
स भारतरथश्रेष्ठः सर्वभारतहर्षणः ।
प्रादुश्चक्रे तदाश्वेयमस्त्रमस्त्रविदां वरः ॥ ५१
तस्य दीप्तशरौघस्य दीप्तचापधरस्य च ।
शरौघाञ्चशरजालेन विदुधाव धनंजयः ।
अस्त्रमस्त्रेण संवार्य प्राणद्विस्तृजञ्चशरान् ॥ ५२
धृष्टद्युम्नश्च भीमश्च सात्यकिश्च महारथः ।
विज्यधुः कर्णमासाद्य त्रिभिस्त्रिभिरजिह्वैः ॥ ५३

C. 7. 1427
B. 7. 32. 56
K. 7. 32. 53

(for -योधिनः). —^a) B₂, s, s Dn₂ Ds, s अर्धमानाः
(for ताव्य). Ś₁ जग्मुर् (for जग्मुर्). —^d) K₄ D₁
कुश- (for मुक्त-). K₅ B₂-s Dn₂ -केशाः (for -शस्त्राः).
S मुक्तशस्त्रशरासनाः.

47 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) Dn₂ Ds, s
ते तदा (for केचिद्). K₂ B₂ Dn₂ D₂, s, s स्वनें;
K₅ -स्वनांश्च (for -स्वरं). —^b) Dn₂ विनेद्युश्च (for
'दुर'). Dn₂ च परे; D₅ चापरे (for अपरे). Dn₂
D₂, s जनाः (for पुनः). —^c) M₄ -बाणगताः (for
'हताः'). Dn₂ D₂, s पार्थेनामि (Dn₂ 'न नि' हताः केचिन्.
—^d) S च (for वि-). D₄, 7, 8 निपेतुर्गतचेतसः.

48 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) K₁ अन्यत-
मान्; K₂, s B D₁, s T G M₁, s उत्पतितान्; Dn₂
D₂, s, s M₂-s 'ततः (for 'ततां'). —^b) Ś₁ D₂
पततां च; K₁, s Dn₁ D₁, s पततांश्च; D₂, s पतितांश्च
(for प'). Ś₁ पराञ्चुखं; T G₂-s 'क्रमात् (for 'ह्यु-
खान्). —^c) K₄ D₁ M₄, s नाजघान; T₂ G₂, s निजं
(for न ज'). G₁ M₁, s यौधान्; M₂-s वीरो (for
योधान्). —^d) M यौधव्रतमनुसरन्.

49 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) K₅ B D₁
Dn D₂, s, s, s विकीर्णं (Dn₁ 'र्णां'; T G₂-s M₂-s च
जो (M₂-s क्षी)र्णः (for विशीर्णः). K₂, s B₂ D₂ -रथा-
श्चित्राः; D₁ 'क्षेताः (for 'क्षेमाः). —^b) K₅ Dn
D₂, s, s प्रययुश्च; B₂ प्रायशोस्य (for 'शश्च). —^c)
K₄ B₂ om. कुरवः. —^d) T G₂-s हा हा हे (G₂, s चे)ति
(for हा हेति च).

50 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) K₂ आधि-
रथम्; D₁ 'रथि-; T G₂-s आतिरथिर् (for आधि-).
D₁ चक्रन्दं; G₅ (before corr.) आक्रांतं; G₅ (by corr.)
आक्रोक्षं (for आक्रन्दं). B₂ D₂, s तमाधि (D₄ 'ति-)
रथिनाक्रन्दं; D₅ (by corr.) 'रथिनां क्रन्दं. —^b) D₅

शरणैषिणं (for 'षिणम्). —^d) G₁ M₁, s [आ]मिमुखो
(for [अ]भि').

51 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) D₅ s -रथि-
(for -रथ-). —^b) D₄ T G₂-s -हर्षणं (for -हर्षणः).
Ś₁ (before corr.) सर्वभारतसहोदरः; Ś₁ K (except
K₅) D₁ सर्वभारतसहोदरः (Ś₁ 'ने). — After 51^{ab},
D₅ ins.:

238* रामक्षिप्रो महाबाहुर्धन्विनां मानहा सदा ।
—^a) Ś₁ K₁-s B₂, s D₅ तथा (B₂ 'मा-; D₅ 'द)श्वेयम्;
K₅ D₄ तदा (D₄ 'था)श्वेयम् (for 'श्वेयम्).

52 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) G₅ -रथौघस्य
(for -शरौ'). —^b) Ś₁ K₁, s, s D₁ om. (hapl.) from
52^b up to the prior half of 239*. —^c) T
G₂-s -रथस्य (for -धरस्य). —^d) Dn₂ शरौघं (for
शरौघान्). S वारुणेन तदा (T G₂-s 'न तद-; M₂-s
'नैव चा)खेण. —^e) K₂ B₂, s Dn₁ D₂, s, s, 7, 8 विदु-
द्राव; Dn₂ D₂, s विज्यध च; Cd विदधार (for विदु-
धाव). — After 52^{cd}, N (Ś₂ missing) ins.:

239* तथैवाधिरथिस्तस्य बाणाञ्ज्वलिततेजसः ।

[Ś₁ K₁, s, s D₁ om. the prior half. K₂ D₄ -रथस्य;
D₁ -रथेस् (for -रथिस्). D₂, s बाण- (for बाणान्).
K (except K₅) D₁ ज्वलन- (for ज्वलित-).]

— G₅ om. 52^c-54^b. —^c) K₁, s Dn₁ प्रणदद्; D₂, s, s
प्रा (D₅ प्र)णुदन्; G₁ M₁, s विनदन्; M₂-s व्यनदद्
(for प्राणं). D₂, s, s G₁ M₁, s व्य (D₂ वि)सृजत्;
M₂, s विदधन्; M₅ विधमन् (for विसृजन्).

53 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). G₅ om. 53 (cf. v. l.
52). —^a) D₄ स- (for च). —^b) T G (G₅ om.)
M₁, s सत्यकश्च (for सात्यकिश्च). M₂ महारथः; M₅
'रथाः (for 'रथः). —^c) D₅ विज्यधुः; T G₂ विज्यध च;

C. 7. 1426
B. 7. 32. 56
K. 7. 21. 56

अर्जुनास्त्रं तु राधेयः संवार्य शरवृष्टिभिः ।
तेषां त्रयाणां चापानि चिच्छेद विशिखैस्त्रिभिः ॥ ५४
ते निकृतायुधाः शूरा निर्विषा भुजगा इव ।
रथशक्तीः समुत्क्षिप्य भृशं सिंहा इवानदन् ॥ ५५
ता भुजाग्रैर्महावेगा विसृष्टा भुजगोपमाः ।
दीप्यमाना महाशक्त्यो जग्मुराधिरथि प्रति ॥ ५६
ता निकृत्य शितैर्बाणैस्त्रिभिस्त्रिभिरजिह्वैः ।
ननाद बलवान्कर्णः पार्थाय विसृज्यशूरान् ॥ ५७
अर्जुनश्चापि राधेयं विद्ध्वा सप्तमिराशुगैः ।
कर्णादवरजं बाणैर्जघान निश्चितैस्त्रिभिः ॥ ५८

ततः शत्रुंजयं हत्वा पार्थः पङ्क्तिरजिह्वैः ।
जहार सद्यो भल्लेन विपाटस्य शिरो रथात् ॥ ५९
पश्यतां धार्तराष्ट्रानामेकेनैव किरीटिना ।
प्रमुखे स्रुतपुत्रस्य सोदर्या निहतास्त्रयः ॥ ६०
ततो भीमः समुत्पत्य स्वरथादैनतेयवत् ।
वरासिना कर्णपक्षाञ्जघान दश पञ्च च ॥ ६१
पुनः स्वरथमास्थाय धनुरादाय चापरम् ।
विन्याध दशभिः कर्णं स्रुतमश्वान् पञ्चभिः ॥ ६२
घृष्टद्युम्नोऽप्यसिवरं चर्म चादाय भास्वरम् ।
जघान चन्द्रवर्माणं बृहत्क्षत्रं च पौरवम् ॥ ६३

Gs. 4 विन्याय (for विन्ययुः).

54 Śs missing (cf. v. l. 5). Gs om. 54^{ab} (cf. v. l. 52). —^a) B₂ D₄. 7 च (for तु). Ms-s transp. राधेयः and संवार्य. —^d) Dn₁ निश्चितैस् (for विशिखैस्). D₄ शरैः (for त्रिभिः). G₁ M छि (Ms-s भि) त्वा भल्लैस्त्रिभिः.

55 Śs missing (cf. v. l. 5). —^a) Ś₁ Dn₁ Ds. 5 ते नि (Dn₁ Ds तेन) कृतायुधाः शूरा. —^b) S निर्विषा इव पञ्चगाः. —^c) K₅ Dc₁ (marg. sec. m.) Ds S (except M₁. 2) अश्च; Ds शर- (for रथ-). Dn₁ T₁ G₂ शक्तिः; T₂ शक्ति (for शक्ती-). —^d) S भुजैः (for मृश-). K₁. 4 Dn₁ सिद्ध (for सिंहा). Ms-s [ढ]षदन्.

56 Śs missing (cf. v. l. 5). —^a) Ś₁ K₁. 3. 4 तं; B₁. 2 (marg. as in text) s Dn₁ Ds. 6 तैर्; Dn₁ Ds ते (for ता). S ता यु (G₁ M₁. 2 तैर्मु) जगामि (T G₂ 'प्रवि' निर्मुक्ता. —^b) B₄ D₁ विसृष्टा; S निर्मुक्त- (for विसृष्टा). —^d) K₂. 4. 5 B₁. 2. 5 D₄ G₂ आधिरथं; G₃ स आधिरथि (G₄ 'अं' (for आधि)).

57 Śs missing (cf. v. l. 5). —^a) D₄ M₁. 2 नानिहृत्य; D₇. 3 ताश्चि (for ता नि). K₄. 5 B₁. 2. 5 Dc₁ D₁. 5. 7. 8 सि (D₁ श-; D₇. 3 सि) तैर्भल्लैस्; B₄ D₂ शरव्रातैस्; Dn₁ D₄ शरैर्भल्लैस्; S शरैस्तीक्ष्णैः (for शितैर्बाणैस्). —^b) S सिंहनादं चकार ह. —^c) K₄ Dn₁ D₁. 4 om. (hapl.) 57^a-59^b; B₁ reads the same on marg. —^c) K₁. 2 बलवत् (for 'वान्). —^d) K₁ [अ]वसृज्य (for विसृ-).

58 Śs missing (cf. v. l. 5). K₄ Dn₁ D₁. 4 om.

58 (cf. v. l. 57). B₁ reads 58 on marg. —^b) T G₂-s आयसैः (for आशुगैः). —^c) Ms-s चापि (for बाणैर्). —^d) Ds. 6 विशितैस् (for निशि). K₅ B₁. 5 Ds T₁ G₂ Ms-s शरैः (for त्रिभिः).

59 Śs missing (cf. v. l. 5). K₄ Dn₁ D₁. 4 om. 59^{ab} (cf. v. l. 57). B₁ reads 59^{ab} on marg. —^d) Dc₁ Dn₁ D₂ विपाटस्य; D₇. 8 विपावस्य (sic); T G₂-s द्विधा तस्य; G₁ वीरावस्य; M₁. 2 विराटस्य; Ms-s विद्धा तस्य (for विपाटस्य). Dn₁ शिरस्तदा; G₂ शिरो-धरात् (for शिरो रथात्).

60 Śs missing (cf. v. l. 5). —^a) D₄ पपात; D₇. 8 पततो (for पश्यतां). D₁ धार्तराष्ट्रस्य. —^b) S एवमेते (G₁ M 'व' (for एकेनैव). —^c) Dn₂ Ds. 6 वर्तमानस्य (for स्रुतपुत्रस्य). —^d) K₅ Dn Ds सौदर्या. D₄. 7. 8 शौर्योदायहतास्त्रयः.

61 Śs missing (cf. v. l. 5). —^a) S तदा (G₁ M₁. 2 'मा-; Ms-s 'या' प्लुत्य (for समुत्पत्य). —^c) D₄ रवासिना; D₅ वरासिना (for 'सिना). S जघान स्रुतपुत्रस्य. —^d) Dn₁ जघनान्; S बाधवान् (for जघान).

62 Śs missing (cf. v. l. 5). D₇. 3 om. 62-63. —^a) Ś₁ K (except K₅) Dn D₁. 2. 4. 6 ततः (for पुनः). K₅ च; B₁ स; D₁. 2 G₂ तु (for स्व-). —^b) S वीर्यवान् (for चापरम्). Dn₂ Ds. 6 पश्चादादाय का-मुकं. —^c) Ds repeats 62^{cd} after 66^{ab}. —^d) K₅ कोणैः; D₄ तूष्ण (for कर्ण). —^e) Dn₁ D₅ M₄ सप्तभिः (for पञ्च).

63 Śs missing (cf. v. l. 5). D₇. 3 om. 63 (cf.

ततः स्वरथमास्थाय पाश्चात्पुन्यञ्च कार्यकम् ।
 आदाय कर्णं विव्याध त्रिसप्तत्या नदत्रणे ॥ ६४
 शैनेयोऽप्यन्यदादाय धनुस्त्रिद्राघुधुति ।
 स्रतपुत्रं चतुःपथ्या विद्धा सिंहं इवानदत् ॥ ६५
 मल्लाम्यां साधुमुक्ताभ्यां छित्त्वा कर्णस्य कार्यकम्
 पुनः कर्णं त्रिभिर्बाणैर्बाह्वोरुसि चार्पयत् ॥ ६६
 ततो दुर्योधनो द्रोणो राजा चैव जयद्रथः ।
 निमज्जमानं राधेयमुज्जहूः सात्यकाणांवात् ॥ ६७

वृष्टद्युन्नश्च भीमश्च सौमद्रोऽर्जुन एव च ।
 नकुलः सहदेवश्च सात्यकिं जुगुपू रणे ॥ ६८
 एवमेष महारौद्रः क्षयार्थं सर्वधन्विनाम् ।
 तावकानां परेषां च त्यक्त्वा प्राणानभूद्रणः ॥ ६९
 पदातिरथनागाङ्गगजाश्चरथपत्तयः ।
 रथिनो नागपत्त्यश्चै रथपत्ती रथद्विपैः ॥ ७०
 अश्वैश्चा गजैर्नागा रथिनो रथिभिः सह ।
 संसक्ताः समदृश्यन्त पत्तयश्चापि पत्तिभिः ॥ ७१

C. 7. 1446
B. 7. 32. 75
K. 7. 32. 74

v. l. 62). —^a) T G₂₋₅ रयवरम् (G₂ 'राच्' (for
 स्यसिवरं). —^b) T G₂₋₅ चापं; G₂ गदां (for
 चर्म). Ś₁ B₂ भासुरं; B₁ सुपमं; D₅ भास्करं (for
 भास्वरम्). —^c) B₁₋₅ बृहत्क्षेत्रं; D₂₋₅ 'च्छत्रं' (for
 'लक्षत्रं'). B D₂₋₅ D₂₋₅ S नैषधं; D₂₋₅ (before corr.)
 पौधुधं (sic) (for पौरवम्).

64 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) D₁ आसाध
 (for आस्थाय). —^b) B₂ पांचालानां (for 'ह्योऽन्यच्').
 S पांचाल्यो (T G₂₋₅ 'लो')न्यच्छरासनं. — K₄ D₁ om.
 (hapl.) 64^a-66^b. —^d) D₂₋₅ S शरैः (for रणे).

65 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). K₄ D₁ om. 65
 (cf. v. l. 64). —^a) D₂₋₅ सैनेयो (for शैनेयो). D₂₋₅
 7. 8 [अ]न्यम् (for [अ]न्यद्). —^b) K₁₋₅ B D (D₁
 om.) S धनुस्त्रिद्रा (K₅ B₂₋₅ 'हु')समधुतिः. —^c) D₂₋₅
 D₂₋₅ सूर्यः; D₄ तव (for सुत-). —^d) K₁ D₂₋₅ D₄₋₅
 G₅ [आ]नदन्; K₅ D₂₋₅ T G₁₋₄ M [च]न्नदन् (T
 G₁₋₂ 'त्' (for [अ]नदन्).

66 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). K₄ D₁ om. 66^{ab}
 (cf. v. l. 64). After 66^{ab}, D₅ repeats 62^d. —^d)
 Ś₁ K (except K₅) B₂₋₅ D₁ चार्पयत्; D₅ ताड' (for
 चार्प').

67 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^{ab}) S राजा द्रो-
 णश्च (by transp.). —^c) D₂₋₅ कर्णं ते (for राधेयम्).
 —^d) Ś₁ K (except K₅) D₁ T₁ भाजहुः; D₂₋₅ (before
 corr.) D₄₋₅ उज्जहुः (for उज्जहुः). T G₂₋₅ समराण-
 वात्; G₁ M सत्यकाणांवात् (M₁₋₂ 'न्' (for सत्य').
 — After 67, N (Ś₂ missing) ins. :

240* पत्त्यश्चरथमातङ्गास्त्वदीयाः शतशोऽपरे ।

कर्णमेवाभ्यधावन्त त्रास्यमानाः प्रहारिणः ।

[(L. 1) D₄ नृप (for ऽपरे). — (L. 2) Ś₁ K D₁₋₅.

7. 8 [अ]न्यवर्तत (K₅ D₁₋₅ 'तत्'); D₅ 'पद्यंत' (for
 'धावन्त'). K₁₋₅ D₁ आन्यमाणाः; K₅ त्रस्यमानाः; B₂₋₅
 D₂₋₅ D₂₋₅ D₂₋₅ त्रासया (B₂ 'मा')नाः; D₂₋₅ त्रातुकामाः
 (for त्रास्यमानाः).]

68 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^b) D₄ [s]र्जुनम्.
 —^d) G (except G₃) M₁₋₂ स (G₄ सा)त्यकं (for सा-
 त्यकिं). K₅ जगमत् रणे; S जुगुपुस्तदा (G₄ 'था') (for
 जुगुपू रणे).

69 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) D₅ M₂₋₅ एव
 (for एष). G₂ M₂₋₅ 'रौद्रं' (for 'रौद्रः'). —^b) D₂₋₅
 D₂₋₅ प्रहारः (for क्षयार्थं). —^d) D₂₋₅ रणे; G₅ M₂₋₅
 रणं (for रणः).

70 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). B₂ reads 70^a-71^b
 on marg. —^a) K₂ 'रथि' (for 'रथ-'). Ś₁ K D₂₋₅
 D₁₋₂₋₄₋₅ नागोवैर; B₁₋₅ T नागाश्वा; B₂ D₂₋₅
 नागाश्वा; D₂₋₅ नागोवो; D₂₋₅ नागैर्वा (for नागाश्चैर).
 —^b) N (Ś₂ missing) पत्तिभिः (for पत्तयः). — D₅
 om. (hapl.) 70^a-71^d. —^c) K₄ नागपत्त्यश्च (for
 'पत्त्यश्चै'). —^d) T G₁₋₄ M₁₋₂ गजाः; G₅ गजः; M₂₋₅
 रथाः; M₂₋₅ अश्वाः (for the first रथ-). D₄ पत्त्यै;
 S पत्ति- (for पत्ती). T G₂₋₅ ध्वजैः (for द्विपैः).

71 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). D₅ om. 71 (cf.
 v. l. 70). B₂ reads 71^{ab} on marg. —^a) M₂₋₅ अश्वा
 अश्चैर (by transp.). G₅ अश्वान् (for अश्वा). K₄ D₄₋₅
 गजा (for गजैर). D₂₋₅ नागैः; G₄₋₅ नागान् (for
 नागा). —^c) B₂ M₂₋₅ संयुक्ताः; T G₂₋₅ संपन्नाः (for
 संसक्ताः). K₄ D₁ समसज्जं (K₄ 'ज्यं')त; D₂₋₅ D₂₋₅
 चैव दृश्यंते (D₂ 'त' (for समदृश्यन्त). K₅ संसक्तान्येव
 दृश्यंते. —^d) T चाभि (for चापि).

72 Ś₂ missing (cf. v. l. 5). —^a) K₄₋₅ D₁

C. 7. 1447
B. 7. 32. 72
K. 7. 32. 72

एवं सुकलिलं युद्धमासीत्क्रव्यादहर्षणम् ।

महद्भिस्तैरभीतानां यमराष्ट्रविवर्धनम् ॥ ७२

ततो हता नररथवाजिकुञ्जरै-

रनेकशो द्विपरथवाजिपत्तयः ।

गजैर्गजा रथिभिरुदायुधा रथा

हयैर्हयाः पत्तिगणैश्च पत्तयः ॥ ७३

रथैर्द्विपा द्विरदवरैर्महाहया

हयैर्नरा वररथिभिश्च वाजिनः ।

निरस्तजिह्वादशनेक्षणाः क्षितौ

Cd सुकल्पि (Ks Cd 'लि'तं); Dc1 स्वकालकं; Gs सुसुसुलं; Ca सुकलितं (for सुकलिलं). —^b) Gs अभीषणः (for हर्षणम्). Dn1 अमवल्लोमहर्षणं. —^c) S सहा (T Gs-5 'ह')भीतैर् (for महद्भिस्तैर्). Dn1 अनीकानां; Ds अभी **:; Ds.8 अतीतानां (for अभी'). — After 72, S ins.:

241* संरम्भेणामिसंसृज्य निम्नगमितरेतरम् ।

कुरुणां पाण्डवानां च द्रोणाङ्गुनसमागमे ।

[(L. 1) Gs-संगम्य; Ms-संसृज्य (for संसृज्य). Gs निवातम् (for निम्नगम्य). — (L. 2) Gs पाण्डवानां कुरुणां च (for the prior half).]

73 Ss missing (cf. v. l. 5). Ds partly corrupt. —^a) Gs Ms.4 रथा (for हता). Dc1 Ds.5 रथनर- (for नररथ-). —^b) B Dc1 S-पत्तिवाजिनः (T Gs-5 'भिः; M1.2 'नं') (for वाजिपत्तयः). — Ks om. (hapl.) 73^{ad}. —^c) D1 om. (hapl.) from रथिभि up to निरस्तजि (in 74^a). S1 K1.2 Dn1 Ds उ (S1 ग)दायुधै (for 'युधा'). S1 lacuna; K1 तथा; Ds.6 T Gs-5 रथैर् (for रथा). —^d) K1 Ds हया हयैः (by transp.). Bs Dn2 Ds.6 S-गणाश्च पत्तिभिः (for गणैश्च पत्तयः).

74 Ss missing (cf. v. l. 5). D1 om. up to निरस्तजि (cf. v. l. 73). —^a) B2 महाहवे; S रथा (for 'हया'). —^b) K1.5 नर- (for वर-). — After 74^{ab}, S reads 75. —^c) S1 K1.4 D1 दशनैः क्षताः (for दशनेक्षणाः). Ks क्षतं (for क्षितौ). —^d) K1 गतः (for गताः). T Gs-5 खंडित- (for प्रमथित-). Ds चर्म- (for चर्म-). K1 भूषणः.

75 Ss missing (cf. v. l. 5). S transp. 75^{ab}

क्षयं गताः प्रमथितवर्मभूषणाः ॥ ७४

तथा परैर्बहुकरणैर्वरायुधै-

र्हता गताः प्रतिभयदर्शनाः क्षितिम् ।

विपोथिता हयगजपादताडिता

भृशकुला रथसुरनेमिभिर्हताः ॥ ७५

प्रमोदने श्वापदपक्षिरक्षसां

जनक्षये वर्तति तत्र दारुणे ।

महाबलास्ते कुपिताः परस्परं

निषूदयन्तः प्रविचेरुजसा ॥ ७६

and 75^{ad}. —^a) B (except B4) Dc1 Dn Ds.4.6-8 च तथा परैः; Gs-4 तथा वरैर्; M4 रथा परैर् (for तथा परैर्). Bs परवणैर् (for बहुकरणैर्). Ms-5 उदायुधैर् (for वरा'). —^b) S1 Dn2 हया (for हता). T Gs.4 भटाः; G1.5 M गजाः; Gs हयाः (for गताः). Ks दक्षिताः; Ds दक्षिनः (for दक्षेनाः). Bs.4 Dn2 क्षितौ. —^c) S1 विमोहिताः; Ks विपाटिताः; Ds **थिता; G1 M निपोथिता; Gs निपातिता (for विपोथिता). T Gs-5 गजहय- (for हयगज-). Dn2 Ds पीडिता; S ताडनैर् (for ताडिता). — Ds om. (hapl.) 75^{ad}. —^d) K1 Ds-क्षुर-; Ks B1-4 Dc1 Ds.8 T G1.5-8 M-सुख-; Ks D1-कुल-; Bs G2-वर-; D1 lacuna (for सूर-). Ks भृशकुला रथनेमिभिः सुरैः; Dn2 Ds.6 भृशं नराश्रयसुरनेमिभिः कृताः (Ds क्षताः; Ds [marg.] हताः).

76 Ss missing (cf. v. l. 5). —^a) S1 K1.2 D1 रक्षि- (for पक्षि-). —^b) Ds तत्र वर्तति (by transp.). —^c) G1 M परिपुषिताः (for ते कुपि'). — Ds om. (hapl.) 76^d-77^a. —^d) S1 K1.8 D1 निषेधयतः; B1.2 G1 M निषूद-; B4 सुमुद्र- (for निषूद-). S प्रचरंस्तुदायुधाः (for प्रविचेरुजसा). — After 76, S ins.:

242* महाबले क्षुब्धमहागणोपमे

महेन्द्रसत्तातिथितां यियासवः ।

[(L. 2) Gs-सत्ताभिमतं; Ms-5 वासातिथितां (for सत्ता').]

77 Ss missing (cf. v. l. 5). Ds om. 77^a (cf. v. l. 76). —^a) S तथा (T Gs 'दा') (for ततो). Ds.6 भृशं (for बले). Dn2 Ds.6 संलु (Ds 'लु')लिते; T Gs-4 भृशसुदिते; G1 M1.2,3 भृशलुलिते; Gs प्रति

ततो बले भृशलुलिते परस्परं
निरीक्षमाणे रुधिरौघसंभूते ।

दिवाकरेऽस्तंगिरिमास्थिते शनै-
रुभे प्रयाते शिविराय भारत ॥ ७७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ समाप्तं संशक्तवधपर्व ॥

३२

संजय उवाच ।

पूर्वमस्मासु भयेषु फल्गुनेनामितौजसा ।
द्रोणे च मोघसंकल्पे रक्षिते च युधिष्ठिरे ॥ १
सर्वे विध्वस्तकवचास्तावका युधि निर्जिताः ।
रजस्वला भृशोद्विशा वीक्षमाणा दिशो दश ॥ २

अवहारं ततः कृत्वा भारद्वाजस्य संमते ।
लब्धलक्ष्यैः परैर्दीना भृशवहसिता रणे ॥ ३
श्लाघमानेषु भूतेषु फल्गुनस्यामितान्गुणान् ।
केशवस्य च सौहार्दे कीर्त्यमानेऽर्जुनं प्रति ।
अभिज्ञस्ता इवाभूवन्ध्यानमूकत्वमास्थिताः ॥ ४

C. 7. 1457
B. 7. 33. 5
K. 7. 33. 5

युयुधे; Ms. 4 भृशमुलुलिते (for भृशलुलिते). — ^b) K (except Ks) B1. 5 Ds. 4. 6 निरीक्षमाणे (for निरीक्ष). S1 K1. 2. 4 B1 Dn D1. 3. 4. 5-8 रुधिरणे (for रुधिरौघ-). S -संभू (Gs 'पृ' ते) (for -संभूते). — ^c) Dn1 -गतम् (for -गिरिम्). Ms-5 दिवाकरे संगमिते शनैः शनैर्. — ^d) Ks ह्यातां (for प्रयाते). T1 Gs पार्थिव (for भारत).

फल्गुनेन). — ^e) Gs तु (for च). K1 मोघसंकाशे; K4 मेघसंकल्पे; D4 [अ]मोघ'.

2 ^a) D4 सा च (for सर्वे). S वि (Gs स) दश- (for विध्वस्त-). K1 Ds -कवचा. — ^b) K1 युद्ध- (for युधि). — ^c) Ks Dn1 रुधिराक्ता; Ms-5 विम- नस्का; Cd रजस्वला (as in text). Dn2 Ds. 4. 8 भयो- द्विशा (for भृशो'). — ^d) K1. 2 Dn2 D1 8-5 वीक्ष- माणा.

3 ^a) T G1. 2 4. 5 अपहारं; Gs अपाहारं (for अव'). S शनैः (for ततः). — ^b) All MSS. (except S1; S2 missing) लब्ध (Dn2 om. लब्ध; Ds लब्धं) लक्षैः. K1 दीनान्; Ks B3. 5 Dc1 Dn1 D2. 4 दीना; B2 (marg. as in text) वीरा (for दीना). — ^d) S भृशा- पहसिता रणे.

4 ^a) K2. 3 Dn1 Ds. 4 Gs श्लाघमानेषु. Ks Dn1 D2. 3. 5. 6 वीरेषु (for भूतेषु). — ^b) K4. 5 B Dc1 Dn2 D1-4. 5-8 फाल्गुनस्य; Dn1 Ds पांडवस्य; G1 M अर्जुनस्य (for फल्गुनस्य). S अभितैर्गुणैः. — ^c) T Gs. 4 Ms तु (for च). — ^d) Dn1 reads from वन् up to ब्रवीत् (in 5^b) on marg. S1 (sup. lin.) Ds अभि- शस्ता; B1 (marg.; orig. as in text) श्लाघामिभूत; B2 अविशस्ता; D1. 8 अभिशक्ता; M1. 2 अपि शस्ता; Ca. d अभिशक्ता (as in text). K1 इवाभूत्वा; Dn2 Ds. 6 S 'मांति; D4. 7. 8 इव बभूव. — ^e) B2 D4. 1 8

Colophon. S2 missing. — Sub-parvan: Editions संशक्तवध. — Day of Droṇa's Generalship: S1 द्वितीयमहः; K1-3 D1 द्वितीययुद्धदिवसे समाप्तः; K5 द्वितीयो युद्धदिवसः; B1. 4 द्वितीयदिनयुद्धं; B2. 8 (both marg.) Dc1 Dn2 Ds. 5-7 द्वितीययुद्धदिवसः; Dn1 D4 द्वितीये दिवसयुद्धे; Ds (marg. sec. m.). 8 द्वितीयो (Ds 'य' दिवसः; T G2. 3. 5 द्वितीयापहारः समाप्तः; Ms-5 द्वितीयाह्निकं समाप्तं. — Adhy. name: Ks संकुल- युद्धवर्णनं; G1 M1. 2 संकुलयुद्धं (G1 adding द्वितीये- हनि समाप्तः). — Adhy. no. (figures, words or both): Ks 29; B1-3 Dn1 S 31 (as in text); D2. 5 30; Ds 33. — Śloka no.: Dn1 77.

32

☞ S2 is missing for this adhy. (cf. v. 1. 7. 31. 5).

1 Dn1 om. the ref. — ^b) S1 K1-3 Dn D1-3 पांडवेन; K4. 5 B Dc1 T G2 M1. 2 फाल्गुनेन (for

C. 7. 1457
B. 7. 33. 5
K. 7. 33. 5

ततः प्रभातसमये द्रोणं दुर्योधनोऽब्रवीत् ।
प्रणयादभिमानाच्च द्विषद्वृद्धा च दुर्मनाः ।
शृण्वतां सर्वभूतानां संरब्धो वाक्यकोविदः ॥ ५
नूनं वयं वध्यपक्षे भवतो ब्रह्मविचम ।
तथा हि नाग्रहीः प्राप्तं समीपेऽद्य युधिष्ठिरम् ॥ ६
इच्छतस्ते न मुच्येत चक्षुःप्राप्तो रणे रिपुः ।
जिघृक्षतो रक्ष्यमाणः सामरैरपि पाण्डवैः ॥ ७
वरं दत्त्वा मम प्रीतः पश्चाद्विकृतवानसि ।

S (except T1) आगताः (for आस्थिताः). — After 4, D4. 7. 8 ins.:

243* निक्षेजसो विमनसो निर्वीर्या निष्पराक्रमाः ।
ये प्रधाना इवास्तेषां वैराग्यं समुपाश्रिताः ।
नार्जुनश्च समो वीर्ये श्लाघ्यमानाः पुनः पुनः ।

[(L. 3) D1. 8 नार्जुनस्य सखा वीर्ये (for the prior half). D8 श्लाघमानाः.]

On the other hand, D6 ins.:

244* राजानो राजपुत्राश्च सर्वे दुर्योधनादयः ।

5 Dm1 reads 5^{ab} on marg. Ds reads 5^{ab} twice.
— For 5^{ab}, S subst.:

245* ततो दुर्योधनो राजा द्रोणं क्षीणोऽभ्यभाषत ।

— ^a) T G 2-4. 3 (inf. lin.) जतिमानाच्च; Gs जति-
नामाच्च (for अभिमानाच्च). — ^d) K1 द्विषद्वृद्धा (sic).
— ^e) B Dc1 Dn D1. 2 योधानां; Ds देवानां; T
G 2-5 सैन्यानां; G1 M योधानां (for भूतानां). — ^f)
K4 Dn D1. 3. 5. 6 वाक्यमब्रवीत्; S द्रोणमब्रवीत् (for
वाक्यकोविदः). — After 5, D4. 7. 8 ins.:

246* कृपकर्ममुखादीनां प्रणयाश्रितुरं वचः ।

6 Before 6, B1. 3-5 Dm1 Ds S ins. दुर्योधन उवाच.
— ^a) K1 वध्यपक्षे; Ds. 6 शत्रुं (for वध्यं). — ^b)
B Dc1 Dm1 भवतो द्विजसत्तम. — ^c) K1-4 यथा (for
तथा). B2 G2 [अ]पि; Gs न (for हि). Gs चाग्रहीः.
Ds पार्थ; S प्राप्य (for प्राप्तं). — ^d) K5 समीपे
यद्; Ds. 6 समीपेषु (for 'पेऽद्य).

7 ^a) G5 इच्छतोपि. T G1-4 M इच्छतो न हि (Gs
ह) ते मुच्येच्च. — ^b) S विषयगो (G1. 5 M 'तो) (for
प्राप्तो रणे). — ^c) K4 जिघृक्षतो; D1 जिघृक्षतो. K
(except K1) B2 Dn Ds-5. 8 रक्षमाणः. — ^d) S

आशाभङ्गं न भक्तस्वार्थाः कथंचन ॥ ८

ततोऽप्रीतस्तथोक्तः स भारद्वाजोऽब्रवीच्छुपम् ।

नार्हसे मान्यथा ज्ञातुं घटमानं तव प्रिये ॥ ९

ससुरासुरगन्धर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः ।

नालं लोका रणे जेतुं पाल्यमानं किरीटिना ॥ १०

विश्वसृग्यत्र गोविन्दः पृतनारिस्तथार्जुनः ।

तत्र कस्य बलं क्रामेदन्यत्र व्यम्बकात्प्रभोः ॥ ११

सत्यं तु ते ब्रवीम्यद्य नैतज्जातव्यथा भवेत् ।

ससुरैर् (for सामरैर्). D1 G1 M पांडवः.

8 ^a) Ś1 Ks-5 Dn D1. 4. 5. 7. 8 मयि; Ds. 6 तु मे
(for मम). — ^b) Ds विदुतवान्; Ca. d विकृत (as
in text). — ^d) Ś1 भवंतो हि (for भक्तस्वार्थाः). T
G1-4 M स्वार्था भक्तस्य सत्तम (G1 M1. 2 'माः; G2
'मः); G5 स्वार्था आचार्यसत्तमः.

9 Before 9, T G M1. 2 ins. संजयः. — ^a) B1
[S]प्रीणस्; Dc1 हीनस् (for अप्रीतस्). Ks-5 B1.
2. 4. 5 Ds सन्; S तु (for स). Dm1 Ds. 6 तथा
चो (Dm1 प्रो)क्तो (for तथोक्तः स). Dm1 ततस्तथोक्तः
प्रीतः सन्. — Ds reads 9^b-10^a on marg. — ^b)
Ś1 K (except Ks) D1 शृङ्गाः; Dc1 नृपः; Dn Ds. 6
हर्दः; S वचः (for नृपस्). — ^c) Ds. 6 नाशसे; Gs
मार्हसे (for नार्हसे). K1. 4 नान्यथा; K2 मा यथा;
Ks B4 Dm1 Ds. 6 मां तथा; Ks मां वृथा (for मा-
न्यथा). Ks कर्तुं; Dm1 मर्तुं; D2. 5 शत्रुं (for ज्ञातुं).
— ^d) D4. 7. 8 घटमाने. Ś1 प्रियं; Gs (by corr.)
प्रिय.

10 Ds reads 10^a on marg. — ^a) Ds नालं; Cd
नालं (as in text). S पार्थे (for लोका). Dm1 Ds. 6
हर्तुं (for जेतुं). — ^d) Ds रक्षमाणं (for पाल्यमानं).

11 ^a) Dm1 Ds विश्वधृगू (for 'सृग्). — ^b) K1.
2. 4. 5 Dm1 D1 पृतनारिस्; B Dc1 Ds. 6 Gs पृतना-
नीस्; Ds पृतनानि; T G1. 2. 4. 5 M पृतनार्या (for
पृतनारिस्). Ds. 6 ततोर्जुनः; Gs जनार्दनः (for तथा-
र्जुनः). — ^c) Ms ततः (for तत्र). T G2. 4. 5 कस्तद्
(for कस्य). Ds बलं क्रामेद्; G1 M भवेच्छक्तिर् (for
बलं क्रामेद्). — ^d) K3 अन्यथा; Ms-5 अन्यतस्
(for अन्यत्र). K4. 5 B1-3 Dc1 D1. 2. 4. 5. 7. 8 G1. 2. 4
M1. 2 प्रभो; Dm1 कृते; G2 विभोः (for प्रभोः).

अद्यैषां प्रवरं वीरं पातयिष्ये महारथम् ॥ १२
तं च व्यूहं विधास्यामि योऽमेघस्त्रिदशैरपि ।
योगेन केनचिद्राजर्जुनस्त्वपनीयताम् ॥ १३
न ह्यज्ञातमसाध्यं वा तस्य संख्येऽस्ति किञ्चन ।
तेन ह्युपात्तं बलवत्सर्वज्ञानमितस्ततः ॥ १४
द्रोणेन व्याहृते त्वेवं संशप्तकगणाः पुनः ।
आह्वयन् रजुनं संख्ये दक्षिणामभितो दिशम् ॥ १५

तत्रार्जुनस्याथ परैः सार्व समभवद्रणः ।
तादृशो यादृशो नान्यः श्रुतो दृष्टोऽपि वा क्वचित् ॥ १६
ततो द्रोणेन विहितो राजन्व्यूहो व्यरोचत ।
चरन्मध्यंदिने सूर्यः प्रतपन्निव दुर्दृशः ॥ १७
तं चाभिमन्युर्वचनात्पितुर्ज्येष्ठस्य भारत ।
विभेदं दुर्मिदं संख्ये चक्रव्यूहमनेकधा ॥ १८
स कृत्वा दुष्करं कर्म हत्वा वीरान्सहस्रशः ।

C. 7. 1472
B. 7. 33. 20
K. 7. 33. 20

12 ^a) K₄ Dn₂ D₁. 8. 6 ते तु (by transp.); B₁ तेहं; B₄ तात. — ^b) K₁ T G₂₋₄ न ते; G₁. 5 M न तज् (for नैतज्). Dn₂ नैतस्वयि; D₃. 6 न तत्त्वद्य (for नैतज्जातु). — ^c) Ś₁ K₁. 8. 4 D₁ अन्येषां; D₁ अद्यैकं; Dn₁ यद्यैषां (for अद्यैषां). B₁₋₄ D₁ कंचित्; B₅ Dn₂ D₃ किंचित् (for वीरं). — ^d) M₄ वारयिष्ये (for पात). B₁ महादवे (for रथम्).

13 ^a) K₅ Dn₁ D₅ T G₄. 5 चक्रः; G₅ पद्मः; M₁. 2 कं च (for तं च). D₅ विधास्यामि. — ^b) K₁ योभीत्यस्य (sic) (for योऽमेघस्य). S अमे (G₄ ग्रह) घाममरैरपि. — ^c) S साधु (for राजन्). — ^d) S सोर्जुनस्य (for अर्जुन).

14 ^a) Dn₂ नष्टज्ञातम्; D₈ न स्वज्ञातम् (for न ह्यज्ञातम्). S अजितं (G₃ ज्ञातं) न च नासङ्गं (G₁ M₁. 2 नासङ्गं; G₅ वासव्यस्य; M₅₋₈ नासाध्यं). — ^b) D₁ संख्ये; S युद्धे (for संख्ये). — ^c) Dn₂ D₅. 6 S ह्युपात्तं (M₁ 'सु'); D₄ ह्यपत्तं; D₁ ह्युपात्तं (for ह्युपात्तं). K₂. 3 B₂ (marg.). 8-5 D₁ Dn₂ D₂. 8 सकलं; K₅ Dn₁ D₄. 7. 8 शिववत्; B₁. 2 अचलं; D₅ शिखिवत्; D₆ सबलं (for बलवत्). — ^d) Ś₁ K₁ B₅. 5 D₁ सर्वं ज्ञानम्; B₄ अज्ञानम्; D₂ सर्वं जातम् (for सर्वज्ञानम्). Dn₂ D₅. 6 सर्वास्त्रममितं शुभं; S अस्त्रग्रामं समन्ततः (G₁ M₁. 2 ततस्ततः). C₅. d cite इतस्ततः (as in text).

15 Before 15, G₂ ins. संजयः. — ^a) Dn₂ ह्येवं (for त्वेवं). K₁. 3. 4 D₁ इति द्रोणे वदत्येव (K₅. 4 'व'). — ^b) K₄. 5 D (except D₁) संसप्तकः. Ś₁ बलात्; K₁₋₄ D₁ बलाः (for गणाः). D₄ ततः (for पुनः). — ^c) B₁. 5 D₅ S आह्वयंतो. G₁ M₁₋₈ संख्ये; G₄ संघे (for संख्ये). — ^d) S अनयन् (G₅ 'याद्') (for अभितो).

16 G₅ damaged. — ^a) B₂. 4 D₁ Dn₂ D₅. 6 ततो; B₅ तथा (for तत्र). D₅. 8 M₃₋₅ [अ]पि (for

[अ]थ). D₈ [अ]परैः (for परैः). — ^b) T G₂. 4 समं (for सार्व). D₄ ततः (for रणः). — ^c) G₅ transp. तादृशो and यादृशो. — ^d) Ś₁ K B₂ D₁ Dn₁ [s]थ वा; D₄. 7. 8 मया (for सपि वा). S पुनः (for क्वचित्).

17 D₄ om. 17^a-18^b. — ^a) B (except B₄) D₁ तत्र (for ततो). D₈. 6 रचितो (for विहितो). — ^b) K₅₋₈ B₂ D₂. 8. 6 S व्यूहो राजन् (D₈ 'ज्ञो') (by transp.); Dn₂ व्यूहराजो; D₁ राजन्व्यूहो. B₄ व्यराजत; D₅. 1 व्यरोचत (sic). — ^c) B₁. 2. 4 D₁ Dn D₅. 6. 7 S (except T₁ G₅) शरन्; B₅. 5 सरन् (for चरन्). G₄ मध्यंदिनः. — ^d) K₂ D₅. 7. 8 प्रपतन्निव; D₆ प्रतपत्तं च; S निर्दहन्निव (for प्रतप'). D₁ M₂ दुर्दृशः; Dn₂ D₅. 6 दुःसहं (for दुर्दृशः).

18 D₄ om. 18^a (cf. v. l. 17). — ^a) Ś₁ K₁. 2. 4 D₁ वचसा (for वचनात्). — ^b) S धर्मवित् (for भारत). — D₁ om. 18^a-19^a. — ^c) D₄ दुर्मिदां; G₅ दुर्हितं. G₁. 4. 5 M₁₋₄ संख्ये. — ^d) G₁. 2 M पद्मव्यूहम् (for चक्र). S असीतवत् (for अनेकधा).

19 D₁ om. 19 (cf. v. l. 18). — ^a) K₂ D₅ दुष्कृतं (for दुष्करं). — After 19^a, S ins.:

247* राजपुत्रघातं हत्वा कौसल्यं च बृहद्वलम् ।
महारथं शल्यपुत्रं लक्ष्मणं च तव प्रियम् ।

[(L. 1) G₂₋₄ कौसलं.]

T G₂ cont.: G₅ M₅ ins. after 19:

248* निहतः पुरुषश्यामः पुत्रो गाण्डीवधन्विनः ।

[G₅ सुतो (for पुत्रो). G₂ धन्वनः.]

— ^c) B₅₋₈ Dn₂ D₅ पद्मव्यूहः. S पद्मिर्वीरैः सुसंयुक्तो (T G₂. 4 सुसंयुक्तो; G₂ संयुक्तो; G₅ सुसंयुक्तो). — ^d) M₁ हतः (for गतः). — After 19, K₅ Dn₂ D₅. 6 ins.:

249* सौमद्रः पृथिवीपाल जहौ प्राणान्परंतप ।

[Dn₂ D₅ परंतपः.]

C. 7.1472
B. 7.33.20
K. 7.33.21

पद्सु वीरेषु संसक्तो दौःशासनिवशं गतः ॥ १९

वर्यं परमसंहृष्टाः पाण्डवाः शोककश्चिताः ।

सौमद्रे निहते राजन्नवहारमकुर्वत ॥ २०

घृतराष्ट्र उवाच ।

पुत्रं पुरुषसिंहस्य संजयाप्राप्तयौवनम् ।

रणे विनिहतं श्रुत्वा भृशं मे दीर्यते मनः ॥ २१

दारुणः क्षत्रधर्मोऽयं विहितो धर्मकर्तृभिः ।

यत्र राज्येऽप्यवः शूरा बाले शस्त्रमपातयन् ॥ २२

बालमत्यन्तसुखिनं विचरन्तमभीतवत् ।

कृतास्त्रा बहवो जमुर्वृद्धि गावत्गणे कथम् ॥ २३

विभित्सता रथानीकं सौमद्रेणामितौजसा ।

विक्रीडितं यथा संख्ये तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २४

संजय उवाच ।

यन्मां पृच्छसि राजेन्द्र सौमद्रस्य निपातनम् ।

तत्ते कात्स्न्येन वक्ष्यामि शृणु राजन्सर्मा

विक्रीडितं कुमारेण यथानीकं विभित्सता ॥ २५

दावाभ्यभिपरीतानां भूरिगुल्मवृणुदुमे ।

वनौकसामिवारण्ये त्वदीयानामभूद्भयम् ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वाविंशोऽध्यायः ॥ ३२

20 ^b) Ś1 K (except Ks) B Dc1 Dn2 D1-3 शोककश्चिताः. —^a) Dc1 सौमद्रो निहते राजन्. —^d) S अपहारम् (for अव). Ks B1.5 Dn3 Ds-3 अकुर्महि (D1 'हे'); B2.8 Dc1 स कुर्महे; B4 प्रकुर्महे; D3 अकुर्वहि (for अकुर्वत). — After 20, S (except G2) ins. an addl. colophon [Adhy. name: G1 M1.3 तृतीयाह्निकसंक्षेपः. — Adhy. no.: G1.3-5 M 32]. — After the addl. colophon, S reads 7. 33. 1-11 followed by 251*.

21 M2 om. the ref. G2 damaged. —^b) Ks B5 प्राप्तः (for [अ]प्राप्तः). —^a) S निप (G1 M1-3 'पा') तितं (for विनिहतं). Ś1 इष्ट्वा (for श्रुत्वा). —^d) S हर्षं (for मृगं). Ms om. from मे up to बाले (in 22^d). S (Ms om.) दूय (G5 'य' ते).

22 Ms om. up to बाले (cf. v. l. 21). —^b) Ks क्षत्रकर्तृभिः; G2 वधः; Cd कर्म; Ca धर्म (as in text). G2 (marg. as in text) सहितो वशकर्तृभिः. —^a) D3 राज्ये भवं; G1 M (Ms om; Ms sup. lin.) धर्मेऽप्यवः (for राज्येऽप्यवः). —^d) K1.2.4.5 B1-3.5 Dc1 Dn D1.2.6-8 शस्त्राणि (K2.4 D1.6 'नि') (for शस्त्रम्). K1.4.5 B1.4 D1.6.8 G1 M अपातयत्. Ds-5 बा (D4 ब) लेष्वस्त्राण्यपातयन्.

23 ^b) S (except T1) प्रहरन्तम् (for विचरन्तम्). M2 om. भीतवत्. —^a) K1 कृतास्त्रा. B5 बहुवो (for बहवो). —^d) Ś1 K (except Ks) D1.3.5 गावत्गणे.

Ś1 हि तत् (for कथम्).

24 G2 damaged. —^a) Ks रणानीकं; T2 तदा; G1.5 M1.2 यथा (for रथा). —^b) Ś1 सौमद्रेण. —^a) Ds T2 G1-3 M चिक्रीडितं (Ds 'ते'); G2 चिकीर्षितं. Ś1 K (except Ks) D1 सर्व; G1.4 M1-4 संखे (for संख्ये).

25 M2 om. the ref. —^a) G1 M यन्मा (for यन्मां). S संग्रामे (for राजेन्द्र). —^b) S सौमद्रं (Ms-5 'द्र.') विनिपातितं (T1 Ms-5 'पातनं'). —^a) Ś1 K1.2.5 D1 तु (for ते). S तत्ते (G4 तं ते) हं संप्रवक्ष्यामि. —^d) D4 reads शृणु राजन् twice. —^a) S चि (T2 G5 वि) क्रोडितं कुमारस्य. —^a) B5 रथानीकं (for यथा). K1 विविस्सता; D4 बीभत्सता; T1 G2 बिभत्सतः; T2 G1.2.5 M बिभत्सतः (for विभित्सता). — After 25, N (Ś2 missing) ins.:

250* आरुणाक्ष यथा वीरा दुःसाध्याश्चापि विदुषे ।

[Cd cites आरुणाक्षः. D2.5 ज्येष्ठवः (for [अ]पि विदुषे). Ś1 B1.2 Dc1 दुःसाध्याश्चा (Dc1 'श्चा') वयिष्यता (B1.2 'यिष्णवः; Dc1 'यिस्तव'); K1 चुच्यर्थः श्रावयिष्यतः; K2 दुर्धर्षनिवपिष्ठितः; K3 च्युच्यर्थाश्चावयिष्यतः; K4 वश्यर्थाद्युवयिष्यतः; K5 D4.7.8 दुःसाध्याश्चाव (D4 'व्य') यिष्णुना; B5 दुःसाध्याश्चावयिष्यतः; Dm दुःसाध्याश्चाव यिष्णुना; D1 वश्यर्थाः व्यावयिष्यतः (for the post. half).]

26 ^a) K1.5 D1.4.7.8 G5 दा (K1 द) वाग्निभिः; K4 दावाभ्यभ्यः; T G1.2 M1.3-5 द्वावयभिः (Ms

३३

संजय उवाच ।

समरेऽत्युग्रकर्माणः कर्मभिर्व्यजितश्रमाः ।

सकृष्णाः पाण्डवाः पञ्च देवैरपि दुरासदाः ॥ १

सत्त्वकर्मान्वयैर्वुद्ध्या प्रकृत्या यशसा श्रिया ।

नैव भूतो न भविता कृष्णतुल्यगुणः पुमान् ॥ २

सत्यधर्मपरो दाता विप्रपूजादिभिर्गुणैः ।

सदैव त्रिदिवं प्राप्नो राजा किल युधिष्ठिरः ॥ ३

*इयवि-). Dn1 Ds -परितानां. —^b) Ś1 K (except Ks) D1 -तृणोदके; Dn2 -लताद्रुमे (for -तृणद्रुमे). —^c) D4 वनोक्तसानां चारण्ये.

Colophon om. in Ś1 K1-3 D4. 1. 3: Ś3 missing.
—Sub-parvan: Ks B1. 2. 4 Dn1 D2. 5 अभिमन्युवध.
—Day of Droṇa's Generalship: D1 द्वितीयो युद्ध-
दिवसः; T2 Gs. 4 तृतीयेद्धि. —Adhy. no. (figures,
words or both): B1. 2 Dn1 D2 32; S 33. —Śloka
no.: Dn1 28.

33

1 Ś3 is missing up to पराक्र (in 7^b) (cf. v. l. 7. 31. 5). Ś1 K1-3 Dr om. the ref. Dn1 दृतराष्ट्रः; S (except Gs) जनमेजयः (for संजयः). S reads 1-11 followed by 251* after the addl. colophon following 7. 32. 20. —^a) S समरोद्युक्त (Gs. 5 *रे युक्त)-
कर्माणः (Gs. 4 *जं). —^b) Ks B2-5 Dn2 Ds कर्मभि-
(for कर्मभिर्). Ks Ds. 4. 6. 1 वि (Dr व्य) जितश्रमाः;
B4 व्यजितश्रियाः; Dc1 व्यजिताश्च ये; G1 M वि (Ms-5
व्यं) जितेन्द्रियाः. —^d) Ś1 K D (except Dc1) सु-
दुर्जयाः (K1 *यः) (for दुरासदाः).

2 Ś3 missing (cf. v. l. 1). For the sequence in S, cf. v. l. 1. —^a) S शश्वत् (for सत्व). D4. 1. 3 -कर्मश्रवैर् (for -न्वयैर्). B2 (marg. as in text) दृष्ट्या. —^b) K1-3. 5 नीत्या च; K4 D1. 5 नीत्याथ; B Dc1 Dn D2-4. 6-8 कीर्त्या च (for प्रकृत्या). Dn2 Ds. 6 वयसाश्रिताः (Dn2 Ds *सा श्रिया). —^c) Dn1 Ds transp. नैव and भूतो न. S न भूतो भविता वापि. —B4 om. (hapl.) 2^a-3^a. —^d) B2 नैव (for कृष्ण). Dn1 -पराक्रमः (for -गुणः-पुमान्).

युगान्ते चान्तको राजञ्जामदम्यथ वीर्यवान् ।

रणस्थो भीमसेनश्च कथ्यन्ते सदृशास्त्रयः ॥ ४

प्रतिज्ञाकर्मदक्षस्य रणे गाण्डीवधन्वनः ।

उपमां नाधिगच्छामि पार्थस्य सदृशीं क्षितौ ॥ ५

गुरुवात्सल्यमत्यन्तं नैभृत्यं विनयो दमः ।

नकुलेऽप्रातिरूप्यं च शौर्यं च नियतानि षट् ॥ ६

श्रुतगाम्भीर्यमाधुर्यसत्त्ववीर्यपराक्रमैः ।

3 Ś3 missing (cf. v. l. 1). For the sequence in S, cf. v. l. 1. B2 om. 3^a (cf. v. l. 2). —^a) Ds. 6 स तु (for सत्य-). B1. 3. 5 Dc1 Ds -धर्मरतो. B1 (marg.) 3. 5 Dc1 Dn D2. 2. 5. 6 दांतो (for दाता). S सत्यधर्मरतोदानैर्. —^b) S द्विज- (for विप्र-). —^c) Ks Dn1 D2. 4. 1. 3 सदेहस्य (Ds G1. 5 M2 *वस); Cd सदैव (as in text). Dn1 यातो (for प्राप्नो). —^d) Ks Ds. 5 transp. राजा and किल. S (except Gs) काले (for किल).

4 Ś3 missing (cf. v. l. 1). For the sequence in S, cf. v. l. 1. —^a) D4. 1 राजा (for राजन्). S चां (Gs वां) तकश्चै (Gs *कं चै) व. —^b) D4 जामद *श्च. S कीर्तिमान् (Gs om. न्) (for वीर्यवान्). —^c) B Dc1 Dn2 D2. 2. 5. 6 M2 रथस्थो (for रण*). —^d) Ds. 6 कलैते; D4 कः * (for कथ्यन्ते).

5 Ś3 missing (cf. v. l. 1). For the sequence in S, cf. v. l. 1. —^a) Ds गाण्डीव. K1. 4. 5 Dn1 T G2. 2. 5 -धन्वनः. —^c) K4 उपमा. —^d) K4 सदृशी. Dn2 Ds. 6 यः पार्थः सदृशः क्षितौ.

6 Ś3 missing (cf. v. l. 1). For the sequence in S, cf. v. l. 1. —^a) B1 अत्यर्थं (for अत्यन्तं). —^b) Ś1 मौघं (sup. lin. नाद) त्वं; Ks नैतृत्वं; K4 D1 नानृतं; D2 नैपुण्यं; Ca वैक्त्र्यं; Cd नैभृत्यं (as in text). —^c) K2 Dn Ds G2 [s] प्रतिरूपं (Dn1 *त्वं); T Gs. 4 [s] व्याभिरूप्यं; Gs [s] व्यभिरूप्यं; M1. 2 [s] प्रातिभास्यं (for अप्रातिरूप्यं). Cd युगांतेऽप्रा-
तिरूप्यं. —^d) Ds वै (for च). Gs विनयानि (for नियतानि).

7 For the sequence in S, cf. v. l. 1. Ś3 resumes from मैः (in 7^b). —^a) Ś1 K (except Ks) Dn

7. 1488
7. 34. 7
7. 33. 29

C. 7. 1408
B. 7. 34. 7
K. 7. 33. 29

सदृशो देवयोर्वीरः सहदेवः किलाश्विनोः ॥ ७
ये च कृष्णे गुणाः स्फीताः पाण्डवेषु च ये गुणाः ।
अभिमन्यौ किलैकस्या दृश्यन्ते गुणसंचयाः ॥ ८
युधिष्ठिरस्य धैर्येण कृष्णस्य चरितेन च ।
कर्मभिर्भीमसेनस्य सदृशो भीमकर्मणः ॥ ९
धनंजयस्य रूपेण विक्रमेण श्रुतेन च ।
विनयात्सहदेवस्य सदृशो नकुलस्य च ॥ १०

D1. 2. 4. 6-8 -माधुर्यगामीर्य- (K4 'यं'; D4 'यां'). B4 om. माधुर्य- G1 -रूपं च (for माधुर्य-). —^b) Śs Dn1 S -सत्वरूप-; Ks -सत्त्ववीर्य-; Ks -रूपवीर्य-; B Dc1 Ds -सत्वरूप- (for -सत्त्ववीर्य-). —^c) Ds सदयो (for सदृशो). —^d) Gs किलाश्विनाः

8 For the sequence in S, cf. v. 1. 1. —^a) Gs. 2 गीताः (for स्फीताः). —^b) S (except Gs) पाण्डवेषु (for 'वेषु च'). —^c) Ds. 4. 7. 8 G1 s M1. 2 अभिमन्योः. Ds किलैकत्र; D4 'कस्य'; Ds 'कात्र' (for 'कस्या'). —^d) D4 दृश्यन्ते च (hypermetric) (for दृश्यन्ते). Śs ते न संशयः; Śs गुणसंचयः; K (except Ks) D1 न हि संशयः; S ते (Gs ये) गुणाः शुभाः (for गुणसंचयाः).

9 For the sequence in S, cf. v. 1. 1. —^a) Ks B4 Ds धीर्येण (for धैर्येण). —^b) Ks Ds सः (for च). —^c) Ms om. (hapl.) 9^a-10^b. —^d) S (Ms om.) कर्मणा (for 'मिर्'). —^e) G1. 5 M (Ms om.) सदृशं. Śs K1-s D1 -विक्रमः (K1 'माः') (for -कर्मणः).

10 For the sequence in S, cf. v. 1. 1. Ms om. 10^{ab} (cf. v. 1. 9). —^b) Ds. 6 श्रमेण; T G1-4 श्रुतेन (for श्रुतेन). —^c) Gs om. (hapl.) 10^{ad}. —^d) Ds. 6 नयेन; S (Gs om.) विनये (for 'यात्'). —^e) G1. 5 M सदृशं.

11 For the sequence in S, cf. v. 1. 1. Dn1 S om. the ref. —^a) B4 सौते (for सूत). Ds. 6 हतं वातः; S द्विज (M4 नर-)श्रेष्ठ (for नरं सूत). —^b) Ds सौमद्रेयं पराजितं. —^d) Ds हतं. —^e) After 11, S ins.:

251* वैशंपायनः ।

अभिमन्युं हतं श्रुत्वा धृतराष्ट्रो जनेश्वरः ।
विस्मरेण महाराज पर्यपृच्छत्स संजयम् ।

12 After the ref. N ins.:

धृतराष्ट्र उवाच ।

अभिमन्युमहं हतं सौमद्रमपराजितम् ।

श्रोतुमिच्छामि कात्स्न्येन कथमायोधने हतः ॥ ११

संजय उवाच ।

चक्रव्यूहो महाराज आचार्येणाभिकल्पितः ।

तत्र शक्रोपमाः सर्वे राजानो विनिवेशिताः ॥ १२

संधातो राजपुत्राणां सर्वेषामभवत्तदा ।

252* स्थितो भव महाराज शोकं धारय दुर्धरम् ।

महान्तं बंधुनाशं ते कथयिष्यामि तच्छृणु ।

[(L. 1) B Dc1 Dn3 Ds. 6 स्थिरी-. Ds om. (hapl.) from शोकं up to महाराज in (12^a). — (L. 2) B1-s Dc1 Ds. 5 तं (for तत्).]

—^a) S पद्मव्यूहो. —^b) K1. 4 आचार्येण. T G M1. 2 रणे कृतः; Ms-s निवेशितः (for [अ]भिकल्पितः). Ms (sup. lin.) रणे द्रोणेन कल्पितः. —^c) S पत्रो (Ms-s [Ms inf. lin. 'त्रो'] 'श्रो') पमाः (for शक्रो). —^d) S सः (for वि-). Ds. 6 सुवर्णविकृतध्वजाः (= 13^d). —^e) After 12, N ins.:

253* अणुस्थानेषु विन्यस्ताः कुमारः सूर्यवर्चसः ।

[Ks Bs-s Dc1 Dn1 Ca. d अवस्थानेषु; Ks Ds अरा-स्थाः; B1. 2 अथ स्थाः; B1 [marg.] अक्षयर्षेण; Dn3 आवस्थानेषु; Ds. 4. 6 आरस्थाः; D. 8 आशस्थाः (for अणु-स्था). B4 देव*** (for सूर्यवर्चसः).]

On the other hand, T G1-4 M ins. after 12: Gs after 16:

254* केसराणि च पद्मस्य सुकुमाराणि भारत ।

कुमारा राजलोकस्य निक्षिप्ताः केसरोपमाः ।

कर्णिकास्थो महाराज तस्य दुर्योधनोऽभवत् ।

[(L. 1) Gs पत्रस्य (for पद्मस्य). Gs रक्षिता (for भारत).]

— After 254*, S reads 17-20.

13 Ś K1. 5. 4 D1 om. 13^a-14^b. —^a) S संधाता. —^b) S (except T1) अभवन्. —^c) Ds. 6 -संधयः (for -समयाः). S चासन् (for सर्वे). —^d) After 13^a, D4 reads 14^{bs} for the first time, repeating it in its proper place. —^e) Dn3 om. (hapl.) from सुवर्णं up to सर्वे (in 14^d). S (except T1) -कवच-ध्वजाः (for -विकृतः).

कृताभिसमयाः सर्वे सुवर्णविकृतध्वजाः ॥ १३
 रक्ताम्बरधराः सर्वे सर्वे रक्तविभूषणाः ।
 सर्वे रक्तपताकाश्च सर्वे वै हेममालिनः ॥ १४
 तेषां दशसहस्राणि बभूवुर्दृढधन्विनाम् ।
 पौत्रं तव पुरस्कृत्य लक्ष्मणं प्रियदर्शनम् ॥ १५
 अन्योन्यसमदुःखास्ते अन्योन्यसमसाहसाः ।
 अन्योन्यं स्पर्धमानाश्च अन्योन्यस्य हिते रताः ॥ १६

कर्णदुःशासनकृपैर्वृतो राजा महारथैः ।
 देवराजोपमः श्रीमाञ्चेतच्छत्रामिसंवृतः ।
 चामरव्यजनाक्षेपैरुदयन्निव भास्करः ॥ १७
 प्रमुखे तस्य सैन्यस्य द्रोणोऽवस्थितनायके ।
 सिन्धुराजस्तथातिष्ठच्छ्रीमान्मेरुरिवाचलः ॥ १८
 सिन्धुराजस्य पार्श्वस्था अश्वत्थामपुरोगमाः ।
 सुतास्तव महाराज त्रिशत्रिदशसंनिभाः ॥ १९

C. 7. 1504
B. 7. 34. 23
K. 7. 34. 12

14 For the repetition in D₄, cf. v. l. 13. S K₁. 2. 4 D₁ om. 14^{ab}; D₂ om. up to सर्वे (for both, cf. v. l. 13). D₄ om. 14^a. — ^a) D₄. 6 ते रथाश्च वराः सर्वे. — ^b) D₁ सर्वे (for सर्वे). K₅ D₂ रत्नविभूषणाः; S कनक* (G₁ M कांचन*) (for रक्तवि*). — After 14^{ab}, D₄ ins.:

255* ते रथाश्च वराः सर्वे सर्वे रक्तविभूषणाः ।

— ^a) D₈ च हेमः; T G M₁. 2 कनकः; M₂-5 कांचन (for वै हेम). — After 14, N ins.:

256* चन्दनगुरुद्विधाङ्गाः स्रग्विणः सूक्ष्मवाससः ।

सहिताः पर्यधावन्त कार्ष्णिं प्रति युयुत्सवः ।

[(L. 1) K₄. 5 D₂ D₃. 5 चंदनाग्रः. S K₁-4 D₁. 2. 5 सर्वे वै (for स्रग्विणः). S₂ सूक्ष्मवाससः (for सूक्ष्मवाससः). — B₂ reads line 2 on marg. — (L. 2) S₁ पर्यवर्तत; S₂ K₁-4 D₂ D₁. 2. 5-7 पर्यवर्तत; K₅ D₂ प्रत्यवर्तत; D₂ प्रत्यधावन्त; D₄ पार्श्वं वर्तत; D₈ सर्ववर्तत (sic) (for पर्यधावन्त).]

15 ^b) G₈ बभूव (for 'बुव'). S₁ दृढधन्वनाः; T G₂. 2. 5 रथधन्विनाः (for दृढधन्विनाम्). — ^a) D₁ G₁ M लक्ष्मणं (for लक्ष्मणं). D₄ प्रतिदर्शनं; D₁. 8 शुभलक्ष्मणं (for प्रियदर्शनम्).

16 ^a) S₂ K₁. 2 D₂ D₄ M₂-5 अन्योन्यं. — ^b) S₂ K₁. 2. 4 D₁ ह्यन्योन्यः; D₂ D₄ M₂. 4 अन्योन्यं (for अन्योन्यः). B₂ -समदर्शनाः; D₂ ते महारथाः (for -समसाहसाः). — ^c) B₂ D₈ अन्योन्यः (for 'न्य'). K₄ स्पर्धमानस्य; S अन्व (T G₂. 4 'स्य') वर्तत (for स्पर्धमानाश्च). — ^d) S₂ K₁. 2. 4 D₁ ह्यन्योन्यस्य; B₂. 3 D₂ [अ]न्योन्यस्य (for अन्योन्यस्य). B₁ D₂ हितैषिणः (for हिते रताः). S अन्योन्यकृत (G₂ 'न्य' कृत) निश्रमाः. — After 16, N ins.:

257* दुर्योधनस्तु राजेन्द्र सैन्यमध्ये व्यवस्थितः ।

[S₁ राजेन्द्रः. S K₂ मध्ये; K₁. 8 तंव; K₄ D₂ तुंडः;

K₅ तुंगः; D₂ चक्रः; D₂. 4. 6 तव; D₅ तुंडः; D₁. 8 तुंव (for सैन्य).]

On the other hand, G₈ ins. 254* after 16.

17 S reads 17-20 after 254*. — ^a) D₁. 8 -दुर्योधन- (for -दुःशासन-). — ^b) T G₂-5 युतो (for वृतो). D₅ राजन् (for राजा). — ^c) D₂ D₃ -राजसमः; D₄ lacuna (for -राजोपमः). — ^d) K₁ -छत्रैश्च (for -छत्रामि). G₁ M₁. 2 शत्रुजिच्छत्रुसंवृतः. — ^e) K₂ चामरैर् (for चामरः). D₁ -व्यजनापेक्षैर्; D₂. 6 -व्यजनछत्रैर्; T₂ G₁. 3. 4 M -व्यजनोत्क्षेपैः (for 'नाक्षेपैर्'). — ^f) S₁ (sup. lin. as in text) भासयन्; S समुद्यन् (for उदयन्).

18 For the sequence in S, cf. v. l. 17. — ^a) T G₈ व्यूहस्य; G₂. 4. 5 (inf. lin. as in text, sec. m.) M₂-5 शूरस्य (for सैन्यस्य). — ^b) K₅ D₈ द्रोणावस्थितः; B₁. 4. 5 द्रोणो वा स्थितः; T G₂-4 द्रोणोपस्थितः; M₂-5 द्रोणो विस्थितः (for द्रोणोऽवस्थितः). B D₂ D₃ D₄. 2. 6 G₈ -नायकः; T G₁-4 M -सायकः (for -नायके). S₂ K₁-4 D₁ द्रोणो (S₂ 'जे') राजन्यवस्थितः. — ^c) K₂ D₂. 4. 6. 8 [अ]तिष्ठन् (for 'ष्ठत्'). — ^d) S गिरिर् (for श्रीमान्).

19 For the sequence in S, cf. v. l. 17. — ^a) D₄ repeats from पार्श्वस्था up to संनिभाः (in 19^d) after 20^{ab}. — ^b) D₁. 8 अश्वत्थामा. — ^c) D₈ त्रिशसः; Cd त्रिशत् (as in text). D₂ S -विक्रमाः (for -संनिभाः).

20 For the sequence in S, cf. v. l. 17. For the repetition in D₂, cf. v. l. 19. — ^a) D₈ गंधारराजः. K₅ D₂ शकुनिः (for कितवः). S शकुनिः कृतवर्मा च. — ^b) K₅ D₂ ततः; B₂ सुतः; S शलः (for तथा). — D₂ om. (hapl.) 20^{ad}. — ^c) B₂ पृष्ठतः (for पार्श्वतः). — ^d) D₄ राजस्तव (for अथराजन्त).

C. 7. 1904
B. 7. 34. 23
K. 7. 34. 12

गान्धारराजः कितवः शूल्यो भूरिश्रवास्तथा ।

पार्श्वतः सिन्धुराजस्य व्यराजन्त महारथाः ॥ २०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

३४

संजय उवाच ।

तदनीकमनाधृष्यं भारद्वाजेन रक्षितम् ।

पार्थाः समभ्यवर्तन्त भीमसेनपुरोगमाः ॥ १

सात्यकित्थेकितानश्च धृष्टद्युम्नश्च पार्श्वतः ।

कुन्तिभोजश्च विक्रान्तो द्रुपदश्च महारथः ॥ २

आर्जुनिः क्षत्रधर्मा च बृहत्क्षत्रश्च वीर्यवान् ।

चेदिपो धृष्टकेतुश्च माद्रीपुत्रौ घटोत्कचः ॥ ३

युधामन्युश्च विक्रान्तः शिखण्डी चापराजितः ।

उत्तमौजाश्च दुर्धर्षो विराटश्च महारथः ॥ ४

द्रौपदेयाश्च संरब्धाः शैशुपालिश्च वीर्यवान् ।

केकयाश्च महावीर्याः सृञ्जयाश्च सहस्रशः ॥ ५

एते चान्ये च सगणाः कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः ।

— After 20, N (D₂ after 20^{ab}) ins.:

258* ततः प्रवृत्ते युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ।

तावकानां परेषां च सृष्टुं कृत्वा निवर्तनम् ।

[(L. 1) Dn₁ प्रवर्तते; Dn₂ प्र*वृत्ते (for प्रवृत्ते). K₂ Dn₁ D₄, s. r. s तुमुलं (for तुमुलं). Ś₁ D₁ रोम- (for लोम-). — (L. 2) Dn₁ सृष्टोः (for सृष्टुं). Cd cites post. half as above.]

Colophon om. in S. — *Sub-parvan*: Ś K₁-s B₁-s D (except Dc₁ D₄) अभिमन्युवध. — *Day of Droṇa's Generalship*: Ś₁ K₁-s D₁ तृतीययुद्धदिवसः; K₂ तृतीये. — *Adhy. name*: K₂ दुर्गकर्मणि; Dn₁ स्यूहरचनं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B₁-s Dn₁ D₈ 33 (as in text); D₂ 31. — *Śloka no.*: Dn₁ 24.

34

1 *) G₂ तदानीकम्. K₂ अनादृश्यं. — *) Ś₁ K₁-s Dn₂ D₂, s. s समभिवर्तत; D₂ S 'भ्य' (G₂ 'सि') धावत (for 'भ्यवर्तन्त').

2 *) S सत्यकः सारथकि (T₂ G₂, s 'त्वत्' श्रव. — *) B₁ कुन्तीभोजश्च. (for कुन्ति). — D₄ om. (hapl.) 2^d-4th. — *) K₁ D₂ G₂ महारथाः.

3 D₄ om. 3 (cf. v. l. 2). Ś K₂, s D₁ om. (hapl.) 3-4. Dn₂ repeats 3^{ab} followed by 4^c-5^c

after 5^{ab}. — *) S दुर्जयः (for आर्जुनिः). B₁ क्षेत्र-वर्मा; B₂ D₂, s. s G₁ M क्षत्रवर्मा; B₄ क्षेत्रधर्मा. K₂ om. च. D₂, s कैकेयाश्चित्रवर्मा च. — *) B₁ बृद्ध- (for बृहत्). — *) B₄ चेदयो; S (except G₂) चेदिको (for चेदिपो). — *) D₁, s M₂ माद्रीपुत्रो. D₂ धनंजयः (for घटोत्कचः). T G₂-s माद्रीपुत्रघटोत्कचाः (G₂ 'चौ').

4 For the repetition in Dn₂, cf. v. l. 3. Ś K₂, s D₁ om. 4 (cf. v. l. 3). D₄ om. 4^c (cf. v. l. 2). — *) S पांचाल्यः (G₁, s M₁-s 'लः') (for विक्रान्तः). — *) K₁ D₄ च (D₄ वा) पराजितः; Dn₂ (both times) M₂-s च महारथः (for चापराजितः). — *) B₁ G₁ M₁, s विक्रान्तो (for दुर्धर्षो). — *) D₂ महारथाः.

5 For the repetition in Dn₂, cf. v. l. 3. G₂ damaged. — *) K₁ संरब्धः; S दुर्धर्षाः (for संरब्धाः). — *) Ś₁ K₁, s Dc₁ D₂ शैशुपालश्च; G₂ **पालश्च (for 'पालिश्च'. — K₂ G₂ om., (hapl.) 5^c-7^b; B₂ reads the same on marg. D₁ reads 5^c-7^b twice. — *) Ś₁ Dc₁ D₄, s कैकेयाश्च; K₂ B₂, s Dn₁ D₂, s. s. s कैकेयाश्च (for केकयाश्च). D₄ om. from महा up to धाव (in 6^c). Dn₂ केकयाश्चित्रवर्मा च.

6 For the repetition in D₁, cf. v. l. 5. K₂ G₂ om. 6 (cf. v. l. 5). D₄ om. up to धाव (cf. v. l. 5). B₂ reads 6 on marg. — *) Ś₁ सगणाः; Ś₂ K₁ S (G₂ om.) बहवः (for सगणाः). — *) S (G₂ om.) सगणा (for कृतास्त्रा). — *) S (G₂ om.) सहस्रा

समम्यधावन्सहसा भारद्वाजं युयुत्सवः ॥ ६
 समवेतांस्तु तान्सर्वान्भारद्वाजोऽपि वीर्यवान् ।
 असंभ्रान्तः शरौघेण महता समवारयत् ॥ ७
 महौघाः सलिलस्येव गिरिमासाद्य दुर्मिदम् ।
 द्रोणं ते नाम्यवर्तन्त बेलामिव जलाशयाः ॥ ८
 पीड्यमानाः शरै राजन्द्रोणचापविनिःसृतैः ।
 न शेकुः प्रमुखे स्थातुं भारद्वाजस्य पाण्डवाः ॥ ९
 तदद्भुतमपश्याम द्रोणस्य भुजयोर्बलम् ।
 यदेनं नाम्यवर्तन्त पाञ्चालाः सुज्जयैः सह ॥ १०
 तमायान्तमभिकुदं द्रोणं दृष्ट्वा युधिष्ठिरः ।

साम्यवर्तन्त. — ^a) Ks सहस्रशः (for युयुत्सवः).

7 For the repetition in D₁, cf. v. l. 5. K₄ G₅ om. 7^{ab} (cf. v. l. 5). B₅ reads 7^{ab} on marg. — ^a) K₅ D₁ D₂ च (for तु). B Doi D₃ D₄ S (G₅ om) समीपे वर्तमानां (D₅ यतमान)स्तान्; D₆ समेजनमानस्तान्. — ^b) Śs च; K₁ [S]ति (for ऽपि). — ^c) Ś K₁ D₃ D₄ शरौघेन. — ^d) D₄ सहसा (for महता). D₅ समवारयत्; S प्रत्यवारयत् (for समवारयत्).

8 Śs om. 8^{ab}. G₅ damaged. — ^a) K₁ 2. 5 B Doi D₁ D₂ Cd महौघः; D₃ महौघं. K₁ T G₂—4 सलिलस्येव. — Doi om. 8^{cd}. — ^c) S तं तु (for द्रोणं). K₅ D₃ G₁ 2. 5 M₁—4 नात्यवर्तन्त (for नाम्य). — ^d) K₁ D₁ D₇ 8 जलाशयः.

9 ^a) D₅ वाद्यमानाः (for पीड्य). S तीक्ष्णैर् (for राजन्). — ^b) Śs (sup. lin. as in text) द्रोणाचार्यः. — ^c) S नाशकुवन् (for न शेकुः प्र). K₅ D₁ समरे (for प्रमुखे).

10 ^a) B₅ तत्राद्भुतम् (for तदं). D₁ D₄ 5 M₂ अपश्यामो. — ^c) D₁ यदेनं; D₄ येनैवं; D₅ यच्चैनं (for यदेनं). K₅ B₁ G₁ M [अ]त्यवर्तन्त (for [अ]भ्य). — ^d) B₄ 5 D₆ पंचालाः; D₁ पांचाल्याः. K₅ सह संजयैः (by transp.); B₅ S पांडवैः सह.

11 ^a) M₃ तदापातम्. Śs K₁ 2. 4 Doi D₁ अतिकुदं (Śs 'दो'); T G₂—5 अभिकुदो. — ^b) B₁ (marg.) मत्वा (for दृष्ट्वा). — D₂ om. (hapl.) 11^a—12^b. — ^d) D₅ प्रतिवारणे.

बहुधा चिन्तयामास द्रोणस्य प्रतिवारणम् ॥ ११
 अशक्यं तु तमन्येन द्रोणं मत्वा युधिष्ठिरः ।
 अविषद्यं गुरुं भारं सौमद्रे समवासृजत् ॥ १२
 वासुदेवादनवरं फल्गुनाचामितौजसम् ।
 अत्रवीत्परवीरघ्नममिमन्युमिदं वचः ॥ १३
 एत्य नो नार्जुनो गर्ह्यथा तात तथा कुरु ।
 चक्रव्यूहस्य न वयं विन्न भेदं कथंचन ॥ १४
 त्वं नार्जुनो वा कृष्णो वा भिन्द्यात्प्रद्युम्न एव वा ।
 चक्रव्यूहं महाबाहो पञ्चमोऽन्यो न विद्यते ॥ १५
 अमिमन्यो वरं तात याचतां दातुमर्हसि ।

C. 7. 1522
 B. 7. 35. 16
 K. 7. 35. 16

12 D₂ om. 12^{ab} (cf. v. l. 11). — ^a) D₅ तर्तुम् (for तु तम्). B₅ S तदं (G₅ 'दा')न्येन (for तमन्येन). — ^b) S भेतुं (for द्रोणं). Doi D₃ D₄ 8—8 दृष्ट्वा (for मत्वा). — ^c) B₁ 2 अविषद्यं; D₃ अविषद्यं; D₅ 'शद्यं' (for 'षद्यं'). — ^d) G₅ (inf. lin.) समद्रे. D₄ समवारयन् (for 'सृजत्').

13 ^a) D₅ अनवरः; S 'वर्म'; Cd 'वरं' (as in text). — ^b) Śs फल्गुणाच्; K₁ D₂ 6 फाल्गुणाच्; K₄ 5 B Doi D₁ D₃ 5. 7. 8 फाल्गुणाच् (for फल्गुणाच्). M₃ 5 अर्जुनस्यामितौजसं.

14 Before 14, S ins. युधिष्ठिरः. — ^a) K₅ एतान्; B₅ (marg. as in text) अद्य; D₄ 6 पुत्रः; Cd एत्य (as in text). D₅ 8 मे; Cd नो (as in text). K₁ D₂ 5 गर्ह्यद्; D₃ 5 गर्ह्ये. — ^c) D₅ चक्रव्यूहे तु; T G M₁ 2 द्रोणानीकस्य; M₃—5 पञ्चव्यूहस्य (for चक्रव्यूहस्य) G₁ M₁ 2 भेदं वै (for न वयं). D₅ चक्रस्य न वयं पुत्र. — ^d) B₄ D₃ D₄—4. 5. 8 G₂ विशो भेदं; G₁ M₁ 2 न च विन्नः (for विन्न भेदं).

15 ^a) K₅ अर्जुनो; B₅ D₁ D₂ 8 अर्जुनो. — ^b) Śs D₃ D₄ भिद्यात्; D₁ विद्यात्; D₂ 6 भिद्येत् (for भिन्द्यात्). D₁ D₅ च (for वा). — ^c) T G M₁ 2 द्रोणानीकं; M₃—5 पञ्चव्यूहं (for चक्रव्यूहं). K₅ मम बळे (for महाबाहो). — ^d) K₁ पंचमोऽन्ये. K₄ 5 पंचमो नात्र विद्यते; B Doi D₁ G₅ 'मो नोपपद्यते.

16 ^a) D₅ 6 याचतो; S याचे त्वां. — ^c) D₃ वै (for च). S पितृभ्यो (G₅ 'णा') मातुलेभ्यश्च. — ^d) Doi D₅ [अ]पि (for [ए]व). S सैष्ये यश्चैव भारत.

G. 7. 1522
E. 7. 35. 16
K. 7. 35. 16

पितृणां मातुलानां च सैन्यानां चैव सर्वशः ॥ १६

धनंजयो हि नस्तात गर्हयेदेत्य संयुगात् ।

क्षिप्रमस्त्रं समादाय द्रोणानीकं विशातय ॥ १७

अभिमन्युरुवाच ।

द्रोणस्य दृढमन्यग्रमनीकप्रवरं युधि ।

पितृणां जयमाकाङ्क्षन्वगाहे भिनन्नि च ॥ १८

उपदिष्टो हि मे पित्रा योगोज्जीकस्य भेदने ।

नोत्सहे तु विनिर्गन्तुमहं कस्यांचिदापदि ॥ १९

र उवाच ।

मिन्ध्यनीकं युधा श्रेष्ठ द्वारं संजनयस्व नः ।

17 * Dr. ३ हि वस्; S न न (Ml. ३ त)स् (for हि नस्). —^b) B₂ न गर्हयेदेत्य; Dn₁ गर्हयेदेत्य न (for गर्हयेदेत्य). K₅ Dn₁ संगरात्; Dr संयुगे (for संयुगात्). —^c) K₅ Dc₁ Dn₁ D₅ ३ T₃ M₃ ३ ३ (sup. ins. as in text) समादाय; Dr 'द्याय; G₅ 'साद्य (for 'दाय). —^d) G₁ M₁ ३ पद्मन्यूहं (for द्रोणानीकं). S₃ K₁ ३ D₅ विनाशय; D₁ विनातय (for विशातय).

18 After the ref., K₁ ३ ins.:

259* शृणु राजन्महाबाहो वचनं मम सुवत ।

पुरा गर्भगते वापि चक्रन्मूहप्रवेशनम् ।

मुखात्कृष्णस्य राजेन्द्र श्रुतमस्मि मया प्रभो ।

तस्माद्यहं प्रविश्यामि चक्राख्यं नृपसत्तम ।

—^a) B₄ न्यूहस् (for दहस्). K₅ ३ B₂ Dn₁ D₂ ३ T₁ अत्युग्रस् (for अत्यग्रस्). —^b) D₃ १ अनीकं (for अनीक-). S महत् (for युधि). —^c) S₁ हितम्; S₃ K (except K₅) D (except Dc₁ D₁) सिद्धिस् (for जयम्). S अतिवच्छन् (for आकाङ्क्षन्). —^d) D₁ ३ अवगाह्य (for 'गाहे). S₁ D₄ भिनन्नि वः (D₄ वा); K₅ lacuna; K₄ D₁ महारथ (D₁ 'थ); T जवेन च; G₄ [३]भिनाम च; G₅ हिनन्निव (for भिनन्नि च). G₃ न च गाहे हिनपि च (sic).

19 * S₁ D₁ उपदिष्ट. —^b) N योगो (S₃ K₁ ३ ३ D₁ 'जा)नीकवि (S₁ 'नि)हातने; G₅ शोनीकस्य च भेदने. —^c) K₅ Dn₁ D₁ च; B₄ D₂ हि; D₃ ३ [३]यं (for तु). D₁ ३ नोत्सहेव. B₂ (marg; orig. as in text) निर्वर्तिनुस् (for विनिर्गन्तुस्). S नोत्सहे प्रतिनिर्गन्तुस्.

वयं त्वानुगमिष्यामो येन त्वं तात यास्सि ॥ २०

धनंजयसमं युद्धे त्वां वयं तात संयुगे ।

प्रणिधायानुयास्यामो रक्षन्तः सर्वतोमुखाः ॥ २१

भीम उवाच ।

अहं त्वानुगमिष्यामि दृष्टद्युम्नोऽथ सात्यकिः ।

पाञ्चालाः केकया मत्स्यास्तथा सर्वे प्रभद्रकाः ॥ २२

सकृद्भिन्नं त्वया व्यूहं तत्र तत्र पुनः पुनः ।

वयं प्रध्वंसयिष्यामो निघ्नमाना वरान्वरान् ॥ २३

अभिमन्युरुवाच ।

अहमेतत्प्रवेक्ष्यामि द्रोणानीकं दुरासदम् ।

20 The portion of the text from 7. 34. 20^a up to बालम् in 7. 41. 1^a is lost in S₃ on missing folios. T₁ om. the ref. —^a) K₁ D₃ भिचानीकं; B₄ D₂ भिचवा; B₅ मग्ना; D₃ विच्य (for भिच्य). Bom. ed. युधां (for युधा). S भिचि न्यूहं युधि श्रेष्ठ. —^b) K₅ G₅ तु; D₃ ३ ३ G₁ च; Cd स्वा (as in text). —^c) S₁ K₅ ३ D₁ om. (hapl.) 20^a-22^a; K₅ reads the same on marg. —^d) D₅ उप; S पुत्र (for तात). G₁ M₁ ३ योत्ससि (for यास्सि).

21 S₃ missing (cf. v. l. 20). S₁ K₅ ३ D₁ om. 21 (cf. v. l. 20). K₅ reads 21 on marg. —^a) S धनंजयस्य प्रतिमं. —^b) S त्वां तातं (G₅ त्वयास्मिन्) (for त्वां वयं). Dn₂ D₃ ३ कर्मणा (for संयुगे). —^c) K₅ D₃ १ प्रणिधाय (for प्रणि). D₁ ३ [अ]मियास्यामो; T G₅-३ गताः सर्वे; G₁ M [अ]प्रताः (G₁ M₁ ३ 'तः) सर्वे (for [अ]नुयास्यामो). G₂ प्रणिधायानुवतः सर्वे. —^d) Dn₂ D₃ ३ सर्वतोदिशं; D₃ 'तोदिशः (for 'तोमुखाः). S अनुयास्याम दृष्टतः.

22 S₃ missing (cf. v. l. 20). S₁ K₅ ३ D₁ om. 22^a (cf. v. l. 20). K₅ reads 22^a on marg. B₂ reads the ref. on marg. —^a) D₅ त्वां तु (for त्वानु). S अहं त्वामनुयास्यामि. —^b) B₅ हि; D₃ [३]पि; S च (for सथ). M₃-३ सत्यकः. —^c) B₄ D₅ रंवाडाः. Dn₂ D₃ ३ ३ केकया. T G₅ ३ M₃ मास्यास् (for मत्स्यास्). —^d) D₁ reads 22^a-23^a on marg.

23 S₃ missing (cf. v. l. 20). Dr reads 23^a on marg. (sec. m.). —^a) K (except K₅) D₁ तथा

पतंग इव संकुद्धो ज्वलितं जातवेदसम् ॥ २४

तत्कर्माद्य करिष्यामि हितं यद्वंशयोर्द्वयोः ।

मातुलस्य च या प्रीतिर्भविष्यति पितुश्च मे ॥ २५

शिथुनैकेन संग्रामे काल्यमानानि संघशः ।

अद्य द्रक्ष्यन्ति भूतानि द्विषत्सैन्यानि वै मया ॥ २६

(for स्वया). — ^b) Dn₂ Ds. 4. 6 तेषां (for the second तत्र). S स्वया सह (for पुनः पुनः). — ^a) Ś1 Ds G₁ M₂ निग्नमानान्; K₅ Dn₁ विनिग्नाना (for निग्नमाना) Ś1 वरं वरान्; Dn₂ परांश्च तान्; Ds T G₁-4 M₂ परान् (Ds G₂ 'न्व' रान् (for वरान्वरान्).

24 Ś₂ missing (cf. v. l. 20). — After the ref., K₁. 2 ins :

260* यातोऽहमर्जुनाद्राजन्मुभद्रायां तथैव च ।
महद्वलेन संपूर्णं पश्यध्वं पौरुषं मम ।
सर्वान्हनिष्यामि कुरून्द्रोणमुख्यान्मराधिप ।
यैः कृतं दुष्कृतं कर्म पाण्डवानां महात्मनाम् ।
ज्येष्ठा माता मदीया यत्सभां नीता दुरासदैः । 5
दुःशासनश्च तदा पापेन दुष्टकर्मणा ।
पाञ्चालां प्रति राजेन्द्र यत्कृतं दुष्टकारिभिः ।
तत्सर्वं चाद्य तद्यद्दृष्टं दर्शयिष्यामि लाघवात् ।

[(L. 2) K₂ मम पौरुष (by transp.). — (L. 5) K₂ सभापते (for दुरासदैः). — (L. 6) K₂ पापिना (for पापेन). — (L. 7) K₂ पाञ्चाली.]

— ^a) D₄ एव तत् (hypermetric); T G₂-4 एकः; G₁ M एनं; G₅ एकं (for एतत्). K₁. 8 D₄ प्रवक्ष्यामि (for प्रवे'). — ^b) S सुदुर्मिदं (for दुरासदम्). — K₅ Dr. 8 om. (hapl.) 24^{ad}. — ^a) Dn₁ Ds. 5 S (except G₂) ज्वलितं (for ज्वलितं). — After 24, K₄ reads 26^{ad} for the first time, repeating it in its proper place.

25 Ś₂ missing (cf. v. l. 20). K₄ om. 25^{ab}. — ^a) D₄ गमिष्यामि (for करि'). K₅ Dn₁ अहं तत्कर्म कर्त्ताद्य. — K₅ om. 25^b-26^b. — ^b) S क्षमं (for हितं). Ds तद् (for यद्). Dn₁ युद्धं द्वयोर् (for यद्वंशं). Cv as in text. — Ś₁ om. 25^b-26^b. — ^a) K₃ reads from लक्ष up to संघशः (in 26^b) on marg. K₁. 2 B Dci च यत्प्रीतिः; K₄ D₁ महप्रीतिः; K₅ T G₂-5 च मे (K₅ या) प्रीति (for च या प्रीतिर्). — ^a) K₁. 2 S करिष्यामि; K₄. 5 B Dci D₁ करिष्यति

युधिष्ठिर उवाच ।

एवं ते भाषमाणस्य बलं सौमद्र वर्धताम् ।

यस्त्वमुत्सहसे मेतुं द्रोणानीकं सुदुर्मिदम् ॥ २७

रक्षितं पुरुषव्याघ्रैर्महेष्वासैः प्रहारिभिः ।

साध्यरुद्रमरुत्कल्पैर्वसथ्यादित्यविक्रमैः ॥ २८

C. 7. 1536
B. 7. 35. 20
K. 7. 35. 30

(for सवि').

26 Ś₂ missing (cf. v. l. 20). Ś₁ K₅ om. 26^{ab} (cf. v. l. 25). K₂ reads 26^{ab} on marg. — ^a) S समरे (for संग्रामे). — S transp. 26^b and 26^d. — ^b) Dn₂ Ds कल्यमानानि; D₁ कल्प' (for काल्य'). K₁ सर्वशः (for संघशः). — After 26^{ab}, K₁ ins.:

261* दुस्यानि सर्वसैन्यानि मत्कथा***** ।

— K₄ reads 26^{ad} for the first time after 24. — ^a) K₅ अपि (for अद्य). D₄ द्रक्षन्ति. K₂ अभिरक्ष्यन्ति. K₅ संग्रामे; S राजानः (for भूतानि). K₄ (second time) B Dci D₁ द्र (K₄ D₁ च) क्ष्यन्ति सर्वभूतानि. — K₅ om. 26^d. — ^a) K₁ lacuna; T G₅ द्विषद्- (for द्विषत्). Ś₁ K₄ (first time) मम तेजो ह्यनुत्तमं. — K₄ Dn₂ D₁. 8 (marg.). G₁ M₁. 2. 3-5 (last three first time) ins. after 26; T G₂-5 M₂-5 (last three second time) after 7. 35. 7 :

262* नाहं पार्थेन जातः स्यां न च जातः सुभद्रया ।

यदि मे संयुगे कश्चिज्जीवितो नाद्य मुच्यते ।

यदि चैकरथेनाहं समग्रं क्षत्रमण्डलम् ।

न करोम्यष्टधा युद्धे न भवाग्न्यर्जुनात्मजः ।

[(L. 1) Ds संजातो (for जातः स्यां). G₁ M₁. 2. 3-5 (last three both times) सतः (for जातः). T G₂-5 M₂-5 (last three second time) तु (for स्यां). — (L. 2) Dn₂ Ds जीवतो. Ds तत्र (for नाद्य). Ds च जीवतोश्च प्रमुच्यते; T G₁ M₁. 2. 3-5 (last three both times) जीवमानस्य जीवति (for the post. half). — (L. 3) M₂-5 (all second time) वा (for च). — (L. 4) K₄ मृषा (for [अ]ष्टधा). Ds. 6 T G₁ M₁. 2. 3-5 (last three both times) न कुर्मि (Ds 'वै') शतधा युद्धे (for the prior half).]

27 Ś₂ missing (cf. v. l. 20). — ^a) Ds (sec. m.) मा (for ते). K₁. 8 भाष्यमाणस्य. — ^b) K₄ यत्तुम्; B₂. 4 यं स्वम्; Dn₂ D₁. 8. 6 G₂. 4 यत्त्वम्; Ds स्वम् (for यत्त्वम्). Dn₂ जेतुं; Dr. 8 योद्धुं (for मेतुं). K₅ B₂ यत्समुत्सहसे मेतुं. — ^a) Ś₁

C. 7. 1937
B. 7. 25. 21
K. 7. 35. 21

संजय उवाच ।

सुमित्राश्चात्रणे क्षिप्रं द्रोणानीकाय चोदय ॥ २९

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स यन्तारमचोदयत् ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

३५

संजय उवाच ।

सौमद्रस्तु वचः श्रुत्वा धर्मराजस्य धीमतः ।

अचोदयत् यन्तारं द्रोणानीकाय भारत ॥ १

तेन संचोद्यमानस्तु याहि याहीति सारथिः ।

प्रत्युवाच ततो राजन् अभिमन्युमिदं वचः ॥ २

अतिभारोऽयमायुष्मन्नाहितस्त्वयि पाण्डवैः ।

संप्रधार्य क्षमं बुद्ध्या ततस्त्वं योद्धुमर्हसि ॥ ३

आचार्यो हि कृती द्रोणः परमास्त्रे कृतश्रमः ।

K1-4 D1.2.4.5 सुदारुणं; Ks B Dc1 Dn Ds.5.7.8
द्रुगसदं (for सुदुर्मिदम्).

28 Śs missing (cf. v. l. 20). — ^a) Ks s महा-
रिभिः; B Dc1 'बलैः'; Dn1 वरासिभिः; T G1.8-5
M महारथैः; Gs महारथभिः (for प्रहारिभिः). — ^b)
Ds साद्यं (for साद्य-). Bs s Ds तुल्यैर् (for कल्पैर्).
— ^c) Ś1 S (except Gs) वस्त्राभ्यां (Ś1 'स्त्र्या' दिल-;
D1 वस्त्राभ्यादित्य- (for वस्त्राभ्या'). Dc1 वचसैः (for
विक्रमैः). Dn2 Ds.4.8 वस्त्रादित्यपराक्रमैः. — After
28, Ks D1 read 7. 35. 1 for the first time, repeat-
ing it in its proper place.

29 Śs missing (cf. v. l. 20). Ś1 K1-4 D1 s
om. (hapl.) 29. — ^a) Ks Dn1 स तस्य (for तस्य
तद्). — ^b) Ks Dn1 Ds.7.8 Ms-s स्त्र; Bs Gs सं-
(for स). — ^c) Ks रथे (for रणे). — ^d) Ks Ds.8
नोदय; Bs प्रेरय; Dn1 नोदयः; Ds नोदयत् (for
चोदय).

Colophon om. in Ś1 K1-8 Ds. Śs missing.
— Sub-parvan: Ks B1.2.4 Dn Ds.5.7.8 अभिमन्यु-
वध. — Day of Droṇa's Generalship: D1 तृतीय-
युद्धदिवसः. — Adhy. name: Ds अभिमन्युप्रतिज्ञा.
— Adhy. no. (figures, words or both): B1.2 Dn1
T G M1-4 s 34 (as in text); Ms 24. — Śloka
no.: Dc1 29; Dn1 28.

35

This adhy. is missing in Śs (cf. v. l. 7. 34.
20).

1 Ks D1 read 1 for the first time after 7. 34.
28. — ^a) Ks (second time) Bs Dn1 सौमद्रस्य;
Ks 'द्रश्च'; Bs s D1 (second time) 'द्रस्तु' (for
'द्रस्तु'). Ds.8 वचनं (for तु वचः). Ś1 K1-8.4 D1
(last two first time) तस्य तद्वचनं श्रुत्वा. — ^b) S
(except Gs) भारत (for धीमतः). — ^c) Ś1 अचोद-
यस्य; Ks (first time) प्रचोदयत्; Ks (second time)
Ds-s अनो; T G Ms-s अचोदयत् (Gs 'यति; Ms-s
'यस्त्व-'); M1.2 संचोदयेति. — ^d) K1-2.4 (second
time) D1 (both times) मारिष; Ks (first time)
मारिष; G1 M1.2 मा वह; Ms.4 मानद्; Ms मां नय
(for भारत).

2 ^a) Ś1 K (except Ks) D1 अथ (for तेन).
Dn1 Ds-8 संनोद्यमानस्. — ^b) Ks Ds महाराज (Ds
'जन्' (for ततो राजन्).

3 Before 3, S ins. सुमित्रः. — ^b) Dn2 Ds.4.8
निहितस्य; G1 अहि (for आहि). Ds.8 तव (for
त्वयि). — ^c) Ks समं; Bs क्षणं; T G1-5 Ms-s
[अ]सकृद्; G1 M1.2 सकृद् (for क्षमं). — ^d) Dn2
Ds-8 तत्र (for ततस्). Ś1 K Dn D1-8 त्वं कर्तुम्;
Ds.8 Gs संकर्तुम् (for त्वं योद्धुम्).

4 Ds.7 om. (hapl.) 4^b-5^c. — ^b) Dn Ds.8 पर-
मास्त्रः (Dn1 'स्त्र' (for 'मास्त्रे). — ^c) Dn2 संबद्धस्य
(for संबुद्धस्य). — ^d) Ks B1.2.4 Dc1 Dn1 Ds चा-
युद्ध; Ds वायुद्ध (for च युद्ध). — For 4, S
subst.;

263* द्रोणे हि कृतवान्यत्नं शस्त्रास्त्रकृतनिश्चयः ।

त्वं तु बाहः स बलवान्संग्रामाणामकोविदः ।

अत्यन्तसुखसंवृद्धस्त्वं च युद्धविशारदः ॥ ४
 ततोऽभिमन्युः प्रहसन्सारथिं वाक्यमब्रवीत् ।
 सारथे को न्ययं द्रोणः समग्रं क्षत्रमेव वा ॥ ५
 ऐरावतगतं शक्रं सहामरगणैरहम् ।
 योधयेयं रणमुखे न मे क्षत्रेऽद्य विस्मयः ।
 न ममैतद्विषयसैन्यं कलामर्हति षोडशीम् ॥ ६
 अपि विश्वजितं विष्णुं मातुलं प्राप्य हतज ।

[(L. 1) Gs यत्नः; M₂ व्यक्तं (for यत्नं). (L. 2) G₂ तु- (for स).]

5 D₄. 7 om. 5^{ab} (cf. v. l. 4). — ^b) S तं सारथिमयाब्रवीत्. — ^a) D₈ द्वयं (for न्वयं). S विस्मयः को हि मे द्रोणे. — ^d) B₂. 5 G₅ समक्षे; D₈ 4. 1. 3 समग्रः; D₈ समग्रं; T G₂-4 समग्रे; G₁ M समरे (for समग्रं). Ś₁ K (except K₈) D₂ D₄. 4. 5-8 बलम्; B₂. 5 क्षेत्रम्; S क्षत्र (for क्षत्रम्). D₂ D₁ D₁-8 M₁ च (for वा). — After 5, D₂ D₈ S ins.:

264* श्ववसायो हि मे योद्धुं रणोत्सवसमुद्भवः ।

[G₁. 3 M योयं; G₄ यूयं; G₅ योयं (for योद्धुं). D₂ D₈ T योयं मे (for मे योद्धुं). G₂. 5 M₁. 3 -समुद्यतः (for 'द्भवः').]

6 ^a) Ś₁ K (except K₈) D₁ 3-5. 1. 8 ऐरावणः (for 'वत्'). — ^b) D₈ सर्वदेवगणैः सह; S सहामरगणं गणे. — After 6^{ab}, D₂ S ins.:

265* अथवा रुद्रसीमानं सर्वभूतगणैर्वृतम् ।

[D₂ -गणार्चितं (for -गणैर्वृतम्).]

On the other hand, D₈ ins. 266* after 6^{ab}.

— ^a) D₈ योधयेहं. D₄ रणमुख्ये. S युद्धेयमद्य (G₂. 5 'त्र' समरे. — K₁. 3 om. 6^d. — ^d) D₇. 3 किमु (for न मे). D₈ यतोद्य; D₈ यत्रोद्य; T G₈-5 क्षेत्रे (for क्षेत्रेऽद्य). D₈ विस्मयं. K₄ D₁ नापांवे (D₁ नोपेक्षया) द्रोणविक्रमे (sic). — D₂ S ins. after 6^{ab}: D₈ after 6^{ab}:

266* यच्चैतत्पश्यसे सुत सयोधाश्चरयद्विषम् ।

[D₂ यानेतान्; D₈ यान्वेतान् (for यच्चैतत्). D₈ पश्य मे (for पश्यसे). M₂-5 सैन्यं (for सुत). G₁ M सयौधाश्च. G₁ M₂-5 -चर (for -रथ). D₂ D₈ सर-थाश्चगजान्वृपान् (for the post. half).]

पितरं चार्जुनं संख्ये न भीर्माश्रुपयास्यति ॥ ७
 ततोऽभिमन्युस्तं वाचं कदर्थीकृत्य सारथेः ।
 याहीत्येवाब्रवीदेनं द्रोणानीकाय माचिरम् ॥ ८
 ततः संचोदयामास हयानस्य त्रिहायनान् ।
 नातिहृष्टमनाः हतो हेममाण्डपरिच्छदान् ॥ ९
 ते प्रेषिताः सुमित्रेण द्रोणानीकाय वाजिनः ।
 द्रोणमभ्यद्रवत्राजन्महावेगपराक्रमाः ॥ १०

C. 7. 1548
B. 7. 36. 11
K. 7. 36. 13

— ^a) D₄ om. न. D₈ न ममेह; T समयाद्य; G₁. 3. 4 M₁. 2. 5 न ममाद्य; G₂. 5 तन्ममाद्य; M₂. 4 न मामद्य (for न ममेतद्). — ^c) Ś₁ K₁. 3 अर्धति; K₄ नार्हति; G₁ 5 M₁. 3 नार्हति (for अर्हति).

7 ^a) D₁. 6 जिष्णुं; D₈ कृष्णं (for विष्णुं). D₂ S अपि तं विष्णुमजितं (G₂ 'तुलं'). — ^b) S संयुगे (for सुतज). — ^c) K₂ D₄ चार्जुनं. B₂-4 D₂ युद्धे; T G₂-5 लोके; G₁ M₂. 4 संखे; M₁. 3 सुत (for संख्ये). — ^d) G₄ हि (for भीर्). D₄ उपश्राम्यति; S 'सपेति (for 'यास्यति). — T G M₁. 2. 3-5 (last three second time) ins. 262* after 7: M₂-5 (all first time) after 7. 34. 26. — After the above S cont.:

267* एवमप्युच्यमानः स सारथिस्तं पुनः पुनः ।

वीर ते तेन मा युद्धमिति सौमद्रमब्रवीत् ।

[(L. 1) M₂-5 तु (for स).]

8 ^a) K₈ B₂. 4 D₂ S अभिमन्युश्च (T G₁. 3-5 M 'स्तु') (for ततोऽभिमन्युस्). G₁ M₁. 2 तद्वाक्यं; M₂ तां** (for तां वाचं). — ^c) G₁ M₁. 3 प्रयाहीति (for याहीत्येव). D₂ D₈. 6 चैनं (for एनं). — ^d) D₈ om. (hapl.) from माचिरं up to नीकाय (in 10^b). D₈ इदानीकाय (for द्रोणा').

9 D₈ om. 9 (cf. v. l. 8). — ^a) K₈ B₄ D₂ D₁. 4. 1 सं (D₄ स) नोदयामास; D₈ संबोधया' (for संचोदया'). — ^b) K₈ B D₂ S हवानाशु; D₈ हयां-स्तस्य (for हयानस्य). D₂. 6 G₁ M₁. 2. 5 त्रिहायनान्. — ^d) D₂. 6 हेमदं- (for 'माण्ड-').

10 D₈ om. up to नीकाय (cf. v. l. 8). — ^a) D₂. 6 प्रेषिताः. — ^b) D₂ om. (hapl.) from नीकाय up to सर्वे (in 11^b). D₈ भारत (for वाजिनः). — ^c) K₄ D₁ अभ्याद्रवन्; D₄. 5 M₁. 3 अभ्यद्रवद्. — ^d) Ś₁ D₂ -पराक्रमं; D₂ 'क्रमः; D₈ -पदक्रमाः (for -पराक्रमाः). S महावेगा महाबलाः.

C. 7. 1548
B. 7. 36. 11
K. 7. 36. 14

तमुदीक्ष्य तथा यान्तं सर्वे द्रोणपुरोगमाः ।

अभ्यवर्तन्त कौरव्याः पाण्डवाश्च तमन्वयुः ॥ ११

स कर्णिकारप्रवरोच्छ्रितध्वजः

सुवर्णवर्माजुनिरर्जुनाद्वरः ।

युयुत्सया द्रोणमुखान्महारथा-

न्समासदत्सिहशिगुर्यथा गजान् ॥ १२

ते विंशतिपदे यथाः संप्रहारं प्रचक्रिरे ।

आसीद्वाङ्ग इवावर्तो मूर्हतमुदधेरिव ॥ १३

शूराणां युध्यमानानां निघ्नतामितरेतरम् ।

11 Dn1 om. up to सर्वे (cf. v. 1 10). S1 K1.8 Dn1 Ds तमुदीक्ष्य; S तं तु (Gs om. तु) दृष्ट्वा (for तमुदीक्ष्य). S1 K1-4 D1.7 तदायातं; K1 तमायातं; D4 महायातं; Ds तमायातं; T G2-5 प्रयातं तु; M4.5 [अ] (Ms [उ]) पयातं तु (for तथा यान्तं). — 6) Ks Dn1 -पुरःसराः; Ds -पराक्रमाः; S -मुखा रथाः (for -पुरोगमाः). — 7) S1 K (except Ks) D1 अभ्य-द्रवन्त; D4.8 'वर्तन्त (for 'वर्तन्त). — 8) Ds.4 तम-भ्ययुः.

12 Gs damaged. — 9) Ks Dn Ca. d -वर्णमरणो; Ds.4.8 -वर्णमरणो (for -वर्माजुनिर). S1 Ks-5 Dn D1-4.8 अर्जुनात्मजः; K1 'त्मजाः; B Dc1 'वरः (for 'द्वरः). — 10) S1 समावृष्टे; K1 'दधे; Ks.4 Dn D1.2.4.5 'दधे; Ds Dr.8 'ययौ; B4 'दधत्; Ds.8 'द्रवत् (for 'सदत्). B Dc1 S द्विषान् (for गजान्). — After 12, Dn1 ins. an addl. eolophon.

13 Before 13, Dn1 ins. संजय उवाच. Gs damaged. — 14) Ms.4.5 (sup. lin.) संयति (for विंशति). Ks -पदी; Dn1 Ds.2.8 -पदे; Dn1 सुदा; Ds -परे; Ds -पदैर् (for -पदे). Ks Dn1 Ds-4.8 गत्वा; Dn1 lacuna; Ds यात्वा; G1 M1.2 स्थित्वा (for यत्ता). — 15) B4 संप्रहारं; Gs (marg. as in text) समकारम् (for संप्रहारं). S अकुर्वन्त (for प्रचक्रिरे). — 16) Ks B Dc1 Dn1 Ds.4.8.8 उदधाविव; Dr उदधे रवेः (for उदधेरिव).

14 15) Ds इतरेतरे. — 16) Ks Dc1 Dn1 Ds.4.5.8 तुमलो. — 17) Ds सुदारुणं.

15 16) Ks Dn1 Ds.8 विवर्तमाने; S विमथ्यमाने (for प्रवर्त). — 17) Ds.1.8 अमि- (for अति).

संग्रामस्तुमुलो राजन्प्रवर्तत सुदारुणः ॥ १४

प्रवर्तमाने संग्रामे तस्मिन्नतिभयंकरे ।

द्रोणस्य मिषतो व्यूहं मित्रा प्राविशदार्जुनिः ॥ १५

तं प्रविष्टं परान्घ्नन्तं शत्रुमध्ये महाबलम् ।

हस्त्यश्वरथपत्न्यौघाः परिवशुरुदायुधाः ॥ १६

नानावादित्रनिनदैः क्ष्वेडितोत्कृष्टगर्जितैः ।

हुंकारैः सिंहनादैश्च तिष्ठ तिष्ठेति निस्त्रनैः ॥ १७

घोरैर्हलहलाशब्दैर्मा गास्तिष्ठैहि मामिति ।

असावहममुत्रेति प्रवदन्तो मुहुर्मुहुः ॥ १८

— 18) Ds प्राविशद्; S व्यचरद् (for प्राविशद्). Ds मित्राविवृत दारुणं. — After 15, Ds S ins.:

268* तदभेद्यमनाद्यं द्रोणानीकं सुदुर्जयम् ।

मित्रार्जुनिरसंभ्रान्तो विवेशाचिन्त्यविक्रमः ।

[(L. 1) T G2.4 M1.2 तम् (for तद्). Ds महो-क्षितां; M1.2 सुदुर्जयः (for सुदुर्जयम्). — (L. 2) Ds विष्ये सानत्यविक्रमः (for the post. half).]

16 17) Bs तं प्रवृष्टं; B4 संप्रविष्टं. B Dc1 T G2 विनिघ्नन्तं; Dn1 परिघ्नन्तं; Dr.8 पराक्रांतं; G1.8-5 M अरातिघ्नं (for परान्घ्नन्तं). Ds ततः प्रविष्टमरीन्घ्नन्तं (hyper-metric). S Ds महाबलः. S जिघांसतः (T G2 Ms-5 'तं) सहजशः. — 18) K1 -पर्यौघाः; Dn1 -पल्लौघाः. S रथाश्वेभ्योदायौ (G4.5 M4.5 'स्यो) धाः. — 19) Ds अपवशुर् (for परि). Dn1 Ds.4.8 सुदारुणाः (for उदायुधाः).

17 18) S ततो (for नाना). Dn1 Ds.4.8 -सनादैः (for -निनदैः). — 19) S1 क्ष्वेडितोत्कृष्टः; Dc1 Dr.8 क्ष्वेडिताकुष्टः; G1.8.4 M क्ष्वेडितोत्कृष्टः; G2.5 क्ष्वेडि- (G2 'डि) लोदुष्टः. K1 -निर्जितैः; Ds.8 -नादितैः (for -गर्जितैः). Ca as in text. Cd cites क्ष्वेडितं, उत्कृष्टं and गर्जितं. — 20) T G1.8.5 भीत्कारैः; G2 फट्कारैः; G4 फीत्कारैः; M1.2 भीत्कारैः; Ms फिट्कारैः; M4.5 फीट्कारैः (for हुंकारैः). — 21) Dr.8 निस्त्रनः; T Gs.4 Ms-5 च स्त्रनैः (for निस्त्रनैः).

18 19) S1 हरहराशब्दैर् (for हलहला). — 20) S1 K B2.5 Dn1 D1.8-5.7.8 T G2-4 तिष्ठेति; B1.8 G2.5 M1.2 तिष्ठेहि; Dn1 तिष्ठत (for तिष्ठेहि). Cd, cites तिष्ठ (as in text). K1-5 नादितैः; Ks मामितः; Dn1 Ds.8-5 मां प्रति (for मामिति). — 21) K1.8 D1 मे

वृंहितैः शिञ्जितैर्हासैः खुरनेमिखनैरपि ।
 संनादयन्तो वसुधाममिदुद्रुवुरार्जुनिम् ॥ १९
 तेषामापततां वीरः पूर्वं शीघ्रमथो दृढम् ।
 क्षिप्रास्त्रो न्यवधीद्रातान्मर्मज्ञो मर्मभेदिभिः ॥ २०
 ते हन्यमानाश्च तथा नानालिङ्गैः शितैः शरैः ।
 अभिपेतुस्तमेवाजौ शलभा इव पावकम् ॥ २१
 ततस्तेषां शरीरैश्च शरीरावयवैश्च सः ।

पुत्रेति; B₂-5 D₂. 3. 6 अमित्रेति; T G₂-5 M₁. 2 अमु-
 येति; G₁ अमृष्येति; M₂-5 उपेक्ष्येति (for अमुत्रेति).
 Cd cites अन्वत्र (for अमुत्र). —^a) Ś₁ K₁. 8. 4 D₁
 प्रवदंत; D_n D₂. 5. 6 प्रवृत्तो; D₂. 7. 8 प्रावदंत (for
 प्रवदन्तो). S प्रवदति महीक्षितः.

19 ^a) K₁-8 B D₁ D_n D₂. 8. 5. 7. 8 Cd सिञ्जितैर्;
 K₄. 5 D₅ संजितैर्; D₄ सि*तैर्; Cd शिञ्जितैर् (as
 in text). M₂. 5 हाहैः (for हासैः). —^b) Ś₁ कर;
 K₁ D₁ D₂ क्षुर (for खुर). B₄ om. खुरनेमि. D_n
 D₂. 4. 6 तथा (for अपि). —^c) D₅ वसुधाश्च. S ते
 नादयन्तो बहुधा. —^d) D₅ चाभिदुद्रुवुर; S द्वाभि (G₅
 श्यभि) (for अभि).

20 ^a) Ś₁ K₁. 8 B₄ वीर. —^b) D_n सर्व; T
 G₂-5 M₂-5 शीघ्रं (for पूर्व). D₁ शीघ्रपूर्वम्; D_n
 मृदुपूर्वम् (for पूर्व शीघ्रम्). G₅ शृशं (for दृढम्). —^c)
 D₅ व्यवधीद् (for न्यव). K₁ D₂. 6 आतान्; K₅
 आतान्; K₄ B (except B₂) D₄ राजन्; D₅. 8 आतन्;
 D₅ आतो (for व्रातान्). S क्षिप्रं तान (G₁ M 'न्य-
 हनद्रातान् (T G₂-4 'द्यातान्).

21 ^a) D_n D₂. 8. 6 तु; D₅ [अ]पि; S हि (for
 च). K₅ B D₁ विवक्षा; K₅ च रथा; D₄ तु तदा
 (for च तथा). —^b) K (except K₅) D₁ शिकीमुखैः;
 D_n D₁. 8 सि (D_n श तै शरैः (for शितैः शरैः).
 —^c) B₄ सुबहुशः (for तमेवाजौ).

22 ^b) D₁. 8 तथा (for च सः). —^a) B₂-5 आत-
 स्तार; D_n सस्तार; D₅ G₅ स तस्तार; M₂-5 संत-
 स्तार; Cd संप्रस्तारः (sic) (for संतस्तार). Ś₁ K D_n
 D₁. 8. 5. 7. 8 सदा भूमि (for क्षिति क्षिप्रं). —^d) Ś₁ K
 (except K₅) D₁ भूमिम्; B₅ D₁ D₂. 6 M₂ वेदीम्
 (for वेदिम्).

23 ^a) Ś₁ आणाः. —^b) D_n D₂. 4 सशरान्वर- (for
 'रावर-). Ś₁ कायुकाः. B D₁ D₂ G₁. 2. 5 M सश-

संतस्तार क्षिति क्षिप्रं कुशैर्वेदिमिवाध्वरे ॥ २२
 बद्धगोधाङ्गुलित्राणान्सशरावरकायुकान् ।
 सासिचर्माङ्कुशामीशून्सतोमरपरश्वधान् ॥ २३
 सगुडायोमुखप्रासान्सर्षितोमरपट्टिधान् ।
 सभिण्डिपालपरिधान्सशक्तिवरकम्पनान् ॥ २४
 सप्रतोदमहाशङ्खान्सकुन्तान्सकचग्रहान् ।
 समुद्ररक्षेपणीयान्सपाशपरिधोपलान् ॥ २५

C. 7. 1563
 B. 7. 36. 25
 K. 7. 36. 29

रासन (B₂ [marg] 'वर) सा (B₂. 4. 5 'आ) यकान्; T
 G₂. 4 सङ्कुतान्सकचग्रहान्. Cd cites शरावरं. — After
 23^{ab}, T G₂ read 25'-26'. —^c) K₁. 2 D₁. 7. 8 सा-
 सिचर्मा (D₁. 8 'वज्रां) कुशामीशून्; K₅ B D₁ D_n D₂.
 4. 5 'च (D₂ 'व) माङ्कुशामी (B₁-8 'शान्ते) धून्; D_n
 D₂. 6 'चर्माङ्कुशधरान्; G₅. 4 'चर्माङ्कुशामीराः (G₄ 'मी-
 मन्); M₂. 4 'चर्माङ्कुशामीरून्. —^d) K₅ D (except
 D₁ 7) 'परश्वधान्.

24 D₄ om. (hapl.) 24^a-25^b. K₅ reads 24 after
 26^{ab}. —^a) K₁-4 D₁. 8 लघु' K₁ 'घु' ङायोमुखप्रासान्;
 K₅ B D₁ सगदायोमुद्; D_n D₅ लघुङायोमुङायसा-
 (D₅ 'पाशा) न्; D_n गदायोलमुङप्रासान्; D₅ लङ्कुरा-
 योमुद्; D₅. 6 सगदालमुद्; S गदाखङ्गुलमुद्रा (G₅ 'ब-
 हुप्रा; G₄ M₂ 'गुलप्रा; M₂ 'हुलप्रा) सान्. —^b) Ś₁
 K₁. 3. 4 D₁ सासि; K₅ D_n D₂. 5. 6. 8 सार्ष्टि; T
 G₂-5 यष्टि- (for सार्ष्टि-). K₁. 2 D₁ S 'पट्टि (S 'ट्ट) सान्.
 —^c) Ś₁ सदिडिपालः; K₄ D_n D₅ सभिण्ड (D_n D₅
 'ड) पालः; B D₁ D_n सभिदिपा (D_n 'मा) लः; D₅.
 7. 8 सभिडिमाल- (for 'पाल-). Cd cites भिदिपालो.
 —^d) Ś₁ K₁-4 D₅ 'परि; K₅ D_n D₂. 5. 7. 8 'शर-
 (for 'वर-). T G₁-4 M₁. 8-5 सशक्तिनखरान्वरान् (T
 G₅ 'नखरान्); G₅ 'नखतोमरान्; M₂ 'नवरासरान्.

25 For the sequence in T G₂, cf. v. 1. 23.
 D₄ om. 25^{ab} (cf. v. 1. 24). —^b) Ś₁ K (except
 K₅) D₁ सशरान्; D_n D₂. 6 सङ्कुत् (for 'तान्).
 K₄ D₁ सगदाग्रहान्; K₅ D_n D₂. 8 M₂ कवच (for
 सकच). — K₅ om. (hapl.) 25^{cd}. —^c) Ś₁ 'क्षपा-
 णकान्; K₁-8 D₂. 5. 7. 8 'क्षेपणीकान्; K₄ D₁. 8 'जि-
 कान्; B₁. 4 'नीकान्; D_n 'निकान्; D₄ 'जिङा (for
 'गीयान्). —^d) D₁. 8 सपाशः; S सपाशान् (for
 'शा-). K₁ D_n D₅ S (except T G₂) 'परिधोपमान्
 (for 'पलान्).

26 For the sequence in T G₂, cf. v. 1. 23.

प्रशतितोपकरणान्हृतयोधान्सहस्रशः ।
 शरैर्विशकलीकुर्वन्दिक्षु सर्वास्वदृश्यत ॥ ३३
 पुनर्दिपान्दिपारोहान्वैजयन्त्यङ्कुशध्वजान् ।
 तूणान्वर्माण्ययो कक्षया ग्रैवेयानथ कम्बलान् ॥ ३४
 घण्टाः शुण्डान्विषाणाग्रान्धुरपालान्पदानुगान् ।
 शरैर्निशितधाराग्रैः शत्रवानामशातयत् ॥ ३५

न्यरानपि (for अनरानपि). Ks B Dc1 Dn2 Ds विनेमि
 (Dn2 Ds 'मी' दश (Ds 'शै') नानपि; Ds विनीमीदश-
 नपि; G1 M1 : विनेमीनभ्यरानपि; Gs विनेमि*नारा-
 नपि. — Gs om. (hapl.) 32^{ad}. — °) M2 विचक्रोप-
 स्क्रोपस्वरान्. — Ds reads 32^{ad}-34^{ad} twice. — °) D2
 नष्टोपकरणान् (for भग्नो). Ks Dn1 अथ (for
 अपि). Ds भग्नोपकरणानि च; T G2.8 : विक्री (G2 :
 'क')णभंभुरानपि; G1 M1.2 विक्रिणभंभुरानपि.

33 For the repetition in D4, cf. v. 1. 32. — °) S1 K1-4 D1 प्रमथनतोपि करि (Ks 'र')णो; Ks B2-5
 प्रशतितोपस्तरणान्; Dn2 Ds.8.4 (both times) : प्रश-
 ति (Dn2 'सारि'; D1 'याति')तोपकरणान्. — °) G1.2
 हतयौधान्.

34 For the repetition in D4, cf. v. 1. 32. — °) S1 K1.2.4 वज्रयक्षकुशध्वजान्. — °) B1-8 तूणा; B5
 Dc1 Dn2 Ds.6 तूण; S तूणी (Gs 'णि') (for तूणान्).
 Dn2 Ds चर्मण्ययो (Ds 'था'). Ks Dn Ds.4 (both
 times).6 कक्षान्; Ks.5 B2.5 Dc1 कक्षा; B1.8 कक्ष-
 (for कक्ष्या). — Ds om. 34^{ad}-36^{ad}. — °) K1 शैवयो-
 नथ; B D2 ग्रैवेयानथ; Dc1 D1.5 ग्रैवेयानथ (D1 'व')-
 थ; D4 अवनेपाल (for ग्रैवेयानथ). D1.8 S रक्त-
 (D1.8 Gs रत्न; M2 रक्ष)कंबला (D1.8 Gs M1.2
 'ला'न् (for अथ कम्बलान्). Dn2 Ds ग्रैवेया (Ds 'या')श्च
 संकंबलान्.

35 Ds om. 35 (cf. v. 1. 34). Ds om. 35^{ad}. — °) K1 वाणुशुंडान्; Ks.5 B1 Dc1 घंटाः शुंडा; B5.5 G1
 M1.2 घंटाः कुमान् (B5.5 सुंडान्); Dn1 चंडशुंडः; D2
 घंटाचंड; D4 पांडुसुंड; D1.8 घंटासुंडान्; T G2-5 घंटा-
 कर्णान्; M2-8 कंडाशुंडान् (for घण्टाः शुण्डान्). — °) K1.2 D1
 क्षुरपालान्; Ks B5.4 छत्रमालाः (Ks 'लान्'); Ks
 वधुपालान्; Ks B5.5 Dn1 Ds.8 S क्षुरमालाः (B2
 'लः; B2 [marg.]; Dn1 Ds T G2-5 'ला; D2
 'ला; M2-5 'लान्); B1 Cd क्षुरमालाः (Cd 'लाः);
 Dc1 क्षुरमालान्; Dn2 जरमाला; D1 कुंतमाला; D1.8
 वरमालाः (for क्षुरपालान्). K1 पदादिगान् (for 'नुगान्').

वनायुजान्पार्वतीयान्काम्बोजारद्ववाहिकान् ।
 स्थिरवालधिकर्णाक्षाञ्चवनान्साधुवाहिनः ॥ ३६
 स्वारूढान्शिक्षितैर्यौधैः शतवृष्टिप्रासयोधिभिः ।
 विध्वस्तचामरकुथान्प्रकीर्णप्रकीर्णकान् ॥ ३७
 निरस्तजिह्वानयनान्निष्कीर्णान्त्रयकृद्वनान् ।
 हतारोहान्भिन्नभाण्डान्क्रव्यादगणमोद्वनान् ॥ ३८

C. 7. 1576
B. 7. 32. 38
K. 7. 36. 43

— D2 om. 35^{ad}. — °) S1 D1 -धारोग्रैः. K1 स्थिर-
 वालधिकर्णाक्षाञ्च (hypermetric) (cf. 36^{ad}); S शरैर्नि-
 कृत्य सौमद्रः. — °) Ks Dc1 अपातयत्; D4 अशातयत्;
 Ds Gs अयातयत्; Gs अशातयात् (for अशातयत्).

36 Ds om. 36^{ad} (cf. v. 1. 34). — °) B Ds M1.2
 वाना (B1.2 'णा')युजान्; D1.2 वनायुजान्; Ca. d
 वना (as in text). Dn2 पारसीकान् (for पार्वतीयान्).
 — °) S1 D1 कामोजारद्वः; Ks-5 B Dc1 Dn2 Ds.8.8
 G2 कांबो (Dn2 om. बो)जानथ (Ds 'रद'). Ds om.
 रद. S1 D1 -वाहिकान् (for 'कान्'). — °) Ks Ds.4
 छिन्न (for स्थिर). G1 M -वालाधि. Ks -कर्णास्थान्.
 Dn1 छिन्नवालान्विकर्णास्थान्. — °) S1 K (except Ks)
 Dn1 D1-4 साधुवाहिनः; D1.8 G1 M1.2 'वाहिनः; T
 G2.4 सायुधानपि (for साधुवाहिनः).

37 °) S1 Ks lacuna; K1 अ**न्; Ks B2.4
 Dn2 Ds.5 स्वारूढान्; Ks D1 सरयान्; Dn1 Gs सारू-
 ढान् (for स्वारूढान्). S1 K1 D4 विश्वितैर; Ks.4
 D1.2 विश्वितैर (for शिक्षि). G1 M यौधैः (for यौधैः).
 — °) Dc1 शतवृष्टिः. Dn1 -प्रासयोधिभिः; S -प्रास-
 पाणिभिः (for -प्रासयोधिभिः). K1 शतवृष्टिप्रासयोधि-
 भिः; Dn2 Ds.6 प्रासशतवृष्टियोधि (Dn2 'पि')भिः; D4
 प्रास*कृत्यतोमरैः; Ds प्रासशतवृष्टियोधिभिः. — °) Ds
 विध्वस्त (for विध्वस्त). S1 K B1.2.8 (last two also
 as in text) D (except Dc1) -चारुमुकुटान्; Gs.5
 -चामरकुथान् (for -चामरकुथान्). — °) B Dc1 S
 विप्रविद्ध; D4.6 'कीर्णान्; Ds विनिर्कीर्ण (for विप्र-
 कीर्ण). M2.4 -प्रकीर्णकान्. Ca cites प्रकीर्णक; Cd
 प्रकीर्ण.

38 °) M1.2 -जिह्वा (for -जिह्वा). S दशानान् (Gs
 -श्रवणान्) (for -नयनान्). D1 -नयनान्जिह्वान्. — °)
 Ks Dn1 निरस्तात्र; Dn2 Ds.6 विधीर्गात्र; D1 *की-
 र्णात्र (for निष्कीर्णात्र). S1 Ds -ज्ञ (Ds -य)कृद्वन-
 (D4 'ता'न्; K1.2.4 D1 -यकृद्वनान् (Ks [marg.]
 'युतान्); Dn2 -यकृद्वनान्; Ds.8 -यकृद्वनान् (hyper-

C. 7.
B. 7. 39
K. 7. 1. 44

निकृत्तवर्मकवचाञ्चकृन्मूत्रासृगापुतान् ।
निपातयन्नश्वरांस्तवकान्सोऽभ्यरोचत ॥ ३९
एको विष्णुरिवाचिन्त्यः कृत्वा प्राक्कर्म दुष्करम् ।
तथा विमथितं तेन त्र्यङ्गं तव बलं महत् ।
व्यहनत्स पदात्सोघांस्त्वदीयानेव भारत ॥ ४०
एवमेकेन तां सेनां सौमद्रेण शितैः शैरैः ।
भृशं विप्रहतां दृष्ट्वा स्कन्देनेवासुरीं चमूम् ॥ ४१

त्वदीयास्तव पुत्राश्च वीक्षमाणा दिशो दश ।
संशुष्कास्याश्रलन्नेत्राः प्रस्विन्ना लोमहर्षणाः ॥ ४२
पलायनकृतोत्साहा निरुत्साहा द्विषजये ।
गोत्रनामभिरन्योन्यं क्रन्दन्तो जीवितैषिणः ॥ ४३
हतान्पुत्रांस्तथा पितृन्सुहृत्संबन्धिवान्धवान् ।
प्रा त समुत्सृज्य त्वरयन्तो हयद्रिपान् ॥ ४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

metric); T G1-4 M -यकृष्टिहान्; G5 -यव * हान् (for -यकृष्टिहान्). B2 निष्कीर्णान्प्रजहुः स्वनाम्. — *) N (S2 missing) मि (Dc1 Dn2 Ds. 4. 6 छि) ब्रवन्तान् (Dn1 Ds 'कंठान्') (for भिन्नभाण्डान्). — *) K1. 3. 4 D1 -मोह-
नान्; B Dc1 -भोजनान्; Dn2 Ds 4. 6 -सेवितान्; Ds
-मोदितान्; G2. 6 -मोदकान् (for -मोदनान्).

39 Dr. 8 om. (hapl.) 39^{ab}. — *) K1 8 निवृत्त-
Dn2 Ds. 5 निवृत्त-; D4 निवृत्त- (for निवृत्त-). K2
-वर्मकदलीन्; K4. 5 B2-5 Dc1 Dn2 Ds. 2. 5. 6 -चर्मकव-
चान्; B1 -चर्मकदलीन्; T G2-5 -कदलीवर्मान्; G1
M -वर्मकदलीन् (for -वर्मकवचान्). — *) K4 खवन्
(for खकृन्). S1 -मूत्रासृगाकुलान् (for 'डुतान्').
— *) S1 K Dn1 D1. 2. 5. 7. 8 ना (D. 1 न) गगणां; D2
'ना'स्; B3 अश्ववीरांस (for अश्ववरांस). Dn2 Ds. 4. 6
विभी (D4 'ली' जैनयनापांगांस. — *) K4 5 B Dc1 Ds 5
स व्यरोचत; Dn2 Ds. 4. 6 सोम्यवर्तत; S सोम्यरोचत
(for सोऽभ्यरोचत). Dn1 तावकानां व्यरोचत.

40 *) K1. 3. 4 B2 D1 [अ]चित्तं; D2 [आ]दित्यः
(for [अ]चिन्त्यः). — *) Dn2 S कृतवान् (for कृत्वा
प्राक्). K2. 4 D1-6 कृत्वा कर्म सुदुष्करं (K4 'कृतं').
— *) B4 D1 निर्मथितं; Dn2 Ds. 4. 6 [अ]मिमथितं;
Dr. 3 प्रमं (for विमं). D4 तत्र; D8 गतं (sic)
(for तेन). — *) B1. 3. 4 त्र्यंशं; Dc1 D2 राजन्;
Dr ह्यंशं; D8 तथा; G2 d त्र्यङ्गं (as in text). S1
K1. 2. 4 कौरवाणां; B2 Dn2 त्रस्तं तव; Dn1 भंगेनेव;
Ds. 6 त्रस्तं सर्वं; Ds ***व; S चतुरंगं (G2. 5 'ग')
(for त्र्यङ्गं तव). D3 बलं महान्; M2-5 महद्वलं (by
transp.). — After 40^{ad}, N (S2 missing) ins.:

270* यथासुरबलं धोरं त्र्यम्बकेनामितौजसा ।

कृत्वा कर्म रणेऽसह्यं परैरार्जुनिराहवे ।

[(L 1) K5 यथा चांश-; Dr यथोसुर- (for यथासुर-).
D8 अंविनेन. B2 बलीयसा (for [अ]मितौजसा). — (L 2)
K1. 2. 4 D1 तथा (for रणे). B2 यातं (for सहा).
Ds. 4 शैरै (for परैर).]

— Ds reads 40^{ad} twice. — *) K2. 5 Dc1 Dn1 Ds.
5. 6 (first time). 7. 8 अभिनस्त; B Dn2 Ds. 4 व्यभि-;
S व्यहनत्तान् (for व्यहनत्स). K2 Dn1 Ds. 5. 6 (first
time). 7. 8 T G1-4 M1. 2 पदात्सौघां (K2 'घा')स्; D2. 8
'न्योघांस' (for 'लोघांस'). S1 K4 D1 जघान रथसैन्यौघं
(S1 'सत्योघांस'); K1 *****लेषां; Ds (second
time) तृणमुद्वेजयामास. — *) Dr. 3 चैव; T G2-4
अपि; G5 चापि (for एव). S1 K1-4 Dn2 D1-5 6
(first time). 7. 8 सर्वशः (for भारत). K5 त्वदीयान्येव
भारत; Dn1 त्वदीयांश्च सहजराः.

41 *) B2 एतेन (for एकेन). B1 S ते (for तां).
Dn1 दृष्ट्वा; T2 G2-5 सेना (for सेनां). — *) Ds. 7
सितैः; D8 [अ]मितैः; T G2. 4 [अ]चिता; G1 M
[अ]मितैः; G2 [अ]चितैः; G5 [अ]जिता (for शितैः).
— *) D4 वि* हतां; G2. 4 विप्रहतान्. S1 K4 D1
घोरां; Dn1 सेनां (for दृष्ट्वा). K1 lacuna from तां
up to सुरीं (in 41^d). — *) D5 स्कंदेनेव. S1 K4
D1 दृष्ट्वा युद्धे महाचमूं (D1 'शमं').

42 *) K1 Dc1 Ds. 2. 5-8 वीक्ष्यमाणा. — *) S1
संशुष्कास्याश्रलन्नेत्राः. — *) S1 K4 B (except B2) S
रोमहर्षणाः (K4 'र्विणाः; T G2. 3 'र्विणः); K1 lacuna;
K2 (marg.) लोमहर्षणाः; Dn1 Ds. 6 लोमहर्षिणः.

43 *) Dn Ds. 4. 6 -परोत्साहा; G4 -गतो (for
-कृतो). — *) Dn2 Ds. 4. 6 वेदनां चकुरन्योन्ये. — *)
K (except K5; D1 जीवितैःसवः.

44 *) S1 (sup. lin. as in text) तथा शत्रून्; K5

३६

संजय उवाच ।

तां प्रभयां चमूं दृष्ट्वा सौमद्रेणामितौजसा ।
 दुर्योधनो भृशं क्रुद्धः स्वयं सौमद्रमभ्ययात् ॥ १
 ततो राजानमावृचं सौमद्रं प्रति संयुगे ।
 दृष्ट्वा द्रोणोऽब्रवीद्योधानर्प्याभुत नराधिपम् ॥ २
 पुराभिमन्युर्लक्ष्यं नः पश्यतां हन्ति वीर्यवान् ।

B D₃₁ Dn D₂₋₇ पितृभ्रातृन् (for तथा पितृन्). T G M_{1,2} हतान्भ्रातृन्पितृन्पुत्रान्; M₃₋₅ हतान्भ्रातृन्पि पितृन्. —^b) S प्रियान् (for सुहृन्). B D₁ बन्धुसंबन्धितस्तथा. —^c) D₄ प्रातिष्ठति. S उत्सृज्योत्सृज्य गच्छति. —^d) D₁ D₂ D₃ चो (D₅ नो) दयंतो (for स्वरं). B₅ रथान्दयान्; D₃ 4, 5 7, 8 हयान्द्विपान्. S सौमद्रशरपीडिताः.

Colophon Ś₂ missing. — *Sub-parvan*: Ś₁ K₁ s. 5 B₁ 2, 4 D₁ Dn D₁ 5 6 G₁ M₁ 2 अभिमन्यु (D₅ om. मन्त्यु) वध (D₁ D₅ 'युद्ध'). — *Day of Droṇa's Generalship*: K₁₋₃ तृतीययुद्धदिवसे. — *Adhy. name*: K₅ D₁ स्यूहप्रवेशे सेनाक्षोभः (D₁ 'भंगः'); D₂ अभिमन्युस्यूहप्रवेशः; D₄ चक्रस्यूहसंग्रामनिवर्तनः; D₅ सेनाप्रवेशे चक्रस्यूहसंगः; D₇ 8 चक्रस्यूहः. — *Adhy. no. (figures, words or both)*: B₁ 3 D₁ S 35 (as in text); D₂ 32. — *Śloka no.*: D₁ 47; D₁ 45.

36

 This adhy. is missing in Ś₂ (cf. v. 1. 7. 34. 20).

1 1^{ab} is mostly damaged in G₅. —^a) B₄ प्रमिर्ज्ञाः; D₂ तु भग्नां (for प्रभग्नां). —^b) D₅ om. (hapl.) 1^b-2^a. —^c) K₄ अन्वयात्; B₁₋₃ D₁ अभ्यगात्; D₁ अन्विषात् (for अभ्यं).

2 D₅ om. 2^a (cf. v. 1. 1). D₄ reads 2 twice. —^b) D₁ D₂ D₃ सौमद्रेणैव संयुगे; S 'द्रेण पुन्युत्सया. —^c) D₁ D₂ D₃ दृष्ट्वाब्रवीत्ततो द्रोणः; S द्रोणो दृष्ट्वाब्रवीद्भीरान्. —^d) Ś₁ परासित; K₁ s. 5 B₁ s. 5 D₁ D₁ 1. 5. 7. 8 'डुत; K₄ 'यत; B₁ 4 'सांस्तान्; B₅ 'डुतान्; D₁ D₂ 4 (first time). 6 पुनरेव; D₂ परीप्सध्वं; D₄

तमाद्रवत मा मैष्ट क्षिप्रं रक्षतः कौरवम् ॥ ३
 ततः कृतज्ञा बलिनः सुहृदो जितकाशिनः ।
 त्रास्यमाना भयाद्वीरं परिव्रुत्तवात्सजम् ॥ ४
 द्रोणो द्रौणिः कृपः कर्णः कृतवर्मा च सौबलः ।
 बृहद्व्रलो मद्रराजो भूरिभूरिश्रवाः शलः ॥ ५
 पौरवो वृषसेनश्च विसृजन्तः शिताञ्शरान् ।

C. 7. 1590
B. 7. 37 6
K. 7. 37. 6

(second time) पर्याप्तं तं (for 'भुत'). K₂ G₂ 5 M₄ 5 नराधिपाः; B₂ 4, 5 D₁ D₂ 4 (first time) 6 'विपान्; D₁ नरद्विपान् (for नराधिपम्).

3 ^a) Ś₁ K₁₋₄ D₁ सर्वेषां; D₁ D₂ 4 लक्षतः; D₂ लक्ष्यतः; D₅ लक्षतः; D₇ लाक्ष्यतः; T G₂ 4 लक्षं तं; Some MSS. लक्षं नः; Cd लक्ष्यं नः (as in text). —^b) M₂ om. from. 7. 36. 3^b up to 7. 37. 13^b. —^c) K₅ D₁ D₂ 5 कौरवं; Cd वीर्यवान् (as in text). —^d) D₅ अस्माद्रवतः; D₅ तथाद्रः; S (except M₂ 4; M₂ om.) अभिद्रः. — After 3, K₂ (marg.) ins.:

271* अभिमन्युरसौ वीरो विष्णुतुल्यपराक्रमः ।

सौमद्रो जयमायातो अस्माज्जेतुं महाबलः ।

4 M₂ om. 4 (cf. v. 1. 3). —^a) K₁ प्रतिज्ञा (for कृतज्ञा). S (M₂ om.) कृ (G₅ त) तज्ञानबलोत्सेधाः (G₁ M₁ 'त्साहाः'). —^b) G₂ 4 M₁ सुकृतो (for सुहृदो). D₁ D₂ 4 6 शूराः (D₅ सर्वे) शत्रुनिबर्हणाः. —^c) Ś₁ आभ्यमानाद्; K₁ आभ्यमानं; K₅ D₁ त्रास्यमानं; D₁ त्रायमाणा; D₅ आ (sup. lin. त्रा) त्रायमाणा; G₄ त्रास्यमानः; M₂₋₅ त्रातुकामाः; Ca. d त्रास्यमाना (as in text). K₄ om. from भया up to शलः (in 5^d). Ś₁ भयं; G₄ 'हया (for भयाद्). D₁ S (M₂ om.) वीराः (for वीरं). G₅ (inf. lin.) त्रातुमभ्यागता वीरं. —^d) K₁ 2 D₁ समंततः (for तवात्सजम्).

5 K₄ M₂ om. 5 (cf. v. 1. 4. 3). —^a) D₅ चैव (for कर्णः). —^b) Ś₁ K₁₋₃ D₁ D₁ 2. 5. 7. 8 [अ]थ; G₁ M₁ 8 च (for च). —^c) D₁ बृहद्व्रलौ; D₅ 'द्रथो. D₇ 8 महाराजो (for मद्रं). —^d) K₁ D₁ D₁ 1 G₅ भूरि (for भूरिर).

6 M₂ om. 6 (cf. v. 1. 3). —^b) D₁ T G₂₋₅ transp. शितान् and शरान्. D₁ D₂ 3 शितान् (for शिं). —^c) B₅ समवारयन्; D₇ 8 सेनया किरन् (for समवाकिरन्). S (M₂ om.) श्रंतो लोकमहारथाः.

G. 7. 1590
B. 7. 37. 6
K. 7. 37. 6

सौमद्रं शरवर्षेण महता समवाकिरन् ॥ ६
संमोहयित्वा तमथ दुर्योधनममोचयन् ।
आस्याद्वासमिवाक्षिप्तं ममृषे नार्जुनात्मजः ॥ ७
ताञ्शरौघेण महता साश्वस्रतात्महारथान् ।
विमुखीकृत्य सौमद्रः सिंहनादमथानदत् ॥ ८
तस्य नादं ततः श्रुत्वा सिंहस्येवामिषैषिणः ।
नामृष्यन्त सुसंरब्धाः पुनर्द्रोणमुखा रथाः ॥ ९
त एनं कोष्ठकीकृत्य रथवंशेन मारिष ।
व्यसृजन्निषुजालानि नानालिङ्गानि संघशः ॥ १०
तान्यन्तरिक्षे चिच्छेद पौत्रस्तव शितैः शरैः ।

7 M₂ om. 7 (cf. v. 1. 3). — ^a) K₁. 2. 4 D₁
तमथो; D₂ D₃. 4. 6 S (M₂ om.) संग्रामे (for तमथ).
— ^b) D₂ D₄ अमोचयत्; D₂ अचोदयन्; D₂. 5
अपालयन्; D₂. 6 अवारयन् (D₂ 'त्'); G₁ अमोदयन्.
— ^c) D₂. 4. 6 आस्ये (for आस्याद्). K₄ [उ]त्क्षिप्तं;
G₂ क्षिप्तं; M₂. 4 क्षिप्तं (for [आ]क्षिप्तं).

8 M₂ om. 8 (cf. v. 1. 3). — ^a) D₁ स ताञ्
(hypermetric) (for ताञ्). Ś₁ K₁. 2. 4. 5 शरौघेन;
D₂ 'षेण (sic). — ^d) K₁. 5 अथोनदत्; K₂ D₁
अथोनदत्.

9 M₂ om. 9 (cf. v. 1. 3). — ^a) Ś₁ D₁. 8 नादं
तथा; K₁-4 D₁ नादमथो; K₂ G₂ M₂. 4 नादतः;
D₂. 5 नादं महत्; G₁ नादतः; G₂ नाननदः (for
नादं ततः). K₁ दृष्ट्वा; D₂ कृत्वा (for श्रुत्वा). — ^b)
D₂ D₄ G₂ सिंहस्येव.

10 M₂ om. 10 (cf. v. 1. 3). — ^a) D₂ तमेन;
T G₂. 4 तदेनं; G₂. 5 तदेनं; G₂ त एनं (as in text).
— ^c) K₂ D₂ D₂-6 T G₂-4 विमुचयन् (for व्य).
— ^d) Ś₁ K₁-4 D₁ संघशः; K₂ D₂ D₂. 5 भागशः
(for संघशः). D₄. 7. 8 सिंहनादमथानदत् (cf. 8^a).

11 M₂ om. 11 (cf. v. 1. 3). — ^a) D₄ om. from
च्छेद up to कोपितास्तेन (in 12^a). — ^b) K₄ ते
निक्षिपैः; D₂ तु नि'; D₁. 8 तव सितैः. D₂ त्रिभिः
(for त्रैः). — After 11, S (M₂ om.) ins.:

272* ततो रथाः पदात्पौषाः कुजराः सादिनश्च ह ।

[G₁ M₂. 4 रथ- (for रथाः). T G₂ पदात्पौषाः. M₁
तथा (for च ह).]

तांश्चैव प्रतिविव्याध तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ११
ततस्ते कोपितास्तेन शरैराशीविषोपमैः ।
परिववृजिघांसन्तः सौमद्रमपलायिनम् ॥ १२
समुद्रमिव पर्यस्तं त्वदीयं तद्वलार्णवम् ।
अभिमन्युर्दधारैको वेल्लेव मकरालयम् ॥ १३
शूराणां युध्यमानानां निघ्नतामितरेतरम् ।
अभिमन्योः परेषां च नासीत्कश्चित्पराङ्मुखः ॥ १४
तस्मिंस्तु घोरे संग्रामे वर्तमाने भयंकरे ।
दुःसहो नवमिर्बाणैरभिमन्युमविध्यत ॥ १५
दुःशासनो द्वादशभिः कृपः शारद्वतस्त्रिभिः ।

12 M₂ om. 12 (cf. v. 1. 3). D₄ om. 12^a (cf.
v. 1. 11). — ^a) D₂ कंषितास् (for को'). S (M₂
om.) कोपितास्तेन शू (G₂ वी) रेण. — ^c) D₂ D₂. 6
जिगीषतः; D₄ जिगीषतः (for जिघांसन्तः). — ^d) K₁
अपलायनं; D₂ 'राजितं; D₄ 'लायितं; M₂ 'लायिनः.

13 M₂ om. 13 (cf. v. 1. 3). — ^a) B₂. 5 पर्यस्तं;
B₂ (gloss [m.]: उत्क्रान्तमर्थादम्) पर्यस्तं (as in text).
S (M₂ om.) समुद्रव (M₂ 'द्रप' दपयंतं. — ^b) B₁. 8
D₂ D₂ तु; B₂. 4. 5 D₂ G₂. 5 तं; D₂ त्वद्- (for
तद्). — ^c) Ś₁ द्धार (for दधार). B D₂ S (M₂
om.) द्धारैकोर्जुनिर्बाणैर्. — ^d) K₁-3 D₁ मकराकरं;
K₄ भरतकरं (sic); K₂ B D₂ भरतर्षभः; T G M₂-5
[उ]द्धृतमर्णवं (for मकरालयम्). M₁ वेल्लोद्धृतमिवाणवं.

14 M₂ om. 14 (cf. v. 1. 3). — ^a) T G₂. 5. 5
घोराणां; G₄ वी' (for शू'). — ^d) D₂ कोन्यः (for
कश्चित्).

15 M₂ om. 15 (cf. v. 1. 3). — ^a) D₂ तस्मि-
न्घोरे च; D₂ D₂. 4. 6 घोरे तस्मिंस्तु (D₄ 'स्मिन्नु-
(by transp.); D₂. 8 तस्मिन्नुघोरे; S (M₂ om.) नि-
(G₂ नि) मध्यमाने. — ^b) S (M₂ om.) तस्मिन्नाति-
(for वर्तमाने). Ś₁ K D₁-8 मयावहे; D₂ [s] ति-
दारुणे; D₂ महाभये (for भयंकरे). — ^c) D₂ G₂
दशभिर् (for नव'). — D₂ om. (hapl.) 15^d-18^a.
— ^d) Ś₁ K₁-4 D₁ अभिघत् (for अविध्यत).

16 D₂ M₂ om. 16 (cf. v. 1. 15, 3). — ^a) D₂
[s] य दशभिः (for द्वाद'). — D₂ reads 16^b on
marg. — ^d) B D₂ D₂. 6 शितैर्; D₂. 7 शितैर् (for
शरैर्). — After 16, D₂ reads 19.

द्रोणस्तु सप्तदशभिः शरैराशीविधोपमैः ॥ १६
 विविंशतिस्तु विंशत्या कृतवर्मा च सप्तभिः ।
 बृहद्बलस्तथाष्टाभिरश्वत्थामा च सप्तभिः ॥ १७
 भूरिश्रवास्त्रिभिर्बाणैर्मद्रेशः षड्विंशतशुनैः ।
 द्वाभ्यां शराभ्यां शकुनिस्त्रिभिर्दुयोधनो नृपः ॥ १८
 स तु तान्प्रतिविन्याध त्रिभिस्त्रिभिरजिह्वगैः ।
 नृत्यन्निव महाराज चापहस्तः प्रतापवान् ॥ १९
 ततोऽभिमन्युः संकुदस्ताप्यमानस्तवात्मजैः ।
 विदर्शयन्वै सुमहच्छिशौरसकृतं बलम् ॥ २०

गरुडानिलरंहोमिर्यन्तुर्वाक्यकरैर्हयैः ।
 दान्तैरश्मकदायादं त्वरमाणोऽभ्यहारयत् ।
 विन्याध चैनं दशभिर्बाणैस्तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ २१
 तस्याभिमन्युर्दशभिर्बाणैः हतं हयान्ध्वजम् ।
 बाहू धनुः शिरश्चोर्व्यां स्मयमानोऽभ्यपातयत् ॥ २२
 ततस्तस्मिन्हते वीरे सौमद्रेणाश्मकेश्वरे ।
 संचाल बलं सर्वं पलायनपरायणम् ॥ २३
 ततः कर्णः कृपो द्रोणो द्रौणिर्गन्धाररादशुलः ।
 शल्यो भूरिश्रवाः क्राथः सोमदत्तो विविंशतिः ॥ २४

C. 7. 1609
B. 7. 37. 23
K. 7. 37. 23

17 Ds Ms om. 17 (cf. v. 1. 15, 3). — ^a) Ś1 K1-4 D1. 2. 4. 6 च विंशत्या; B2. 3 Dc1 Dn1 D2. 7 च (Dn1 D2 तु; D1 त्रि-) सप्तत्या. — ^b) B4 कृतवर्मा. Ds. 4. 6 तु; M4 [अ]थ (for च). — B4 om. (hapl.) 17^{ad}. — ^c) B5 षड्विंश (for [अ]ष्टाभिर). — ^d) S (Ms om.) पंचभिः (for सप्तभिः).

18 Ms om. 18 (cf. v. 1. 3). Ds om. 18^a (cf. v. 1. 15). — ^b) Ks Ds. 5 आयसैः (for आशुनैः). — ^d) Ś1 K1-4 D1 शितैः; Ks Dn Ds-6 शरैः; Ds शितैः; G1 M1 नृप; G2 पुनः (for नृपः).

19 Ms om. 19 (cf. v. 1. 3). Dn1 reads 19 after 16. — ^a) D4 चाभिः (for प्रति). — ^c) S (Ms om.) महारणे (for 'राज'). — ^d) S (Ms om.) रणाजिरे (for प्रतापवान्).

20 Ms om. 20 (cf. v. 1. 3). — ^a) Dn3 Ds. 2. 5. 6 तथा (for ततो). D4 अभिमन्युः सुसंकुदस्. — ^b) K2. 5 B Dc1 Dn Ds-3 Gs Ca d त्रास्यमानस्; T G1. 2. 4 Ms-5 ताव्यः; Gs ताम्यः (for ताप्यः). G1 तवा-स्मजान् (for 'स्मजैः'). — ^c) B2 (marg.) Dc1 (marg.) Dn Ds. 6-8 व्यदर्शयद्गैः; Dc1 (orig.) विदर्शयद्गैः; S (Ms om.) विदर्शयिष्यन्. D4 व्यदर्शयसुमहासत्वा (hyper-metric). — ^d) B1 शिक्षौरस्य; B2 (marg.) शिक्षौरस्य; B4 शिक्षाविद्या; B5 Dn1 शिक्षाभ्यास; Dn3 corrupt; Ds छित्त्वा रोष; D4 श्लेषं (submetric); Ds कृत्वोरस; S (Ms om.) शिक्षाबल (for शिक्षौरस). Ds बलं कृतं (for 'कृतं बलम्'). Ca. d शिक्षौरसकृतं बलं.

21 Ms om. 21 (cf. v. 1. 3). — ^b) Dn1 Ds. 4. 6 Ms-3 संतु; Cd यन्तुर् (as in text). S (Ms om.) प्रेष्य- (G1 M1 प्रेष; G2 प्रेष्य); Cd वाक्य- (as in

text). — After 21^{ab}, S (Ms om.) ins.:

273* अभ्यद्रवत तं काष्णिमश्मकेन्द्रः कृतस्वरः ।

[G2 अभ्यद्रवततः (for 'त तं') and कृतश्रमः (for 'स्वरः').]

— ^a) S (Ms om.) अश्वो (Gs 'श्व')श्च (for दान्तैर्). K2-5 Dn2 Ds-1 S (Ms om.) [अ]श्मकदायादस् (Gs 'मादाय'); Ds 'दायादैस्. — ^d) B (except B4) Dc1 स्वरमाणस्. K1. 8 [S]त्य (Ks 'भ्य')पाहरत्; B Dc1 अ- (B4 ह्य)वारयत्; Dn3 Ds न्यवार'; D4 [S]भ्यवारयन्; Ds [S]भ्यदारयत्; T Gs. 4 M1. 4. 5 [S]भ्यवा'; Gs समभ्ययुः. — K1. 8 om. (hapl.) 21^a-22^d; K2 reads it on marg. — ^c) K2 B4 विन्याध दशभिर्बाणैस्. — ^f) K2. 4 B4 D1 G2 तिष्ठ (for बाणैस्).

22 K1. 8 Ms om. 22 (cf. v. 1. 21, 3). K2 reads 22 on marg. — ^b) K2 हयान्त्रयं; B1 D4 हयान्ध्व-जान्; B4 हयं ध्वजं; G1. 5 M1. 8-5 ध्वजं हयान् (by transp.). — ^d) Ś1 K4 [S]भ्यपाहरत्; Ds. 7. 8 न्यपा-तयत्; Ds नि'; G1. 5 M1 [S]भ्यशातयत्; Gs. 4 ह्यपात' (for 'अभ्यपात').

23 Ds Ms om. 23 (for Ms, cf. v. 1. 3). — ^a) Dn1 शूरे (for वीरे). — ^b) K4 सौवीरेण (for सौम-द्रेण). — ^c) D1 सर्वैः; S (Ms om.) दुष्यं (Gs त्व्यां) (for सर्वं).

24 Ms om. 24 (cf. v. 1. 3). — ^a) M1 कर्णकृपौ. Ds G1. 2 M1 transp. द्रोणो and द्रौणिर्. Ś1 Ks Dc1 D2 बलः (for शलः). — B4 om. 24^a-25^b. — ^c) Gs कुदः; M (Ms om.) चैव (for क्राथः). — ^d) K4. 5 सौमदत्तो (K4 'त्तिर्'). K1 विशां पतिः (for विविंशतिः).

25 Ms om. 25 (cf. v. 1. 3). B4 om. 25^{ab} (cf.

G. 7. 1610
E. 7. 17. 25
K. 7. 37. 25

वृषसेनः सुषेणश्च कुण्डमेदी प्रतर्दनः ।
वृन्दारको ललितश्च प्रबाहुर्दीर्घलोचनः ।
दुर्योधनश्च संकुद्रः शरवर्षैरवाकिरत् ॥ २५
सोऽतिकुद्रो महेष्वासैरभिमन्युरजिह्वगैः ।
शरमादच कर्णाय परकायावभेदनम् ॥ २६
तस्य भित्त्वा तनुत्राणं देहं निर्भिद्य चाशुगः ।
प्राविशद्वरणीं राजन्वल्मीकमिव पन्नगः ॥ २७
स तेनातिप्रहारेण व्यथितो विह्वलमिव ।
संचचाल रणे कर्णः क्षितिकम्पे यथाचलः ॥ २८
अथान्यैर्निशितैर्बाणैः सुषेणं दीर्घलोचनम् ।

v. 1. 24). — ^a) Śī K Dn1 D1. 5. 6 8 वृहत्सेनः (for वृषसेनः). Dn1 D1 6. 1 सुषेणश्च; D5 सुषेणश्च. — ^b) D4 कुण्डमेदी; G4 'भेदिः'. Dn1 D1. 5 T G2-4 M1. 5 प्रतर्दनः (for प्रतर्दनः). — ^c) K1 वृन्दारको; K5 'करो'; Dn2 वृन्दारको; G2-5 वृन्दारको. Dn2 कौललिश्च; S (M2 om.; G2 damaged) ललितश्च (G6 'ललित'श्च (for ललितश्च). — ^d) Śī K B2 (marg.) Dn D1-6. 8 सुबाहुर् (for प्र'). — ^e) Dn1 तु (for च). — ^f) B1. 8 Dn G1. 4 M1. 2. 4 अवाकिरत्.

26 M2 om. 26 (cf. v. 1. 3). — ^a) K5 Dn1 D1. 5 सुमोच (for आदत्त). — ^d) Śī K B1 Dn1 D1. 5. 7. 8 वर्म- (for पर). B1. 5 D2 G2 पर (D2 वर्म). कायावभेदिनः; B2 Dn2 D2. 6 'कायाविभेद' (Dn2 'दि').

27 M2 om. 27 (cf. v. 1. 3). — ^a) D7 सर्व; D8 स च (for तस्य). K5 Dn1 छित्त्वा (for भित्त्वा). — ^b) D8 4. 6 S (M2 om.); G5 damaged) कर्णं (for देहं). D4. 8 चाशुगैः. — ^c) K4 Dn2 D6 प्रविशद्. B4 वेगाद् (for राजन्).

28 M2 om. 28 (cf. v. 1. 3). — ^a) K5 Dn1 G5 [ज]भिप्रहारेण; T G2. 4 विप्रहारेण; G2 हि प्रहारेण (for [ज]तिप्र'). — ^b) B1. 2 D7. 3 विज्वलन् (for विह्वं). — ^c) K4 D1 संचचार; D4 स चचाल. K5 G5 ततः; T G1-4 M (M2 om.) तथा (for रणे). — ^d) D8 क्षितिपङ्के (for 'कम्पे').

29 M2 om. 29 (cf. v. 1. 3). — ^a) K5 B Dc1 D1. 5 G1. 2. 5 M1 तथान्यैर्; Dn2 D2. 4. 6 अन्यैश्च (for अन्यान्यैर्). Dn2 विविधैर् (for निशितैर्). — ^b) K1. 4. 5 D4. 5. 1 सुषेणं; B5 सुसेनं; Dn1 D8 सुसेनं. — ^c)

कुण्डमेदिं च संकुद्रस्त्रिभिस्त्रिन्वधवीर्यली ॥ २९
कर्णस्तं पञ्चविंशत्या नाराचानां समर्पयत् ।
अश्वत्थामा च विंशत्या कृतवर्मा च सप्तभिः ॥ ३०
स शरार्दितसर्वाङ्गः कुद्रः शक्रात्मजात्मजः ।
विचरन् दृश्यते सैन्ये पाशहस्त इवान्तकः ॥ ३१
शल्यं च बाणवर्षेण समीपस्थमवाकिरत् ।
उदक्रोशन् महाबाहुस्तस्य सैन्यानि भीषयन् ॥ ३२
ततः स विद्वोऽस्त्रविदा मर्मभिर्द्विरजिह्वगैः ।
शल्यो राजत्रयोपस्थे निषसाद मुमोह च ॥ ३३
तं हि विद्रं तथा दृष्ट्वा सौभद्रेण यशस्विना ।

K4. 5 B2. 4 Dn2 D2. 5. 6 कुण्डमेदिं (K4 'दी'); Dn1 कुण्डमेदिं; D2 कुण्डमेदिं (for कुण्ड'). — ^a) S (M2 om.) न्यहनद् (for श्वधीद्).

30 M2 om. 30 (cf. v. 1. 3). — ^a) K5 D5 S (M2 om.) तु (for तं). — ^b) D8 om. (hapl.) 30^a. — ^c) Śī K4. 5 B Dc1 Dn1 D2. 5-8 समर्पयत्; K1-8 समर्दं; Dn2 अतर्दं. — ^d) S (M2 om.) सप्तत्या (for विंशत्या).

31 M2 om. 31 (cf. v. 1. 3). — ^a) K1-4 B2-5 Dn1 D1 G2. 4 शराचितः; T G1. 2. 5 M (M2 om.) 'पित' (for 'दित'). — ^b) Śī B Dc1 ददशे (for दृश्यते). Śī K1-4 D1 सर्वैः; B1 संख्ये (for सैन्ये).

32 M2 om. 32 (cf. v. 1. 3). — ^a) S (M2 om.) स शल्यं (for शल्यं च). B Dc1 Dn2 D2. 4. 6 शर- (for बाण). — ^b) D5 शरवर्षैर् (for समीपस्थम्). — ^c) D4 om. from उदक्रोश up to राज (in 33^a).

33 M2 om. 33 (cf. v. 1. 3). D4 om. up to राज (cf. v. 1. 32). — ^a) Śī त्रिविधं (for अस्त्रविदा). — ^b) D7. 8 मर्मभिर्द्विर (for 'भिर्द्विर'). S (M2 om.) मर्मभेदिभिराशुगैः. — ^c) B1 transp. शल्यो and राजन्. G1 M (M2 om.) राजा (for राजन्). — ^d) K1. 2. 4 D5. 6 (by corr.; orig as in text) G5 M4 सुमोच ह; K2 'ह ह; Dn1 'ह स; D4 'ह वा (for 'ह च).

34 M2 om. 34 (cf. v. 1. 3). — ^a) K5 B2-5 Dc1 S (M2 om.) हि दृष्ट्वा; K5 Dn1 D2. 5 तु विद्रं; B1 दृष्ट्वा हि (for हि विद्रं). Śī शल्यं दृष्ट्वा; K1. 2. 4 मृशं दृष्ट्वा; K5 B Dc1 S (M2 om.) तथा विद्रं; D1 मृशं विद्रं (for तथा दृष्ट्वा). — ^b) K1 संप्राद्वंश्चमूः सर्वा;

संप्राद्रवच्चमूः सर्वा भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ ३४

प्रेक्षन्तस्तं महाबाहुं रुक्मपुङ्खैः समावृतम् ।

त्वदीयाश्च पलायन्ते मृगाः सिंहादिता इव ॥ ३५

स तु रणयशसाभिपूज्यमानः

पितृसुरचारणसिद्धयक्षसंघैः ।

अवनितलगतैश्च भूतसंघै-

रतिविबभौ हुतशृङ्गयाज्यसिक्तः ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

३७

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा प्रमथमानं तं महेष्वासमजिह्वगैः ।

आर्जुनिं मामकाः सर्वे के त्वेनं समवाकिरन् ॥ १

संजय उवाच ।

शृणु राजन्कुमारस्य रणे विक्रीडितं महत् ।

विभित्ततो रथानीकं भारद्वाजेन रक्षितम् ॥ २

C. 7. 1624
B. 7. 38. 2
K. 7. 38. 2

Dr. 8 'वंश्च सैन्यानि. — ^a) B₅ चाग्रतः (for पश्यतः).

35 M₂ om. 35 (cf. v. l. 3). — ^a) Ś₁ संप्रेक्ष्य तं; K₁₋₄ D₁ पश्यंतस्तं; K₅ Dn₁ अप्रेक्षंतो; B_{1.8} Dc₁ अवैक्षंत; B_{2.5} तं प्रैक्षंत; B₃ तं प्रेक्ष्य तं; Dn₂ D_{8.8.8} अप्रेक्षंत; Dr अप्रेक्ष्यस्तं; D₄ संप्रेक्ष्य तु; D₅ संप्रेक्षंस्ते; Dr अप्रेक्षं तु; G₁ M₁ तं प्रैक्षंतं; M₈₋₅ प्रैक्षति स्म (for प्रेक्षन्तस्तं). S (M₂ om.) महेष्वासं (M₈₋₅ 'सा') (for महाबाहुं). — ^b) K₅ Dn₁ D₂ समावृताः; D₅ शरावृताः; T G₁₋₅ M_{8.5} समर्पितं; G₁ M₁ समर्पिताः; M₄ सहापितं (for समावृतम्). — ^c) Dn₂ तु (for च). K_{1.2.5} D₁ त्वदीयाश्च (K₂ 'श्च') पलायंत; K₈ B Dc₁ D₂ 'याः प्रपलायंते (K₈ 'त'; Dc₁ 'तो'); K₄ Dn₁ D₅ T G₁₋₄ M₈₋₅ 'या व्यपलायंत (Dn₁ D₅ M_{8.4} 'ते'); D_{8.4.5} G₅ M₁ 'यास्व (D₄ 'यानि'; G₅ M₁ 'या ह्य') पलायंत. — ^d) G₂ 3.5 M₈₋₅ यथा (for इव). D₈ मृगाः सिंहा इवादिताः. — After 35, K₂ (marg.) ins. :

274* एकोऽनेकान्जघानाशु प्राणिनामन्तको यथा ।

कालाभिसदृशो वीर्यं मातरिश्वेव वै जवे ।

युध्यमानो महाबाहुः शक्रतुल्यपराक्रमः ।

जघान समरे सर्वास्त्रानाश्रविशारदान् ।

इतीव तेषां समरे महारमा

[5]

प्रतापवाञ्छीतिवतां वरिष्ठः ।

युद्धे च तस्मिन् महाबलो रिपुः

श्चकार सर्वानिधुभिः प्रदग्धान् ।

On the other hand, S (except M₂; M₂ om.) ins. after 35 :

275* सौभद्रशरनिर्मिण्णाः समरेऽमरविक्रमाः ।

एवं शल्यो विमुदितस्तव पौत्रेण भारत ।

[(L. 1) G₁ M₁ -संभन्नाः; G₅ -निर्मिण्णाः (for -निर्मिण्णाः). M₄ रण- (for मर-).]

36 M₂ om. 36 (cf. v. l. 3). — ^a) K₂ -युज्यमानः (for -पूज्य). S (M₂ om.) विपुलबल्यशाः सु (G₁ M₁ 3-5 स) पूज्यमानः. — ^b) Dn₂ D_{8.4} पितृसुनिः; S (M₂ om.) सुरसुनिः (for पितृसुर-). K_{1-3.5} B₂₋₄ Dc₁ Dn₁ D₅ -यक्षसिद्धः; T G₁₋₅ M₈₋₅ सिद्धसाध्य- (for 'यक्ष-'). D₈ पितृसुनिचारणलत्रसिद्धैः. — ^c) Ś₁ D₈ अभिः; D₄ 1.8 इति (for अति-).

Colophon om. in M₂. Ś₂ missing. — Subparvan: Ś₁ K_{1-3.5} B Dc₁ Dn₁ D_{1.3.5-8} अभिमन्यु-वध. — Day of Droṇa's Generalship: K_{1.8} तृतीय-युद्धदिवसे; K₂ तृतीयदिवसे; G₂ तृतीयहि. — Adhy. name: K₅ Dn₁ D_{2.5} कौरवपराजयः; Dn₂ अभिमन्यु-युद्धं; D₄ चक्रयुद्धे अभिमन्युयुद्धं; G₄ युद्धकांडं. — Adhy. no. (figures, words or both): B_{1.2} Dn₁ S (M₂ om) 36 (as in text). — Śloka no. Dc₁ Dn₁ 37.

37

This adhy. is missing in Ś₂ (cf. v. l. 7. 34. 20).

1 M₂ om. 1^a-13^b (cf. v. l. 7. 36. 3). — ^a) Ś₁ सदा; B₅ (marg.) ततः (for तथा). K₅ Dc₁ Dn₁ D_{8.8} प्रमथमानं; D₄ G₅ प्रथमं (by metathesis); T G₁₋₄ प्रयतं. K₁ (marg.) 2-4 D₁ तैर् (for तं).

C. 7. 1625
B. 7. 39. 3
K. 7. 39. 3

मद्रेक्षं सादितं दृष्ट्वा सौमद्रेणाशुगै रणे ।

शल्यादवरजः क्रुद्धः किरन्वाणान्समभ्ययात् ॥ ३

स विद्धा दशभिर्बाणैः साश्वयन्तारमार्जुनिम् ।

उदक्रोशन्महाशब्दं तिष्ठ तिष्ठेति चात्रवीत् ॥ ४

तस्मार्जुनिः शिरोग्रीवं पाणिपादं धनुर्हयान् ।

छत्रं ध्वजं नियन्तारं त्रिवेणुं शम्भुपस्करम् ॥ ५

चक्रे युगेषां तूणीराननुकर्षं च सायकैः ।

पताकां चक्रगोप्तारौ सर्वोपकरणानि च ।

व्यधमल्लाघवात्तच्च ददृशे नास्य कश्चन ॥ ६

स पपात क्षितौ क्षीणः प्रविद्धाभरणाम्बरः ।

वायुनेव महाचैत्यः संभ्रमोऽमिततेजसा ।

अनुगाश्वस्य चित्रस्ताः प्राद्रवन्सर्वतोदिशम् ॥ ७

आर्जुनेः कर्म तद्दृष्ट्वा प्रणेदुश्च समन्ततः ।

नादेन सर्वभूतानि साधु साध्विति भारत ॥ ८

शल्यभ्रातर्यथारुग्णे बहुशस्तस्य सैनिकाः ।

कुलाधवासनामानि श्रावयन्तोऽर्जुनात्मजम् ॥ ९

— ^१) K₂ महेष्वासैर; K₅ B₄ s D₂ s 'सान्. — ^२) S (except G₁ M₁; M₂ om.) मामकः (for 'का:). B D₁ D₂ S (M₂ om.) संख्ये (G₁ 2. 4 M₁ 'खे) (for सर्वे). — ^३) D₁ नैः; D₂ च तं; D₇ 8 नूनं (for खेने). B D₁ D₂ D₂ s G₁ M₁ समवारयन्. T G₂ s M₂ s कलत्र समवारयन्.

2 M₂ om. 2 (cf. v. 1. 1). — ^१) G₁ s M₁ चिक्री-
दितं. — ^२) K₁ D₂ बिभ्रसतो; K₅ बिभ्रसितो; T
G₂ s बीभ'. K₅ रणनीकं; D₄ रणेनीक (for रथा').
— ^३) K₄ भरद्वाजेन.

3 M₂ om. 3 (cf. v. 1. 1). — ^१) D₂ महीबं
(for मद्रेक्षं). — ^२) D₇ s S (M₂ om.) शरैः (for
रणे). — ^३) S (M₂ om.) बाणैः (for बाणान्). D₂ s
तमभ्ययात्; D₂ s 4 समभ्ययात्; G₁ M₁ तमभ्यगात्.

4 M₂ om. 4 (cf. v. 1. 1). — ^१) S (M₂ om.)
आ (G₂ s 4 अ; M₂ s सो) अर्जुनिं दशभिर्विद्धा. — ^२)
K₄ (also as in text) आहवे; D₁ आर्जुनिः; S (M₂
om.) आशुगैः (for आर्जुनिम्). — ^३) D₇ s महाराज
(for 'शब्दं). S (M₂ om.) शरैः (G₁ M₁ विद्धा; G₂
शनैः) क्रोश (M₂ s 'वा) न्महाशब्दस्.

5 M₂ om. 5 (cf. v. 1. 1). — ^१) K₄ शिरोग्रीवाः;
D₂ s S (except G₂ M₁; M₂ om.) 'वां. — ^२) D₇ s
पाणिपाद-. — ^३) S (M₂ om.) ध्वजं छत्रं (by transp.).
D₁ च (for नि.). — ^४) D₁ 4 त्रिवेणुः; Ca. d 'तुं (as
in text). K₁ om. the portion of the text from
शम्भु up to संबं (in 7. 38. 12^a). Ś₁ B₂ (marg.) D₂
D₂ s 4-6 तल्पमेव च (D₄ वा); K₁ s D₁ ध्वजमेव च;
K₅ B D₁ D₁ D₂ तल्पमेव च (for शम्भुपस्करम्). D₂
त्रिवेणुपस्करमेव च. Ca. d oite तल्पं. — After 5, K₁
reads 7. 39. 9^a—7. 40. 3^d.

6 K₁ M₂ om. 6 (cf. v. 1. 5, 1). — ^१) Ś₁ K₅
D₁ D₂ s 4 चक्रं (for चक्रे). K₅ B₂ D₂ s D₂ s 4

युगं च; B₁ 2. 4 युगेषो; D₁ युगेषाः; G₂ युगे च
(for युगेषां). K₅ D₂ 4 तूणीरं. B₂ चक्रेष्वासनत्-
णीरान्. — ^२) Ś₁ D₁ अनुकर्षश; K₅ D₂ हानुकर्ष.
D₂ स (for च). B₁ 2. 4 s D₂ शायकैः; C₇ सायकैः (as
in text). — ^३) D₄ om. from णानि च up to प्रविद्धाभर
(in 7^b). — ^४) D₁ अधमल; T G₂ व्यथमल; G₂
व्यधि'. D₂ s लाघवं (for 'वात्). K₅ D₇ s तं च;
D₂ s G₂ तत्र; D₂ T G₁ s-5 M (M₂ om.) तस्य (for
तच्च). D₂ व्यधमल्लाघवेनास्त्रं. — ^५) K₅ D₁ नापि;
B₁ s-5 D₁ [S] स न; B₄ स न; T G M₁ नात्र (for
नास्य). K₂ D₂ s D₂ s 1. 8 किंचन; D₂ कंचन (for
कश्चन).

7 K₁ M₂ om. 7 (cf. v. 1. 5, 1). D₄ om. up
to प्रविद्धाभर (cf. v. 1. 6). — ^१) D₂ s D₂ s 6 क्षितिं
(for क्षितौ). — ^२) B₁ D₇ s G₁ वायुनैव. Ś₁ K₅
महावृक्षः; K₅ B D₁ D₂ s 'शैलः; K₄ 'कक्षे; K₅
'शैलः; D₁ D₂ s 1. 8 महाक्षेत्र्यः; D₁ महाकक्षः (for
'चैत्यः). Cd cites चैत्यः. — ^३) D₁ प्रभ्रमो; D₄ समभ्रो
(for संभ्रमो). S (M₂ om.) समूलश्चारुवेदिकः. — ^४) Ś₁
K₂ s D₁ D₁ s 1. 8 चापि; B₄ D₂ तस्य (for चास्य).
— ^५) S (M₂ om.) विद्रुताः (for प्राद्रवन्). B D₁
M₁ सर्वतोदिशः.

8 K₁ M₂ om. 8 (cf. v. 1. 5, 1). M₂ s 4 om.
(hapl.) 8^{ab}. — ^१) T G₁ M₁ s तनु (M₁ तं तु) कर्मा-
र्जुनेर्दृष्ट्वा. — ^२) B D₁ D₂ s D₂ s 4-6 संप्रणेदुः (for
प्रणेदुश्च). D₇ s सौमद्रं सर्वतो रणे; T G M₁ s प्रणेदुः
सर्वतोदिशं (G₁ s 4 M₁ 'शः). — ^३) T G₂ s M₂
स्वरेण; G₁ M₁ s 4 तारेण (for नादेन).

9 K₁ M₂ om. 9 (cf. v. 1. 5, 1). — ^१) D₁
तस्य (for शस्यः). D₁ [आ]भ्रमे; D₇ s [आ]रुमे
(for 'रणे). K₅ शस्यभ्रातर्यथोभ्रमे; D₁ D₂ 'आवृ-
रथे (D₂ 'वरे)रुमे; D₄ 'स आतरो (sic); D₁

अभ्यवर्तन्त संकुद्धा विविधायुधपाणयः ।
 रथैरश्वैर्गजैश्चान्ये पादातैश्च बलोत्कटाः ॥ १०
 बाणशब्देन महता खुरनेमिस्वनेन च ।
 हुंकारैः क्ष्वेडितोत्कुट्टैः सिंहनादैः सगर्जितैः ॥ ११
 ज्यातलत्रस्वनैरन्ये गर्जन्तोऽर्जुननन्दनम् ।
 ब्रुवन्तश्च न नो जीवन्मोक्ष्यसे जीवतामिति ॥ १२

'आतुरे भग्ने; G1 M1 'आतस्तथा रुग्णे; G5 'आतुर्यथा-
 भग्ना. —^b) T G2 M2. 4. 5 हताशा; G2-5 हताश्वा
 (for बहुशस्त्र). Dn2 D2. 4. 5 T G1-4 M1. 4. 5 तव;
 G5 हत (for तस्य). M2 हताः शात्रवसैनिकाः. —^d)
 D4 [5]र्जुनात्मजा; T G2-5 यथार्जुनि; G2 [5]र्जुनि
 प्रति; M2-5 युधार्जुनि.

10 K1 M2 om. 10 (cf. v. 1. 5, 1). —^a) B
 Dc1 G1 M1 अभ्यवधव (M1 'व)त; Dn1 D4 'वर्तत; T
 G2-5 M2-5 'द्रवन्सु (for 'वर्तन्त). D2. 5 सहसा (for
 संकुद्धा). —^c) K2 5 D1. 7. 8 M1. 8-5 अन्ये; Dc1 Dn2
 D2 चान्यै; Dn1 D4. 6 T G अन्यै; D2 चैव (for
 चान्ये). —^d) K2. 5 Dn1 D2. 4 5. 7. 8 पदातैश्च; B
 Dc1 पद्मिश्चान्ये; Dn2 D2 प्र (D2 प्र)यात्यन्ये; T G2-5
 M1 पादाताश्च; G1 M2-5 पदाताश्च. K2-4 Dn1 D1. 4.
 6-8 बलोत्कटैः (K4 'रै:); Dc1 'हताः; S (M2 om.)
 मदोत्कटाः (for बलो).

11 K1 M2 om. 11 (cf. v. 1. 5, 1). —^b) Ś1 B4
 D2 G2 रथ-; B2 क्षुर (for खुर-). Before 'स्वनेन,
 D4 ins. 'स्वनेमि-'. D4 वा (for च). —^c) D2
 क्ष्वेडिताकुट्टैः; S (M2 om; G2 damaged) क्ष्वेलितो-
 त्कुट्टैः. —^d) Ś1 K2-4 Dn2 D1. 6-8 च गर्जितैः; K2
 T G2-4 सुग'; M1 स्वनेर्जितैः. D2 सिंहनादेन गर्जितैः.

12 K1 M2 om. 12 (cf. v. 1. 5, 1). —^a) Dc1
 Dn1 ज्यातलप्र-; D2. 8 तलशब्द- (for ज्यातलत्र-). K2
 D2 'स्वने (D2 'रै)रन्यैर्; S (M2 om.) 'स्वनैश्चैव (for
 'रन्ये). —^b) Ś1 गर्जतोर्जुनिमन्वयुः. —^c) S (M2
 om.) ब्रुवाणाश्च (for ब्रुवन्तश्च). Dc1 (before corr. as
 in text) मे (for नो). —^d) K2. 5 Dn1 D2. 4. 5. 8
 मोक्षसे; G2 मोक्ष्यसे. B (B2 marg. as in text) Dc1
 Dn2 D2-5 T G1. 2. 4. 5 M2 जीविताद् (for जीवताम्).
 K4 Dc1 D1. 5 अपि (for हति). B2 ins. on marg.
 the following gloss: ❀ जीवन् न मोक्ष्यसे किं तु जीवि-
 ताद् जीवनाद् मोक्ष्यसे । नोऽस्माकं जीवनादेतोर्नो मोक्ष्यसे ।
 यद्वा नोऽस्माकं मध्ये जीविताद् कस्मादिदेकस्माज्जाताद् एवं

तांस्तथा ब्रुवतो दृष्ट्वा सौमद्रः प्रहसन्निव ।
 यो यः स्म ग्राहस्त्वूर्वं तं तं विव्याध पत्रिभिः ॥ १३
 संदर्शयिष्यन्नस्त्राणि चित्राणि च लघूनि च ।
 आर्जुनिः समरे शूरो मृदुपूर्वमयुध्यत ॥ १४
 वासुदेवाद्वापात् यद्यदस्त्रं च धनंजयात् ।
 अदर्शयत तत्कार्ष्णिः कृष्णाभ्यामविशेषयन् ॥ १५

C. 7. 163
 B. 7. 38. 16
 K. 7. 38. 15

जीवन् न मोक्ष्यसे इत्यर्थः । ❀

13 K1 om. 13 (cf. v. 1. 5). D1 M2 om. 13^{ab}
 (for M2, cf. v. 1. 1). —^a) S (M2 om.) द्रुवतो (M1
 'वितं) (for ब्रुवतो). —^b) K2 D2. 5 सौमद्रः पर-
 वीरहा. —^c) K2 यः सु; K2 Dn1 यः सं; B2 यश्च;
 Dc1 यश्च; D4. 6 योस्य; D2. 8 यस्तु; T G2-5 M2-5
 योस्यै; G1 योस्मिन्; M1. 2 हस्मिन् (for यः स्म). K2
 Dn D2 5 व्याहरत्; B2. 4 D2. 6 G1. 5 M2 प्रहरन्; D4
 व्यहरत्; T G2-4 प्रहरेत्; M1 2 प्रहरन् (for प्राहरन्).
 Ś1 यो योस्यै प्राह संहारं; K2 damaged; K4 D1 यो
 योत्रवीदिदं नूनं. —^d) B2 च (for the second तं).
 T G2 विव्याध.

14 K1 om. 14 (cf. v. 1. 5). —^a) G2 M1. 2 स
 (for सं-). Dn1 संदर्शयन्तस्त्राणां. —^b) K2. 5 B1.
 4. 5 Dn1 D2. 7. 8 विचित्राणि; D2 विविधानि (for चित्राणि
 च). Ś1 K2-5 Dn2 D2. 4 5. 7. 8 बहूनि च; Dn1 समं-
 ततः (for लघूनि च). —^c) Ś1 K2. 4 D1 M2 वीरो
 (for शूरो). D2. 6 समरे तत्र तैः शूरैर्. —^d) S अयोध-
 (G2. 4 'पोय)यत् (for अयुध्यत).

15 K1 om. 15 (cf. v. 1. 5). —^a) K2 Dn1 D1
 T G2-4 M2-5 उपादत्तं (G2. 4 'त्त); K2 Dn2 D2
 उपात्तं च; G2 अवाप्तं यत् (for उपात्तं यद्). —^b)
 K2. 4 B Dc1 अस्त्रं यश्च; K2 Dn D2. 4 यद्यदस्त्रं; D2
 यदस्त्रं यश्च (hypermetrio); T G2-4 M2-5 यदस्त्रं यद्;
 G1 5 M1. 2 तदस्त्रं यद् (for यदस्त्रं च). —^c) K2. 5
 D2. 4 5. 7. 8 अदर्शयन्ततः (K2 'त्र) कार्ष्णिः; Dn2 अह-
 शीतु तत्कार्ष्णिः; S सर्वं सं (G1 M1. 2 तत्सर्वं) दर्शय-
 न्कार्ष्णिः. —^d) K2. 5 अवशेषयन्; K2 Dn2 D2. 4. 6
 अविशेषयत्; B2 S अवि (M1 'पि)शेषतः; B2 (marg.).
 8-5 अविशेषवत्; D2. 8 स विशेषयन् (D2 'त्). Ś1
 कृष्णार्जुन (lacuna); Ś1 (marg.) K4 D1 हृष्यन्वै विस्-
 जन्वहून्.

16 K1 om. 16 (cf. v. 1. 5). —^a) B2 Dn2 D2
 Cv दूरमत्य; M1. 2 'मन्युद् (sic) (for 'मन्यन्). Cd

C. 7. 1638
B. 7. 38. 17
K. 7. 38. 17

दूरमस्यन्तुं भारं साधयंश्च पुनः पुनः ।
संदधद्विमुजंश्रेषुभिर्विशेषमदृश्यत ॥ १६
चापमण्डलमेवास्य विस्फुरदिक्ष्वदृश्यत ।
तमो घ्नतः सुदीप्तस्य सवितुर्मण्डलं यथा ॥ १७
ज्याशब्दः शुश्रुवे तस्य तलशब्दश्च दारुणः ।
महाशनिमुचः काले पयोदस्येव निखनः ॥ १८
हीमानमर्षो सौभद्रो मानकृत्प्रियदर्शनः ।
संमिमानयिषुर्वीरानिष्वासांश्चाप्ययुध्यत ॥ १९

मृदुर्भूत्वा महाराज दारुणः समपद्यत ।
वर्षाभ्यतीतो भगवाञ्शरदीव दिवाकरः ॥ २०
शरान्विचित्रान्महतो रुक्मपुङ्खजिशलशितान् ।
मुमोच शतशः क्रुद्धो गमस्तीनिव भास्करः ॥ २१
क्षुरप्रैर्वत्सदन्तैश्च विपाठैश्च महायशाः ।
नाराचैरर्धनाराचैर्भलैरञ्जलिकैरपि ॥ २२
अवाकिरद्रथानीकं भारद्वाजस्य पश्यतः ।
ततस्तत्सैन्यमभवद्विमुखं शरपीडितम् ॥ २३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

भावं (for भारं). Ś1 रतं तस्यांकुं हारं; K2 D1.8 दूर-
मस्युद्यतं भारं; K4 D1 दूरं तस्यांगसंहारं. —^b Ś1 K4
D1 साधयंश्च; K2.8 B4.8 साधयसं च; Cd साधयंश्च
(as in text). —^c K4.8 Dn D2-3.7.8 S संदधन्
(for 'वद्'). Dn1 D4.8 चेष्टन् (for चेष्टन्). —^d
D1.8 अयुध्यत; G1 M1.8 अपद्यत (for अदृश्यत).

17 K1 om. 17 (cf. v. 1. 5). —^a Dn1 D1.8
G2 M5 चापं; G1 M1.8 चतुर- (for चाप-). Ś1 बाणा-
नभ्यस्वतस्तत्र; K8 damaged; K4 D1 भास्करं (D1 'स्व')
बलमेवास्य. —^b K2-8 Dn1 D1.8 वि (K8 प्र) स्फुरन्
(for 'रद्'). D4 विस्फुराज्जिव इत्यते; S स्फुरदेव (G1
M1.8 'जिव' प्रकाशते. —^c D1 सुदीप्तश्च. K2 शरकाले
सुदीप्तस्य; B Dc1 Dn2 D2-4.8 सु (D8 सं) दीप्तस्य शर-
काले; D8 तमो घ्नतं सुदीप्तं च. —^d D2 तथा (for
यथा). Ś1 सवितुर्मि दुःसहं.

18 K1 om. 18 (cf. v. 1. 5). —^a T G2-4 श्रूयते
(for शुश्रुवे). Ś1 K4.8 Dn1 D1.8.7.8 चास्य; K2
वास्य (for तस्य). —^b D8 सु- (for च). S भारत
(for दारुणः). —^d Dn1 ययोदस्य; S नीर (G5
जल) दस्य (for पयो). Some MSS. निःखनः.

19 K1 om. 19 (cf. v. 1. 5). —^a B8 (marg.)
Dn2 D8 G4 श्रीमान् (for ही). Dn2 D8.4.6 दुर्धर्षो
(for सौभद्रो). G8 (before corr.) द्वीयमानमसौ भद्रो.
— M8-8 om. 19^{ad}. —^c B8 स स्व मानयिषुर्; Dn1
सासिः साबं; Dn2 D8.8 M1.8 स मिमानं; D8 स
मिमारं; D8 स ममारं. —^d Ś1 इष्वासाश्चापि; K2.
8.8 B Dc1 Dn1 D1.8.8 इष्वासाश्चापि; K8 ***श्चापि;

Dn2 D8.4.6 G1 M1.8 महेष्वासान्; D1.8 विश्वासाश्चापि
(for इष्वासांश्चापि). G1 M1.8 अदृश्यत (for अयुध्यत).

20 K1 om. 20 (cf. v. 1. 5). Ś1 K2-4 D1 om.
(hapl.) 20^{ab}. —^b Dn2 D8.4.6 समजायत (for
'पद्यत'). —^c T G8.4 वर्षाभ्यतीतो. K8 बलवान्
(for भग').

21 K1 om. 21 (cf. v. 1. 5). —^a S विपाठान्
(for विचित्रान्). K8 B8 D1 सुबहून्; B1 बहुशो;
B2-4 Dc1 Dn2 D8.6 बृहतो; D4 बहवो; S विशिखान्
(for महतो). —^b S स्वर्ण (for रुक्म-). Dn1
D4.7.8 शिलासितान्. —^c S सहस्रशोमुचक्रुद्धो. —^d
G8 गमस्तीव दिवाकरः.

22 K1 om. 22 (cf. v. 1. 5). —^a Ś1 क्षुरप्र-
G4 अर्धदंतैश्च (for वत्सदन्तैश्च). —^b Ś1 D8.6 विपाठैश्च.
D4 महारथाः; G5 'रथः' (for 'यशाः'). —^c Dn2
चाचैनाराचैर्; D2 अतितीक्ष्णैश्च. —^d K5 D2 अञ्जलि-
कैर्; D8.6 चाञ्ज. B4 तथा (for अपि). — After
22, K5 Dn1 ins.:

276* तांस्तथा द्रवतो दृष्ट्वा सौभद्रः प्रहसज्जिव ।

23 K1 om. 23 (cf. v. 1. 5). —^a S अभ्यद्रवद्
(for अवाकिरद्). —^c Ś1 partly damaged. S
तत्सैन्यमभवत्सर्वं (M1.8 'सैन्यं').

Colophon om in K1. Ś8 missing. — Sub-
parvan; Ś1 K2.8.8 B Dc1 Dn1 D1.8.8-8 अस्मिन्नु-
वध- — Day of Droṇa's Generalship; K2 सुदीप्त-

३८

धृतराष्ट्र उवाच ।

द्वैधीभवति मे चित्तं हिया तुष्ट्या च संजय ।

मम पुत्रस्य यत्सैन्यं सौभद्रः समवारयत् ॥ १

वित्स्त्रेणैव मे शंस सर्वं गावल्गणे पुनः ।

विक्रीडितं कुमारस्य स्कन्दस्येवासुरैः सह ॥ २

संजय उवाच ।

हन्त ते संप्रवक्ष्यामि विमर्दमतिदारुणम् ।

एकस्य च बहूनां च यथासीत्तुमुलो रणः ॥ ३

दिवसे; K₈ तृतीययुद्धदिवसे. — *Adhy. name*: K₈ सेनासंगः; Dn₂ अभिमन्युयुद्धं; D₁ चक्रयूहे अभिमन्यु-युद्धं. — *Adhy. no.* (figures, words or both): B₁, 2 Dn₁ T G M₁₋₄ 37 (as in text); D₂ 34; M₅ 38. — *Śloka no*: D₁ 23; Dn₁ 24.

38

 This *adhy.* is missing in Ś₂ (cf. v. l. 7. 34. 20).

1 K₁ om. up to संब in 12° (cf. v. l. 7. 37. 5). — ^a D₂ मच्चित्तं (for मे चित्तं). — ^b S शुचा (G₄ श्रिया) (for हिया). D₅ बुद्ध्या; G₅ (marg. as in text) दिष्ट्या (for तुष्ट्या). Dn₂ D₈, 4 तु (for च). — ^c K₄ D₁ D₅ तत् (for यत्). — After 1°, D₇, 8 ins.:

277*

मम पौत्रो जिघांसति ।

यथा चैव हि यत्सैन्यं.

— ^d Ś₁ K₂ (inf. lin. as in text), 2-5 Dn₁ D₁, 2 5 समपद्यत; Dn₂ D₈, 6 बाधत; D₇, 8 बाधत (for वार-यत्). — For 1°, S subst.:

278* यत्सैन्यं मम पुत्रस्य मम पौत्रः प्रबाधते ।

[T G₂, 8 समं (for the second मम).]

2 K₁ om. 2 (cf. v. l. 1). — ^a D₇, 8 [अ]य (for [ए]व). K₂ transp. शंस and सर्व. A few MSS. गावल्गाने. T G₂-5 M₅-5 कथं (for पुनः). — ^c K₅ Dn₁ D₂, 5 आक्रीडितं; S चि' (for वि'). — ^d Ś₁ partly damaged. G₄ स्कन्दस्यैव. Dn₁ [अ]-मरैः (for [अ]सुरैः).

अभिमन्युः कृतोत्साहः कृतोत्साहानरिदमान् ।

रथस्यो रथिनः सर्वास्तावकानप्यहर्षयत् ॥ ४

द्रोणं कर्णं कृपं शल्यं द्रौणिं भोजं बृहद्बलम् ।

दुर्योधनं सौमदत्तिं शकुनिं च महाबलम् ॥ ५

नानानृपानृपसुतान्सैन्यानि विविधानि च ।

अलातचक्रवत्सर्वाश्चरन्बाणैः समभ्ययात् ॥ ६

निघ्नन्मित्रान्सौभद्रः परमास्त्रः प्रतापवान् ।

अदर्शयत् तेजस्वी दिक्षु सर्वासु भारत ॥ ७

C. 7. 1652
B. 7. 39. 7
K. 7. 39. 7

3 K₁ om. 3 (cf. v. l. 1). — ^a K₅ अहं (for हन्त). Ś₁ Dn₁ D₇, 8 कथयिष्यामि; D₂ सर्वं प्रवक्ष्यामि (hypermetric); T G₂-4 चतैविष्यामि; G₁ M [5] हं प्रवक्ष्यामि (for संप्र'). — ^b Dn₁ संमर्दम् (for वि'). — ^c K₄ यदा (for यथा). Ś₁ K₂-4 D₇ तुमुलं; Dn₁ D₈, 4 तुमलो; D₈ तुमलं. Ś₁ K₂-4 D₂, 5. 7. 8 रणे (for रणः). S रणे चि (G₅ वि) क्रीडितं महत्.

4 K₁ om. 4 (cf. v. l. 1). — ^a S महोत्साहः (for कृतो'). — ^b D₂ अरिदम्; D₈, 4. 6 अरिदम्; D₇ अविद्यमान्; D₈ कृत्वा सर्वान् (for कृतोत्साहान्). — ^c Ś₁ रथिनो; K₂, 4 D₁ सरथो (for रथस्यो). — ^d K₈ D₈ अभ्यहर्षयत्; K₄ अपि हर्षयत्; B₁, 8 D₁ अभ्यकर्ष' (B₁ वर्त'त; S अभ्यधाव' (M₅-5 बाध'त (for अप्यहर्षयत्). K₅ Dn D₂-6 चरन्बाणैः समभ्ययात्.

5 K₁ om. 5 (cf. v. l. 1). D₇, 8 om. 5^{ab}. — ^b M₅-5 भूरि (for भोजं). — ^c G₂ दुःशासनं (for दुर्योधनं). K₅ G₂, 5 सोमदत्तं; M₁, 2 सोमदत्ति. — ^d K₅ Dn₁ D₂, 5 महारथं; Dn₂ D₈, 4. 6 रथः (for बलम्). S शकुनिं सुबलास्मजं.

6 K₁ om. 6 (cf. v. l. 1). — ^a Dn₁ G₁ M₁, 2 नानानृपसुतान्संखे (Dn₁ वंस्तत्र). — D₄ om. 6°-7°. — ^c K₂ आलात. Ś₁ सैन्यांश् (for सर्वांश्). — ^d B D₁ सम (B₁, 2. 5 'मा' र्पयत्; T G₁-4 M अवाकि-रत् (T G₈, 4 'न्'); G₅ समाकिरन् (for समभ्ययात्). K₅ Dn₁ D₈, 6 तावकानमि (D₈ 'भ्यः; D₅ 'थ' हर्षयन्; Dn₂ D₂, 5 तावकानभ्यव (D₂ 'क' र्षत).

7 K₁ om. 7 (cf. v. l. 1). D₄ om. 7^{ab} (cf. v. l.

C. 7. 1639
B. 7. 39. 8
K. 7

तद्वृद्धा चरितं तस्य सौभद्रस्यामितौजसः ।
समकम्पन्त सैन्यानि त्वदीयानि पुनः पुनः ॥ ८
अथाब्रवीन्महाप्राज्ञो भारद्वाजः प्रतापवान् ।
हर्षेणोत्फुल्लनयनः कृपमाभाष्य सत्वरम् ॥ ९
घट्टयन्निव मर्माणि तव पुत्रस्य मारिष ।
अभिमन्युं रणे दृष्ट्वा तदा रणविशारदम् ॥ १०
एष गच्छति सौभद्रः पार्थानामग्रतो युवा ।
नन्दयन्सुहृदः सर्वात्राजानं च युधिष्ठिरम् ॥ ११
नकुलं सहदेवं च भीमसेनं च पाण्डवम् ।

6). —^b) Ks Dn1 Ds. 7. 8 परमास्त्रं; B Dc1 Dn2 D1-2. 8 'सौः'. Ds प्रदक्षयन् (for प्रतापवान्). —^c) S प्रत्य (Gs अन्धः; Gs अत्य इत्यत (for अदर्शयत).

8 K1 om. 8 (cf. v. l. 1). —^a) Ds T G1-5 M1. 2. 5 तं (for तद्). Ks यस्य (for तस्य). —^b) Ds. 5 महारमनः (for [अ]मितौजसः). S1 सौभद्रस्यामित-
तेजसः (sic). —^d) Ds lacuna; T Gs M1. 2 त्वदी-
यानां.

9 K1 om. 9 (cf. v. l. 1). —^b) S महारथः (for
प्रतापवान्). —^c) Dn2 प्रहर्षोत्फुल्लनयनः. —^d) Dc1
आप्राज्ञ (for आभाष्य). S सस्मितं (for सत्वरम्).

10 K1 om. 10 (cf. v. l. 1). —^a) K1-4 B1
Dc1 Dn D1-2. 4-7 घट्टयन्; Ks भेदयन्; Ds आदा-
यन्; Ds यदयन् (for घट्ट). Bs (marg. as in text)
Gs. 4 वर्माणि (for मं). —^b) Ks मारिषः. B Dc1
पुत्रस्य तव भारत; S पुत्रस्योच्चैस्त्वत्वा (T1 'था')भिभो (T2
Gs. 4 'भोः'). —^c) S तदा (T1 Gs 'तो') (for रणे).
—^d) Ds तथा (for तदा). Dc1 Ds -विशारदः. S
रणे रणकृत (Ms 'तं')व्रणं (Gs Ms-s 'तं').

11 K1 om. 11 (cf. v. l. 1). —^a) B1 एवं (for
एष). —^b) Bs प्रथितो; Ds अग्रणी (for 'तो').

12 K1 om. up to संव (cf. v. l. 1). —^a) Dn1
transp. सहदेवं and भीमसेनं. Gs. 5 धनंजयं (for च
पाण्डवम्). —^c) K1 reads the portion from चिन्-
श्रान्त्या up to महाबाहु (in 7. 39. 9^a) after 7. 41. 4.
S संवधिबां (Ms-s 'धीन्वां')धवांश्रान्त्यान्. —^d) G1 मध्य-
मान् (for 'स्थान्'). D1 तदा; Gs. 5 सदा (for तथा).

13 For sequence in K1, cf. v. l. 12. —^a)
Gs. 5 नायुध्यसमरे चैनं. —^b) D1. 3 कंचिदुर्ध्या; Gs. 5

बन्धून्संबन्धिनश्चान्यान्मध्यस्थान्सुहृदस्तथा ॥ १२
नास्य युद्धे समं मन्ये कंचिदन्यं धनुर्धरम् ।
इच्छन्हन्यादिमां सेनां किमर्थमपि नेच्छति ॥ १३
द्रोणस्य प्रीतिसंयुक्तं श्रुत्वा वाक्यं तवात्मजः ।
आर्जुनिं प्रति संकुद्धो द्रोणं दृष्ट्वा सम्यग्निव ॥ १४
अथ दुर्योधनः कर्णमब्रवीद्वाहिकं कृपम् ।
दुःशासनं मदराजं तांस्तान्यान्महारथान् ॥ १५
सर्वमूर्धावसिक्तानामाचार्यो ब्रह्मविचमः ।
अर्जुनस्य सुतं मूढं नाभिहन्तुमिहेच्छति ॥ १६

कश्चिदन्यो (for कंचिदन्यं). —^a) Ks G1 M1. 2. 4
हन्यास् (for 'द्'). —^d) T G2-s Ms (sup. lin as
in text) हृद् (for अपि).

14 For sequence in K1, cf. v. l. 12. Before
14, S (except Gs. 5) ins. संजयः. —^a) Ds प्रति-
T Gs. 5 Ms. 5 प्रियः; Gs. 4 Ms [अ]प्रिय- (for प्रीति-).
—^b) Ds वाक्यं श्रुत्वा (by transp.); Gs damaged;
Ms-s श्रुत्वा वाचं. —^c) S1 Ks D1 आर्जुने; K1 'नौ';
Ks 'न्यै'; Ds 'नेर्' (for 'नि'). S1 K1. 5-5 Dn1 Ds.
5. 7. 8 'मृक्ष' (for प्रति). Ds सक्रोधो. S मृक्षामिमन्युः
संरन्धो. —^d) T Gs महाबलः (for सम्यग्निव).

15 For sequence in K1, cf. v. l. 12. —^a) T
G1-3 M ततो (for अथ). —^b) Ks. 5 Ds. 7. 8 नृपं;
D1 नृपः; Ds. 4. 5 प्रति (for कृपम्). S अब्रवीत्प्रहस-
न्निव. —^c) Gs damaged; Ms मदराजांस्. —^d)
Ks Bs तांस्तान्यान्; B1 G1. 2. 5 Ms तांश्चान्यांश्च; B4
Dn1 Ds तांस्तथान्यान्; Ds ताश्चान्यान्स; T तांश्चा-
न्यान्; Gs स्तान्यान् (sic); Ms-s तांश्चैवान्यान् (for
तांस्तान्यान्).

16 For sequence in K1, cf. v. l. 12. Before
16, Gs ins. दुर्योधनः. —^a) Ks B Dc1 Dn D2-4
मूर्धावसिक्तानाम्; Gs damaged. —^b) Gs damaged.
Gs [S]ब्रह्मविचमः (for ब्रह्म). — After 16^{ab}, Dn2
reads 18^{ab} for the first time, repeating it in its
proper place. Gs ins. after 16^{ab}:

279* अभिमन्युं महासत्त्वं श्लाघते वन्दिनो यथा ।

तस्मात्संप्रियतस्तस्य द्रोणाचार्यस्य धीमतः ।

—^a) B Dc1 मूढो; Dn2 झरं (for मूढं). — Gs. 5
om (hapl.) 16^a-19^a. —^d) K1 नाभिहर्तुम्; Ks
B Dc1 Dn2 नायं हंतुम् (for नाभिहन्तुम्). Ds. 4. 5 नायं

न ह्यस्य समरे मुच्येदन्तकोऽप्याततायिनः ।
 किमङ्ग पुनरेवान्यो मर्त्यः सत्यं ब्रवीमि वः ॥ १७
 अर्जुनस्य सुतं त्वेष शिष्यत्वादभिरक्षति ।
 पुत्राः शिष्याश्च दयितास्तदपत्यं च धर्मिणाम् ॥ १८
 संरक्ष्यमाणो द्रोणेन मन्यते वीर्यमात्मनः ।
 आत्मसंभावितो मूढस्तं प्रमथ्रीत माचिरम् ॥ १९
 एवमुक्तास्तु ते राज्ञा सात्वतीपुत्रमभ्ययुः ।
 संरब्धास्तं जिघांसन्तो भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ २०

वै हंतुमिच्छति; T G₁. 8. 4 M न हिनस्ति न चेच्छति.

17 For sequence in K₁, cf. v. l. 12. G₂. 5 om. 17 (cf. v. l. 16). —^a) T G₄ समरं (for 'रे'). K₈ B₄ Dn₃ युध्येद् (for मुच्येद्). —^b) D₄ ततः को (for अन्तको). —^c) B₄ Dn₃ अन्यः; D₈. 6 बालः; Cd अङ्ग (as in text). K₄ अप्यान्यो; D₈. 6 एवासौ (for एवान्यो). Ś₁ किमंगदतुलोता (sup. lin. 'त्व' न्यो (sic); K₁. 8 किमंग****.

18 For sequence in K₁, cf. v. l. 12. G₂. 5 om. 18 (cf. v. l. 16). Dn₃ reads 18^{ab} for the first time after 16^{ab}. —^a) B₁ M₂-5 सुतस्. B₁ ह्येष; Dc₁ T G₈. 4 चेष (for त्वेष). —^b) M₁. 2 शिष्यं त्वाम् (for शिष्यत्वाद्). D₈ अपि रक्षति; M₂-5 अभिरक्षितः. Dn₃ (second time) मन्यते नाततायिनौ. —^c) Ś₁ (before corr.) B Dc₁ शिष्याः पुत्राश्च (by transp.); D₈ पुत्राः शिष्यश्च; G₈ पुत्राश्चिशिष्याश्च. Ś₁ (inf. lin. by corr.) पुत्राच्छिष्याद्धि दयितस्; K₁-3 D₁ पुत्रा (K₂ 'त्र' अ शिष्यो दयित (K₈ 'ता' स. —^d) Ś₁ K₁-4 D₁ तत्समं; D₄ अभिणे (for 'णाम्).

19 For sequence in K₁, cf. v. l. 12. G₂. 5 om. 19^{ab} (cf. v. l. 16). —^a) G₂. 4 संरक्ष्यमाणः. —^b) G₂. 4 मन्यते. —^c) S (G₂. 5 om.) आत्मसंभावितं मूढं. —^d) K₈ T संप्रमथीत; B₃ तथ'; G₁. 8. 4 M संप्रमथीत; G₂ संप्रमथ्य; G₅ संप्रमुक्त.

20 For sequence in K₁, cf. v. l. 12. —^a) K₁ D₄ उक्त्वा (for उक्तास्). K₄ D₁ तेन राज्ञा; K₈ Dn₁ तु ते वीराः; Dn₃ ततो राज्ञा; D₈ तु ते शूराः; S तु राजानः (for तु ते राज्ञा). —^b) G₅ सत्वती. D₈ अभ्ययात्; G₈ अभ्ययुः (for अभ्ययुः). —^c) Ś₁ K₁-4 D₁ सहितास् (for संरब्धास्). B₈ सं; B₄ Dc₁ D₂. 1 ते; M₂-5 तु (for सं). —^d) S सैनिकाः (G₂. 5

दुःशासनस्तु तच्छ्रुत्वा दुर्योधनवचस्तदा ।
 अब्रवीत्कुरशार्दूलो दुर्योधनमिदं वचः । २१
 अहमेनं हनिष्यामि महाराज ब्रवीमि ते ।
 मिषतां पाण्डुपुत्राणां पाञ्चालानां च पश्यताम् ।
 ग्रसिष्याम्यद्य सौमद्रं यथा राहुर्दिवाकरम् ॥ २२
 उत्क्रुश्य चाब्रवीद्वाक्यं कुरुराजमिदं पुनः ।
 श्रुत्वा कृष्णौ मया ग्रस्तं सौमद्रमतिमानिनौ ।
 गमिष्यतः प्रेतलोकं जीवलोकान्न संशयः ॥ २३

C. 7. 1669
B. 7. 29. 24
K. 7. 39. 24

संमतं) (for पश्यतः).

21 For sequence in K₁, cf. v. l. 12. —^a) Dn₃ D₈. 6 च (for तु). —^b) Ś₁ K₂ B₄ शार्दूलः; D₁. 8 'लं (for 'लो). — For 21, S subst.:

280* दुःशासनस्तु संरब्धं ज्ञात्वा भ्रातरमग्रजम् ।
 तान्निवर्त्य रथोदारानथ भ्रातरमब्रवीत् ।

[(L 2) Prior half damaged in G₅.]

22 For sequence in K₁, cf. v. l. 12. —^a) D₁. 8 S राजन्सत्यं (for महाराज). Dn₃ D₈. 4. 6 ब्रवीहि मां (for 'मि ते). —^b) S मिषतां पांडवेयानां. —^c) A few MSS. पंचालानां. D₈ महात्मनो (for च पश्यताम्). —^d) D₈ om. (hapl) from सौमद्रं up to ग्रस्तं (in 23^a). T G₁. 8. 4 M ग्रसि (G₈ 'ही' ता ह्यसि (G₁ M₁. 2 'तास्यद्य) सौमद्रं; G₂ 'ता सौहिकेयोसि; G₅ 'ता ह्यसिता ह्यसि (sic). —^e) K₄ D₁ पांचालानां च पश्यतां (= 22^d); S स्वभानुरि (G₂. 5 सौमद्रमि) व भास्करं.

23 For sequence in K₁, cf. v. l. 12. D₈ om. 23^{ab} (cf. v. l. 22). Dn₃ om. 23^{ab}. —^a) K₁. 4 D₁. 8 उत्क्रुश्य; K₈ उत्क्रुष्य; D₄ उत्क्रुष्य; D₅ उत्क्रुष्य. S राजन् (for वाक्यं). —^b) G₂ om. 23^b. —^c) Ś₁ K₁. 5 D₄. 5. 7. 8 S (G₂ om.) वचः (for पुनः). —^d) K₄ D₁ तस्यौ (for कृष्णौ). G₁ M₁. 2 transp. कृष्णौ and ग्रस्तं. —^e) Ś₁ B₁ अभि; K₄ Dn₁ D₁ M₂ इति (for अति). Dc₁ Dn D₈. 4. 6-8 मानिनं (for 'नौ). B₄ सौमद्रमपलायिनौ. —^f) G₁ M₁. 2 प्रयास्यतः (for गमिष्यतः). D₈ (marg.) पर- (for प्रेत-). —^g) K₈ Dn₁ मर्त्यः; M₂-5 इह (for जीव-). K₁-4 D₁ जीवलोकस्य पश्यतः.

24 For sequence in K₁, cf. v. l. 12. —^a) Dn₃ तांश्च (for तौ). D₈ तु श्रुत्वा; T G₂. 4 श्रुत्वा

C. 7. 1670
B. 7. 39. 25
K. 7. 32. 25

तौ च श्रुत्वा मृतौ व्यक्तं पाण्डोः क्षेत्रोद्धवाः सुताः ।
एकाह्वा समुहद्वर्गाः क्लैव्याद्वासन्ति जीवितम् ॥ २४
तस्मादस्मिन्हते शत्रौ हताः सर्वेऽहितास्त्व ।
शिवेन ध्याहि मा राजन्नेष हन्मि रिपुं तव ॥ २५
एवमुक्त्वा नदत्राजन्पुत्रो दुःशासनस्तव ।
सौमद्रमभ्ययात्कुद्धः शरवर्षैरवाकिरन् ॥ २६
तमभिकुद्धमायान्तं तव पुत्रमरिदमः ।
अभिमन्युः शरैस्तीक्ष्णैः षड्विंशत्या समर्पयत् ॥ २७

दुःशासनस्तु संकुद्धः प्रमिन्न इव कुजरः ।
अयोधयत सौमद्रमभिमन्युश्च तं रणे ॥ २८
तौ मण्डलानि चित्राणि रथाभ्यां सव्यदक्षिणम् ।
चरमाणावयुध्येतां रथशिक्षाविशारदौ ॥ २९
अथ पणवमृदङ्गदुन्दुमीनां
कृकरमहानकभेरिर्झर्राणाम् ।
निनदमतिभृशं नराः प्रचक्रु-
ल्वणजलोद्भवसिंहनादमिश्रम् ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टविंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

तु (for च श्रुत्वा). Dn३ हता (for मृतौ). —^६ Ś1
K Dn1 D1. 2. 5. 7. 8 पाण्डोः पुत्रा मयात्तव (Ks Dn1
D2. 8 'तः'); D4 पाण्डोः क्षत्राहमासुता (sic). —^७
Dn३ एकांगा; D2 एकांता; D2. 8 पांचालाः (for एकाह्वा).
B2 एकास्मानः सुहृद्गर्गाः; D4 एकांगाः सुहृद्गर्गा (sic);
S सुहृद्गर्गास्तदेकांगः (G1 M1. 3 'देकाह्वा'; M2-5 'यैकाह्वा').
—^८ K1 क्लैवाद्; D1 क्लैव्यद् (for क्लैव्याद्). S
त्यस्येति (for हासन्ति).

25 For sequence in K1, cf. v. l. 12. —^७
D1. 8 पुत्रो; G1 M1. 3 राजन् (for शत्रौ). —^८ Ś1
G1 M1-4 सर्वाहितास्त्व. D4 सर्वेति निहतास्तवतः. —^९ Ś1
om. (hapl.) 25^a-26^b. K1-4 D1 om. (hapl.) 25^a.
—^७ B1. 2. 5 ध्याय मां; B2 मां ध्याहि; Dn३ D2. 8
ब्रूहि मां; D4 ब्रूहि मे. Ks B2 Dc1 Dn1 D2. 5. 7. 8
G2-5 मां (for मा). —^८ B4 रिपुंस; Dn३ D2. 8
पुरस् (for रिपुं).

26 For sequence in K1, cf. v. l. 12. Ś1 om.
26^a (cf. v. l. 25). —^७ Ks B1. 3-5 Dn३ D2. 1
[अ]नदद्; Ds M2-5 ततो; T G M1. 3 तदा (for
नदन्). —For 26^a, K1-4 D1 subst.:

281* दुःशासनस्तथेत्युक्तो भ्रात्रा तव सुतस्तदा ।

—Ds om. (hapl.) 26^a-28^a. —^८ K2. 4 B1 (marg.). 2
Ds T G1. 3. 4 M2. 4 अवाकिरत्.

27 For sequence in K1, cf. v. l. 12. Ds
om. 27 (cf. v. l. 26). Dn1 om. 27^a-28^a. —^७
K1-4 B D1. 3. 1 अतिकुद्धम् (for अभि). —^८ S
(except Gs) भारराष्ट्रम् (for तव पुत्रम्). D2. 4. 5

अरिदमः; Ds 1 S 'दमं. —^७ S राजन् (for तीक्ष्णैः).
—^८ Ś1 K1-4 D1 सम (Ś1 'मा')दयत्; Ks B (except
B2) Dc1 Dn३ D2. 5 G2. 4 समर्पयत्.

28 For sequence in K1, cf. v. l. 12. Dn1
Ds om. 28^a (cf. v. l. 27, 26). —^७ G2. 4 दुःशासनं
(for 'नस्त्व'). —^८ Ds संकुद्धम् (for सौमद्रम्). T
G1. 3. 4 M अभिमन्यु च सौमद्रम्; G2. 5 दुःशासनश्च
(Gs 'नं च') सौमद्रं. —^८ T G1. 3. 4 M2-5 तथा;
M1. 3 तदा (for रणे). Ś1 अभिमन्युं ततो रणे; K1-4
D1 धनंजयसुतं रणे; G2. 5 सौमद्रश्चापि तं तथा.

29 For sequence in K1, cf. v. l. 12. —^७ Dc1
D1. 3. 5 M2-5 मण्डलानि विचित्राणि. —^८ B2 (marg.
as in text) द्रवमाणाव्; D1. 3. 5 त्वरं; D4 अमं (for
चरं). B2 (marg.) अदृष्येतां (for अयुध्येतां). —^८
D1. 3 रथे; M1. 3 रणे (for रथ-). D2. 8 युद्ध- (for
'शिक्षा-). K4 विशारदैः.

30 For sequence in K1, cf. v. l. 12. —^७ Ś1
K1 D1 कृक्व; K2 B Dc1 Dn1 D2-1 T G2-5 M1
कृक्च; K2-5 B2 (marg.) Ds कृक्च; Dn३ कृक्च;
M2 कृक्च (for कृक्च-). Dn1 Ds 'भेरी- (for 'भेरी-).
K4 'जर्जराणां; Ks B2. 3 S (except Gs) 'झर्झरीणां;
Dn1 'झिझिरीणां; D2. 8 'झ (Ds 'झि) 'झरीणां (for 'झर्झ-
राणाम्). —^८ Ks Dn1 D1. 3. 8 जनाः (for 'नराः).

Colophon. Śs missing. —Sub-parvan: Ś1 K1-3
B Dc1 Dn1 D1. 3. 1 अभिमन्युवध. —Day of Drona's
Generalship: K1. 3 तृतीययुद्धदिवसे; K2 द्वितीयदिवसे;
T Gs तृतीयेहि. —Adhy. name: Ks Ds अभिमन्यु-

३९

संजय उवाच ।

शरविशतगात्रस्तु प्रत्यमित्रमवस्थितम् ।

अभिमन्युः स्मयन्धीमान्दुःशासनमथाब्रवीत् ॥ १

दिष्ट्वा पश्यामि संग्रामे मानिनं शत्रुमागतम् ।

रं त्यक्तधर्माणमाक्रोशनपरायणम् ॥ २

यत्सभायां त्वया राज्ञो धृतराष्ट्रस्य शृण्वतः ।

कोपितः परुषैर्वीर्यैर्धर्मराजो युधिष्ठिरः ।

जयोन्मत्तेन भीमश्च बह्वदं प्रभाषता ॥ ३

परवित्तापहारस्य क्रोधस्याप्रशमस्य च ।

लोभस्य ज्ञाननाशस्य द्रोहस्यात्याहितस्य च ॥ ४

C. 7. 1682
B. 7. 40. 6
K. 7. 40. 8

दुःशासनयुद्धं; Dn₂ D₆ T G₃ अभिमन्युयुद्धं; D₄ चक्र-
युद्धे अभिमन्युयुद्धं; G₂ अभिमन्युदुःशासनसमागमः.
— *Adhy no.* (figures, words or both): B₁. 2 39;
Dn₁ S 38 (as in text); D₂ 35; D₃ 40. — *Śloka*
no.: Dc₁ Dn₁ 30.

39

☞ This *adhy.* is missing in Ś₂ (cf. v. 1. 7. 34.
20). For the sequence in K₁, cf. v. 1. 7. 38. 12.

1 After the ref., S ins.:

282* ततः समभवद्युद्धं तयोः पुरुषसिंहयोः ।

तस्मिन्काले महाबाहुः सौभद्रः परवीरहा ।

सशरं कार्मुकं छित्त्वा लाघवेन न्यपातयत् ।

दुःशासनं शरैर्घोरैः संततक्ष समन्ततः ।

[(L. 3) T G₂ व्यपातयत्.]— * K₁ D₆ -विक्षितः; G₅ -वीक्षितः. K₅ Dn D₈.
4.6 T G -गात्रं (for -गात्रस्य). K₅ च (for तु).— ^b Ś₁ K₁-3 D₁. 7 प्रत्यमित्रान्; B₂ 'मित्र' (for
'त्रम्'). Ś₁ K₁-8 D₁ अवस्थितः; B₂ -व्यवस्थितान्; D₁
अवस्थितान्. — ^c K₁ स्वयं श्रीमान्; K₂ Dn₁ स्मय-
न्श्रीमान्; S महाराज (for स्मयन्धीमान्).2 ^b B₄ D₁. 6-8 शूरम् (for शत्रुम्). — ^c D₄. 6
G₂. 5 -कर्माणम्; M₁. 2 -व' (for -व'). — K₄ om.
2^d. — ^d G₅ विक्रोशन- (for क्ष').3 ^a Ś₁ K₁. 2. 4 D₁. 8 तदा; T तथा (for त्वया).
Dn₂ यत्सभां त्वपरा राज्ञो; D₃ पूर्वं सभायां यद्राज्ञो. — ^b
T G₂-5 बह्वैराष्ट्रस्य (for धृत'). K₁ B₄ D₁. 8 T G₂-5
M₈ पश्यतः (for शृण्वतः). — After 3^{ab}, K₂ ins.:

283* अक्षकूटं समाश्रित्य सौबलस्याभवद्वल्म् ।

शृणु मे वचनं ताव पितृभ्योऽसि महामते ।

सौहृदं पृष्ठतः कृत्वा सर्वैरेव दुरात्मभिः ।

भुक्तं राज्ञमिदं मूढैः सर्वधर्मबहिष्कृतैः ।

सुहृद्भिर्भुज्यते राज्यं सुहृद्भिर्भुज्यते सुखम् । [5]

विना सुहृद्भिर्मोक्षाश्च ऐहिकानुष्ठिकं च यत् ।

मिथ्याभूतं च तत्सर्वं सुहृद्भिर्वर्जितं तदा ।

द्यूतदेवना यूयं पापिष्ठाः पापवज्रकाः ।

तेषां त्वमग्रणीः पाप येन सा द्रुपदात्मजा ।

आनीता च सर्वा साध्वी तस्येदं कर्मणः फलम् । [10]

दर्शयिष्यामि सर्वेषां कुरुणां च दुरात्मनाम् ।

— ^a K₁ Dn₁ D₁. 8 G₃. 4 पुरुषैर् (for प'). — ^c
Ś₁ लोकोन्मत्तेन; K Dn₁ D₂. 5. 7. 8 बलो'; D₆ त्वयो'
(for जयो'). Dn₁ भीमस्तु; Dn₂ D₃. 4. 6 'स्य; D₈
भीमेन (for भीमश्च). S जयोन्मादे (T G₂ 'यस्याजे-
G₈-5 'योस्याजे) न संरब्धं. — ^f K₅ [अ]भद्रः; M₁. 2
[अ]र्बधं; Ca d [अ]र्बधं (as in text). K₅ B₅ D₂. 5
G₅ प्रभाषितः; Dn D₃. 4. 6 T G₁-4 M 'वित्तं. Ś₁
बह्वभद्रमभाषत; K₁-4 D₁ बह्वभद्रं च आवितः. — After
3, K₅ Dn D₂. 4-6 S ins. (cf. 283*, line 1):

284* अक्षकूटं समाश्रित्य सौबलेन दुरात्मना ।

[M₈ युधिष्ठिरः; M₄ (*sup. lin.*) महात्मना (for दुरा').
K₅ Dn D₂. 5 सौबलस्याबलं बलं; D₄ सौबल*** बलं;
D₆ सौबलस्य पलायिनः (for the posterior half).]

— K₅ Dn₁ D₂. 4-6 cont.: Ś₁ K₁-4 B Dc₁ D₁. 2. 7. 8
ins. after 3 (cf. 5^{ad}):

285* तत्त्वयेदमनुप्राप्तं तस्य कोपान्महात्मनः ।

[Dn₁ त्वयेदमिह संग्राप्तं (for the prior half). Ś₁
कोपात्तस्य (by transp.); D₆ तत्कोपादे. D₈ महात्मनः.]

4 D₆ om. (hapl.) 4-5. — ^b Ś₁ K₁-3 D₁
[अ]पशमस्य; D₃ [अ]पगमस्य; D₄ प्रथमस्य; G₂. 5
[अ]तिश' (for [अ]प्रश'). — ^c G₂. 5 लोकस्य (for
लोभस्य). S ह्रीनस्य (for नाशस्य). — ^d K₅ Dn
D₁ मोहस्य; D₄ लोभस्य (for द्रोहस्य). K₁. 4 D₁

C. 7. 1682
B. 7. 40. 5
K. 7. 40. 8

पितृणां मम राज्यस्य हरणस्योग्रधन्विनाम् ।
तत्त्वामिदमनुप्राप्तं तत्कोपाद्वै महात्मनाम् ॥ ५
सद्यश्चोग्रमधर्मस्य फलं प्राप्नुहि दुर्मते ।
शासितास्म्यद्य ते बाणैः सर्वसैन्यस्य पश्यतः ॥ ६
अद्याहमनृणस्तस्य कोपस्य भविता रणे ।
अमर्षितायाः कृष्णायाः काङ्क्षितस्य च मे पितुः ॥ ७
अद्य कौरव्य भीमस्य भवितास्म्यनृणो युधि ।
न हि मे मोक्ष्यसे जीवन् यदि नोत्सृजसे रणम् ॥ ८
एवमुक्त्वा महाबाहुर्बाणं दुःशासनान्तकम् ।

[अ]मिहतस्य; Ca. d [अ]त्याहि° (as in text). Ś1 प्रदोहस्याहितस्य च; S कृत्स्नस्यापनयस्य च.

5 Ds om. 5 (cf. v. 1. 4). —^a) G4 राजश्च (for राज्यस्य). —^b) Ds. 4 हरणाच्च (for 'णस्य'). Ś1 धन्वनां (for धन्विनाम्). S दुर्जयस्योग्रधर्मिणां. —^c) Ks B1. 2. 5 Dc1 Ds. 5 तत्त्वया; B2. 4 तत्तु वा; G1. 8 M तं त्वाम् (for तत्त्वाम्). D4 अनुप्राप्य. —^d) Ś1 कोपात्तेषां; Ks Dn1 D2. 4 तेषां कोपात्; B4 Dc1 प्रकोपाद्धि (Dc1 'द्धे'); S तस्य कोपात् (G2. 5 'पं') (for तत्कोपाद्वै). D2 S महात्मनः.

6 ^a) G2. 5 सत्यं; Ms-s साक्षात् (for सद्यश्च). K1. 5 चाग्रम्; K4. 5 Dn1 D1. 1. 5 चाग्रयम्; Dc1 Ds 6 चेदम्; D4 चैतद्; T G2-s कृतस्य; G1 M कृतम् (for चोग्रम्). Ds सद्यश्चायासधर्मस्य. —^b) Ks D2. 5 G1 M आमुहि; T G2-s आप्स्यसि (for प्राप्नुहि). —^c) Dn1 Ds 8 शासित्यामि (for 'तासि'). S पातितास्म्य- (G2. 5 'तयिष्ये') च पापं (T G2. 4 'प') त्वां.

7 ^d) Dn1 कोपितस्य (for काङ्क्षितं). Ms-s जये (for च मे). Ks रिपुः (for पितुः).

8 ^a) Ds अद्य (for अद्य). K1-s Dn D1-4. 8 कौरव; S तातस्य (for कौरव्य). —^b) Ks भविता ह्यनृणो. S युधि (for युधि). —^c) Ms-s त्वं (for मे). Some MSS. मोक्षसे.

9 Before 9, S (except M1. 2) ins. संजयः. — K1 reads the portion from 9^b up to 7. 40. 3 after 7. 37. 5. —^a) K4 T G2. 2. 5 -वीरघ्नं. —^d) K4 काकाभिन्नकः; T G2-2. 5 Ms-s 'मित्रसम' (for 'इय-मित्र').

संदधे परवीरघ्नः कालाग्र्यनिलवर्चसम् ॥ ९
तस्योरस्तूर्णमासाद्य जनुदेशे विभिद्य तम् ।
अथैनं पञ्चविंशत्या पुनश्चैव समर्पयत् ॥ १०
स गाढविद्रो व्यथितो रथोपस्थ उपाविशत् ।
दुःशासनो महाराज कश्मलं चाविशन्महत् ॥ ११
सारथिस्त्वरमाणस्तु दुःशासनमचेतसम् ।
रणमध्यादपोवाह सौमद्रशरपीडितम् ॥ १२
पाण्डवा द्रौपदेयाश्च विराटश्च समीक्ष्य तम् ।
पाञ्चालाः कैकयाश्चैव सिंहानादमथानदन् ॥ १३

10 For sequence in K1, cf. v. 1. 9. —^a) B4 Ds. 6 स शरम् (for तस्योरस्). —^b) Ś1 D1. 8 जनुदेशे. D2. 5 विभज्य (for विभिद्य). Ś1 सः; Dn1 Ds. 6 च (for तम्). — For 10^{ab}, S subst.:

286* तेन तं जनुदेशे वै विद्रो पररुजयः ।

[G1 M तस्य (for तेन). M1. 2 शनुदेशे (for जनु).]

— After 10^{ab}, N (Śs missing) ins.:

287* जगाम सह पुङ्गेन वरमीकमिव पद्मगः ।

—^a) Ds तथा (for अथ). —^d) Ś1 Ks. 5 B D (except D1) एव; S अन्यैः (for चैव). Ś1 D4 समर्पयत्; K1-4 Dn1 D1 समर्पे; Ks B Dn1 Ds Ms समर्पे; Ds. 6 समर्पे (for समर्प). — After 10, N (Śs missing) ins.:

288* शरैरभिसमस्पर्शैराकर्णसमचोदितैः ।

[Ks Dn1 Ds-s -नोदितैः (for -चै).]

11 For sequence in K1, cf. v. 1. 9. —^b) Ks Dn1 S संदनोपस्थ आ (Ks Dn1 'स्थमा') विशत्. — Ks reads 11^{ad} on marg. —^c) G1 दुर्वाधनो (for दुःशासनो). —^d) S कश्मलापह (M1. 2 'पह'; Ms-s 'मिह') तो भृशं. Cd cites कश्मलं (as in text).

12 For sequence in K1, cf. v. 1. 9. —^a) B1. 8 Dc1 G1 M1. 2 तं (for तु). —^b) K4. 5 Ds. 5 S अचेतनं. —^c) Dn1 D4 अथोवाह (for अपो').

13 For sequence in K1, cf. v. 1. 9. G4 reads 13^a-15^b twice. —^b) Dn1 Ds. 8 तत् (for तम्). S (G4 both times) विराटः सह संजयैः. —^c) A few MSS. पंचालाः. Ks Dc1 Ds. 1. 8 कैकयाश्च; Dn Ds. 4. 8 संजयाश्च. —^d) K1-9 D1. 8 अथोवाह.

वादित्राणि च सर्वाणि नानालिङ्गानि सर्वशः ।
 प्रावादयन्त संहृष्टाः पाण्डूनां तत्र सैनिकाः ॥ १४
 पश्यन्तः समयमानाश्च सौभद्रस्य विचेष्टितम् ।
 अत्यन्तवैरिणं हंसं दृष्ट्वा शत्रुं पराजितम् ॥ १५
 धर्ममारुतशक्राणामश्विनोः प्रतिमास्तथा ।
 धारयन्तो ध्वजाग्रेषु द्रौपदेया महारथाः ॥ १६
 सात्यकिश्चेकितानश्च घृष्टयुग्नसिखण्डिनौ ।
 केकया घृष्टकेतुश्च मत्स्यपञ्चालसृजयाः ॥ १७

14 For the sequence in K₁, of. v. l. 9. For the repetition in G₄, of. v. l. 13. —^b) S (G₄ both times) दृष्टवत् (for सर्वशः). —^c) K₁ s Dn D₁. 4-s T G₈. 4 (both times). s Ms-s प्रावादयन्त (K₁ Dn D₁ T Ms-s 'तः'); G₁ प्रावादयन्तः; G₂ प्रसादयन्तः; M₁ s प्रावादयन्तः (for 'वादयन्त').

15 For the sequence in K₁, of. v. l. 9. For the repetition in G₄, of. v. l. 13. —^a) B D₁ अपश्यन्; D₁. 6 पश्यतः; D₆ पश्यतः; D₁ s पश्यन्ति (for 'तः'). S (G₄ both times) समयमानाः स्म (G₁. 2 M₁. 2 'नाश्च' पश्यन्ति. —^b) K₄ D₁ च चेष्टितः (D₁ 'तं'). —^c) Dn₂ D₂. 4. 6 S (except G₄) दृष्ट्वा (for हंसं). —^d) Dn₂ D₂. 4. 6 दुष्टं; S (except G₄) हंसं (M₁. 2 'त-') (for दृष्ट्वा). K₄. 5 D₁. 4. 6 शत्रु- (for शत्रुं).

16 For the sequence in K₁, of. v. l. 9. —^b) K₅ Dn₁ S प्रतिमाश्चाश्विनोः शुभाः. —^c) G₁ M₁. 2 नादयन्तो (for धार'). Dn₂ ध्वजाग्रयाश्च; D₁ 1. 8 'उयेषु; S रथाग्रये (G₁. 5 M₁. 2 'त्रे'षु. —^d) G₁ M₁. 2 द्रौपदेयान्महारथान् (G₁ 'थाः').

17 For the sequence in K₁, of. v. l. 9. —^a) M₁. 4 सत्यकिश्. —^c) K₂ Dn₁ D₂. 1 कैकया; K₅ B₁. 8 D₁ Dn₁ D₂. 4. 5. 8 कैकेया; D₆ कैकेयो. —^d) K₂. 4 B (except B₁) D₆. 1 मत्स्याः (for मरुत-). S पांचाला मत्स्यसृजयाः.

18 For the sequence in K₁, of. v. l. 9. —^a) D₂ पांचालाश्च; G₂ पांडवेया (for 'वाश्च'). —^c) B D₁ S अभ्यद्र (G₂ 'चा'वंत (for 'वर्तन्त'). S₁ मुदिता; K₄ Dn₁ D₂ सहसा; B D₁ स्वरिता; T G₂-5 संहृष्टा; G₁ M सङ्कुदा (for सहिता).

19 For the sequence in K₁, of. v. l. 9. —^a) S₁ K₁-4 D₁ तत्राभवन्; S अथा' (for ततोऽभ'). K₄. 5

पाण्डवाश्च मुदा युक्ता यु गमाः ।
 अभ्यवर्तन्त सहिता द्रोणानीकं बिभित्सवः ॥ १८
 ततोऽभवन्महद्युद्धं त्वदीयानां परैः सह ।
 जयमाकाङ्क्षमाणानां शूराणामनिवर्तिनाम् ॥ १९
 दुर्योधनो महाराज राधेयमिदमब्रवीत् ।
 पश्य दुःशासनं वीरमभिमन्युवशं गतम् ॥ २०
 प्रतपन्तमिवादित्यं निम्नन्तं शात्रवात्रणे ।
 सौभद्रमुद्यतास्त्रातुमभिधावन्ति पाण्डवाः ॥ २१

C. 7. 1700
B. 7. 40. 25
K. 7. 40. 25

B D₁ D₂ महा- (for महद्). —^c) D₂ चाकांक्षमाणानां (for आ'). —^d) D₂ अभि- (for अनि). S अतिचोरमभीतवत्. — After 19, N (S₂ missing) ins.:

289* तथा तु वर्तमाने वै संग्रामेऽतिभयंकरे ।

[S₁ K₂. 4 D₁ 1. 8 तथाभिः; K₁ युद्धेभिः; K₅ D₂ तथाभिः; B₂. 4 तेषां तु; Dn₁ तथा च (for तथा तु).]

20 For the sequence in K₁, of. v. l. 9. —^a) S₁ K₁ s D₁ महाराजो (for 'ज'). S अथ दुर्योधनो राजा. —^b) D₂ इति च (for इद्म्).

21 For the sequence in K₁, of. v. l. 9. —^a) K₂ प्रपतन्तम्. M₁. 2 आयातं (for आदित्यं). —^b) S निम्नन्तं क्षत्रियर्षभान्. — After 21^{ab}, N (S₂ missing; B₂ on marg.) ins.:

290* अथ चैते सुसंरुद्धाः सिंहा इव बलोत्कटाः ।

[S₁ K₁-4 Dn₁ D₁. 8 अपि; B₂ तथा (for अथ). K₅ Dn₁ D₂ चैनं सु-; B₁ चैतेषु; D₂ चैनं सु- (for चैते सु-). K₅ Dn₁ D₂ मदो (D₂ 'हो') ल्कटाः.]

—^c) Dn D₂. 5. 5-8 G₁ M मुदितास्; T G₂-5 अभितस (for उद्यतास्). K₁ सौभद्रस्तु तं त्रातुम् (submetric). —^d) S₁ K₂ B (except B₂) D₁ Dn₁ D₂-5 अभ्यधावंत (D₂ 'ति'). — After 21, K₂ ins.:

291* ततः कर्णो ययौ राज्ञमभिमन्युजिघांसया ।

बालोऽयं युध्यमानोऽयं मया योद्धुमिहेच्छति ।

एनं वधिष्यामि रिपुं यथा वृत्रं शचीपतिः ।

एवमुक्त्वा तु राधेयो रथारूढो महारथः ।

ययौ योद्धुं महावीरः कुरूणां तत्र पश्यताम् । [5]

प्रध्माप्य बाह्वं राधेयो महामेघौघनिखनम् ।

रथेनाभ्यपतद्वेगादादित्यसहस्रो न वै ।

अनुषा पुर्यमाणेन सौवीरगुणविभूषिणा ।

G. 7. 1701
B. 7. 40. 25
K. 7. 40. 26

ततः कर्णः शरैस्तीक्ष्णैरभिमन्युं दुरासदम् ।
अभ्यवर्षत संकुद्धः पुत्रस्य हितकृच्च ॥ २२
तस्य चानुचरांस्तीक्ष्णैर्विव्याध परमेष्ठुभिः ।
अवज्ञापूर्वकं वीरः सौमद्रस्य रणाजिरे ॥ २३
अभिमन्युस्तु राधेयं त्रिसप्तत्या शिलीमुखैः ।
अविध्यच्चरितो राजन्द्रोणं प्रेप्सुर्महामनाः ॥ २४
तं तदा नाशकत्कश्चिद्रोणाद्वारयितुं रणे ।
आरुजन्तं रथश्रेष्ठान्वज्रहस्तमिवामुरान् ॥ २५
ततः कर्णो जयप्रेप्सुर्मानि सर्वधनुर्भृताम् ।

शरैराशिखिकाशैराशीविषसमप्रभैः ।

22 For the sequence in K1, cf. v. l. 9. —^a)
Ś1 K1. 2-3 Dn D1-3 शितैर्बाणैर्; D2-3 सितैर्बाणैर् (for
शरैस्तीक्ष्णैर्). K2 विव्याध निशितैर्बाणैर्. —^b) S महारथं
(M4 'थः') (for दुरासदम्). — B2 reads 22^{ad} on
marg. —^c) Dn1 अभ्यवर्षत; D2 'वर्षत'; S 'वर्षेःसु-
(for 'त'). K5 Dn1 संप्राप्ते; G4. 5 'संकुद्ध'. —^d)
K1 स तस्य (for पुत्रस्य). K5 Dn1 S प्रिय- (for हित-).

23 For the sequence in K1, cf. v. l. 9. —^a)
Ś1 D2 तत्र (for तस्य). —^b) S विष्टम्य (for विव्याध).
—^c) B D2 Dn2 D2. 4. 5 शूरः; S शूरं (for वीरः).
—^d) S सौमद्रं प्रत्ययु (G1 M 'वि') घ्यत.

24 For the sequence in K1, cf. v. l. 9. —^a)
Dn2 D2. 4. 5 च (for तु). —^b) D2 सप्तत्या त्रि- (for
त्रिसप्तत्या). S शिलाशितैः (for शिलीमुखैः). —^c)
Ś1 D2 त्वरितं; Dn2 D2. 4. 5 कुपितो (for त्वरितो).
—^d) K1. 2 B2. 5 D2 S द्रोण- (for द्रोणं). Dn1 G1
M महारथं; D4 G2 'रथाः; T G2. 4. 5 'रथः (for
'मनाः).

25 For the sequence in K1, cf. v. l. 9. —^a)
D1. 8 न (for तं). B4 D1. 2. 5. 6 S तथा (for तदा).
Ś1 राजन् (for कश्चिद्). —^b) G1 M1. 2 द्रोणं (for
द्रोणाद्). B D2 Dn2 D2. 4. 5 रथी (B4 बली) (for
रणे). —^c) B4 आरुजन्तं. Ś1 D2. 4. 6-8 रथश्रेष्ठं (for
'श्रेष्ठान्'. —^d) G2. 5 वज्रहस्त (for 'स्तम्'). N (Ś2
missing) वज्रहस्तारमजारमजं (D2 'महारमनः).

26 For the sequence in K1, cf. v. l. 9. —^a)
Dn2 जयं (for जय-). —^b) K1 तेषां (for मानी).
K5 B2. 4 Dn D2. 4. 5 'धनुर्मतां (for 'भृताम्'). S

सौमद्रं शतशोऽविध्यदुत्तमास्त्राणि दर्शयन् ॥ २६
सोऽस्त्रैरस्त्रविदां श्रेष्ठो रामशिष्यः प्रतापवान् ।
समरे शत्रुदुर्धर्षमभिमन्युमपीडयत् ॥ २७
स तथा पीड्यमानस्तु राधेयेनास्त्रवृष्टिभिः ।
समरेऽमरसंकाशः सौमद्रो न व्यपीदत ॥ २८
ततः शिलाशितैस्तीक्ष्णैर्भैः संनतपर्वभिः ।
छित्त्वा धनूंषि शूराणामार्जुनिः कर्णमार्दयत् ।
स ध्वजं कार्मुकं चास्य छित्त्वा भूमौ न्यपातयत् ॥ २९
ततः कृच्छ्रागतं कर्णं दृष्ट्वा कर्णादनन्तरः ।

राजसैन्ये पराजिते. —^a) S परमास्त्राणि (for उत्तं).

27 For the sequence in K1, cf. v. l. 9. —^b)
Dn2 D2. 4. 5 राधेयस्तु (for रामशिष्यः). D2 परमास्त्राणि
दर्शयन्. —^c) S समेय (for समरे). D2. 6 T G2-4
M1. 8-5 शत्रुः; M2 शत्रुर (for शत्रु-). D2. 6 उद्धर्षम्
(for 'दुर्धर्षम्'). K5 Dn1 दुर्धर्षं समरे शत्रुम्.

28 For the sequence in K1, cf. v. l. 9. D2
om. 28. —^a) K4. 5 D2 D1 तदा (for तथा). B2
D2 च (for तु). D4 पीड्यमानस्तु राधेये. —^b) D1. 8
राधेयशरः; G5 'यास्त्र' (for 'येनास्त्र-). —^d) K1 D2
सौमद्रोण (for 'द्रो न). K4 व्यपीदितः; B1-8. 5 D2
Dn2 D2. 6 व्यपीदत; D2 'व्यशी'; S विपीदति.

29 For the sequence in K1, cf. v. l. 9. —^b)
B D2 D2 आनत- (for संनत-). Ś1 सौमद्रो नतपर्वभिः.
—^c) D2. 6 भित्त्वा (for छित्त्वा). S वीराणाम् (for
शू). —^d) D1. 8 S अर्दयत् (for आ'). — After
29^{ad}, N (Ś2 missing) ins.:

292* धनुर्मण्डलनिमुक्तैः शरैराशीविषोपमैः ।

सच्छन्नस्वजयन्तारं साधमाशु सयस्त्रिव ।

कर्णोऽपि चास्य चिक्षेप बाणान्संनतपर्वणः ।

असंभ्रान्तश्च तान्सर्वानगृह्णात्फल्गुनात्मजः ।

ततो मुहूर्तार्कणस्य बाणनैकेन वीर्यवान् । [5]

[(L 3) D2. 4. 6 एवास्य (for अपि चास्य). Dn2 D2.
4. 6 नाराचान् (for बाणान्सं). D2 'पर्वभिः'. — (L 4)
K1 असंभ्रान्तश्च. D2. 5 गृह्णीयात् (for अगृह्णात्). Some
MSS. फाल्गुनात्मजः.]

On the other hand, S ins. after 29^{ad}:

293* तस्मै चिक्षेप निशितं शरं परमसंहितम् ।

सौमद्रमन्ययात्तूर्णं दृढमुद्यम्य कर्मकम् ॥ ३०
तत उच्चुकुशुः पार्थास्तेषां चानुचरा जनाः ।

वादित्राणि च संजघुः सौमद्रं चापि तुष्टुः ॥ ३१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

४०

संजय उवाच ।

सोऽभिगर्जनधनुष्पाणिज्यां विकर्षन्पुनः पुनः ।
तयोर्महात्मनोस्तूर्णं रथान्तरमवापतत् ॥ १
सोऽविध्यद्दशभिर्बाणैरभिमन्युं दुरासदम् ।
सञ्चत्रध्वजयन्तारं साश्वमाशु सयन्निव ॥ २
पितृपैतामहं कर्म कुर्वाणमतिमानुषम् ।
दृष्ट्वादितं शरैः कार्ष्णि त्वदीया हृषितामवन् ॥ ३

तस्याभिमन्युरायम्य सयन्नेकेन पत्रिणा ।
शिरः प्रच्यावयामास स रथात्प्रापतद्भुवि ॥ ४
कर्णिकारमिवोद्धूतं वातेन मथितं नगात् ॥ ५
आतरं निहतं दृष्ट्वा राजन्कर्णो व्यथां ययौ ॥ ५
विमुखीकृत्य कर्णं तु सौमद्रः कङ्कपत्रिभिः ।
अन्यानपि महेष्वासांस्तूर्णमेवाभिदुद्रुवे ॥ ६
ततस्तद्विततं जालं हस्त्यश्वरथपक्षिमत् ।

C. 7. 1720
B. 7. 41. 7
K. 7. 41. 7

—^a, N (S₂ missing) वीरशू (for चास्य). —^r) G₄ शञ्चू (for भूमौ). B₂. 4 अपातयत् (for न्य^r).

30 For the sequence in K₁, cf. v. 1 9. —^a) D₂ कर्णो. S transp. कर्णं and दृष्ट्वा. D₂ दृष्ट्वा तु तदनंतरं; D₄ दृष्ट्वा कर्णनंतरजः सुहृत्. Cd cites अनन्तरः (as in text). —^a) D₈ कर्णं (for तूर्णं). —^d) S वायम्य (for उद्यम्य).

31 For the sequence in K₁, cf. v. 1 9. —^a) S₁ ते चुकुशुः; K₅ तु चु^r (for उच्च^r). S सर्वे (for पार्थास्). —^b) D₂ अनुचरा (for चा^r). D₄ तेषां चारु वराजुजाः; S पार्थाः सानुचरास्तथा (G₁ M. °दा). —^c) T G₂-4 [अ]थ; G₂. 5 M [अ]भि- (for च). —^d) D₂ G₁ M₁. 2 अभि; D₄ अपि (for चापि).

Colophon. S₂ missing — Sub-parvan: S₁ K₁-8 B₁-4 D₂ D₂ D₁. 4 5. 7. 8 अभिमन्युवध. — Day of Drona's Generalship: K₁. 8 तृतीययुद्धदिवसे; K₂ तृतीयदिवसे. — Adhy. name: K₅ कर्णदुःशासनपराजयः; D₂ D₈ अभिमन्युयुद्धं; D₂. 5 दुःशासनकर्णपराजयः; D₄ चक्रव्यूहः. — Adhy. no. (figures, words or both): B₁. 2 D₂ S 39 (as in text); D₅ 36. — Sloka no.: D₂ D₁ 37.

40

☞ This adhy. is missing in S₂ (cf. v. 1. 7. 34. 20). For the sequence in K₁, cf. v. 1. 7. 39. 9.

1 —^a) S₁ B₅ सोतिगर्जन्; D₂ D₈. 4. 6 सोपि राजन्; S सोभ्यगच्छद्. —^d) B₂ D₂ D₁ D₄. 5 [अ]पातयत्; D₆ [अ]वारयत्; C₇ [अ]वापतत् (as in text).

2 D₄ om. 2^a-4^a. —^a) B₅ D₆ सध्वजच्छत्रयन्तारं. —^d) K₁ साश्वबाहं; G₂ कार्ष्णिमाशु (for साश्वमाशु).

3 D₄ om. 3 (cf. v. 1. 2). —^b) S [अ]पराजितं (for [अ]तिमानुषम्). —^c) K₄ D₇. 8 S [अ]पितं (for [अ]र्षितं). —^d) K₁-3 D₁. 7. 8 हर्षिता (for हृषिता).

4 D₄ om. 4^a (cf. v. 1. 2). —^a) D₈ [अ]नम्य (for [अ]यम्य). —^b) K₅ सयन्नेव पत्रिणा; S सयन्नि (G₁ M₁-4 °क्षे)व महारथः. —^c) S₁ B D₂ D₂ D₈-6 तद् (for स). K₁-4 D₁ सङ्कुलशिरः कायात्पातयामास भूतले.

5 —^a) B [अ]धूतं (for [उ]द्धूतं). —^b) K₁-4 [उ]न्मथितं; K₅ B₂ D₂ S पतितं; B₁. 8-5 [अ]पतितं; D₂ D₈. 4 मृदितं; D₅ पातितं (for मथितं). D₇. 8 द्रुमं; S भुत्ति (for नगात्). — After 5^a, S ins.:

294* कर्णाजुजं च संप्रेक्ष्य तावका व्यथितामवन् ।

—^d) D₂. 8 राधेयस्तु (for राजन्कर्णो). S कर्णश्चासीत्पराङ्मुखः. — After 5, K₂ ins. a passage given in App. I (No. 6).

6 Before 6, K₂ ins. संजय उवाच. D₄ om. 6^b-7^b. —^a) S अन्यांश्च परमेष्वासांस्तूर्णं कर्णमुपाद्रवत्.

C. 7. 1720
B. 7. 41. 7
K. 7. 41. 7

श्वः कुद्व इवामिन्ददमिमन्युर्महायशाः ॥ ७
कर्णस्तु बहुभिर्बाणैरर्घ्यमानोऽमिमन्युना ।
अपायाज्जवनैरश्वैस्ततोऽनीकमभिद्यत ॥ ८
शलमैरिव चाकाशे धाराभिरिव चाधृते ।
अमिमन्योः शरैः राजन्न प्राज्ञायत किंचन ॥ ९
तावकानां तु योधानां वध्यतां निशितैः शरैः ।
अन्यत्र सैन्धवाद्राजन्न स कश्चिदतिष्ठत ॥ १०
सौमद्रस्तु ततः शङ्खं प्रध्माप्य पुरुषर्षभः ।
शीघ्रमभ्यपतत्सेनां भारतीं भरतर्षभ ॥ ११

7 Ds om. 7^{ab} (cf. v. l. 6). — ^a) Ds. 5 तु (for तद्). Ks Dn1 Ds. 5 विविधं; T Gs-5 विहित (for वितर्त). Ś1 K Dn D1-5. 5-8 सैन्धवं (for जालं). Dc1 ततस्त्वद्वितसंजातं. — ^d) N (Śs missing) कुद्वोमिमन्युरभिनत्तिम (Dn3 Ds. 5 'सीव' तेजा महायशाः (Ś1 K1. 2 Ds 'रथः'). Ca. d cite तिरमतेजैः.

8 ^a) B4 Dn3 D7. 3 T Gs [ज]मज्यत; Ds [ज]विध्यत (for [ज]मिद्यत). — After 8, T G Ms. 4 ins.:

295* तिष्ठ कर्णं महेश्वास कूप दुर्योधनेति च ।
श्रोणस्य कोसलो राजेन्द्रनीकमभ्यज्यत ।

9 ^a) S [जा]काशं (for 'काशे'). — ^b) Gs [ज]मि (for [ज]व). T Gs-5 संवृते; G1 M पर्वतं (for चाधृते). — ^c) S छम् (for राजन्). — Ś1 K1. 2. 4 D1 om. (hapl.) 9^d-10^a. — ^d) Ks. 5 Dn1 Ds S प्रज्ञायत (for प्राज्ञ').

10 Ś1 K1. 2. 4 D1 om. 10^{ab} (cf. v. l. 9). Ds om. 10^{ab}. — ^a) Ks Dn Ds. 4. 5. 7. 8 च (for तु). Ds परेषां तु; G1. 2-5 M तु योधानां (for तु योधानां). — ^b) Ds. 5 M1. 2 विध्यतां (for व'). — ^c) T Gs-5 Ms-5 नान्यत्र (for अन्यत्र). — ^d) Dn3 Ds [ज]मिष्यत (for [ज]मिष्ठत). Ś1 कश्चिन्न स ताव व्यतिष्ठत (sic); Ks ना स कश्चन तिष्ठते; Ks न स किंचिदतिष्ठते; Ds. 5 न कश्चिद्वतिष्ठते; T Gs-5 Ms-5 कश्चित्त्राव (T 'त्रान्व'; Gs. 4 'त्राप्य') तिष्ठति.

11 ^a) Ds प्रध्मौ (for प्रध्माप्य). Ś1 B4 Dn3 Ds-5 पुरुषर्षभः; Ks भरतर्षभः (for पुरुषर्षभः). S प्रध्माप्य रणमूर्षभिः. — ^d) S पितृन्दवः (for भरतर्षभः).

स कक्षेऽग्निरिवोत्सृष्टो निर्देहंस्तरसा रिपून् ।
मध्ये भारतसैन्यानामार्जुनिः पर्यवर्तत ॥ १२
रथनागाश्वमनुजानर्दयन्निशितैः शरैः ।
स प्रविश्याकरोद्धूमिं कबन्धगणसंकुलाम् ॥ १३
सौमद्रचापप्रभवैर्निकृताः परमेषुभिः ।
स्वानेवामिमुखान्धन्तः प्राद्रवज्जीवितार्थिनः ॥ १४
ते घोरा रौद्रकर्माणो विपाठाः पृथवः शिताः ।
निघ्नन्तो रथनागाश्चाज्जगुराशु वसुंधराम् ॥ १५
सायुधाः साङ्गुलित्राणाः सखङ्गाः साङ्गदा रणे ।

12 Ks (marg) Dc1 S repeat 12 after 21^{ab}. — ^a) Ś1 D1 स. कक्षेऽग्निर; Ks Dc1 S (all second time) कक्षमाग्निर. Ś1 K1. 2 [उ]त्सृष्टो (Ś1 'ष्ट'); Ks. 5 D1 [उ]त्सृष्टो (for [उ]त्सृष्टो). — ^b) Gs-5 (all second time) [ज]मिवाहिनिं (for तरसा रिपून्). — ^c) D1 8 भरतसैन्यानाम्. — Ks om. 12^d-13^d. — ^d) Ks (marg.) Dc1 S (all second time) प्रत्यहदयत.

13 Ks om. 13 (cf. v. l. 12). — ^a) Dn3 Ds. 4. 5 रथाश्वागाश्च समरे; S रथाश्वागमनुजान्. — ^b) Dn1 मर्दयन्; Dn3 Ds. 4. 5-8 Gs. 4 निर्देहन्; T Gs निर्दयन्; Gs निर्दिदन् (for [ज]र्दयन्). Ś1 K1-8 D1 निर्देहस्त्रिव पावकः. — ^c) Ks Bs-5 Gs. 4 संप्रविश्य (for स प्र'). — ^d) Dn3 Ds. 4 5 कबन्धशत (for 'रण').

14 ^a) Ś1 (sup. lin. as in text) निर्मिच्छैर; Dn1 निनदैर (for प्रभवैर). — ^b) Dn3 Ds. 5. 6 निकुंवाः; Ds निक्षवाः (for निकृताः). T Gs. 4 तव सैनिकाः (for परमेषुभिः). — ^c) Dn3 Ds T Gs-5 [ज]मिमुखा (for 'खान्'). Dn1 D4 जघ्नुः (for घ्नन्तः). — ^d) K1-4 D1 जीवितेष्ववः (for 'तार्थिनः'). Dn1 प्राद्रवंतस्ततस्ततः.

15 ^a) Ds. 5 घोरा (for घोरा). Ś1 K Dn1 Ds. 5. 7. 8 ते रौद्रा चोरकर्माणो. — ^b) Ds विपाठाः (for विपाठाः). B Dc1 Dn3 बहुवः (for पृथवः). Ś1 शराः; Ks. 5 Dn1 D7. 3 शिताः (for शिताः). — ^c) Ś1 रथिः; G1 M1. 2 वर (for रथ). — ^d) Dn3 समाजगुराशु (for जगुराशु).

16 ^a) Dn3 सतनुत्राणाः; Ds. 4. 5 सतल (for साङ्गुलि). — ^b) B सगदाः; Ds सखङ्गाः (for सखङ्गाः). Ds. 2. 4. 5 S सगदा (for साङ्गदा). — ^c) Ś1 K Dn1 D1. 2. 5. 7. 8 अहदयत सुजादिहवा.

दृश्यन्ते बाहवश्छिन्ना हेमाभरणभूषिताः ॥ १६
 शराश्चापानि खड्गाश्च शरीराणि शिरांसि च ।
 सङ्कुण्डलानि स्रग्वीणि भूमावासन्सहस्रशः ॥ १७
 अपस्करैरधिष्ठानैरीषादण्डकबन्धुरैः ।
 अक्षैर्विमथितैश्चक्रेर्मयैश्च बहुधा रथैः ।
 शक्तिचापायुधैश्चापि पतितैश्च महाध्वजैः ॥ १८
 निहतैः क्षत्रियैरश्वैर्नारणैश्च विशां पते ।
 अगम्यकल्पा पृथिवी क्षणेनासीत्सुदारुणा ॥ १९

17 *) T ऋष्यशः; G₁₋₄ M ऋष्यशः; G₅ यष्ट्यशः
 (for शराशः). D₁₋₃ D₄₋₆ चापासि- (for चापानि). K₅
 खड्गानि; D₂ १. १. १ खड्गाश्च (for खड्गाश्च). — ^b) D₄ वा
 (for च). — ^d) Ś₁ भूमावापुः; K₁ १. १. १ भूमिमापुः;
 K₂ D₁₋₃ D₄ १-३ भूमौ पेतुः (for भूमावासन्).

18 *) K₁ D₁₋₃ अवस्का (D₁₋₃ 'क'रैः; K₅ १. १. १
 स्करैः; K₅ D₁₋₃ D₄ १. १. १ उपस्करैः; D₅₋₈ उपस्करैः; S
 अवस्करैः; C₅ उपस्करैः; C_d अपस्करैः (as in text).
 — ^b) B₄ -द्वैश्च (for -दण्डक-). D₁₋₃ [भा]सीद्धरति-
 बंधुरैः; C₇ as in text. — ^c) S चित्रैः (for चक्रेः).
 — ^d) B [भा]युधैः (for रथैः). Ś₁ K D₁₋₃ D₄ १-३
 भस्मैः (Ś₁ K₁₋₄ D₁ भिस्मैः; K₅ चक्रे)श्च परमायुधैः;
 D₁₋₃ भस्मैश्च बहुधायुधैः; Bom. ed. बहुधा पतितैर्युगैः.
 — ^e) D₅ चैव; S चान्यैः (for चापि). B D₁₋₃ शक्ति-
 चापासिभिश्चैव; D₁₋₃ D₄ १. १. १ शक्तिभिश्चापासिभिश्चैव. — ^f)
 G₁ M पातितैश्च (for प'). D₂ स; D₅ सु- (for च).
 — After 18, N (Ś₂ missing) ins :

296* चर्मचापधरैश्चापि व्यवकीर्णैः समन्ततः ।

[K₂ -पाश- (for -चाप-). K₅ D₁₋₃ D₄ १. १. १
 वरैश्च; B₂ १. १. १ शरैश्च (for -धरैश्च). Bom. ed. चैव (for
 चापि).]

19 *) D₂ १. १. १ निर्भिन्नैः (for निहतैः). S शूरैः (for
 अश्वैः). — ^b) S कुंजरैश्च (for वारणैश्च). — ^c) K₂
 अगम्यरूपाः; D₄ 'वर्मा' (for 'कल्पा'). — ^d) S वीक्षिता
 (for क्षणेन). D₁₋₃ D₄ १. १. १ समाकुला (for सुदारुणा).
 D₁₋₃ क्षणेन समपद्यत.

20 *) D₄ नृपपुत्राणां (for राज*). — ^b) D₁₋₃
 D₅ १. १. १ क्रोशताम् (for क्रन्दताम्). S नदतां च तदा रणे.
 — ^c) Ś₁ महाक्रन्दो; K₄ १. १. १ D₅ १. १. १ S (except G₅-१)
 महान्क्रन्दो (for महाक्रन्दो). — ^d) S क्रन्दतामितरेतरं
 (= 20^b). — ^e) K₁ १. १. १ शब्दो भरतक्षेत्रश्च; S स

वक्ष्यतां राजपुत्राणां क्रन्दतामितरेतरम् ।
 प्रादुरासीन्महाशब्दो मरीक्षां भयवर्धनः ।
 स शब्दो भरतक्षेत्रे दिशः सर्वा व्यनादयत् ॥ २०
 सौभद्रश्चाद्रवत्सेनां निम्नन्नश्चरथद्विपान् ।
 व्यचरत्स दिशः सर्वाः प्रदिशश्चाहिताव्रजन् ॥ २१
 तं तदा नानुपश्याम सैन्येन रजसावृतम् ।
 आददानं गजाश्चानां नृणां चायुषि भारत ॥ २२
 क्षणेन भूयोऽपश्याम सूर्यं मध्यंदिने यथा ।

शब्दः खं नरव्याघ्रः. — ^f) K₂ D₅ व्यनादयन्; D₁₋₃ D₄ १. १. १
 व्यदयन् (for व्यनादयत्). S सहसामिव्यनादयत्.

21 *) Ś₁ K₁ १. १. १ D₂ १. १. १ स्वाद्रवत्; D₁ १. १. १ तावर्को (for
 चाद्रवत्). S क्षिप्रमभ्यपतत्सैन्यं. — ^b) Ś₁ K D₁ १. १. १
 निम्नन्वै सुमहाबलः (K₅ 'लैः'); B₁₋₄ १. १. १ निम्नन्नश्चरथद्विपान्;
 D₁ D₂ १. १. १ विनिम्नन्वै महाबलः; D₅ विनिम्नस्त्वरथयन्पान्.
 — After 21^{ab}, K₂ (marg.) D₁ S repeat 12.
 — B₄ om. 21^{cd}. — ^c) Ś₁ व्यचरत्स; K₁ व्यचरतं;
 K₅ विचरत्स; B₁₋₃ १. १. १ D₁ विचरतं; D₅ व्यचरत्स (for
 'रत्स'). S स दिशो विचर (G₅ 'दिश')न्सर्वाः (T G₂-१
 'वां'). — ^d) D₁₋₃ द्रवन्; D₁ १. १. १ हनन्; G₅ व्रजन्
 (for रुजन्). B₁₋₃ १. १. १ D₁ D₅ प्रदिशश्चापि भारत.

22 *) K₁-१. १. १ G₁ M₅-१ नान्वपश्याम; D₁ नानु-
 पश्येम; D₁ D₁ १. १. १ M₁ १. १. १ नान्वपश्यामः (for नानुप-
 श्याम). D₁₋₃ तं तदानीमपश्याम; D₂ नाददानं च पश्यामः.
 — ^b) D₂ सैन्ये च; T G₂-१ सस्सैन्ये (for सैन्येन).
 K₅ D₂ १. १. १ S रजसावृते (for 'वृतम्'). — ^c) Ś₁ आद-
 धानं (for आददानं). — ^d) D₅ प्राणं (for नृणां). D₅
 चायुषि; T G₂-१ आयुषि (for चायुषि).

23 *) K₁ १. १. १ B₂ भूयोपश्यामः; D₁ D₂ १. १. १ भूयः
 पश्यामः (D₁ D₁ १. १. १ 'मि'); T G₂-१ चाभिपश्यामः;
 M₁ १. १. १ चान्वपश्याम (for भूयोऽपश्याम). G₁ M₅-१ तं
 क्षणेनान्वपश्याम. — ^b) Ś₁ सूर्यो (for सूर्य). D₁ D₄
 मध्यदिने; D₅ मध्ये दिने (for मध्यंदिने). — Ś₁
 K₁-१ D₁ १. १. १ om. 23^c-24^b. — ^c) G₄ अभिमन्युर्
 (for 'मन्यु'). — ^d) K₅ D₁ D₂ १. १. १ द्विषद्गलं; D₂ १. १. १
 महाबलं (for द्विषद्गलान्). D₁₋₃ विनिम्नन्वै महाबलः.

24 Ś₁ K₁-१ D₁ १. १. १ om. 24^{ab} (cf. १. १. १. 23). — ^c)
 G₁ १. १. १ M संखे (G₄ 'वे') (for संख्ये). — ^d) S
 सेनामध्ये (for सैन्यमध्ये). Ś₁ B₁ १. १. १ व्यराजतः

C. 7. 1729
B. 7. 41. 26
K 7. 41. 27

अभिमन्युं महाराजं प्रतपन्तं द्विषद्गणान् ॥ २३
स वासवसमः संख्ये वासवस्यात्मजात्मजः ।

अभिमन्युर्महाराजं सैन्यमध्ये व्यरोचत ॥ २४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

४१

घृतराष्ट्र उवाच ।

बालमत्यन्तसुखिनमवार्थबलदर्पितम् ।

युद्धेषु कुशलं वीरं कुलपुत्रं तनुत्यजम् ॥ १

गाहमानमनीकानि सदश्वैस्तं त्रिहायनैः ।

अपि यौधिष्ठिरात्सैन्यात्कश्चिदन्वपतद्रथी ॥ २

संजय उवाच ।

युधिष्ठिरो भीमसेनः शिखण्डी सात्यकिर्यमौ ।

घृष्टद्युम्नो विराटश्च द्रुपदश्च सकैकयः ।

घृष्टकेतुश्च संरब्धो मत्स्याश्चान्वपतत्रणे ॥ ३

अभ्यद्रवन्परीप्सन्तो व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।

तान्दृष्ट्वा द्रवतः शूरांस्त्वदीया विमुखाभवन् ॥ ४

ततस्तद्विमुखं दृष्ट्वा तव सूनोर्महद्वलम् ।

जामाता तव तेजस्वी विष्टम्भयिषुराद्रवत् ॥ ५

सैन्धवस्य महाराजं पुत्रो राजा जयद्रथः ।

K1-4 Dc1 D1 व्यवस्थितं (Dc1 'तः') (for व्यरोचत).
— After 24, S ins.:

297* यथा पुरा बह्विधुतः सुरसैन्येषु वीर्यवान् ।

Colophon. S₂ missing. — Sub-parcan: Ś1 K B D1. 1-8 अभिमन्युवच; D₂. 4 अभिमन्युवृद्ध. — Day of Dr̥ṇa's Generalship: K1. 2 तृतीययुद्धदिवसे. — Adhy. name: K₄ सेनाविमर्दः; D₂ सेनाप्रमर्दनं; D₅ सेनाप्रमर्दनं. — Adhy. no. (figures, words or both): B1. 3 Dn1 S 40 (as in text); D₂ 37; D₅ 41. — Śloka no.: Dn1 26.

41

Ś₂ resumes from स्यन्तं सु (in 7. 41. 1).

1 ¹ Ś₁ अवार्थः; K₂ अजवीर्यं (hypermetric); K₄ D₁ अहार्थः; B Dc1 स्वबाहुः; Dn₂ D₄ स्ववीर्यः; D₅ अवीर्यः; D₈ सुवीर्यं (for अवार्थः). S प्रहरतमभीतवत्. — ² Ś₂ K1-3 D1. 2, 1. 8 युद्धे सु- (for युद्धेषु). G₁ M युद्धेष्टकुशलं.

2 ² Ś₂ K₂. 4 D₁ तैस्; B Dc1 D₅ च (for तं). S किशोराश्वैस् (for सदश्वैस्तं). — ³ Ś₂ K (except K₅) D₁ अस्माद्; Dn1 D₂ S अस्ति; Dn₃ D₅ अन्यो; D₄ अस्मि (for अपि). — ⁴ Ś K D (except Dc1) बली (for रथी). S एकोप्यन्व (G₂. 4 'को नान्व'; G₅

'कोप्यन्व'; M1. 2 'को व्यन्व'; M₈ 'को व्यन्व') पतद्रथी.

3 ³ D₅ om. द्रुपदश्च. K₁ सकैकया; K₂ महारथः; K₃ B1-2. 5 Dn D₂. 2. 1-8 सकैकयः; B₄ सकैकयः; Dc1 D₄ सकैकया (for सकैकयः). S द्रुपदः केकयास्तथा. — ⁴ Ś K (except K₅) D₁. 8 संकुद्धो (for संरब्धो). — ⁵ K₅ D₂. 4 मत्स्याश्च; D₅ मत्स्यांश्च. K₁ [अ]नुप-
तन्; K₂ B₂. 4. 5 Dn₂ [अ]भ्यपतन् (B₂. 5 'तद्'); B₁ Dn1 D₅-6 [अ]न्वपतद्; G₅ न्वपतन् (for [अ]न्वपतन्). M₈-5 रथैः (for रणे). D₂ मत्स्यश्चैवान्वपद्यत. — After 3, N ins.:

298* तेनैव तु पथा याताः पितरो मातुलैः सह ।

[Ś₂ D₂. 6. 8 यथा (for पथा). K₂ B Dc1 Dn₂ यातः;
D₄. 6 यातं (for याताः).]

4 ⁴ S अन्वधावन् (for अभ्यद्रवन्). — ⁵ Ś₁ व्यूढानीकान्. — ⁶ G₄. 5 (sup. ltn. as in text) [अ]-
भिमुखा (for वि). D₂. 4 ययुः (for [अ]भवन्).

5 ⁵ D₂. 5 तु; D₂. 6 तां; M₈-5 तान् (for तद्). Dn₂ D₄ विद्रुतं; D₅. 6 विद्रुतां; M₈-5 विमु-
खान् (for विमुखं). — ⁶ D₂. 6 सेनां (for सूनोरं). B₂ Dn₂ D₂-4. 6-8 महाबलं (D₂. 6 'लः') (for महद्व-
लम्). — ⁷ K₂ B₄. 5 Dc1 संस्तंभयिषुरः; B₁-3 विस्तंभः; D₂ विष्टंभयितुस् (for विष्टंभयिषुर्). Ś₂ K₂. 2. 5 Dn1 D₂. 2. 1. 8 आब्रजन्; Dn₂ D₂. 6 आगमन्

स पुत्रगृद्धिनः पार्थान्सहसैन्यानवारयत् ॥ ६
 उग्रधन्वा महेष्वासो दिव्यमस्त्रमुदीरयन् ।
 वार्षक्षत्रिरुपासेधत्प्रवणादिव कुञ्जरान् ॥ ७
 घृतराष्ट्र उवाच ।
 अतिभारमहं मन्ये सैन्धवे संजयाहितम् ।
 यदेकः पाण्डवान्कुद्धानपुत्रगृद्धीनवारयत् ॥ ८
 अत्यद्भुतमिदं मन्ये बलं शौर्यं च सैन्धवे ।
 तदस्य ब्रूहि मे वीर्यं कर्म चाद्यं महात्मनः ॥ ९

(for आद्रवत्). K₁ विष्टस्त्वयिपुरावजन्; K₄ विष्टंभव-
 पुरावजन्; D₄ वि*ष्टमयि*रागमत्.

6 °) S तु यो राज्ञः (for महाराज). — °) S₁
 राजपुत्रो; D_{8.6} पुत्रो राजन् (for पुत्रो राजा). — °)
 Dn₁ पुत्रगृद्धिनः. — °) D_{8.6} G₁ M_{1.2.4.5} न्यवारयत्
 (for अवा*).

7 °) B₁ वार्षक्षेमिर्; B₂ *क्षेत्रिर्; M₃ *क्ष*र् (for
 *क्षेत्रिर्). S K Dn D_{1.2.4.6-8} महातेजाः; B_{1.2} Dc₁
 G₁ M₃ Cd अपासेधत्; D_{2.5} महाराज; T G₂₋₅ M₆
 अवासेधत्; M_{1.2} अवाधेत (for उपासेधत्). — °) S
 D₁ प्रपणादिव; K_{1.2.4} D₁ प्रयाणा; K₆ प्रयानामिव;
 B_{1.2} (orig. as in text) D₈ C₆ प्रपणादिव; Dn
 प्रया (Dn₁ 'पा'ता); D_{8.4.6} मृगाणामिव; T G₂₋₅ M₃₋₅
 प्रभिञ्जानिव; M_{1.2} स प्रभिञ्जानि; Cap Cd प्रवणादिव
 (as in text). B₁₋₄ Dc₁ Dn₂ D_{8.6} कुंजरः; B₅ D₄.
 १८ कुंजरं. D_{2.5} सैन्यमध्ये व्यरोचत; G₁ प्रभिञ्जानि
 रंजरान् (submetric).

8 D_{4.6} om. (hapl.) 8^b-9^a; D₈ reads the same
 on marg. (sec. m.). — °) S K D (except Dc₁;
 D_{4.6} om.) संजयापितं. — °) T G₂ 4 यदेतत् (for
 *कः). Dn₁ पुत्र (for कुद्धान्). — °) S K B Dc₁
 Dn₂ D_{2.2.5} पुत्रप्रेप्सून्; Dn₁ प्रेप्सून्कुद्धान्; D_{1.8} सह-
 सैन्यान्; T G₅ पुत्रगृद्धीन्.

9 D_{4.6} om. 9^a (cf. v. 1. 8). D₈ reads 9^a on
 marg. (sec. m.). — °) K₅ B D (D_{4.6} om.) अहं
 (for इदं). G₅ अद्भुतबलं मन्ये. — °) B Dc₁ S तस्य
 ब्रूहि; Dn₂ तस्य ब्रूहि च; D₄ तद*ब्रूहि (for तदस्य
 ब्रूहि). S रूपं (for वीर्यं). — °) Dn₁ चास्य; D₂
 S चोद्यं; D_{4.1} वाद्यं (for चाद्यं).

10 °) S₁ K₅ किं हुतमिष्टं (for हुतमिष्टं वा). — °)

किं दत्तं हुतमिष्टं वा सुतप्तमथ वा तपः ।
 सिन्धुराजेन येनैकः कुद्धानपार्थानवारयत् ॥ १०
 संजय उवाच ।

द्रौपदीहरणे यत्तद्भीमसेनेन निर्जितः ।
 मानात्स तप्तवात्राजा वरार्थी सुमहत्तपः ॥ ११
 इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यः प्रियेभ्यः संनिवर्त्य सः ।
 क्षुत्पिपासातपसहः कृशो धमनिसंततः ।
 देवमाराधयच्छर्वं गृणन्ब्रह्म सनातनम् ॥ १२

C. 7. 1754
 B. 7. 42. 14
 K. 7. 42. 15

S₁ किं तप्तम्; B₅ सुदीप्तम्; T G₂₋₅ स्वधी (G₅ 'धा')
 तम्; G₂ M स्वाधीनम् (G₂ M₄ 'तम्') (for सुतप्तम्).
 Dn₂ D₈ पुनः (for तपः). — After 10^b, S ins.:

299* दमो वा ब्रह्मचर्यं वा सूत यक्षास्य सत्तम ।
 देवं कतममाराध्य विष्णुमीशानमभिजन् ।

[(L 1) G₄ तपो (for दमो). G₁ M क्षमा वा सूत-
 त्तम (for the post. half). — (L 2) G₅ देवं. G₅
 अञ्जजं; M₃ अञ्जं (for अञ्जिजम्).]

— D₄ om. (hapl.) 10^a-11^d. — °) S₁ K₅ Dn₁ D₈.
 2.7.8 सिंधुराजो हि (for 'जेन'). S सिंधुरादृतनये सकान्.
 — °) D₂ T G₂ कुद्धान्. Dc₁ अवारयन्. Bom. ed.
 पाण्डवान्समवारयत्. — After 10, S ins.:

300* नैवं कृतं महत्कर्म भीष्मेणाज्ञासिषं तथा ।
 सिन्धुरादृतनयस्त्वेको यथा पार्थानवारयत् ।

[(L 1) G₁ M अहं (for महत्). T G₂ M₃₋₅ पुरा
 (for तथा).]

11 D₄ om. 11 (cf. v. 1. 10). — °) D₂ यत्तो;
 D_{8.6-8} यत्तु (for यत्तद्). — °) D₆ तर्जितः; D₁
 वर्जितः (for नि'). — °) Dn₂ अतः स; D₈ अतः सु;
 D₈ आर्तः सु; D_{1.8} S मानात्सं (for मानात्स). Dc₁
 D₁ S राजन् (for राजा). — °) M₃₋₅ फडार्थी (for
 वरार्थी). S₁ सुमहत्तमः.

12 °) K₄ om. प्रियेभ्यः. S K (except K₅) Dn₁
 D_{1.2.7.8} संनिवार्यं सः; B₄ D₂ संनि (D₄ 'न्य') वर्तत.
 — °) Dn₁ reads from सहः up to दयाम् (in 13^b) on
 marg. — °) D₄ om. माराधयच्छर्वं. G₁ M_{1.2} आरा-
 धयेत्. D_{8.6-8} G₁ सर्वं; Cd शर्वं (as in text). — °)
 K₄ D₁ गृह्णन्; D₈ सर्वं; G₅ गुणाद्; Cd गुणन् (as
 in text).

C. 7. 1784
B. 7. 42. 14
K. 7. 42. 16

भक्तानुकम्पी भगवांस्तस्य चक्रे ततो दयाम् ।
स्वग्रान्तेऽप्यथ चैवाह हरः सिन्धुपतेः सुतम् ।
वरं वृणीष्व ग्रीतोऽसि जयद्रथ किमिच्छसि ॥ १३
एवमुक्तस्तु शर्वेण सिन्धुराजो जयद्रथः ।
उवाच प्रणतो रुद्रं प्राञ्जलिर्नियतात्मवान् ॥ १४
पाण्डवेयानहं संख्ये भीमवीर्यपराक्रमान् ।
एको रणे धारयेयं समस्तानिति भारतं ॥ १५
एवमुक्तस्तु देवेशो जयद्रथमथाब्रवीत् ।
ददामि ते वरं सौम्य विना पार्थ धनंजयम् ॥ १६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

13 Dn1 reads 13^{ab} on marg. — ^a) K1 Dr मत्तयानुकम्पी. — ^b) S तस्मिन् (for तस्य). Dn2 Ds. 8 ततोदयः; D4 त***; G1 M1. 2 Ms (sup. lin.) महादयाः; Ms. 4 महोदयाः (M4 'यो') (for ततो दयाम्). D2 तस्याय विदधे दयां. — For S subst. for 13^{ab}, cf. v. l. 15. — ^c) S1 चास्य; S2 K4 D1 तस्य; K1. 8 [S] लाय; D2 स्वय (for स्वय). D2 वै प्राह (for चैवाह). — ^d) B यमिच्छसि; Dc1 यदी (for किमि).

14 For S subst. for 14, cf. v. l. 15. — ^a) K1-s उक्त्वा (for उक्तम्). — ^b) S1 Dn1 transp. प्रणतो and प्राञ्जलिर्. S1 नियतमवाह.

15 K4 transp. 15^{ab} and 15^{cd}. — ^b) Dn2 Ds-8 भीमवेग (for 'वीर्य'). — D1 om. 15^{cd}. — ^c) Dc1 (marg.) D2. 5. v. 8 वारयेयं (for धा). B वारयेयं रयेनैकः; Dc1 (orig.) वारयत्रयघोषेण; Dn2 Ds. 4. 6 व- (D2 वा) रयेयं (D2 'येहं') रणे ह्येकः. — For 13^a-15^a, S subst.:

301* तस्य चालेन कालेन नियमेन सुतोषितः ।

ग्रीतो महेश्वरस्तस्मै वरं चैवं ददौ तदा ।

स तु वरे वरं तत्र पाण्डवेयानहं रणे ।

वारयेयं रयेनैकः.

[(L. 2) M1. 2 तस्यै (for तस्यै). T G2-s चेयं (for चैवं).]

— ^d) D2 समग्रान्; M2 समंताद् (for समस्तान्). K2 मे भक्तिः (for भारत).

16 For subst. for 16, cf. v. l. 17. K2 ins. after 17^{ab}; D1. 8 after 16^{ab};

धारयिष्यसि संग्रामे चतुरः पाण्डुनन्दनान् ।

एवमस्त्विति देवेशमुक्त्वाबुध्यत पार्थिवः ॥ १७

स तेन वरदानेन दिव्येनास्त्रबलेन च ।

एकः संधारयामास पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १८

तस्य ज्यातलघोषेण क्षत्रियान्भयमाविशत् ।

परांस्तु तव सैन्यस्य हर्षः परमकोऽभवत् ॥ १९

दृष्ट्वा तु क्षत्रिया भारं सैन्यध्वे सर्वमर्षितम् ।

उत्क्रुश्याभ्यद्रवन्नाजन्येन यौषिष्ठिरं बलम् ॥ २०

302* यमाहुरजितं संख्ये शङ्खचक्रगदाधरम् ।

विष्णुसहस्रमूर्धानं स कृष्णः पाति फाल्गुनम् ।

— ^a) S2 K (except K2) ददानि (for 'मि'). D1. 8 तस्माद् (for सौम्य).

17 ^a) B Dc1 Dn2 D3-s वारयिष्यसि. — After 17^{ab}, K2 ins. 302*. D2. 4 om. 17^{cd}. — ^d) D1. 8 T G2 [ज]युध्यत; Cd [ज]यु (as in text). D1. 8 सैन्यध्वे; T G2 पाण्डवान् (for पार्थिवः). — T ins. after 17: G1. 2. 4. 5 M subst. for 16-17: G2 subst. for 16^a-17^a:

303* तेनोक्तमृते पार्थ शर्वस्तस्मै वरं ददौ ।

एकाहमिति राजेन्द्र तत्रैवादर्शनं गतः ।

[(L. 1) T जयम् (for शर्वम्). — (L. 2) T G2 ययौ (for गतः).]

18 ^b) D1. 8 दैवेन (for दि). D2 फलेन (for बलेन). S परमास्त्रबलेन च. — ^c) K2 B4. 5 Dc1 Dn2 D4-s S एकः संवा (Dc1 Dn2 स वा) रयामास.

19 ^b) D2 T G2. 5 क्षत्रिया भयमाविशत्. — ^c) D2. 4. 6 परेशः; D2 परांश्च (for परांस्तु). S1 K1. 2. 4 Dc1 तव तु (Dc1 तु) (by transp.). D1 सैन्यानि; M2-s सैन्यानां (for सैन्यस्य). — ^d) S1 D4 G4 ग्रहणैः (G2 सहर्षः) परमोभवत्.

20 ^a) Dn2 D2. 5 च (for तु). — ^b) D1. 8 सत्यम्; S महद् (for सर्वम्). — ^c) K1. 8 Dn1 D2. 5 उत्क्रुश्या; K2 D1 उत्क्रुश्या; Dn2 उत्क्रुश्या (for उत्क्रुश्या). D2. 4. 6 दुद्रुवु (for [ज]युष्यन्वत्). — ^d) G2 शन्ये (for येन).

४२

संजय उवाच ।

यन्मा पृच्छसि राजेन्द्र सिन्धुराजस्य विक्रमम् ।

शृणु तत्सर्वमाख्यास्ये यथा पाण्डूनयोधयत् ॥ १

तमूहुः सारथेर्वश्याः सैन्धवाः साधुवाहिनः ।

विकुर्वाणा बृहन्तोऽश्वाः श्वसनोपमरंहसः ॥ २

गन्धर्वनगराकारं विधिवत्कल्पितं रथम् ।

तस्याभ्यशोभयत्केतुवाराहो राजतो महान् ॥ ३

श्वेतच्छत्रपताकामिश्रामरव्यजनेन च ।

स बभौ राजलिङ्गैस्तैस्तारापतिरिवाम्बरे ॥ ४

मुक्तावज्रमणिखणैर्भूषितं तदयस्सयम् ।

वरुथं विबभौ तस्य ज्योतिर्भिः खमिवावृतम् ॥ ५

स विस्फार्य महचापं किरन्निषुगणान्वहन् ।

तत्खण्डं पूरयामास यद्वचदारयदार्जुनिः ॥ ६

स सात्यकिं त्रिभिर्बाणैरष्टभिश्च वृकोदरम् ।

धृष्टद्युम्नं तथा पश्चा विराटं दशभिः शरैः ॥ ७

द्रुपदं पञ्चमिस्तीक्ष्णैर्दशभिश्च शिखण्डिनम् ।

केकयानपञ्चविंशत्या द्रौपदेयांस्त्रिभिस्त्रिभिः ॥ ८

युधिष्ठिरं च सप्तत्या ततः शेषानपातुदत् ।

C. 7. 1771
B. 7. 43. 9
K. 7. 42. 9

Colophon. Sub-parvan : Ś1 K1-8 B Dc1 Dn1
D1. 8. 4. 6-3 अभिमन्युवच (D8 'युद्ध'). — Day of
Droṇa's Generalship : K1. 8 तृतीययुद्धदिवसे; K2
तृतीयदिवसे. — Adhy. name : K5 D2. 5 जयद्रथवर-
प्रदानं; D4 चक्रव्यूहं. — Adhy. no. (figures, words
or both) : B1. 2 Dn1 S 41 (as in text); D2 38.

42

1 *) Ś1 K1. 8. 5 B Dc1 Dn D1-6. 8 T G2-5
यन्मा. S सौहार्दात् (for राजेन्द्र). — *) Ś K (except
K5) D1 चेटितं (for विक्रमम्). — *) T G2-4 शृणु
तत्सहस्रा राजन्; G1 M शृणु तत्स यथा राजन्; G5 शृणु
तत्स यथा सर्व. — *) S कुद्धान्पार्थानवारयत्.

2 *) D1. 8 उत्तमाः (for तमूहुः). B2 वाजिनो (for
सारथेर). D8 वाक्यात्; G5 मत्वा (sic) (for वश्याः).
— *) T सैववं. — *) Dn2 D3. 4. 5 क्रममाणा; Ca. d
विकुर्वाणा (as in text). Dn2 D8 बृहतोश्वा (Dn2
'श्वा'). — *) Ś1 K (except K5) D1 मन.पवनरंहसः;
Dn2 हेषतो वातरं; D2. 4. 6 बहतो वातरं.

3 *) Ś1 Dn2 [अ]प्यशोभयत्; K2 [अ]भिषो; K5
T G2-5 त्वशो; Dc1 [अ]त्यशो; Dn1 D2. 5 व्यशो;
D1 [अ]भ्यासोभयत्; D3. 6 ह्यशोभयत्; D4 [अ]थ
शोभते; D1. 8 न्यस्तोभयत्; G1 M [अ]न्वशोभयत् (for
[अ]भ्यशोभयत्). K5 D2 केतुं. — *) Ś K1. 8 D
(except Dc1) बराहो; K4 lacuna.

4 *) B4 पञ्चजखण्ड. G1 M1. 2 पताकेन (for 'का-

मिश्र). — *) K5 Dn1 -व्यजनैरपि (for 'नेन च').
— *) D5 om. स. D4 om. (hapl.) from राजलिङ्गै
up to विबभौ (in 5*). T G2. 4 M2-5 युद्ध; G1. 8. 5
M1. 2 युधि (for राजन्). — *) T G1-4 M चारुश्च (T
G2 'रुश्च; G1 M 'रु च) प्रत्यरोचत; G5 चारुभिः
प्रत्यद्वयत.

5 D4 om. up to विबभौ (cf. v. l. 4). — *) K4
D1 मुक्तामणिव (K4 'वै'व्रखणैर्; S मुक्तावज्रैः (G2
'क्तवज्रः) म (G4 च) मणिभिर्. — *) Ś1 D2. 5 तम-
यस्ववं; K4 यदयं; D8 तदुयं; G5 तद* (for
तदयं). — *) G1 M सन्दनं (for वरुथं). D1 तात
(for तस्य). — *) D4 repeats ज्योतिर्भिर्. D1. 8
ज्योतिभिः. S खमिवाचितं.

6 *) G1. 5 M विस्फार्य. B1. 8 महाचापं. — *)
K5 तत्खण्डं; D4 तं शखं (for तत्खण्डं). — *) K2-5
यद्यद्वारयद्; Dc1 यद्दा; D1 यं स्पदा; D5 यद्विदा;
D8 यद्वादा (for यद्वादा). S यदार्जुनिरदारयत्.

7 *) Dn2 D3. 4. 6 सात्यकिं च; S स सत्यकं. — *)
K2. 5 B Dc1 D3. 6-8 G1. 2. 5 M अष्टाभिश्च. — *) S
(except G1) पुनः (for तथा).

8 *) D5 दशभिस् (for पञ्च). — *) B4 D1
सप्तभिश्च; D5 पंच (for दश). — *) K4. 5 B1-8. 5
D कैके (B4 D1. 1 'क')यान्. D2. 5 पंचसप्तत्या.

9 *) B Dc1 D1. 8 तु (for च). D4 विंशत्या
(for सप्त). — *) Dn1 शेषास्सर्वाः; S विंश्या विंशान्
(for ततः शेषान्). Dn2 D3. 5. 6 उपातुदत्; D1. 8 उपा-

C. 7. 1771
B. 7. 43. 9
K. 7. 42. 9

इषुजालेन महता तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ९
अथास्य शितपीतेन भल्लेनादिश्य कार्मुकम् ।
चिच्छेद प्रहसत्राजा धर्मपुत्रः प्रतापवान् ॥ १०
अक्षोर्निमेषमात्रेण सोऽन्यदादाय कार्मुकम् ।
विन्याध दशभिः पार्थ तांश्चैवान्यास्त्रिमिस्त्रिभिः ११
तस्य तल्लाघवं ज्ञात्वा मीमो भल्लैस्त्रिभिः पुनः ।
धनुर्ध्वजं च छत्रं च क्षितौ क्षिप्रमपातयत् ॥ १२
सोऽन्यदादाय बलवान्सज्यं कृत्वा च कार्मुकम् ।
मीमस्यापोथयत्केतुं धनुरश्वांश्च मारिष ॥ १३

द्रवत् (for अपातयत्). S K1-4 D1 ततः शेषानु (K2 'न') गानुदन् (K3.4 'त्').

10 *) Dr अयोस्य. Ks Dn Ds.4.5.6 सितपीतेन. — *) Ds आच्छिद्य; S उद्दिश्य (for आदिश्य). — *) T Gs.4 राजन् (for राजा). — *) S1 धर्मराजः (for 'पुत्रः').

11 *) Ds चक्षुर् (for अक्षोर्). Dn1 निमिष- (for निमेष-). S मात्रातु (for मात्रेण). Ds.5 तल्लाघात्सोन्यदादाय. — *) Dr.8 आदत्त (for आदाय). Ds.5 बल (D2 'क') वाज्जा (D2 'ना') यु कार्मुकं. — *) Ds विन्याध. Dn1 Ms पार्थास. — *) K1 चैकान्यास; Gs तान्यास (for चैवा). K2 om. (hapl.) from स्त्रिभिः up to भल्लै (in 12⁵).

12 K2 om. up to भल्लै (cf. v. l. 11). — *) D1 तत्तस्य (by transp.). S1 K1.5.4 D1 वीक्ष्य; Gs श्रुत्वा (for ज्ञात्वा). — *) Gs मीमैस् (for भल्लैस्). Ks.5 T G1-4 M त्रिभिः; Gs श्वरैः (for पुनः). — *) Gs छित्वा भूमौ न्यपातयत्.

13 *) T Gs-5 बलवत् (for 'वान्'). — *) B4 D1.2.4.5.7 सज्यं. S महद्भुतः (for च कार्मुकम्). — *) K4 B Dc1 [ज]पातयत्; Ds पोथ'; S [उ]न्माथ' (for [ज]पोथ'). Ks Bs (marg.) Dn1 Ds.5 विरथं भीम-कर्मणि. — *) Gs चाश्वाश्च (for अ'). Ks Bs (marg.) Dn1 Ds.5 भीमं चक्रे महारथं (Dn1 Ds 'अ').

14 *) S1 सात्यकेरप्रतस्तस्यौ; S स (Gs सा) त्यकस्या-भुतो यानं. — *) G1 M1.2 गिर्यग्राद' (for 'ग्रम्'). K1 B1.2 Ds केशरी.

15 *) Bom. ed. वादिनः (for चुकुशुः). — The

स हताश्वादवपुत्य छिन्नधन्वा रथोत्तमात् ।
सात्यकेराभुतो यानं गिर्यग्रमिव केशरी ॥ १४
ततस्त्वदीयाः संहृष्टाः साधु साध्विति चुकुशुः ।
सिन्धुराजस्य तत्कर्म प्रेक्ष्याश्रद्धेयमुत्तमम् ॥ १५
संकुद्धान्पाण्डवानेको यद्धारान्त्रतेजसा ।
तत्तस्य कर्म भूतानि सर्वाण्येवाभ्यपूजयन् ॥ १६
सौमद्रेण हतैः पूर्वं सोत्तरायुधिभिर्द्विपैः ।
पाण्डूनां दर्शितः पन्थाः सैन्धवेन निवारितः ॥ १७
यतमानास्तु ते वीरा मत्स्यपाञ्चालकेकयाः ।

portion of the text from 15⁹ up to 7. 44. 7² is lost in Ss on missing folios. — *) Ks.4 B1.5 Dn D1.4.5 T Gs-5 श्रद्धेयम् (for [ज]श्र'). Ks.5 B Dc1 Dn1 अद्भुतं (for उत्तमम्). Ds.5 पूजयंतो (D2 'रथस्ते') सुहुसुहुः. — After 15, G1 M ins.:

304* विष्यद्युः शरवर्षेण समन्ताद्वृषसत्तनाः ।
संछाद्यमानो बहूभिः पाण्डवानां महारथैः ।
न विष्यये महाराज दिव्यमस्त्रमुपाश्रितः ।
छित्वा च तान्शरात्राजन्शरवर्षैः पृथग्विधैः ।
छादयामास तान्सर्वस्तदभूद्रोमहर्षणम् ॥ 5

[(L. 3) G1 अपाश्रितः (for उपाश्रितः).]

16 Ss missing (cf. v. l. 15). Ds om. 16⁹-17⁵. — *) Ks सर्वकर्माणि; Gs सर्वभूतानि (for कर्म भूतानि). — *) Gs कर्म तत्र (for सर्वाण्येव). Dn1 [ज]भिपूजयन्; Ds [ज]भ्यपूरयत् (for 'पूजयन्').

17 Ss missing (cf. v. l. 15). Ds om. 17⁹ (cf. v. l. 16). — *) Ks Ds.5 १ सोत्त (Ds सौत) रायोधि-भिर्; Ks Bs (marg. as in text).s Dc1 Dn1 सां- (Ks सौ) तरायुधिभिर्; Ds सौतरा बहुभिर्; Ca सोत्त-रयोधिभिर्; Cd सोत्तरायुधिभिर् (as in text). Bs Ds त्रैपैः; G1 M1.2 गजैः (for द्विपैः). — *) S आभुतः (for दर्शितः). — *) Ks निवारितं; S च धन्विना (for निवारितः).

18 Ss missing (cf. v. l. 15). Ks D1 om. (hapl.) 18⁹-19⁵. — *) Ks जितमानस; Ds पत' (for यत'). — *) Ds मत्स्याः; Ds-1 मत्स्य- (for मत्स्य-). Ks Ds पंचाल- Ks.5 D (except Dc1; D1 om.) कैकयाः. S पांचाला म (T मा) त्यक्रेकयाः. — *) Ds [ज]भ्य-पीडयंत; Ds [ज]न्वपश्यत; Ds [ज]न्वपद्यते (for [ज].

पाण्डवाश्चान्वपद्यन्त प्रत्यैकश्येन सैन्धवम् ॥ १८
यो यो हि यतते मेतुं द्रोणानीकं तवाहितः ।

तं तं देववरप्राप्त्या सैन्धवः प्रत्यवारयत् ॥ १९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

४३

संजय उवाच ।

सैन्धवेन निरुद्धेषु जयगृद्धिषु पाण्डुषु ।
सुघोरमभवद्युद्धं त्वदीयानां परैः सह ॥ १
प्रविश्य त्वार्जुनिः सेनां सत्यसंधो दुरासदाम् ।
व्यक्षोभयत तेजस्वी मकरः सागरं यथा ॥ २
तं तथा शरवर्षेण क्षोभयन्तमरिदमम् ।

यथाप्रधानाः सौमद्रमभ्ययुः कुरुसत्तमाः ॥ ३
तेषां तस्य च संमर्दो दारुणः समपद्यत ।
सृजतां शरवर्षाणि प्रसक्तममितौजसाम् ॥ ४
रथव्रजेन संरुद्धस्तैरमित्रैरथार्जुनिः ।
वृषसेनस्य यन्तारं हत्वा चिच्छेद कार्मुकम् ॥ ५
तस्य विव्याध बलवाञ्शरैरश्वानजिह्वगैः ।

C. 7. 1787
B. 7. 44. 6
K. 7. 44. 6

न्वपद्यन्त). — ^a) Ś1 प्रत्यैकश्येन; K1. s 'कस्तेन; K2 'कं तेन; K5 Dn1 D2 प्रतिशेकुनै; B1 (marg.). s. s Dc1 प्रत्यैकैकेन; B1 (also marg.) 4 एकैकश्येन; Dn2 D4. s. r. s S प्रत्येकं चैव; D2 प्रत्येष्वरस; D3 प्रत्येकास्तेन; D5 प्रत्येकाप्रेण; Cd (gloss: प्रत्येकशः) प्रत्यैकश्येन (as in text).

19 Ś2 missing (cf. v. l. 15). K4 D1 om. 19^{ab} (cf. v. l. 18). — ^a) D4 यत्नै; D1. s हंतुं (for मेतुं). — ^b) K5 Dn1 D2. s. r. s समाहितः (for तवा). — ^c) K1 तदेव; K8 B Dc1 Dn2 D3. 4. 6 तमेव (for तं देव). K4 वरप्राप्तः; K5 Dn1 वरं प्राप्य; Dn2 D3. 6 वरं प्राप्ताः (for वरप्राप्त्या). S तं तं देवाद्वरं (G4 तं तदेवावरं) प्राप्य.

Colophon. Ś2 missing. Sub-parvan. : Ś1 K1-3 B Dc1 Dn D1. s. 4 6-8 अभिमन्युवध (Dn2 'युद्ध'). — Day of Droṇa's Generalship: K1-3 तृतीयदिवसे; G2 तृतीयेह्नि. — Adhy. name: K5 D5 पाण्डवसेनापराजयः; D2 जयद्रथयुद्धे पाण्डवसेनापराजयः; D4 चक्रयूहं; G2 सैन्धववरनिरूपणं. — Adhy. no. (figures, words or both): B1. 2 Dn1 S 42 (as in text). — Śloka no.: Dn1 19.

43

This adhy. is missing in Ś2 (cf. v. l. 7. 42. 15).

1 B2 reads the ref. on marg. — ^a) M8 संजयेन (for सैन्धवेन). Dc1 हि रुद्धेषु; Dn2 D3. 4. 6 निरुद्धेषु; D1 विरुद्धेषु; D1. s निरुद्धेन (for निरुद्धेषु). — ^b) B4 D1 T G2. s M5 (inf. lin. as in text) जयगृद्धिषु; D2 'गृद्धिषु; D4. 6 G4 'गृद्धिषु; D1 'प्रद्विषु (for 'गृद्धिषु). D1 om. पाण्डुषु. — ^c) Ś1 K1. s D1 तद् (for सु).

2 G5 om. 2^a-8^a. — ^a) K3 B Dc1 [अ]थार्जुनिः; D2 r. s T G2 M5-6 चार्जुनिः; Dn1 आर्जुनिः (for स्वा). — ^b) K1 D2. 4 दुरासदं; K2 Dn1 D2 G1 M 'सदः; D5 'सनां (for 'सदाम्). — ^c) Dn1 अक्षोभयत; G1 M1. 2 विश्वो; G2 व्यक्षोभयति (for व्यक्षोभयत). — ^d) T G2. 4 transp. मकरः and सागरं.

3 G5 om. 3 (cf. v. l. 2). — ^a) Dn2 D2 तत् (for तं). S (G5 om.) शरजालेन (for 'वर्षेण). — ^b) S (G5 om.) छाद्यन्तम् (for क्षोभं). K4 अरिदमः. — ^c) D2. 5 यथाप्रधानं. — ^d) Ś1 K5 B1-3 Dc1 Dn D2-3 नरसत्तमाः; K1-4 D1 तत्र कौरवाः; B4. 5 रथसत्तमाः (for कुहं).

4 G5 om. 4 (cf. v. l. 2). — ^a) D4 वरं मर्दो (for च सं). — ^b) T G2-4 संसक्तम् (for प्रसं). D4 अमितौजसं.

5 G5 om. 5 (cf. v. l. 2). — ^a) Ś1 K1-4 D1 राजव्रजैस्तु (Ś1 'जेन); B5 Dc1 S (except G1; G5 om.) रथव्रजेन (for 'व्रजेन). T G2-4 संयुक्तम्; G1

C. 7. 1787
B. 7. 44. 6
K. 7. 44. 6

वातायमानैरथ तैरश्वैरपहृतौ रणात् ॥ ६
तेनान्तरेणाभिमन्योर्यन्तापासारयद्रथम् ।
रथव्रजास्ततो हृष्टाः साधु साञ्चिति चुकुशुः ॥ ७
तं सिंहमिव संकुदं प्रमथन्तं शरैररीन् ।
आरादायान्तमभ्येत्य वसातीयोऽभ्ययाद्रुतम् ॥ ८
सोऽभिमन्युं शरैः पश्या रुक्मपुङ्खैरवाकिरत् ।
अब्रवीच्च न मे जीवजीवतो युधि मोक्ष्यसे ॥ ९
तमयस्मयवर्माणमिषुणा *आशुपातिना ।
विव्याध हृदि सौमद्रः स पपात व्यसुः क्षितौ ॥ १०

M1. 2 संकुदैस् (for संकुदस्). — °) K2. 5 B2. 4 D2
M1. 2 तथाञ्जुनिः (for अथाञ्जुनिः).

6 Gs om. 6 (cf. v. l. 2). Bs om. 6-8. — °) S (except M4; Gs om.) तं च (for तस्य). K4 वि*च; Ds Ms (inf. fin. as in text) चिच्छेद; T Gs विव्याध (for विव्याच). — °) S (Gs om.) तस्य चाशुपात् (for शरैर्). — °) S (Gs om.) तैरश्वैर् (for अथ तैर्). — °) S (Gs om.) निःसंज्ञोपहृद् (Gs 'हृ; M1. 2 'वृ'तो रणात्).

7 Bs Gs om. 7 (cf. v. l. 6, 2). — °) Ś1 D1 अभिमन्युर्. — °) Ds यत्ता (for यन्ता). Dn3 चो-
त्सारयद्; Ds. 6 [अ]वासारयद्; D1 [अ]पसा; S (Gs
om.) निःसा (for [अ]पासा). G4 हृष्टं (for रथम्).
Ś1 Ks. 4 D1 यन्तारं वारयन्न (Ś1 हरयद्र; Ks वारयद्र)-
यात् (K4 'यं'); D2 युतासारयद्रथं. — °) Ds अथ
पाथसि (for रथव्रजास्). M4 तथा (for ततो). Dn3
Ds. 5. 6. 8 दृष्टा (for हृष्टा).

8 Bs om. 8 (cf. v. l. 6). Gs om. 8 (cf. v. l. 2).
— °) T G2-4 तं तु सिंहमिव कुदं. — °) Ds Ms प्रथमंतं;
Ds G1. 2. 4 M1. 2-5 प्रमथंतं (for प्रमथन्तं). K1 हृषुन्;
K2-4 Dn3 D1 रिरुन्; D1 असीन् (for अरीन्). — °)
K1. 2 D1 आरादावर्तम्. D4. 1 'यंतम् (for 'यान्तम्).
S आलोक्थ्य (for अभ्येत्य). — °) B (Bs om.) Dc1
वसातीयो. Dn1 रथं; Ds. 6 रणं (for द्रुतम्). S
वसातिः सोम्ययाद्रुतं.

9 °) Ks Dn1 रणे (for शरैः). D1. 8 दृष्टा (for
पश्या). — °) M1. 2 रुक्म- (for रुक्म-). K4 M1 इवा-
किरत्; D2. 4-6 M2 अ (M2 इ)वाकिरन् (for अवाकि-
रत्). — °) Ds om. जीवन्. — °) K1 Dn1 G1
M1. 2 जीवितो. S वीर (for युधि). K1. 4. 5 B2. 5 Dc1

वसात्यं निहतं दृष्ट्वा कुद्राः क्षत्रियपुंगवाः ।
परिवृष्टत्वा राजंस्तव पौत्रं जिघांसवः ॥ ११
विस्फारयन्तश्चापानि नानारूपाण्यनेकशः ।
तद्युद्धमभवद्रौद्रं सौमद्रस्यारिभिः सह ॥ १२
तेषां शरान्सेध्वसनाञ्जरीराणि शिरांसि च ।
सकुण्डलानि सग्वीणि क्रुद्धश्चिच्छेद फाल्गुनिः ॥ १३
सखद्गाः साङ्गुलित्राणाः सपट्टिशपरश्वधाः ।
अदृश्यन्त भुजाश्छिन्ना हेमाभरणभूषिताः ॥ १४
सग्भिराभरणैर्वस्त्रैः पतितैश्च महाध्वजैः ।

Dn D1-5 युधिभोक्षसे (Dc1 'ति); Ds मोक्ष्यसे यथा
(for युधिभोक्ष्यसे).

10 °) Dn1 तं तथास्मय; Ds. 4. 6 तमयोमय- (for
तमयस्मय). — °) Ś1 K1-3 D1 [अ]भ्याशुपातिना;
K4 [अ]भ्यासपा; Ks S त्वाशु; B Dc1 Dn2 दूरपा;
Dn1 [अ]भ्याशुपा; D2 प्रांशुपा; Ds. 4 शस्त्रपा; Ds
ह्याशुपा; Ds शस्त्रपा; D1 न्याशुपा; Ds [अ]भ्याशुपा
(for *आशुपा). — °) S transp. विव्याध (T G2 'थ')
and हृदि. — °) S ममार च (for व्यसुः क्षितौ). Cd
cites व्यसुः (as in text). Ś1 निपपात क्षितौ व्यसुः.

11 °) Ks B1 4 वासत्यं; B2. 8 Dc1 वाश्रात्यं; Bs
Ds. 4. 6 वासात्यं; D1. 2 वशात्यं; D1 दसात्यं; S दसाति
(for वसात्यं). Ks Dn1 Ds वसातीयं हतं दृष्ट्वा (Dn1
श्रुत्वा). — °) Dn1 क्षुद्राः (for कुद्राः).

12 Dc1 om. 12^{ab}. — °) S (except T G2)
विस्फारयंतश्च. — °) Ś1 Ks D1 T G घोरं; Ms राजन्
(for रौद्रं).

13 °) Ś1 सरसनाञ्च; Bs सकवचाञ्च; Dn1 महेष्वा-
साञ्च; Dn2 Ds. 6 अश्वेषाञ्च; D4 सेव्वसनाञ्च; Cd
सेव्वसनाञ्च (as in text). T G2-4 तेषां शरानि (Gs
'त्रि')व्वसनाञ्च; Gs तेषां शरौघानिवासाञ्च. — °) Ś1
फलगुनिः; Ds पांडविः (for फाल्गुनिः).

14 °) Ks सखद्गाः. — °) K1 D1 सपट्टिश; Ks
Dn1 सप्रासाः स; S सपट्टासि- (G1 M 'ट्टस') (for सप-
ट्टिश-). Ks -परिच्छेदाः; B1 D -पर (D1 'रि')स्त्रधाः;
T G2 परश्वधाः (for -परश्वधाः). — °) B2-5 Dc1 D1
अपश्यंत; Ds आदश्यंत; Gs अदश्यंत (for अदृश्यन्त).
— °) Dn1 हेमाभरण; Ds. 7. 8 हेमाभरण; S नाना-
भरण- (Ms-5 'भूषण') (for हेमाभरण-).

: ॥ १५

अपस्करैरधिष्ठानैरीषादण्डकबन्धुरैः ।

अक्षैर्विमथितैश्चक्रैर्भयैश्च बहुधा युगैः ॥ १६

अनुकर्वैः पताकामिस्तथा सारथिवाजिभिः ।

रथैश्च भयैर्नागैश्च हतैः कीर्णामवन्मही ॥ १७

निहतैः क्षत्रियैः शूरैर्नानाजनपदेश्वरैः ।

जयगृहैर्वृता भूमिदार्ढ्या समपद्यत ॥ १८

दिशो विचरतस्तस्य सर्वाश्च प्रदिशस्तथा ।

रणेऽभिमन्योः क्रुद्धस्य रूपमन्तरधीयत ॥ १९

काञ्चनं यद्यदस्यासीदर्म चाभरणानि च ।

धनुषश्च शराणां च तदपश्याम केवलम् ॥ २०

तं तदा नाशकत्कश्चिक्षुर्भ्यामभिवीक्षितुम् ।

आददानं शूरैर्योधान्मध्ये सूर्यमिव स्थितम् ॥ २१

C. 7. 1802
B. 7. 44. 21
K. 7. 44. 21

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३

15 *) Ds अग्रिमाभरणैर्वस्त्रैः. — *) Ks Bs पतितैश्च;
Bs पत्तिभिश्च (for पतितैश्च). Bs महाभुजैः; Dn1 'रथैः
(for 'ध्वजैः). S (except Gs) पतितैर्विभिधैर्ध्वजैः. — *)
Ds. 5 वर्मभिश्च महाहैश्च; Ds. 3 चर्मभिर्वर्मभिर्होत्रैर्. — Ds
om. (hapl.) 15^a. — *) G1. 3-s M मकुटैश्च (for
मुकुटैः). Gs चित्र- (for छत्र-).

16 *) Ś1 Ks. 5 B2 (marg.). 3. 4 Dc1 Dn1 Ds. 7. 3
उपस्करैर्; Bs Dn1 Ds अयस्करैर्; T G2-s M अवस्क-
(G2 M1. 2 'स्का')रैर् (for अप'). — *) Ś1 ईषादण्डक-
बन्धुरैः. — *) T G1-s M transp. अक्षैर् and चक्रैर्. G4
lacuna; Gs अक्षैर् (for चक्रैर्). — *) Bs युगैः; S
शूरैः (for युगैः). Ś1 K D (except Dc1 Ds) भयैश्च

17 G4 om. (hapl.) 17^a-18^b. — *) Ks Ds. 5
अनुकर्वैः (for 'कर्वैः'). S (G4 om.) पा (G1 प) दातैरनु-
कर्वैश्च. — *) Dn1 ध्वजैर्भयैश्च (for रथैश्च भयैर्). Ds
रथैश्च पतितैर्नागैर्. — *) Ds. 5 हतैः; G1 M भयैः
(for हतैः). T G2. 3. 3 पादातैश्चास्तृता मही.

18 G4 om. 18^a (cf. v. 1. 17). — *) Ś1 K1. 3. 4
हतैश्च (for निहतैः). — *) Ś1 जयागतैर्; K1-4 D1
जयेच्छुभिर्; B1 Dc1 D4. 7. 3 जयगृहैर्; Ds जयगर्ध्या
(for जयगृहैर्). S हतैर् (G2 M1. 2 'यैर्') (for वृता).
Ks Dn1 ततो गृध्रावृता भूमिर्. — *) Ds. 3 समदश्यत;

S (अ)प्रियदर्शना (for समपद्यत).

19 *) K1 Ds क्रोधस्य (for क्रुद्धस्य). — *) D1
सर्वम् (for रूपम्).

20 *) Ks Dn1 D2 एव (for अस्य). T G Ms-s
यद्धि तस्या (Gs 'त्रा')सीद्; M1. 2 यद्धि यत्तस्य (for यद्य-
दस्यासीद्). — *) Gs सुधनुश्च (for धनुषश्च). — *)
Dn1 तदा पश्याम (for तदप'). Ś1 K1. 3 om. इयाम
केवलम्. Ks तदपश्यत्तदाहतं; T G2-4 Ms-s तत्तदेवाव-
दश्यते (Ms-s 'त'); G1 M1. 2 तत्तदेवास्य दश्यत; Gs
तत्तदेवाथ दश्यते.

21 *) Ś1 Dn1 तत्; Ds lacuna (for तं). Gs
नाशकन्. S द्रष्टुं (for कश्चिच्). — *) Dn1 Ds अपि
(Ds 'चि')वीक्षितुः; S कश्चिदाहवे (for अभिवीक्षितुम्).
— *) Ks. 4 Gs आदधानं. G1. 3 M यौधान्. — *)
Ś1 Ds [उ]दितं; Dn1 Ds. 7. 3 [उ]दितं; T G2-4
[आ]स्थितं (for स्थितम्).

Colophon. Śs missing. Sub-parvan: Ś1 K1-2. 3
B Dc1 Dn D1. 3. 4. 5-8 अभिमन्युवध (Dn1 Ds. 5 'युद्ध').
— Day of Droṇa's Generalship: K1. 3 तृतीययुद्ध-
दिवसे; Ks तृतीयदिवसे. — Adhy. name: Ks Ds
कोरव (Ks 'वी')सेनामर्दनं; Ds सेनाप्रमर्दनं. — Adhy.
no. (figures, words or both): B1. 3 Dn1 S 43 (as
in text); Ds 40. — Śloka no.: Dn1 21.

४४

C. 7. 1803
B. 7. 45. 1
K. 7. 45. 1

संजय उवाच ।

आददानस्तु शराणामायुष्यभवदार्जुनिः ।

अन्तकः सर्वभूतानां प्राणान्काल इवागते ॥ १

स शक्र इव विक्रान्तः शक्रसूनोः सुतो बली ।

अभिमन्युस्तदानीकं लोडयन्बहुशोभत ॥ २

प्रविश्यैव तु राजेन्द्र क्षत्रियेन्द्रान्तकोपमः ।

सत्यश्रवसमादत्त व्याघ्रो मृगमिवोल्बणम् ॥ ३

सत्यश्रवसि चाक्षिप्ते त्वरमाणा महारथाः ।

प्रगृह्य विपुलं शस्त्रमभिमन्युमुपाद्रवन् ॥ ४

४४

1 Śs is missing up to 7. 44. 7 (cf. v. l. 7. 42. 15). B1 reads the ref. on marg. —^a) Ś1 K1.4 D1 Gs आदधानस्. Gs स (for तु). —^b) Ds आयुश्च (for आयुषि). K1 Ds भवदार्जुनिः (for [अ]भवं). Ds आयुष्यं च तदार्जुनिः. —^c) Ś1 द्रोणरूपः; K1.8 **कालः; K4 D1 काले कालः; S साक्षात्काल (for प्राणान्काल). Ds.6 इवागतः; Gs इवातकः (for इवागते).

2 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) S -सम- (for इव). Ds.6 स शक्रेण समः शूरः. —^b) Ds ततोनीकं; Gs तदा सैन्यं (for तदानीकं). —^c) S लोडयन् (for लोड). K1.2 B1-8 Ds बहु (K1 Ds 'हु) शोभत (for बहुशो).

3 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) Ds स प्रविश्य; D1.8 संप्रविश्य (for प्रविश्यैव). —^b) B1 क्षत्रियेन्द्रान्तकोपमः; T G2-5 क्षत्रियाणां यमोपमः (Gs सयंकरः); G1 M क्षत्रियान्तकोपमः. —^c) G1.5 M1.2 मृग. Ś1 K1-8 D1 इवोद्भूतः; Ks Dn1 Ds 'द्वतं (Ks 'द्वतः); Dn3 Ds.6 G2 M2-5 'द्वणः; Ds 'द्वितं; Gs इवारणं (sio) (for इवोल्बणम्).

4 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) B1 च क्षिप्ते; Dn3 Ds.6 विक्षिप्ते (for चा). —^b) Ds reads महा twice. —^c) K B2.5 Ds1 D1 S (except G1 M1.2) विविधं; Ds विमलं; Ds विमलं (for विपुलं). Ds खड्गम् (for शस्त्रम्). —^d) S अभिद्रवन्.

अहं पूर्वमहं पूर्वमिति क्षत्रियपुंगवाः ।

स्पर्धमानाः समाजग्मुर्जिघांसन्तोऽर्जुनात्मजम् ॥ ५

क्षत्रियाणामनीकानि प्रदुतान्यभिधावताम् ।

जग्रास तिमिरासाद्य क्षुद्रमत्स्यानिवारणवे ॥ ६

ये केचन गतास्तस्य समीपमपलायिनः ।

न ते प्रतिन्यवर्तन्त समुद्रादिव सिन्धवः ॥ ७

महाग्राहगृहीतेव वातवेगमयादिता ।

समकम्पत सा सेना विभ्रष्टा नौरिवारणवे ॥ ८

अथ रुक्मरथो नाम मद्रेश्वरसुतो बली ।

5 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) Dn3 Ds.6 स त्वरमाणाः (for स्पर्धमानाः). T G2-4 जवाधाति; G1.5 M इवाधाति (for समाजग्मुर्). —^b) Ś1 महाजुनिः; K (except Ks) D1 सहाजुनिः; Ds रणेजुनिः (for ऽर्जुनात्मजम्).

6 Śs missing (cf. v. l. 1). —^b) Ks D2.5 विद्रुतानि (for प्र). G1 M [अ]भितौजसां (for [अ]भिधावताम्). —^c) Ks B (except B4) Ds1 Dn Ds.5 जग्राह; D1 जग्रासत्; S अग्रसत् (for जग्रास). —^d) B4 कुद्रो (for क्षुद्र). Dn1 यथा (for इव). K1.2.4 D1 [अ]हवे; D7 [अ]णके (for [अ]णवे).

7 Śs missing (cf. v. l. 1). —^a) Ks D2.5 केचिदागताः; T G2-4 Ms-5 ये समागताः; G1 M1.2 केचनागताः (for केचन गताः). Ds G1 M1.2 तत्र (for तस्य). —^b) S (except G1) अनि (G2 परि)वर्तिनः (for अपलायिनः). —^c) Gs om. 7^e-9^b. —^d) Ds S (Gs om.) न ते प्रतिनिवर्तते; Ds.8 न ते प्रत्यभिवर्तते. —^e) Ś1 K1.2 D1 समुद्रम्. Ś1 निजगाः; Cd सिन्धवः (as in text).

8 Śs resumes, Gs om. 8 (cf. v. l. 7). —^a) D4 -गृहीतेन. —^b) Śs K1.2.4 D1 हतवेगाः; Dn1 हतमग्नाः; G1 M वायुवेग- (for वातवेग-). —^c) Ms-5 ते (for सा). —^d) B1-3.5 Ds1 विभ्रष्टा; B4 वि-क्रांता; Ms-5 विभ्रष्टा (for विभ्रष्टा). Ks.4 D1 इवाहवे; Ds1 (marg. as in text) इवांतरे. —^e) For 8^{ad}, T G2-4 M1.2 subst.:

305* संभ्रष्टा वाहिनी तुभ्यं नौरिवासीन्महार्णवे ।

9 Gs om. 9^{ab} (cf. v. l. 7). —^a) Ś1 जग्रासयन्;

व्रस्तामाश्वासयन्सेनामत्रस्तो वाक्यमब्रवीत् ॥ ९
 अलं त्रासेन वः शूरा नैष कश्चिन्मयि स्थिते ।
 अहमेनं ग्रहीष्यामि जीवग्राहं न संशयः ॥ १०
 एवमुक्त्वा तु सौभद्रमभिदुद्राव वीर्यवान् ।
 सुकल्पितेनोद्यमानः स्यन्दनेन विराजता ॥ ११
 सोऽभिमन्युं त्रिभिर्बाणैर्विद्धा वक्षस्थानदत् ।
 त्रिभिश्च दक्षिणे बाहौ सव्ये च निशितैस्त्रिभिः ॥ १२
 स तस्येष्वसनं छित्त्वा फाल्गुनिः सव्यदक्षिणौ ।
 भुजौ शिरश्च स्वक्षिभ्रु क्षितौ क्षिप्रमपातयत् ॥ १३
 दृष्ट्वा रुक्मरथं रुणं पुत्रं शल्यस्य मानिनम् ।

जीवग्राहं जिघृक्षन्तं सौभद्रेण यशस्विना ॥ १४
 संग्रामदुर्मदा राजन्नाजपुत्राः प्रहारिणः ।
 वयस्याः शल्यपुत्रस्य सुवर्णविकृतध्वजाः ॥ १५
 तालमात्राणि चापानि विकर्षन्तो महारथाः ।
 आर्जुनिं शरवर्षेण समन्तात्पर्यवारयन् ॥ १६
 शूरैः शिक्षाबलोपेतैस्तरुणैरत्यमर्षणैः ।
 दृष्ट्वैकं समरे शूरं सौभद्रमपराजितम् ॥ १७
 छाद्यमानं शरव्रातैर्हृष्टो दुर्योधनोऽभवत् ।
 वैवस्वतस्य भवनं गतमेनममन्यत ॥ १८
 सुवर्णपुङ्खैरिषुभिर्नानालिङ्गैस्त्रिभिस्त्रिभिः ।

C. 7. 1821
B. 7. 45. 19
K. 7. 45. 19

Ks Dn Ds Gs-5 M1. 2 आश्वासयत् (for 'यन्').

10 D7 om. 10^a-11^b. Before 10, G1 ins. रुक्म-
 रथः. —^a) D4 वै (for वः). —^b) S न मामेषो-
 (G1. 5 M नैष माम) भिवर्तते. —^c) D4 5 इतिष्यामि
 (for 'ग्रही').

11 D7 om. 11^{ab} (cf. v. l. 10). —^a) K4 D1 T
 G1. 2 M स (for तु). Dc1 (marg. sec. m. as in
 text) उक्तु. —^b) S महता (for [उ]द्यमानः).

12 ^b) S K (except Ks) D1. 2. 5 भित्त्वा (for
 विद्धा). —^c) K1 त्रिभिश्च (for त्रिभिः). —^d) Gs
 तु (for च). D4 शरैः (for त्रिभिः). — After 12,
 S ins :

306* सोऽभिमन्युस्ततस्तस्य छित्त्वा प्रणदतो बली ।

[G4 तस्य (for ततस्). G4 छित्त्वा; M4. 5 तेन (for
 तस्य). G1 M विद्ध्वा; G4 बाहू (for छित्त्वा).]

13 ^a) S1 स तस्येष्वसनेविद्धत्वा; S तस्य सेष्व (Gs
 'स्वा) सनं सव्यं. —^b) S दक्षिणं च ससायकं. —^c)
 S1 स्वभ्रवक्षि; Ks D1. 5 [अ]भिमन्युं (Ks D1 'न्यु);
 Dc1 [अ]स्य धनुः; Dn1 [अ]क्षिभ्रुवौ; Dn3 तस्त्रिभिः;
 Ds. 6 संछित्त्वा; Ds T G2 स्वक्षिभ्रू (for स्वक्षिभ्रु).

14 ^a) Ks D (except Dc1 D1. 8) भद्रं; S राजन्
 (for रुणं). —^b) Ds मानितं; Gs मानिनः. —^c)
 D7 जिघृक्षानं (for 'क्षन्तं). —^d) S निपातितं (for
 यशस्विना).

15 ^a) S1 संग्रामे. Ks -दुर्मदा (for 'दा). G1 M
 छाद्यपुत्रे हते राजन्. —^b) G1 M1. 2 ससत्वरः (for

प्रहारिणः). —^d) D4 स्वर्णं; Ms. 5 (sup. lin.; orig.
 as in text) विचित्र- (for सुवर्ण-). G1 M -कवच-
 (for -विकृत-).

16 ^a) S अति- (for ताल-). The portion of the
 text from चापानि up to तं वि (in 7. 47. 14^c) is lost
 in D4 on missing folios. —^b) Ms. 4 5 (sup. lin.
 as in text) विष्कार्यतो (for विकर्षन्तो). S1 Dn D1-5.
 5-8 T G2-5 महाबलाः (for 'रथाः). —^c) Ks Ds.
 6. 7 अर्जुनिं; Dn1 आगत्य (for आर्जुनिं). T G2-5
 Ms. 4 (inf. lin.) 5 रथ (Ms. 4 शर) वंशेन (for शर-
 वर्षेण). —^d) G1 M1. 2 समवारयन् (M1 'यत्' (for
 पर्यवारयन्).

17 D4 missing (cf. v. l. 16). —^a) S1 K
 (except Ks) D1 शरैश्चैव (for शूरैः शिक्षा-). S1 शरैः
 सारफलोपेतस्. —^b) Ks B2. 8 अभ्यस (B2 'व) र्षणैः;
 S अत्य (G1 M1. 2 'भ्य) मर्षिभिः (for अत्यमर्षणैः). Dn3
 तरुणस्यमर्षणैः. — G4 om. (hapl.) 17^a-19^b. —^d)
 Dn1 अपलायिनं; S (G4 om.) परिवारितं (for अपरा-
 जितम्).

18 D4 missing (cf. v. l. 16). G4 om. 18 (cf.
 v. l. 17). —^a) S K1. 8 Dn3 D1 अद्यमानं; Ks
 पीठ्यं; Ds अर्दे; Ds अद्यमानं (for छाद्यमानं). —^b)
 S1 K1 दृष्ट्वा (for हृष्टो). S1 K1. 4 D1 [S]ब्रवीत् (for
 ऽभवत्). —^c) Ks Ds भुवनं; B (except B4)
 Dc1 च गृहं (for भवनं). —^d) Gs दृष्ट्वा (for गतम्).
 N (D4 missing) ह्येनम्; Gs गतम् (for एनम्).

19 D4 missing (cf. v. l. 16). G4 om. 19^{ab} (cf.
 v. l. 17). —^a) Ds विविचैर् (for ह्युभिर्). —^b)

C. 7. 1821
B. 7. 45. 19
K. 7. 45. 19

अदृश्यमार्जुनिं चक्रुर्निमेषाचे नृपात्मजाः ॥ १९

ससूताश्चव्रजं तस्य स्यन्दनं तं च मारिष ।

आचितं समपश्याम आविधं शल्लैरिव ॥ २०

स गाढविद्धः क्रुद्धश्च तोत्रैर्गज इवार्दितः ।

गान्धर्वमस्त्रमायच्छद्रथमायां च योजयत् ॥ २१

अर्जुनेन तपस्तप्त्वा गन्धर्वेभ्यो यदाहृतम् ।

तुम्बुरुप्रमुखेभ्यो वै तेनामोहयताहितान् ॥ २२

एकः स शतधा राजन् दृश्यते स्म सहस्रधा ।

अलातचक्रवत्संख्ये क्षिप्रमस्त्राणि दर्शयन् ॥ २३

रथचर्यास्त्रमायाभिर्मोहयित्वा परंतपः ।

विभेद शतधा राजञ्जरीराणि महीक्षिताम् ॥ २४

प्राणाः प्राणभृतां संख्ये प्रेषिता निशितैः शरैः ।

राजन्प्रापुरमुं लोकं शरीराण्यवनिं ययुः ॥ २५

धनूंष्यश्वाभिनयन्तृश्च घ्वजान्बाहूंश्च साङ्गदान् ।

शिरांसि च शितैर्भल्लैस्तेषां चिच्छेद फाल्गुनिः ॥ २६

चूतारामो यथा भग्नः पञ्चवर्षफलोपगः ।

Ś1 वणैस् (for लिङ्गैस्). Ś1 D1 सुतेजैः; Ś2 K1-8 Dn1 D1 २.६ सुतेजैः; D2 सुतेजैः; D5 सहस्रशः; D5 सुपूजितैः (for त्रिभिस्त्रिभिः). — 'D5 G1 M1.2 चाहुनिं. Ś1 अदृश्यं कुरुताहुनिं च (hypermetric). — 'D) Ś1 K1 नृपात्मजाः; Dc1 रमजं.

20 D4 missing (cf. v. l. 16). — 'D) D5 तं चै; D5 तं च; G1 M1.2 चैव (for तस्य). — 'D) Ś K1-8 D1 तच्च; B2 G1 M1.2 चापि; B2 Dc1 बत; D2.६ तत्र; D5 तस्य (for तं च). Ś2 K (except K5) D1 भारत (for मारिष). — K1 om. (hapl.) 20'-21'. — 'D) Ś1 आर्द्धितं; Dn1 आर्द्धितं (for आचितं). Dn1 तस्य पश्याम; D5.१.३ समपश्यामः; S प्रत्यप (G5 'इ-इयाम (for समप'). D5 आच्छादितमपश्यामः. — 'D) Ś2 K2.4 D1 पर्वतं; Dn1 आविधं; D5 चाविधं; S (except G5) Cv आविधं (for आविधं). Ś K2 D1 K5 Dn1 D5.१.३ शल्लैरि; B2 (marg; orig. as in text) कश्मलैरि; B5 (also marg.) शयकै; Cv कश्मलैरि; Ca. d शल्लैरि (as in text).

21 D4 missing (cf. v. l. 16). K1 om. 21 (cf. v. l. 20). — 'D) B (except B4) Dc1 Dn1 क्रुद्धस्तु; D5 क्षुब्धस्तु (for क्रुद्धश्च). S स गाढमिषुभिर्विद्धस्. — 'D) D1 [अ]र्दितः; T G M1.2 श्वसन् (for [अ]र्दितः). M2-5 तोत्रैरिव गजः श्वसन्. — 'D) K4.३ गंधर्वमस्त्रम्; D5 गान्धर्वमस्त्रम्. S गान्धर्वमस्त्रमायां च. — 'D) D5 अस्त्रमायां; M2-5 रक्षोमायां (for रथ'). Ś2 om. च. N (D4 missing; K1 om.) भारत (for योजयत्).

22 D4 missing (cf. v. l. 16). — 'D) S ये (G1 M1.2 यो) अर्जुनेन (for अर्जुनं). — 'D) T G2.4 समाहृते; G1.2 M निराहृते; G5 [स]पि चाहृते (for यदाहृतम्). — 'D) K5 D5 तुम्बुरुः; Dc1 Dn1 D2.5 तुम्बुरुः (for तुम्बुरुः). S तुम्बुरुप्रमुखैर्वै. — 'D) K1 ततो (for तेन). K1.2 B2 Dn1 अमोहयित; K5 मोहयत (for अमो').

S ताभ्यां तान्मोहयन्नि' G1.2.5 M1.2 'द्वि'पुन्.

23 D4 missing (cf. v. l. 16). — 'D) B4 Dn D5 G1 एकधा; T G2-5 M एकस्तु (M1.2 'श्च) (for एकः स). — 'D) Dc1 अदृश्यत; Dn1 दृश्यते च (for दृश्यते स). — 'D) D5 अङ्ग* (for अलात*). T G2-4 सवे; G1.5 M क्षिप्रं (for संख्ये). — 'D) S अमङ्ग (G5 'ण्य) स्त्राण्यदशयत् (T G2 M1 'यन्).

24 D4 missing (cf. v. l. 16). — 'D) D5.६ रथ-वयोस्त्र (for 'चर्यास्त्र). T G2-5 मायाभ्यां (for माया-भिर्). — 'D) Ś1 K1-8 Dn1 D5 परंतप. — 'D) K5 शतशो (for 'चा). S [अ]नीकं (for राजञ्). — 'D) Dn1 महीक्षितां (for 'क्षिताम्). S क्षत्रियाणां भयं दधत्. — After 24, S ins.:

307* भिन्नानीकाश्च दिङ्मूढा भूयः संज्ञस्तचेतसः ।
मल्लैस्सकृत्शिरसः परलोकमयाविशन् ।

[G1.4.5 M भीतानीकाश्च (for भिन्ना').]

25 D4 missing (cf. v. l. 16). — 'D) D5.६ श्रेष्ठः; G1.2 M संख्ये; G4 संख्ये (for संख्ये). — 'D) M2-5 प्रेषितैश्च शितैः (for 'ता नि'). G1 M1.2 प्रेषितैरनिवर्तिनां. — B5 om 25'-26'. — 'D) T G2-5 M2-5 प्र (G5 प्रा)-याति (for प्रायुः). D5 वरान् (for अमुं). Ś1 लोकः; D5 सर्वान् (for लोकं). G1 M1.2 शरीरहितोऽमुं लोकं. — 'D) B1.2 G2.4 M2 [अ]र्वीर्वा; D5 क्षिति (for [अ]-वर्नि). M1.2 शरीरैरवनिं ययुः.

26 D4 missing (cf. v. l. 16). B5 om. 26 (cf. v. l. 25). Before 26, G5 ins. संज्ञयः. — 'D) K5 Dn1 D7.३ धनूंष्यस्त्राणि यंयुंश्च. — 'D) D1 संगतः (for साङ्गदान्). — 'D) K4.5 B5 Dc1 Dn1 D7.३ G1.5 M1.2 च शितैरि; D5.३ निशितैरि (for च शितैरि). S बाणैस् (for मल्लैस्). — 'D) K5 फल्गुनिः.

राजपुत्रशतं तद्रस्तौभद्रेणापतद्भुतम् ॥ २७
 क्रुद्धाशीविषसंकाशान्मुकुमारान्सुखोचितान् ।
 एकेन निहतान्दृष्ट्वा भीतो दुर्योधनोऽभवत् ॥ २८
 रथिनः कुञ्जरानश्चान्पदातींश्चावमर्दितान् ।

दृष्ट्वा दुर्योधनः क्षिप्रमुपायात्तममर्षितः ॥ २९
 तयोः क्षणमिवापूर्णः संग्रामः समपद्यत ।
 अथाभवत्ते विमुखः पुत्रः शरशतादितः ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४

४५

धृतराष्ट्र उवाच ।
 यथा वदसि मे सूत एकस्य बहुभिः सह ।

संग्रामं तुमुलं घोरं जयं चैव महात्मनः ॥ १
 अश्रद्धेयमिवाश्चर्यं सौभद्रस्याथ विक्रमम् ।

C. 7. 1834
B. 7. 46. 2
K. 7. 46. 2

27 D₄ missing (cf. v. l. 16). — ^a Śi K₂ D₁
 चूत (Śi 'ता'राजो; K₁ ३ सूतराजो; B₃ ३ चूतारामो;
 D₁ D₆ चूतारामा; D₂ ३ (marg; sec. m.) वेलारामो;
 D₅ भूतारामो; D₈ चुतारामो; M₈ ४ चूतारामे (for
 चूतारामो). Cd cites चूढावान् (meaning आक्रोधानं).
 D₁ D₁ D₆ अग्नाः. — ^b K₈-३ B₂-४ D₁ G₂ ४. ३
 M₅ पंचवर्षः (D₁ 'र्षा'); M₈ ४ 'वेषः (for 'वर्ष-).
 K₁ D₁ D₁ D₆ फलोपगाः (K₁ 'माः). — ^c G₅
 कुलं (for -शतं). — ^d Śi [अ]र्थवद्; Ś₂ K₁-३ D₁
 [अ]क्षविद्; K₅ D₁ D₂ ३. ६-८ [अ]भवद् (for अपतद्).
 K₈ हितं (for हतम्). K₄ सौभद्रेणास्तु वीक्षतं; D₅ 'ण
 तदा हतं; T G₁ २. ३ M Bom. ed. 'ण निपातितं.

28 D₄ missing (cf. v. l. 16). — ^b D₆ तान्
 (for सु-). — ^c K₁ D₈ निहितान्. — ^d Ś K₁ ३
 हीतो; D₁ ३ [अ]भीतो (for भीतो).

29 D₄ missing (cf. v. l. 16). — ^b Ś K Dn
 D₁ ३ चाभिनत्ततः; B₁-३. ३ D₁ चावमज्जतः; B₄ D₈ ६
 चाभि (B₄ 'पि)मज्जतः; D₂ चाभि*त्ततः; D₁ ३ निहतास्ततः
 (for चावमर्दितान्). — ^c Śi कृष्णम्; Ś₂ K₁ ३. ४ D₁
 कर्ष्णिम् (for क्षिप्रम्). — ^d K₁ D₁ उपयातम्; K₂
 B₁ (marg.) D₆-३ M₈ उपायां (B₁ D₁ ३ 'या'तम् (for
 उपायात्तम्). Ś₁ अरिंदमः; Ś₂ K₁ ३. ४ D₁ अमर्षणः;
 D₈ अमर्षितं; G₅ अमर्षतः (for अमर्षितः).

30 D₄ missing (cf. v. l. 16). — ^a K₅ Dn
 D₃ ६. ३ S अपूर्वः (G₅ 'र्व') (for 'र्णः). — ^b G₁ ३ M₅

संग्रामं. B D₁ G₁ M₁ ३ तुमुलोभवत्; D₁ प्रत्यपद्यत;
 T G₂-३ M₂-३ समभू (G₅ अभव) ब्रूप (for समपद्यत).
 — ^c D₁ G₁ M₁ ३ अथाभवत्स; D₂ अभवत्ते हि; D₁ ३
 अथाभवत्से. K₁ ३ D₁ ३ M₄ विमुखाः. — ^d K₂ D₁ ३
 पुत्राः. K₁ -शताहताः; K₂ -शरादितः; K₅ -शतान्वितः;
 D₁ D₅ -शताचितः; D₁ ३ -शतादितः; M₈ -शरादितः
 (for -शतादितः). B₄ पुत्रः शतशरादितः.

Colophon. D₄ missing. — Sub-parvan: Ś₁
 K₁-३. ३ B D₁ Dn D₁ ३. ६-८ अभिमन्युवच (D₁ D₈ ६
 'युद्ध). — Day of Droṇa's Generalship: Ś₂ तृतीय-
 दिने; K₁-३ तृतीययुद्ध (K₂ om. युद्ध) दिवसे; G₂
 तृतीयेहि. — Adhy. name: K₅ राजपुत्रसैन्यमर्दनः;
 D₂ ३ राजपुत्राणां वधः (D₆ मर्दनं). — Adhy. no.
 (figures, words or both): B₁ ३ D₁ ४४ (as in text);
 D₂ ४१. — Śloka no.: D₁ ३०.

45

☞ This adhy. is missing in D₄ (cf. v. l. 7, 44, 16).

1 ^a G₅ सूत स्वम् (for मे सूत). — ^b Ś K₁-३
 रवेकस्य; D₁ षेकस्य (for एकस्य). — ^c D₁ D₆ १. ३
 तुमलं. D₁ संग्रामे तुमलं क्षयं.

2 ^a Ś K₁ ३. ४ दृष्ट्वा; B₁-३ D₁ मन्वे (for तेषां).

C. 7. 1525
B. 7. 46. 2
K. 7. 46. 2

किं तु नात्यद्भुतं तेषां येषां धर्मो व्यपाश्रयः ॥ २
दुर्योधनेऽथ विमुखे राजपुत्रशते हते ।
सौमद्रे प्रतिपत्तिं कां प्रत्यपद्यन्त मामकाः ॥ ३
संजय उवाच ।
संशुष्कास्याश्वलत्रेभ्यः प्रसिन्ना लोमहर्षिणः ।
पलायनकृतोत्साहा निरुत्साहा द्विषजये ॥ ४
हतान्भ्रातृन्पितृन्पुत्रान्सुहृत्संबन्धिवान्धवान् ।
उत्सृज्योत्सृज्य समियुस्त्वरयन्तो ह्यद्विपान् ॥ ५

— ^a) S transp. येषां and धर्मो. Dr. 8 कृष्णो (for धर्मो). S K1-4 D1 व्यवस्थितः (for व्यपाश्रयः).

3 ^a) B1-3. 5 Dc1 Dn1 D2. 5 T G1. 2. 4. 5 M तु; B4 G2 च; Dr [5] पि (for अथ). — ^b) G5 राज-
न्मरणावाहते. — ^c) D6 (marg.) प्रतिवृत्तिः; Ca. d
'पत्ति' (as in text). — After 3, D2. 5 ins. :

308* मूलं हि सर्ववर्माणां दैवतं स्वर्गवासिनाम् ।
स कृष्णो दैवतं येषां किं तेषां दुःखसंभवः ।
कर्मणां प्रतिपन्नेऽर्थे कालेन परिणामिते ।
का चिन्ता महती सूप चिन्तया बाध्यते जडः ।
क्रियोपक्रमितः पूर्वं परिणामदशः सुखम् [5]
स्वार्गं विना महाराज समाधानं न विद्यते ।
अर्वाखद्वितो राजः शृणुष्वचरिते फलम् ।

[(L. 3) D2 प्रतिपन्नेय. — D6 om. lines 5-7.]

4 After the ref., G1 M ins. :

309* तावकास्त्वव पुत्राश्च वीक्षमाणाः परस्परम् ।

[G1 M1. 8 दिशो दश (for परस्परम्).]

— ^a) S1 चलमात्राः (sic); S2 K1-3 D1 भग्नमात्राः (for बलभेदाः). K4 संशुष्कास्यामनिशमात्रा (sic); G1 M1. 2
शुष्कास्याचलनेत्रास्याः. — ^b) S2 K1-3 B1. 2 (marg. as
in text). 4. 5 D1. 3. 5. 8 G5 लोमहर्षिणाः; D2 T G1-4
M रोमहर्षे (D2 'र्षि')णाः. — ^c) D2 -परान्द्विपान् (for
-कृतोत्साहा). — ^d) D2 कृतोत्साहा (for निरु).
— After 4, G1 M ins. :

310* गोत्रनामभिरन्योन्यं क्रन्दन्तो जीवितैविणः ।

5 ^a) G5 ह्यभ्रातृपितापुत्रान्; M1. 2 हतान्भ्रातृश्च
पुत्राश्च. — ^b) S संबन्धीन्वा (G5 संबद्धा वां) धवानपि.

तान्प्रभञ्जास्तथा दृष्ट्वा द्रोणो द्रौणिर्बृहद्वलः ।
कृपो दुर्योधनः कर्णः कृतवर्माथ सौबलः ॥ ६
अमिदुताः सुसंकुद्धाः सौभद्रमपराजितम् ।
तेऽपि पौत्रेण ते राजन्प्रायशो विमुखीकृताः ॥ ७
एकस्तु सुखसंबुद्धो बाल्याहर्षाच्च निर्भयः ।
इष्वस्त्रविन्महातेजा लक्ष्मणोऽऽर्जुनिभ्ययात् ॥ ८
तमन्वगेवास्व पिता पुत्रगृही न्यवर्तत ।
अनु दुर्योधनं चान्ये न्यवर्तन्त महारथाः ॥ ९

— ^a) K5 B5 Dc1 Dr 8 S गच्छन्ति; B2 संप्रेक्ष्य; Dn1
संजग्मुस्; Dn2 बान्धीयुस् (for समीयुस्). B1 समीयुस्-
त्सृज्योत्सृज्य. — ^b) K5 M1. 2 हतद्विपान्; B2 हयान्दि-
पान्; Dn1 D5. 7. 8 G5 रथद्विपान् (for हयद्विपान्).

6 ^a) B2 D2. 6 ततो; Dn2 D2 तदा (for तथा).
S तां प्रभञ्जां चम् दृष्ट्वा. — ^b) Dn2 D2. 6 महा- (for
बृहद्-). — ^c) B2 Dn2 D2. 6 G5 च; D2 स (for
[अ]थ). — After 6, G1 M1. 2 ins. :

311* तथा सर्वे सप्रभ्येत्य सौभद्रं द्रुतमर्पयन् ।

तथा विनिहतां दृष्ट्वा तव सेनामनाथवत् ।

7 G1 M om. 7^{ab}. — ^a) B1. 2. 5 Dc1 अभ्यद्रवन्सु-
संकुद्धाः; B3. 4 अभ्यधावन्त सं (B4 'वन्सुसं'); T G2-4
अभिभूतास्तु सं. — ^b) T G2-5 अपलायिनं (for 'राजि-
तम्'). — ^c) S K D (D4 missing) तु (for 5पि).
G1 M त्वदीयास्तव पुत्राश्च. — ^d) G1 M प्रायशो विसु-
खाभवन्. — After 7, S ins. :

312* सौभद्रेण महाराज शक्रप्रतिमतेजसा ।

8 ^a) B2-4 च (for तु). — ^b) K1 हर्षाच्च; Dn1
रूपाच्च (for दर्पोच्च). G5 बाह्यादक्षाप्रतीभयः (corrupt).
— ^c) Dn2 एकोऽथविन्; Dr इष्वस्त्रयोर् (for 'विन्').
S इष्वस्त्रकुशलः शूरो. — ^d) Dn2 D2. 6 आर्जुनि लक्ष्मणो.
G1 M2. 4 लक्ष्मणो (for लक्ष्मणो). K5 अभ्यगात्.

9 K5 om. 9. — ^a) S K (K5 om) D1 एवान्वगः;
D2. 6 अन्वगाच्च; Dr. 8 'गाद्' (for 'नेव'). Cd (also)
oites अनुकः; Cd अन्वक् (as in text). — ^b) S D1
'गृही' (for 'गृही'). K4 निवर्तत; Dn1 न्यवर्तत; D2. 6
निवर्तयत्; Dr. 8 निवारयत् (D2 'त्' (for न्यवर्तत)).
— ^c) S B1. 2 (marg.) अथ; D2 तत्र (for अनु).
— ^d) S संनिवृत्ता (for न्यवर्तन्त),

तं तेऽभिषिचुर्बाणैर्मैघा गिरिमिवाम्बुभिः ।
 स च तान्प्रममाथैको विष्वग्वातो यथाम्बुदान् ॥ १०
 पौत्रं तु तव दुर्धर्षं लक्ष्मणं प्रियदर्शनम् ।
 पितुः समीपे तिष्ठन्तं शूरमुद्यतकार्मुकम् ॥ ११
 अत्यन्तसुखसंष्ट्रं धनेश्वरसुतोपमम् ।
 आससाद रणे कार्णिर्मतो मत्तमिव द्विपम् ॥ १२
 लक्ष्मणेन तु संगम्य सौभद्रः परवीरहा ।

शरैः सुनिश्चितैस्तीक्ष्णैर्बाह्वोरसि चार्पितः ॥ १३
 संकुद्धो वै महाबाहुर्दण्डाहत इवोरगः ।
 पौत्रस्तव महाराज तव पौत्रमभाषत ॥ १४
 सुदृष्टः क्रियतां लोको अमुं लोकं गमिष्यसि ।
 पश्यतां बान्धवानां त्वां नयामि यमसादनम् ॥ १५
 एवमुक्त्वा ततो भल्लं सौभद्रः परवीरहा ।
 उद्भवहं महाबाहुर्निर्मुक्तोरगसंनिभम् ॥ १६

C. 7. 1648
B. 7. 45. 16
K. 7. 46. 16

10 ^a) Śs Ks D1 ते ते; K1 ततो (for तं ते). K1-s Dn1 D1.7.8 -सिषिचुर् (for -विषि). S तं तु वै सिषिचुर्बाणैर्. — ^a) Ś K (except Ks) Dn1 D1-s. 6-8 Gs. 4 तु (for च). — ^a) Ks इव (for यथा).

11 S reads 11 after 17^{ad} followed by a repetition of 12^{ab}. — ^a) D1 Gs पौत्रस् (for पौत्र). Ś1 च तव; Bom. ed. तव च (for तु तव). — ^b) G1 M लक्ष्णं. — ^a) S प्राहिणोद्यमसादनं.

12 For the repetition in S, cf. v. l. 11. — ^a) Ks D1 -संपन्नं; G1 (second time) -संरब्धं (for -सं-वृद्धं). — ^b) S (first time) देवैरपि दुरासदं. — ^a) T Gs कार्णि (for कार्णिर्). — After 12, Ks (marg.) ins.:

313* अम्रवील्लक्ष्मणः कुब्जमार्जुनिं परमामाचवित् ।
 शृणु वाक्यं महाबाहो अभिमन्यो महाबल ।
 गच्छ त्वं पाण्डवान्भीष्मं मा युद्धं कुरु सुव्रत ।
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा अभिमन्युः प्रतापवान् ।
 उवाच लक्ष्मणं कुब्जः प्रहसन्निव भारत । [5]
 गमिष्यामि चिरं भ्रातः सर्वानेताञ्निहृत्य वै ।
 पाण्डवान्प्रति चाधैव हृति सस्यं वदामि ते ।

— After 313*, Ks (marg.) reads 15 for the first time, repeating it in its proper place; while S ins. after 12:

314* सिंहबावो वने यद्वरपुण्डरीकशिखुं यथा ।

13 ^a) G1 M लक्षणेन. Bs च (for तु). B2 लक्ष्मणेन पदं पश्यन्. — ^b) T Gs-s सौभद्रः शुभलक्षणः. — ^a) T Gs-s चैव; G1 M पीतैर् (for तीक्ष्णैर्). B2 शरैस्तीक्ष्णैः सुनिश्चितैस्तीक्ष्णैर् (sic). — ^a) Ś1 चार्दयत्; Śs K1.2.4 Bs Dn D1 चार्दितः; Ks B4 Ds (before corr.). 1.8 T Gs-s चार्दयत् (for चार्पितः).

14 Ks repeats 14^a after 15. — ^a) S सम-कुब्जन् (for संकुद्धो वै). Ś K (Ks both times) Bs D (except Dc1; D4 missing) महाराज (for 'बाहुर'). — Ks reads 14^b after the second occurrence of 14^a. — ^b) Bs गजाहत (for दण्डा). Śs द्विपः; Ms [क्ष]तकः (for [ड]रगः). Ms (sup. lin. as in text) दंडपाणिर्वातकः. — Ks om. 14^a. — ^a) S महाबाहुस् (for 'राज').

15 Before 15, G1 Ms-s ins. अभिमन्युः. Ks (marg.) reads 15 for the first time after 313*. — ^a) Bs अदृष्टः; Dn1 D2.5-7 Gs सुदृष्टः; Dn2 स दृष्टः (for सुदृष्टः). Ks (first time) लोके (for लोको). — ^b) N (except D1.8; D4 missing; Ks [both times] ह्यसुं; S यम- (for असुं). — ^a) T Gs-4 पार्थिवानां (for बान्धव). Śs K1.2 (both times) D1 त्वा; T G (except Gs) M1.2 च (for त्व). — ^a) Gs -सासनं (for -सादनम्). — Ks repeats 14^a after 15 and, reading 14^b thereafter, ins.:

315* तस्य चातिक्रमं दृष्ट्वा लक्ष्मणो युद्धकोविदः ।
 युद्धं चक्रे तदा तेन शस्त्रास्त्रैर्मतिमावृप ।
 तयोयुद्धमतीवासीदुवाङ्गारकयोरिव ।
 अन्योन्यं * जिघांसतोबलवासवयोरिव ।
 शरजालैर्महाघोरैर्विष्ययुक्ते परस्परम् । [5]
 लक्ष्मणो निश्चितैर्बाणैर्दशभिश्च सनान्तरे ।
 आजवानार्जुनिं चैव तथा विद्धोऽभिमन्युना ।
 पञ्चभिः पञ्चभिर्बाणैर्निजज्ञे रथवाजिनः ।
 सारथिभिर्गुणैकेन ध्वजं चैकेषुणाहनत् ।
 त्रिभिर्बाणैर्धनुश्छित्त्वा भार्जुनिः सुमहाबलः [10]

16 ^a) Ks अतितीक्ष्णः; G1 M1.2 एतदुक्त्वा; Gs एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा). G1.8 M1.2 बाणं (for भल्लं). — ^a) Bs (marg.) ऊर्ध्वबाहुर; D2 उज्जहार;

G. 7. 1849
B. 7. 46, 17
K. 7. 46, 17

स तस्य भुजां ज्को लक्ष्मणस्य सुदर्शनम्
सुनसं सुभ्रु केशान्तं शिरोऽहार्पित्सकुण्डलम्
लक्ष्मणं निहतं दृष्ट्वा हा हेत्युचुकुशुर्जनाः ॥ १७
ततो दुर्योधनः क्रुद्धः प्रिये पुत्रे निपातिते ।
हृतैनमिति चुक्रोश क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः ॥ १८
ततो द्रोणः कृपः कर्णो द्रोणपुत्रो बृहद्वलः ।
कृतवर्मा च हार्दिक्यः षड्धाः पर्यवारयन् ॥ १९
स तान्विद्धा शितैर्वाणैर्विमुखीकृत्य चार्जुनिः ।
वेगेनाभ्यपतत्क्रुद्धः सैन्धवस्य महद्वलम् ॥ २०

Ds उद्धवर्षः; Ca. d उद्धवर्ष (as in text). Ss Ds महाबाहो (for 'बाहुर').

17 ^b) G1 M लक्ष्मणस्य. Ds लक्ष्मणं सुसुदर्शनं. — ^c) S (except T Gs) सुनासं. Ds. s सु (Ds सु) अ- (for सुभ्रु). — After 17^{ad}, S reads 11 followed by a repetition of 12^{ab}. — ^e) G1 M लक्षणं. Dn1 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). — ^f) Ds हत (for हा हा). — After 17, Ks Dr. s ins.:

316* स आत्प्राजपुत्राश्च कुमारस्यानुयायिनाम् ।
जवान् बाणैः सौमद्रः सहस्राणि चतुर्दश ।
अथै रथसहस्राणि सप्त नागशतानि च ।

[(L. 1) Ks अनुयायिनः (for 'यायिनाम्').]

18 ^a) Ks राजा (for क्रुद्धः). — ^b) Ss D1 प्रिय- (for प्रिये). — ^c) B1 Dn2 Ds. v. s S Cd हत (for हत). K1 चुक्रुशुः; Ds (marg.) संक्रोधी (for चुक्रोश). — ^d) Ss क्षत्रियः; Ss Ks क्षत्रियाः; Ds चुक्रोश (for क्षत्रियान्). Ss B1. s Dc1 क्षत्रियर्षभः; K1. s भरतर्षभ (Ks 'भः'); Dn1 पुरुषर्षभः (for क्षत्रिय').

19 ^b) Dr. s द्रोणिश्रैव; G1 M अ (G1 M1. s ह्य) अस्थामा (for द्रोणपुत्रो).

20 ^a) Ss K1-4 D1. s. s. s तांस्तु; Ks Dn D1. s तांश्च (for स तान्). Ss भिस्त्वा (for विद्धा). Dn1 Dr. s सितैर् (for शितैर्). — ^b) Dr. s सौर्जुनिः (for चार्जुनिः). — ^c) Dn2 Ds T G M1. s [अ]भ्यद्रवत्; Ds. s [अ]भ्यपतत् (for [अ]भ्य'). — ^d) T G2-4 Ms (sup. lin. as in text) सैव च (for 'वत्स'). D2 T G2-4 महाबलं; Ds. s बृहद्वलं (for महद्वलम्).

21 ^b) Gs कृतानीकेन (for गजा'). S दंशिताः. S K

आवबुस्तस्य पन्थानं गजानीकेन दंशिताः ।
कलिङ्गाश्च निषादाश्च क्राथपुत्रश्च वीर्यवान् ।
तत्प्रसक्तमिवात्यर्थं युद्धमासीद्विशां पते ॥ २१
ततस्तत्कुञ्जरानीकं व्यधमदृष्टमार्जुनिः ।
यथा विवान्नित्यगतिर्जलदाञ्चतशोऽम्बरे ॥ २२
ततः क्राथः शरत्रातैरार्जुनिं समवाकिरत् ।
अथेतरे संनिवृत्ताः पुनर्द्रोणमुखा रथाः ।
परमास्त्राणि धुन्वानाः सौमद्रमभिदुदुवुः ॥ २३
तान्निवार्यार्जुनिर्वाणैः क्राथपुत्रमथार्दयत् ।

(except Ks) D1 सौमद्रस्य महाभनः (Ss 'बलाः'). — ^a) Ss Ks कलिङ्गस्य; Dn2 D1 कलिङ्गा (D1 'ग')श्च (for कलिङ्गाश्च). Ss तु (for च). S Ks D1 निषादाश्च (for 'दाश्च'). — ^d) K1 Dc1 Gs -पुत्राश्च (for -पुत्रश्च). — ^e) Ks B Dc1 Dn1 Ds प्रसक्तम् (for प्रसक्तम्). Dn2 Ds-8 अत्यंतं (for अत्यर्थं). S तैर्नैद्विषयादित्यो घनैर्दृष्टो विशां पते.

22 ^a) Ds. s स (for तत्). — ^b) Ds व्यथयद् (for व्यधयद्). — ^c) Ss मघौ; Ks Dn1 D1-8. s. s वायुर; Ks यस्तो (sic); B1 (marg.) बहो; B1 (also marg.) गच्छन्; B2. s बहन्; T Gs. 4 [अ]खिलान्; G1 M1. s विवस्वान् (hypermetrio); Gs लिखे (sic) (for विवान्). Ss K1-8 Bs Dn2 Gs यथाविधानि (Bs Dn2 Gs 'धास्त्रि')त्यगतिर्. — ^d) K1. s om. जलदाश्च. Ss [s]परान्; K1 D1 [s]परे; Dc1 युधि; Ds रणे (for ऽम्बरे).

23 ^a) Dr. s तथा (for ततः). Ss Gs क्रुद्धः; Ss K1. s D (Ds missing; Dc1 Ds [by corr.]) T G2-4 Ms क्राथं (for क्राथः). B1 -त्रातैर् (for -त्रातैर्). B4 ततः शरशतत्रातैर्. — ^b) S K1. s D (except D1. 2; Ds missing) T G2-8 Ms आर्जुनिः (for आर्जुनिं). B2. s G1. s. s M समवारयत् (for 'किरत्'). — ^d) Dn2 तथा (for रथाः). — Ss K1. 4 D1 om. 23^{ef}. Ds om. 23^e-24^b. Ks reads 23^{ef} on marg. — ^e) Ks B1 (marg. as in text). s Dc1 S (except Gs) Cd तन्वानाः; Dr. s कुर्वाणाः (for धुन्वानाः).

24 Ds om. 24^{ab} (cf. v. 1, 23). — ^b) S अपो-ययत् (for अयादं). — ^c) Ss K1. s. 4 D1 ज्ञा (Ks स)-रौवेन (for 'वेण'). S K D1. s. 6, 7 S अग्र (Ss 'प्य')ने-

शरौघेनाप्रमेयेण त्वरमाणो जिघांसया ॥ २४
सधनुर्बाणकेयूरौ बाहू समकुटं शिरः ।
छत्रं ध्वजं नियन्तारमश्वंश्चास्य न्यपातयत् ॥ २५

कुलशीलश्चुतबलैः कीर्त्या चास्त्रबलेन च ।
युक्ते तस्मिन्हते वीराः प्रायशो विमुखाभवन् ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५

४६

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा प्रविष्टं तरुणं सौमद्रमपराजितम् ।
कुलानुरूपं कुर्वाणं संग्रामेष्वपलायिनम् ॥ १
आजानेयैः सुबलिभिर्युक्तमश्वैस्त्रिहायनैः ।
पुवमानमिवाकाशे के शूराः समवारयन् ॥ २

संजय उवाच ।

अभिमन्युः प्रविश्यैव तावकान्निशितैः शरैः ।
अकरोद्विमुखान्सर्वान्पार्थिवान्पाण्डुनन्दनः ॥ ३
तं तु द्रोणः कृपः कर्णो द्रौणिश्च सबृहद्बलः ।
कृतवर्मा च हार्दिक्यः पट्ट्याः पर्यवारयन् ॥ ४

C. 7. 1864
B. 7. 47. 4
K. 7. 47. 4

येन (for 'मेयेण').

46

25 ^a) Ds 'केयूरौ' (for 'केयूरौ'). — ^b) Ds बाहू;
Gs बाहौ (for बाहू). K1 Ds सु- (for स-). G1, 2, 4
M 'सकुटं' (for 'सुकुटं'). — ^c) Dc1 ध्वजं छत्रं (by
transp.); M1, 2 छत्रध्वजं. S K Dn D1-2, 5-8 सच्छत्र-
(Ds 'छिन्न' ध्वजयन्तारं. — ^d) S K B4 D (except Dc1;
D4 missing; D1 om.) रथं (for अश्वंश्च). Bom. ed.
चाश्वान् (for चास्य). D1, 8 निपातयत्.

26 Ds om. 26. — ^a) B4, 5 'श्रुति' (for 'श्रुत-').
S 'धनैः' (for 'बलैः'). — ^b) S कांत्या (for कीर्त्या).
K1 T G2-4 शास्त्र; D2 चास्य (for चास्त्र-). — ^c)
Ks D2, 3, 5 युद्धे (for युक्ते). Ds, 6 हस्मिन्; G1 तस्य
(for तस्मिन्). Gs मृते (for हते). T G2-4 Ms-5
शूराः; Gs Ms (sup. lin.) शूरे (for वीराः). — ^d)
Dn2 Ds, 6 ययौ (for [अ]भवन्).

Colophon. D4 missing. — Sub-parvan: S K
(except K4) B Dc1 Dn1 D1, 8 अभिमन्युवच. — Day
of Drona's Generalship: S2 तृतीयदिने; K1, 8 तृतीय-
युद्धदिवसे; K2 तृतीये दिवसे. — Adhy. name: Ks Ds
लक्ष्मणवचः; Dn2 Ds, 6 अभिमन्युयुद्धं; D2 क्राथवचः.
— Adhy. no. (figures, words or both): B1, 2 Dn1
S 45 (as in text); D2 42. — Sloka no.: Dn1 27.

☞ This adhy. is missing in D4 (cf. v. 1. 7.
44. 16).

1 ^a) S2 यथा; B5 अथ (for तथा). K4 त्वरितं
(for तरुणं). — ^b) S सौमद्रं रथिनां वरं. — ^c) S
(except G1 M1, 2) कुलानुरूपकर्माणं. — ^d) Bom. ed.
[अ]पराजितं (for 'लायिनम्').

2 ^a) S K1, 2 आजानेयैः; Dn1 आजानेयैः; Dn2
D1, 6 Cd अजानेयैः (for अजा). B2 च; Dn स-
(for सु-). S1 T G2-5 बहुभिर् (for 'बलि'). — ^b)
Ks, 5 B Dc1 Dn1 D2, 5 S यां (D2 या) तम् (for युक्तम्).
Ds, 6 G1 M1, 2 त्रिहायणैः. — ^c) S अनीकानि (for
हवाकाशे). — ^d) S1 वीराः (for शूराः). K4, 5 B
(except B4) Dc1 Dn1 D2, 5, 8 S पर्यवारयन् (for
सम').

3 ^a) S K1, 8 D1, 1 [ए]नांस; K4 Dn2 Ds, 8 [ए]-
तांस; Ks Dn1 Ms-5 [ए]वं (for [ए]व). — ^d)
Bom. ed. transp. विमुखान् and पार्थिवान्. D5 (by
corr., sec. m. as in text) तावकान् (for पार्थिवान्);
S बलवान्पाण्डवात्मजः.

4 ^a) Dn1 तं च; Ds ततो; S पुनर् (for तं तु).
— ^b) Ks चाय; T G2-4 सह- (for च स-).

C 7.1865
B. 7.47. 5
K. 7.47. 5

दृष्ट्वा तु सैन्यध्वे भारमतिमात्रं समाहितम् ।
सैन्यं तव महाराज युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ५
सौभद्रमितरे वीरमभ्यवर्षञ्जशराम्बुभिः ।
तालमात्राणि चापानि विकर्षन्तो महारथाः ॥ ६
तांस्तु सर्वान्महेष्वासान्सर्वविद्यासु निष्ठितान् ।
व्यष्टम्भयद्रणे बाणैः सौभद्रः परवीरहा ॥ ७
द्रोणं पञ्चाशता विद्धा विश्रुत्या च बृहद्वलम् ।
अशीत्या कृतवर्माणं कृपं पृथ्वा शिलीमुखैः ॥ ८
रुक्मपुङ्खैर्महावेगैराकर्णसमचोदितैः ।
अविध्यदशभिर्बाणैरश्वत्थामानमार्जुनिः ॥ ९
स कर्णं कर्णिना कर्णे पीतेन निशितेन च ।

5 Ms om. 5^a-6^b. — ^a) Ks श्रुत्वा (for दृष्ट्वा).
Gs च (for तु). — ^b) Ks Dn1 समर्पितं (for समा-
हितम्). — ^c) Dr. s सैन्यासः (for सैन्यं). — ^d) S
(except G1; Ms om.) अभिद्रवत् (for उपा).

6 Ms om. 6^{ab} (cf. v. l. 5). — ^a) Śs Ds. 6
अपरे; Ks D1 इति ते; Gs अपि ते (for इतरे). Śs
राजन्; Dn1 Ds S (Ms om.) वीरा (for वीरम्). — ^b)
Ks अतिमात्रं समर्पितं; Dn1 अभ्यवर्षञ्जशतैः शरैः; S
(Ms om.) रथप्रास्तास्त्वयोच (Gs 'पोषः'; Ms 'वार') यन्.
— ^d) B1.4 महाबलाः; S चक्षेविणः (for महारथाः).

7 ^a) T G2-4 महेष्वासः (for 'स्वासान्'). — ^b) Ks
पारगान्; Ds [अ]विष्टितान्; Dr. s [अ]वृष्टिं (for निष्ठि).
Ds सर्वान्दिव्याकनिष्ठितः. — ^c) Dn1 Ds. 6 इयदारयद्
(for व्यष्टम्भ). — ^d) S मुहूर्तमिव (Gs 'तैमपि';
Ms. 4 'तदिव') भारत.

8 ^a) Ks Ds. 5 M1. 2 पंचशता (for पञ्चा). Ks. 5
B D (except D1; Ds missing) [अ]विध्यद् (for
विद्धा). — ^b) S त्रिंशता (for विश्रुत्या). — ^c) S
शितैः शरैः (for शिलीमुखैः). Dn1 पृथ्वा बाणैः कृपं यथा.

9 Gs om. 9-10. — ^a) M1. 2 रुक्म- (for रुक्म-).
S (Gs om.) प्रसन्नाग्रैर् (for महावेगैर्). — ^b) Ks Dn1
-परितैः; Ds-8 -चोदितैः (for -चोदितैः). Śs आकर्णमय
चोदितैः; S (Gs om.) 'ममिनिःसृतैः'. — ^c) Bs (marg.)
अभिध्यद् (for अविध्यद्).

10 10^a = 7. 47. 1^a. Gs om. 10 (cf. v. l. 9). Ds
om. 10^a-11^b. — ^a) T G2-4 कर्णं च (for स कर्णं).

फाल्गुनिर्दिष्टतां मध्ये विव्याध परमेष्ठिना ॥ १०
पातयित्वा कृपस्याश्वास्तथोभौ पाणिसारथी ।
अथैनं दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ॥ ११
ततो वृन्दारकं वीरं कुरूणां कीर्तिवर्धनम् ।
पुत्राणां तव वीराणां पश्यतामवधीद्वली ॥ १२
तं द्रौणिः पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समर्पयत् ।
वरं वरमभित्राणामारुजन्तमभीतवत् ॥ १३
स तु बाणैः शितैस्तूर्णं प्रत्यविध्यत् मारिष ।
पश्यतां धार्तराष्ट्राणामश्वत्थामानमार्जुनिः ॥ १४
पृथ्वा शराणां तं द्रौणिस्तिग्मधारैः सुतेजसैः ।
उग्रैर्नाकम्पयद्विद्धा भैनाकमिव पर्वतम् ॥ १५

— ^b) G1 M1. 2 तीक्ष्णैः (for पीतेन). B4 Gs च शितेन
(for निष्ठि). Ds ह (for च).

11 Ds om. 11^{ab} (cf. v. l. 10). — ^a) Bs Dc1
घातयित्वा; Gs तापं (for पातं). Ds तु तस्य (for
कृपस्य). — ^b) Ś K1. 4 D1 ततोभौ; S उभौ च (for
तथोभौ). Śs प्राष्टिः; K1 प्राष्टिः; D1 प्राष्टिः; G1. 5
M प्राष्टिः; Gs. 4 प्राष्टिः (for पाष्टिः). — ^c) Ds कर्णं
च नवभिर्बाणैः.

12 ^a) Gs-8 वृन्दारकं. — ^b) Ds प्रीतिः (for कीर्ति-).
— ^c) S (except G1 M1. 2) शूराणां (for वीराणां).
— ^d) Ds-8 बलं; S पुनः (for बली).

13 ^b) Śs K1 क्षुद्रकानां. Ś K1-8 सम (Śs 'मा-'
द्वयत्; Ks. 5 B (except Bs) Dc1 D1. 6 (before corr.)
समर्पं (for समर्पं). — Ds om. (hapl.) 13^{ad}. — ^c)
Ks Dn1 Ds. 5. 6 एवं बल (Ds वश) मू; T G2-5 परं
परम्; G1 Ms-5 बलं परम् (for वरं वरम्). — ^d)
Dn1 Ds. 6 पातयितम् (for आरुजन्तम्).

14 ^a) Dr om. from स तु up to शरैः (in 15^b).
Ds. 6 बाण- (for बाणैः). Ds. 5. 8 शितैस्; Ds. 6 -शतैस्
(for शितैस्). Śs तीक्ष्णैः; Ks कर्णं (for तूर्णं).
— ^b) Ds. 8 प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे; Gs 'व्यदभीतवत्'.

15 Dr om. up to शरैः (cf. v. l. 14). — ^a) S
तं द्रौणिर्वि (Gs द्रोणं वि) शिलैः पृथ्वा. — ^b) K1-4 D1
विष्वक्धारैः; Ks Dn Ds. 5. 5. 6 G1 M तिर्यग्धारैः; Dc1
Ds तिर्यग्धारैः; T G2-5 तीक्ष्णधारैः (for तिग्म).
Ds. 5. 8 सुतेजसैः. — ^c) Śs K1 Dn1 D1. 5. 6-8 विद्धो;

स तु द्रौणिं त्रिसप्तत्या हेमपुङ्खैरजिह्वैः ।
 प्रत्यविध्यन्महातेजा बलवानपकारिणम् ॥ १६
 तस्मिन्द्रोणो बाणशतं पुत्रगृद्धी न्यपातयत् ।
 अश्वत्थामा तथाष्टौ च परीप्सन्पितरं रणे ॥ १७
 कर्णो द्वाविंशतिं मल्लान्कृतवर्मा चतुर्दश ।
 बृहद्वलस्तु पञ्चाशत्कृपः शारद्वतो दश ॥ १८
 तांस्तु प्रत्यवधीत्सर्वान्दशभिर्दशभिः शरैः ।
 तैरर्धमानः सौभद्रः सर्वतो निशितैः शरैः ॥ १९
 तं कोसलानामधिपः कर्णिनाताडयद्धृदि ।

स तस्याश्चान्ध्वजं चापं द्रुतं चापातयत्क्षितौ ॥ २०
 अथ कोसलराजस्तु विरथः खड्गचर्मधृतः ।
 इयेष फाल्गुनेः कायाच्छिरो हर्तुं सकुण्डलम् ॥ २१
 स कोसलानां भर्तारं राजपुत्रं बृहद्वलम् ।
 हृदि विव्याध बाणेन स भिन्नहृदयोऽपतत् ॥ २२
 बभञ्ज च सहस्राणि दश राजन्महात्मनाम् ।
 सृजतामशिवा वाचः खड्गकामुकधारिणाम् ॥ २३
 तथा बृहद्वलं हत्वा सौभद्रो व्यचरद्रणे ।
 विष्टम्भयन्महेष्वासान्योधांस्तव शराम्भुभिः ॥ २४

C. 7. 1864
B. 7. 7. 24
K. 7. 47. 24

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

Ks विध्यन्; Ds धीमान्; Ds वीरं (for विद्धा). —^a)
 Dns Ds. 6 मैनाक इ (Ds 'कमि')व पर्वतः.

16 ^a) Gs द्रोणं (for द्रौणिं). —^b) S तिर्यग्धारैः
 महायशाः. —^c) S महारणे (for 'तेजा'). —^d) T
 Gs-5 Ms-5 आसः; G1 M1. 2 आशुः (for अपः).

17 ^a) Ds. 6 शरः (for बाणः). S तस्मिन्द्रोणः शिता-
 न्बाणान्. —^b) S Ds -गृध्रो; K1-8 Dn D1. 2. 7. 8
 -गृद्धो; Ds Gs -गृधुरः; Ds -गृध्व (sio); Gs -गृही;
 Gs -गृहि (for -गृद्धी). G1 M1. 2 न्यवारयत् (for
 न्यपात^c). —^c) S पुनः (for तथा). Ks Dn1 Ds. 6
 [अ]ष्टौ तु; B1-8 Dc1 S षष्टिं (for [अ]ष्टौ च). —^d)
 S बध्वात् (for रणे).

18 ^a) K1 द्वाविंशतं; Ds. 5. 6 द्वाविंशतिरु; S द्वाविं-
 शतं (G1 M1. 2 'तो') (for द्वाविंशतिं). S K (except
 Ks) D1 बाणान् (for मल्लान्). —^b) Bom. ed.
 च विंशतिं (for चतुर्दश). —^c) Ds. 7. 8 च (for तु).
 Dns Ds. 6 पञ्चाशतं च (Dns तु) कौशल्यः.

19 ^a) T G M1. 2 प्रत्य (G1 M1. 2 'स्या')क्षिपत्;
 Ms-5 प्रत्याहन्त् (for प्रत्यवधीत्). —^b) S K (except
 Ks) D1 om. (hapl.) 19^{ad}; Bs reads it on marg.
 —^c) Ks Dn1 Ds. 7. 8 तैर (Dn1 तस) चमानं सौभद्रं;
 S बध्यमानः स (Gs M4. 5 'नस्तु') सौभद्रो. —^d) S रुद्रः
 क्रुद्धः पशुनिव.

20 ^a) N (except S Ks. 8; Ds missing) कोशलः

नाम्; T Gs. 5 कौसला' (for कोसला'). B1 Ds. 6 S
 (except G1 M1. 2) अक्षिपं. —^b) Ds कर्णिनाताडय-
 युधि; T Gs-5 कर्णिनापातयद्रयात्. —^c) S तस्याश्चा-
 नार्जुनिश्चापं. —^d) Gs रथात् (for क्षितौ).

21 ^a) Some MSS. कोशलः (for कोसलः). S को-
 (T Gs. 4. 5 कौ)सलानामधिपतिरु. —^b) S (except
 Gs) चर्मखड्ग- (by खड्गचर्म). S1 K1 Dns D1. 8 T
 G1. 2 M1. 2 -धृक्; Ks B Dc1 Dn1 Ds. 2. 5. 6 Ms-5
 -भृत् (for -धृत्). —^c) S (except Gs) चार्जुनैः (for
 फाल्गुनैः). G1 M कोपात् (for कायात्). —^d) D1
 हर्तुं (for हर्तुं).

22 ^a) Dn1 तं (for स). Some MSS. कोशलानां.
 Bom. ed. अक्षिपं (for भर्तारं). B S कोस (B कोशः;
 T G1. 2. 4. 5 Ms कौस)लानां तु (B1. 5 स) भर्तारं. —^b)
 S1 (sup. lin. as in text) महाबलं (for बृहद्वलम्).
 —^c) S हृद्यवि (Gs प्रत्यवि; M1. 2 हृदि वि) व्यस्पृ (M1. 2
 'नृपृ')ष्केन (Gs. 4 'ण'). —^d) G1. 2. 4 M1. 2 सं (for
 स). B1-8 Dc1 Dns T G M1. 2 छिन्नः (for भिन्नः).

23 ^a) S1 K1-2 स बभञ्ज; T Gs. 4. 5 Ms-5 अभ-
 ज्यत; G1 M1. 2 अभञ्जत; Gs अभवत् (for बभञ्ज
 च). Ds स (for च). —^b) Ds तत्र (for दश).
 Ks B Dc1 Dns Ds. 6 राजां (for राजन्). —^c) Ds
 सृजतामसिधारां च.

24 ^a) D1 om. from चरद् up to कर्णे (in 7. 47. 1).

४७

C. 7. 1625
B. 7. 48. 1
K. 7. 48. 1

संजय उवाच ।

स कर्णं कर्णिना कर्णे पुनर्विव्याध फाल्गुनिः ।
शूरैः पञ्चाशता चैनमविध्यत्कोपयन्भृशम् ॥ १
प्रतिविव्याध राधेयस्तावद्भिरथ तं पुनः ।
स तैराचितसर्वाङ्गो बहुशोभत भारत ॥ २
कर्णं चाप्यकरोत्कुट्रो रुधिरोत्पीडवाहिनम् ।
कर्णोऽपि विवभौ शूरः शूरैश्चित्रोऽसृगाप्लुतः ॥ ३

— ^b) K₄ विचरद्; D₅ व्यद्रवद्; D₅ व्याचरन् (for व्यचरद्); D₅ इव (for रणे). — ^c) B₂ विस्तेभयन्; B₂-s Dn₁ D₅, s T G₂-s 'मृष्टम्' (for विष्टम्); B₂ D₁ महेष्वासो (for 'व्वासास्'); — ^d) Dn₁ पुत्रास् (for शोचास्); S मोहयन्निव भारत.

Colophon om. in D₁. D₄ missing. — Sub-
parvan: § K₁-s, s B D₁ Dn₁ D₁, s, s, s अमिमन्यु-
वध. — Day of Drona's Generalship: §₁ तृतीय-
दिने; K₁, s तृतीययुद्धदिवसे; K₁ तृतीये दिवसे; G₁
तृतीयेहि. — Adhy. name: K₅ D₂, s G₂ वृद्धदलवधः;
Dn₁ D₂, s अमिमन्युयुद्धं. — Adhy. no. (figures,
words or both): B₁, s Dn₁ S 46 (as in text).
— Śloka no.: D₁ Dn₁ 24.

47

1 D₄ missing up to तं वि (in 14^a) (cf. v. 1.
7. 44. 16). D₁ om. 1^a (cf. v. 1. 7. 46. 24) §₁ om.
the ref. — ^a) = 7. 46. 10^a. § कर्णं (for कर्णे).
S ततः कर्णं समासाद्य. — ^b) S रणे (for पुनर्). T
G₁, s विव्याध. — ^c) Dn₁ D₁ पञ्चशता. B₂ D₁ एवम्
(for पुनम्). — ^d) B₂ Dn₁ S इव (for भृशम्).

2 D₄ missing (cf. v. 1. 1). D₅ reads 2^{ab} on
marg. — ^a) T विव्याध (for विव्याध). — ^b) §₁, s
(sup. lin.) K₁, s D₁ तरङ्गिर्; §₁ (orig) स्तनङ्गिर्
(for त्राव). — ^c) B D₁ Dn D₂, s T G₂, s शूरैर्;
G₂ रथैर्; G₂ स वै (for स तैर्). K₅ B₂ Dn₁
D₂ आवृत्तः; T G₂-s विकृतः; G₁, s (before corr.)
विविधः; G₂ (by corr.) विव्यस्तः; M₁, s, s, s (orig.)

तावुभौ शरचित्राङ्गौ रुधिरण समुक्षितौ ।
बभूवतुर्महात्मानौ पुष्पिताविव किंशुकौ ॥ ४
अथ कर्णस्य सचिवान्पद् शूरांश्चित्रयोधिनः ।
साश्वसूतध्वजस्थानसौमद्रो निजघान ह ॥ ५
अथैतारामहेष्वासान्दशभिर्दशभिः शूरैः ।
प्रत्यविध्यदसंभ्रान्तस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ६
मागधस्य पुनः पुनं हत्वा षड्भिरजिह्वगैः ।

प्रविद्ध- (for आचित). M₂, s (sup. lin.) स तैर्विद्धो
महाबाहुर्. — ^d) D₁ om. from शोभत up to चित्राङ्गौ
(in 4^a). Dn₁ मारिष (for भारत).

3 D₄ missing (cf. v. 1. 1). D₁ om. 3 (cf. v. 1.
2). — ^a) G₂ तं चैव (for कर्णं च). S युद्धे (for
कुट्रो). — ^b) D₂, s रुधिरपीड- (for 'रोत्पीड-'). §₁
वाहनः; B₂ चारिणं (for चारिणम्). S रुधिरौघपरिहृतं.
— ^c) D₂ स कर्णोपि (for कर्णोऽपि वि). T G M₁, s
कर्णस्त्विति (G₁ M₁, s 'स्तु वि' बभौ तस्मात्; M₂-s कर्णश्च
विवभौ तत्र. — ^d) K₅ D₅ (by corr.) G₁ M₂-s छिन्नो;
G₂, s चित्रैर्; G₂ (marg.) विद्धो (for चित्रो). K₅
Dn₁ [s]ति भारत; G₂, s अभिप्लुतः; M₂ [s]सृगाप्लुतं
(for 'भुतः'). — After 3, S ina:

317* संघ्यानुगतपर्यन्तः शरद्वीव दिवाकरः ।

[G₁ M₂-s संघ्यानुगतः; C_v संघ्यानुगत- (as above).]

4 D₄ missing (cf. v. 1. 1). D₁ om. 4^a (cf. v. 1.
2). — ^a) K₅ B D₁ Dn₁ तौ तथा; S तौ तदा (for
तावुभौ). §₁ दिग्गङ्गां; §₂ भिन्नाङ्गां (for चित्राङ्गां).
— ^b) G₂ रुधिरौघपरिहृतौ. — ^c) S बभतुः कर्णसौमद्रौ.

5 D₄ missing (cf. v. 1. 1). — ^a) D₂, s विवि-
धान् (for सचिवान्). — ^b) S रथांश्च (for शूरांश्च).
— ^c) Dn₁ तान् (for नि). S सौमद्रो न्य (T G₂ ह्य;
G₂ [s]म्य)हनद्वली.

6 D₄ missing (cf. v. 1. 1). — ^a) K₅ B D
(except D₁; D₄ missing) T G₂ तथा (for अथ).
G₂ उच्चरान् (for हत्). — ^c) S अवचित्रस् (for अस्-
भ्रान्तस्).

साश्वं सस्रुतं तरुणमश्वकेतुमपातयत् ॥ ७
 मार्तिकावतकं भोजं ततः कुञ्जरकेतनम् ।
 क्षुरप्रेण समुन्मथ्य ननाद विसृजञ्जरात् ॥ ८
 तस्य दौःशासनिर्विद्धा चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
 स्रुतमेकेन विव्याध दशभिश्चार्जुनात्मजम् ॥ ९
 ततो दौःशासनिं कार्ष्णिर्विद्धा सप्तभिराशुगैः ।
 संरम्भाद्रक्तनयनो वाक्यमुच्चैरथाब्रवीत् ॥ १०
 पिता तवाह्वं त्यक्त्वा गतः कापुरुषो यथा ।
 दिष्ट्या त्वमपि जानीषे योद्धुं न त्वद्य मोक्ष्यसे ॥ ११

7 D₄ missing (cf. v. l. 1). — ^a S₁ K₁₋₄ D₁.
 १.८ ततः; K₅ B₅ तथा; B₂ [आ]रमनः; D₄ निजं
 (for पुनः); D₂ सृजं (for पुत्रं). — ^a T G₂. ४
 मत्स्यकेतुम्; G₂ अश्म (for अश्व). S अपोययत्; G₅
 (sup. l^{ns}.) अबोध (for अपात').

8 D₄ missing (cf. v. l. 1). — ^a S₁ G₂. ४
 मार्तिकावत (G₂. ४ 'य') कांभोजं; K₁ s. ४ D₁ सांतिकावत
 (K₄ D₁ 'ति' के भोजं; K₅ D₁ D₅ सा (D₁ म) ति-
 कावतिकं भोजं; D₂ आतिकावतिकांभोजं; D₇. ८ मल्लिका-
 वतकांभोजं. — ^b S पुनः (for ततः). — After 8^{ab},
 Ms-5 ins.:

318* मगधाधिपतेश्चापि जयसेनस्य वै शिरः ।

[M₄ वा (for वै).]

9 D₄ missing (cf. v. l. 1). — ^a K₁. ८ D₁
 दुःशासनिर्.

10 D₄ missing (cf. v. l. 1). — ^a K₁ दुःशा-
 सनि; D₁ दौःशासने. — ^c T G₁₋₄ M संरम्भ- (for
 संरम्भाद्). G₅ संरक्तनयनो वाक्यम्. — ^a G₅ हृदमुत्त-
 रमब्रवीत्.

11 D₄ missing (cf. v. l. 1). — ^a D₂ कृत्वा
 (for त्यक्त्वा). — ^b D₈ om. (hapl.) from गतः up
 to दुक्त्वा (in 12^a). D₇ ततः (for गतः). — ^c D₅
 विध्वा (for दिष्ट्या). D₂. ६ हृद्; D₇ असि (for अपि).
 — ^a D₂ योद्धुस्व (for योद्धुं न). K₂. ४. ५ D₁ D₁. ८.
 ६-१ मोक्षसे.

12 D₄ missing (cf. v. l. 1). D₈ om. up to दुक्त्वा
 (cf. v. l. 11). — ^b S₂ कंदार- (for कर्मार-). S₁
 कार्ष्णिपरिमार्जितं; D₇ काशुं के परिमार्ज्यं तत्; D₈ काशुं के

एतावदुक्त्वा वचनं कर्मारपरिमार्जितम् ।
 नाराचं विसर्जार्ज्यं तं द्रौणिस्त्रिभिराच्छिन्तत् ॥ १२
 तस्यार्जुनिर्ध्वजं छित्त्वा शल्यं त्रिभिरताडयत् ।
 तं शल्यो नवभिर्बाणैर्गार्ध्रपत्रैरताडयत् ॥ १३
 तस्यार्जुनिर्ध्वजं छित्त्वा उभौ च पार्ष्णिसारथी ।
 तं विव्याधायसैः षड्भिः सोऽपक्रामद्रथान्तरम् ॥ १४
 शत्रुंजयं चन्द्रकेतुं मेघवेगं सुवर्चसम् ।
 सूर्यभासं च पञ्चैतान्हत्वा विव्याध सौबलम् ॥ १५
 तं सौबलस्त्रिभिर्विद्धा दुर्योधनमथाब्रवीत् ।

C. 7. 1900
 B. 7. 48. 16
 K. 7. 48. 16

परि***. — ^c D₁ [अ]सौ (for [अ]स्यै). — ^a S₁
 K D₁ D₂. १. ८ द्रोणस्; D₂ D₅ द्रोणिस् (for
 द्रौणिस्). D₂. २. ६ G₂-5 M

13 D₄ missing (cf. v. l. 1). — ^a S धनुश्
 (for ध्वजं). — K₁. २. ४ D₁ om. (hapl.) 13^b-14^a;
 K₂ reads it on marg. D₁ D₅. ६ om. (hapl.) 13^{ad}.
 — ^c S दशभिर् (for नव). — ^a S (except G₅)
 गृध्र- (for गार्ध्र-). S -पक्षैर् (for -पत्रैर्). — S K₂
 (marg.). ५ B D₁ D₂ D₁. २. ५. १. ८ ins. after 13:
 D₁ D₅. ६ after 13^{ab}:

319* इद्यसंभ्रान्तवद्वाजंस्सद्व्रुतमिवाभवत् ।

14 D₄ missing up to तं वि (cf. v. l. 1). K₁,
 २. ४ D₁ om. 14^a (cf. v. l. 13). K₂ reads 14^a on
 marg. — ^a B₁-३ S धनुश् (for ध्वजं). — ^b S₁
 K₁₋₄ B₁-३ D₁. २. ६ हत्वा च; K₅ B₄. ५ D₁ D₅. १. ८
 हत्वोभौ; D₁ (by corr. sec. m.) D₂ तथोभौ; Ms-५
 उभौ तौ (for उभौ च). S (except T G₂) प्राङ्- (for
 पार्ष्णि-). — ^c S [आ]यत्तं; B₂ (marg. as in text)
 [आ]युधैः; D₁ यतः; D₂. ४. ६ रणे (for [आ]यसैः).
 K₁ तं विव्याधयितुं खड्गिः. — ^a S₁ सोपाक्रामद्; S₂
 सोद'; B D₁ D₁ T G₁₋₄ M₄. ५ सोपा' (for सोऽप').
 K₅ D₇. ८ रथांतरे; D₄ रथांतरा.

15 ^a G₅ शत्रुसैन्यं च केतुं च. — ^b B (except
 B₂) D₁ महामेघं; G₁. २. ४ M मोघवेगं; G₅ मोघमेकं
 (for मेघवेगं). — ^c S K₁. ८ D₁ सूर्यवासं; K₅
 सूर्याभासं (for सूर्य'). — ^a D₇. ८ पंचभिः (for सौब-

16 ^a S₁ K₁ तं सौबद्रस्य; S₂ G₁ M₁. २ सौबद्धस्य

C. 7. 1901
B. 7. 45. 17
K. 7. 45. 17

सर्व एनं प्रमथीमः पुरैकैकं दिनस्ति नः ॥ १६

अथाब्रवीत्तदा द्रोणं कर्णो वैकर्तनो वृषा ।

पुरा सर्वान्प्रमथ्राति ब्रह्मस्य वधमाशु नः ॥ १७

ततो द्रोणो महेष्वासः सर्वान्स्तान्प्रत्यभाषत ।

अस्ति वोऽस्यान्तरं कश्चित्कुमारस्य प्रपश्यति ॥ १८

अन्वस्य पितरं ह्यद्य चरतः सर्वतोदिशम् ।

शीघ्रतां नरसिंहस्य पाण्डवेयस्य पश्यत ॥ १९

(by transp.). Ks Dn1 इत्वा (for विद्धा). — °) K1.5 Gs एवं; Dn1 Dr.8 एव; Ds एतं (for एनं). K4.5 B1 D4 प्रमथीमः; B4 D2.5.1 विमथीमः; S प्रमथीम (G1 M1.2 'मः') (for प्रमथीमः).

17 ^{as}) Ds om. from द्रोणं up to ततो (in 18^a). Dn1 अब्रवीच्च (for अथाब्रवीत्). B1.2.5 तथा; B4 पुनर; D4 एवं; S ततो (for तदा). Dr.8 कर्णो द्रोणं (by transp.). N (D4 om.) Gs रणे (for वृषा). — °) Gs परान् (for पुरा). G1 M ह्यस्मान् (for सर्वान्). S प्रमथ्राति (for प्रमथ्राति). — ^a) Ks एवं ब्रह्म (sic) (for ब्रह्मस्य).

18 Ds om. up to ततो (cf. v. l. 17). Ds repeats 18^a after 20. — ^a) Ds.4.6 G1.5 M1.2 महेष्वासान् (for 'ष्वासः'). — °) K (except Ks) D1 अस्ति वा; Dn1 अस्त्यतो (for अस्ति वो). K4 B5 D2.5 किञ्चित् (for कश्चित्). S नास्य (Gs 'त्र' बाणांतरं कश्चित्. — ^a) Dn1 om. (hapl.) from प्रपश्यति up to वास्य (in 20^a). S K1.5 प्रपश्यतु; K2.4 D1 D2 'इयत; D1 'इयत; Gs (sup. lin. as in text) प्रपश्यति; Bom. ed. [अ]थ पश्यत (for प्रपश्यति).

19 Dn1 om. 19 (cf. v. l. 18). S K (except Ks) D1 om. 19. — ^a) Dr om. (hapl.) from पितरं up to संदधानस्य (in 20^a). B1 D1 (marg. sec. m.) अण्वस्य; D4 अण्वस्य (corrupt); Gs अण्वस्य; Cv अण्वस्य; Ca. d अण्वस्य (as in text). Ds वि*र; Ca. d पितरं (as in text). D1 D2 ह्यस्य; Gs चा*; Cv चस्य (for ह्यस्य). Dn1 कुदस्य तरसा चास्य; T G1-4 M अस्त्यतो (M1.2 अण्वस्य) विचरं (G1 'विषं') चास्य; Bom. ed. अण्वस्यस्तारं ह्यद्य. — ^a) Ds.6.8 Gs शीघ्रता. — ^a) S पाण्डवस्य (Gs 'स्य') च (for 'वेयस्य'). Dn1 D2-6.8 G1-4.5 (before corr.) M पश्यत; Gs (by corr.) इत्यते (for पश्यत).

धनुर्मण्डलमेवास्य रथमागधु इत्यते

संदधानस्य विशिखाञ्शीघ्रं चैव विमुञ्चत ॥ २०

आरुजन्निव मे प्राणान्मोहयन्नपि सायकैः ।

प्रहर्षयति मा भूयः सौमद्रः परवीरहा ॥ २१

अति मा नन्दयत्येष सौमद्रो विचरत्रणे ।

अन्तरं यस्य संरब्धा न पश्यन्ति महारथाः ॥ २२

अस्यतो लघुहस्तस्य दिशः सर्वा महेषुभिः ।

20 Dn1 om. 20^a (cf. v. l. 18); Dr om. up to संदधानस्य (cf. v. l. 19). — After 20^a, Ms-s ins.:

320* तमो व्रतः सुदीप्तस्य सवितुर्मण्डलं यथा ।

— °) B1 संदधानस्य. — ^a) K (except Ks) D1 S प्रमुञ्चत; Dr.8 [अ]विमु' (for विमु'). — After 20, Ss K (except Ks) ins.:

321* विकर्षतो धनुः श्रेष्ठं नान्तरं इत्यते हि वै ।

while Ds repeats 18^a after it.

21 Dn1 om. 21^a-23^b. — ^a) B D1 D1.2.4.6-8 अपि (for इव). — ^b) K4.5 Dn1 D2.5 T G1-4 M इव; Ds मम (for 'अपि'). Gs मोहयित्वा हि (for 'यश्चिव'). B (except B4) Ds शायकैः; Dn1 चाशुगैः; S सैनिकान् (for सायकैः). — °) Ds.4.6 G1-8 M संहर्षयति; Ds (by corr. sec m.) प्रघर्ष'; T G4 संघर्ष' (for प्रहर्ष'). N (except Ss K1.8; Dn1 om.) T G2-4 मां; M1.2 मे (for मा). T G1-4 M वीरः (for भूयः). Gs संघर्षति महावीरः. — G4 om. 21^d. K1.5 read 21^d-22^a twice.

22 For the repetition in K1.5, cf. v. l. 21. Dn1 om. 22 (cf v l 21). — ^a) Ks B D1 Dn1 Ds.4.1 मां (for मा). S1 K2.8 (first time), 4 D1 G1 M1.2.4 Cv अतिमानं ददात्ये (Ks 'दात्ये'; G1 M1.2.4 'धत्ये') च; Ss K1 (first time) T G2-5 Ms 5 अभि (K1 G5 Ms.5 'ति)मानं ददात्ये (K1 'दात्ये') च; Ds अभि (by corr. 'ति)मानं करोत्येष. — ^b) K1.8 विचरद्; D1 व्यचरन्. — °) Ds तस्य; Ds चास्य (for यस्य). Ds संधानं (for संरब्धा). — ^a) Ds पश्यन्ति न (by transp.).

23 Dn1 om. 23^a (cf. v. l. 21). — ^b) Dr.8 अरा परमदारुणान्. — °) Ds Gs निर्विशेषं (for न वि'),

न विशेषं प्रपश्यामि रणे गाण्डीवधन्वनः ॥ २३
 अथ कर्णः पुनर्द्रोणमाहाजुनिशरादितः ।
 स्यात्तव्यमिति तिष्ठामि पीड्यमानोऽभिमन्युना ॥ २४
 तेजस्विनः कुमारस्य शराः परमदारुणाः ।
 क्षिपन्ति हृदयं मेऽद्य घोराः पावकतेजसः ॥ २५
 तमाचार्योऽब्रवीत्कर्णं शनकैः प्रहसन्निव ।
 अभेद्यमस्य कवचं युवा चाशुपराक्रमः ॥ २६
 उपदिष्टा मया *अस्य पितुः कवचधारणा ।

— ^a) K₁ Dn D_{4.5} (before corr. as in text) G₅
 -धन्विनः (for -धन्वनः).

24 ^b) D₅ अथ (for आह). S₁ B D₀₁ T G₂₋₅
 -शराहतः (for 'दितः'). — ^d) G₅ ताड्यमानो (for
 पीड्य).

25 ^c) T G₁₋₅ क्षिपन्ति; Cd क्षिपवन्ति (as in
 text). — ^a) K₅ Dn₁ शराः पावकवचैसाः; T G_{1-3.5}
 M पौराः पौ (G₅ 'त्रः पुः; M₅₋₅ 'त्राः पौ) त्रमघं (T
 G_{2.8} 'मुखं) यथा; G₄ स्तोकास्तु द्वि ** यथा. — After
 25, Dr. 8 ins.:

322* हीमस्वारिक्षिपिपालानां पश्यतामद्य च द्विज ।
 न मेऽङ्ग हीयते किंचिन्न वै वागेति मां तथा ।
 कुमारवरवीरस्य संतप्तपरमेशुभिः ।
 बाणैरच्छिन्ननिर्मुक्तैः शस्त्रैरन्तर्गतं मम ।
 विचिन्वद्भिरिवास्मिन्मे शरीरं न विभाष्यते । [5]
 कः किं किं स धनुर्वेदो येनैकेन वयं जिताः ।

[(L. 2) D₁ इह ते (for हीयते).]

26 ^a) D₂ तं चाचार्यो (for तमा). K₅ Dn द्रोणः
 (for कर्ण). — ^b) G₁ M प्रहसन्शनकैरिव (M₅₋₅ 'दं).
 — ^c) D₅ पश्य; D₅ यस्य (for अस्य). S अभेद्यं कवचं
 चास्य. — ^d) D₅ युधि (for युवा). S K₁₋₃ Dn₁ D₂
 चा (K₅ शा)स्य (for चाशु). S युवा च लघुविक्रमः.

27 ^a) S (except G₅) उपदिष्टं (for 'दिष्टा). S₁
 विद्या; S₂ K B₁₋₃ D₀₁ D_{1.2.5-8} T G₂ ह्यस्य; B_{5.5}
 Dn D_{2.5} G₅ चास्य; D₄ यस्य; G_{1.3.4} M [अ]स्यस्य
 (for *अस्य). — ^b) S -धारिणः; K (except K₅) D₁
 -धारिणी (K₅ 'णा); D₄ -धारणाद्; S -धारणं (for
 -धारणा). — ^c) S K₁₋₃ एव (for एष). S तदेव
 निखिलं वेत्ति. — ^d) S (except G₅) युवा (for धुव).
 — After 27, Dr. 8 ins.:

तामेष निखिलां वेत्ति ध्रुवं परपुरंजयः ॥ २७
 शक्यं त्वस्य धनुश्छेतुं ज्यां च बाणैः समाहितैः ।
 अभीशवो हयाश्चैव तथोभौ पार्णिसारथी ॥ २८
 एतत्कुरु महेष्वास राधेय यदि शक्यते ।
 अथैनं विमुखीकृत्य पश्चात्प्रहरणं कुरु ॥ २९
 सधनुष्को न शक्योऽयमपि जेतुं सुरासुरैः ।
 विरथं विधनुष्कं च कुरुष्वैनं यदीच्छसि ॥ ३०
 तदाचार्यवचः श्रुत्वा कर्णो वैकर्तनस्त्वरन् ।

323* ज्यालक्षणं मया चेह नोपदिष्टं तु फल्युने ।

28 ^a) S₁ ह्यस्य; K₅ च तद्; T G₂₋₅ नास्य; G₁
 M_{1.2} त्वद्य (for त्वस्य). — ^b) T G₂₋₅ वा (for च).
 K₅ सुसंहितैः (for समा). G₁ M अस्यतो हि (M₅
 'तोस्य) महात्मनः. — After 28^{ab}, G₅ reads 31^c-32^b.
 G₅ om. 28^c-29^d. — ^c) S₁ अभीशवो; B_{1-3.5} D₀₁
 (before corr.) D₅₋₅ अभीशवो; D₂ अभितश्च (for
 अभीशवो). B₂ D₀₁ (by corr.) Dn₂ अभीपूष हयाश्चैव;
 S (G₅ om.) अस्यतो लघुहस्तस्य. — ^d) K₂ पाष्टिः; K₅
 प्राष्टिः; K₄ पाष्टिः; G_{1.5} प्राष्टिः; G_{4.4} प्राष्टिः (for
 पार्णि). M₅ -सारथि (for -सारथी).

29 G₅ om. 29 (cf. v. l. 28). G₂ om. 29^{ab}.
 — ^a) D₅ एवं (for एतत्). K₄ महाराज (for महे-
 षवास). — ^b) S₂ K (except K₅) D₁ G_{2.4} शक्यसे;
 Dn₁ मन्थसे; D_{5.5} शक्य (D₅ 'क्ष)से (for शक्यते).
 — ^c) S₂ Dn₂ विरथीकृत्य. — ^d) S (G₅ om.) ततः
 (for पश्चात्).

30 ^b) S₁ जेतुं सवैः (for अपि जेतुं). — ^d) D₀₁
 (by corr. as in text) D_{2.4.5} यदिच्छसि (for यदी).
 — After 30, Dr. 8 ins.:

324* विलक्षकरणं वा(?) नादं विमुञ्चन्नप्रतो नृप ।
 संधानकृतलक्षस्य किंचिद्वाक्षितसेतसः ।

[(L. 1) D₅ -करं (submetric) (for -करणं). Dr
 वृष (for नृप).]

On the other hand, T G₂₋₅ ins. after 30:

325* पुरः स्थितेन केनापि दुःशक्यो जेतुमार्जुनिः ।

31 ^a) D_{5.5} इति (for तद्). — After 31^{ab}, Dr. 8
 ins.:

326* इद्वा सौमद्रमस्यन्तमुच्चैः शब्दमकुर्वत ।

C. 7. 19:6
B. 7. 48. 32
K. 7. 4. 31

अस्यतो लघुहस्तस्य पृषत्कैर्धनुराच्छिनत् ॥ ३१
अश्वानस्यावधीन्द्रोऽजो गौतमः पार्थिवसाराथी ।
शेषास्तु छिन्नधन्वानं शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ३२
त्वरमाणास्त्वरकाले विरथं षण्महारथाः ।
शरवर्षैरकरुणा बालमेकमवाकिरन् ॥ ३३
सु छिन्नधन्वा विरथः स्वधर्ममनुपालयन् ।
खड्गचर्मधरः श्रीमानुत्पपात विहायसम् ॥ ३४
मार्गैः स कैशिकाद्यैश्च लाघवेन बलेन च ।
आर्जुनिर्व्यचरद्वयोस्त्रि भृशं वै पक्षिराडिव ॥ ३५

नष्टलक्षः कुमारोऽयं हन्यतां हन्यतामिति ।

तस्य चिन्तयमानस्य अभिमन्योर्महात्मनः ।

— Gs reads 31^a-32^b after 28^{ab}. — ^a) S (except Gs) पृष्ठतो (for पृषत्कैर्). Ds. 4. 5 Gs. 5 M अच्छिनत्.

32 For sequence in Gs, cf. v. l. 31. — ^a) Ks D्रोणो (for धोऽजो). — ^b) Śs Ks. 8 प्रा (Ks पा) छि-; S (except T Gs) प्राष्टि- (Gs. 4 छि-) (for पार्थिव). — ^c) Ks Dn1 Ds. 5 द्रोणस्य; Gs (marg.) द्रोणिस्य (for शेषास्य). Ks च; S (except Gs) तं (for तु). Dr. 8 चर्मणि (for चन्वानं). — ^d) Ds Gs अवाकिरन्.

33 K1. om. (hapl.) 33. D1 repeats 33^{ab} after 33. — ^a) T Gs. 5 तदा (for त्वरा-). — ^b) T Gs. 5 शरवर्षेण महावा. — ^c) Gs बाणैर् (for बालम्). Ds एवापि; Gs. 5 एनम् (for एकम्). Ds समाकिरन् (for अवा-).

34 D1 om. 34^{ab}. — ^a) S (except Ms) सं- (for स). Ds छिन्नधन्वापि विरथः. — ^b) Dn1 संस्मरन् (for -पालयन्). T Gs. 4 हताशो हतसाराथिः. — ^c) S श्रीमम् (for श्रीमान्). — ^d) K1. 4. 5 Dc1 Dn D1-2. 5 Gs M1. 2 विहायसा; Ks Ds 'यसः; Gs damaged (for विहायसम्). — After 34, Dr. 8 ins.:

327* मण्डलानि सुशिक्षाभिर्गतप्रत्यागवानि च ।

35 B4 om. 35^a-36^a. — ^a) Dc1 Dn3 Ds. 5 च; D1 तु (for स). Ks Ds. 4 कैशिकाद्यैश्च; Ks Bs Dn3 Ds कौशिक; Dn1 Ds कैश (for कैशिक). S बल-
लाघवशिक्षाभिः कै (T Gs. 5 कौ) शिकानां च (Gs 'कश्येन')
विशया. — ^b) Ks आरुजद् (for आर्जुनिर्). Śs K
(except Ks) Ds अरुज (Śs 'च'द् (for व्यचरद्). S

मय्येव निपतत्येष सासिरित्युर्ध्वदृष्टयः ।

विव्यधुस्तं महेश्वासाः समरे छिद्रदर्शिनः ॥ ३६

तस्य द्रोणोऽच्छिनन्मुष्टौ खड्गं मणिमयत्सरुम् ।

राधेयो निशितैर्वाणैर्व्यधमर्चम चोत्तमम् ॥ ३७

व्यसिचर्मेषु पूर्णाङ्गः सोऽन्तरिक्षात्पुनः क्षितिम् ।

आस्थितश्चक्रमुद्यम्य द्रोणं क्रुद्धोऽभ्यधावत् ॥ ३८

स चक्रेणूज्वलशोभिताङ्गो

वभावतीवोन्नतचक्रपाणिः ।

रणेऽभिमन्युः क्षणदासुभद्रः

भृशं क्रुद्धोर्जुनिःपयोस्त्रि — ^a) S व्यचरत् (for भृशं वै)

36 B4 om. 36^{ab} (cf. v. l. 35). — ^a) Dn1 Ds मध्येव (Ds 'वा'); Ds. 5 मध्ये च (for 'मध्येव'). Dn3 एव (for एष). S मयि खास्त्रि (T Gs. 4 किं नि) पतेदेष. — ^b) Ś K D (except Dc1) G1 Ms. 5 महेश्वासं (for 'श्वासाः'). — ^c) S विवरे (for समरे). Ś K (except Ks) D1 समरे छिन्नधन्वि (K1. 2 D1 'न्व' नं).

37 ^b) S K (except Ks) Dc1 चरत्सरुं; Ds. 5 मयच्छरं; Ds मयं शरैः; Dr. 8 मयस्सरं (for 'सरुम्'). Gs खड्गचर्मणि च रसरं. — After 37^{ab}, N ins.:

328* क्षुरप्रेण महातेजास्त्वरमाणः सपत्नजित् ।

[Dn1 वेगच् (for तेजास्). Dn2 स्फुरमाणं (for त्वर-
माणः).]

— ^a) Gs damaged; Gs कालेयो (for राधेयो). G1 M दशभिर् (for निशितैर्). — ^d) S सुप्रभं (for चोत्तमम्).

38 ^a) Ds व्यसिचर्मेषु पूर्णाङ्गः; Ds व्यसिचर्मेषु पूर्णाङ्गः;
T Gs. 4 व्यसिचर्म निष्पूर्णाङ्गः; M1. 2 व्यसिचर्मेषु चूर्णाङ्गः.
— ^b) B Dc1 व्युतः क्षिति (Dc1 'तौ'); Dn3 Ds. 4. 6
पपात ह (Dn3 यत्) (for पुनः क्षितिम्). — ^c) Ks
क्रोधो (for क्रुद्धो). K1 (before corr. as in text)
[s] लघावत्; K4. 5 D1 [s] भ्यभाषत् (for 'धावत्).

39 ^a) Ks Dn1 Ds. 8. 5. 6 रेणूक्त् (for 'ज्वल-').
B4 चित्रिताङ्गो (for 'शोभि'). S स चक्रपाणिर्ज्व (T
G1. 2. 5 'ण्युज्व-'; M1. 2 'णो ज्व) लहीसगानो. — ^b)
B4. 5 [उ]ज्वलः; Ds [आ]हृत- (for [उ]ज्वल-). T
Gs पत्रिणा सः; G1 M चक्र (Ms 'क' नासः (M1. 2 'हं')
Gs पत्रराडिव; Gs पत्रिणा सः; Gs पत्रिनासं (for

स वासुभद्रानुकृतिं प्रकुर्वन् ॥ ३९
सुतरुधिरकृतैकरागवक्त्रो
भुकुटिपुटाकुटिलोऽतिसिंहनादः ।

प्रभुरमितबलो रणेऽभिमन्यु-
नृपवरमध्यगतो भृशं व्यराजत् ॥ ४०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

४८

संजय उवाच ।

विष्णोः स्वसानन्दिकरः स विष्णवायुधभूषितः ।
रराजातिरथः संख्ये जनार्दन इवापरः ॥ १

मारुतोद्धतकेशान्तमुद्यतारिवरायुधम् ।

वपुः समीक्ष्य पृथ्वीशा दुःसमीक्ष्यं सुरैरपि ॥ २
तच्चक्रं भृशमुद्विगाः संचिच्छिदुरनेकधा ।

C. 7. 1929
B 7. 49. 3
K. 7. 48. 4

-चक्रपाणिः). Ds. 5 विभाति चक्रोन्न (Ds 'न्न') तच्चक्रपाणिः.
— °) Ks B Dc1 Dn D1 क्षणमास भ (Ks Dc1 [marg.
sec. m.] Dn2 D1 'रौ'द्रः; K4 क्षणः सत्यरौद्रः (sio);
Ks Ds. 5. 1. 8 क्षितिमास रौ (Ds भ)द्रः; D2 दृतिमान्भु-
रौद्रः; D4 क्षणदाभिचंद्रः; S बलवान्भुभद्रजः (G1 M1.
2. 4. 5 'भद्रः') (for क्षणदाभुभद्रः). — °) Ks 4. 5 B
D (except D1) S 'देवानु' (for 'भद्रानु'). K4 -कृतिर
(for 'कृति'). K4 Dc1 D1. 7 T G2-5 Ms-5 विकुर्वन्;
D4 प्रकुर्वन् (for 'वैन्').

40 °) K1. 5 Bs Ds. 5-8 श्रुतः; B1 द्रुतः; Bs
Dc1 Dn1 क्षतः; D1 G1 सुतः; D2 G8 सुत (for
श्रुत). D2. 5 -कृतोक्तरागः; D4 -भुक्तैः; T G1-4 M
-कृतांगरागः (G4 'ज'); G5 -कृतारुणांगः (for -कृतैकरागः).
B Dc1 D8 वक्त्रो; T G1-4 M1. 2. 5 -वक्त्रं; G5 -रागं
(for -वक्त्रो). — °) S1 Dn2 भुकुटिः; Dc1 Ds-7 भृ
(for भृ). S1 K4. 5 B (except B2) D1. 4 -पुटा-
कुटिलो (for 'कुटिलो). D4 नृ (for सति). S भुकु-
टिपुटाकुटिलाति (G2 'द्रि'; Ms-5 'भि') सिंहनादं. — °)
D4 प्रभुरमितबलोभिमन्युवीरो; S वपुःमितबलं रणेभि-
मन्योर्. — °) Ds (marg. as in text) एष (for नृप).
D2 -रणः (for -वर). S K1-8 D1. 8. 4 व्यराजतेति;
K4 व्यराजत्; B Dc1 विराजते स्म; Ds भृशं व्यराजतेति;
D1. 8 व्यराजतोभ्यः (for भृशं व्यराजत्). T G1-4 M न
नृपबलं सहतेत्यरि (T G2-4 'ते' व्यति) प्रपुञ्चं; G5 नृपबल-
संहननेत्यरिप्रपुञ्चं.

Colophon om. in S. — Sub-parvan: S K1. 8. 5
B Dc1 Dn D1. 4. 5. 1. 8 अभिमन्युवध. — Day of

Drona's Generalship: S2 तृतीयदिने; K1-8 तृतीययुद्ध-
दिवसे; D1 तृतीयेहनि. — Adhy. name: Ks धनुज्या-
छेदनं; Dn1 ज्याछे; D2. 8 अभिमन्युयुद्धं; D4 चक्रभ्यूहे
धनुज्याछेदनं; Ds अभिमन्युयुद्धे धनुज्याछेदनं. — Adhy.
no. (figures, words or both): B1 Dn1 47 (as in
text), D2 44. — Śloka no.: Dn1 40.

48

1 S om. the ref. — °) Dn1 विष्णु- (for विष्णोः).
Dn2 Ds. 4. 6 S स्वसुर (for स्वसा). K (except K1)
B2. 8 Dc1 (before corr. as in text) Dn1 D1-5. 1. 8
नन्दकरः (for -नन्द). B1. 4. 5 Dc1 (by corr.) विष्णोः
स्वस्त्रानन्दकरः. — °) Ds T G2-5 -भूषणः (for 'षितः').
Dn1 विष्णवायुधविभूषितः. Cd cites विष्णवायुधं. — Dr. 8
om. 1°-2°. — °) G1 M -रथांगेन (for -रथः संख्ये).
T Gs रंगे; Gs-5 युद्धे (for संख्ये). — °) S स विष्णु-
रिव फाल्गुनिः.

2 Dc1 Dr. 8 om. 2° (for Dr. 8, cf. v. l. 1). — °)
D2 मारुतोद्धतः; G1. 8. 4 M1. 2 'ताधूत' (for 'तोद्धत').
— °) S1 B Dn D2-8 G2 उद्यतासिः (for 'तारि-').
Ca d cite अरि. T Gs. 4 उद्यतासुकरायुधं; G5 उद्यतं
सुमहा. — °) S1 Ds दुःसमीक्षं; K1 Ds 'मीक्ष्य';
Dn2 दुर्निरीक्ष्यं (for दुःसमीक्ष्यं). S अभिमन्योर्वपुर्बुद्धे
सुरैरपि निरीक्षितं. — After 2, S ins.:

329* यदि पाणितलादेतच्चक्रं मुच्येत फाल्गुनेः ।

वरदानान्मातुलस्य विष्णोश्चक्रमिवापतेत् ।

[(L. 1) Gs मुंचेत (for मुच्येत). T G2-8 Ms (also

G. 7. 1928
B. 7 49. 3
K. 7 49. 4

महारथस्ततः कार्णिः संजग्राह महागदाम् ॥ ३
विधनुःस्यन्दनासिस्तैर्विचक्रथारिभिः क्रुतः ।
अमिमन्युर्गदापाणिश्चत्थामानमाद्रवत् ॥ ४
स गदामुद्यतां दृष्ट्वा ज्वलन्तीमशनीमिव ।
अपाकामद्रथोपस्थाद्विक्रमांस्त्रीन्तरर्षभः ॥ ५
तस्याश्वाणादया हत्वा तथोभौ पाणिसारथी ।
शराचिताङ्गः सौभद्रः श्वाविद्वत्प्रत्यदृश्यत् ॥ ६
ततः सुबलदायादं कालकेयमपोथयत् ।
जघान चास्यानुचरान्गान्धारान्सप्तसप्ततिम् ॥ ७

as above) फाल्गुनिः.]

3 ^b) Ks Ds. 7. 8 संविच्छेदुरः Ds संविच्छेदुरः (for संविच्छेदुरः). — ^a) Śs तदा; Śs K (except Ks) Ds तथा (for ततः). Dc1 Ds. 6 महारथसुतः कार्णिः; S स्वरथातुसुलाका (G1 M1. 2 'तुमुलां का'; Ms-s 'तु पुनः का'णिः. — ^d) B M1 स; T G M1-s स्त्वा (for सं). S पुनर् (for महा). Dn1 Ds जग्राह महतीं (Ds सहस्रा) गदां.

4 ^a) Śs स्वयंदनः सोथ; Śs K1-s D1 'नगतैर्'; Dr. 8 'नास्त्रः Ds 'इय'स्त्रो (for 'नासिस्तैर्'). — Bs om. 4^a-7². — ^d) Śs Ks B (Bs om.) D (except D1) आर्दयत्; S अभ्ययात् (for आद्रवत्).

5 Bs om. 5 (cf. v. 1. 4). — ^a) T G1-4 गदां समुद्यतां दृष्ट्वा. — ^b) K1. 5 Dn1 Ds. 5 M1. 2 स अपकामद्. — ^d) Ś K1-s B1. 8 Dc1 Ds नरर्षभ; T G M1-s रथर्षभः (for नर').

6 Bs om. 6 (cf. v. 1. 4). — ^a) Ds जघ्ने (for हत्वा). — ^b) Ś K (except Ks) D1 [अ]सौ (for [उ]भौ). Śs Ks D1 प्राष्टिः; K1 प्राणिः; Ks प्राष्टिः; Ks प्राष्टिः; G1. 5 M प्राष्टिः; Ga. 4 प्राष्टिः (for प्राणिः). — ^c) Ms स शराचितसर्वाङ्गः. — ^d) K1 व्काविद्यत् (sic); Ds. 6 Gs श्वाविद्वत् (Gs 'द्वे'); Ds चाविद्वत्; Ds स्वाव्यत् (for श्वाविद्वत्). Cd cites श्वाविद्वत्. Śs K B4 D1. 2. 7. 8 संप्रदृश्यत् (K1 Ds. 7. 8 'ते'); Dn1 Ds. 4. 6 Gs सम' (for प्रत्य'). Dn1 श्वावित्तुस्यश्च दृश्यते; Ds श्वाविद्वत् संप्रवर्तते; T G1-4 Ms श्वाविद्वे (Gs 'द्वे') व स दृश्यते; G1 M1-s स श्वाविद्वि व दृश्यते.

7 Bs om. 7 (cf. v. 1. 4). — ^a) Śs K1. 8 सुव. (Śs 'व') (for सुबल). — ^b) K1. 5 B4 Dn1 Ds.

पुनर्ब्रह्मवसातीयाञ्जघान रथिनो दश ।
केकयानां रथान्सप्त हत्वा च दश कुञ्जरान् ।
दौःशासनिरथं साश्वं गदया समपोथयत् ॥ ८
ततो दौःशासनिः क्रुद्धो गदामुद्यम्य मारिष ।
अभिदुद्राव सौभद्रं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ९
तावुद्यतगदौ वीरावन्योन्यवधकाङ्क्षिणौ ।
आवृण्यौ संप्रजहाते पुरेव त्र्यम्बकान्तकौ ॥ १०
तावन्योन्यं गदाग्राभ्यां संहृत्य पतितौ क्षितौ ।
इन्द्रध्वजाविवोत्सृष्टौ रणमध्ये परंतपौ ॥ ११

कालिकेयम्; T G1-s कोपवेगम्; G1 M कोपावे (Ms-s 'द्वे') गम् (for कालिकेयम्). Ds अयोधयत् (for अपोथ'). — Gs om. (hapl.) 7^a-8⁷. — ^c) Ks अस्त्र (for चास्त्र). — ^d) Bs (marg.) Ds S (Gs om.) 'विशर्त्ते'; Ds -सप्तभिः (for -सप्ततिम्).

8 Gs om. 8 (cf. v. 1. 7). — ^a) Dn1 lacuna; Ds ब्राह्मः; T G1-4 Ms बहून्; Bom. ed. चैव (for ब्रह्म). Dc1 चक्षातीयान्. — ^b) S (Gs om.) [अ]तिरथान् (for रथिनो). Ds. 6 जघानारीनैकधा. — ^c) Ks Bs-s Dn1 Ds. 7. 8 केकयानां; Dc1 Dn1 Ds. 6 केके' (for केक'). Śs पंच (for सप्त). — ^d) Śs Ks B2 D (except D1) S (Gs om.) दश च (by transp.). — ^e) Dn1 T G1-s Ms-s दौःशासने (for 'सनि'). Ds दौःशासनियेष्वासं. — ^f) Ds समयोधयत् (for 'पोथयत्').

9 ^b) B2 Dn Ds. 4. 6 Gs आदाय (for दद्यम्य). Gs सत्वरः (for मारिष). — ^c) S सोमिदुद्राव (for अमि'). — ^d) Gs सौभद्रश्चापि तं रणे.

10 ^b) Gs अन्योन्यं. Śs Gs -जय- (for -वध-). — ^c) B (except Bs) Dc1 आतरो (for आवृण्यौ). — ^d) K1 मुत्से* (for पुरेव). Ks B D (except D1) पुरेव त्र्यम्बकावकौ.

11 ^a) Ds गदायासाद्; Gs 'भ्यां तु (for 'ग्राभ्यां'). — ^b) Ks Dn Ds. 8 आहत्य; S ताडितौ (for संहृत्य). Śs Ks B1. 2 Dc1 Dn1 Ds. 6-s [अ]पततां (for पतितौ). — After 11^a, Dr. s ins.:

330* ततो महीतलाकार्णिर्विषपीत इव स्खलन् ।
समभ्यधावद्दौष्टो दौःशासनिमथ क्षितौ ।

दौःशासनिरथोत्थाय कुरूणां कीर्तिवर्धनः ।
 प्रोत्तिष्ठमानं सौमद्रं गदया मूर्धन्यताडयत् ॥ १२
 गदावेगेन महता व्यायामेन च मोहितः ।
 विचेता न्यपतद्भूमौ सौमद्रः परवीरहा ।
 एवं विनिहतो राजन्नेको बहुभिराहवे ॥ १३
 क्षोभयित्वा चमूं सर्वां नलिनीमिव कुञ्जरः ।
 अशोभत हतो वीरो व्याधैर्वनगजो यथा ॥ १४
 तं तथा पतितं शूरं तावकाः पर्यवारयन् ।
 दावं दग्ध्वा यथा शान्तं पावकं शिशिरात्यये ॥ १५
 विमृद्य तरुशृङ्गाणि संनिवृत्तमिवानिलम् ।

सोऽपि वेगवर्ती गृह्य गदामुद्यम्य चाजुंनिम् ।
 किञ्चिच्छ्वासस्तु सौमद्रो दौःशासनिमताडयत् ।
 तावुमौ आतरावेवं गतौ वैवस्वतक्षयम् । [5]

[After line 3, Dr. 8 read 12^{ad}.]

— ^d Dr. 8 S शत्रु. (for रण-). Ds. 8 परंतप.

12 ^a Dr. 8 शोचयंतो महीपालान्; S ताप (G₁ पोत-; M₁-8. 5 [*sup. lin.*] शोच-; M₄ पात) यित्वा महीपालान्. — ^b K₄ Ds -वर्धनं; Dr. 8 M -वर्धनौ (for -वर्धनः). — After 12^{ad}, Dr. 8 S ins.:

331* देवकल्पो महेश्वासः क्षत्रं दग्ध्वा महायथाः ।

[Dr. 8 M₁. 3 देवकल्पो महेश्वासौ (M₁. 3 'सं') (for the prior half).]

— S om. 12^{ad}; Dr. 8 read it after line 3 of 330*. — ^a Ś₁ B₂. 8. 5 D₁ D₈ प्रतिष्ठमानं; K₅ B₂ (marg.) D₁ D₂. 4. 5 उत्ति^o (for प्रोत्ति^o). — D₄ om. 12^{ad}-13°.

13 D₄ om. 13^{ab} (of. v. l. 12). — ^b K₅ वि- (for च). — After 13^{ad}, K₅ (marg.) ins. a passage given in App. I, No. 7. — ^c S विम (G₄. 5 'मा')-ना (for विचेता). — ^d D₄ om सौमद्रः. — ^e D₁ D₈-8 विनिहितो. S अभिमन्युर्हतो राजन्.

14 ^a G₅ चमूः. — ^b Some MSS नलिनीम्. — ^c G₅ हृदा (for हतो). K₅ D₁ हतो विरुदधे वीरो; T G₁. 3-5 M अशोभ निहतो वीरो. — ^d D₈ व्याघ्रैर्; G₅ वन्यैर् (for व्याघ्रैर्). D₁ व्याघ्रैरिव गजो बने.

15 ^a K₅ S वीरं; D₁ वीरं (for शूरं).)

अस्तं गतमिवादित्यं तप्त्वा भारतवाहिनीम् ॥ १६
 उपप्लुतं यथा सोमं संशुष्कमिव सागरम् ।
 पूर्णचन्द्राभवदनं काकपक्षवृताक्षकम् ॥ १७
 तं भूमौ पतितं दृष्ट्वा तावकास्ते महारथाः ।
 मुदा परमया युक्ताश्चक्रुः सिंहवन्मुहुः ॥ १८
 आसीत्परमको हर्षतावकानां विशां पते ।
 इतरेषां तु वीराणां नेत्रेभ्यः प्रापतज्जलम् ॥ १९
 अभिक्रोशन्ति भूतानि अन्तरिक्षे विशां पते ।
 दृष्ट्वा निपतितं वीरं च्युतं चन्द्रमिवाम्बरात् ॥ २०
 द्रोणकर्णमुखैः पङ्क्तिर्धार्तराष्ट्रैर्महारथैः ।

C. 7. 19^{ab}
 B. 7. 48. 21
 K. 7. 48. 22

D₁ समवारयन् (for पर्य^o). — ^c S (except T G₅) वनं (for दावं). — ^d G₅ पावकं गमयति च.

16 ^a K₁ D₂ G₅ विसृज्य; B₁ विमृज्य (for विमृद्य). B₂ नग-; D₁ तरुणं (hypermetrio) (for तरु-). G₅ -गात्राणि (for -शृङ्गाणि). — ^b D₁ D₂. 4. 6-8 G₅ M₄. 5 (*sup. lin.* as in text) [अ]नलं (for [अ]निलम्). B₁ संनिवर्त्यमिवात्यये; D₈ विनिवृत्तं यथानलं; G₅ शांतज्वालमिवानलं. — D₁ repeats 16° after 16^{ad}.

17 D₁ om 17^{ad}-18^b. — ^a Cd उपप्लुतं (as in text). — ^c G₅ मुखेन पूर्णचन्द्राभं. — ^d Ś₁ D₁ Cv काकपक्षावृताक्ष (Cv 'लि')कं; K₅ D₁ D₈. 5-8 'पक्ष' (D₈. 5. 1 'क्षा')वृताक्षिकं; D₄ 'पक्षधराक्षिकं; T G₂. 8. 5 'पक्ष' (G₅ 'क्षा')वृताक्षिकं; G₁. 4 M 'पक्षवृ' (G₁ M₁. 3 'धृ')ताक्षिकं. — After 17, Dr. 8 ins (the gloss):

332* काकपक्षाक्षितकेन पौगण्डमिति संज्ञितम् ।

18 D₁ om. 18^{ab} (of. v. l. 17). — ^a G₅ भूमौ नि- (for तं भूमौ). D₈ पातितं. — ^d G₅ विनेदुः (for चुक्रुः). T G₁-4 M सिंहवन् (G₅ M₁. 3 'ज्ज'; M₈-5 'दि')नदन्मुहुः.

19 ^b G₅ महारथानां (for विशां पते). — ^c D₁ पांडवानां (for इतरेषां). G₅ सैन्यानां (for वीराणां). — ^d K₅ नेत्राभ्यां; D₈ 8 नेत्रतः.

20 ^a T G₁-4 जति- (for अभि-). T G₁-4 अंत- रिक्षे (for अन्त^o). N अन्तरिक्षे तु (Ś₁ D₁ D₈ 'रिक्षे च; B 'रीक्षे च; D₈ 'रीक्षे तु' भूतानि प्राक्रोशंत (K₅ 'ति') विशां पते. — K₅ om 20^{ad}. — ^c D₈ दृष्ट्वावुः; S

C. 7. 1948
B. 7. 49. 22
K. 7. 49. 22

एकोऽयं निहतः शेते नैष धर्मो मतो हि नः ॥ २१
तस्मिंस्तु निहते वीरे बह्वशोभत मेदिनी ।
द्यौर्यथा पूर्णचन्द्रेण नक्षत्रगणमालिनी ॥ २२
रुक्मपुङ्खैश्च संपूर्णा रुधिरौघपरिप्लुता ।
उत्तमाङ्गैश्च वीराणां भ्राजमानैः सकुण्डलैः ॥ २३
विचित्रैश्च परिस्तोमैः पताकाभिश्च संवृता ।
चामरैश्च कुथाभिश्च प्रविद्धैश्चाम्बरोत्तमैः ॥ २४
रथाश्वनरनामानामलकारश्च ।

तं दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा नि). Ds -पातितं. B (except B4)
शूरं (for वीरं). Ds २ दृष्ट्वाभिमन्युं पतितं. —^d) Ds
सूर्यम् (for चन्द्रम्).

21 ^a) Dn1 कृपैः (for सुखैः). —^b) Dn1 Ds
दुरात्मभिः (for महारथैः). —^c) Dr. २ एतैर्यन् (for
एकोऽयं). D4 om. (hapl.) from शेते up to निहते
(in 22^a). T Gs संख्ये; G1. 2. 5 M संखे; G4 संवे
(for शेते). —^d) Ks Dn1 सनातनः; Ds मतो मम
(for मतो हि नः). S (except M2-5) नैवद्वयं मतं हि नः.

22 D4 om. up to निहते (cf. v. l. 21). —^a)
१ K1-3 D1. 2. 6-8 विनिहते; Dn3 निपतिते (for तु
निहते). १ K1. 4. 5 Dn1 शूरे (for वीरे). —^d) Ks
Dn1 ग्रह- (for गण-).

23 ^a) Ks B (except B4) Dc1 Dn3 Dr. 4. 6
G1 M1. 2 संकीर्णा; T G2-5 सं (G5 स्वा) स्त्रीर्णा (for
संपूर्णा). —^b) B4 रुधिरौघैः; G1 M1. 2 रैश्च (for
रौघ-). B1-3. 5 Dc1 D2. 6 रुधिरौघैश्च संवृता. —^c)
B4 शूराणां (for वीराणां). —^d) Ds राजमानैः (for
भ्राज-).

24 ^a) Dn3 om. (hapl.) from परिस्तोमैः up to
लंकारैश्च (in 25^b). —^b) K4 om. from च संवृता up
to शोभत (in 26^d). Ds. 6 संचिता (for संवृता). —^c)
S (except Gs) कथाभिश्च (for कुथा). Cd cites
कुथाभिः (as in text). —^d) १ K (K4 om.) Dc1
Dn1 Ds. 6 प्रवृद्धैश्च (for प्रवि-). १ K1-3 चांबरोत्तमैः;
Dc1 च नरोत्तमैः (for चाम्ब-).

25 Dn3 om. up to मलंकारैश्च; K4 om. 25 (for
both, cf. v. l. 24). —^a) B4 Dn1 तथाश्च- (for
रथा). १ K1-3 चर-; D1 चर-; T Gs रथ-; G4
नाज- (for नर-). —^c) Bom, ed. सु- (for च). Ms-5

खड्गैश्च निशितैः पीतैर्निर्मुक्तैर्ध्वजगैरिव ॥ २५
चापैश्च विशिखैश्छिन्नैः शक्यदृष्टिप्रासकम्पनैः ।
विविधैरायुधैश्चान्यैः संवृता भूरशोभत ॥ २६
वाजिभिश्चापि निर्जिवैः स्वपद्भिः शोणितोक्षितैः ।
सारोहैर्विषमा भूमिः सौभद्रेण निपातितैः ॥ २७
साङ्कुशैः समहामात्रैः सर्वमायुधकेतुभिः ।
पर्वतैरिव विध्वस्तैर्विशिखोन्मथितैर्गजैः ॥ २८
पृथिव्यामनुकीर्णैश्च व्यश्वसारथियोधिभिः ।

क्षितैर; Cd पीतैर (as in text). —^a) D4 नियुक्तैर
(for निमु-). Dn1 S उरगैर (for सुज-).

26 K4 om. 26 (cf. v. l. 24). —^a) १ K1. 3
D1 स- (for च). B4 D2. 5 विविचैश्च; S बहुभिश्च
(for विशिखैश्च). —^b) Ds. 7 शक्यदृष्टि-; Gs-5 शक्यदृष्टि-
(for शक्यदृष्टि-). Dn3 D4 प्रास- (for प्रास-). Ks
Dn3 S -तोमैः (for -कम्पनैः). —^c) K1 B (except
B2) D1. 3 T Gs Ms चायुधैश्च (for आयु-). Ds छिन्नैः
(for चान्यैः). Dn3 Ds 4. 6 अस्त्रैश्च विविचैश्चान्यैः (Dn3
चै राजन्). —^d) Ds. 6 संवृता (for संवृता). Ds
पतितैर्मूर्त्यंशोभत. — After 26, S ins.:

333* निष्टनक्षिरतीवतैरुद्धमद्गुधिरस्त्रवैः ।

नरैः पवद्भिः पतितैरवनिस्वधिकं बभौ ।

[(L. 1) G5 अन्यैर (for आतैर). Gs-5 उद्धद्- (for
उद्धद्-). T G2 -रुधिरास्त्रवैः; M1. 2 रानवैः (sic) (for
रुधिरवैः). — (L. 2) T G2 नरैश्च पतितैर्भीरु- (for the prior
half).]

27 ^a) K4 कुथाभिश्च (for वाजि-). S निहतैः (for
निर्जिवैः). —^b) १ Dc1 (marg. sec. m.) Dr. २ श्वपद्भिः;
१ S श्वपद्भिः; K4 २ B श्वपद्भिः; Dc1 (orig.) श्वपद्भिः;
Dn1 पवद्भिः; Ds पवद्भिः; G1 M शयानैः (for
श्वपद्भिः). B शोणितं क्षितौ; D4 'तेक्षिणैः; Ds 'तो-
क्षितौ (for 'तोक्षितैः). Ds शयजिः शोणितोदकैः; T
G2-5 हेमभांडपरिच्छदैः.

28 ^a) Dc1 Dn3 च (for स). —^b) १ K1. 3. 4
D1 सर्वमसु (K4 D1 'ध्वज-; Dn1 सवर्मायुध-; Ds. 6
सव (Ds 'च) माङ्कुश-; Dr. २ सच (Ds 'व) माङ्कुश- (for
सवर्मायुध-). Ds सर्वैः सायुधकेतुभिः. — Ds om.
(hapl.) 28^a-29^a. —^d) G5 विशिखैर्मथितैर्गजैः.

29 Ds om. 29^a (cf. v. l. 28). —^a) Dn1 तैर

हृदैरिव प्रभुभिर्हृतनागै रथोत्तमैः ॥ २९

वैश्व हतैर्विधायुधभूषणैः ।

मीरूणां त्रासजननी घोररूपाभवन्मही ॥ ३०

तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ चन्द्रार्कसदृशद्युतिम् ।

तावकानां परा प्रीतिः पाण्डूनां चाभवच्चथा ॥ ३१

अभिमन्यौ हते राजञ्जिशुकेऽप्राप्तयौवने ।

संप्राद्रवच्चमूः सर्वा धर्मराजस्य पश्यतः ॥ ३२

दीर्यमाणं बलं दृष्ट्वा सौमद्रे विनिपातिते ।

अजातशत्रुः स्वान्वीरानिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३३

(for च). —^b) Ks Dn1 Ds. s इयसुः; Gs अश्व-
(for इयसुः). Ks Dn1 Ds -वाजिभिः (for योधिभिः).
—^c) Gs प्रसुरितैर्; M1. s प्रभुश्रुतैर् (sic) (for
प्रभुमितैर्). —^d) Ś K B4 D (except Dn1 Ds) Ms
हृत- (for हत-). Ś K (except Ks) Dn2 D1. s. 4. 5-8
इवोत्तमैः (for रथो').

30 ^d) M1. s भवेन् (for [अ]भवन्).

31 ^a) Gs (marg. as in text) सदृशं (for पतितं).
—^b) Śs -प्रमे (for -द्युतिम्). —^c) Ds स्वभवद्;
Ds. s 6 अम' (for चाभ'). Ś K (except Ks) D1
पांडवानां इयथाभवत्; S आसीत्पांडुषु च इय (Ms. s [inf.
lin.] चान्य)था.

32 ^d) Ś1 K (except Ks) D1 भीमतः; S मारिष
(for पश्यतः).

33 ^a) Ds (by corr. as in text).^v दीर्घमाणं (Dr
'णं) (for दीर्घमाणं). Ds तु तद् (for बलं). —^c)
Ś K B4 D (except Dn1 Dn2) G4 तान् (for स्वान्).
— After 33, Ks ins.:

33*^a अस्तं गतोऽयं धुमनिष्ठापयित्वा महाबलः ।
सौमद्रः क्षत्रुदमनः किं जातं न विद्य वै ।
एवं ब्रुवाणो नृपतिः सैन्येन महता बृतः ।
व्यूहद्वारं समासाद्य बाष्पपूर्णाकुलेक्षणः ।
तच्छ्रुत्वा च हतं पुत्रं कौरवैर्जिह्वाकारिभिः । [5]
लोकैः संकथितं सर्वमभिमन्योः पराक्रमम् ।
श्रुत्वा च तैर्हतं वीरं धैर्यमालम्ब्य सत्त्वाम् ।
परमं सत्त्वमालम्ब्य प्रत्युवाच युष्मां वरः ।

[(L. 2) The post. half is submetric.]

स्वर्गमेष गतः शूरो यो हतो नपराञ्छुखः ।

संस्तम्भयत मा मैष्ट विजेष्यामो रणे रिपून् ॥ ३४

इत्येवं स महातेजा दुःखितेभ्यो महाद्युतिः ।

धर्मराजो युष्मां श्रेष्ठो ब्रुवन्दुःखमपानुदत् ॥ ३५

युद्धे ह्याशीविषाकारात्राजपुत्रात्रणे बहून् ।

पूर्वं निहत्य संग्रामे पश्चादार्जुनिरन्वगात् ॥ ३६

हत्वा दशसहस्राणि कौसल्यं च महारथम् ।

कृष्णार्जुनसमः कार्णिः शक्रसद्य गतो ध्रुवम् ॥ ३७

रथाश्वनरमातङ्गान्विनिहत्य सहस्रशः ।

C. 7. 1965
B. 7. 49. 39
K. 7. 49. 40

34 Before 34, G1 M ins. युधिष्ठिरः. —^a) Dn1
Ds G4 एव (for एष). Ś1 Ds वीरो (for शूरो). —^d)
Ks B Dn1 Ds वयं (for रणे). S जेष्यामो वै (Ms-8
विजेष्यामो) वयं परान्.

35 Ds om. 35. —^a) Ś K (except Ks) B1-8
Dn1 Dn2 D1. s. s तु- (for स). K1. s -महत्- (for
महा). S इत्येभ्यो दुःखनी (Gs 'भी'तेभ्यो. —^b)
S महाप्राज्ञो महाद्युतिः (Gs 'बलः). —^c) S युधि; Cs. d
युष्मां (as in text). —^d) Śs K (except Ks) D1. r
ध्रुवं; T G2-4 भृशं (for ब्रुवन्). Śs D1. s. 5 r. s उपा-
नुदत्.

36 Ms om. 36. —^a) Dr. s युधि (for युद्धे).
S (Ms om.) [s] पि (for हि). —^b) Ś K (except
Ks) Dn2 D1. s. 5 रणे रिपून्; Dr. s रणाजिरे;
S (except M4. 5; Ms om.) बहूत्रणे (by transp.).
—^c) Dn1 Ds. 6 सर्वान् (for पूर्वं). —^d) Ś K1. s D1
अप्यगात्; Ks Dn D2-7. s (marg.) अभ्यगात्; K4. s
Bs Ds अभ्ययात्; B2. 4 Gs अन्वयात् (for अन्व-
गात्).

37 Bs om. 37^a. —^b) Some MSS. कौशब्धं.
Ds महाबलं; T G2-4 बृहद्वलं (for महारथम्). —^c)
Ks Dn1 श्रीमान् (for कार्णिः). —^d) Ds शिव- (for
शक्र-). B4. s D4 -लोकं (for -सद्य).

38 ^a) Dr. s तथाश्च- (for रथाश्च-). Dn1 G1. 4 M
नराश्वरथमातङ्गान्; Gs नरवाजिरथाभागान्. —^b) Bs
हत्वा शतः; Bs निहंवाद्य; Ds विनिवृत्त्य; S निहल्य
च (Gs स) (for विनिहल्य). —^c) Dr. s अभिवृत्तः
(for अविहृतः). Dn2 Ds. 6 संग्रामे. Bs विदसः स तु

G. 7. 1988
B. 7. 49. 39
K. 7. 49. 40

अवित्तुः स संग्रामादशोच्यः पुण्यकर्मकृत् ॥ ३८

वयं तु प्रवरं हत्वा तेषां तैः शरपीडिताः ।

निवेशायाम्युपायाम सायाह्ने रुषिरोक्षिताः ॥ ३९

निरीक्षमाणास्तु वयं परे चायोधनं शनैः ।

अपयाता महाराज ग्लानिं प्राप्ता विचेतसः ॥ ४०

ततो निशया दिवसस्य चाशिवः

शिवारुतः संशिवर्तताद्भुतः ।

कुशेशयापीडनिभे दिवाकरे

विलम्बमानेऽस्तमुपेत्य पर्वतम् ॥ ४१

संग्रामाद्: T G1-4 M अतुप्यन्ने (G1 M1.2 'क्षै' व सं';
G5 व्याप्यच्छेव सं'. —^d) S अगच्छत्पुण्यलोकजित्.
— After 38, K2 (marg.), 5 Dn D2.4-6 ins.:

335* गतः पुण्यकृतां लोकान्मास्त्रान्पुण्यनिजितान् ।

[Dn1 D2.5 कृतालं (for कृतां). D2 स्ववीर्य-; Bom.
ed. शाश्वतान् (for भास्त्रान्). D2 भास्त्रादीर्यनिजितान्
(for the post. half).]

K2 cont.:

336* पुत्रशोकात्परं नास्ति दुःखमन्वन्महत्तरम् ।

ऐहिकामुन्निको दाता फलस्वान्यो न विद्यते ।

स पुत्रो निहतो मेऽथ नाहं जीवितुमुत्सहे ।

किं मया जीवितेनार्थः सौमद्रेण विना सुवि ।

while K2 cont.:

337* अक्षयां गतिमासाद्य स गतः शाश्वतीः समाः ।

— After 335*, Dn2 D2 ins. an addl. colophon
[Sub-parvan: Dn2 अमिमन्युवध. — Day of Droṇa's
Generalship: D2 तृतीयो दिवसः. — Adhy. name:
D2 चक्रव्यूहे अमिमन्युयुद्धं].

39 Before 39, all MSS. (except G1 M1-4) ins.
संजय उवाच. —^a) S प्रवरान्. —^b) Dn2 D2.5
परिताः (for पीडिताः). —^c) K1 [अ]त्युपायाम; B
Dn1 D1.7.8 T G1.2.5 M1.2 [अ]त्युपायाम; Dn2
D2.5 पेयामः (for पायाम).

40 ^a) S K B (except B4) Dn1 D1.4-7 T G2.4
निरीक्ष्यमाणास् (for निरीक्ष). S च (for तु). —^b)
S परस्य (for परे च). S K B2 D1.7.8 M1.2 शरैः
(for शनैः). Dn2 D2.4.6 पूर्ण (D4 पर) मायोधनं

वरासि शतयष्टिवरूथचर्मणां

विभूषणानां च समाक्षिपन्प्रभाम् ।

दिवं च भूमिं च समानयन्निव

प्रियां तनुं भानुरुपैति पावकम् ॥ ४२

गजैरनेकैरिव वज्रपातितैः ।

सवैजयन्त्यङ्कुशवर्मयन्तभि-

निपातितैर्निश्चनतीव गौश्विता ॥ ४३

हतेश्चरैश्चूर्णितपच्युत्पस्कैर-

शरैः. —^a) S K1-3 D1 अभि (S2 'ति' तसा; D2.
5.7.8 अपयाता (D2 'त'); S अप (T G2-4 'पा' याम
(for 'याता'). —^d) Dn1 याता; D2 प्राप्य (for
प्राप्ता).

41 ^a) K2 D1.8 निशयां (for निशया). S2
चाद्भुतः; Dn1 D2.6-8 वाशिवः; T G2.4 चाशिवं; G1
M1.2.4 चाशिवः (for चाशिवः). —^b) K4 B4.5
Dc1 Dn2 D1-8.6 रुतैः; K5 Dn1 स्वनः; D4
भुतः; G1 M1.2 रुताः; G4 रवः (for रुतः).
S K (except K5) B1-3 Dn2 D1.6 संनि (K1 'ति' रव-
संत (for संधि'). —^d) Dn1 विलंब्यमाने; D2 विलंब';
D2 विबभ्रं; G1.2.4 M विलंब' (for विलम्ब'). D1.8
उपैति (for उपेत्य).

42 ^a) S (except G5) वरासि- (for वरासि-). Dc1
शक्यः; D1.8 शक्यः (D2 'कृत्य' र्तिः; G2-5 शक्य-
(for शक्य-वृष्टि-). G5 वरूथि- (for वरूथ-). K5 Dn2
D2.4 M5 चर्म (D2 'मि') णां (for चर्मणां). —^b)
D2 तथा मणीनां; T G2 विभूषितानां (for विषणानां).
K5 G1.4 M समाक्षिपत्. S K (except K2)
Dn2 D1.2.4.5 G5 प्रभाः. —^c) D2 समापयन्; Cd
'नयन्' (as in text). —^d) G5 पावकीं (for 'कम्').
T G1-4 M प्रियां तनुं स्वां रविरिति पावकीं (G4 'कं';
M2.5 'किं').

43 ^a) D5 (marg. sec. m) महाहं (for 'अ-').
G5 तुंगशृंगैर् (for शृङ्गसंनिभैर्). —^b) B Dc1
द्विपैर् (for गजैर्). S2 D2 अनीकैर् (for अने-'). S
K1.2.4 उत (for हव). D1.8 रणे कौशिक- (for अनेकैरिव).
T G1-4 M अने (M1-8.5 'नी' कपैर्वज्रहतेरिवाद्रिभिः; G5
अनेकशो वज्रहतैर्यथाद्रिभिः. —^c) B2.5 Dc1 D2 चर्म-

मः ।

महारथैर्भूः शुशुभे विचूर्णितैः

पुरैरिवामित्रहतैर्नराधिप ॥ ४४

रथाश्ववृन्दैः सहसादिभिर्हतैः

प्रविद्धभाण्डाभरणैः पृथग्विधैः ।

निरस्तजिह्वादशनान्त्रलोचनै-

र्धरा बभौ घोरविरूपदर्शना ॥ ४५

प्रविद्धवर्माभरणा वरायुधा

विपन्नहस्त्यश्वरथानुगा नराः ।

महार्हशय्यास्तरणोचिताः सदा

क्षितावनाथा इव शेरते हताः ॥ ४६

अतीव हृष्टाः श्वसृगालवायसा

वडाः सुपर्णाश्च वृकास्तरक्षवः ।

वयांस्यसृक्पान्यथ रक्षसां गणाः

पिशाचसंघाश्च सुदारुणा रणे ॥ ४७

त्वचो विनिर्भिद्य पिबन्वसामसु-

क्तथैव मज्जां पिशितानि चाश्रुवन् ।

वपां विलुम्पन्ति हसन्ति गान्ति च

C. 7. 1976
B. 7. 50. 10
K. 7. 50. 10

(for 'वर्म-'). K₄ Dn₁ T G₂ Ms (sup. lin.) -ञञि-
मिर्; D₅ 'पत्ति' (for 'यन्तु'). S₂ K₁₋₃ सवैजयंत्यः
(S₂ 'ती'; K₁ 'त्याः') कुथवर्मयन्तु (S₂ 'त्रि') मिर्. —^a)
Dn₁ नष्टवति; D₂ निष्कवति; D₄ निस्वनति; D₅
विष्टमति; Cd निष्टनति (as in text). K₁₋₃ चिताः;
B₂ चितान्; B₄ युता (for चिता).

44 ^a) G₂ घूर्णित- (for चूर्णित-). K₁ *अयस्करैर;
K₃ **पस्करैर; S चक्रकृवरैर (for -पस्युपस्करैर).
—^a) Cd गौः (for भूः). D₂ [s] तिचूर्णितैः (for विचूर्).
S महारथैर्भूः प्रविचूर् G₄ 'भूः' प्रविचूर्; G₅ 'स्त्वैः' प्रविचूर्/णि-
तैर्भूः. —^a) B₂ Dn₂ सुरैर (for पुरैर). Dn₂ नरे-
श्वरैः; D₅ नराधिपैः; S चिता बभौ (for नराधिप).

45 ^a) K₅ Dn₁ D₂ तथाश्च; B₁₋₃ D₁ वराश्च;
T G₂₋₄ राजाश्च; G₁ M नराश्च (for रथाश्च). K₅
वृत्तैः (for हतैः). —^a) D₈ om. (hapl.) 45^a. —^b) S₂
K₁ 2.4 Dn D₂₋₇ G₁ M₁ 2 प्रवृद्ध-; T G₂ 4 प्रसिद्ध-;
Ca. d प्रविद्ध (for प्रविद्ध). S K B₂ 8 D (except
Dn₁ D₂; D₈ om.) G₅ M₂₋₅ -भाण्डा (D₄ -माला) स्त-
रणैः (for 'भरणैः'). Cd cites भाण्डं. —^a) S₁ D₄
दशनांत- (for 'नाम्न-'). —^a) T G₁ 2-5 M -दर्शिभिः;
G₂ -रूपिभिः (for 'दर्शना'). D₈ 4.6 धरा बभौ घौरिव
रूपदर्शि (D₄ 'श' नी).

46 ^a) S₂ K₁ D₁ 2.6 प्रवृद्ध- (for प्रविद्ध-). D₁ 2
चर्माभरणा (for 'वर्मा'). D₂ 6 युधां वरा; D₄ G₂ 4
युधांवरा; T G₂ यथांवरा (for वरायुधा). K₂₋₄ B
D₁ Dn₂ D₂ 5. 7. 8 G₁ 5 M प्रवि (K₄ D₅ 'वृ'; D₈
'सि') द्ववर्मा (K₄ 'चर्मा'; D₂ 5 'बाणा'भरणांवरा युधा
(D₈ M₄ 5 'जैर'); K₅ Dn₁ प्रविद्धवर्माभरणयुधा.
—^b) D₂ विशक्क-; D₅ विषण्ण- (for विपन्न-). D₈

-सुरासुगा (for 'रथा'). T G₂₋₄ हताः (for नराः).
—^a) K₄ B D₁ Dn₁ G₅ तदा; D₂ 5 तथा; D₈ नृपाः
(for सदा). G₁ M महार्हशय्यास्तरणैः सदोचिताः. —^a)
T G₂₋₄ नृपाः (for हताः).

47 ^a) Dn₁ D₂ 1.8 च; D₁ स्वि- (sic) (for श्व-).
Some MSS. -शृगाल-. S दिनक्षये हि श्वसृ (G₁ M₁ 2
'यो हि श्वसृ'; G₂ 'यैसि श्वसृ'; G₄ 'ये च श्वसृ'; G₅ 'ये
तत्र शृ') गालवायसा. —^b) S₁ वसाः; S₂ K₁₋₃ वटाः;
K₄ D₁ वृकाः; B₁ D₄ श्यालाः; B₂ 2.5 D₁ D₅
बलाः; B₄ रणाः; Dn₁ वकाः; Dn₂ वडाः; D₂ वयः;
D₈ वलाः; D₈ वटाः; S Cd च (T G₂ Cd च) लाः (for
वडाः). S₁ सुपर्णाश्च; B 'र्णाः' स- (for 'र्णाश्च'). K₄
वडासु; D₁ वटासु; M₁ 2 वृतासु (for वृकासु). —^a)
M₁ 2 वयस्तु (for वयांसि). K₅ [अ]सृक्पान्य च; D₁
D₂ 4 'क्पा' (D₁ 'का'; D₄ 'क्यो') पयथ; Dn₁ 'क्प्राणि
च; D₁ S 'क्पास्त्वथ'; D₇ 3 'क्पानप- (for 'क्पान्यथ'.
Ca cites अमृतपावे; Cd असृक्पाकिः (sic). —^a) S₂
K₁ 'मेघाश्च' (for 'संघाश्च'). K₄ सुदारुणे रणे; S नदंति
भैरवं (for सुदारुणा रणे).

48 G₅ om. 48^a. —^a) D₄ ततो; D₅ वक्षोः;
D₈ त्वचा (for त्वचो). S (G₅ om.) विभिर्दति (for
विनिर्भिद्य). S₁ तथासिवान् (sic); B₂ (marg.) 2 Dn₂
D₈ 4.6 पपुर (for पिबन्). D₂ वसाः पृथक्; D₈ 6
वसासृजं (for 'मसृक्'). K₅ Dn₁ S (G₅ om.) पिबन्त्य-
सृगवसां (M₂₋₅ 'सा') (for पिबन्वसामसृक्). —^b) K₁
Dn₁ D₅ मज्जाः; B D₁ Dn₂ D₈ 4.6 मज्जाः; D₂
मज्जाः (for मज्जां). K₅ पिशिताग्निनो (for 'तानि च').
Dn₂ D₈ 4.6 [अ]मक्षयन्; D₁ 8 वाश्रुवन् (for 'चाश्रु').
S (G₅ om.) वमन्ति मज्जां (M₁ 2 'ज्जाः') पिशितान्यदंति
च. —^a) S B₂ D₁ वपाः; K₁₋₃ वटाः; Dn₁
वसां; D₇ 8 वपुर; M₂₋₅ तथा (for वपां). B₂ स्म

C. 7. 19 6
B. 7. 30. 10
K. 7. 50 10

प्रकर्षमाणाः कुणपान्यनेकशः ॥ ४८
शरीरसंघाटवहा असृजला
रथोडुपा कुञ्जरशैलसंकटा ।
मनुष्यशीर्षोपलमांसकर्ममा
प्रविद्धनानाविधशस्त्रमालिनी ॥ ४९
महाभया वैतरणीव दुस्तरा
प्रवर्तिता योधवरैस्तदा नदी ।
उवाह मध्येन रणाजिरं शृङ्गं
भयावहा जीवमृतप्रवाहिनी ॥ ५०
पिबन्ति चाश्नन्ति च यत्र दुर्दशाः
पिशाचसंघा विविधाः सुभैरवाः ।

सुनन्दिताः प्राणभृतां भयंकराः
समानभक्षाः श्वसुगालपक्षिणः ॥ ५१
तथा तदायोधनमुग्रदर्शनं
निशामुखे पितृपतिराष्ट्रसंनिभम् ।
निरीक्षमाणाः शनकैर्जह्नुर्नराः
*समुत्थितारुण्डकुलोपसंकुलम् ॥ ५२
अपेतविश्वस्तमहार्हभूषणं
निपातितं शक्रसमं महारथम् ।
रणेष्विममन्तुं ददृशुस्तदा जना
व्यपोढहव्यं सदसीव पावकम् ॥ ५३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

(for वि.). Ks Dc1 Dns Ds. 6 वयांसि लुपन्ति (for वपां विलुपन्ति). Ks lacuna; B1-8 Dns Ds. 6 राक्षसाः; T Gs. 4 मांति च (for गान्ति च). Ds वयांसि लुपन्ति च राक्षसाः पुनः; G1 M1. 2 हसन्ति नृत्यन्ति नदन्ति गान्ति च. —^d) K4 Ds प्रहर्षमाणाः; Ds चकर्व (for प्रकर्ष). Śs B (except Bs) Dns Ds. 6 कुनपानि (for कुण). Cd. cites कुणपान्. D1 अनीकशः; Ds अशेषतः (for अनेकशः).

49 Gs damaged up to रथोडुपा (in 49^b). —^a) N (except Ś1) Gs संघाट- (for संघाट). N (except Dn1) ह्यसृजला; T Gs. 5 [अ]प्यस्; Gs व्यस् (for अस्). —^b) K1-8 रथोज्ज्वला; Ds रथो दुमा (for रथोडुपा). Ds संकुला (for संकटा). —^c) Dn1 शीर्षोत्पलः (for पलः). —^d) Ś K (except Ks) Bs Dn1 Ds. 5 प्रवृद्धः (for प्रविद्धः). Dr. 8 नागायुध- (for नानाविध-). Ks वस्त्रः; Bs यन्त्र- (for वस्त्र-). Ds द्या (for द्यो)तिनी (for मालिनी). G1 M1. 2 प्रविद्ध- हारावलिफेनमालिनी.

50 *) B4. 5 D1. 2 S भयावहा (for महाभया). Ks Gs सुदुस्तरा; D1 च दुः; M1. 2 विदुः (for [ह]व

). —^b) Śs Ks प्रवर्तते (for वर्तिता). G1. 2. 4 M च (for योध-). —^c) Ds मध्ये च (for मध्येन). Ś K1. 8 रणाजिव (Śs 'रा'द्; Ks. 4 B Dc1 D1. 2. 5. 8 Cd 'जिरे (for 'जिरं). —^d) Dns भयावहो; S 'नका (for 'वहा). Dns lacuna; S मी (T Gs-5 दी)न- (for जीव-).

51 *) Ś1 मक्षाति (sic); Śs K1. 8 D1 त्रस्यन्ति; Ks Dn1 Ds. 4 S च क्षांति (for चाश्नन्ति). S तत्र (for यत्र). Ś1 B4 D1 M4 दुर्दशाः; Śs दुर्दृशाः; Ks Dn1 Ds दुर्दशाः (for दुर्दृशाः). —^b) G1 M विविधातिः; Bom. ed. तु बुद्धिं (for विविधाः सु-). —^c) Śs K1. 2 Dns Ds. 4. 6 सुनिर्मिताः; Ks. 4 B1 Ds सुनिदिताः (Ds 'तौ' (for सुनन्दिताः). B4. 5 Dn1 क्षयंकराः (for अयं). —^d) Ś Dc1 Ds अक्षयाः; Ds पक्षाः; Dr. 8 वक्षाश्च; S अक्षयाश्च (for अक्षाः). Dr. 8 S च (for अ). Some MSS. श्वगाल- Ś K Dns D1-8. 5-8 पक्षिणः; Dn1 वायसेः; G1 Ms-5 पक्षिभिः (for पक्षिणः).

52 *) Ks तथा (for तद्). —^b) Ś K (except Ks) Dns D1. 2. 4. 6 वधेन (for संनिभम्). —^c) Ś

४९

संजय उवाच ।

तस्मिन्स्तु निहते वीरे सौमद्रे रथयूथये ।

विमुक्त रथसंनाहाः सर्वे निक्षिप्तकाम्बुकाः ॥ १

उपोपविष्टा राजानं परिवार्य युधिष्ठिरम् ।

तदेव दुःखं ध्यायन्तः सौमद्रगतमानसाः ॥ २

ततो युधिष्ठिरो राजा विललाप सुदुःखितः ।

अभिमन्यौ हते वीरे आतुः पुत्रे महारथे ॥ ३

द्रोणानीकमसंवाधं मम प्रियचिकीर्षया ।

C. 7. 1925
B. 7. 51. 4
K. 7. 51. 5

K1. 2. 4 Dn2 D1-8. 5 निरीक्ष्यमाणाः. Ks T G2-5 मुहुर्
(for जहुर्). Dn1 Dr. 8 T G2-5 जनाः (for नराः).
—^a) Ś1 समुत्थितोऽकुण्डकुलोपसंकुलं; Ś1 K1-8 'स्थितं कुं'
(Ś1 *sup. lin.* सुं) ढकुलोपसंकुलं; K4 B Dn2 D1. 8. 6
'स्थितानेक (B 'ता वृत्तः; Dn2 'तोदृत्तः; Ds 'ता वृत्तः;
Ds 'ता मृत) कबंधसंकुलं; Ks Dn1 समुत्थितोऽकुण्डकुलोप'
Dc1 D4 'चिह्न (D4 'स्थि) तोदृत्तक (D4 'तुल्यत्क) बंधसंकुलं;
D2. 5 'चिह्नतं भीरुकुलोपसंकुलं; Dr. 8 'स्थितं रंडकुलो (D4
कुंडलौ) बंधसंकुलं; T G2-5 'स्थितोऽकुण्डगणामि (G2 'रणीवः;
G2 'कुणाप) संकुलं; G1 'स्थितोऽकुण्डकौणपाकुलं; M1. 2
'स्थिते कुंडकुणीवसंकुलं; M2-5 समुत्थितोऽकुण्डगणैश्चसंकुलं.

53^b) Ds महारणे; Bom. ed. 'बलं (for 'रथम्).
—^a) Ks G2 जनारस्तदा (by transp.). —^a) T G1. 5
M यथोदहस्यं; G2 यथा स'; G2. 4 यथोक्त (for
यथोद').

* Colophon. — *Sub-parvan*: N (except K4 D4)
T G2-5 अभिमन्युवध. — *Day of Droṇa's General-
ship*: Ś1 तृतीयदिने; K1. 8 तृतीययुद्धदिवसे; K2 तृतीये
दिवसे; Ks D2. 5 तृतीयो युद्धदिवसः (Ks adds समासः);
B4 तृतीयदिनयुद्धं; Dn1 तृतीयदिवसयुद्धं समासं; D4
तृतीयो दिवसः; T G2. 4 तृतीयेहि ***** तृतीयापहारः
समासः; G2 तृतीयापहारः समासः; M2-5 तृतीयाह्निकं
समासं. — *Adhy. name*: D4 चक्रव्यूहे अभिमन्युवधः;
Ds संग्रामभूमिवर्णनं. — *Adhy. no.* (figures, words
or both): B1. 3 Dn1 G2. 5 48 (as in text); D2
46; T G1. 2. 4 M 47. — *Śloka no.*: Dn1 53.

49

1^a) Dc1 च (for तु). Ś K D (except Dc1)
हते तस्मिन्महावीर्ये (Ś1 'रे); T G2-5 निहते पांडवा-
स्तत्र. —^b) Dr. 8 -यूथये (for 'रे). —^a) Ś1 K1-8
D2 8 निक्षिप्तः; D2 निक्षिप्य (for निक्षिप्तः).

2 In Ś1, the portion from 2 up to 7, 50, 52

is lost on missing folios. Ś1 K (except K5) D1 om.
2^{ab}. —^a) Dr उपविष्टाः स्म (for उपोपविष्टा). T
G2-4 राजानः. —^b) T G2-4 परिववृत्त (for 'वार्य').
—^a) Bom. ed. युद्धं (for दुःखं). —^a) Ś1 -चेतसः
(for -मानसाः).

3 Ś1 missing (cf. v. l. 2). —^a) S तत्र (for
राजा). —^a) Gs महा- (for हते). M2 पुत्रे (for
वीरे). — After 3, S ins.:

338* युधिष्ठिरः ।

एष कर्णं कृपं शल्यं राजानं च सुबोधनम् ।

द्रोणं द्रौणिं महेष्वासं तथैवान्यान्महाराथान् ।

[T1 G1 M1. 2 om. the ref. — (L. 1) Gs जित्वा
(for कर्णं).]

— After the above, G4 cont. 339*.

4 Ś1 missing (cf. v. l. 2). Gs M2-5 repeat
4^{ab} after 339*. —^a) Ks Dn1 Ds सुसंवाधं (for
असं). T G1-8. 5 M ins. after 4^{ab}: G4 cont. 338*:

339* हत्वा क्षत्रगणान्वीर एष शोते निपातितः ।

कृतास्मान्युद्धकुशलान्महेष्वासान्महाबलान् ।

कुलशीलगुणैर्युक्तान्शूरान्विरुयातपौरुषान् ।

द्रोणेन विहितं व्यूहमभेद्यममरैरपि ।

अदृष्टपूर्वमस्माभिः पद्मं चक्रायुधप्रियः । [5]

[G4 om. lines 1-3. — (L. 1) G1 M भित्त्वा (for
हत्वा). Gs वीरान् (for वीर). Gs महारथः (for निपा-
तितः). — M2 om. lines 2-3. — (L. 2) T G2. 8
महाराथान् (for 'बलान्). — (L. 3) T G2 -शीलैर् (for
-शील-). M2 युधि (for शूरान्). — (L. 5) G2 अद्याभिः
(for अस्माभिः). G2 पद्म- (for पद्मं). G2. 4 -प्रियं;
Gs -प्रमः (for -प्रियः).]

— After the above, Gs M2-5 repeat 4^{ab}. —^a)

C. 7. 1935
B. 7. 51. 4
K. 7. 51. 8

भिच्वा व्यूहं प्रविष्टोऽसौ गोमघ्यमिव केसरी ॥ ४
यस्य शूरा महेष्वासाः प्रत्यनीकगता रणे ।
प्रभग्ना विनिवर्तन्ते कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः ॥ ५
अत्यन्तशत्रुस्माकं येन दुःशासनः शरैः ।
क्षिप्रं ह्यभिमुखः संख्ये विसंज्ञो विमुखीकृतः ॥ ६
स तीर्त्वा दुस्तरं वीरौ द्रोणानीकमहार्णवम् ।
प्राप्य दौःशासनिं कार्णियार्तो वैवस्वतक्षयम् ॥ ७
कथं द्रक्ष्यामि कौन्तेयं सौमद्रे निहतेऽर्जुनम् ।

T हित्वा (for भित्त्वा). T Gs. 4 M [अ]नीकं; Gs मघ्यं (for व्यूहं). —^a) K1 B Ds केसरी. — After 4, S ins.

340* चिक्रीडितं रणे तेन निम्नता वै परान्वरान् ।

5 Śs missing (cf. v. 1. 2). —^a) Ś1 K B1 Dn2 D1. 3-8 तस्य (for यस्य). —^b) S (except Gs) प्रत्यनीकं (for 'नीक-'). T Gs. 4 स्थिता (for 'गता'). —^c) Ds वै; G1 M हि (for 'वि-'). B4 Dn2 Ds. 6 -न्यवर्तत; B5 Ds. 6 -निवर्तत (for 'तन्ते'). —^d) K2 हतास्त्रा (for 'कु').

6 Śs missing (cf. v. 1. 2). —^a) D2. 5. 8 अत्यन्तं (for अत्यन्त-). S अत्यन्तवैरी चास्माकं. —^b) Ds दुःश- हनः (for दुःशासनः). —^c) S क्षिपन्नभिमुखं (M2-5 'खः') संख्ये (G1 M 'खे'). —^d) S निःसंज्ञो (for विसंज्ञो).

7 Śs missing (cf. v. 1. 2). —^a) D4 अतीर्त्वा (for स तीर्त्वा). T G1-8 M स कथं प्राप्य दुष्पारं (T G2. 8 'प्रापं'); G4. 8 कथं प्राप्य सुदुष्पारं. —^b) K2. 5 B2 T G1-8 M1-8 द्रोणानीकं (for 'नीक-'). K4 महा- रथं (for 'र्णवम्'). — After 7^{ab}, S ins.:

341* शूरग्राहाकुलं भीमं तीर्त्वा चैनमभीतवत् ।

[Gs च तम् (for चैनम्).]

—^c) T G2-5 प्राप्नो (for प्राप्य). Gs दौःशासनिः. S पापं (Gs 'पो') (for कार्णिरु). —^d) Ś1 K4 B4. 5 प्राप्नो; K1 याति; Dn2 D2-5 गतो (for यातो).

8 Śs missing (cf. v. 1. 2). —^a) Dr. 8 S किं सिद्धं (for कथं). Ś1 K1. 3. 4 D1 द्रक्ष्यामि; Dr. 8 S वक्ष्यामि (for द्रक्ष्यामि). T Gs-5 सौमद्रे (for कौन्तेयं). —^b) -^c) Dn2 D2. 5 पतिते (for निहते). T Gs. 5

सुभद्रां वा महाभागां प्रियं पुत्रमपश्यतीम् ॥ ८

किं स्विद्वयमपेतार्थमश्लिष्टमसमञ्जसम् ।

तावुभौ प्रतिवक्ष्यामो हृषीकेशधनंजयौ ॥ ९

अहमेव सुभद्रायाः केशवार्जुनयोरपि ।

प्रियकामो जयाकाङ्क्षी कृतवानिदमप्रियम् ॥ १०

न लुब्धो बुध्यते दोषान्मोहाल्लोभः प्रवर्तते ।

मधु लिप्सुहिं नापश्यं प्रपातमिदमीदृशम् ॥ ११

यो हि भोज्ये पुरस्कार्यो यानेषु शयनेषु च ।

निहते चार्जुनं प्रति. —^c) K4 D1 च; Ds वै (for वा). Dc1 महाबाहुं (sic) (for 'भार्गा'). S किं वा सुभद्रां वक्ष्यामि. — After 8, S ins.:

342* हतवरसां यथा धेनुं तद्दर्शनकृतोन्मुखीम् ।

[G2 हत- (for हत-). Gs हतवत्सा यथा धेनुश्च (for the prior half). Gs -कृतोन्मुखी; M1. 2 -समुन्मुखी (for -कृतो').]

9 Śs missing (cf. v. 1. 2). —^a) T G M2-5 वक्ष्यामि (for वयम्). M1. 2 किं स्विद्वक्ष्यति मे पार्थो. —^b) Ś1 K5 B2 (marg.) s Dc1 D2. 5. 7. 8 T G M1. 2 अश्लिष्टम्; M2-5 अनि (for अश्लि). —^c) D2. 4 -वक्ष्यामो; Ds (by corr. as in text) S -वक्ष्यामि (for -वक्ष्यामो). —^d) T G2-5 प्रियं पुत्रमपश्यती (G4. 5 'ता'); G1 M प्रियं (M5 'य-') पुत्र (M1 'त्रं') विना- कृतौ.

10 Śs missing (cf. v. 1. 2). —^a) S ह्येवं (G1 M1-4 'व') (for एव). —^b) Dr. 8 युधि (for अपि). —^c) T Gs. 4 प्रियकारो (for 'कामो'). D4 प्रिय**** काङ्क्षी.

11 Śs missing (cf. v. 1. 2). —^a) Dn2 दोषं; Ds G2 मोहाद् (for दोषान्). —^b) Ś1 K B4 Dn2 D1-8. 6-8 लोसान्मोहः (Ś1 K1. 3. 4 D1. 2 'हात्'); Dc1 T Gs. 4 मोहाल्लोभात्; Ds दोषान्मोहः; G2 दोषाल्लो- भात् (for मोहाल्लोभः). —^c) Ś1 T G2-4 इव (for हि न). Ds S [अ]द्राक्षं (Ds 'इमं') (for [अ]पश्यं). —^d) Gs (sup. lin. as in text) प्रवदाद् (for प्रपा- तम्). K B1. 4 Dn D1. 8. 4. 6-8 अहम्; B2. 5 Dc1 D2 इमम् (for इदम्).

12 Śs missing (cf. v. 1. 2). —^a) T Gs. 4

भूषणेषु च सोऽस्मामिर्बालो युधि पुरस्कृतः ॥ १२
 कथं हि बालस्तरुणो युद्धानामविशारदः ।
 सदश इव संवाधे विषमे क्षेममर्हति ॥ १३
 नो चेद्धि वयमप्येनं महीमनुशयीमहि ।
 बीभत्सोः कोपदीप्तस्य दग्धाः कृपणचक्षुषा ॥ १४
 अलुब्धो मंतिमान्हीमान्क्षमावात्रूपवान्बली ।
 वपुष्मान्मानकृदीरः प्रियः सत्यपरायणः ॥ १५
 यस्य श्लाघन्ति विबुधाः कर्माण्युजितकर्मणः ।
 निवातकवचाञ्जघ्ने कालकेयांश्च वीर्यवान् ॥ १६

[s]सौ भोज्ये; G1. 5 भोज्येषु; M भोज्ये हि (by transp). Ds. 6 [s]प्रसुक् (for पुरस्-). —^b) T G2. 4 धनेषु (for यानेषु). S (except G4) वसनेषु (for शय-). —^c) G5 सोस्माकं (for 'मिर्'). —^d) G5 बुद्धि- (for युधि).

13 Ss missing (cf. v. 1. 2). —^a) Ds. 6 तरुणैर् (for तरुणो). Ca. d cite बालस्तरुणः (as in text). —^b) Ds अविशारदैः. —^c) Ds क्षेमुस् (for क्षेमम्).

14 Ss missing (cf. v. 1. 2). —^a) Bs न (for नो). K1 B2. 5 (marg.) Ca. d एनं; K5 Ds S (except G2) एनं; B (except B5) एतां; Dn3 एकं (for एनं). —^b) Dn3 Ds. 4. 6 मह्यम् (for महीम्). S अधि- (for अनु-). S1 अनुमिमीमहि; K1. 8 D1 'शमीमहि; Cd अनुसंधीमहि; Ca अनुशयीमहि (as in text). —^c) D5 G1 M1-8 क्रोध- (for कोप-). Ca क्रोध- दीप्तस्य. Cd cites क्रोध-. —^d) K1 रुद्धाः (for दग्धाः). D2. 4. 5 (by corr. sec. m.). 1. 8 कृष्णस्य; T G2. 4 कृणेण; G5 कुद्धस्य (for कृपण-). ☞ Ca. d कृप- णचक्षुषा दग्धा इत्यन्वयः. ☞

15 Ss missing (cf. v. 1. 2). —^a) G1 M दृति- मान् (for मति-). K1. 5 D2. 5 T G2. 5 श्रीमान्; Dn1 शूरः; Dr lacuna (for हीमान्). —^b) K4 D1 रूप- वान्; Dn3 **वान्; G5 सत्यवान् (for क्षमा-). K4 D1. 5 बलवान्; B4 कोप- (for रूप-). —^c) K1. 8 दानकृद्; K4 D1 दीन-; T G2-5 नय- (for मान-). —^d) K5 B1. 8. 5 Dc1 Dn1 D2 S -पराक्रमः (for 'यणः').

16 Ss missing (cf. v. 1. 2). —^a) S श्लाघन्ते यस्य

महेन्द्रशत्रवो येन हिरण्यपुरवासिनः ।
 अक्ष्णोर्निमेषमात्रेण पौलोमाः सगणा हताः ॥ १७
 परेभ्योऽप्यभयार्थिभ्यो यो ददात्यभयं विभुः ।
 तस्मात्सामिर्न शकितस्त्रातुमद्यात्मजो भयात् ॥ १८
 भयं तु सुमहत्प्राप्तं धार्तराष्ट्रं महद्बलम् ।
 पार्थः पुत्रवधात्कुद्रः कौरवाञ्शोषयिष्यति ॥ १९
 क्षुद्रः क्षुद्रसहायश्च स्वपक्षक्षयमातुरः ।
 व्यक्तं दुर्योधनो दृष्ट्वा शोचन्हासति जीवितम् ॥ २०
 न मे जयः प्रीतिकरो न राज्यं

विबुधाः. —^b) S कर्मभिर्भूमिकर्मणः. —^c) S योन्न- (G1. 4. 5 M2 'त्' (for जप्ते).

17 Ss missing (cf. v. 1. 2).

18 Ss missing (cf. v. 1. 2). —^a) B2 अन्येभ्यो (for परे). K (except K5) D1 तु; T G2-4 हि (for सपि). Dc1 भयार्थेभ्यो (for [अ]भयार्थिभ्यो). —^b) S दद्याद् (for ददाति). B3 प्रभुः (for विभुः). S यो दद्यादभयं प्रभुः (G5 'ति). —^c) S न च (G5 च न) कृतं (for न शकितम्). —^d) S1 K4. 5 B अपि (for अद्य). S1 K (except K5) D1 बलात्; B2 Dn3 Ds. 4. 6 रणे; Bom. ed बली (for भयात्). T G2-4 M2-5 पुत्रव्राणं भयादिह; G1. 5 M1. 2 त्राणमस्मा- न्महाभयात्.

19 Ss missing (cf. v. 1. 2). B5 om. 19-21. —^a) Dc1 च (for तु). —^b) D2 धार्तराष्ट्र- (for 'राष्ट्र-). K1 महद्भयं; K2 B4 D4 महाबलं (for महद्बलम्). B1-8 Dc1 Dn3 Ds. 6 धार्तराष्ट्रान्महाबलान्; S धार्तराष्ट्र- (G4 'ष्ट्र) बलं महत्. —^c) S शत्रवान् (G2. 5 'वं) (for कौर-). B1-8 सादयिष्यति; Dn शेष-; Ds (by corr.) योष-; S शम- (for शोष-).

20 Ss missing (cf. v. 1. 2). B5 om. 20 (cf. v. 1. 19). —^b) S1 स (for स्त्र-). G2 -भयम् (for -क्षयम्). S1 K B2 (marg. as in text). 4 D (Dc1, marg. sec. m.) -क्ष (D2 -अ) यकारकः (S1 'कं) (for 'मातुरः). —^c) S1 (sup. lin.) पार्थ (for व्यक्तं). D1. 8 राजा (for दृष्ट्वा). —^d) S1 मोहाद्; K1. 8 सुहृद्; K4 D1 सुहृन्; Cd शुचा (for शोचन्).

21 Ss missing (cf. v. 1. 2). B5 om. 21 (cf. v. 1. 19). —^b) Ds वा (for च). K Dc1 Dn2. 1. 8-8

G. 7. 2002
B 7. 51. 21
K. 7. 51. 25

न चामरत्वं न सुदैः सलोकता
इमं समीक्ष्याप्रतिवीर्यपौरुषं

निपातितं देववरात्मजात्मजम् ॥ २१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ४९

M₁ ५ सलोकता; M₃ स लोकः (for सलोकता). — *)
D₂ ५ हतं (for इमं). B₁ ३ प्रवीक्ष्य; B₂ (marg.)
प्रतीक्ष्य; B₂ (marg. also) निरीक्ष्य; D₂ ५ च वीक्ष्य
(for समीक्ष्य). D₁ D₂ D₃ G₂ ५ -वार्य- (for -वीर्य-).

Colophon. Ś: missing — *Sub-parvan* : N (except
K₁ B₁ D₁ D₂; Ś: missing) अभिमन्युवध (D₁ pre-
fixing चक्रव्यूह). — *Day of Drona's Generalship* :
K₁ ३ तृतीयमहः (K₂ adds समाप्तं); K₂ तृतीयदिवसे.
— *Adhy. name* : K₁ B₁ D₁ D₂ ५ T G₁-३ M₁ ३
युधिष्ठिरम् (K₁ B₁ G₂ 'वि'लापः. — *Adhy. no.*
(figures, words or both): B₁ ३ D₁ G₂ ५ ४९ (as
in text); T G₁ ३ ५ M ४९. — *Śloka no.* : D₁
21.

After adhy. ४९, most MSS. insert nine-
teen adhyāyas, giving the legends of Mrtyu (Bom.
ed. adhy. 52-54) and of Śrījaya and his son
Suvarṇasthīrin (*ibid.* adhy. 55), and the rather
lengthy episode of Śoḍaśarājakiya (*ibid.* adhy.
56-71); all of which are omitted here and given
as additional passages in App. I (no. 8), on the
evidence of ŚK MSS, in which they are entirely
absent. These legends and episodes are found in
the Śānti (Crit ed. adhy. 29; 30-31; 248-250),

where they are all given by ŚK. It should also
be noted that internal evidence also proves that
these passages are later additions in the Drona. In
the legend of Mrtyu, for instance, Dronaparvan
indulges in *phalaśruti* (Bom. ed. 7. 52 22-25;
54 54), which are not found in the Śānti. In
the Śoḍaśarājakiya, the two lists of the "sixteen
kings" in the two Parvans do not entirely agree,
and the sequence slightly differs. The Śānti has
Aṅga Jayadratha and Sagara, for whom the Drona
substitutes Paurava and Rāma Jāmadagnya (ignor-
ed by the Śānti) as one who is not yet dead, but
'will die' (*marisyati*), — all of which constitutes
an interesting additional evidence that the Drona
addition is post-Śānti (see Sakthankar, *Epic
Studies*, no. VI, *Annals*, B. O. R. I., xviii, pt. 1,
pp. 1-76). See also the critical note on 12. 29. 12
(of the Rājadharmā sub-parvan) given by S. K.
Belvalkar, editor of the Śāntiparvan, on pp.
649-650 of that edition, and on 12. 248-250 (of
the Mokṣadharmā sub-parvan).

Editions end the Abhimanyuvadha parvan
at this place. In the Critical Edition it ends
with 7. 51. See note at the end of that adhy.

support of all Sanskritists, and of all who are interested in the furtherance of this supremely important work, which none could do better than he. . . . In every respect, therefore, this monumental work will reflect the utmost credit on its editor and his assistants, and on the great Indian people who may justly regard it as a matter of national pride. . . . When completed, this edition of the Mahābhārata will occupy a place in the history of Sanskrit scholarship with which only one other work—the lexicon of Boehtlingk and Roth—can hope to vie in magnitude and importance.” —Professor Dr. FRANKLIN EDGERTON (Yale University, New Haven).

His Excellency Sir ROGER LUMLEY, Late Governor of Bombay: “Since its foundation more than a quarter of a century ago, the Bhandarkar Oriental Research Institute has rendered great service to the cause of Oriental learning, and deeply enriched the tradition of Indian Scholarship. As President of the Institute, I am proud of the noteworthy contributions which have been made to the study of India’s literary heritage under its auspices. . . . I give my best wishes to the Institute for the future, and I shall look forward in particular to the day when its great work for the Mahābhārata has been successfully completed.”

His Excellency LORD WILLINGDON, Late Viceroy of India: “With the recollection of the close association which I had with the early fortunes of the Bhandarkar Institute in years gone by and of my personal friendship with that great scholar and gentleman Sir Ramkrishna Bhandarkar during the years I was Governor of Bombay, I am grateful for this opportunity of sending my warmest greetings to all those who have laboured so well to bring it to its present state of efficiency.

As its first president, I am proud to feel that it is fully justifying the hopes and aspirations of its founder, and is proving a worthy memorial to a great citizen, a great student of Oriental Research and above all to one who spent his life working for the educational advancement of his fellow countrymen.

I much hope before long to come and see for myself the practical evidence of its progress, and in the meantime wish the Bhandarkar Oriental Research Institute all possible success in the coming years”.

Sir JOHN FORSDYKE K. C. B., Director and Principal Librarian, BRITISH MUSEUM, London: “The British Museum sends its warmest congratulations to the Bhandarkar Oriental Research Institute. The founding of the Institute was a landmark in the development of Oriental studies in India, and during these 25 years great enterprises have been planned and rapidly carried towards completion. First among these is the monumental edition of the Mahābhārata, without doubt the most important advance in Sanskrit scholarship in this period, and a model for the critical treatment for which the bulk of Sanskrit literature still waits.”

Resolutions of the Indian Section of the 17th International Congress of Orientalists at Oxford (1928): 1. “That this Congress is gratified to find that the preparation of a critical edition of the Mahābhārata, a work of such tremendous importance for the future of Sanskrit research, has been undertaken by the Bhandarkar Oriental Research Institute, and congratulates the Institute on the first fruits of its labours, the first fascicule of the critical edition, which was published in July 1927.”

2. “That in view of the eminently satisfactory manner in which the work is being done by the Institute, this Congress is of opinion that the MS. collations made and the funds collected for the critical edition of the epic planned by the Association of Academies be now utilized for purposes of the critical edition being prepared in India, without prejudice to the original project of the Association of Academies.”

3. “That this Congress therefore recommends that: (a) such collations of the Mahābhārata text as have already been prepared by the Association of Academies be placed, on loan, at the disposal of the Bhandarkar Oriental Research Institute, and (b) such funds as were collected by the Association of Academies for Mahābhārata work be now utilized for doing further collation from the Mahābhārata MSS. preserved in the European libraries, these collations being in due course likewise made available for the purposes of the work of the critical edition undertaken by the Bhandarkar Oriental Research Institute.”

It is in the spirit of this resolution that the Trustees of the Mahābhārata Fund in Great Britain have made from the Fund donations of £ 2,490

The Critical and Illustrated Edition of
THE MAHĀBHĀRATA

Deferred Prices†

VOLUMES ALREADY PUBLISHED

Non-members   Members
Rs.

Vol. I-ĀDIPARVAN (1), Ed. V. S. Sukthankar; Fasc. 1-7; pp. cxviii + 996	36-8	33-0
Vol. II-SABHĀPARVAN (2), Ed. F. Edgerton; Fasc. 13-14; pp. lxxvii + 517	14-8	13-0
Vol. III and IV-ĀRANYAKAPARVAN (3), Ed. V. S. Sukthankar; Fasc. 11-12; pp. xlii + 1117	20-8	18-0
Vol. V-VIRĀṬAPARVAN (4), Ed. Raghu Vira; Fasc. 8; pp. lx + 362	13-0	12-0
Vol. VI-UDYOGAPARVAN (5), Ed. S. K. De; Fasc. 9-10; pp. liv + 739	22-0	20-0
Vol. VII-BHĪṢMAPARVAN (6), Ed. S. K. Belvalkar; Fasc. 15-16; pp. cxcv + 802	20-8	18-0.

VOLUMES IN PRESS OR IN PREPARATION

Vol. X-KARṆAPARVAN (8), Ed. P. L. Vaidya; pt. 1, Fasc. 20 (out); 27	30-8	27-0
Vol. XIII-ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Rājadharmā, Fasc. 18-19 out	42-0	37-8
Vol. XIV-ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Āpaddharmā, Fasc. 21 out	14-0	13-0
Vol. XV-ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; Mokṣadharmā, Fasc. 22-23 out	36-8	33-0
Vol. XVI-ŚĀNTIPARVAN (12), Ed. S. K. Belvalkar; ditto, Fasc. 24 (out); 26	50-0	45-0
Vol. XII-SAUPTIKAPARVAN (10), Ed. H. D. Velankar and STRĪPARVAN (11), Ed. V. G. Paranjpe; Fasc. 17	10-0	9-0
Vol. VIII and IX-DRṢṬAPARVAN (7), Ed. S. K. De; Fasc. 25 (out); 27-29	42-0	37-8
Vol. XI-ŚALYAPARVAN (9), Ed. R. N. Dandekar; Fasc. 28, 30	27-0	24-8
Vol. XVIII-ĀŚVAMEDHIKAPARVAN (14), Ed. R. D. Karmarkar	25-0	22-8
Vol. XVII-ANUŚĀSANAPARVAN (13)	45-0	40-8
Vol. XIX-ĀSRAMAVĀSAPARVAN (15), MAUSALAPARVAN (16), MAHĀPRASTHĀNIKAPARVAN (17), and SVARGAPARVAN (18)	16-0	14-8
Vol. XX and XXI-PRATĪKA INDEX	35-0	32-0
* * *		
§ Vol. XXII and XXIII-HARIVAMŚA	60-0	54-0
§ Vol. XXIV-EPILOGUE	50-0	45-0

† Bound Volumes at Rs. 6 to 8 extra each.

CURRENT RATES OF SUBSCRIPTION*

Kind of Binding	For Non-members		For Permanent Members	
	Advance Payment (i)	Deferred Payment (ii)	Advance Payment (iii)	Deferred Payment (iv)
Cloth	Rs. 525	Rs. 575	Rs. 475	Rs. 525
Paper	Rs. 450	Rs. 500	Rs. 400	Rs. 450

N. B.—Subscribers on the Deferred Payment Plan have to deposit Rs. 25/- out of the price for registration of the order. — *Postage extra in all cases.*

* Parts not sold singly, except the Bhagavadgītā portions from Vol. VII: Price (Paper) Rs. 7-8.

† Concessions to trade at 20% on the deferred price charged to non-members; (but at 12½% on the advance price charged to permanent members).

§ The two Harivamśa Volumes and the Volume of Epilogue fall outside the above set.

This current price-list (Sept. 1953) cancels all previous lists.

Printed and Published by The Bhandarkar Institute Press, Poona 4.